Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Київ
Інтерсервіс
2024

УДК 347.(77+78)
І59

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України (протокол № 9 від 29 листопада 2022 р.)

Авторський колектив:
Г.О. Андрощук к.е.н., доц. (підрозділ 1.5 разом з О.Б. Бутнік-Сіверським; підрозділ 2.4; підрозділи 3.4–3.6; підрозділи 5.3, підрозділ 5.4 разом з Л.І. Работяговою, 5.5);. О.О. Бакалінська д.ю.н, проф. (розділ 4); Ю.Л. Борко к.е.н. (підрозділ 2.5); О.Б Бутнік-Сіверський д.е.н., проф., акад. АТН України, акад. УАН (науковий редактор, вступ, підрозділи 1.1–1.4, підрозділ 1.5 разом з Г.О. Андрощуком, підрозділ 1.6; підрозділи 2.1–2.3, 2.5; підрозділи 5.1–5.2); О.Б Зайківський (підрозділи 3.1–3.2); О.О. Тверезенко к. ю.н. (підрозділ 3.3).

Рецензенти:
Федоренко В.Л., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора – завідувач відділення – Бюро у м. Києві Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».
Федорченко А.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу імені А. Ф. Павленка Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
Соловйов В.П., доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України».

І 59 **Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки**: монографія / за науковою редакцією д.е.н., проф., академіка АТН України та УАН О. Б. Бутнік-Сіверського: кол. авторів: Г. О. Андрощук, О. О. Бакалінська, Ю. Л. Борко, О. Б. Бутнік-Сіверський, О. Б Зайківський, Л. І. Роботягова, О. О Тверезенко. К.: НДІ ІВ НАПрНУ, 2023 К. : Інтерсервіс, 2024. 528 с.
ISBN

У монографії досліджено та узагальнено теоретико-методологічні аспекти розвитку системи національної безпеки з огляду прав інтелектуальної власності в Україні. Розглянуто розвиток інноваційно-інтелектуального середовища за напрямом забезпечення національної безпеки під впливом трансформаційних процесів та антикризового регулювання. Досліджено інтелектуальну власність як складову розвитку обороноздатності держави, а також теоретико-правові засади кібербезпеки та розвиток методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності.

Монографія розрахована на фахівців з національної безпеки, науковців, аспірантів, студентів, викладачів вищих навчальних закладів освіти з юридичних та економічних спеціальностей, які пов'язані зі сферою інтелектуальної безпеки.

УДК 347.(77+78)
Матеріали викладено в авторській редакції.

ISBN

© Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2024
© Андрощук Г.О., Бакалінська О.О., Борко Ю.Л., Бутнік-Сіверський О.Б., Зайківський О.Б, Тверезенко О.О., 2024

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 6
ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ З ОГЛЯДУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ
1.1. Теоретичні засади формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності та правового забезпечення 23
1.2. Методологічні аспекти нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки як різновиду національної безпеки та її цілісних складових 48
1.3. Системоутворюючи елементи національної безпеки на різних рівнях управління під впливом прав інтелектуальної власності та види їх цілеспрямованої діяльності (економічна безпека) 64
1.4. Інноваційно-інтелектуальна безпека та охорона прав інтелектуальної власності з огляду нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки 88
1.5. Недобросовісна конкуренція — загроза інтелектуальній безпеці (правовий національний та зарубіжний погляд) 102
1.6. Інтелектуальна безпека у сфері трансферу технологій як процес застережливого розкриття інформації про інноваційні технології 120

РОЗДІЛ 2.
РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА НАПРЯМОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
2.1. Техніко-технологічна національна безпека в контексті законодавчого забезпечення та розвитку інноваційно-інтелектуального середовища і науково-технічної діяльності 142
2.2. Фінансово-грошова національна безпека в умовах антикризового регулювання з урахуванням майнових прав інтелектуальної власності 156

2.3. Тінізація у сфері інтелектуальної власності
як складова загрози економічній безпеці
та її нівелювання (детінізація) 179
2.4. Економічне шпигунство та комерційна таємниця
в системі інтелектуальної безпеки
та практика їх протидії 187
2.5. Трудові ресурсні аспекти забезпечення
інтелектуальної безпеки з позиції розвитку
людського інтелектуального капіталу 206
2.6. Комерціалізація майнових прав інтелектуальної
власності та оподаткування роялті як напрям
підвищення рвіня інтелектуальної безпеки 214

РОЗДІЛ 3.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА
РОЗВИТКУ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ .
3.1. Система забезпечення обороноздатності України
та роль інтелектуальної безпеки в цій системі 250
3.2. Особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері
з позиції правового захисту національних інтересів 298
3.3. Правове регулювання відносин щодо набуття
та здійснення майнових прав інтелектуальної власності
під час виконання державного оборонного замовлення 329
3.4. Методичні аспекти патентного ландшафту
прогнозування світових технологічних трендів
на прикладі озброєння та військової техніки
в системі національної інтелектуальної безпеки 342
3.5. Інститут секретних винаходів, як фактор
забезпечення інтелектуальної національної безпеки 355
3.6. Трансфер технологій в оборонно-промисловому
комплексі України з позиції забезпечення
національної інтелектуальної безпеки 366

РОЗДІЛ 4.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КІБЕРБЕЗПЕКИ
ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
4.1. Кібербезпека та інтелектуальна власність:
окремі підходи 380
4.2. Кібербезпека як складова національної безпеки 391
4.3. Організаційно-правові засади кібербезпеки
з огляду інтелектуальної безпеки 398

4.4. Кіберзагрози, як негативний фактор
інтелектуальної безпеки
та протидія їм 409
4.5. Шляхи вдосконалення правового
регулювання кібербезпеки 413

РОЗДІЛ 5.
РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ЗА НАПРЯМАМИ ВПЛИВУ МАЙНОВИХ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.
5.1. Стан та рівень енергетичної національної
безпеки з позиції вимог інтелектуальної власності
та індикатори оцінки 419
5.2. Екологічна безпека з позиції інтелектуальної
власності як складовий компонент національної безпеки 436
5.3. Фармацевтична безпека як компонент
національної безпеки в розрізі патентування винаходів
у медичній галузі 446
5.4. Інститут примусового ліцензування як фактор
забезпечення національної безпеки 460
5.5. Міграція інтелектуального капіталу
та патентна міграція з огляду інтелектуальної безпеки 470

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 484

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОПІВ — об'єкти права інтелектуальної власності
ІВ — інтелектуальна власність
НОІВ — Національний орган інтелектуальної власності
Укрпатент — Український інститут інтелектуальної власності
ЦОВВ — центральні органи виконавчої влади
АМКУ — Антимонопольний комітет України
ОТГ — об'єднані територіальні громади
НПУ — Національна поліція України
СБУ — Служба безпеки України
ТНК — транснаціональна корпорація

***

ЄС — Європейський Союз (англ. European Union)
СОТ — Світова організація торгівлі (англ. World Trade Organization, WTO).
ВОІВ — Всесвітня організація інтелектуальної власності (англ. World Intellectual Property Organization)
ТРІПС — Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (англ. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Good ,TRIPS)
Центр підтримки технологій та інновацій (англ. Tertiary Institutions Service Centre, TISC)
НАТО — Організація Північноатлантичного договору, також Північно-атлантичний альянс (англ. North Atlantic Treaty Organization, NATO).
ЮНЕСКО — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, NESCO)

***

ВВП — валовий внутрішній продукт
ВНП — валовий національний продукт
ЧНП — чистий національний продукт
НП — національний прибуток
НМДГ — неоподатковуваний мінімум доходів громадян
НДДКР — науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НТД — науково-технічна діяльність
НТП — науково-технічний потенціал

***

МО України — Міністерство оборони України
ЗСУ — Збройні Сили України
СНБУ — Система національної безпеки України
НІСД — Національний інститут стратегічних досліджень
ЦНДІ ОВТ ЗС УКРАЇНИ — Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України
Укроборонпром — Державний концерн
ОПК — оборонно-промисловий комплекс
ОПП — оборонно-промислова політика
ОВСТ — озброєння, військової й спеціальной техніки.
ОВТ — озброєння і військова техніка
ВТП — військово-технічна політика
ВТС — військово-технічне співробітництво
ДПО — державна програма озброєнь
ДОЗ — державні оборонні закупівлі
РКД — розрахунково–конструкторська документація.
РІД — розрахунково-інженерна документація
ЕМВ — електромагнітне випромінювання
ЗМІ — засоби масової інформації
ТВП — товари військового призначення
ТТЗ — технологічний транспортний засіб
ППО — протиповітряна оборона
НПА — нормативно-правові акти

ВСТУП

У загальному визначенні *національна безпека* враховує в собі здатність країни своєчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам. Забезпечення національної безпеки здійснюється за умови пріоритетності національних інтересів, необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтується на засадах правової демократичної держави. Національна безпека, зазначає Олександр Вонсович, є невід'ємним складовим елементом держави, а тому постійно потребує надійного захисту, а також внутрішніх і зовнішніх гарантій. Постійна зміна геополітичної ситуації в світі та в європейському просторі вимагає своєчасного забезпечення високого рівня захисту[1].

Проблема національної безпеки належить до найважливіших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя.

Сучасне геополітичне становище України, обумовлено новим виміром суспільно-політичних та економічних відносин, який ставить перед державою та суспільством, важливі задачі щодо вдосконалення законодавчої бази в інтересах зміцнення національної безпеки України. Основними напрямками реформування законодавчої бази щодо діяльності всіх складових національної безпеки повинна стати скоординована діяльність всіх силових відомств, спрямована на захист прав і свобод людини і громадянина[2]. Саме на цьому полі виникає проблема поглибленого дослідження розвитку інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) як складової системи забезпечення національної безпеки, яка приваблює науковців та фахівців так як цей напрямок ще недостатньо досліджений.

Збройна агресія Російської Федерації і розв'язана нею війна 2014–2022 рр. спричинила великі витрати матеріальних і людських активів України, суттєво загострила проблему національної безпеки держави.

Як зазначає Володимир Смолянюк у своїй науковій статті «Національна безпека незалежної України: осягнення сутності»[3], процес забезпечення національної безпеки України доцільно розділити на етапи: 1991–2014 рр. (*імітаційний*) та після 2014 р. (*сутнісний*).

---

[1] Вонсович Олександр. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. № 1–2. 2012. С. 177–185. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf.
[2] Там само. С. 179.
[3] Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. С. 163 –186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_ natsionalna.pdf.

Особливостями *першого етапу (імітаційного)* стали широке залучення радянських підходів до формування інституційної основи забезпечення національної безпеки, імітація оборонної активності легітимних збройних формувань, розвиток Воєнної організації держави. Вважалося, що належний рівень воєнної безпеки України є свідченням гарантування національної безпеки в цілому. На початку 2014 р. відбувся крах системи забезпечення національної безпеки України на імітаційній основі, яка не змогла протидіяти російським агресивним планам. Прагнучи перешкодити волі українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України — Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на Сході України.

Початок *другого етапу (сутнісного)* забезпечення національної безпеки України пов'язаний з ініціативним залученням громадянського суспільства до виконання завдань безпекового і оборонного ґатунку. Свідченнями цього стали: швидка організація виникнення добровольчих батальйонів та їх практичне застосування на Сході України; активне формування сил місцевої самооборони; могутній волонтерський рух; розгортання структур інформаційного спротиву пропагандистським впливам противника; імплементація цінностей патріотизму в духовно-культурне життя населення тощо. Суспільною реальністю стала силова реакція громадянського суспільства на виклики й небезпеки, що загрожують самому існуванню незалежної й суверенної України[4].

Слід зазначити, що одним із визнаних, окрім інших, інтелектуальних центрів осмислення національної безпеки України, відмічає у своєму дослідженні В. Смолянюк, був і залишається Національний інститут стратегічних досліджень (В. Горбулін, О. Литвиненко, О. Власюк, К. Войтовський, Д. Дубов, С. Здіорук, І. Корецька, А. Лепіхов, В. Паливода, О. Резнікова, М. Розумний, Г. Рябцев, А. Сменковський, М. Степико, О. Суходоля, О. Цюкало, Т. Черненко, Л. Чупрій, В. Яблонський та ін.). В Україні активно використовуються окрім національних, наукові здобутки західних авторів, що стосуються різних аспектів забезпечення національної, регіональної та міжнародної безпеки (Ф. Белі, К. Даудінга, Ф. Кімбера, Д. Яворскі, Е. Ціммермана, Д. Сірінга, А. Лійпхарта, П. Свенсона, Л. Гурвіца, К. Ейка, Р. Кімбера та ін.)[5].

Слід зазначити, з прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України[6] створена основа для всього законодавства України, а також

[4] Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. №1. 2021. С.163–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_ natsionalna.pdf.
[5] Там само. С. 165–166.
[6] Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.) Редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

було закладено наріжний камінь розвитку державної політики національної безпеки.

Конституція України проголосила основні положення, на яких має здійснюватися забезпечення національної безпеки:

- захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу;
- оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України;
- забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом;
- виключно законами України визначаються … основи національної безпеки, організації Збройних Сил України[7].

У Конституції в загальній формі юридично закріплюються мета, функції, компетенція, принципи взаємодії державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

Звернемо увагу на те, що Постановою Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України»[8] в 1997 р. уперше у вітчизняних державотворчих реаліях визначено суб'єкт-об'єктну структуру національної безпеки, принципи її забезпечення, національні інтереси України, загрози національній безпеці України (у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній сферах), основні напрями політики національної безпеки України у кожній із зазначених сфер, а також загальний контур системи забезпечення національної безпеки України у тогочасних державотворчих обставинах. Особливо слід наголосити на наведеному у Концепції визначенні національної безпеки України як станові *«захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз»* та необхідній умові *«збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей»*. Іншими словами, національну безпеку України, починаючи з 1997 р., пропонувалося розуміти як стан захищеності інтересів[9]. Зазначимо, що загрози національній безпеці України з позиції інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) на той період ще не розглядалось.

[7] Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.) Редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[8] Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-80#Text.

[9] Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. С. 168.

Етапною нормативно-правовою віхою у сфері національної безпеки та оборони України слід визнати Закон України «Про основи національної безпеки України»[10], який хоча і втратив чинність у 2018 р., але розширів новаціями правове та управлінське поле національної безпеки. Нормативно-правовими інноваціями цього закону, відмічає Володимир Смолянюк, стали:

- розширення кола суб'єктів забезпечення національної безпеки;
- визначення пріоритетів національних інтересів України;
- визначення загроз національним інтересам і національній безпеці України у наступних сферах — зовнішньополітичній, державної безпеки, воєнній та сфері безпеки державного кордону, внутрішньополітичній, економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, цивільного захисту, екологічній, інформаційній;
- визначення основних напрямів державної політики національної безпеки України у названих вище сферах;
- визначення повноважень та основних функцій суб'єктів гарантування національної безпеки — Президента України, Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, Воєнної організації держави, органів і підрозділів цивільного захисту, правоохоронних органів, судів загальної юрисдикції, прокуратури України, громадян України;
- визначення суб'єктів контролю за здійсненням заходів щодо забезпечення національної безпеки[11].

Зазначимо, що і в цьому зконодавчому документі сферу інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) серед загроз національним інтересам і національній безпеці України також не розглядалось.

Важливим нормативно-правовим нововведення націєбезпечного ґатунку, також запозиченим на Заході, відмічає Володимир Смолянюк, стало періодичне оприлюднення Стратегії національної безпеки України. Як правило, подібний документ оновлювався після демократичних виборів нового глави держави та виступав умовною декларацією намірів нової «президентської команди» у безпековій сфері. Відповідно, маємо послатися на Стратегію національної безпеки Ук-

[10] Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 р. Втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text.

[11] Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. С.169–170.

раїни (підписана Президентом України В. Ющенком)[12], Стратегію національної безпеки України (підписана Президентом України В. Януковичем)[13], Стратегію національної безпеки України (підписана Президентом України П. Порошенком)[14] та чинну Стратегію національної безпеки України (підписана обраним Президентом України В. Зеленським)[15]. Отже, справедливо пілсумовує Володимир Смолянюк, в Україні з видимим запізненням (на шістнадцятому році незалежності) започатковано традицію стратегічного цілепокладання глави держави у сфері національної безпеки, яка на певному етапі історичного розвитку має бути дієвим регулятором безпекових оцінок і відносин усередині країни та за її межами[16].

У той же час зазначимо, що відсутність уваги в Стратегіях національної безпеки України до сфери інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) свідчить про поступове охолодження до та інерційність в інноваційній діяльності в останні 10–15 років, що призвело та призводить до звужування також ринку інтелектуальної власності. Про це свідчать данні офіційної статистики, в Україні за останні 15 років, коли спостерігається спадна динаміка щодо кількості заявок та видачі патентів, що відповідає загальним негативним трендам функціонування ринку інтелектуальної власності в його суб'єктній основі. Так, залишається на рівні 60–70 % частка виданих патентів з усіх поданих заявок — станом на 2017 р. 64 %, найвище значення у 2010 р. на рівні 73 %. Суттєве скорочення кількості працівнпків, задіяних у виконанні науково-дослідних та дослідно-конструкторських рообіт — з 182,4 тис. осіб у 2010 р. до 88,1 тис. осіб у 2018 р. та 78,9 тис. осіб у 2020 р. Скорочення кількості організацій, які виконують наукові розробки — з 1518 одиниць у 1998 р. (максимальне значення) до 963 у 2017 р. та 769 у 2020 р. Низька частка підприємств, які займались інноваціями — на рівні 16,2 %,

[12] Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від 12.02.2007 р. Втратив чинність від 29.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/ 2007#Text.
[13] Про Стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Указ Президента України від 08.06.2012 р. Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 287/2015 від 26.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text.
[14] Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Втратив чинність на підставі Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070t.
[15] Про Стратегію національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни». Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.
[16] Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. No 1. 2021. С. 174. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_ natsionalna.pdf.

та їх впроваджували, а саме на рівні 14,3 % у 2017 р. та 14,9 % в 2020 р.[17, 18].

Характерно, що у зазначений період, науковці більше звертали увагу на дослідженні інноваційної діяльності та лише фрагментарно на правах інтелектуальної власності. Окремим аспектам інноваційної діяльності з використанням прав інтелектуальної власності присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, які стали основою подальшого розвитку. У першу чергу необхідно виділити роботи науковців Г. О. Андрощука, О. І. Амоші, В. Н. Амітана, О. Ю. Амосова, І. А. Бланка., П. Т Бубенка., О. Б. Бутнік-Сіверського, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, Н. П. Гончарової, В. В. Дорофієнка, С. М. Ілляшенка, А. В. Мерзляк, В. Ф. Оберемчука, О. П. Орлюк, О. А. Підопригори, А. А. Пересади, С. Ф. Поважного, М. Г. Чумаченка, Л. І. Федулової та інші.

При цьому, всі науовці відмічають, що ринок інтелектуальної власності є актуальним об'єктом наукових досліджень. Він є індикатором розвитку сфери інтелектуальної власності та інноваційної діяльності. У вітчизняній економічній науці бракує як цілісних теоретичних обґрунтувань змісту даної категорії, так і аналітичних робіт, які б розкривали прикладні особливості його функціонування на рівні держави та регіонів. Інтелектуальна власність є важливим чинником прогресивних змін кожного суспільства, відтак дослідження ринкового середовища її інституалізації носить високе практичне значення. Аналіз ринку інтелектуальної власності дозволяє виявляти особливості формування відносин, які виникають між конкретними суб'єктами з приводу продукування, використання, купівлі і продажу об'єктів інтелектуальної власності[19].

Одночасно, зазначимо, що становлення ринкових відпосин в Україні проходило під впливом пошуку та трансформаційних процесів у сфери інтелектуальної власності, які у своїй основі спирались на приоритетне зростання міжнородних відносин у цій сфері. Міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності, в основному, стало регулюватись у відповідності з Угодою ТРІПС (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності) та угодами під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Угода ТРІПС узагальнила й об'єднала існуючі документи, взявши за основу принципи регулювання інтелектуальної власності,

[17] Андрій Я. Мастило, Степан М. Голубка. Аналіз ринку інтелектуальної власності в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. № 8 (218), 2019. С. 48. UEL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Mastylo%20A.pdf.

[18] Статистична інформація/ ... Статистичний збірник /Statistical Publication. «Наукова та інноваційна діяльність України». «Scientific and innovation aktivities ..... URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu u/ni.htm.

[19] Андрій Я. Мастило, Степан М. Голубка. Аналіз ринку інтелектуальної власності в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. № 8 (218). 2019. С.44.

що містяться в цих документах, та зробивши акцент на економічній складовій даного об'єкта. У цій ситуації у сфері регулювання ВОІВ залишаються розвиток науки, моральний аспект, консультативні функції. ВОІВ, створена і діюча як спеціалізована установа ООН, була покликана регулювати питання інтелектуальної власності в умовах існування двох протилежних політичних систем. У такій ситуації балансування важко забезпечувати імперативність актів, що видаються та стосуються питань, далеких від проблем міжнародної безпеки. В умовах міжнародної економічної інтеграції потрібні певні гарантії в питаннях захисту інтелектуальної власності. На відміну від документів, що утворюють ВОІВ, Угода ТРІПС приписує учасникам забезпечити правозастосування відповідно до передбачених Угодою стандартів[20]. Угода ТРІПС стала необхідною умовою для країн, що вступають до Світової організації торгівлі (СОТ).

Якщо розглядати досягнення України, зазначає Ю. Якубівська[21], за період існування Державної служби інтелектуальної власності та її прямого попередника — Державного департаменту інтелектуальної власності, то можна виділити наступні з них:

- розробка та затвердження законодавчої бази у сфері інтелектуальної власності. Приведення її у відповідність із умовами Угоди ТРІПС, що є головною угодою СОТ;
- приєднання України до Міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності: Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків, Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про патентне право, Ніццької угоди про міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків, Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, Римської конвенції з охорони інтересів виконавців, виробників фонограм та органів мовлення та інших;
- укладення та ратифікація більше ста багатосторонніх, двосторонніх та міжвідомчих угод.

Наведене свідчить про діяльність, яка спрямована в нормативно-правовий напрямок, видачу охоронних документів та оцінку матеріальних прав інтелектуальної власності.

Черговим поштовхом розвитку системи управління у сфері інтелектуальної власності стала реалізація «Стратегії сталого розвитку

[20] Ізбаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *LEX PORTUS*, № 2 (10)'2018. С. 89. UEL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/ handle/11300/9802/izbash_o_o_mizhnarodni_aspekty_zakhystu_intelektualnykh_prav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

[21] Якубівська Ю. Є., Іімплементація міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища. / Ю. Є. Якубівська. *Ефективна економіка* [Електронне наукове фахове видання]. № 10. Дніпропетровськ: ДДАТУ, 2015. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4430.

«Україна — 2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5[22], в якій як одне із ключових завдань стратегії визначено проведення Реформи захисту інтелектуальної власності. Першим кроком її реалізації стало розроблення й прийняття Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 р. № 402[23], яка визначила концептуальні засади формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності. Істотним вирішенням завдань, поставлених реформою, стало прийняття 16 червня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності»[24]. За цим законом Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ) — створюється як спеціальна організація, яка відповідатиме за охорону прав на об'єкти не лише промислової власності, але й авторських та суміжних прав. Зазначеним Законом України предбачено, що «державна система правової охорони інтелектуальної власності — є центральний орган виконавчої влади (Міністерство економіки України), що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, НОІВ і сукупність наукових, освітніх, інформаційних та інших відповідної спеціалізації державних підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності».

З нашого погляду, розвиток системи управління у сфері інтелектуальної власності в умовах збройної агресії Російської Федерації і розв'язана нею війна 2014–2022 рр. сприятиме поглибленню теоретичних і практичних аспектів у сфері інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності), як складлвої національної безпеки, а також наукових напрацювань за цим напрямом досліджень.

Зазначимо, що сферу інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) науковці досліджують з різних сторін, частіше з позиції економічної безпеки, військової безпеки, енергетичної безпеки, наковотехнічної безпеки, інформаційної безпеки тощо. Окремі аспекти інтелектуальної безпеки (інтелектуальної власності) як системне формування з позиції прав інтелектуальної власності розглядаються в

[22] Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/ show/5/2015#Text.
[23] Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/402-2016-%D1%80#Text.
[24] Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності. Закону України № 703-IX від 16 червня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20#Text.

працях таких вітчизняних науковців: Г. О. Андрощук, Ю. Л. Борко, О. Б. Бутнік-Сіверський, А. Г. Жарінова, О. Б. Зайківський, Г. М. Лозова, В. О. Мальцева, І. А. Маркіна, С. П. Мосов, О. А. Оністрат, О. П. Орлюк, В. О. Петренко, І. О. Ревак, Л. І. Робтяглва, О. О. Тверезенко, А. С. Штефан, Ю. Є. Якубівська та інші. При цьому зазначимо, що теорія побудови та функціонування системи національної безпеки на принципах майнових прав інтелектуальної власності знаходиться ще на стадії становлення та пошуку; цілий ряд проблемних питань розглядаються фрагментарно, зводячи до юридичних проблем, до правової охорони та захисту майнових прав інтелектуальної власності, а ряд проблемних питань в системи забезпечення національної безпеки знаходяться в полі постійних наукових дискусій, так як не сформовано цілісного наукового підходу до розв'язання цієї проблематики.

Виходячи з зазначеного, актуалізується пропонуєма монографія: ***«Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки»***, як підсумковий результат фундаментального дослідження за темою: **«Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки»** (номер державної реєстрації: 0117U005291), яке здійснене у 2018–2022 рр. в Науково-дослідному інституті інтелектуальної власності Національної академії правових наук України.

Метою монографії стало: *досягнення цілей національної безпеки через розвиток її складової — системи інтелектуальної власності, основною функцією якої є забезпечення збалансованого існування інтересів інтелектуальної творчості, винахідництва, раціоналізації в правовому полі суспільства, спрямованого на безпеку держави Україна через моніторинг, діагностування, виявлення та ідентифікацію, запобігання та припинення, мінімізацію та нейтралізацію дії внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек. Реагування на загрози стає адекватним не лише характерові та їх масштабам, а й рівню бажаного і можливого стану забезпечення національної безпеки через розвиток її складової інтелектуальної власності з використанням методів детінізації, боротьби з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності та дієвим захистом прав інтелектуальної власності.*

Пропонуєма монографія ***«Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки»***, розроблена колективом авторів під науковим керівництвом головного наукового співробітника відділу промислової власності та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності НДІ ІВ НАПрН України О. Б. Бутнік-Сіверського, доктора економічних наук, професора, академіка Академії технологічних наук України, академіка Української академії наук.

Методологією монографії прийнято *узагальнення наукової думки та обґрунтування теоретичного та методологічного підходів до формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності та її правового забезпечення на основі нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки та інноваційно-інтелектуального середовища під впливом трансформаційних процесів та антикризового регулювання, що впливає на розвиток обороноздатності держави, формування та реалізації державної політики щодо захисту національних інтересів стосовно інтелектуальної безпеки, організаційно-правових засад кібербезпеки, методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності.*

Структурно зазначена монографія представлена вступом, п'ятьма розділами, підсумками дослідження по кожному підрозділу та списком використаних джерел, що сприяло цілісному сприйняттю складної за різними напрямками проблеми.

В ***першому розділі монографії*** досліджено теоретико-методологічні аспекти розвитку системи національної безпеки з огляду прав інтелектуальної власності в Україні, що є новим теоретичним поглядом в науковій сфері, де інтелектуальна безпека стає складовою національної безпеки, яка відтворює національні інтереси держави у взаємозв'язку з державною безпекою України та з національною системою інтелектуальної власності, її окремими видами (елементами). Це безперервний суспільний процес в різних сферах інноваційної діяльності та творчості з плозиції суб'єктно-організаційної схеми гарантування інтелектуальної безпеки в Україні, що дозволяє формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності. Розглянуто методологічні аспекти нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки як різновиду національної безпеки та її цілісних складових, а також систе-моутворюючи елементи національної безпеки на різних рівнях управління під впливом прав інтелектуальної власності та видів їх цілеспрямованої діяльності. Визначено інноваційно-інтелектуальну безпеку та охорону прав інтелектуальної власності з огляду нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки, що підсилює, інтеграційно поєднується з ними за ознакою інноваційності національної безпеки, що теоретично враховує принцип дифузії інновацій з позиції майнових прав інтелектуальної власності, а також недобросовісну конкуренцію як загрозу інтелектуальній безпеці, що суперечить нормам чинного законодавства, торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Розглянуто інтелектуальну безпеку у сфері трансферу технологій як процес застережливого розкриття інформації про інноваційні технології, що впливає на забезпечення технологічного оновлення ви-

робництва, підвищення конкурентоздатності підприємства, економічного ефекту від упровадження цих розробок за виконання умов платності.

У ***другому розділі монографії*** досліджено розвиток інноваційно-інтелектуального середовища за напрямом забезпечення національної безпеки під впливом трансформаційних процесів та антикризового регулювання за напрямом: техніко-технологічної та фінансово-грошової національної безпеки з урахуванням майнових прав інтелектуальної власності, що є спрямуванням пошуку нових критичних технологій та індикаторів рівня фінансової безпеки; тінізації у сфері інтелектуальної власності як складової загрози економічній безпеці та її детінізації, що зумовлює структурні деформації і диспропорції суспільно-економічного розвитку, гальмує процеси державотворення в країні; економічного шпигунства та комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки та практики їх протидії, що стає базисом для збереження конкурентних переваг на ринку (особливо при міжнародній конкуренції), необхідною умовою залучення інвестицій і збереження результатів інноваційної діяльності; трудових ресурсних аспектів забезпечення інтелектуальної безпеки з позиції розвитку людського інтелектуального капіталу, що стане головною умовою економічного поступу, найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети; комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності в напряму підвищення рівня інтелектуальної безпеки, що стає неодмінною умовою налагодження виробництва наукоємної конкурентоспроможної продукції, просуванню її на внутрішньому та зовнішньому ринках як основи формування та впровадження фінансової політики використання нематеріальних активів.

У ***третьому розділі монографії*** досліджено інтелектуальну власність як складову розвитку обороноздатності держави, де детально розглянуто систему забезпечення обороноздатності України та роль інтелектуальної безпеки в цій систем, яка складається з підсистем, що дозволяє забезпечити її належний рівень щодо формування оборонної політики держави, нормативно-правового забезпечення обороноздатності, підготовки необхідної якісної чисельності Збройних Сил України, підготовки економіки країни до забезпечення оборони держави та оснащення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою. Розглянуто особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері та більш детально правове регулювання захисту національних інтересів, що дозволило в історичному зрізі дослідити посилення потреби зростання інтелектуальної безпеки в оборонній сфері. Зазначено, що серед пріоритетів державної оборонної політики має бути: систематичне удосконалення організаційно-правових засад воєнної політики, зокрема керівних документів з питань забезпечення обороноздатності; своєчасне виявлення та адекватне реагування на загрози національ-

ним інтересам України у воєнній сфері; оснащення Збройних Сил України сучасними зразками та системами озброєння та військової техніки, створених на основі впровадження новітніх технологій. Досліджено правове регулювання відносин щодо набуття та здійснення майнових прав інтелектуальної власності в оборонній сфері, де визначено дві концептуально різні моделі щодо розподілу майнових прав на ОПІВ, створені під час виконання державного контракту з оборонного замовлення, а також два найбільш оптимальні варіанти співвідношення прав державного замовника та виконавця державного оборонного замовлення щодо прав інтелектуальної власності. Розглянуто методичні аспекти патентного ландшафту прогнозування світових технологічних трендів на прикладі озброєння та військової техніки в системі, як візуалізація результатів патентного пошуку щодо значущих тенденцій і взаємозалежностей у масиві обраної тематики; інститут секретних винаходів, як фактор забезпечення інтелектуальної безпеки, що сприятиме досягненню балансу інтересів основних учасників правовідносин: держави; авторів секретних винаходів; роботодавців авторів секретних винаходів і третіх осіб. Досліджено трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України з позиції забезпечення національної інтелектуальної безпеки, що підсилює активний науковий і практичний інтерес до вивчення теоретичних основ і практичних аспектів міжнародного трансферу технологій, його особливостей і тенденцій розвитку, зокрема у військово-технічній сфері.

В ***четвертому розділі монографії*** досліджено теоретико-правові засади кібербезпеки як складової національної безпеки, які націлені на нові цифрові технології та глобальні інформаційні мережі, що приводять до зростання реального значення інтелектуальної власності та пришвидшення процесів її комерціалізації, а також є необхідною умовою розвитку інформаційного суспільства, стають кіберпростором ведення військових дій та новим різновидом протиборства у війні. Розглянуто національну систему кібербезпеки з позиції впровадження організаційно-технічної моделі як комплексу заходів, сил і засобів кіберзахисту, спрямованих на оперативне (кризове) реагування на кібератаки та кіберінциденти, контрзаходів, спрямованих на мінімізацію вразливості комунікаційних систем у рамках гарантування безпеки цифрового простору України, яка має спрямувати свої зусилля на розроблення національних стандартів у сфері кібербезпеки, організаційних та технічних вимог з урахуванням європейських та міжнародних стандартів, вдосконалення норми національного законодавства у сфері кібербезпеки, які мають стати взаємосумісними з аналогічними структурами Збройних сил країн НАТО, а також безпеки у сфері глобального Інтернету та інших цифрових інформаційно-комунікаційних мережах, тісно пов'язаних з вирішенням завдань національної безпеки, та вико-

ристати досвід та практику ЄС і НАТО для створення широкої національної схеми сертифікації з кібербезпеки, розробки планів, для відповіді на широкомасштабні інциденти і кризи.

В ***п'ятому розділі монографії*** досліджено розвиток методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності на стан та рівень енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки, які не формують окрему групу загроз енергетичної безпеки, так як виконують функцію застереження та одночасно стимулюють до інноваційно-інтелектуальних дій посилення енергетичної безпеки від загроз з урахуванням ступіню кризовості індикаторів, які оцінюють за шкалами кризовості з виділеними критичними зонами, які визначають шляхом введення порогових значень індикаторів — передкризових і кризових. Розглянуто екологічну безпеку з позиції інтелектуальної безпеки як складовий компонент національної безпеки, зміст якої полягає у тому, щоб забезпечити прогресивний розвиток життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави через здійснення управління реальними або потенційними загрозами та небезпеками з позиції інтелектуальної власності, які є наслідком функціонування антропогенних, природних та техногенних систем. Це формування на інноваційній основі нових типів екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологічних процесів, соціальної організації та управління, пов'язаних з розробками у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України. Розглянуто фармацевтичну безпеку як компонент національної безпеки в розрізі патентування винаходів у медичній галузі, як стан захищеності населення та фармацевтичної організації (галузі медицини, регіону, держави) від загроз, що виникають у сфері виробництва, розподілу, споживання та утилізації фармацевтичної продукції, шляхом стимулювання розвитку інноваційної вітчизняної фармацевтичної промисловості, впровадження високих технологій, підтриманням здорових ринкових процесів, що відбуваються на ринку лікарських засобів. Розглянуто інститут примусового ліцензування як фактор забезпечення національної безпеки для запобігання зловживанням, яке може виникнути внаслідок здійснення виключного права, що надається патентом, і встановлення розумного балансу інтересів між патентоволодільцем і державою, а патентне законодавство встановлює спеціальні обмеження прав патентоволодільця. Розглянуто міграцію інтелектуального капіталу та патентну міграцію з огляду інтелектуальної безпеки як відтворення міграції людського інтелектуального потенціалу, якщо визначати потенційні можливості створювати інтелектуальний продукт, та патентну міграцію або міг-

рацію права на майнові права інтелектуальної власності, яка стає вагомим фактором впливу на рівень інтелектуальної безпеки, що обумовлює створення комплексу заходів організаційного, правового, економічного, матеріального та іншого характеру, які можуть скласти основу програми відродження та подальшого розвитку винахідництва.

Кожний розділ монографії має цільову спрямованість і поєднується логікою побудови дослідження проблеми в цілому, пов'язаної з інтелектуальною безпекою як складової системи забезпечення національної безпеки, яка відтворює національні інтереси держави у взаємозв'язку з державною безпекою України під впливом завдань державної інноваційної політики.

Враховуючи багатовекторність напрямків дослідження кожний підрозділ монографії завершується висновками, що дозволяє акцентувати увагу на пропозиціях вирішення та на перспективні напрямки підходів до розгляду наукової економіко-правової проблеми за відповідними напрямками.

Зазначена монографія забезпечує цілісне сприйняття складної і науково-спрямованої проблеми розвитку теорій інтелектуальної безпеки як різновиду національної безпеки та її цілісних складових.

За традицію в монографії збережено індивідуальність викладення авторами, їх підходів до розв'язання окремих складових проблеми та викладення методичного інструментарія, джерел посилання на дослідників та розгляду відповідних проблемних питань.

У підготовці монографії брали участь:

Андрощук Геннадій Олександрович,

головний науковий співробітник відділу промислової власності та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності НДІ ІВ НАПрНУ, кандидат економічних наук, доцент (підрозділ 1.5 разом з О. Б. Бутнік-Сіверським; підрозділ 2.4; підрозділи 3.4–3.6; підрозділи 5.3, підрозділ 5.4 разом з Л. І. Работяговою, 5.5);

Бакалінська Ольга Олегівна,

старший науковий співробітник відділу промислової власності НДІ ІВ НАПрНУ, доктор юридичних наук, професор, (розділ 4);

Борко Юлія Леонідівна,

завідувач сектору комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності відділу промислової власності НДІ ІВ НАПрНУ, кандидат економічних наук (підрозділ 2.5);

Бутнік-Сіверський Олександр Борисович,

головний науковий співробітник відділу промислової власності та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності НДІ ІВ НАПрНУ, завідувач кафедри економіки, обліку та фінансів ІПДО НУХТ, доктор економічних наук, професор, дійсний член (академік) Академії технологічних наук України, дійсний член (академік) Ук-

раїнської академії наук України (науковий редактор, вступ, підрозділи 1.1 – 1.4, підрозділ 1.5 разом з Г.О. Андрощуком, підрозділ 1.6; підрозділи 2.1 – 2.3, 2.5; підрозділи 5.1 – 5.2);

Зайківський Олександр Болеславович,

старший науковий співробіиник відділу промислової власності сектору патентного права НДІ ІВ НАПрНУ (підрозділи 3.1–3.2);

Работягова Людмила Іванівна,

провідний науковий співробітник центру експертних досліджень НДІ ІВ НАПрНУ (підрозділ 5.5 разом з Г.О. Андрощуком) ;

Тверезенко Олена Олексіївна,

завідувач відділу промислової власності та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності НДІ ІВ НАПрНУ, кандилат юридичних наук, патентний повірений (підрозділ 3.3).

Автори монографії сподіваються на її корисність для спеціалістів та фахівців з національної безпеки, науковців, аспірантів, студентів, викладачів вищих навчальних закладів з юридичних та економічних спеціальностей, які пов'язані зі сферою інтелектуальної безпеки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ З ОГЛЯДУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні засади формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності та правового забезпечення

Формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності є новим теоретичним поглядом в науковій сфері, де головним предметом дослідження є національна безпека та її зв'язок зі сферою інтелектуальної власності.

Особливого значення ця проблема набуває в умовах сучасного розвитку України, що обумовлено новим виміром суспільно-політичних та економічних відносин, на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання високого рівня захисту прав і свобод, а також утвердження європейських цінностей, які ставлять перед державою та суспільством важливе завдання щодо вдосконалення законодавчої бази в інтересах зміцнення національної безпеки України.

Теорія побудови та функціонування системи національної безпеки на принципах майнових прав інтелектуальної власності знаходиться ще на стадії становлення та пошуку; цілий ряд проблемних питань розглядаються фрагментарно, зводячи до юридичних проблем, до правової охорони та захисту майнових прав інтелектуальної власності, при цьому ряд проблемних питань знаходяться в полі постійних наукових дискусій, так як не сформовано цілісного наукового підходу до розв'язання зазначеної проблеми.

Поглиблене дослідження на цьому напрямку сприяє розкриттю правової та економічної природи національної безпеки в ув'язці з інтелектуальною власністю. Розглядаючи на цьому напрямку введення в політичний і правовий обіг категорій «національна безпека» та «національні інтереси». Проблема національної безпеки належать до найважливіших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя.

Теорія національної безпеки — це метанаука, яка поєднує прикладні аспекти соціальних, військових, гуманітарних, технічних, психологічних, біологічних та інших наук з метою дослідження сутності, змісту, методів, форм і засобів забезпечення безпеки особистості та соціальних спільнот різних рівнів. Тому під час вивчення національної без-

пеки науковці використовують чимало категорій, зокрема такі: безпека, національна безпека, національні інтереси, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, чинники забезпечення безпеки, загрози, небезпека, система забезпечення національної безпеки, принципи національної безпеки, функції національної безпеки тощо[25]. До цього переліку, на нашу думку, слід також віднести нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх джерел загроз.

В історичному зрізі відмітимо, що у сучасному взаємопов'язаному, взаємозалежному світі однією з найбільших цінностей стала самостійна державність або інституція державності, яка здатна самостійно вирішувати проблеми національної безпеки та нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз. XX століття стало тріумфом національних держав. Якщо перед Першою світовою війною у світі було 62 незалежні держави, 1946 р. — 74, то до кінця XX ст. їхня кількість збільшилася більше, ніж утричі, до 193 держав. Національна безпека відображає стан захищеності національних інтересів самостійних держав[26].

Змістове наповнення безпеки держави, зазначає у своїй теоретичній статті «Теоритичні основи державного управління розвитком національної безпеки» Л. Акімова[27], було розпочато ще у XVIII столітті. Саме тоді починається бурхливий етап розвитку національних держав в Європі.

Окремі елементи концепції національної безпеки, зазначає Л. Акімова, можемо знайти ще у Дж. Медісона[28]. Дещо пізніше положення цієї концепції у завершеному вигляді були сформульовані У. Ліппманом[29]. Концепція національної безпеки, зазначає Л. Акімова, розглядалася лише як один із підходів до вивчення проблем безпеки, який не є всеосяжним. Дана концепція використовується більшістю держав і залишається однією з найбільш необхідних при вирішенні проблем забезпечення безпеки держави. У рамках концепції національної безпеки розглядається, перш за все, забезпечення самого існування держави, дотримання її суверенітету та територіальної цілісності, а також здатності адекватно реагувати на будь-які реальні і потенційні внутрішні та зовнішні загрози[30].

Як зазначає науковець В. Загурська-Антонюк у своїй теоретичній статті «Національна безпека та система державного управління»[31], без-

---

[25] Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

[26] Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

[27] Акімова Л. М. Теоритичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5. 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z =1210.

[28] Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. М.: ИГ «Прогресс» – «Литера», 1993. С. 345–346. 458 с.

[29] Lippmann W. Public opinion. N.Y. 1922. P. 99–100. 427 p.

[30] Акімова Л. М. Теоритичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5. 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z =1210.

[31] Загурська-Антонюк В. Ф. Національна безпека та система державногоуправління. Електронне «Державне управління: удосконалення та розвитолі». (Стаття 13.05.2020 р.). URL: http://www.dy.nayka. com.ua/pdf/5_2020/59.pdf.

пека, подібно як багато інших теоретичних категорій у суспільних науках, немає єдиного і чіткого визначення. Адже ця категорія має міждисциплінарне значення, тому науковці з різних наукових галузей трактують його відповідно до їх предмету вивчення та специфіки пізнання та дослідження. Але, не зважаючи на це, більшість дослідників погоджуються з тим, що безпека є категорією антропоцентричною — пов'язаною із суспільною сутністю та цінністю людини. Адже у кожній сфері та кожному аспекті людського життя можна розглядати проблематику безпеки. Простежується, зазначає В. Загурська-Антонюк, нерозривний зв'язок між суспільними функціями розвитку та безпеки і пояснюються це єдністю та взаємозалежністю усіх сфер та видів людської діяльності.

Далі, науковець, як і інші науковці, акцентує увагу на походженні категорії «безпека», намагаючись розтлумачити лексичне та етимологічне значення слова «безпека», яке походить від латинського слова «*securitas*», що означає — без піклування, без опікування, без достатньої охорони. У дослівному значенні безпека позначає брак загроз (у англійській мові — *danger*) і відчуття впевненості (у англійській мові — *safety*). Більшість словникових визначень вказують на те, що безпека позначає стан впевненості, спокою, забезпечення також відчуття цього стану, брак загрози, а також охорону перед небезпекою. Проте у будь-якій інтерпретації поняття «безпека» та «небезпека» пов'язані з умовами існування певного об'єкта, що характеризується, відповідно, відсутністю або наявністю реальної чи потенційної загрози.

У науковому обґрунтуванні, зазначає В. Загурська-Антонюк, домінує переконання того, що потреба безпеки є мотивацією до дії та розвитку, тому що неможлива реалізація суспільних цілей, якщо не реалізована потреба безпеки. У загальному суспільному визначенні потреба безпеки стосується задоволення прагнення щодо існування, виживання, впевненості, стабільності, сукупності, незалежності, охорони рівня і якості життя. З іншої точки зору, безпека трактується як цінність, тобто благо, особливо важливе, переконання у досягненні цілей. Зокрема, Б. Брод'є і М. Леві, стверджували, що безпека є головною цінністю, яка зосереджує в собі інші цінності. Певна частина дослідників, зазначає В. Загурська-Антонюк, стверджують, що безпеку слід трактувати як стан або процес. Стан — як щось реалістичне, а процес — як мінливе явище у часі. Януш Стефановіч підкреслює подвійну сутність безпеки, зазначаючи, що безпека є одночасно і станом, і процесом, не відзначається однак незмінністю в довших проміжках часу, оскільки залежить від динамічного розподілу сил[32]. Проте, стверджує В. Загурська-Антонюк, більшою мірою, переважає думка, що безпека є, насамперед, процесом. Зокрема, Юзеф Кукулка — відомий польський дипломат, професор Варшавського університету, автор монографії «Проблеми теорії міжнародних відносин», опублікованій у Польщі у 1978 р.[33], підтвер-

[32] Kukułka J. Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów. „Sprawy międzynarodowe", 1982, z. 7, s. 29.
[33] Kukulka J., Problemy teorii stosunkow mi$dzynarodowych. Warszawa:PWN, 1978.

джує, що безпека є не стільки визначеним станом речей, скільки безперервним суспільним процесом, у рамках якого діючі суб'єкти стараються вдосконалювати механізми, що забезпечують, їм відчуття охорони. Тому безпека не відзначається сталістю та узалежнена від мінливої динаміки на різних рівнях суспільного життя[34].

Варто зауважити, зазначає науковець В. Загурська-Антонюк, що існують також інші наукові підходи, котрі трактують безпеку як мету, наслідок чи ресурс, часто звужуючи феномен безпеки, як лише явище, притаманне періоду війн чи інших суспільних потрясінь. Такий обмежений підхід, який ґрунтується лише на мілітарних аспектах, застережує науковець, не дозволяє точно і критично дослідити суб'єктну сторону безпеки. Розширення просторового виміру доповнює суб'єктне визначення безпеки. Використовуючи такий критерій, можна виокремити місцевий, субрегіональний, національний і глобальний рівні безпеки, які співвідносяться з рівнем державної безпеки та національної безпеки. Таким чином, не зважаючи на безперервні суспільні та політичні зміни, підсумовує В. Загурська-Антонюк, держава та нація залишаються ключовими категоріями, з якими безпосередньо пов'язана система безпеки.

У суспільних науках домінує переконання, зазначає В. Загурська-Антонюк, що державна безпека і національна безпека є тотожними поняттями або взаємозамінними. Лише деякі дослідники визначають принципову різницю між ними, вказуючи на відмінності у визначенні нації та держави, не зважаючи на більшість народо-творчих теорій, які визначають державу, як систему, у якій нація набуває предметного статусу. Значна частина зарубіжних науковців, таких як Бузан, Вів'ера, Вільдеа, зазначає В. Загурська-Антонюк, чітко розрізняють поняття державної безпеки та національної безпеки, які вважають неприпустимим ототожнення чи взаємозаміну цих категорій. Оскільки, поняття «нації» значно вужче, хоча є основою для виникнення «держави». Адже, розвиток та захист національних інтересів міжособистісного, групового, міжгрупового, міжкласового рівнів, і є підставою та умовою в утворенні та функціонуванні державних організацій. Тому, підсумовує В. Загурська-Антонюк, національна безпека є частиною безпеки держави як верховного інституту в організації суспільства, з чим можна частково погодитися. Тут національна безпека розглядається як самостійна складова системи державної безпеки, відсторонюючись від інших ознак державної безпеки.

Далі, зазначає В. Загурська-Антонюк, у суспільних науках під безпекою держави розуміють перш за все систему цінностей, до яких відносять: виживання (народу і держави), політичну (устрій, суверенітет) незалежність, якість життя (на суспільному, господарському і культурному рівнях). Однак, реально число цінностей, які є основою безпеки, може бути багато ширшим і обіймати такі питання як: престиж держави чи справи громадян за її межами. Таким чином, підсумовує науковець, нацбезпека, як категорія, вужча від безпеки держави, та пов'язана із захистом цінностей, які є гарантією виживання народу, наприклад, у

[34] Kukułka J. Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów. „Sprawy międzynarodowe", 1982, z. 7, s. 29.

період втрати державності чи за межами своєї території. Тому вважається, що нацбезпека захищає внутрішні цінності держави, тобто такі, які мають екзистенційний характер. Позначає це, що нацбезпека може бути також зрозуміла як різновид безпеки держави. Дослідники цієї проблематики вказують, що нацбезпека набирає нових ознак, оскільки у добу глобалізації виходить за межі інтересів держав, але не стає частиною міжнародної безпеки.

В історичному зрізі категорія «національна безпека» виникла як зовнішньополітична і є цілком американським винаходом. Вперше на державному рівні це поняття було використано в 1904 р. в посланні тодішнього президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки[35]. Відтоді, зазначає В. Загурська-Антонюк, національна безпека стала об'єктом досліджень у сфері спочатку політичної науки, а згодом, коли цей термін із політичного лексикону перейшов у нормативно-правові акти, — і юридичної науки та інших суспільних наук. Саме тут, акцентує увагу В. Загурська-Антонюк, щодо американської концепції національної безпеки, то, вона ґрунтується на теорії «національних інтересів», і саме звідси бере початок відповідна модель співвідношення, в якій національна безпека розглядається як частина національних інтересів. Така модель нині набула широкого визнання. Вперше її запропонував американець У. Липпман. Дослідниками цієї проблеми були також Б. Броуді. М. Гальперін, Г Кан. Г. Кіссінджер, Г. Ласвел, Г. Моргентау[36].

Процес захисту державою своїх інтересів та безпеки безпосередньо пов'язаний із проведенням державної інноваційної політики, в межах якої і здійснюються конкретні заходи їх реалізації. Зокрема, існує думка про те, що «національна безпека — це державна політика, скерована на створення внутрішніх і міжнародних умов, сприятливих для збереження чи зміцнення життєво важливих національних цінностей: це стан, що забезпечує захищеність інтересів народу й держави, суспільства та кожного його члена»[37]. Зауважимо, що державні інтереси щодо безпеки безпосередньо пов'язані з державною політикою; тому національна безпека розглядається як частина національних інтересів держави.

Сьогодні, зазначають ряд науковці[38], існує велике розмаїття визначень національної безпеки, та їх автори мають власні думки й підходи з приводу трактування цього поняття. Так, О. Глазов зазначає, що на-

---

[35] Глобальна та національна безпека / авт. кол. В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ при Президентові України, 2016. 784 с.
[36] Глобальна та національна безпека / авт. кол. В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ при Президентові України, 2016. 784 с.
[37] Вонсович О. С. Національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін / О. С. Вонсович. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24(2). С. 18–24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2017_24%282%29__5.
[38] Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В.,Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf.

ціональна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни[39]. В. Ліпкан тлумачить його з іншого ракурсу — як сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей[40]. Національну безпеку також розуміють як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення й самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану[41]. Н. Косолапов поняття «національна безпека» розглядає як — стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан досить розумної динамічної захищеності від найбільш істотних з реально існуючих загроз і небезпек, а також здатність розпізнавати такі виклики та своєчасно вживати необхідні заходи для їх нейтралізації[42].

Узагальнюючи, ряд науковців[43], виокремлюють принаймні три основні теоретичні підходи в розумінні сутності національної безпеки.

У межах *першого підходу*, представниками якого є А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, М. Міхалка та ін., увага акцентується на захисті цінностей суспільства. Серед базових цінностей виокремлюють політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. При цьому безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, а і як їх безперешкодне поширення[44].

Представники *другого напряму* наголошують на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємообумовленості в дослідженні проблем національної безпеки. Серед них можна назвати А. Величка, І. Волощука, В. Горбуліна, Б. Демидова, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін.

Третій напрям наукових розробок полягає в дослідженні національної безпеки в контексті захисту національних інтересів. Представ-

---

[39] Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. 2011. Вип. 143, Т. 155. С. 42–46.

[40] Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006.256 с.

[41] Кондратьєв Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

[42] Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия) / Н. Косолапов. МЭ И МО. 1992. No 10. С. 67–75.

[43] Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В.,Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf.

[44] Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 02.11.2019 року «Про Міжвідомчу комісію з питань оборонно-промислового комплексу» : Указ Президента України від 08.11.2019 № 831/2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/8312019-30377 (дата звернення: 14.03.2021).

никами цього напряму є низка українських, російських і західних науковців: А. Бетлер, В. Богданович, О. Бодрук, С. Браун, О. Данільян, О. Дзьобань, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Панов, С. Хоффман та ін. Варто також звернути увагу на розширення змісту поняття «національна безпека»: якщо раніше забезпечення національної безпеки розглядалося в контексті захисту інтересів насамперед держави, то в сучасних дослідженнях концентрується увага на захисті інтересів особи (громадянина) та суспільства[45].

Що стосується України, то офіційне визначення терміна «національна безпека» викладено в Законі України «Про національну безпеку України», де в пп. 9 п. 1 ст. 1 зазначено, що *«національна безпека України — це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»*[46]. З позиції державної політики — *«правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, цей та інші закони України»* (п. 1 ст. 2 зазначеного Закону України). Законодавець у зазначеному законі чітко визначився, що *«державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина — їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства — його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави — її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища — від надзвичайних ситуацій»* (п. 1 ст. 3 Розділ ІІ).

Щодо використовуємого терміна «національні інтереси», то науковець Н. Москальова у свої статті «Концепції національного інтересу в науковій літературі»[47] зазначає, що в 1935 р. термін «національні інтереси» був уперше включений в Оксфордську енциклопедію соціальних наук. З цього часу дослідження даної проблематики незмінно зберігає свою актуальність, оскільки є однією з підвалин концептуальної розробки проблеми демократії. Питання національних інтересів розроблялося, узагальнює Н. Москальова, такими зарубіжними авторами як Р. Арон, В. Вільсон, Дж. Кеннан, Г. Моргентау, Р. Нібур, Дж. Розенау, Н. Спайкмен. Розгляду національних інтересів присвячено праці українських науковців О. Воронянського, Д. Глембоцького, Є. Гончарова, Р. Ковалюка, А. Колодій, І. Кукси, В. Ліпкана, М. Шульги, М. Юрія та ін.[48].

У англомовній літературі, зазначає Н. Москальова, це поняття вживається у значенні «державний інтерес». Під національними інтересами

[45] Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року : Розпорядження КМ України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 14.03.2021).
[46] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.
[47] Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки*. 2016. С. 29–32.
[48] Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки*. 2016. С. 29–32.

розуміють переважно інтереси держави, оскільки західні країни у соціально-політичному аспекті є мононаціональними державами. Нація являє собою єдність громадянського суспільства і держави, тому національний інтерес стає узагальнюючим інтересом, який знімає суперечність між інтересами держави і громадянського суспільства. Національний інтерес у демократичних країнах — це передусім узагальнений відповідно до існуючих процедур інтерес людей, що формують політичну націю. Формування національного інтересу передбачає узгодження інтересів усіх громадян країни, хоча іноді це зводиться до врахування думки найбільш численних соціальних груп[49].

Не вдаючись в деталі теоретичного аналізу наукової літератури, виділемо позицію Н. Москальової, яка відмічає, що формування та реалізація національних інтересів є складни процесом. Інтереси тісно переплітаються з безпекою та загальними цінностями. Тому потрібно вміти відмежовувати національні інтереси від базових цінностей суспільства. Інтереси також можуть бути не те щоб різними, а й взагалі протилежними. Але за умов узгодження інтересів та національної злагоди тільки і може функціонувати суспільство. Точне вираження національних інтересів (інтересів усіх членів суспільства), вирішення соціальних суперечностей та забезпечення прав людини — це ті функції, які покликана вирішувати держава, відштовхуючись від головного — відстоювання інтересів. Національні інтереси мають колективний характер, оскільки вони випливають з потреб громадян (груп громадян). Національні інтереси реалізуються через інтереси держави. Суб'єктами інтересів тут виступають саме громадяни та їх групи, а державні інституції є операційними суб'єктами. Отже, ми бачимо, що інтереси діляться на групові та особисті. Групові — це інтереси групи, вони можуть бути тотожними з інтересами держави. Особисті — інтереси з індивідуальним характером конкретної особистості — не можуть ототожнюватись з інтересами держави[50]. Підсумовуючи, науковець Н. Москальова робить висновок, а саме «під категорією «національний» інтерес» доцільно розуміти потреби й цінності держави, що мають реалізовуватися на міжнародній арені, та метою яких є не тільки повноцінний розвиток держави, а й формування державної могутності. Національні інтереси є фундаментальною категорією національної безпеки держави та ключовим поняттям у міжнародних відносинах. Існує кілька підходів до визначення сутності національних інтересів: реалістичний, ідеалістичний та суб'єктивний. Однією із основних проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів є співвідношення національних інтересів і моралі. Вважаємо, що національні інтереси повинні розглядатися окремо від філософської категорії моралі. Доцільно зауважити, що навіть з розвитком інформаційного суспільства збереження та реалізація національних інтересів не втрача-

49 Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки.* 2016. С. 29.

50 Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки.* 2016. С. 31.

ють своєї актуальності, а повинні трансформуватися й модернізуватися разом із державами[51].

Щодо національних інтересів, то науковець О. Турченко у своїй статті «Щодо ідентифікації категорій «інтерес» та «національний інтерес» як об'єктів забезпечення безпеки»[52] справедливо підсумовує: *по-перше*, категорія «інтерес» не існує сама по собі і є частиною тріади: цінності, інтереси і цілі. Отже, стосовно особи — цінності, інтереси і цілі особи; стосовно держави — це національні інтереси, національні цінності, національні цілі; стосовно світового співтовариства — цінності, інтереси і цілі світового співтовариства. *По-друге*, пропонуємо національні інтереси визначати як інтегральний вираз інтересів більшості членів суспільства, держави, що є похідними від загальновизнаних базових цінностей і реалізуються через національно-правову систему відповідної держави законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. *По-третє*, суть національних інтересів пропонуємо визначити як необхідність у забезпеченні необмеженого в часі безпечного існування держави в якості самостійного суб'єкта, постійного зростання усіх складових могутності країни — політичної, економічної, військової, наукової тощо, а також стійкого розвитку особи, суспільства. При цьому в якості незмінного постійного змісту національного інтересу необхідно виділити задачу забезпечення безпеки держави, основним обов'язком якої, в свою чергу, є забезпечення безпеки і розвитку особи і суспільства.

Саме тому, зазначають ряд науковців[53], національний інтерес — це, посуті, інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему та поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп з інтересами держави. Національний інтерес — визначальне джерело формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкта спрямувань і напрямів розвитку нації, механізму, методів і форм їх реалізації.

Що стосується України, то офіційне визначення терміна «національні інтереси» знайшло відображення в Законі України «Про національну безпеку України», де в пп. 10 п. 1 ст. 1 зазначено, що *«національні інтереси України — це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян»*[54]. Тут законодавець виділив у національних інтересах — цінності: *«важливі інтереси людини, суспільства і держави»*, що має політичні та правові підстави.

---

[51] Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки*. 2016. С. 31.

[52] Турченко О.Г. Щодо ідентифікації категорій «інтерес» та «національний інтерес» як об'єктів забезпечення безпеки. 2013 р. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64.

[53] Шахов Валерій, Мадіссон Вадим. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління*. С. 46. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-2-8.pdf.

[54] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

Виходячи з теоретичного огляду можна скористатись підсумком О. Глазова, що головними об'єктами національної безпеки виступають громадяни (їх права і свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність)[55].

Звернемо увагу і на те, що у політологічному дискурсі, пов'язаному з міжнародними відносинами та зовнішньою політикою[56], категорія інтересу трактується з позицій методологічного плюралізму. Наприклад, в західній політичній науці існують три основні версії цієї категорії:

1) елітарістська;
2) реалістична;
3) ціннісна.

Перша ґрунтується на припущенні, що визначення національного інтересу покладається на тих урядовців вищого рівня (еліта), які офіційно відповідають за прийняття рішень у сфері зовнішньої політики. Друга побудована на припущенні щодо анархічної природи міжнародних відносин, яка змушує державу постійно дбати про безпеку шляхом раціонального використання сили. Третя виходить з припущення, що лише політичний процес, оснований на принципах демократичної процедури та відповідних нормативних цінностях, визначає зміст національного інтересу. Причому третій підхід є контрверсійним стосовно двох попередніх, оскільки наділяє державу ексклюзивним правом визначати зміст інтересу відповідно до ціннісних стандартів нації[57].

Політичний і правовий зміст національної безпеки та національних інтересів поєднуються, коли вони спрямовані на стратегічний розвиток держави на різних її рівнях, як основа державної довгострокової безпекової політики, та стають предметом полістратегії. Саме метою державної політики національної безпеки та національних інтересів є послідовне запобігання та створення найбільш сприятливих умов для держави та зміцнення її міжнародного становища, іміджу та престижу у світі. Тому основне завдання для досягнення національних стратегічних цілей у галузі безпеки ґрунтується на створенні умов та розвитку в безпосередній близькості в європейському, євроатлантичному та глобальному просторі.

На це спрямовано Закон України «Про національну безпеку України», де в п. 2 ст. 26 розділу V зазначено, що *«стратегія національної безпеки України визначає:*

1) пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;

---

[55] Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О. В. Глазов. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 41. URL: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10..

[56] Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети. URL: https://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/bezpeka/natsionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-typologiya-priorytety/.

[57] Griffiths M. , O'Callaghan T. International Relations: The Key Concepts / M. Griffiths. L. N. Y: Routledge, 2003. P. 203–205. 399 p.

2) поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;

3) основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;

4) напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;

5) ресурси, необхідні для її реалізації»[58].

Тож полістратегія, за змістом, зазначає В. Загурська-Антонюк у свїй статті «Полістратегія та правове регулювання політики національної безпеки»[59] — є інструментом реалізації політики безпеки, оскільки охоплює всі елементи структури національної безпеки, що випливають із цілей, визначених політикою. Завдання політики безпеки стають основними цілями у полістатегії. Таким чином, національна безпека — захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни. За іншим визначенням національна безпека — сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі і державну стратегію в області забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей.

Стратегічно важливим є законодавче регулювання національної безпеки держави. *Право та національна безпека є тісно взаємопов'язаними між собою.* Національна безпека може бути визначена в якості рівня захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз реального і потенційного характеру. Відповідний рівень забезпечення національних інтересів характеризується низкою показників у різних видах безпеки: політичній, економічній, соціальній, демографічній, інформаційній, екологічній та воєнній. Гарантування ж національної безпеки потребує відповідного рівня стабільності соціальної системи та політично-правового регулювання[60]. У полістратегії, нами виділено, ще один рівень забезпечення національних інтересів, до якого відносимо *інтелектуальну безпеку*, яку сьогодні як самостійний вид безпеки ще не виділяють або розглядають як складову економічної безпеки.

Так, науковець І. Ревак у своїй статті «Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України»[61] відмічає, що аналі-

---

[58] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

[59] Загурська-Антонюк В. Ф. Полістратегія та правове регулювання політики національної безпеки. *Івестиції: практика та досвід.* № 19–20/2020. С.134–140. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/23.pdf.

[60] Загурська-Антонюк В. Ф. Полістратегія та правове регулювання політики національної безпеки. *Івестиції: практика та досвід.* № 19–20. 2020. С. 134. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/23.pdf.

[61] Ревак І. О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України. UNR: http://cybersafetyunit.com/intellektualnaya-bezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnosti-ukrainyi/.

зуючи складові елементи національної безпеки практично усі дослідники виділяють класичні її підвиди: політичну, економічну, воєнну, екологічну, гуманітарну, демографічну, інформаційну[62]; економічну, політичну, соціальну, воєнну, екологічну, епідемічну, технологічну, інформаційну[63]; економічну, демографічну, екологічну, продовольчу, військову, ресурсну, прісноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, політичну, соціальну, кримінальну, медичну, інформаційну, науково-інтелектуальну[64]; на сучасному етапі розвитку науки безпекознавства виділяють основні елементи структури національної безпеки: державну безпеку — поняття, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; громадську безпеку — поняття, виражене у рівні захищеності особистості і суспільства, переважно, від внутрішніх загроз; техногенну безпеку — рівень захищеності від загроз техногенного характеру; екологічну безпеку і захист від загроз стихійних лих; економічну безпеку; енергетичну безпеку; інформаційну безпеку; безпеку особистості[65].

Лише окремі автори акцентують увагу на одній з найважливіших, на думку І. Ревак, складовій — *інтелектуальній*[66]. Виділення сьогодні підвиду — «інтелектуальна безпека» в самостійний напрям дослідження домінує у публікаціях науковців, що, на наш погляд, звужує та спрощує проблему, обмежуючи її перспективу та поле наукового пошуку до суто технократичного, зводячи лише до захисту прав інтелектуальної власності на підприємстві або регіону. Цікаво, що незважаючи на виділення підвиду «інтелектуальна безпека» в самостійний напрям дослідження, ряд російських науковці[67] намагаються більш ширше розглядати інтелектуальну безпеку, зазначаючи: *по-перше*, інтелектуальна безпека визначає наукове забезпечення та реалізацію всіх інших видів національної безпеки; *по-друге*, розглядають інтелектуальну безпеку як найважливішу державну, економічну, соціальну та політичну проблему; *по-третє*, за своїми наслідками інтелектуальна криза може виявитися значно небезпечнішою, ніж, наприклад, політична чи військова, економічна чи інформаційна, а її подолання потребує кількох десятиліть, а може бути й сторічь; *по-четверте*, багатоаспектність, складність, масштабність та глибина проблеми розвитку та збереження інтелекту виводить забезпечення інтелектуальної безпеки країни (поряд з екологічними проблемами) у розряд найактуальніших проблем сучасності.

---

[62] Данільян О.Г., Дьобань О.П.. Панов М.І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації. Навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. С. 12. 285 с.

[63] Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб.; за заг. ред. П.В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. С. 55–56. 304 с.

[64] Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.

[65] Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О. В. Глазов. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 43. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10.

[66] Берлач А. І., Філіпенко Т. В. Основи економічної безпеки України: Навч. посіб. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2007. С. 156. 234 с.

[67] Дубровин И.Р., Дубровин Е.Р. Интеллектуальная безопасность. МОСТ. № 57, январь 2004 г. UNR: http://www.proatom.ru/modules.php?file = article&name=News&sid=220.

На сьогоднішній час, зазначають у своїй статті С. Мосов та А. Жарінова «Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ»[68], потрібно до сукупності різних видів національної безпеки ввести інтелектуальну безпеку, що обумовлено низкою причин. По-перше, інтелектуальна безпека забезпечує наукове супроводження і реалізацію всіх інших видів національної безпеки. По-друге, ситуація, що сьогодні склалася в Україні, дає підстави розглядати проблему інтелектуальної безпеки, як найважливішу державну, економічну, політичну і соціальну проблему. По-третє, за своїми наслідками інтелектуальна криза може виявитися більш не безпечнішою, ніж, наприклад, політична або економічна чи інформаційна, а її подолання може розтягнутися на десятиріччя, а може бути і більше. По-четверте, багатоаспектність, складність, масштабність і глибина проблеми розвитку і збереження українського інтелекту виводить забезпечення інтелектуальної безпеки нашої країни (разом з екологічними та техногенними проблемами!) на рівень найактуальніших проблем сучасності, особливо в умовах жорсткої конкуренції в рамках СОТ (Довідково — Світова організація торгівлі (англ. *World Trade Organization, WTO*) — міжнародна організація, яка почала діяти 1 січня 1995 р. задля лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів).

Продовжуючи аналіз, зазначені автори та інші науковці акцентують увагу на тому, що у деяких зарубіжних джерелах інтелектуальна безпека розглядається як захист продуктів розумової діяльності. В інших джерелах між інтелектуальною безпекою і інтелектуальною власністю ставиться знак рівності. В третіх — поняття інтелектуальна безпека включає не тільки захищеність продуктів розумової праці, але і раціональне використання, відтворення і підвищення якості розумової здатності людей, що визначають їх діяльність[69, 70].

У нашому розумінні, підсумовують С. Мосов та А. Жарінова, *«інтелектуальна безпека»* — це складова національної безпеки держави, в рамках якої створюється такий стан внутрішніх і зовнішніх умов діяльності будь-якого суб'єкта господарювання чи особистості, який дозволяє нейтралізувати або виключити можливість втрати об'єктів інтелектуальної власності, інформації про них та їх носіїв, а також: витік інформації про створення, користування та зберігання об'єктів інтелектуальної власності[71]. Тобто тут стверджується, що *«інтелектуальна безпека» — це*

---

[68] Мосов С. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ / С. Мосов, А. Жарінова. *Інтелектуальна власність.* 2008. № 6. С. 4–9. UNR: www.uipv.org/atachs/mosov_zharinova.doc.

[69] Мосов С. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ. С. Мосов, А. Жарінова. *Інтелектуальна власність.* 2008. № 6. С. 4–9. UNR: www.uipv.org/atachs/mosov_zharinova.doc.

[70] Швець Г.О., Мальцева В.О.Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної безпеки держави. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property.* 2017. С. 102–106. URL: file:///C:/Users/Alex/AppData/Local/Temp/135011-%D0%A2%D0%B5% D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82% D1%82%D1%96-290726-1-10-20180625(1).pdf.

[71] Мосов С. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ / С. Мосов, А. Жарінова. *Інтелектуальна власність.* 2008. № 6. С. 4–9. UNR: www.uipv.org/atachs/mosov_zharinova.doc.

складова національної безпеки держави, яку слід розглядати, вважають зазначені автори, багатопредметно. *По-перше*, вона, як складова, має розглядатися в якості однієї з підсистем системи національної безпеки України. *По-друге*, сама система інтелектуальної безпеки має існувати як система зі складною ієрархічною структурою. *По-третє*, система інтелектуальної безпеки має створювати і забезпечувати такий стан внутрішніх і зовнішніх умов діяльності будь-якого суб'єкта господарювання чи особистості, який дозволяв би нейтралізувати або виключити можливість втрати об'єктів інтелектуальної власності, інформації про них та їх носіїв, а також витік інформації про створення, користування та зберігання об'єктів інтелектуальної власності[72].

Одночасно, щодо інтелектуальної безпеки, І. Ревак справедливо зазначає[73], що безперечно, інтелектуальна безпека, з одного боку, здатна надто швидко підвищити рівень забезпечення екосестейту (наука, яка вивчає теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки держави) через впровадження винаходів, застосування новітніх технологій тощо, а з іншого — застереження науковця, надто витратна для держави, яка утримує значну кількість спеціалістів, які після одержання дипломів можуть залишити рідні терени і працювати на економіку інших країн.

Під «інтелектуальною безпекою», І. Ревак розуміє[74], стан захищеності усіх продуктів інтелектуальної праці. Перш за все — це продукти інтелектуальної власності, програми, патенти, технології, ліцензії, інформаційні системи тощо, або іншими словами — все те, що забезпечує прогрес у відтворенні та захисті інтелектуального потенціалу. Безумовно, зазначає автор, успішний захист інтелектуальної власності можливий лише за умови чітко відрегульованого та дієвого правового поля. Власник інтелектуального ресурсу не може реально контролювати і захищати свої права, оскільки вітчизняна законодавча база є надто «розмитою», що, без сумніву, зараховує інтелектуальну безпеку до категорії невід'ємної складової національної безпеки держави. Такої думки додержується у своїй статті О. Марченко[75], яка до складових інтелектуальної безпеки відносить: безпеку інтелектуальних трудових ресурсів як носіїв знань; безпеку нематеріальних активів як об'єктів права інтелектуальної власності фірми; безпека інтелектуального капіталу як стан захищеності інвестицій фірми у знаннєві ресурси; безпека руху знань в організації, що охоплює створення створення, залучення, розповсюдження (дифузію), оволодіння знаннями, перетворення, обмін, збереження, використання знань як їх

---

[72] Мосов С. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ / С. Мосов, А. Жарінова. *Інтелектуальна власність*. 2008. № 6. С. 4–9. UNR: www.uipv.org/atachs/mosov_zharinova.doc.

[73] Ревак І. О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України. UNR: http://cybersafetyunit.com/intellektualnaya-bezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnosti-ukrainyi/.

[74] Там само.

[75] Марченко О .С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань. О. С. Марченко. URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/ekonom/ekonom_8.pdf, 2012. 278–279 cdspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/.../Marchenko.pdf (2014).

об'єктивізація у продукції та послугах фірми; кібербезпека — захищеність інформаційно-комунікаційних технологій.

Сутність *інтелектуальної безпеки держави*, відмічають Г. Швець та В. Мальцева, найширше розкривається у правовому, інформаційно-аналітичному, організаційному, інституційному, фінансовому та соціальному аспектах[76]. Одночасно, І. Ревак вважає, що інтелектуальна складова системи національної безпеки визначається сукупністю соціокультурних, духовних, морально-психологічних, економічних, демографічних, екологічних та інших факторів, які здійснюють відповідний вплив на інтелект нації і кожного громадянина зокрема, формуючи певний світогляд, індивідуальну і суспільну культуру поведінки[77]. Тобто тут стверджується, що інтелектуальна складова системи національної безпеки визначається, як сукупність факторів, які здійснюють відповідний вплив на інтелект нації. І далі, зазначає автор, інтелектуальна безпека — це такий стан національної безпеки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатний задовольняти потреби усіх суб'єктів — особи, сім'ї, суспільства та держави[78]. З нашої точки зору, такий підхід автора до проблеми інтелектуальної безпеки більше розмиває її, чим стимулює до більш непродуктивних дискусій.

У той же час, І. Маркина та М. Московченко вважають, що визначення інтелектуальної безпеки не є універсальним та потребує уточнення. Актуальність цього питання обумовлює доцільність формування науково-обґрунтованого теоретичного пояснення категорії інтелектуальна безпека. Якщо розглядати сутнісну сторону інтелектуальної безпеки, то слід визначити, що це поняття включає в себе такі елементи, як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність[79], що, на думку Ю. Якубівської, не є достатньо обґрунтованим[80].

Теоретичні дискусії щодо визначення поняття «інтелектуальна безпека» поки що не мають єдиного знаменника, про що свідчить узагальнення ряду науковців у статті «Проблеми формування системи інтелектуальної безпеки підприємства» стосовно визначення поняття «інтелектуальна безпека»[81] (табл. 1.1).

---

[76] Швець Г. О., Мальцева В. О.Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної безпеки держави. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property* 2017. С. 103.

[77] Ревак І.О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України. UNR: http://cybersafetyunit.com/intellektualnaya-bezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnosti-ukrainyi/.

[78] Там само.

[79] Маркіна І.А. Теоретико-прикладні засади механізму забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві / І.А. Маркіна, Московченко М.О. *Управління розвитком.* 2010. № 18(94). С. 24–26.

[80] Якубівська Ю.Є. Побудова інтелектуальної безпеки на підприємстві. [Текст] / Ю. Є. Якубівська. Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 8–9 квіт. 2016р.]. Тернопіль: Економічна думка, 2016. С. 344–346. UNR: dspace.tneu.edu.ua/jspui/handle/316497/14522.

[81] Петренко В.О. Проблеми формування системи інтелектуальної безпеки підприємства / Петренко В.О., Рудченко О.В., Берковський Є.О. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2019. С. 135. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/32.pdf.

Огляд думок різних науковців свідчить про розпорошеність підходів до визначення поняття «інтелектуальна безпека», яке базується з використанням різної за змістом побудови конструкції: «стан захищеності усіх продуктів інтелектуальної праці»; «як стан соціально-економічної системи»; «захищеність інтелектуальних ресурсів»; «структурно відокремленим елементом економічної безпеки»; «рівень розвитку інтелектуального потенціалу та ступінь його відповідності критеріальним обмеженням»; «складову частину національної безпеки держави», які мають різну правову, економічну та соціальну природу походження.

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «інтелектуальна безпека»

№	Визначення	Джерело
1	2	3
1	Інтелектуальну безпеку можна визначити як стан соціально-економічної системи, за якого забезпечується захист та ефективне використання, капіталізація інтелектуального капіталу суспільства, що дає змогу забезпечити високий рівень конкурентоспроможності та гарантувати безпечну життєдіяльність особи, регіону, підприємства, суспільства та держави як на сучасному етапі, так і у стратегічній перспективі[82].	Г.М. Лозова, Б.В. Шорубалко
2	Інтелектуальна безпека — це захищеність інтелектуальних ресурсів соціально-економічного розвитку, захищеність їх продукування, обміну, використання на макро- та мікроекономічних рівнях[83].	О.С. Марченко
3	Інтелектуальна безпека є структурно відокремленим елементом економічної безпеки, що виявляє інтелектуальні інтереси особи, суспільства та держави, створює належні передумови для зміни економічного вектору в бік інтелектуального поступу із наступним формуванням національної економіки інноваційного типу, є важливим чинником збереження та збагачення інтелекту нації (інтелектуального потенціалу), гарантує недопущення інтелектуальної кризи, яка може виявитися надзвичайно небезпечною порівняно зі соціальною чи військовою, подолання якої затягнеться на десятиліття або й століття[84].	І.О. Ревак
4	З погляду побудови знаннєво орієнтованої економіки базовою складовою частиною економічної безпеки є науково-технологічна оцінка стану й динаміки, що дозволяє визначити рівень розвитку інтелектуального потенціалу та ступінь його відповідності критеріальним обмеженням безпеки[85].	І.Г. Бабець
5	У систему інтелектуальної безпеки входять такі елементи, як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інформаційний ресурс, захист економічної безпеки[86].	Л.В. Перевалова, М.Г. Окладна

[82] Лозова Г.М., Шорубалко Б.В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 20. Частина 2. С. 103.

[83] Марченко О.С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*. 2012. № 1 (8). С. 278.

[84] Ревак І.О. Інтелектуальна безпека України: сутність та загрози. *Концептуальні засади економічного і правового забезпечення безпеки держави в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса Черкаси, 29–30 квітня 2015 р. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 84–89.

[85] Бабець І.Г. Інтелектуальна складова науково-технологічної безпеки регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 182.

[86] Перевалова Л.В., Окладна М.Г.Проблеми захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2016. No 13 (1185). С. 21.

Таблиця 1.1. (продовження)

№	Визначення	Джерело
1	2	3
6	Під інтелектуальною безпекою пропонується розуміти складову частину національної безпеки держави, у рамках якої створюється такий стан внутрішніх і зовнішніх умов існування чи діяльності будь-якої особи (фізичної чи юридичної), за якого виключаються можливості погіршення умов існування й втрати носіїв інтелекту та об'єктів інтелектуальної власності, а також порушення чи втрати майнових прав інтелектуальної власності, можливості витоку інформації про створення, користування й зберігання об'єктів інтелектуальної власності та діяльність носіїв інтелекту[87].	С.П. Мосов
7	Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства включає такі елементи: інтелектуальний капітал; компетентнісне кадрове забезпечення та мотивацію інтелектуальної діяльності персоналу; аналіз виробничої діяльності та розробку нових ідей розвитку технологій та обладнання; діяльність з охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; алгоритм розпорядження правами на об'єкти інтелектуальної власності при їх впровадженні у виробництво; компенсаційні дії щодо ризиків неякісних поставок сировини та вимушеної зміни номенклатури готової продукції; управління внутрішніми ризиками виробництва; управління захистом інформаційних баз даних[88]	В.О. Петренко, Т.А. Фонарьова, Г.О. Кучерин, О.М. Хмарна, Т.А. Воліков
8	Інтелектуальна (інтелектуально-кадрова) складова є окремою функціональною складовою економічної безпеки підприємства, що передбачає ефективне управління персоналом, збереження та розвиток інтелектуального потенціалу та капіталу підприємства[89]	Л.О. Волощук
9	Формування національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності (ІВ) має набувати ознак інноваційності національної безпеки України з урахуванням таких принципів: принципу побудови національної безпеки на сукупності вже наявних і спеціально створюваних органів; принципів структурно-функціональної системи; принципу формування стратегії; принципів процесу стратегічного управління; принципів створення та впровад-ження в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ); принципу дифузії інновацій з позиції прав ІВ[90]	О.Б. Бутнік-Сіверський

[87] Мосов С.П. Інтелектуальна безпека як складова національної безпеки України: реалії сьогодення. *Державна політика забезпечення національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання* : матеріали круглого столу, м. Київ, 19 лютого 2013 р. / за ред. Г.П. Ситника, Л.М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2013. С. 31–32.

[88] Інтелектуальна складова економічної безпеки у стратегії промислового підприємства / В.О.Петренко, Т. Фонарьова, Г.О. Кучерин, О.М. Хмарна, Т.А. Воліков. Моделювання процесів в економіці та управлінні проектами з використанням нових інформаційних технологій : монографія / за заг. ред. В. О.Тімофєєва, І. В.Чумаченко Харків : ХНУРЕ, 2015. 245 с.

[89] Волощук Л.О., Некіпелова Ю. А. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства. *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, ОНПУ, 10–12 грудня, 2014 р. Одеса : ОНПУ, 2014. С. 43–48.

[90] Бутнік-Сіверський О.Б. Принципи формування національної безпеки України з позиції прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 3. 2018. С. 79.

Підсумовуючи різні погляди та з урахуванням теоретико-методологічного підходу визначимо таку категорію *«інтелектуальна безпека» — це складова національної безпеки, яка відтворює національні інтереси держави у взаємозв'язку з державною безпекою України під впливом завдань державної інноваційної політики та знаходиться у взаємозв'язку з національною системою інтелектуальної власності та окремими видами (елементами) національної безпеки, забезпечуючи безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення у циклічній системі «наука–техніка–технологія–виробництво» різних сфер інноваційної діяльності та творчості.*

На нашу думку, національна безпека України не може обмежуватись питаннями, які вбирає в себе інтелектуальна безпека, так як на цьому напрямку вона повинна спиратись, наприклад, на розбудові та діяльності інноваційно-інтелектуальної сфери, на теорію побудови та функціонування системи національної безпеки на принципах, які враховують майнові права інтелектуальної власності, як складової загальної наукової теорії та методології національної безпеки України. Такий підхід концептуально відмінний від розгляду самостійно теорії інтелектуальної безпеки, що свідчить про її багатовекторність.

За своєю сутністю інтелектуальна безпека є безперервним суспільним процесом в різних сферах інноваційної діяльності та творчості, у рамках яких діючі суб'єкти стараються вдосконалювати механізми створення, розвитку та впровадження продуктів інтелектуальної власності, програми, патенти, технології, ліцензії, інформаційні системи тощо в умовах забезпечення охорони майнових прав інтелектуальної власності та дії національного законодавства.

Узагальнюючи, з нашого погляду, формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності, спирається на сферу інтелектуальної безпеки, яка розглядається як складова національної безпеки у складі сфери державної безпеки України, яка має взаємозв'язки з окремими видами національної безпеки, які є її елементами, та зі сферою національної системи інтелектуальної власності, яка спирається на національне законодавство, державні та судові органи (рис. 1.1). Такі взаємозв'язки складових національної безпеки з інтелектуальною безпекою можуть забезпечувати безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення кожної складової національної безпеки. Саме з означеної позиції забезпечуються національні інтереси держави у взаємозв'язку з національною безпекою, яка спирається на державну безпеку України під впливом завдань державної політики.

Безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення кожної складової національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки сприяє комплексному розв'язанню проблем випереджальної модернізації знань, саморозвитку інтелектуального капіталу, прискореному формуванню людського капіталу в науково-технічній, технологічній, економічній, фінансовій, екологічній та інших сферах національної безпеки. Це відображає процес необоротності закономірних змін, які нагромаджуються у циклічній системі «наука–техніка–технологія–виробництво» різних сфер інноваційної діяльності та творчості.

Рис. 1.1. Формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності.

Інтелектуальна безпека розглядається як розвиваюча система, яка оцінюється динамічними змінами та ефективністю впливу на рівень національної безпеки.

Враховуючи вплив інтелектуальної безпеки та її масштабність, узагальнюють науковці Г. Швець та В. Мальцева у своїй статті «Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної безпеки держави»[91], є питання щодо визначення рівня інтегрального індексу інтелектуальної безпеки України (ІІБУ), який визначається за наступним алгоритмом:

1 етап — визначення відкритої системи індикаторів ІІБУ.

2 етап — нормування статистичних даних.

3 етап — встановлення ступеня впливу кожного індикатора на ІІБУ інтелектуальної безпеки держави.

4 етап — інтегральна згортка індикаторів ІІБУ та їх граничних значень мультиплікативною формою.

5 етап — визначення граничних значень ІІІБУ.

6 етап — візуалізація отриманих результатів.

Систему індикаторів інтелектуальної безпеки України, що ґрунтується на певних принципах (системність, комплексність, адекватність, безперервність) та достатньо повно відображає стан об'єктів інтелектуальної безпеки, представлено у табл. 1.2.

Кількісна оцінка стану інтелектуальної безпеки, зазначають ці науковці, тісно пов'язана з якісною оцінкою позитивних та негативних факторів впливу на рівень інтелектуальної безпеки країни. Саме з таких позицій, гарантій безпеки, підтримуючи точку зору науковців Т. Яворивську та І. Ревак в їх статті «Інтелектуальна безпека України: сутність і суб'єкти гарантування»[92], нами розглядається національна безпека з позиції інтелектуальної безпеки як цілісна система, яка підтримується суб'єктами інтелектуальної безпеки, до яких відносять: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; вищі освітні заклади; мережа наукових установ та організацій; суб'єкти інноваційної господарської діяльності; оборонно-промисловий комплекс; недержавні охоронні структури; міжнародні організації з питань гарантії безпеки: ВОІВ, EUREKA, МЦНТІ, ЮНЕСКО, УНТЦ, OSCE, ГУАМ, що є суб'єктами захисту національних інтересів в інтелектуальній сфері (рис. 1.2).

На рис. 1.2 з урахуванням наших доповнень та змін, представлено суб'єктно-організаційну схему гарантування інтелектуальної безпеки в Україні, яка дозволяє наочно визначити місце та функціональне призначення кожного суб'єкту інтелектуальної безпеки[93].

---

[91] Швець Г.О. Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної безпеки держави / Галина Олексіївна Швець, Вікторія Олександрівна Мальцева. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. 2017. Issue 15. С.105.

[92] Яворивська Т.В., Ревк І.О. Інтелектуальна безпека України: сутність і суб'єкти гарантування. *Стратегічні пріоритети*. № 2 (35), 2015. С. 125–134. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2015_2_18.pdf.

[93] Яворивська Т.В., Ревк І.О. Інтелектуальна безпека України: сутність і суб'єкти гарантування. *Стратегічні пріоритети*. № 2 (35). 2015. С. 126–127. URL: http://www. irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2015_2_18.pdf.

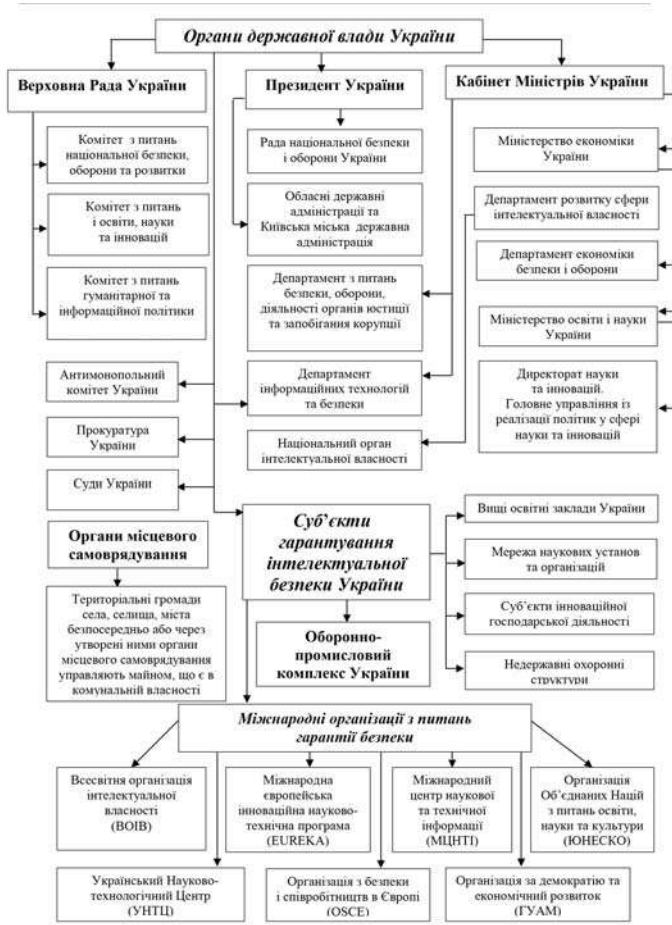

Рис. 1.2. Суб'єктно-організаційна схема гарантування інтелектуальної безпеки в Україні

Гарантування інтелектуальної безпеки України передбачає ухвалення адекватних управлінських рішень і вжиття послідовних, чітко структурованих організаційних заходів[94].

[94] Яворивська Т.В., Ревк І.О. Інтелектуальна безпека України: сутність і суб'єкти гарантування. *Стратегічні пріоритети*. № 2 (35). 2015. С. 126. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2015_2_18.pdf.

Таблиця 1.2.

Система індикаторів інтелектуальної безпеки України[95]

№	Об'єкти інтелектуальної безпеки	Індикатори інтелектуальної безпеки України	Напрям впливу на рівень безпеки
1	Інтелектуальні товари (послуги)	Обсяг випуску (виробництва) товарів і послуг у професійній, науковій, технічній діяльності та освіті, % до ВВП	Стимулятор
2	Інтелектуальні інвестиції	Частка інвестицій у нематеріальні активи в загальному обсязі капітальних інвестицій, %	Стимулятор
3	Носії інтелекту	Чисельність фахівців вищої кваліфікації на 100 тис. населення	Стимулятор
4		Кількість фахівців вищої кваліфікації, що вибули на постійне місце проживання (ПМП) за кордон на 100 тис. населення	Дестимулятор
5	Інтелектуальні інститути	Кількість ВНЗ та наукових організацій на 100 тис. населення	Стимулятор
6	Об'єкти інтелектуальної власності	Коефіцієнт патентної активності (кількість виданих охоронних документів – патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, свідоцтва на знаки товарів і послуг на ім'я національних заявників на 10 тис. населення)	Стимулятор
7	Інтелектуальний потенціал	Кількість вчинених злочинів у сфері інтелектуальної власності на 100 тис. населення	Дестимулятор
8		Інтегральний індекс інтелектуального потенціалу	Стимулятор

Слід зазначити, що в більшості європейських країн до національного сектору безпеки входять:

1) державні сили безпеки — збройні сили, поліція, прикордонні структури, воєнізовані формування, служби внутрішньої безпеки, розвідувальні й митні органи;
2) органи управління та контролю за структурами сектору безеки — адміністрація президента чи прем'єр-міністра, консультативні ради з питань безпеки, законодавчі органи та профільні парламентські комітети тощо;
3) органи правосуддя та органи досудового слідства — судова влада, міністерство юстиції, органи прокуратури, служба виконання покарань тощо;
4) приватні організації сектору безпеки — охоронні підприємства, недержавні служби безпеки, приватні оборонно-промислові компанії тощо;
5) цивільні організації, які досліджують чи надають консультації з питань безпеки — різні громадські організації, аналітичні групи, науково-дослідні інститути, центри, засобимасової інформації тощо[96].

---

[95] Ревак І.О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: дисертація на здобуття наук.ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І.О. Ревак. Львів, 2016. 474 с.

[96] Крутов В. В. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва : наук. доп. / В. В. Крутов, В. Г. Пилипчук. К. : НІСД, 2011. С. 26. 85 с.

З нашої позиції, схема гарантування інтелектуальної безпеки (що може бути предметом окремого дослідження) підлягає демократичному цивільному контролю, яке у Законі України «Про національну безпеку України» визначено як *систему цивільного контролю, яка складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду (п. 1 ст. 4) та з огляду Кабінетом Міністрів України, який забезпечує цивільний контроль за діяльністю Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших органів виконавчої влади, які входять до сектору безпеки і оборони України* (п. 2 ст. 7)[97].

Сьогодні, зазначає науковець Г. Братусь, це питання є досить актуальним, оскільки стосується розвитку країн в цілому, та їхніх основних секторів або сфер, в тому числі і сфери інтелектуальної власності, яка постійно знаходиться в процесі своєї трансформації (зміни), оскільки виступає об'єктивною умовою функціонування інноваційної економіки в системі науково-технічного розвитку всього суспільства[98].

Інтелектуальна безпека, з нашої позиції, має прямий взаємозв'язок з національною системою інтелектуальної власності[99], яка включає в себе:

Національне законодавство, як сукупність правових положень, на підставі яких будь-яка особа набуває, реалізує та захищає свої права, що виникають у зв'язку зрізними видами інтелектуальної, творчої діяльності (нормативна база);

Державні та судові органи, наділені відповідними повноваженнями у сфері інтелектуальної власності, наукові та освітні установи, громадські організації та інші структури, що беруть активну участь в реалізації державної політики у цій сфері та вирішенні широкого кола завдань з надання правової охорони, управління, реалізації та захисту прав інтелектуальної власності (інституційна база);

Елементи і відносини, які забезпечують та підтримують на відповідному рівні функціонування системи (інфраструктура), а також користувачів цієї системи.

Національна система інтелектуальної власності сьогодні спирається на принципи:

---

[97] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

[98] Братусь Г. А. Парадигмальний підхід до управління інтелектуальною власністю в системі науковотехнічного розвитку. *Електоронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 20.04.2018 р. URL: http:// www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/72.pdf.

[99] Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальноївласності в Україні на період до 2020 року. URL: https://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf.

- слугування сфери інтелектуальної власності суспільним інтересам суспільства та відкритості державного управління;
- відповідності стану законодавчого забезпечення взятим Україною на себе міжнародним зобов'язанням, європейському вектору розвитку;
- відповідності правового механізму правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності сучасним викликам інформаційного середовища;
- розбудови інноваційної системи та підвищення інноваційної привабливості України.

Тут важливим є взаємозв'язок інтелектуальної безпеки з національною системою інтелектуальної власності, який відтворює політстратегію та правове регулювання частини національної безпеки – інтелектуальної безпеки з позиції відтворення національних цінностей та інтересів.

Правове регулювання спирається на законодавство, яке визначає права на інтелектуальну власність, базується на праві кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, що, за визначенням, є благом не матеріальним і зберігаються за його творцями та можуть використовуватися іншими особами лише з їх дозволу, окрім випадків, визначених законодавством.

Право володіти своїм результатом інтелектуальної, творчої діяльності означає, що суб'єкт права інтелектуальної власності має право утримувати цей результат за собою, у своєму майні, безпосередньо здійснювати свій правовий вплив на цей результат. Інші особи, яким суб'єкт права інтелектуальної власності передав цей результат для тимчасового використання чи на законній підставі придбали матеріальний суб'єкт — носій цього результату, здійснюють володіння від імені суб'єкта права інтелектуальної власності. Право на використання об'єкта інтелектуальної власності означає юридичну можливість вилучати із цього об'єкта його корисні якості, ті прибутки, які він може приносити в результаті його використання, та інший корисний ефект.

Запропонований підхід до формування системи національної безпеки України з урахуванням інтелектуальної власності враховує наступні напрями дослідження, які є його складовими забезпечення національної безпеки:

1) безпека інтелектуального капіталу, що забезпечує ефективну реалізацію неявних індивідуальних і колективних знань у процесі розвитку інноваційної та господарської діяльності суб'єктів різних рівнів та формувань, а також визначення сукупності заходів щодо його збереження та ефективної реалізації;
2) безпека нематеріальних активів як об'єктів права інтелектуальної власності, яка враховує захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, пов'язаних з можливістю їх втрати, несанкціонованого копіювання, використання конкурентами, плагіату та ін., а також здійснення нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки;

3) патентування науково-технічної продукції, як метод конкурентної боротьби щодо захисту нових продуктів і технологічних процесів — з метою блокування (патентної експансії) дослідницьких робіт конкурентів, а також забезпечення за допомогою патентно-кон'юнктурних досліджень, методів маркетингу інформації про високотехнологічну продукцію зарубіжних виробників (конкурентна розвідка) та її систематизацію;
4) розгляд економіко-правових проблем розвитку та впровадження технологій подвійного призначення та нормативно-правового забезпечення охорони інтелектуальної власності в оборонній сфері;
5) підвищення самозабезпечення в ключових технологіях цивільного та воєнного виробництва, розвитку вищих технологічних укладів, поширення ресурсо- і енергозберігаючих технологій та ін.

Підсумовуючи теоретичні засади формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності та правового забезпечення, зазначимо:

- формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності є новим теоретичним поглядом в науковій сфері, де головним предметом дослідження є національна безпека та її зв'язок зі сферою інтелектуальної власності;
- теорія національної безпеки — це метанаука, яка поєднує прикладні аспекти соціальних, військових, гуманітарних, технічних, психологічних, біологічних та інших наук з метою дослідження сутності, змісту, методів, форм і засобів забезпечення безпеки особистості та соціальних спільнот різних рівнів;
- держава та нація залишаються ключовими категоріями, з якими безпосередньо пов'язана система безпеки; процес захисту державою своїх інтересів та безпеки безпосередньо пов'язаний із проведенням державної інноваційної політики;
- національні інтереси реалізуються через інтереси держави, де суб'єктами інтересів тут виступають саме громадяни та їх групи, а державні інституції є операційними суб'єктами;
- політичний і правовий зміст національної безпеки та національних інтересів поєднуються та стають предметом політстратегії, коли вони спрямовані на стратегічний розвиток держави на різних її рівнях, включая інтелектуальну безпеку;
- *інтелектуальна безпека — це складова національної безпеки, яка відтворює національні інтереси держави у взаємозв'язку з державною безпекою України під впливом завдань державної інноваційної політики та знаходиться у взаємозв'язку з національною системою інтелектуальної власності та окремими видами (елементами) національної безпеки, забезпечуючи безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення у циклічній системі «наука–техніка–технологія–виробництво» різних сфер інноваційної діяльності та творчості;*
- інтелектуальна безпека є безперервним суспільним процесом в різних сферах інноваційної діяльності та творчості, у рамках

яких діючі суб'єкти стараються вдосконалювати механізми створення, розвитку та впровадження продуктів інтелектуальної власності, програми, патенти, технології, ліцензії, інформаційні системи тощо в умовах забезпечення охорони майнових прав інтелектуальної власності та дії національного законодавства;

- суб'єктно-організаційна схема гарантування інтелектуальної безпеки в Україні дозволяє наочно визначити місце та функціональне призначення кожного суб'єкта інтелектуальної безпеки;
- формування системи національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності, спирається на сферу інтелектуальної безпеки, яка розглядається як складова національної безпеки та має взаємозв'язки з окремими видами національної безпеки, які є її елементами, та з національною система інтелектуальної власності, яка спирається на національне законодавство, державні та судові органи.

1.2. Методологічні аспекти нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки як різновиду національної безпеки та її цілісних складових

Методологічні аспекти розвитку теорії інтелектуальної безпеки як складової теорії національної безпеки розглядаються за класичним визначенням завдання *першої ознаки нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки*, до якої відносимо єдність із засобами досягнення парадигми на основі інноваційного розвитку, враховуючи становлення та розвиток інтелектуальної безпеки, як особливої складової державної безпеки України, ефективність її здійснення та очікувані позитивні наслідки. В ній поєднуються цілісні складові за цільовою спрямованістю — розвиток державної інноваційної політики та державної безпеки України, під впливом яких формується інтелектуальна безпека з урахуванням національних інтересів зростання та національної безпеки за відповідними напрямками з позиції інтелектуальної власності.

Як зазначає В. Небрат, парадигма інноваційного розвитку спирається на знаннєву економіку, основний ресурс якої — необмежений. Але знаннєва економіка оприявнює і реалізує свій потенціал і переваги лише за умови постійної генерації знань. Тому важливо змінити традиційні уявлення про ресурси розвитку (земля, праця, капітал; енергоносії, інвестиції, технології) включивши те, що розглядається як його результат до рушіїв, чинників, ресурсів. Йдеться вже про парадигму інтелектуальної сталої економіки[100].

І далі, зазначає В. Небрат, нова парадигма політики відновлення полягає насамперед у зміні моделі взаємодії держави та бізнесу, ключових факторів економічного зростання, структури економіки, умов,

[100] Небрат В.В. Нова парадигма економічного розвитку України. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 505 с. URL: https://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2015/Paradigm/materials2015.pdf#page=77.

спрямування і масштабів зовнішньоекономічної діяльності. Розроблення та проведення політики відновлення економіки, держави і суспільства передбачає здійснення технологічної, інституційної та соціальної модернізації[101].

До другої ознаки нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо єдність із засобами досягнення парадигми з методологією наукового пошуку, розкриттям внутрішньої природи інтелектуального капіталу крізь призму системно-структурного та аксіологічного підходів, що вбирає методологію досліджень, що полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язок між ними та сукупність теоретичних ідей, в яких лежить орієнтація на систему соціально-гуманітарних цінностей, ядром якої є розуміння та утвердження цінності людського життя, вільної творчої діяльності та гуманного спілкування.

З методологічної точки зору розвиток теорії інтелектуальної безпеки як об'єкт дослідження та складової теорії національної безпеки, яка розглядається єдиною науковою сферою, яка відтворює засади державної безпеки України під впливом державної інноваційної політики. У такий науковій сфері єдині методологічні інструменти дослідження та правові регулятори законодавчого впливу.

На загальному рівні, державна політика у сфері безпеки, зазначає Денис Тихомиров, у її поєднанні динамізму та статичності, мінливість, структурованість, багатоплановість зумовлюють і відповідну структуру методології її дослідження, що складається з таких складових частин: домінуючого світогляду, типу наукового мислення, філософських засад, наукових парадигм, методологічних підходів та наукових методів[102].

У той же час, державна інноваційна політика, зазначає науковець Л. Лебедева, — це система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища[103].

За поширеним поглядом, під інноваційною політикою розуміють комплекс принципів та взаємопідтримуючих економічних, правових, організаційних і соціальних методів планування, стимулювання, регулювання та контролю процесів інноваційної діяльності в науково-технічній та виробничій сферах[104].

---

[101] Небрат В.В. Нова парадигма економічного розвитку України. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 505 с. URL: https://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2015/Paradigm/materials2015.pdf#page=77.

[102] Тихомиров Денис. Наукові методологічні підходи під час дослідження державної політики у сфері безпеки. *Підприємство, господарство і право*. № 3, 2020. С. 231. UNR: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/40.pdf.

[103] Лебедева, Л. В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. № 1. 2014. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=2664.

[104] Державна інноваційна політика. URL: https://library.if.ua/book/4/483.html.

З іншого погляду, державна інноваційна політика — це сукупність певних напрямів, форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, на формування мотиваційних факторів активізації інноваційних процесів[105].

Законодавцем у п.1 ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність»[106] визначено, що *«головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції».*

Пріоритетними напрямами тут є тематичні сфери науки і техніки, які мають першочергове значення для досягнення перспективних і поточних цілей соціально-економічного розвитку. Вони формуються під впливом національно-економічних, політичних, екологічних та інших чинників. Залежно від масштабу вирізняються глобальні (загальносвітові), міжнародні (система країн) і національні (окремі країни) пріоритети розвитку науки й техніки.

Пріоритетні напрями деталізуються в переліку критичних технологій, які мають міжгалузевий характер, при цьому ураховується їх вплив на конкурентоспроможність продукції, якість життя, поліпшення екологічної ситуації[107].

Законодавцем у п. 2 ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність»[108] зазначено, що основними принципами державної інноваційної політики є:

1) орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
2) визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
3) формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
4) створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
5) забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
6) ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
7) здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;

[105] Сутність і напрями державної інноваційної політики. URL: https://pidru4niki.com/19081201/ ekonomika/sutnist_napryami_derzhavnoyi_innovatsiynoyi_politiki.
[106] Про інноваційну діяльність. Закон України № 40-IV аід 4 липня 2002 року. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
[107] Державна інноваційна політика. 5.2. URL: https://library.if.ua/book/4/483.html.
[108] Про інноваційну діяльність. Закон України № 40-IV аід 4 липня 2002 року. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

8) фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
9) сприяння розвиткові інноваційної інфраструктури;
10) інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
11) підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Правові норми, що регулюють сферу інноваційної діяльності, спираючись на розвиток наукової та технічної діяльності, яка є фундаментом появи нових та передових наукових досягнень та сучасних технологій, містяться у багатьох вітчизняних нормативних актах, до яких відносяться цілий ряд наступних законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність»[109], «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»[110], «Про науково-технічну інформацію»[111], «Про інноваційну діяльність»[112], «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків»[113], Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України»[114], «Про державні цільові програми»[115], «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій»[116].

Зазначені нормативні акти сприяють не лише розвитку цільової державній інноваційній політиці, яка пов'язана з системою державної безпеки України, яка відповідно пп. 4 п. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»[117] є *«захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру»*. Одночасно, державна безпека України пов'язана з системою національної безпеки України, яка відповідно пп. 9 п. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» є *«захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших націо-*

[109] Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України № 848-VIII від 26 листопада 2015 р. Редакція від 12.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.
[110] Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки № 2623-III від 11 липня 2001 р. Редакція від 20.02.2021. URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text.
[111] Про науково-технічну інформацію. Закон України № 848-VIII від 26 листопада 2015 р. Редакція від 12.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.
[112] Про інноваційну діяльність. Закон України № 40-IV аід 4 липня 2002 р. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
[113] Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків. № 991-XIV від 16 липня 1999 р. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text.
[114] Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України».Закон України № 3333-IV 12 від січня 2006 р. Редакція від 01.06.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-15#Text.
[115] Про державні цільові програми. Закон України № 1621-IV від 18 березня 2004 р. Редакція від 24.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text.
[116] Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій. Закон України № 1676-IV від 9 квітня 2004 р. Прийняття від 09.04.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1676-15#Text.
[117] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

нальних інтересів України від реальних та потенційних загроз» та з національними інтересами України, які відповідно пп. 10 п. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» є *«життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян».* Зазначимо, за окремими ключовими поняттями термінів в більшої частині співпадають, кореспондуючи між собою.

Важливо акцентувати увагу на тому, що у Законі України «Про національну безпеку України» законодавець не виділив термін «інтелектуальна безпека», що формально не передбачає зв'язку інтелектуальної безпеки зі статтями зазначеного Закону. Це прослідковується виходячи зі змісту преамбули до нього, де Закон *«визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз».* У той же час за змістом термінів у зазначеному Законі окремі його статті кореспондують з державною політикою, яка враховує державну інноваційну політику, без якої, наприклад, ефективність оборонно-промислового комплексу стосовно задоволення потреби сектору безпеки і оборони в озброєнні, військовій та спеціальній техніці не реально. У цій правовій конструкції, на наш погляд, виникає потреба у поєднанні впливу державної інноваційної політики на спрямованість державної безпеки України, яка кореспондує з національними інтересами України та національною безпеку України при подальшому удосконалені зазначеного Закону або при розробці нового.

З позиції загального підходу, то в полі формування системи національної безпеки України, зазначає В. Ліпкан[118], знаходяться питання щодо визначення системи та процесу забезпечення національної безпеки, підвищення ефективності її функціонування та організації управління як особливого виду діяльності державних і недержавних суб'єктів. Зміст цієї діяльності вміщує: визначення цілей, завдань і функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки; розроблення і вдосконалення їх організаційної, функціональної, інформаційної та психологічної структури; забезпечення матеріальними, інформаційними та іншими ресурсами; підготовку і реалізацію управлінських рішень; забезпечення координації та взаємодії державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки (*синергетичний підхід*); регулювання їх організації і функціонування з урахуванням геополітичної обстановки та відхилень від намічених цілей; створення ефективної системи обліку та контролю тощо[119]. Окрім *управлінського підходу*, зазначає В. Ліпкан, доцільно за даного випадку застосувати *системний підхід.* Він є корисним з ряду обставин: *по-перше*, надає можливість чітко окреслити мету функціонування даної системи, а отже і той кін-

[118] Ліпкан В.А. Національна бехпека України: навчальний посібник. Київ; КНТ, 2009. 576 с. UNR: http://politics.ellib.org.ua/pages-8231.html.
[119] Там само.

цевий результат за для якого власно і створювалася дана система (вихід); *по-друге*, визначити початкові дані (параметри входу); визначити механізм управління загрозами та небезпеками відповідно до закладених параметрів і умов функціонування (параметри процесу), до яких віднесено державний суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність державного кордону, недопущення втручання у внутрішні справи України тощо.

Акцентуємо увагу на тому, що В. Ліпкан з методологічної позиції формування системи національної безпеки України розглядає *на рівні синергетичного, управлінського та системного підходів*, з чим можна погодитись, але, з на нашої позиції, за змістом формування системи все ж це узагальнення відірвано від державної безпеки України та національних інтересів України. Автор не намагається розглянути їх окремо, так як вони не ідентичні в Законі України «Про національну безпеку України» та мають різне змістовне трактування.

З нашого погляду, *до третьої ознаки нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки* відносимо створення єдиного правового поля із засобами досягнення парадигми в комплексі, у якому об'єднується державна безпека України, національні інтереси та національна безпека у взаємозв'язку з її цілісними елементами, якими є економічна безпека, воєнна безпека, енергетична безпека, фінансово-грошова безпека, інформаційна безпека, науково-інтелектуальну безпека, екологічна безпека та фармацевтична безпека, діяльність яких спрямовано на отримання синергетичного ефекту.

На нашу думку, формування, розвиток та ефективність системи національних інтересів України та національної безпеки України, які знаходяться на етапі свого становлення та залишаються предметом науково-практичних дискусій, потребує наукового дослідження також з позиції поглиблено-змістовного її доповнення в розрізі майнових прав інтелектуальної власності, що безпосередньо пов'язано з *інноваційно-інтелектуальною сферою діяльності* в означеній схемі (рис 1.1), що, з нашої позиції, є *створення, впровадження, комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності, науково-технічних і технологічних розробок та ефективне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвиненої інноваційної інфраструктури, яка сприяє ефективній науково-технічній діяльності суб'єктів господарювання в інтересах суспільства, посиленні конкуренто-спроможності продукції, збереженні та подальшого розвитку науково-технічного потенціалу країни*.

Основними елементами забезпечення активізації інноваційно-інтелектуальній сфері діяльності є формування інноваційної інфраструктури, яка визначає темпи розвитку економіки країни та зростання добробуту населення.

Зазначимо, що до складових *інноваційної інфраструктури* відносять: фінансово-кредитні установи; зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси); технопарки (технологічні парки, агропарки, інноваційні парки); інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві); інкубатори (інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу);

консалтингові (надання консультацій) фірми, компанії, промислово-фінансові групи, кластери та інші. За інформацією Департаменту технічного регулювання та інноваційної політики Міністерства економіки України на сьогодні в Україні створено та функціонують: індустріальні парки, станом на 10.03.2021 до Реєстру індустріальних (промислових) парків включено **47** індустріальних парків, у **23** із них визначено керуючі компанії, а у 8 є учасники. Також в Україні функціонують індустріальні парки, які не включені до Реєстру індустріальних парків; **16** технопарків; **24** центри інновацій та технологічного трансферу; **22** інноваційних центри; **38** центрів комерціалізації; **24** інноваційних бізнес-інкубатори, один інвестиційно-технологічний кластер; більше **30** кластерів; одне інноваційно-виробниче об'єднання; інші стартап-школи (суб'єкти господарювання, які надають теоретичні знання та практичні навички у сфері створення та діяльності стартапів); інкубаційні програми (програми для новостворених підприємств, спрямовані на розвиток стартапу); центри інтелектуальної власності (суб'єкти господарювання, що забезпечують реалізацію освітньо-професійних, освітньо-наукових та наукових програм, а також підвищення кваліфікації працівників у сфері інтелектуальної власності); венчурні та інвестиційні фонди; центри науково-технічної та економічної діяльності тощо[120].

Інноваційна інфраструктура розглядається як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих організацій, систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності та реалізації нововведень. Інфраструктура інноваційної діяльності — це сукупність суб'єктів інноваційної діяльності, що забезпечують умови, необхідні для здійснення цієї діяльності й функціонування інноваційних процесів.

Зауважимо, що національні інтереси України та система національної безпеки України охоплюють різні сфери спрямування, які не всі охоплюють інноваційно-інтелектуальну сферу діяльності. Тому з метою віднесення до інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності обмежимось категоріями «національної безпеки» та «національних інтересів» без слова Україна. Тобто державна безпека України з огляду її складової інтелектуальної безпеки, нами розглядається з використанням національних інтересів та національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами.

До *четвертої ознаки нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки* відносимо її різновекторність впливів, напрямів прояву та результативності за цільовим призначенням, коли інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності органічно проникає та поєднується з елементами національної безпеки та національною системою інтелектуальної власності за принципом ***дифузії інновацій та дії інтелектуальним каталізатором*** *з урахуванням особливостей стратегії та впровадження майнових прав інтелектуальної власності, збільшуючи швидкість інтелектуальної реакції внаслідок зміни інтелектуальної енергії*

[120] Стан розвитку інноваційної інфраструктури. Департаменту технічного регулювання та інноваційної політики Міністерства економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=022cfe7f-2c18-4545-ab69-1a3a39aea3f8&title=StanRozvitkuInnovatsiinoiInfrastrukturi.

активації, які характеризують якісну ознаку ***інноваційності*** *національної безпеки, як результат поширення, розтікання, взаємодії процесу системного і цілеспрямованого динамічного оновлення дієздатності системи національної безпеки та її елементів на відповідному етапі розвитку*. Інтелектуальна енергія активації має прояв у збільшенні швидкості інтелектуальної реакції, яка прискорюється за результатами ефективного впровадження майнових прав інтелектуальної власності у відповідному елементі національної безпеки.

Побудова системи інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами враховує загальні принципи:

1) процес забезпечення інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки має просторові і часові обмеження;
2) складові системи інтелектуальної безпеки мають враховувати вхідні дані, за якими здійснюється моніторинг взаємодії із навколишнім середовищем, прямий і зворотній зв'язок, що дозволяє врахувати вплив як один на одного, так і на усю систему шляхом побудови системи різних індикаторів стану, зокрема науково-технологічної та інноваційної безпеки України;
3) зв'язок інтелектуальної безпеки між елементами національної системи інтелектуальної власності, елементами національної безпеки та зовнішнім середовищем;
4) наявність суб'єктів управління системи інтелектуальної безпеки та національної безпеки, зокрема у забезпеченні майнових прав інтелектуальної власності;
5) існування комплексу методів управління системою інтелектуальної безпеки та системою національної безпеки в інтересах захисту майнових прав інтелектуальної власності;
6) наявність засобів управління.

До *п'ятої ознаки нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки* відносимо становлення та реалізація стратегії національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування стратегії підтримки економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави і управління забезпечення майнових прав інтелектуальної власності з метою її як найповнішої й успішної реалізації в контексті місії держави та організацій в умовах невизначеності та мінливого зовнішнього середовища.

Стратегія національної безпеки та її елементів вбирає у себе та спирається на процес стратегічного управління економічною, науково-технологічною та інвестиційною безпекою з урахуванням створення і впровадження в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), а саме:

1) здійснення стратегічного аналізу, що передбачає виявлення існуючих і прогнозування потенційних загроз економічній, науково-технологічній та інвестиційній безпеки;
2) організацію стратегічного планування, що передбачає вивчення і розробку системи заходів, спрямованих на уникнення або ліквi-

дацію впливу загроз та кризових явищ, а також аналіз результативності обраних заходів;

3) ресурсне забезпечення, що передбачає пошук та залучення необхідних економічних, фінансових та інтелектуальних ресурсів для втілення запланованих заходів;
4) бюджетування, що передбачає технологію планування, обліку, контролю й аналізу фінансових, інформаційних і матеріальних потоків, а також отриманих результатів;
5) контролінг ефективності, що передбачає моніторинг фінансово-економічної діяльності та систематичне надання керівництву інформації необхідної для прийняття своєчасних тактичних і стратегічних управлінських рішень;
6) оперативне управління, що передбачає провадження визначеної політики економічної, науково-техно¬логічної та інвестиційної безпеки;
7) управління ризиками, що передбачає використання сукупності інструментів, методів, форм та засобів взаємодії суб'єктів управління ризиками з метою розроблення та реалізації управлінських рішень, спрямованих на попередження настання ризиків від інвестиційно-інноваційної діяльності, комерціалізації ОПІВ, зменшення і подолання наслідків їх впливу.

З теоретичної точки зору, на нашу думку, контролінг ефективності майнових права інтелектуальної власності у сфері інтелектуальної безпеки за цільовою спрямованістю творчості та винаходів в напрямку нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки можуть розглядатись за аналогією як синапсіс (від грецького «*synapsis*» — з'єднання) в структурі національної безпеки за відповідним видом комунікації з ієрархічною побудовою павутини з імпульсом подачі сигналу з центру впливу та отриманням зворотного зв'язку.

Термін «синапс» був введений в 1897 р. англійським фізіологом Майклом Фостером. Синапси відіграють важливу роль у функціях нейронів, клітин, що спеціалізуються на проведенні сигналів до певних клітин-мішеней, а синапси є засобом, за допомогою якого вони це роблять. В синапси, плазматична мембрана нейрона-провідника (пресинаптичного нейрона) вступає в близький контакт з мембраною цільової (постсинаптичної) клітини[121].

Використовуючи термін «синапс» за аналогією до економіко-правових відносин щодо майнових прав інтелектуальної власності в з'єднанні зі структурою національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами, на нашу думку, досягається встановлення нейронної функції (проведення сигналів) за аналогією в системі управління на мікро-, мезо- та макрорівнях реальної економіки та національної системи інтелектуальної власності, пов'язаної з цільовими завданнями національної безпеки.

Зазначимо, у розробленні й виконанні загальних заходів національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами щодо фор-

[121] Синапс(и) — термінологія. URL: https://medpravda.ua/ua/term/sinaps.

мування сфери майнових прав інтелектуальної власності беруть участь керівники різних рівнів управління та структурних підрозділів, управлінці й рядові працівники, для яких цей вид діяльності є складовою їх роботи, але не є їх основною діяльністю. При цьому тут присутня активна та пасивна управлінська діяльність у сфері інтелектуальної власності, яка залежить від джерел впливу (адміністративних, економічних, фінансових тощо). Саме тут прослідковується синапси у вигляді з'єднання зі структурою національної безпеки шляхом надання сигналів до певних керівних центрів творчої та винахідницької діяльності з передачею зворотного сигналу певному центру сприйняття цільових завдань національної безпеки на різні щаблі ієрархії державного управління, що є головною умовою нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки.

Основною метою спеціальних заходів певних керівних центрів творчої та винахідницької діяльності, спрямованих на нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки з залученням сфери інтелектуальної власності є припинення дії загрози на будь-якій стадії її реалізації в надзвичайних ситуаціях. Реалізацією спеціальних заходів керівних центрів творчої та винахідницької діяльності за напрямом національної безпеки стосовно створення та охорони майнових прав інтелектуальної власності займаються працівники, для яких це є предметом діяльності і основною роботою. У процесі досягнення поставленої мети здійснюється вирішення конкретних завдань, які об'єднують усі напрямки забезпечення національної безпеки під впливом діяльності у сфері інтелектуальної власності за напрямом здійснення нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз, до яких можна віднести:

1) прогнозування можливих загроз національній безпеці та їх нейтралізації під впливом випереджаючого розвитку сфери інтелектуальної власності;
2) організація діяльності з попередження можливих загроз (превентивні заходи) з використанням можливостей сфери інтелектуальної власності;
3) виявлення, аналіз і оцінка виниклих реальних загроз національній безпеці з залученням механізмів інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності, які спираються на охорону майнових прав інтелектуальної власності;
4) прийняття рішень та організація діяльності з реагування на виниклі загрози майновим правам інтелектуальної власності;
5) постійне вдосконалення системи матеріального та фінансового забезпечення національної безпеки за рахунок досягнень у сфері інтелектуальної діяльності.

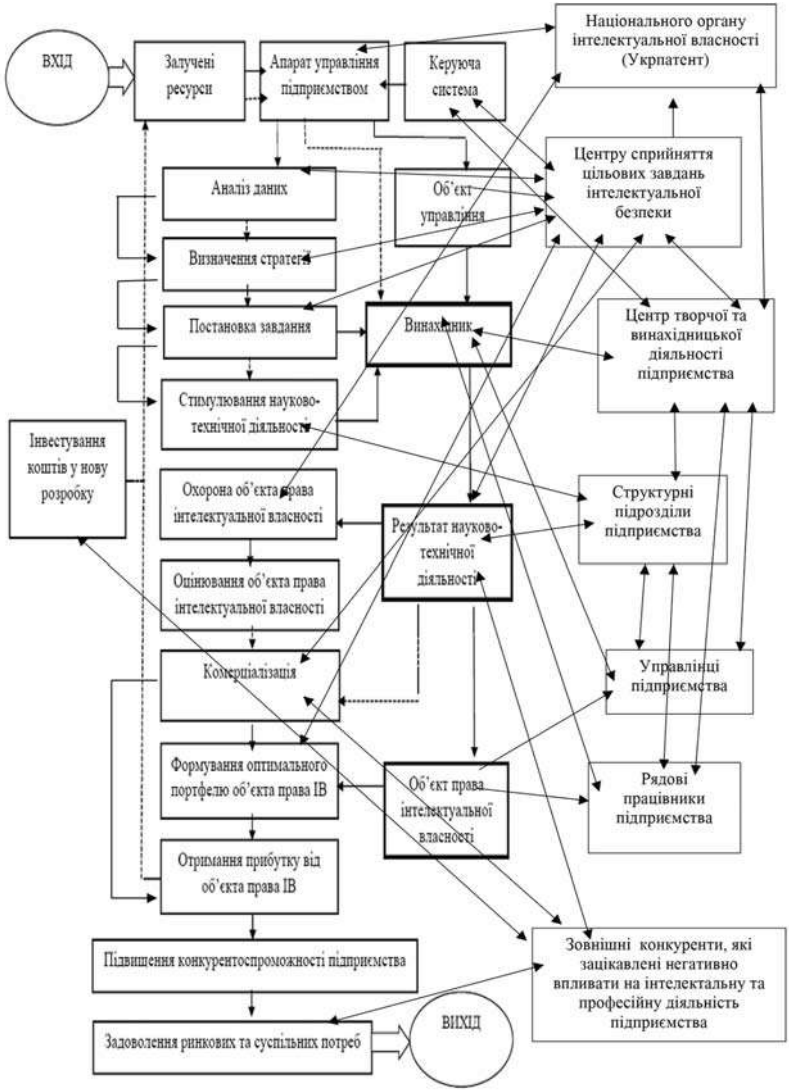

Рис. 1.3. Модель-схема-синапси інтелектуальної безпеки на підприємстві у взаємозв'язку з процесом управління інтелектуальною власністю промислового підприємства.

У якості прикладу концептуального підходу наведемо модель-схему-синапси інтелектуальної безпеки на підприємстві у взаємозв'язку з процесом управління інтелектуальною власністю промислового підприємства. на підприємстві (рис. 1.3), яка спроецирована *на модель процесу управління інтелектуальною власністю промислового підприємства*, розробленої Т. Павленко в статті «Процес управління інтелектуальною власністю підприємства»[122]. Стосовно процесу управління інтелектуальною власністю промислового підприємства, то скористаємось поясненням Т. Павленко.

Автор статті зазначив, що розробці ОПІВ передує прийняття рішення щодо створення ОПІВ власними силами на відміну від купівлі права користування чи розпорядження ОПІВ. Це рішення приймається на основі дослідження поточного рівня техніки, інноваційних стратегій конкурентів, цілей та можливостей підприємства. Що саме створювати, залежить також від наявності незадоволених потреб на ринку. Тому характер супроводу основного об'єкта управління (ОПІВ) поступово видозмінюється. Після аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації, зокрема незадоволених потреб споживачів, діяльності існуючих та потенційних конкурентів, можливостей, загроз та ресурсів підприємства визначається основний напрям створення та використання ОПІВ — стратегія.

В межах виробленої стратегії, зазначає Т. Павленко, формуються тактичні цілі та відбувається постановка задачі для розробників майбутньої інтелектуальної власності (ІВ). На даному етапі об'єктом управління виступає розробник і реалізується мотивуюча функція управління. Згодом об'єктом управління стає результат науково-технічної діяльності, який після реєстрації набуває статусу ОПІВ. На наступних етапах основним об'єктом управління вже виступає ОПІВ, який підлягає оцінці, комерціалізації, охороні та захисту. Оцінювання здійснюється у випадку постановки ОПІВ на баланс, при передачі прав, внесенні до статутного капіталу іншого підприємства, використання ОПІВ як застави, тощо. Комерціалізація результатів науково-технічної творчості відбувається у двох основних напрямах: використання у власному виробництві та передача прав шляхом ліцензування. Під охороною розуміють процес одержання державних охоронних документів, натомість необхідність у захисті виникає у разі порушення прав на ОПІВ. У випадку постановки ОПІВ на бухгалтерський облік підприємства з'являється наступний об'єкт управління — нематеріальний актив підприємства.

Вищеописаний процес, зазначає Т. Павленко, є циклічним та безперервним, адже розробка, набуття права власності, комерціалізація та трансфер ОПІВ є тривалим і складним процесом і вимагає врахування життєвого циклу результатів науково-технічної творчості та обмеження технологій з боку технічних, ринкових та соціальних факторів. В межах виробленої стратегії формуються тактичні цілі та відбувається постановка задачі для розробників майбутньої ІВ.

---

[122] Павленко Т. В. Процес управління інтелектуальною власністю підприємства. Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. 2012. № 9. С. 266–270.

Системою управління інтелектуальною власністю підприємства, зазначає Т. Павленко, є сукупність взаємопов'язаних елементів, що спрямовані на досягнення мети підприємства (максимізацію прибутку, зайняття та розширення певного сегменту ринку, підвищення ринкової вартості компанії) за рахунок створення та ефективного використання результатів науково-технічної творчості, найповнішої реалізації інтелектуального потенціалу працівників підприємства.

У моделі-схемі-синапси інтелектуальної безпеки на підприємстві за відповідним видом наведено комунікації з ієрархічною побудовою павутини з імпульсом подачі сигналу (інформації) з центрів впливу та отриманням зворотного зв'язку. Зокрема, як зазначає Юлія Якубівська[123] метою забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві слід вважати гарантію сталої та максимально результативної його діяльності на відповідний час та перспективи розвитку та підвищення ефективності діяльності в майбутньому. Першорядною умовою забезпечення інтелектуальної безпеки підприємства є спроможність протистояти небезпекам, які вже існують та які потенційно можуть виникнути та завдати шкоди підприємству, і відповідно, за яких підприємство може понести істотні збитки. Коли постає загроза інформаційної безпеки для підприємства, зазначає Юлія Якубівська, керівництво часто думає, в першу чергу, як воно може захистити свої оперативні дані та систему інформації про технологій. Тим не менш, даний аспект відіграє важливу роль в захисті інтелектуальної власності на підприємстві — в контексті захисту творчих ідей, інновацій та винаходів.

Найчастіше підпадають під посягання на систему інтелектуальної безпеки підприємства, зазначає Юлія Якубівська:

1. Патенти: використовуються для захисту винаходів (таких як машини, процеси і конструкції) на протязі відповідного періоду часу. Патент є техніко-економічним документом, що визначає право інтелектуальної власності на відповідний об'єкт.
2. Авторські права: використовуються для захисту творів мистецтва, музики, відео, комп'ютерних програм, книг та подібних творчих робіт протягом визначеного періоду часу.
3. Торговельні марки: використовується для захисту слоганів, символів і логотипів, які застосовуються для опису або ідентифікації продукту або послуги, а також захищають їх до тих пір, поки знак перебуває у використанні.
4. Комерційні таємниці: використовуються для захисту процесів, методів і формул, які повинні зберігатися в таємниці, щоб надати підприємству конкурентну перевагу (наприклад, секретна формула напою «Кока-Кола»). Найбільш важливим поняттям для цього типу інтелектуальної власності є те, що вона містить таємницю.

Загрози для системи інтелектуальної безпеки можуть виникати як ззовні так і зсередини самого підприємства. Зсередини підприємства загрози можуть формуватися зі сторони самих працівників підприємства, ді-

[123] Якубівська Юлія Євгенівна. Побудова системи інтелектуальної безпеки на підприємстві. URL :http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/24970/1/Yakubivska_ Yuliya_tezy.pdf.

яльність яких направлена на зниження перспектив використання інтелектуального потенціалу підприємства. З зовні загрози можуть формуватися зі сторони фірм-конкурентів, впливи яких мають на меті переманювання кваліфікованого персоналу, котрий має вагомий інтелектуальний потенціал та про інтелектуальну власність підприємства (економічна розвідка або ж промислове шпигунство).

У моделі-схемі-синапси інтелектуальної безпеки на промисловому підприємстві (рис. 1.3) наведено ряд керівних центрів комунікації з ієрархічною побудовою павутини (інформаційних зв'язків, позначено → , ↔), які виконують відповідну активну та пасивну управлінську діяльність у сфері інтелектуальної власності. Надання інформаційних сигналів до певних керівних центрів творчої та винахідницької діяльності з передачею зворотного сигналу певному керівному центру підприємства сприяє керуючий системі виконувати цільові завдання інтелектуальної безпеки на відповідних щаблях ієрархії управління підприємства.

Центри комунікації підприємства зі своїми відповідними управлінськими функціями з ієрархічною побудовою включають наступні рівні[124]:

Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ) — державна організація, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, що відповідає Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16.06.2020 № 703-IX, яким утворено Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ).

НОІВ забезпечує:

- приймання заявок, проведення їх експертизи, прийняття рішень щодо них;
- здійснення державної реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності та видачу охоронних документів (патентів та свідоцтв);
- визнання прав на винаходи, корисні моделі та промислові зразки недійсними;
- опублікування офіційних відомостей, ведення державних реєстрів, внесення до них відомостей, надання витягів та виписок;
- здійснення міжнародного співробітництва;
- здійснення підготовки, атестації та реєстрації патентних повірених;
- ведення Державного реєстру патентних повірених;
- надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- інформаційну та видавничу діяльність у цій сфері;
- узагальнення національної та міжнародної практики застосування законодавства у цій сфері, розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства;
- затвердження методичних рекомендацій щодо проведення експертизи заявок та державної реєстрації;

[124] Потоцький М. Національний орган інтелектуальної власності: правовий статус та функції. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/natsionalnyj-organ-intelektualnoyi-vlasnosti-pravovyj-status-ta-funktsiyi/.

- підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів державної системи правової охорони інтелектуальної власності;
- інші функції та повноваження, передбачені Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами України, статутом.

Слід також звернути увагу на те, далі зазначає Потоцький М., що Закон наділив НОІВ функціями щодо охорони об'єктів авторського права. Укрпатент, як НОІВ, розпочав виконувати такі функції, а на офіційному веб-сайті утворено розділ «Авторське право». У цьому розділі міститься, інформація про бланки заяв для реєстрації авторського права і авторських договорів, реквізити рахунків для оплати зборів і мита та їх розмір, а також довідкову інформацію з відповідних питань[125];

Центр сприйняття цільових завдань інтелектуальної безпеки — здійснює захист процесів, методів і формул, які використовуються для захисту винаходів (таких як машини, процеси і конструкції) на протязі відповідного періоду часу та забезпечують контролінг в напряму збереження інтелектуальної діяльності промислового підприємства у таємниці;

Центр творчої та винахідницької діяльності промислового підприємства — надання консультативних послуг фізичним особам та управлінцям підприємства по набуттю прав та оцінці об'єктів інтелектуальної власності, а також забезпечення підтримки функціонування системи обміну інформації з освітніми закладами, науково-дослідницькими установами з метою популяризації знань в сфері інтелектуальної власності та інноваційної діяльності;

Структурні підрозділи підприємства — попереджають загрозам, які можуть формуватися зі сторони самих працівників підприємства, діяльність яких направлена на зниження перспектив використання інтелектуального потенціалу підприємства.

Щодо ***зовнішніх конкурентів***, які зацікавлені негативно впливати на інтелектуальну та професійну діяльність підприємства, то це діяльність відповідних підрозділів промислового підприємства в напряму протидії на рівні активного контролінгу господарської та інтелектуальної діяльності підприємства.

Центри комунікації підприємства зі своїми відповідними управлінськими функціями з ієрархічною побудовою мають відповідні завдання та функції, які відтворюють на кожному рівні свої інтереси безпеки, правові можливості та регулятори до основної ланки — національні інтереси та національну безпеку трансформуючись у державну безпеку України, яка відтворює державну інноваційну політику.

На рівні підприємства інтереси безпеки поєднуються зі створенням, розробкою та комерціалізацією інтелектуальної власності при здійснені інноваційної діяльності. Під впливом державної інноваційної політики та державної безпеки України комунікації інтелектуальної безпеки набувають зворотній процес трансформуючись за напрямом у національні

[125] Потоцький М. Національний орган інтелектуальної власності: правовий статус та функції. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/natsionalnyj-organ-intelektualnoyi-vlasnosti-pravovyj-status-ta-funktsiyi/.

інтереси та національну безпеку до відповідних центрів комунікації підприємства зі своїми відповідними управлінськими функціями з ієрархічною побудовою.

Підсумовуючи методологічні аспекти нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки як різновиду національної безпеки та її цілісних складових зазначимо:

- до *першої ознаки* нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо єдність із засобами досягнення парадигми на основі інноваційного розвитку, враховуючи становлення та розвиток інтелектуальної безпеки, як особливої складової державної безпеки України, ефективність її здійснення та очікувані позитивні наслідки;
- до *другої ознаки* нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо єдність із засобами досягнення парадигми з методологією наукового пошуку, розкриттям внутрішньої природи інтелектуального капіталу крізь призму системно-структурного та аксіологічного підходів, що вбирає методологію досліджень;
- до *третьої ознаки* нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо створення єдиного правового поля із засобами досягнення парадигми в комплексі, у якому об'єднується державна безпека України, національні інтереси та національна безпека у взаємозв'язку з її цілісними елементами;
- до *четвертої ознаки* нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо її різновекторність впливів, напрямів прояву та результативності за цільовим призначенням, коли інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності органічно проникає та поєднується з елементами національної безпеки та національною системою інтелектуальної власності за принципом дифузії інновацій та діє інтелектуальним каталізатором з урахуванням особливостей стратегії та впровадження майнових прав інтелектуальної власності дієздатності системи національної безпеки та її елементів на відповідному етапі розвитку;
- до *п'ятої ознаки* нової парадигми розвитку теорії інтелектуальної безпеки відносимо становлення та реалізація стратегії національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування стратегії підтримки економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави і управління забезпечення майнових прав інтелектуальної власності:
- *інноваційно-інтелектуальною сферою діяльності* — є створення, впровадження, комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності, науково-технічних і технологічних розробок та ефективне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвиненої інноваційної інфраструктури, яка сприяє ефективній науково-технічній діяльності суб'єктів господарювання в інтересах суспільства, посиленні конкуренто-спроможності продукції, збереженні та подальшого розвитку науково-технічного потенціалу країни;

- контролінг ефективності майнових права інтелектуальної власності в сфері інтелектуальної безпеки за цільовою спрямованістю творчості та винаходів в напрямку нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки можуть розглядатись за аналогією як синапсіс в структурі національної безпеки за відповідним видом комунікації з ієрархічною побудовою павутини з імпульсом подачі сигналу з центрів впливу та отриманням зворотного зв'язку.
- використання терміна «синапс» в з'єднанні зі структурою національної безпеки у взаємозв'язку з її цілісними елементами, досягається встановлення нейронної функції (проведення сигналів) за аналогією в системі управління на мікро-, мезо- та макрорівнях реальної економіки та національної системи інтелектуальної власності, пов'язаної з цільовими завданнями національної безпеки.

1.3. Системоутворюючи елементи національної безпеки на різних рівнях управління під впливом прав інтелектуальної власності та види їх цілеспрямованої діяльності (економічна безпека)

Система національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності включає системоутворюючи елементи, до яких віднесено економічна безпека, воєнна безпека, енергетична безпека, фінансово-грошова безпека, інформаційна безпека, науково-інтелектуальну безпека, екологічна безпека та фармацевтична безпека, діяльність яких спрямовано на отримання синергетичного ефекту.

Кожний системоутворюючий елемент національної безпеки формує свою систему, яка охоплює відповідні види їх цілеспрямованої діяльності з урахуванням можливостей системи інтелектуальної власності, спираючись на інфраструктуру інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності.

З позиції предмета цього дослідження приваблює узагальнення О. Глазова, який зазначає, що на сучасному етапі розвитку науки безпекознавства, виділяють основні елементи структури національної безпеки[126] з доповненням нами стосовно розкриття змісту[127], а саме виділяють:

- *державну безпеку* — поняття, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- *громадську безпеку* — поняття, виражене у рівні захищеності особистості і суспільства, переважно, від внутрішніх загроз;
- *техногенну безпеку* — рівень захищеності від загроз техногенного характеру;
- *екологічну безпеку і захист від загроз стихійних лих* — стан правових норм і відповідних інститутів, що гарантує захист навко-

[126] Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. О. В. Глазов. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. 2011. Т. 155, Вип. 143. С. 43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10.

[127] Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

лишнього середовища, раціональне використання та відновлення природних ресурсів, зберігання і розвиток довкілля для забезпечення повноцінної життєдіяльності людини;

- *економічну безпеку* — стан захищеності національної економіки, який забезпечує здійснення економічного суверенітету, економічне зростання в умовах системи міжнародних взаємозв'язків й дає змогу:

1) гарантувати економічний розвиток держави на підставі досягнень науково-технічного прогресу;
2) зберігати або швидко оновлювати виробництво в умовах припинення зовнішніх доставлень або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру;
3) забезпечувати стійке фінансування своєї кредитно-грошової системи та задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов;

- *енергетичну безпеку* — стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища; енергогенеруючі компанії-учасники оптового ринку електричної енергії України, які володіють чи користуються генеруючими потужностями, виробляють і продають електричну енергію. Під енергетичною безпекою слід розуміти здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих факторів (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього характеру у межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах[128];
- *інформаційну безпеку* — характеризується рівнем захищеності, стійкістю основних сфер життєдіяльності (економіки, сфери управління, військової справи тощо) щодо небезпечних, дестабілізуючих інформаційних впливів. Це такий стан правових норм та відповідних інститутів, що забезпечує постійну наявність достовірної інформації для прийняття обґрунтованих управлінських та політичних рішень і захист інформаційних ресурсів держави;
- *безпеку особистості* — це стані захищеності її (особистості) життєво важливих інтересів у всіх сферах життєдіяльності[129],

а також цей перелік доповнимо:

- *воєнну безпеку* — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз[130],

[128] Енергетична безпек. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0% B3%D0%B5%D1%82% D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0% B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.
[129] Запорожець Т.В. Безпека особистості в умовах глобалізації:проблеми та шляхи вирішення. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Zaporochec.pdf.
[130] Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. Редакція від 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці держави у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту її національних інтересів[131];

- *науково-технічну безпеку* — характеризується станом захищеності наукового потенціалу держави, наявних у країні конкурентоспроможних технологій, а також недопущення та усунення наслідків технологічної недосконалості та господарської діяльності;
- *фармацевтичну безпеку* — характеризується суспільною значущістю проблем безпеки в галузі (безпека застосування лікарських засобів, економічна безпека фармацевтичних виробництв), убачається доцільним формулювання концепції фармацевтичної безпеки на загальнодержавному рівні з метою забезпечення всебічного підходу та комплексного вирішення питань у галузі охорони здоров'я[132].
- *фінансово-грошову безпеку* — захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами; здатність грошової системи забезпечити ефективний грошовий обіг у фінансовій системі держави.

В ряді випадків науковці вважають, що національну безпеку неможливо розглядати без інтелектуальної безпеки як складової гуманітарної безпеки, яка охоплює духовне життя суспільства[133]. Це стан захищеності гуманітарного потенціалу нації: її фізичного та психічного здоров'я, соціального добробуту, моральності, духовності, інтелектуального ресурсу, психологічної єдності, гуманітарної активності, що, на нашу думку, розмиває зміст терміна «інтелектуальності», який пов'язано з людським капіталом.

Інтелектуальну безпеку справедливо розглядати окремо як створення необхідних передумов для розвитку і функціонування інтелектуального потенціалу — системи освіти та науки, інтелектуальної власності, комп'ютерного забезпечення, системи зв'язку, бази даних на друкованих та електронних носіях.

Одночасно, на наш погляд, елементи системи національної безпеки відтворюють відповідні напрямки за цільовим призначенням, які слід розглядати через призму інтелектуальної безпеки, що суттєво поглибить зміст та їх цілеспрямованість використання. Кожний елемент такої системи як вид цілеспрямованої діяльності на різних рівнях управління під впливом прав інтелектуальної власності потребує наукового дослідження, що і є предметом подальшого розгляду у цій монографії.

---

[131] Воєнна доктрина України (в редакції 2004 р.). Указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 30.

[132] Вороніна І. С. Фармацевтична безпека як складова економічної безпеки держави в умовах інноваційної моделі соціально-економічного розвитку. *Право та інноваційне суспільство*. № 2 (7). 2016. С. 24–28. URL: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Voronina7.pdf.

[133] Національна безпека україни. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

Детально розглянемо як вид цілеспрямованої діяльності економічну безпеку з позиції інтелектуальної безпеки.

Найбільш поширеними серед науковців є дослідження інтелектуальної безпеки в розрізі економічної безпеки.

На загальному рівні у більшості джерел економічну безпеку науковці розглядають за змістом поняття «економічної безпеки держави» та «економічна безпека» без врахування інтелектуальної безпеки.

Виявляється, зазначає Л. Акімова у своїй статті «Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники»[134], що «економічна безпека — це динамічна складова частина економіки, що адаптується до вимог свого часу». «Економічна безпека є видовою складовою частиною національної безпеки й водночас належить до системи категорій економічної теорії».

Далі Л. Акімова зазначає, що у зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик:

- *стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам*, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів;
- *економічна незалежність*, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;
- *самовідтворення та саморозвиток*. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;
- *національні інтереси*. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси.

Водночас важливим завданням сьогодення є встановлення змістовного наповнення категорії «економічна безпека» з урахуванням сучасного економічного середовища, яке динамічно розвивається в умовах невизначеності та підвищених ризиків, будуються нові відношення між об'єктами та суб'єктами господарювання у напрямах економічної безпеки їх діяльності (табл. 1.3, Л. Акімова[135]).

---

[134] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

[135] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

Таблиця 1.3.

Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміна «економічна безпека держави»

Автор	Визначення
Гетьман О. О.[136]	Здатність економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав.
Жаліло Я. А.[137]	Складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.
Мунтіян В. І.[138]	Загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.
Ревенко А.[139]	Стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства.
Сенчагов В.[140]	Стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення економічної безпеки держави, підсумовує Л. Акімова, доцільно зазначити, що економічна безпека держави — це стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, з'являються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян[141]. У той же час, Л. Акімова не розглядає економічну безпеку держави, як складової національної безпеки без ув'язки з інтелектуальною власністю, обмежуючись протидією внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Окремі науковці інтелектуальну безпеку розглядають спільно з економічною безпекою, що, на наш погляд, це не одне і те же, так як обмежуються можливості розкриття змісту та природи самої методології інтелектуальної безпеки, зазначеної нами раніше.

Більш доцільним стає розгляд економічної безпеки як складової інтелектуальної безпеки.

---

[136] Гетьман О. О. Економічна діагностика : навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. Київ : Центр навч. літ., 2007. 307 с.
[137] Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Я. А. Жаліло. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.
[138] Мунтіян В. І. Економічна безпека України. В. І. Мунтіян. Київ : Вид-во КВІЦ, 1998. 462 с.
[139] Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко. *Економіка України*. 1993. № 11. С. 15–21.
[140] Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов. *Вопросы экономики*. 1995. № 1. С. 97–106.
[141] Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції / Р. М. Дацків. Львів : Центр Європи, 2006. 160 с.

Ряд поглядів науковців стосовно змісту економічної безпеки та її складових свідчать про її відокремлення від інтелектуальної безпеки та набуття самостійності, в якості складової національної безпеки при одночасному виділенні таких її складових як інтелектуальна (інтелектуально-кадрова) безпека, техніко-технологічна безпека, інноваційно-інвестиційна активність, що наближує нас до визначення поняття «інтелектуальна безпека» як якісної складової національної безпеки.

Підтвердженням цього є дослідження ряду визначень науковців змісту інтелектуальної складової економічної безпеки підприємства (інтелектуальної безпеки) в наукових джерелах, надрукованих науковцями Л. Волощук та Ю. Некіпеловою в їх статті «Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства»[142] (табл. 1.4). Зазначені науковці додержуються змісту інтелектуальної складової економічної безпеки.

Таблиця 1.4.

Визначення змісту інтелектуальної складової економічної безпеки підприємства (інтелектуальної безпеки) в наукових джерелах

Джерело	Визначення
Лопнова Ш.[143]	Інтелектуально-кадрова безпека підприємства — це найбільш важлива складова економічної безпеки підприємства, яка має на меті виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно проявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємстваю.
Че С.Д.[144]	Економічна безпека інтелектуальної власності — це стан стійкості та здатності до розвитку власника в результаті реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного, соціально-психологічного характеру, які забезпечать ефективне використання інтелектуальної власності як ресурсу та запобігати загрозі його інтересам у сьогоденні та майбутньому.
Чередниченко Н.В.[145]	Інтелектуальна безпека — рівень володіння сучасними знаннями, впровадження новацій у розвиток персоналу, підвищення рівня професійних знань, навичок, умінь, стимулювання прояву ініціативи та здібностей шляхом створення гнучкої системи преміювання у відповідності з розвитком науково-технічного прогресу.

[142] Волощук Л.О., Некіпелова Ю.А. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства. V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». Одеса, 10–12 грудня 2014 р. С. 44–45. UNR: https://economics.opu.ua/files/science/ ipreed/2014/ 43.pdf.

[143] Лопнова Ш. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства / Ш. Лопнова. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/28142-M%D1%96s%D1%81e_kadrovo%D1%97_bezpeki_v_ek/1.html.

[144] Че С.Д. Экономическаябезопасность интеллектуальной собственности / С. Д. Че. URL:http:// www.rusnauka.com/21_DNIS_2009/ Economics/49381.doc.htm.

[145] Чередниченко Н.В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/ 123456789/8570/1/579 .doc.

Таблиця 1.4. (продовження)

Джерело	Визначення
Нагорна І.І.[146]	Інтелектуальна складова економічної безпеки — складова, яка відповідає за збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, тобто охорону сукупності прав на інтелектуальну власність, а також на використан-ня накопичуваних знань і професійного досвіду працівників підприємства.
Поскрипко Ю.А.[147]	Інтелектуально-кадрова складова (ІКС) економічної безпеки підприємства — синтетична категорія економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, політології. ІКС економічної безпеки є уніфікованою категорією, яка виявляється на всіх рівнях від окремо взятого підприємства до національної економіки і відіграє домінуючу роль у системі безпеки компанії, оскільки ІКС первинна для інших її складових в будь-якій організації. Інтелектуально-кадрова складова включає в себе безпеку життєдіяльності, соціально-мотиваційну безпеку, кар'єрну, професійну, адміністративну безпеку та розглядається як механізм запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємств через ризики і погрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами.
Костюк Ж.С.[148]	Інтелектуально-кадрова безпека підприємства — складова економічної безпеки, яка відповідає за збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом .

З наведених визначень науковців (табл. 1.2.) щодо інтелектуальної безпеки та підходів науковців до її складової економічної безпеки, чистіше вважають інтелектуальну безпеку складовою економічної безпеки України, складовою інформаційної безпеки України, провідним складником у системі національної економічної безпеки, системоутворюючим елементом економічної безпеки держави тощо.

У той же час ряд науковців акцентують увагу на тому, що категорія «економічна безпека інтелектуальної власності», як одне ціле — це стан стійкості та здатності до розвитку власника, рівень володіння сучасними знаннями, впровадження новацій у розвиток персоналу, захищеність інтелектуальних ресурсів соціально-економічного розвитку, захищеність економічних інтересів підприємства від впливу несприятливих умов зовнішнього середовища тощо. Тут розуміється економічна безпека самої інтелектуальної власності, або це зводиться до охорони прав інтелектуальної власності спільно з умовами сприянню творчості.

Такий підхід з теоретико-методичної позиції призводить до невизначеності змісту категорій як «економічної безпеки» так і «інтелектуальної безпеки».

На наш погляд, з теоретико-методичної позиції виникає потреба визначення якісних ознак загального об'єкта дослідження — системи національної безпеки України, складовою якої є інтелектуальна безпека як

[146] Нагорна І.І. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства. URL: http://e-u.in.ua/ukr/news/ 241_nagorna_i.i._diagnostika_rivnja_ekonomichnoi_ bezpeki_pid-priemstva.doc.

[147] Поскрипко Ю.А. Механізми вдосконалення інтелектуально-кадрової складової економічної / Ю.А. Поскрипко. *Наукові записки УНДІЗ*.2012. № 2(22). С. 118–120.

[148] Костюк Ж.С. Функциональные составляющие экономической безопасности предприятий железнодорожного транспорта. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 42. 2013. С. 308–311.

цілеспрямований елемент, пов'язаний з економічною безпекою, що відповідає теорії якісних ознак діяльності та прояву на рівні суб'єктів господарювання та національної економіки. У такий якості економічна безпека, як елемент у складі системи інтелектуальної безпеки, відноситься до структуроутворюючої та системоутворюючої організаційної конструкції (системи) на різних рівнях формування національної безпеки України з відповідною специфікою для цілеспрямованої діяльності, відтворюючи вимоги теорії систем.

До таких якісних ознак науковці відносять: стан науково-технологічної, інвестиційної, виробничої і зовнішньоекономічної інтелектуальної діяльності в системі національної безпеки України; рівень володіння сучасними знаннями, інтенсивність впровадження новацій у розвиток техніки, технологій, персоналу; охороноздатність та захищеність інтелектуальних ресурсів соціально-економічного розвитку; здатність захищеності економічних інтересів підприємств від впливу несприятливих умов зовнішнього середовища тощо, що є предметом окремого дослідження.

Результативність системи якісних ознак розвитку інтелектуальної безпеки є поширення інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності країни на складові системи національної безпеки України з її інституціями (що є предметом окремого дослідження), яка органічно вростає в елементи системи національної безпеки України, трансформуючи їх, інтеграційно поєднуючись з ними за принципом дифузії інновацій з огляду майнових прав інтелектуальної власності, що робить їх дієздатними на національному рівні за відповідними напрямами, що стало предметом нашого дослідження.

Слід зазначити, що інноваційна безпека стала підґрунтям появи *інтелектуальної безпеки*, до структури якої науковці відносять такі елементи, як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інформаційний ресурс, захист економічної безпеки.

Інтелектуалізація економіки, справедливо зазначає Олена Луцків, передбачає перш за все процес створення нової інформації —знань, що носять індивідуальний характер, а також втілення нової інформації в конкретних продуктах та процес тиражування продукту, що містить нову інформацію, а це в кінцевому результаті приводить до розвитку конкурентоспроможних виробництв[149]. Як бачимо, інтелектуальна безпека спирається на інтелектуалізацію економіки, водночас Олена Луцків відносить інтелектуалізацію до процесу створення нової інформації, що, на нашу думку, обмежує сприйняття особливої природи інтелектуальної безпеки за її змістом в умовах інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності. На цьому напрямку інші науковці розглядають прикладні проблеми інтелектуальної безпеки: формування інформаційної безпеки; фінансової безпеки та фінансової стійкості банків; окремо ряд питань інтелектуальної безпеки; теоретико-прикладні засади механізму забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві та ін. Предметно ін-

[149] Луцків Олена. Інтелектуальна складова інноваційної моделі економічного зростання. *Сиціогуманітарні проблеми людини*. № 3. 2008. С.98. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27470/12-Lutskiv.pdf?sequence=1.

телектуальну безпеку почали розглядати з позиції економічної безпеки підприємств або регіонів[150, 151].

Одночасно, І. Ревак[152] акцентує увагу на тому, як розглядаються окремі питання, які пов'язані з інтелектуальною безпекою у системі економічної безпеки держави, що зумовлена,

по-перше, відсутністю дієвих організаційно-правових та економічних механізмів, спрямованих на захист об'єктів інтелектуальної власності та продуктів інтелектуальної діяльності;

по-друге, нестачею стимулів до підвищення престижності розумової праці та зацікавленості носіїв інтелекту до плідної праці;

по-третє, недієвістю організаційно-економічних заходів із питань відтворення інтелектуального потенціалу держави та його поступового зростання;

по-четверте, високою ймовірністю виникнення інтелектуальної кризи внаслідок критичного відставання України від провідних країн світу щодо залучення приватного бізнесу у фінансування науково-дослідних робіт та переходу вітчизняної економіки на вищі технологічні уклади;

по-п'яте, певною девальвацією морально-духовних цінностей і відсутністю пропагування високоморальних принципів та утвердження культурно-духовних й інтелектуальних цінностей у суспільстві.

Узагальнюючи наукову думку, визначмо: ***економічна безпека як складова інтелектуальної безпеки*** — *це системоутворююча синтетична складова економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, політології, яка відтворює розвиток національної безпеки на всіх рівнях від окремо взятого підприємства до національної економіки, в напрямку забезпечення ефективного використання інтелектуальної власності як ресурсу та запобігання загрозі інтересам інноваційно-інтелектуального розвитку у сьогоденні та майбутньому.*

Науковим підтвердження такої позиції, може слугувати погляд науковця І. Бабець у своїй статті «Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави»[153], яка вважає об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ) системоутворюючим елементом економічної безпеки держави, оскільки вони безпосередньо впливають на стан не лише науково-технологічної складової, а й інших складових — виробничої, зовнішньоекономічної, інвестиційної[154]. Вона пропонує концептуальну схему впливу інтелектуальної власності на складові економічної безпеки держави, де головною складовою виступає науково-технологічна безпека, пов'язану з іншими складовими, що дозволяє їх поєднати з енергетичною, екологічною, соціальною, фінансовою та макроекономіч-

---

[150] Марченко О. С. Інтелектуальна безпека як складова економічної безпеки суб'єктів господарювання. URL: dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/.../Marchenko.pdf (2014).
[151] Волощук Л.О., Некіпелова Ю.А. Інтелектуальнга складова економічної безпеки підприємства. URL: economics.opu.ua/files/science/ipreed/2014/43.pdf.
[152] Ревак І.О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова національної безпеки України. Управління розвитком : збірник наукових статей. 2008. № 6. С. 70–73.
[153] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави. НТІ № 1. 2015. С. 25–30. UNR: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
[154] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави. НТІ № 1. 2015. С. 28–29. UNR: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...

ною безпекою[155]. За такою концепцією І. Бабець формує свій науковий погляд, з чим можна погодитись, формування економічної безпеки держави. Вона обґрунтовує це тим, що створення і впровадження в господарський обіг ОПІВ (в економічному середовищі) безпосередньо пов'язано зі станом економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави, тому що:

1) ОПІВ, як результат науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), винахідницької та творчої діяльності, стають підґрунтям інноваційної діяльності підприємств;
2) використання ОПІВ за призначенням у сфері господарського обігу, забезпечують економічний, науково-технічний та соціальний ефект різного рівня;
3) створення та впровадження ОПІВ сприяє розвитку сфери НДДКР і формуванню ринку інновацій та ОПІВ, що обумовлює взаємовплив складових науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави;
4) дослідження формування системи національної безпеки України унеможливлює досягнення прогресу за межами створення і впровадження ОПІВ у державній, виробничий і зовнішньоекономічній сфері інноваційної діяльності, для чого потрібно застосовувати оціночні показники наукомісткості промислового виробництва і зовнішньої торгівлі, які певною мірою свідчать про результативність інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності та попит на результати науково-технічної та творчої діяльності.

Це узагальнення підкріплюється пропозицією І. Бабець щодо формування системи індикаторів стану науково-технічної безпеки України[156] (табл 1.5. з використанням джерел[157, 158]).

Побудова табл. 1.5 свідчить про пропозицією І. Бабець розглядати формування системи індикаторів стану науково-технічної безпеки України у поєднанні системи індикаторів стану науково-технічної сфери, стану сфери інтелектуальної власності та розвитку інноваційної діяльності, що відтворює якісні елементи економічної безпеки у складі інтелектуальної безпеки, як єдиний комплекс у поєднанні з інноваційно-інтелектуальної сферою діяльності.

В економічній літературі, зазначає Л. Акімова[159]), О. Сосновська та М. Житар[160] розрізнюють мега-, макро-, мезо- та мікрорівні економічної безпеки, ієрархія рівнів яких представлена в таблиці 1.6 з нашим до-

[155] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави. НТІ № 1. 2015. С. 25–30. UNR: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
[156] Там само.
[157] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. UNR: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
[158] The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation. UNR: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/iu-scoreboard-2010_en.pdf.
[159] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.
[160] Сосновська О.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. О.О. Сосновська., М. О. Житар. *Облік і фінанси*. № 3 (81). 2018. С. 124–132. URL: https://core.ac. uk/ download/pdf/185262433.pdf.

повненням щодо змісту цільових елементів відповідного рівня економічної безпеки у складі інтелектуальної безпеки.

Таблиця 1.5.

Система індикаторів стану науково-технічної безпеки України

Індикатор, одиниця виміру	Прогове значення
Індикатори стану науково-технічної сфери	
Питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП, %	Не менше 1,7
Кількість спеціалістів , які виконують науково-технічну роботу, осіб на 1000 чол.	Не менше 9
Співвідношення частки фундаментальних досліджень , прикладних досліджень, науково-технічних розробок і науково-технічних послуг, виконаних власними силами в загальному обсязі, %	15:25:60
Індикатори стану сфери інтелектуальної власності	
Коефіцієнт винахідницької активності(кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн осіб.	Не менше 400
Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) до зареєстрованих, %	Не менше 90
Відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних й інших технічних галузях, до ВВП, %	Не менше 1,5
Заявки на отримання патентів, подані за процедурою РСТ, на 1 млрд ВВП	Не менше 4
Індекс зміни активності створення зразків нової техніки, %	Не менше 100
Індикатори розвитку інноваційної діяльності	
Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	Не менше 50
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	Не менше 5
Індекс зміни активності освоєння нових видів продукції, %	Не менше 100

Таблиця 1.6.

Ієрархія рівнів економічної безпеки у складі інтелектуальної безпеки

Рівні економічної безпеки	Складові елементи економічної безпеки	Цільові елементи економічної безпеки у складі інтелектуальної безпеки
Мегарівень	Глобальна економічна безпека (Global economic security), міжнародна економічна безпека (International economic security)	Безпека інтелектуальної власності на рівні міжнародних економічних інституцій з урахуванням міжнародних вимог, норм та захисту прав інтелектуальної власності.
Макрорівень	Національна економічна безпека (National economic security)	Безпека інтелектуальної власності на рівні націо-нальних економічних інституцій з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності.
Мезорівень	Економічна безпека регіону (Regional economic security)	Безпека інтелектуальної власності на рівні регіональних економічних та фінансових організацій з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності.
Мікрорівень	Локальна економічна безпека (Local economic security), економічна безпека підприємства, економічна безпека підприємця (особи)	Безпека інтелектуальної власності на рівні суб'єктів господарської діяльності (компаній, підприємств, фірм, асоціацій, підприємців) з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності.

З табл. 1.6 видно, що «кожен вищий рівень системи управління економічною безпекою держави, справедливо зазначає Т. Гладченко, має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня»[161].

До мегарівня, зазначає Л. Акімова, відносять міжнародну економіку, а також у комплексному її уявленні глобальну або світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку[162]

Відомо, що офіційним термін «міжнародна економічна безпека» (*International economic security*) став у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародна економічна безпека». Саме в цій резолюції визначено, що необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни. На 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було зроблено наступний крок — прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки. Цю подію можна вважати знаковою не лише з точки зору започаткування офіційного розгляду питань економічної безпеки, а й із точки зору активного поширення проблематики цих питань у різні сфери діяльності та на щаблі ієрархій видів безпеки[163, 164].

За своєю суттю, зазначають О. Сосновська та М. Житар, сьогодні глобалізація є досить важливим викликом економічній безпеці будь-якої країни, яка певною мірою інтегрована в економічний простір — адже вона порушує економічні кордони та робить національну економіку більш відкритою до негативних тенденцій сучасності. Відповідно, якщо країна не має дієвого механізму протидії негативному впливу процесів, що відбуваються у мінливому та взаємопов'язаному економічному просторі, вона стає вразливою до загроз глобалізаційного світу. Отже, національна економіка стає менш внутрішньо керованою та більш залежною від таких структурних центрів глобалізації як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Світова організація торгівлі та інші світові фінансово-економічні організації[165]. Україна, на жаль,

---

[161] Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: автореф. дис. ...канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Донецька держ. Академія управління. Донецьк, 2004. 20 с.

[162] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

[163] Сосновська О.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення/ О.О. Сосновська., М. О. Житар. *Облік і фінанси*. № 3 (81). 2018. С. 127. URL: https://core.ac. uk/ download/pdf/185262433.pdf.

[164] Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

[165] Сосновська О.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення / О.О. Сосновська., М. О. Житар. *Облік і фінанси*. № 3 (81), 2018. С. 124–132. URL: https://core.ac. uk/ download/pdf/185262433.pdf.

зазначає Л. Акімова, ще перебуває далеко не на перших позиціях; це, у свою чергу, визначає умови функціонування національної економіки[166].

Отже, підсумовують науковці О. Сосновська та М. Житар, економічна глобалізація є об'єктивним етапом розвитку світової економіки, має як позитивні, так і негативні наслідки у світовому масштабі, які у сукупності формують джерело загрози для безпеки рівноваги економічних систем. У цьому зв'язку дослідження сучасних парадигм економічної глобалізації та її впливу на економічної безпеку національного, регіонального та локального рівнів набувають особливо актуального значення, що спричиняє доцільність введення у науковий обіг категорії глобальної економічної безпеки як невід'ємної компоненти ієрархічної структури економічної безпеки[167].

За змістом цільового елементу економічної безпеки на мегарівні у складі інтелектуальної безпеки виділяємо безпеку інтелектуальної власності на рівні міжнародних економічних інституцій з урахуванням міжнародних вимог, норм та захисту прав інтелектуальної власності. Безпека інтелектуальної власності на рівні міжнародних економічних інституцій спирається на міжнародні договірні відносини.

Організації у сфері захисту прав ІВ, зазначає О. Ізбаш, діють на двох рівнях: всесвітньому та регіональному. Основними інститутами, які займаються охороною ІВ у світових масштабах, є ВОІВ, СОТ і ЮНЕСКО. Регіональне співробітництво протікає в рамках регіональних інтеграційних об'єднань та спеціалізованих установ. Всесвітні та регіональні організації виконують різні функції: всесвітні відповідають за розробку договорів, на яких тримається вся система міжнародної охорони ІВ; регіональні узгоджують деталі національних законодавств[168].

В ході багатостороннього співробітництва, далі зазначає О. Ізбаш, була створена велика договірна база з питань ІВ. В рамках міжнародних договорів регламентуеться охорона промислової власності, авторських і суміжних прав. Ці угоди діють практично по всьому світу, утворюючи єдину систему захисту прав ІВ та суттєво спрощуючи будь-які операції з результатами творчої діяльності. Однак оскільки технології стрімко розвиваються, міжнародне співтовариство постійно стикається з новими тенденціями у сфері ІВ, які вимагають законодавчого оформлення. Практика показала, що держави навчилися досить швидко реагувати на подібні виклики і при виникненні необхідності оперативно розробляти нові міжнародні норми і стандарти. В цьому чимала заслуга міжнародних організацій у галузі охо-

---

[166] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

[167] Сосновська О.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення / О.О. Сосновська., М. О. Житар. *Облік і фінанси*. № 3 (81). 2018. С. 124 –132. URL: https://core.ac. uk/ download/pdf/185262433.pdf.

[168] Ізбаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав / LEX PORTUS № 2 (10)'2018. С.79–94. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/ 11300/9802/izbash_o_o_ mizhnarodni_ aspekty_zakhystu_intelektualnykh_prav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

рони ІВ, які спочатку служать форумом для обговорень актуальних проблем, а потім сприяють популяризації прийнятих угод[169].

Слід зазначити, зазначає О. Ізбаш, що в умовах сучасної технологічної революції з'явилися принципово нові можливості відтворення об'єктів, що захищаються правом інтелектуальної власності. Це призводить до істотної диференціації структури системи охорони інтелектуальної власності та ускладнення самих механізмів такої охорони. Особливого значення набуває охорона нових технологічних об'єктів, до яких належать комп'ютерні програми, біотехнології, інтегральні мікросхеми, репрографія (включаючи аудіо- та відео-записи), поширення сигналів через нову техніку зв'язку (супутники, кабель), цифрові системи розповсюдження. Частково ці проблеми вже врегульовані договорами ВОІВ та Угодою ТРІПС[170].

Сучасна інтелектуальна глобальна економіка, відмічають О. Сосновська та М. Житар, характеризується комплексною механізацією, автоматизацією, інформатизацією та електронізацією майже всіх бізнес-процесів. Але поряд з такими позитивними характеристиками, які дозволяють значно підвищити інтенсивність виробництва, сучасне світове економічне співтовариство зіткнулось зі значними проблемами, які загрожують зниженням глобальної економічної безпеки[171].

До ***макрорівня рівня*** відносять національну економічну безпеку (*National economic security*), національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці нині продовжується зниження за всіма основними економічними показниками[172].

Детально нами вище характеризувався зміст національної економічної безпеки. Тут доцільно доповнити цей зміст розглядом з позиції Г. Клімової[173], як стан стійкої динамічної рівноваги національної економіки, що має механізми, які гарантують регенерацію й утримання в заданих межах ключових параметрів функціонування економіки в умовах передбачуваних або випадкових дестабілізуючих імпульсів та ризиків з метою забезпечення задоволення суспільних потреб як на національному, так і на міжнародному рівні.

---

[169] Ізбаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *LEX PORTUS*. № 2 (10)'2018. С. 79–94. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9802/izbash_o_o_mizhnarodni_aspekty_zakhystu_intelektualnykh_prav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

[170] Ізбаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *LEX PORTUS*. № 2 (10)'2018. С. 79–94. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9802/ izbash_o_o_ mizhnarodni_ aspekty_zakhystu_intelektualnykh_prav.pdf?sequence= 1&isAllowed=y.

[171] Сосновська О.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення / О.О. Сосновська., М. О. Житар. *Облік і фінанси*. № 3 (81), 2018. С. 124–132. URL: https://core.ac. uk/ download/pdf/185262433.pdf.

[172] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

[173] Клімова Г. П. Економічна безпека: сутність та основні напрями забезпечення. *Право та інновації*. № 3 (19). 2017. С. 23–29. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Klimova19.pdf.

Науковець Г. Клімова акцентує увагу на розгляді науковцями показників економічної безпеки, які виступають в якості інструмента оцінки стану економіки з точки зору важливих процесів, що відображають сутність економічної безпеки на національному рівні. Серед таких показників національної економічної безпеки, що характеризують базис для формування і функціонування всіх інших її структурних елементів, виокремлюються такі:

1) економічне зростання, що включає показники ВВП, ВНП, ЧНП, НП, обсягів і темпів промислового виробництва, галузевої структури господарства та динаміку окремих галузей, капіталовкладення тощо;
2) показники, що характеризують стан природно-ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу країни;
3) показники, які відображають динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньо-економічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);
4) якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації прибутків, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан оточуючого середовища тощо).

Наведені показники національної економічної безпеки характеризують не тільки базис, а також стан бізнесу в країні, на який впливає розвиток системи інтелектуальної власності в системі інноваційно-інтелектуального середовища.

За змістом цільового елементу економічної безпеки на макрорівні у складі інтелектуальної безпеки відносять безпеку інтелектуальної власності на рівні національних економічних інституцій з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності. До такої інституції відносять на макрорівні Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ), що є державною організацією, що має право здійснювати владні повноваження у сфері інтелектуальної власності та представляти Україну у міжнародних та регіональних організаціях.

Інтелектуальна безпека на макрорівні спирається на сукупність законодавчих, структурних та функціональних інститутів (компонентів), які в комплексі та в процесі взаємодії забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері охорони інтелектуальної власності, сприяють забезпеченню задоволення суспільства у розвитку інтелектуального, творчого, науково-технічного потенціалу нації та розвитку інноваційної економіки та складається із суб'єктів національної системи охорони інтелектуальної власності, а також матеріальних, технічних, інформаційних ресурсів та законодавства України у сфері інтелектуальної власності.

Варто зазначити, зазначає Володимир Хаустов, що певні кроки щодо створення інституцій, які можуть сприяти комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, все-таки здійснюються. Зокрема, 26 липня 2017 р. між Мінекономрозвитку і ВОІВ укладено Меморан-

дум про взаєморозуміння щодо створення Центрів підтримки технологій та інновацій в Україні — на базі Державної організації НОІВ. Створено Центр підтримки технологій та інновацій (TISC). Цей проект спрямований на розвиток інтелектуальної власності та стимулювання інноваційних процесів. Основною метою TISC є надання винахідникам віддаленого доступу до високоякісної технічної інформації та пов'язаних послуг, що дає можливість їм розкрити свій потенціал, забезпечити охорону прав і управління ними. Щоб підвищити ефективність інноваційних процесів, необхідно забезпечити подальшу розбудову інститутів трансферу технологій і мережевих структур (зокрема на рівні регіонів), сприяти розвитку інноваційного підприємництва, технопарків і технополісів, бізнес-інкубаторів, кластерів тощо. Підтримка та стимулювання таких інституцій сприятиме врегулюванню взаємовідносин між наукою та виробництвом, забезпечуватиме збільшення обсягів комерціалізації технологій і випуск оновленої продукції[174].

До ***мезорівня*** відносять економіку регіонів або економічну безпеку регіону (Regional economic security). Цей рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення у кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни загалом. Такий вплив, звертає увагу Л. Акімова, є більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів[175].

Економіка регіонів спирається на механізм економічного регулювання розміщення виробництва, економічну ефективність регіонального розвитку, а також на дію економічних факторів, до яких відносять динаміку продуктивності праці, регіональний розподіл національного доходу, структуру й ефективність основних фондів, територіальну диференціацію цін і тарифів[176].

Особливий вплив на розвиток економіки регіонів має процес децентралізації, розпочатий у 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014 р.), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р.) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів — щодо фінансової децентралізації. Метою реформи децентралізації стало формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіаль-

---

[174] Хаустов В. Інтелектуальна власність — останній шанс на вихід із кризи. Голос України. URL:http://www.golos. com.ua/article /340678/.

[175] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

[176] В.Л. Тодосійчук. Регіональна економіка: підручник. Вінниця, ВДАУ, 2008. 434 с.

них громад. Процес децентралізації дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні — об'єднані територіальні громади (ОТГ). За 6 років реформи утворено 1070 ОТГ, у які добровільно об'єдналися 4 882 громад[177]. На нашу думку, процес децентралізації сприятиме інноваційному розвитку місцевого самоврядування за рахунок створення та впровадження інновацій з урахуванням інтелектуальної власності.

Безпека інтелектуальної власності на рівні регіональних економічних та фінансових організацій здійснюється з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади пов'язана з організацією економічної безпеки регіону з урахуванням вимог державної безпеки України.

Що стосується інтелектуальної безпеки, то вона на рівні регіону при здійсненні інноваційної діяльності проявляється в процесі створення, впровадження та комерціалізації інтелектуальної власності. Дослідженню різноманіття підходів до визначення змісту та сутності процесу комерціалізації інновацій в підприємницьких структурах регіону присвячена стаття Л. Панкової «Регіональні особливості комерціалізації проектів інтелектуального підприємництва»[178].

Різноманіття підходів до визначення змісту та сутності процесу комерціалізації інновацій в підприємницьких структурах регіону, зазначає Л. Панкова, засвідчує складність, наявність проблемних та неврегульованих моментів. На сьогоднішній день процес комерціалізації інновацій в підприємницьких структурах регіону стикається з наступними перешкодами та проблемами[179]:

- необґрунтовано політику ринкового обігу інноваційних технологій (продаж, закупівля і використання);
- недостатньо врегульованими залишаються питання нормативно-правового забезпечення самого процесу комерціалізації, а також конфіденційності інновацій, реалізації інноваційних продуктів не лише усередині країни, але і за її межами, визначення «інноваційної праці» як окремої категорії;
- відсутні механізми узгодження економічних інтересів підприємств, творців інновацій, регіону та населення щодо комерційної та промислової реалізації інновацій;

---

[177] Реформа децентралізації. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya /reforma-decentralizaciyi.

[178] Панкової Л. І. Регіональні особливості комерціалізації проектів інтелектуального підприємництва / Економіка і організація упрпавління. Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2019. С.70–81. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1300/1/% ...pdf.

[179] Панкової Л. І. Регіональні особливості комерціалізації проектів інтелектуального підприємництва / Економіка і організація упрпавління. No 3 (35), 2019 // Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С.70–81. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1300/1/% ...pdf.

- не врегульовано процеси інвестування інтелектуальних продуктів; невідповідність маркетингової діяльності підприємницьких структур сучасним інформаційним трендам щодо комерціалізації інтелектуальної власності;
- відсутні дієві механізми державного регулювання комерціалізації інтелектуальної власності, що базуються на позитивному світовому досвіді;
- не вирішено питання щодо методичного підходу моделювання процесів інвестування та комерціалізації інтелектуальних продуктів.

З метою ґрунтовного аналізу наведено табл. 1.7., у який приведено погляди ряду науковців щодо підходів до визначення змісту та сутності процесу комерціалізації інновацій підприємницьких структурах регіону, згрупованих Л. Панковой[180].

З таблиці 1.7 видно, що зміст процесу комерціалізації інновацій підприємницьких структурах регіону пов'язують з процесом залучення об'єктів інтелектуальної власності в економічний обіг, взаємовигідними діями всіх учасників, діяльністю особи чи організації, підприємства, процесом виділення коштів на створення об'єктів інтелектуальної власності та поетапного контролю за їх витрачанням, в об'єднувані розробника ідеї і замовника. Одночасно, Л. Панкова акцентує увагу на визначенні механізму комерціалізації інновацій, що відтворює отримання доходу від продажу інтелектуальної власності або використанні у власному виробництві.

До ***мікрорівня*** або локальної економічної безпеки (Local economic security), економічна безпека підприємства, економічна безпека підприємця (особи), класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, спрямовані на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань та підприємців.

[180] Панкова Л.І. Регіональні особливості комерціалізації проектів інтелектуального підприємництва / Економіка і організація управління. № 3 (35) // Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С.70–81. URL: https://jeou.donnu.edu.ua/article/ download/7743/7741.

Таблиця 1.7.

Підходи до визначення змісту та сутності процесу комерціалізації інновацій підприємницьких структурах регіону

№	Автор	Зміст та сутність процесу комерціалізації інновацій в підприємницьких структурах регіону
1.	Шевченко Л. С., Гриценко О. А.	Комерціалізація — процес залучення об'єктів інтелектуальної власності в економічний обіг, використання інтелектуальної власності в господарській діяльності підприємств[181].
2.	Якубенко О. В.	Комерціалізація — взаємовигідні дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці в ринковий товар[182].
3.	Чікірісов Д. В.	Комерціалізація — це діяльність особи чи організації, підприємства, спрямована на отримання прибутку всіма способами, це також, якщо говорити в державному масштабі, перші кроки приватизації державних підприємств, збільшення числа комерційних підприємств[183].
4.	Тихонов М. О.	Комерціалізація є процес перетворення об'єкта інтелектуальної власності (інновації) в прибуток засобами торгівлі[184] .
5.	Монастирний Е.А., Грік Я.М.	Комерціалізація — отримання доходу від продажу інтелектуальної власності або використання у власному виробництві[185].
6.	Сото де Е.	Комерціалізація — це ціна, яку суспільству доводиться платити за економічний прогрес[186].
7.	Прохоров А. М.	Комерціалізація — це процес виділення коштів на створення об'єктів інтелектуальної власності та поетапного контролю за їх витрачанням, включаючи оцінку і передачу завершених і освоєних у промислових умовах результатів інтелектуальної діяльності[187].
8.	Белай О.С., Мухаметзянова Д.Д.	Комерціалізації інновацій полягає в об'єднувані розробника ідеї і замовника. Процес комерціалізації починається зі стадії виявлення комерційних перспектив і закінчується тільки на стадії реалізації та отриманні прибутку від нововведеного товару[188].

[181] Економіка інтелектуальної власності: науково-методичні матеріали для підготовки докторантів, аспірантів і магістрів за напрямом «Інтелектуальна власність» / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2015. 120 с

[182] Якубенко О. В. Інтелектуальна власність у інноваційному розвитку національної економіки. О. В. Якубенко. Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. К., 2014. С. 363–369.

[183] Чікірісов Д. В. Механізм організаційно-управлінського впливу на досягнення ефективного рівня комерціалізації послуг підприємства медіа галузі України. Д. В. Чікірісов. *Вісник ХНУ : економічні науки*. 2018р. № 2. С. 92–96.

[184] Тихонов Н. А. Эффективность способов коммерциализации инноваций / Н. А. Тихонов. URL: http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1271-2012-04-19-06-35-15.

[185] Ресурсный подход к построению бизнес-процессов и коммерциализации разработок / Е. А. Монастырный, Я. Н. Грик. *Инновации*. 2004, № 7. С. 85–87.

[186] Сото де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. М.:Catallaxy, 1995. 249 с.

[187] Прохоров А. Н. Зарубежный опыт построения процесса коммерциализации интеллектуальной собственности / А. Н. Прохоров. *Вестник Тюменского гос. ун-та*. 2011. № 11. С. 66–70.

[188] Белай О.С., Мухаметзянова Д.Д. Стратегии коммерциализации инноваций и проблемы выведения инновационных продуктов на рынок. *Российское предпринимательство*. 2015. Том 16. No 19. С. 3209–3216. – doi: 10.18334/rp.16.19.1974.

Детально поняттю економічної безпеки підприємства та чинникам впливу на діяльність підприємства приділена увага в працях вітчизняних вчених, таких як: О. І. Барановський[189], І. О. Бланк[190], О. І. Захаров, П. Я. Пригунов[191], О. А. Кириченко, В. С. Сідак[192], М. І. Камлик[193], В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк[194], Шкарлет С. М.[195] та ін.

Сутність економічної безпеки розкривається в системі критеріїв, показників та порогових значень[196]. Підтвердженням цього може слугувати стаття І. Сосновської «Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств»[197], де вона справедливо зазначає, що в економічній літературі немає єдиного визначення поняття «економічна безпека підприємства». З метою систематизації та структурування, І. Сосновська провела поглиблений теоретичний аналіз визначень наукового поняття «економічна безпека підприємства» (табл. 1.8) в розрізі характеристики станів та системи критеріїв економічної безпеки підприємства з позиції ефективного використання ресурсів, конкурентних переваг, економічного розвитку та інтересів, захищеності діяльності підприємства.

Узагальнюючи думку вітчизняних вчених, І. Сосновська підсумовує, що економічна безпека підприємства — це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

---

[189] Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К.: Національний торговельно-економічний університет, 2004. 759 с.
[190] Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К.: Ника-центр, Эльг, 2004. 784 с.
[191] Захаров О.І., Пригунов П.Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: Навч. посібник. К., 2008. 257 с.
192 Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / Кириченко О.А., Сідак В.С. та ін. К.: Університет «Крок», 2008. 403 с.
[193] Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 432 с.
[194] Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін..; За ред.. Гейця В.М.: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с. Укр. мова.
[195] Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
[196] Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники / Публічне адміністрування: теорія та практика, 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.
[197] Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств / Електронний журнал «Ефективна економіка». № 9, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303.

Таблиця 1.8.

Систематизація визначень наукового поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
Стан ефективного використання ресурсів	
Олейнікова Є. А.[198]	Стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому.
Ілляшенко С. Н.[199], Кузенко Т. Б.[200]	Стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.
Варналій З. С.[201]	Забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів.
Кірієнко А. В.[202]	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі.
Визначення поняття «економічна безпека підприємства»	
Грунін О. А.[203]	Стан господарчого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.
Ортинський В.Л.[204]	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.
Стан виробничої системи	
Тамбовцев В.Л.[205]	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.

[198] Олейникова Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): учеб. пособие / Е. А. Олейникова. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.

[199] Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д.Ковалев, Т. Сухорукова. *ЭкономикаУкраины*. 1998. № 10. С. 48–51.

[200] Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки:автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Т. Б. Кузенко. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004. 18 с.

[201] Варналій З. С. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З. С. Варналій. К.: Знання, 2009. 647 с.

[202] Євдокимова Н. М. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. / Н. М. Євдокимова, А. В. Кірієнко. К.: КНЕУ, 2005. 110 с

[203] Грунин О. А. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие / О. А. Грунин, С. О. Грунин. СПб.: Питер, 2002. 160 с.

[204] Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін.]. К.: Правова єдність, 2009. 544 с.

[205] Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений: [учеб. пособие] / В. Л. Тамбовцев. М.: Инфра-М, 2009. 160 с.

Таблиця 1.8.(продовження)

Лисенко Ю.Г., Міщенко С.Г., Руденский Р.А., Спиридонов А.А.[206]	Стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства.
Стаховяк З.[207]	Такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу
Наявність конкурентних переваг	
Белокуров В. В.[208]	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань
Стан економічного розвитку	
Дацків Р.[209]	Такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз
Гармонізація економічних інтересів	
Козаченко Г. В., Пономарьова В. П., Ляшенко О.М.[210]	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства
Стан захищеності діяльності підприємства	
Ковальов Д., Сухорукова Т.[211]	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності
Плетникова І. Л.[212]	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність
Стан захищеності інтересів	
Енциклопедія економічної безпеки[213]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати

[206] Механизмы управления экономической безопасностью [Ю. Г, Лысенко, С. Г. Міщенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов]. Донецк.: ДонНУ, 2002. 178с.
[207] Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomic znegopaństwa: [podręcznik is zkolne] / Z. Stachowiak – Akademia Obrony Narodowej, 2012. 220.
[208] Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа : http://www.safetyfactor.ru.
[209] Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений: [учеб. пособие] / В. Л. Тамбовцев. М.: Инфра-М, 2009. 160 с.
[210] Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В.П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. К.: Лібра, 2003. 280 с.
[211] Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухоруков. *Экономика Украины*. 1998. № 10. С. 48–51.
[212] Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomic znegopaństwa: [podręcznik is zkolne] / Z. Stachowiak. Akademia Obrony Narodowej, 2012. 220.
[213] Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред. кол. С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Т.1. Київ, Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.

Таблиця 1.8.(продовження)

	стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей
Шликов В. В.[214]	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз
Раздіна О. В.[215]	Комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів в умовах ринкової економіки, що захищають їхні комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесі

З позиції І. Маркиної та М. Московченко щодо підприємства, то забезпечення інтелектуальної безпеки підприємства представлена системою організаційних та правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, нейтралізацію та ліквідацію загроз інтелектуальній безпеці підприємства. Забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві є необхідною умовою його подальшого ефективного функціонування. Це пояснюється наступними причинами: високою конкуренцією серед підприємств; необхідністю постійного вдосконалення існуючих технологій та процесів на підприємстві; появою інформаційно-обчислювального та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає особливого захисту; необхідністю використання підприємствами найновітніших інформаційних технологій; неможливістю стабільної діяльності підприємства без забезпечення належного рівня інтелектуальної безпеки[216].

Головна мета економічної безпеки підприємства, зазначає І. Сосновська, полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;

---

[214] Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: [учеб. пособие] / В. В. Шлыков. СПб.: «Алетейя», 1999. 138с.

[215] Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития): дис. канд. экон. наук: 08.00.01. М.,1998. 164 с.

[216] Маркіна І.А., Московченко М.О. Теоретико-прикладні засади механізму забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві. UNR: dspace.puet.edu.ua/.../ Маркіна%2 Московченко_стаття.d.

• ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів[217].

Як видно, визначаючи функціональні цілі економічної безпеки, І. Сосновська, хоча прямо про це не зазначає, пов'язує їх з інтелектуальною безпекою, стосовно технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання, належної ефективності НДДКР, захисту інформаційного поля, комерційної таємниці, комерційних інтересів.

Безпека інтелектуальної власності на рівні суб'єктів господарської діяльності (компаній, підприємств, фірм, асоціацій, підприємців) здійснюється з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності.

Раніше нами розглядалось інтелектуальна безпека на рівні підприємств. з позиції Ю. Якубівської та інших. Тут доцільно розглянути, етапи побудови системи інтелектуальної безпеки підприємства, з позиції Ю. Якубівської[218], які, на її думку, повинні включати в себе:

1) Дослідження специфіки сфери діяльності підприємства, сегментів ринку, його конкурентоспроможності;
2) Оцінку зовнішніх та внутрішніх загроз для системи інтелектуальної безпеки підприємства;
3) Дослідження даних про перспективу виникнення кризових ситуацій на ринку та проектування можливої поведінки підприємства в них;
4) Аудит існуючих об'єктів інтелектуальної власності на підприємстві та аналіз їх рівня охорони.
5) Моделювання сучасної системи інтелектуальної безпеки на підприємстві: формування плану дій з усунення виявлених під час перевірки недоліків; формування пропозицій по удосконаленню існуючої системи інтелектуальної безпеки, розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; складання кошторису витрат на забезпечення відповідного рівня функціонування системи інтелектуальної безпеки на підприємстві, складання бюджету;
6) Контроль за функціонуванням створеної системи інтелектуальної безпеки;
7) Оцінка ефективності роботи системи інтелектуальної безпеки на підприємстві;
8) Коректування та удосконалення системи інтелектуальної безпеки (у випадку необхідності).

Підсумовуючи розгляд системоутворюючих елементів національної безпеки на різних рівнях управління під впливом прав інтелектуальної власності та види їх цілеспрямованої діяльності (економічна безпека) зазначимо:

---

[217] Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика: навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк. К. : ЦУЛ, 2013. 456 .

[218] Якубівська Ю. Є. Побудова системи інтелектуальної безпеки на підприємстві.2017. URL: http:// dspace. wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/24970/1/Yakubivska_ Yuliya_tezy.pdf.

– кожний системоутворюючий елемент національної безпеки формує свою систему, яка охоплює відповідні види їх цілеспрямованої діяльності з урахуванням можливостей системи інтелектуальної власності, спираючись на інфраструктуру інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності;

– система національної безпеки України, складовою якої є інтелектуальна безпека як цілеспрямований елемент, пов'язана з економічною безпекою, що відповідає теорії якісних ознак діяльності та прояву на рівні суб'єктів господарювання та національної економіки;

– результативність системи якісних ознак розвитку інтелектуальної безпеки є поширення інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності країни на складові системи національної безпеки України з її інституціями;

– інноваційна безпека стала підґрунтям появи інтелектуальної безпеки, до структури якої науковці відносять такі елементи, як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інформаційний ресурс, захист економічної безпеки;

– *економічна безпека як складова інтелектуальної безпеки — це системоутворююча синтетична складова економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, політології, яка відтворює розвиток національної безпеки на всіх рівнях від окремо взятого підприємства до національної економіки, в напрямку забезпечення ефективного використання інтелектуальної власності як ресурсу та запобігання загрозі інтересам інноваційно-інтелектуального розвитку у сьогоденні та майбутньому;*

– за змістом цільового елементу економічної безпеки на:

мегарівні у складі інтелектуальної безпеки виділяємо безпеку інтелектуальної власності на рівні міжнародних економічних інституцій з урахуванням міжнародних вимог, норм та захисту прав інтелектуальної власності. Безпека інтелектуальної власності на рівні міжнародних економічних інституцій спирається на міжнародні договірні відносини;

макрорівні у складі інтелектуальної безпеки відносять безпеку інтелектуальної власності на рівні національних економічних інституцій з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності;

рівні регіональних економічних та фінансових організацій здійснюється з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності;

рівні суб'єктів господарської діяльності (компаній, підприємств, фірм, асоціацій, підприємців) здійснюється з урахуванням вимог національного законодавства та захисту прав інтелектуальної власності.

1.4. Інноваційно-інтелектуальна безпека та охорона прав інтелектуальної власності з огляду нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки

Україна як суверенна держава, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої політики захисту національних інтересів, а також

нейтралізація її внутрішніх і зовнішніх джерел загроз, які є головною метою при формуванні ефективної системи забезпечення державної безпеки України.

З методологічної точки зору досягнення якісної ознаки *інноваційності національної безпеки* забезпечується відповідною прив'язкою до вимог інституту майнових прав інтелектуальної власності за напрямами секторальних завдань, які враховують цілеспрямованість отримання результативності на відповідному напрямку за умови впровадження наукового та виробничого новаторства при використанні діючої та оновленої інноваційної інфраструктури, якому сприяє бюджетне фінансування.

Такий підхід за ознакою інноваційності державної безпеки України розвиває теорію, методологію та практику формування та становлення інтелектуальної безпеки в сучасних умовах життєздатності країни, яка знаходиться під впливом військової агресії Російської Федерації проти України. На цьому напрямку розвитку інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності у загальному прояві актуалізується пошуком цілеспрямованого наукового та виробничого новаторства, націленого на забезпечення нового рівня науково-військових, науково-технологічних та науково-технічних, науково-економічних та інших знань, спрямованих на своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам держави.

Теоретично є різні погляди науковців на формування, розвиток та ефективність системи національної безпеки, але предметом нашого розгляду залишається інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності в системі державної безпеки України. У цьому контексті ряд науковців звужують розгляд проблеми до економічної безпеки держави (О. Пабат[219]), впливу інвестицій на економічну безпеку реального сектора національної економіки (Н. Коренюк, Л. Горшкова, В. Волков[220]), інтелектуальної безпеки України в контексті її входження до СОТ (англ. WTO) (С. Мосов, А. Жарінова[221], інтелектуальної власності у системі економічної безпеки держави (Бабець І. Г.[222]), безпеки інтелектуальної власності в контексті євроінтеграційного вектора розвитку економіки України (В. Довженко[223]), інтелектуальної безпеки як складову інформаційної безпеки (І. Ревак[224]), інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України (І. Ревак[225]), забезпе-

[219] Пабат О.В., Економічна безпека держави: інноваційні фактори: монографія. - Львів: ІРД НАН України, 2012.168 с.

[220] Коренюк Н.І. Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектору національної економіки / Н.І. Коренюк, Л.А. Горошкова, В.П. Волков. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. Вип. 6(2). 2012. С. 12–17.

[221] Мосов С. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ / С. Мосов, А. Жарінова. *Інтелектуальна власність*. 2008. № 6.С. 4–9.

[222] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави. *НТІ* № 1, 2015 , С. 25–30. UNR: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

[223] Довженко В.А. Безпека інтелектуальної власності в контексті євроінтеграційного вектора розвитку економіки України. ЖНАЕУ. UNR: vdovzhenko@ukr.net.

[224] Ревак І.О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України. URL: http://cybersafetyunit.com.

[225] Ревак І.О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики: монографія / І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 416 с.

чення інтелектуальної безпеки на підприємстві (Маркіна А. І., Московченко М. О.[226] тощо.

Сьогодні теорію національної безпеки науковці розглядають з аспектів, які мають різну спрямованість, але при цьому не враховується вплив на її розвиток сфери інтелектуальної власності, що потребує подальшого удосконалення.

В структурі національної безпеки в умовах становлення інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності частіше відсутні елементи, до яких відносять інтелектуальну та інноваційну безпеку, а також нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки. Підтвердженням цього є те, що в умовах агресивних дій Російської Федерації в Законі України «Про національну безпеку України»[227], у його преамбулі *«визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони»*, на жаль, не передбачає необхідність охорони та захисту прав інтелектуальної власності як складової системи національної безпеки. При цьому не враховується, що без охорони і захисту прав інтелектуальної власності неможливо створити нову конкурентоспроможну технологію військового призначення та подвійного використання, яка розробляється за результатам інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності в науковій та оборонній сфері країни. Тому, проблема нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки під впливом розвитку сфери інтелектуальної власності за цільовою спрямованістю потребує поглибленого дослідження.

Деякі дослідники визначають безпеку як стан, за якого відсутні загрози. Такий погляд, на нашу думку, розмиває проблему національної безпеки країни. Тому логічним є погляд Л. Акімової, яка відмічає, що важливим елементом формування раціонального уявлення про безпеку є виділення поняття «загроза» як причини порушення стану безпеки. Загрози можуть бути як реальними, так і потенційними, тобто їх негативний вплив може проявити себе у майбутньому. Крім того, загрози можуть виходити не тільки ззовні, але і з боку самого суб'єкта (або його окремих елементів) і навіть з боку об'єкта безпеки. Наприклад, загроза можлива з боку частини нашої держави. Метою забезпечення безпеки є викорінення, нейтралізація, усунення джерел загроз безпеці (і можливих наслідків їх

[226] Маркіна А.І. Теоретико-прикладні засади механізму забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві [Електронний ресурс] / А.І.Маркіна, М.О.Московченко. *Управління розвитком*. 2010. № 160 18(94). С. 24–26. Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct.

[227] Про національну безпеку України. Закон України. № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Редакція від 24.11.2021.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

дії) на тому чи іншому рівні. Цілі безпеки можуть бути визначені і таким чином, як прагнення суб'єкта до розширення масштабу власної безпеки, до наповнення його великим змістом. Різноманіття сфер функціонування держави дозволяє виділити досить багато видів безпеки[228].

Захист національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз є головною умовою прогресивного розвитку та самозбереження суверенної та стабільної Української держави. Держава є основною інституцією, яка створює відповідні умови для функціонування кожного суб'єкта господарювання. У свій час англійський філософ і політичний мислитель Томас Гобс (1558–1679 рр.) зазначав, що національна безпека — це не просто центр державницької діяльності, вона — головний сенс існування держави. Без неї, вважав Гобс, узагалі неможлива будь-яка держава. Т. Гоббс писав, що «безпека народу — заняття держави»[229]. Тому держава, як основна інституція, повинна відтворювати та стимулювати пошук надійних механізмів протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам з впровадженням економіко-правових інструментів сфери інтелектуальної власності, яка постійно розвивається під впливом інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності. Рух на цьому напряму розвиває загальну теорію безпекознавства, складовою якої є національна безпека та механізми протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам держави.

Основні ідеї сучасного розуміння національної безпеки було викладено у «Законі про національну безпеку», прийнятому у США 1947 р., де передбачалося вирішення трьох головних завдань: зміцнення координації між зовнішньою, внутрішньою і військовою політикою; підвищення потенціалу і можливостей розвідки; раціоналізація «оборонного співробітництва» зі збройними силами[230]. Але теорія національної безпеки розвивається далі, враховуючи різні напрямки діяльності кожної країни, їх збагачення та взаємозв'язки, що визначає особливості внутрішніх і зовнішніх джерел загроз різних рівнів.

В ряді випадків науковці вважають, що національну безпеку неможливо розглядати без інтелектуальної безпеки як складової гуманітарної безпеки, яка охоплює духовне життя суспільства[231]. Це стан захищеності гуманітарного потенціалу нації: її фізичного та психічного здоров'я, соціального добробуту, моральності, духовності, інтелектуального ресурсу, психологічної єдності, гуманітарної активності, що, на нашу думку, розмиває зміст терміна «інтелектуальності», який пов'язано з людським капіталом.

Інтелектуальну безпеку справедливо розглядати окремо як створення необхідних передумов для розвитку і функціонування інтелектуального потенціалу — системи освіти та науки, інтелектуальної власності,

---

[228] Акімова Л. М. Теоритичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5. 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z =1210.

[229] Гоббс Т. Левиафан [текст] / Т. Гоббс. М.: Мысль, 2001. 478 с.

[230] Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

[231] Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

комп'ютерного забезпечення, системи зв'язку, бази даних на друкованих та електронних носіях.

Водночас О. Глазов у своїй статті[232] виділяючи в структурі національної безпеки у вигляді техногенної, екологічної, економічної, енергетичної та інформаційної безпеки, на нашу думку, обходить інтелектуальну та інноваційну безпеку, нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки. На нашу думку, інтелектуальна та інноваційна безпека, науково-технічна безпека, а також нейтралізація внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки слід розглядати як самостійними складовими елементами структури національної безпеки так і такі, які пронизують інші елементи структури за принципом дифузії в залежності від наявних завдань[233]. У такому разі метою загальних заходів національної безпеки під впливом сфери інтелектуальної власності з'являється можливість запобігання виникненню можливих загроз та їх здійснення, розробленням з дотриманням норм безпеки, починаючи з режиму і закінчуючи регламентацією охорони майнових прав у сфері інтелектуальної власності. Головним тут є нейтралізація внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки. При цьому слід зазначити, що нейтралізація внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз неможлива без участі держави як самостійної інституції, яка проводить системну цільову політику та реалізує її у вигляді організаційного механізму сприяння нейтралізації загроз, посилаючи дієвий імпульс значимості проведення відповідних організаційних заходів з обов'язковою зворотною інформацією досягнутого результату. Такий вид комунікації є особливістю системного управління в ієрархічній побудові, де елементи системи можуть діяти самостійно, а також пов'язані між собою у відповідну павутину з імпульсом подачі сигналу з центру впливу, діяльність якого спрямована на нейтралізацію внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки.

Національну безпеку науковці розглядають як стан внутрішніх і зовнішніх відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства й суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

У такому разі метою загальних заходів національної безпеки під впливом сфери інтелектуальної власності з'являється можливість запобігання виникненню можливих загроз та їх здійснення, розробленням з дотриманням норм безпеки, починаючи з режиму і закінчуючи регламентацією охорони майнових прав у сфері інтелектуальної власності. Головним тут є нейтралізація внутрішніх джерел загроз і захисту від

---

[232] Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О. В. Глазов. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 42–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10.

[233] Бутнік-Сівверський О. Принципи формування національної безпеки України з огляду прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку. *Теорія і практика інтелектуаьної власності*. № 3 (101). 2018. С.70–83.

зовнішніх загроз національної безпеки. При цьому слід зазначити, що нейтралізація внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз неможлива без участі держави як самостійної інституції, яка проводить системну цільову політику та реалізує її у вигляді організаційного механізму сприяння нейтралізації загроз, посилаючи дієвий інформаційний імпульс значимості проведення відповідних організаційних заходів з обов'язковою зворотною інформацією досягнутого результату. Такий вид комунікації є особливістю системного управління в ієрархічній побудові, де елементи системи можуть діяти самостійно, а також пов'язані між собою у відповідну павутину з імпульсом подачі сигналу з центру впливу, діяльність якого спрямована на нейтралізацію внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки.

Науковці О. Адамчук, О. Дмитренко та С. Салюк в своїй статті «Загальний аналіз різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях», здійснили загальний аналіз різних аспектів національної безпеки, зокрема визначили також окремо зміст внутрішньої та зовнішньої загрози національної безпеки[234]. В умовах впливу сфери інтелектуальної власності на розвиток теорії національної безпеки доцільно також чітко розрізняти два взаємопов'язаних види національної безпеки: *внутрішню та зовнішню*, яка кожна має свої особливості.

Внутрішню національну безпеку науковці розглядають, як міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які перебувають на території держави і є під її юрисдикцією. Тобто масштаби, характер, спрямованість вказаних загроз зумовлені внутрішніми чинниками, а їхня нейтралізація або зниження рівня впливу на національну безпеку, визначається можливостями державної влади. Загрози внутрішній безпеці проявляються у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній).

З позиції інтелектуальної безпеки або майнових прав у сфері інтелектуальної власності *внутрішню національну безпеку, на нашу думку, слід розглядати як захищеність національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події, де пріоритетним є динаміка зростання інтелектуальних результатів творчої та винахідницької діяльності, яка спрямована державою на реальні цілі захисту національних інтересів*. Її впровадження в національну реальну економіку, збільшує виробництво інноваційної продукції, що впливає на зростання наукового та оборонно-промислового комплексу в умовах розвитку інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності.

Суттєвим просуванням на цьому напрямку в умовах агресії Російської Федерації є прийняте розпорядженням Кабінету Міністрів України

---

[234] Адамчук О. В., Дмитренко О. М., Салюк С. В. Загальний аналіз різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях. Зовнішня політика та національна безпека.*Теорія та практика державного управління*. 4(63)/2018. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-4/doc/5/5_1.pdf.

від 20 червня 2018 р. № 442-р «Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року»[235], де у загальній частині зазначено, що розроблення Стратегії зумовлено необхідністю перегляду державними інституціями України ролі оборонно-промислового комплексу в контексті нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці, а також інтенсифікації економічного зростання держави. Стратегія визначає довгострокові пріоритети державної військово-промислової політики, а також напрями реалізації державних цільових програм реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу в середньостроковій перспективі.

Щодо розвитку інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності, спрямованого на подолання загроз національній безпеці, то в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р в передумові проведення структурних перетворень в оборонно-промисловому комплексі зазначено: «Оборонна промисловість є критично важливою як для розвитку національної економіки, так і для захисту державних інтересів, сферою, що сьогодні функціонує переважно в межах четвертого технологічного укладу. Стратегія спрямована на забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу, здатного адаптуватись до функціонування в умовах кризових ситуацій та загроз національній безпеці, забезпечити перехід до п'ятого технологічного укладу та посилити спроможність держави в рамках досягнення Україною військово-політичної самостійності». І далі, ставлячи завдання перед розвитком інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності, від якої залежить розвиток сфери інтелектуальної власності, зазначено, що «Основною метою Стратегії є створення умов щодо модернізації і випереджувального розвитку оборонно-промислового комплексу, нарощування його виробничих потужностей для задоволення потреб Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, а також виробництво конкурентоспроможних на світовому ринку озброєнь і військової техніки». І далі конкретизуючи зазначено, що «основними цілями Стратегії є:

- інституційна перебудова оборонно-промислового комплексу, що передбачає наявність ефективно функціонуючої на всіх рівнях системи управління оборонною промисловістю;
- задоволення потреб українських військових формувань як за рахунок власного виробництва, так і за рахунок імпорту;
- розширення експортних можливостей усіх сегментів оборонної промисловості».

Одночасно зазначимо, що за результатами оцінки динаміки внутрішніх загроз національній безпеці, на нашу думку, їх слід розглядати з позиції подальшого впливу на цей процес розвитку сфери інтелектуальної власності, який властиві закономірності виникнення і прояву, а саме:

---

[235] Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80.

1) загрозам властива певна стійкість (здатність відхилитися від напрямку свого оптимального руху під впливом протидіючих сил, але з послабленням їх впливу повертатися до свого початкового стану);
2) загрози впливають на темпи впровадження об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) та підпорядковуються хвилеподібній ритміці: активізуються, коли ОПІВ перебуває у становищі внутрішньої нестабільності та невизначеності стратегічній ситуації і загасають, коли останній набуває в стадії стабільності і здатності протидіяти їм;
3) ритми впливу різних загроз майновим правам інтелектуальної власності можуть співпадати, що призводить до формування глобальної мультиплікативної національної загрози, здатної зруйнувати всю систему попередження безпеки загроз в державі.

Зовнішню національну безпеку науковці розглядають як міру (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію. Варто зазначити, що забезпечення зовнішньої національної безпеки передбачає не тільки наявність та підтримання на необхідному рівні оборонного потенціалу, застосування комплексу різноманітних інструментів впливу на перебіг подій (дипломатичних, економічних та ін.), які є у розпорядженні суверенної держави. На зовнішню національну безпеку значною мірою впливає стан справ щодо забезпечення її внутрішньої безпеки.

Одночасно зазначимо, що сукупність зовнішніх національних загроз національній безпеці під впливом розвитку сфери інтелектуальної власності становлять переважно економічні чинники:

1) імпортна залежність України з багатьох видів продукції, у тому числі стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари;
2) нераціональна структура експорту;
3) перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;
4) некерований відплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
5) недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики.

Ступінь внутрішніх і зовнішніх загроз на стан національної безпеки під впливом сфери інтелектуальної власності постійно змінюється в зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай, вирішальний вплив на стан національної безпеки пов'язано з розвитком сфери інтелектуальної власності, з яким пов'язують організаційні заходи нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захист від зовнішніх загроз національної безпеки. Але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх

загроз може значно перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози.

Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України, зумовили визначення внутрішніх загроз національній безпеці, що може стати протидією під впливом розвитку сфери інтелектуальної власності. Нехтування досягненнями в інноваційно-інтелектуальній сфері діяльності, з яким пов'язано розвиток сфери інтелектуальної власності, може призводити до негативних наслідків у перспективі, які можуть набагато перевищують небезпеку зовнішніх загроз над внутрішніми загрозами. Такий стан може призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені.

Враховуючи викладене, є можливість сформувати *принципи формування інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки на загальному рівні з позиції нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз*, що сприятиме її дієздатності та ефективності в умовах інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності.

З загального огляду[236], на нашу думку, перш за все визначимо *принцип побудови національної безпеки* з позиції майнових прав інтелектуальної власності, за яким вважаємо формування такої сучасної системи, яка має базуватися на сукупності вже існуючих і спеціально створюваних органів, державних і недержавних структур, соціальних груп, суспільних об'єднань і громадських організацій, окремих осіб, а також специфічних правових, інформаційних, політичних, економічних та інших зв'язків між ними по забезпеченню національних інтересів особи за різних умов управління системою забезпечення національної безпеки через її ефективне функціонування. Функціонування системи забезпечення національної безпеки зумовлено сутнісними характеристиками національних інтересів і цілей України, які визначаються її регіональним статусом, історичними традиціями державотворення і толерантності.

Виходячи з умов функціонування системи забезпечення національної безпеки з позиції майнових прав інтелектуальної власності, можимо сформувати *структурно-функціональні принципи* цієї системи, які спираються на загальні підходи та які враховують:

1) процес інноваційного забезпечення національної безпеки, який має просторові і часові обмеження;
2) складові системи, які мають враховувати вхідні дані динаміки змін, за якими здійснюється моніторинг взаємодії із навколишнім інноваційним середовищем, прямий і зворотній зв'язок з контрагентами ринку інновацій, що дозволяє врахувати вплив як один на одного, так і на усю систему шляхом побудови системи різних індикаторів інноваційного стану, науково-технологічної та інноваційної безпеки;

[236] Ліпкан В.А. Національна безпека України:навчальний посібник. Видавець: Київ: КНТ. С. 576. UNR: http://politics.ellib.org.ua/pages-8231.html.

3) зв'язок між елементами національної безпеки з використанням майнових прав інтелектуальної власності та зовнішнім інноваційним середовищем;
4) наявність суб'єктів управління національною безпекою, зокрема управління забезпечення майнових прав інтелектуальної власності;
5) існування комплексу методів управління системою національної безпеки в інтересах захисту майнових прав інтелектуальної власності;
6) наявність засобів управління інтелектуальним капіталом.

На цій основі, на наш погляд, слід виділити принцип формування стратегії національної безпеки України з урахуванням інтелектуальної власності, як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування стратегії підтримки економічної, науково-техно¬логічної та інвестиційної безпеки держави і управління забезпечення майнових прав інтелектуальної власності з метою її як найповнішої й успішної реалізації в контексті місії держави, підприємств та організацій в умовах невизначеності та мінливого зовнішнього середовища.

Стратегія національної безпеки з позиції майнових прав інтелектуальної власності вбирає у себе та спирається на загальні *принципи процесу стратегічного управління* економічною, науково-технологічною та інвестиційною безпекою з урахуванням створення і впровадження в господарський обіг ОПІВ, які включають, за аналогією процесу стратегічного управління економічною безпекою на національному рівні так і на підприємстві[237], наступні складові:

1) здійснення стратегічного аналізу, що передбачає виявлення існуючих і прогнозування потенційних загроз економічній, науково-технологічній та інвестиційній безпеці;
2) організацію стратегічного планування створення, розробки та впровадження ОПІВ, що передбачає вивчення і розробку системи заходів, спрямованих на уникнення або ліквідацію впливу інтелектуальних загроз та кризових явищ, а також аналіз результативності обраних заходів охорони прав інтелектуальної власності;
3) ресурсне забезпечення, що передбачає пошук та залучення необхідних економічних, фінансових та інтелектуальних ресурсів для втілення запланованих інвестиційно-інноваційних заходів;
4) інвестиційно-інноваційне бюджетування, що передбачає технологію бізнес-планування, обліку, контролю й аналізу фінансових, інформаційних і матеріальних потоків, а також отриманих інноваційних результатів за результатами комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності;
5) контролінг інноваційно-інтелектуальної ефективності, що передбачає моніторинг інноваційної фінансово-економічної діяльності та систематичне надання керівництву інформації необхід-

[237] Віверченко В.В., Кальний С.В. Захист права інтелектуальної власності як основа економічної безпеки підприємства. UNR: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

ної для прийняття своєчасних тактичних і стратегічних управлінських рішень;

6) оперативне управління інноваційно-інтелектуальною сферою діяльністю, що передбачає провадження визначеної політики економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки;

7) управління інноваційно-інтелектуальними ризиками, що передбачає використання сукупності інструментів, методів, форм та засобів взаємодії суб'єктів управління ризиками з метою розроблення та реалізації управлінських рішень, спрямованих на попередження настання ризиків від інвестиційно-інноваційної діяльності, комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності, зменшення і подолання наслідків їх впливу.

Такі принципи обґрунтовуються розумінням того, що ОПІВ набувають ознаки системоутворюючих каталізаторів економічної безпеки держави, оскільки безпосередньо впливають на стан не лише науково-технологічної складової, а й інші складові — виробничі, зовнішньоекономічні, інвестиційні та оборонно-промислові, що підтверджується важливістю ознаки системоутвоення, як цілісних складових елементів (кількісний аспект), так й перетворення існуючих систем під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників (якісний аспект).

З позиції інвестиційно-інноваційної діяльності можимо сформувати *принципи створення і впровадження в господарський обіг* ОПІВ (в економічному та оборонно-промисловому середовищі) безпосередньо пов'язані зі станом економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави, так як:

1) ОПІВ, як результат НДДКР, винахідницької та творчої діяльності, стають підґрунтям інноваційної діяльності підприємств, фірм, корпорацій, підприємств та організацій оборонно-промислового комплексу України;

2) використання ОПІВ за призначенням в сфері господарського обігу, забезпечують економічний, науково-технічний та соціальний ефект різного рівня, що безпосередньо впливає на зростання національної безпеки;

3) створення та впровадження ОПІВ сприяє розвитку сфери НДДКР і формуванню ринку інновацій та ОПІВ, що обумовлює взаємовплив складових науково-технологічної, інвестиційної та оборонно-промислової безпеки держави;

4) формування та розвиток системи національної безпеки України унеможливлює досягнення прогресу за межами створення і впровадження ОПІВ у державній, виробничий і зовнішньоекономічній інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності, зокрема в оборонно-промисловому комплексі для чого потрібно застосовувати оціночні показники наукомісткості промислового виробництва і зовнішньої торгівлі, які певною мірою свідчать про результативність інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності та попиту на результати науково-технічної та творчої діяльності.

В оборонно-промисловій сфері, вважає Г. О. Андрощук, інтелектуальні та фінансові ресурси мають бути спрямовані на технологічне оновлення виробничої бази оборонно-промислового комплексу та удосконалення взаємодії між наукою і виробництвом[238].

Зазначене, дозволяє визначити *принцип інноваційності національної безпеки тобто вростання інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності* в систему національної безпеки. Ми виходимо з того, що формування, розвиток та ефективність системи національної безпеки безпосередньо пов'язано з інноваційно-інтелектуальною сферою діяльності в означеній системі. З наших позицій, інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності не є складовою системи національної безпеки, що звужує її результативність за призначенням, а вона органічно вростає в елементи системи національної безпеки, трансформує їх, підсилює, інтеграційно поєднується з ними за принципом дифузії інновацій з позиції майнових прав інтелектуальної власності, які характеризують якісну ознаку *інноваційності національної безпеки*, як результат поширення, розтікання, взаємодії процесу системного і цілеспрямованого динамічного оновлення державної безпеки України. Такий концептуальний підхід синтезу інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності з системою національної безпеки створює передумови для її діездатності в нових умовах розвитку за відповідними напрямами.

Концептуальний підхід синтезу інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності з системою національної безпеки, на наш погляд, на початку може враховувати *принципи вибору першочерговості пріоритетів напрямів дослідження*, які органічно поєднуються зі складовими забезпечення національної безпеки:

1) безпека інтелектуального капіталу, що забезпечує ефективну реалізацію неявних індивідуальних і колективних знань у процесі розвитку інноваційної та господарської діяльності суб'єктів різних рівнів та формувань, а також визначення сукупності заходів щодо його збереження та ефективної реалізації;
2) безпека нематеріальних активів у складі об'єктів права інтелектуальної власності, яка враховує захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, пов'язаних з можливістю їх втрати, несанкціонованого копіювання, використання конкурентами, плагіату та ін., а також здійснення нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки;
3) патентування науково-технічної продукції та продукції оборонно-промислового комплексу, як метод конкурентної боротьби щодо захисту нових продуктів і технологічних процесів з метою блокування (патентної експансії) дослідницьких робіт конкурентів, а також забезпечення за допомогою патентно-кон'юнктурних досліджень, методів маркетингу інформації про високотехнологічну продукцію зарубіжних виробників (конкурентна розвідка) та її систематизацію;

[238] Андрощук Геннадій. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. UNR: https://defence-ua.com.

4) розгляд економіко-правових проблем розвитку та впровадження технологій подвійного призначення та нормативно-правового забезпечення охорони права інтелектуальної власності в оборонно-промисловій сфері діяльності;
5) формування національної суперсистеми кібербезпеки, яка має забезпечити взаємодію з питань кібербезпеки державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів, наукових установ, навчальних закладів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які провадять діяльність у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та/або є власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури з використанням сучасного програмного забезпечення та електронного забезпечення;
6) підвищення самозабезпечення в ключових технологіях цивільного та воєнного виробництва подвійного призначення, в системі оборонно-промислового комплексу, розвитку вищих технологічних укладів, поширення ресурсо- і енергозберігаючих технологій та ін.

На цій основі формується *принцип дієздатності національної безпеки* з позиції майнових прав інтелектуальної власності, який вбирає у себе та спирається на подальший розвиток в майбутні роки, має вирішальне значення для контролю за функціонуванням національної безпеки з позиції майнових прав інтелектуальної власності (інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу), що безпосередньо впливає на процвітання країни на регіональному, так і на глобальному рівнях.

Для осучаснення науково-технологічної та інноваційної політики України в напряму формування державної безпеки України у складі національної безпеки з позиції майнових прав інтелектуальної власності за окресленими принципами, на наш погляд, можливе лише на основі налагодження горизонтальної і вертикальної системи координації впроваджених заходів (whole-of-a-government approach), що істотньо поліпшить синергію ефектів державного регулювання на пріоритетних напрямках діяльності.

Щодо Whole-of-Government Approach («WGA») – це загальноурядовий підхід («WGA») стосується спільної діяльності, що виконується різними міністерствами, державними адміністраціями та державними установами з метою забезпечення спільного вирішення конкретних проблем або питань. Підхід і зміст ініціатив можуть бути формальними чи неформальними.

Підсумовуючи розгляд інноваційно-інтелектуальної безпеки та охорону прав інтелектуальної власності з огляду нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз національної безпеки зазначимо:

- з методологічної точки зору досягнення якісної ознаки *інноваційності національної безпеки* забезпечується відповідною прив'язкою до вимог інституту майнових прав інтелектуальної власності за напрямами секторальних завдань, які враховують цілеспрямо-

ваність отримання результативності на відповідному напрямку за умови впровадження наукового та виробничого новаторства;

- в умовах впливу сфери інтелектуальної власності на розвиток теорії національної безпеки доцільно чітко розрізняти два взаємопов'язаних види національної безпеки: *внутрішню та зовнішню*, яка кожна має свої особливості:

з позиції інтелектуальної безпеки:

внутрішню національну безпеку слід розглядати як захищеність національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події, де пріоритетним є динаміка зростання інтелектуальних результатів творчої та винахідницької діяльності, яка спрямована державою на реальні цілі захисту національних інтересів;

зовнішньою національну безпеку слід розглядати як міру (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію. Сукупність зовнішніх національних загроз національній безпеці під впливом розвитку сфери інтелектуальної власності становлять переважно економічні чинники;

- принципи формування інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки на загальному рівні з позиції нейтралізації внутрішніх і зовнішніх джерел загроз, сприятимуть її дієздатності та ефективності в умовах інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності, яка має базуватися на сукупності вже існуючих і спеціально створюваних органів, державних і недержавних структур;
- інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності не є складовою системи національної безпеки, що звужує її результативність за призначенням, а вона органічно вростає в елементи системи національної безпеки, трансформує їх, підсилює, інтеграційно поєднується з ними за принципом дифузії інновацій з позиції майнових прав інтелектуальної власності, які характеризують якісну ознаку *інноваційності національної безпеки*, як результат поширення, розтікання, взаємодії процесу системного і цілеспрямованого динамічного оновлення державної безпеки України;
- принцип формування стратегії національної безпеки України з урахуванням інтелектуальної власності, слід розглядати як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування стратегії підтримки економічної, науково-технологічної та інвестиційної безпеки держави і управління забезпечення майнових прав інтелектуальної власності з метою її як найповнішої й успішної реалізації в контексті місії держави, підприємств та організацій в умовах невизначеності та мінливого зовнішнього середовища;
- формування національної безпеки на принципах майнових прав інтелектуальної власності повинно набувати ознаки інноваційності національної безпеки України з урахуванням:

-принципа побудови національної безпеки на діючої сукупності вже існуючих і спеціально створюваних органів, державних і недержавних структур;

-принципів структурно-функціональної системи;

-принципа формування стратегії;

-принципів процесу стратегічного управління;

-принципів створення і впровадження в господарський обіг ОПІВ;

-принцип дифузії інновацій з позиції майнових прав інтелектуальної власності;

-принципів вибору першочергових пріоритетних напрямів дослідження; принципа дієздатності.

1.5. Недобросовісна конкуренція — загроза інтелектуальній безпеці (правовий національний та зарубіжний погляд)

Серед напрямів дослідження науковцями суттєве місце займає проблема вдосконалення правового регулювання недобросовісної конкуренції у сфері інтелектуальної власності, яка нами розглявється з позиції загрози інтелектуальній безпеці, що потребує теоретичного осмислення та напроцювання рекомендацій.

У наукові літературі, присвяченій недобросовісної конкуренції, останню розглядають за різниими напрямками, частіше в економіці, на що звертають увагу науковці в їх статті «Теорія та практика недобросовісної конкуренції в Україні»[239] з нашим змістовим доповненням.

Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В., Лисецький Ю.М. — розгддаються питання сутності національної безпеки, її складників і чинників впливу[240], Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. — розглядають визначення та поняття національної і міжнародної безпеки[241], Смірно-ва К. В — аналізує регулювання конкуренції та вивчає «правила конкуренції» в різних угодах асоціації ЄС[242], Бакалінська О. О. — аналізує проблеми та перспективи конкурентного законодавства України[243] та правове регулювання добросовісної конкуренції[244], Горбаль Н. І., Романишин С. Б. та Когут В. І. — розгляжають імплементацію антимонопольного законодав-

---

[239] Павленко Наталія. Теорія та практика недобросовісної конкуренції в Україні / Наталія Павленко, Тетяна Челомбітько, Олена Черняєва. *Економічний аналіз*. 2021 рік. Том 31. No 1. С. 25–36. UNR: http:// dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10629/Teoriia%20ta%20praktyka%20nedobrosovisnoi%20konkurentsii%20v%20Ukraini_2021.PDF?sequence=2&isAllowed=y.

[240] Павленко Д.Г. , Семенюк Ю.В. , Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління, Том 32 (71). № 3. 2021. С.102–107. UNR: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf.

[241] Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.

[242] Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Міжнародний документ від 14.06.1994 httpzakon1.rada.gov.ualawsshow99 8_012

[243] Бакалінська О. О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2013, 3 с. 53.

[244] Бакалінська О. О. Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні: монографія / О. О. Бакалінська. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 374 с.

ства ЄС в Україні[245], Чорнуха О.С. — визначає мотив та мету злочинів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією[246], Мовчан А. В. — досліджує правове регулювання захисту економічної конкуренції в умовах європейської інтеграції[247], Безух О. В. — досліджує правове регулювання відносин економічної конкуренції[248], Марченко О. С. — досліджує інтелектуальну безпеку економіки знань[249] та інші. Одночасно, видано ряд навчальних посібникув та науково-практичних коментарів[250, 251, 252, 253, 254, 255] та інші.

Слід зазначити, якщо законодавство щодо захисту від недобросовісної конкуренції передбачає в основному припинення нечесних дій підприємців на ринку стосовно їхніх конкретних конкурентів, то антимонопольне законодавство спрямоване проти обмежень конкуренції, що стосуються всіх підприємців тієї чи іншої галузі промисловості чи торгівлі.

Обидва ці законодавства регулюють конкурентні відносини. Однак якщо антимонопольне законодавство спрямоване на збереження конкуренції в цілому шляхом переслідування органами виконавчої влади монополістичної практики (картельні угоди про ціни, про розподіл ринків збуту чи джерел постачання та ін.), то законодавство про захист від недобросовісної конкуренції слугує меті захисту суспільства від відхилень конкуренції, нечесних методів ведення конкурентної боротьби на ринку (застосування оманливої реклами, дискредитація ділової репутації конкурентів, неправомірне використання комерційної таємниці).

В окремих випадках антиконкурентні дії (цінова дискримінація, бойкот) можуть підпадати під дію як законодавства про припинення недобросовісної конкуренції, так і антимонопольного законодавства. У міжнародній практиці, в теорії дослідження проблем регулювання конкуренції використовується більш широке поняття «конкурентне право»,

---

[245] Горбаль Н. І., Романишин С. Б., Когут У. І. Імплементація в Україні антимонопольного законодавства Європейського Союзу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 182–190.

[246] Чорнуха О.С. Мотив та мета злочинів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією / Forum Prava, 2018. (4). (Research Article) С. 109–119.

[247] Мовчан А. В. Правове регулювання захисту економічної конкуренції в умовах європейської інтеграції. *Право*. ua. 2016. № 1. С. 127–131.

[248] Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. 2013. 270 с.

[249] Марченко О. С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань / О. С. Марченко. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. № 1 (8). С. 278–279.

[250] Андрощук Г.О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. Навчальний посібник. 3-е вид., перероб. і доп. К.: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності і права», 2008. 460 с.

[251] Андрощук Г.О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції../ Г. О. Андрощук, С.В. Шкляр. Науково-практичне видання. К.: Юстініан, 2012. 472 с.

[252] Науково-практичний коментар до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [Текст] / Г. О. Андрощук [та ін.] ; Наук.-дослід. ін-т інтелект. власності, Нац. акад. прав. наук України. Київ : ВД «Юрид. газета», 2013. 176 с.

[253] Бакалінська О.О. Конкурентне право : навч. посіб. / О. О. Бакалінська ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К. : КНТЕУ, 2010. 387 с.

[254] Удалов Т.Г. Конкурентне право: навч. пос. / Т.Г. Удалов. К.: Школа, 2014. 496 с.

[255] Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.

яке складається з двох частин: права на захист від недобросовісної конкуренції й антимонопольного права. Конкурентне право у вузькому значенні розуміється як право на захист від недобросовісної конкуренції.

Враховуючи, що предметом цього дослідження є недобросовісна конкуренція з позиції загрози інтелектуальної безпеки, то у подальшому спираючись на попереднє узагальнення досліджень науковців, зупинемось на безпеці в сфері інтелектуалної власності, яке є новим та складним напрямом наукового дослідження і одночасно, яке у своїй основі спирається на загальне конкурентне право.

На наш погляд, ще недостатньо приділяється уваги дослідженням правових проблем загрози інтелектуальної безпеки. На цьому напряму дослідження приваблюють ряд публікацій науковців, де науковці розглядають: Андрощук Г. О. — правовий захист комерційної таємниці в ЄС[256], Андрощук Г.А., Пахаренко А.П. — правову охорону товарних знаків, фірмових найменувань і географічних зазначень в Німеччині[257], Гороховська О. В. та Семенюк І. С. — захист комерційної таємниці у міжнародному праві та у міжнародному законодавстві[258], Онопрієнко С. — захист від недобросовісної реклами[259], Харченко В. Б. — комерційну таємницю[260], Штефан О. — про порушення у сфері авторського права[261], Мокій А. І., Дацко О. І., Шехлович А. М. — загрози інтелектуальній безпеці держави в умовах посилення еміграційних процесів[262], Кронда О.Ю. — правову природу недобросовісної конкуренції в інтелектуальній власності[263] та інші.

Правові підходи до недобросовісної конкуренції з позиції загрози інтелектуальній безпеці з позиції національного та зарубіжного погляду.

Доцільно розглянути правові підходи до недобросовісної конкуренції з позиції загрози інтелектуальній безпеці з урахуванням національного та зарубіжного погляду науковців.

---

[256] Андрощук Г. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 6. С. 49–58.

[257] Андрощук Г.А.. Правовая охрана товарных знаков, фирменных наименований и географических указаний в Германии / Г.А. Андрощук, А.П. Пахаренко. К.: Таксон, 1997. 112 с.

[258] Гороховська О. В., Семенюк І. С. Захист комерційної таємниці в міжнародному праві та законодавстві зарубіжних країн. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2016. № 1. С. 86–91.

[259] Онопрієнко С. Деякі питання захисту від недобросовісної реклами. *Юстініан*. 2003. № 12. Ст. 1–12.

[260] Харченко В. Б. Комерційна таємниця: проблеми охорони за кримінальним законодавством України танапрямки її вдосконалення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 6. С. 42–52.

[261] Штафан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 6. С. 3–13.

[262] Мокій А. І. Загрози інтелектуальній безпеці держави в умовах посилення еміграційних процесів / А. І. Мокій, О. І. Дацко, А. М. Шехлович. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*, 2013, Вип. 3(101). С. 283–301.

[263] Кронда О.Ю. Правова природа недобросовісної конкуренції в інтелектуальній власностію. *Науковий існик Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 54. 2019. С. 76–78.

Звернемо увагу на те, що країни, які побудували у себе систему ринкової економіки, винайшли ту чи іншу форму гарантій для запобігання проявам недобросовісності у підприємництві.

Легальне визначення недобросовісної конкуренції рідкість у світовій практиці. Серед промислово розвинених країн лише в законодавстві Швейцарії є присутнім таке поняття. У ст. 2 Федерального закону проти недобросовісної конкуренції цієї країни вказується: визнається недобросовісним і незаконним будь-яке поводження чи комерційна діяльність, що є обманною чи яка порушує будь-яким іншим чином правила сумлінності і впливають на відносини між конкурентами чи постачальниками і клієнтами.

Визначення недобросовісної конкуренції притаманне, як правило, законодавствам тих країн, що вперше прийняли такі закони чи знову відновили після певної перерви правове регулювання припинення недобросовісної конкуренції.

Так, у польському Законі про боротьбу з недобросовісною конкуренцією актом недобросовісної конкуренції визнається протиправне чи таке, що порушує добрі звичаї діяння, якщо воно порушує право іншого підприємця чи клієнта або загрожує таким порушенням. Далі закріплений зразковий перелік недобросовісних конкурентних дій.

У законах ряду держав сформульована загальна заборона правопорушення в даній галузі, так званий генеральний делікт, без спеціального визначення поняття недобросовісної конкуренції.

Відповідно до угорського Закону про недобросовісну конкуренцію і заборону недобросовісної й обмежувальної торгової практики забороняється здійснення господарської діяльності недобросовісним чином, зокрема, способом, що порушує чи загрожують законним інтересам конкурентів і споживачів чи суперечить вимогам ділової етики.

Законодавство про припинення недобросовісної конкуренції ФРН містить загальне визначення правопорушення (генеральний делікт). До особи, що у діловому обороті з метою конкуренції здійснює дії, що порушують добрі звичаї, може бути пред'явлений позов про припинення дії і відшкодування шкоди (§ 1 Закону проти недобросовісної конкуренції). Норма про загальну заборону недобросовісної конкуренції супроводжується в цьому законі низкою спеціальних (сингулярних) деліктів. Дана правова конструкція недобросовісної конкуренції відповідає прийнятому в німецькому праві визначенню фактичного складу цивільних правопорушень, де також дається загальне визначення цивільного правопорушення, подібне із системою генерального делікту, і встановлені склади деяких окремих деліктів. У тих законах, у яких передбачене легальне визначення поняття недобросовісної конкуренції, останнє відіграє роль загальної заборони правопорушення (генерального делікту).

У правовій доктрині і матеріалах судової практики також відсутнє єдине визначення поняття недобросовісної конкуренції.

В французькій доктрині у відношенні конкурентного права підкреслюється правова регламентація економічної конкуренції у формі припинення недобросовісної конкуренції. При цьому економіка розуміється в

самому широкому змісті, включаючи, крім торгівлі і промисловості, сільськогосподарське виробництво і видобувну промисловість, як це визначено в ст. 1(3)(13) Паризької конвенції. У Франції акти недобросовісної конкуренції можуть виявлятися в сфері діяльності вільних професій (адвокати, нотаріуси, лікарі й ін.), при виконанні функцій державними чи комунальними органами. В останньому випадку недобросовісна конкуренція може бути виявлена в рамках якої-небудь державної монополії у формі зловживання владою. Відомі і більш визначені формулювання: як недобросовісна конкуренція повинні кваліфікуватися будь-які дії, що полягають у використанні обманних засобів в економічному суперництві. Недобросовісна конкуренція — необхідне доповнення до правової регламентації будь-якого виду промислової власності.

У правовій літературі зустрічаються більш вузькі, визначення недобросовісної конкуренції. Недобросовісна конкуренція має місце, коли один торговець робить у ході своєї комерційної діяльності стосовно іншого торговця, що займається подібною діяльністю, акт, винну дію, що може заподіяти останньому шкоду, і все це з метою залучити на свою сторону його клієнтуру.

Інші автори пропонують наступне визначення: недобросовісна конкуренція — це сукупність конкурентних засобів, що суперечать закону чи торговельним порядкам, що є навмисними чи необережними винними діями і причиняють шкоду конкурентам.

У багатьох судових і літературних джерелах підкреслюються труднощі точного і усеосяжного визначення поняття недобросовісної конкуренції у французькому праві. Однак усі єдині в тім, що відповідальність за недобросовісну конкуренцію — це різновид деліктної відповідальності.

З поняттям недобросовісної конкуренції по італійському праву можна ознайомитися за матеріалами однієї з постанов Касаційного суду: недобросовісна конкуренція полягає у веденні конкуренції (яка сама по собі законна) незаконним способом унаслідок застосування недобросовісних засобів.

На думку Касаційного суду Італії позов про припинення недобросовісної конкуренції носить особистий характер, оскільки за своїм змістом право на захист від недобросовісної конкуренції не є виключним правом на клієнтуру (визначене коло споживачів). В італійській судовій практиці проводиться сувора відмінність між позовами, спрямованими на захист різних виключних прав (патенти, авторське право) і позовами про захист особистих прав. Згідно останнього позивач вправі жадати від своїх конкурентів ведення конкурентної боротьби законними засобами, що відповідають принципам чесної змагальності на ринку. Недотримання ким-небудь правил чесної боротьби на ринку дало б йому невиправдані переваги перед тими, хто ці правила дотримує.

Німецька правова доктрина у відношенні поняття недобросовісної конкуренції перетерпіла згодом визначену еволюцію. Німецькі ученіюристи відзначають кілька теорій конкурентного права. Традиційним для німецького конкурентного права було положення, відповідно до якого надані права входили в розряд особистих прав і свобод, тобто не-

добросовісна конкуренція розглядалась як порушення особистих прав потерпілого. Інша теорія, що з'явилася в порівняно недавній час, включає конкурентне право складовою частиною права інтелектуальної власності. Відомі також точки зору, згідно яким надана охорона спрямована на «підтримку чесності в промисловій і торговій діяльності» чи «збереження конкуренції, заснованої на порівнянні якості і цін передбачуваних товарів і послуг».

В даний час панує теорія, відповідно до якої об'єктом охорони визнається свобода комерційної і господарської діяльності. Окремі автори, говорячи про втрату значення теорії охорони особистих прав, указують, що недобросовісні конкурентні дії — це порушення відповідних норм об'єктивного права, що охороняють певний інтерес іншої особи, тобто недобросовісна конкуренція не визнається порушенням якого-небудь особистого чи права власності, але складає порушення правил поведінки, якими зв'язаний конкурент в інтересах всіх осіб, що діють на ринку.

З загального визначення недобросовісної конкуренції у ФРН, закріпленого в § 1 Закону проти недобросовісної конкуренції, випливає, що протиправні дії повинні відбуватися в діловому обороті у сфері конкурентних відносин і порушувати при цьому добрі звичаї. У цьому Законі не розкривається поняття «добрі звичаї», що є основним у конкурентному праві.

У правовій доктрині і судовій практиці ФРН загальновизнано: не слід змішувати етичне поняття моральності і моралі з поняттям добрих звичаїв згідно § 1 Закону, оскільки вони не завжди збігаються. Так, поводження особи, що займається порівняльною рекламою, що суперечить положенням § 1 Закону, може бути бездоганно з етичної точки зору, але норми моралі бувають у визначених випадках більш твердими, чим вимоги закону щодо добрих звичаїв.

Не піддається сумніву положення про те, що поняття добрих звичаїв по конкурентному праву має прив'язку до етичних норм. Так, у судових рішеннях зустрічається формулювання, відповідно до якого будь-яка дія визнається аморальною, якщо воно «суперечить почуттю благопристойності будь-якої особи, що має поняття про те, що є справедливим і правильним».

Найчастіше в судах у процесі встановлення поняття добрих звичаїв використовують гіпотетичну фігуру добропорядного торговця чи промисловця. Недобросовісність будь-якої дії оцінюється з погляду чесності добропорядного торговця чи промисловця, з урахуванням думки конкурентів тієї ж галузі промисловості; якщо дія торкається крім іншого інтересів споживачів, суд визначає думку обачного і вдумливого громадянина.

В даний час зазіхання на особливо важливі інтереси всього суспільства вважається порушенням добрих звичаїв. Наприклад, дії, що порушують норми по захисту навколишнього середовища, визнаються суперечними добрим звичаям згідно § 1 Закону проти недобросовісної конкуренції.

В англійській правовій літературі і судовій практиці термін «недобросовісна конкуренція» з'явився в середині поточного сторіччя. У деяких

публікаціях для позначення даного інституту використовується трохи інший термін: «законодавство про недобросовісну торгівлю».

Відсутність законодавчого регулювання в такій важливій галузі пояснюється тим, що в Англії традиційно сприяє повній свободі конкуренції на ринку, з мінімальним державним втручанням у сферу ділової активності. Поняття недобросовісної конкуренції в англійському праві за своїм обсягом і змістом не відповідає аналогічному поняттю, прийнятому в країнах континентальної Європи. Цей інститут розроблений судовою практикою і входить складовою частиною в деліктне право.

В англійській правовій літературі і судовій практиці немає загального поняття недобросовісної конкуренції. У цілому даний інститут розвився шляхом розробки судами окремих правопорушуючих дій, що переслідуються в судовому по рядку.

Вираз «недобросовісна конкуренція», як збірна назва різних правопорушень у діловому житті, з'явився в американській правовій літературі наприкінці минулого сторіччя.

В даний час недобросовісна конкуренція розуміється як порушення «правил гри» у конкурентній боротьбі на ринку. Один з найбільш авторитетних американських дослідників конкурентного права Р. Кальман визначає недобросовісну конкуренцію як делікт особливого роду, порушення правил боротьби, порушення права кожного конкурента жадати від інших конкурентів, щоб вони діяли відповідно до правил конкуренції. У свою чергу — конкуренція розглядається як правовідносини між конкурентами з взаємними правами й обов'язками; при цьому обов'язок — це обов'язок діяти в гармонії з правилами конкуренції. Звідси випливає висновок: сутність права на захист від недобросовісної конкуренції — це право конкурента вимагати, щоб усі перебували в згоді з правилами конкуренції, що існують у визначений час на ринку. Визначення правил конкуренції чи недобросовісної конкурентної поведінки входить, відповідно до американської правової традиції, у компетенцію суду.

Різноманітні підходи до цього питання мають чисто історичні підстави.

Так, з позиції законодавства, концепція закону про недобросовісну конкуренцію вперше виникла у Франції у 1850 р. Хоча на той час не існувало конкретних заборон щодо нечесного підприємництва, французькі суди мали змогу створити всеохоплюючу і дійову систему законодавства про недобросовісну конкуренцію на основі загального положення, яке містилося у Статті 1382 Цивільного кодексу Франції (Кодексу Наполеона), згідно з яким незаконні дії передбачали зобов'язання сплачувати компенсацію за нанесення збитків. Що стосується захисту конкурентів, то принципи, вироблені під час судових засідань на основі Статті 1382 Цивільного Кодексу Франції, у цій країні й надалі залишаються основною підставою задоволення позову від недобросовісної конкуренції. Ще у 1905 р. було введено в дію закон про боротьбу з шахрайством, який стосувався захисту товарів для споживачів. З того часу він доповнювався багаточисельними законами і указами, включно з так званим «Loi Royer» у 1973 р., який забороняє недостовірну рекламу, та Закон про інформування споживачів у редакціях 1978 і 1980 років.

У Німеччині ситуація розвивалася дещо іншим шляхом. Оскільки суди відмовлялися поширювати положення цивільного законодавства чи Цивільного кодексу на нечесне підприємництво, то з'явилася необхідність запровадити окремий закон стосовно цього питання. Таким чином з'явився Закон про недобросовісну конкуренцію 1909 р. і з того часу залишався основою для стримування проявів недобросовісної конкуренції. Цей закон містить два загальні положення про нечесну та обманну комерційну практику, навколо яких групуються конкретні положення, наприклад, про захист комерційної таємниці. Крім того, у законі йдеться майже виключно про скарги індивідуальної сторони, і надає споживачам та підприємницьким організаціям право подавати позов на конкурентів. Німецькі суди, беручи за основу здебільшого два загальні положення, що містяться у Статтях 1 та 3 Закону, розробили комплексну систему стримування проявів нечесного підприємництва, яка має на меті захист не лише конкурентів, а й споживачів і громадськості в цілому.

У законодавстві Великобританії, яке складають різноманітні системи судочинства (Англія, Шотландія, Уельс і Північна Ірландія), обрали інший підхід щодо цієї справи, беручи за основу загальне право та право справедливості, і не стали створювати окремого правового режиму захисту від недобросовісної конкуренції. Традиційно ліберальним підходом пояснюється небажання вводити в дію загальні правила, які привнесуть суб'єктивність у вирішення, що «справедливо», а що ні. Положення цивільного права про комерційну діяльність під чужим іменем, яке введено в практику з 1824 р., вважається достатнім засобом захисту для конкурентів. А тому судовий захист конкурентів згідно з цивільним правом і надалі обмежується окремими випадками у відповідності з некодифікованими принципами цивільного права. Зокрема, мається на увазі захист проти комерції під чужим іменем, позови у справах про шкідливе фальшування або зловживання довірою. З іншого боку, положення стосовно захисту споживачів од дій, що вводять в оману, були запроваджені ще у 1862 р. і з часом були доповнені низкою окремих законів про захист споживачів, серед яких Закон про торгівлю (Trade Description Act) 1968 р., Закон про добросовісну торгівлю (Fair Trading Act) 1973 р., Закони про недоброякісні товари і послуги (Unsolicited Goods and Services Acts) 1971 і 1975 років і Закон про захист споживачів (Consumer Protection Act) 1987 р. У 1988 р. було введено в дію Положення про контроль за недостовірною рекламою у відповідності з директивою ЄС 1984 р. Крім того загальне визнання і схвалення отримали ряд статутів саморегулювання рекламної діяльності.

Так само, як у Великобританії, законодавство про недобросовісну конкуренцію розвивалося у Сполучених Штатах Америки на основі судових рішень, зокрема на основі положень загального права про комерцію під чужим іменем. І так само, як у Великобританії, тут не було і немає всеохоплюючого законодавства у рамках загального права про недобросовісну конкуренцію.

Однак, певні можливості судового рішення у справах про хибні твердження щодо власної продукції у внутрішній торгівлі були передбачені після 1946 р. положенням про захист товарного знака у Статті 43(а) за-

кону про товарний знак (Закон Ленхема) [Lanham Act]. У 1988 р. дія цього положення була поширена на розповсюдження хибних і недостовірних відомостей про товари або послуги іншої сторони. Крім того у 1914 р. була створена Федеральна комісія у справах торгівлі (ФКТ) [Federal Trade Commision], якій надано широкі повноваження переслідувати прояви недобросовісної та облудної практики, як у внутрішній торгівлі так і тих галузях, що чинять вплив на останню. Втім, Стаття 5(а) Закону про ФКТ не дає конкурентам та споживачам, що зазнали шкоди, права подавати позов, у той час як закони від недобросовісної діяльності у підприємництві, які були введені у дію у всіх штатах США у другій половині XX ст. (як правило, взявши за основу Закон про ФКТ), часто передбачають юридичне право зацікавленої сторони на подання позову.

Приклади, що наведені вище, показують, наскільки по-різному розвивалося законодавство про недобросовісну конкуренцію в різних країнах. З часом багато країн прийняли спеціальні закони щодо цього предмета або замінили попередні закони про недобросовісну конкуренцію новими.

Що стосується зовсім недавніх подій законодавчої практики у цій галузі, то у 1986 р. Швейцарія затвердила Закон від недобросовісної конкуренції, який містить як широке загальне положення, так і детальні положення про окремі види ринкової діяльності, наприклад, про буквальну імітацію. У 1990 р. Угорщина прийняла Закон про заборону недобросовісної ринкової діяльності, який поширюється на недобросовісну конкуренцію і має антимонопольне спрямування. Іспанський Закон про недобросовісну конкуренцію 1991 р. містить детальні положення про діяльність, шкідливу для споживачів і конкурентів. У 1991 р. у Бельгії ухвалили Закон про торговельну діяльність і захист споживачів, в якому основна увага зосереджена на захисті споживачів.

Безсумнівно розвиток законодавства про недобросовісну конкуренцію в різних країнах вплинув на формування законодавства у сфері інтелектуальної власності. У той же час, поряд із цим усі вони по-різному підходили до цієї проблеми. В той час, як в інших галузях законодавства про промислову власність, серед яких ті, що стосуються винаходів, промислових зразків, товарних знаків, усі одностайно погоджуються, що захист можливий за наявності конкретного, всеохоплюючого законодавчого акту, законодавче обгрунтування подолання недобросовісної конкуренції може охоплювати різні заходи від стислого загального положення у цивільному праві до детального регулювання в окремому законі.

Захист від недобросовісної конкуренції як складова частина охорони промислової власності.

Вперше захист від недобросовісної конкуренції став розглядатися, як складова частина охорони промислової власності, ще більше ста років тому. Це визнання вперше було продемонстроване впровадженням Статті 10*bis* до Паризької конвенції з охорони промислової власності (надалі «Паризька конвенція»), яке відбулося 1900 р. на Брюссельській дипломатичній конференції з перегляду конвенції[264]. У початковому

[264] Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року.URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123.

вигляді, ухваленому на Брюссельській конференції, стаття виглядала так: «Громадяни країн, що входять до Конвенції (Статті 2 і 3) користатимуться правом на захист від недобросовісної конкуренції».

Внаслідок наступних конференцій, де переглядався текст конвенції (Заключний Акт Стокгольмської конференції (1967 р.) про Паризьку конвенцію), Стаття в теперішньому вигляді звучить так:

«(1) Країни-учасниці конвенції зобов'язані забезпечувати громадянам даних країн дійовий захист від недобросовісної конкуренції.

(2) Будь-який вияв конкуренції, що суперечить чесній практиці у виробничій чи комерційній діяльності, класифікується, як прояв недобросовісної конкуренції.

(3) Зокрема забороняються:

1) усі дії, здатні у будь-який спосіб викликати змішування стосовно підприємства, товарів, виробничої чи комерційної діяльності;

2) свідомо недостовірні твердження у процесі торгівлі, які за своєю природою дискредитують організацію, товари, виробничу чи комерційну діяльність конкурента;

3) вказівки або твердження, використання яких у процесі торгівлі схильне вводити в оману громадськість щодо суті, процесу виробництва, характеристик, придатності для вжитку і кількості товару».

На перший погляд може здатися, що існують ключові відмінності між захистом прав на промислову власність, включно з патентами, на винаходи, зареєстрованими промисловими зразками, зареєстрованими товарними знаками тощо, з одного боку, і захистом від проявів недобросовісної конкуренції з іншого. Тим часом, права на таку промислову власність, як, скажімо, винаходи, надаються після відповідних подань службами промислової власності і виключність прав зберігається стосовно даного об'єкта, захист від недобросовісної конкуренції базується не на наданні таких прав, а на основі окремого розгляду, чи передбаченого законодавчими положеннями, або визнаного загальним принципом законодавства, який передбачає, що практика, несумісна з чесним веденням справ, повинна бути забороненою. І все ж, взаємозв'язок між двома видами захисту стає зрозумілим при розгляді певних випадків недобросовісної конкуренції.

Наприклад, у багатьох країнах несанкціоноване використання незареєстрованих товарних знаків вважається незаконним на основі загальних принципів, які стосуються захисту від недобросовісної конкуренції (у багатьох країнах таке несанкціоноване використання називається комерцією під чужим іменем [passing-off]). Можна навести схожий приклад із галузі винахідництва: якщо винахід не передано у відкрите користування і вважається, що він становить комерційну таємницю, то несанкціоновані дії третіх сторін стосовно цих комерційних таємниць можуть бути незаконними. І справді, вчинення певних дій стосовно винаходу, який не передали у відкрите користування і не запатентували, або якщо термін дії цього патенту закінчився, то за певних особливих обставин воно теж може виявитися незаконним (те, що називається «буквальною імітацією» [slavish imitation]).

Детальний розгляд Стаття 10bis та Статті 9 Паризької конвенції з охоронипромислової власності.

Детальний розгляд Стаття 10*bis* Паризької конвенції з охорони промислової власності свідчить про визнання загальних принципів законодавства. У Статті 1(2) Паризької конвенції говориться про захист від недобросовісної конкуренції, а також про патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, фірмові найменування, вказівки на походження, як про об'єкти захисту промислової власності, а Стаття 10*bis* містить безпосереднє положення про захист від недобросовісної конкуренції (текст наведено вище). Для понад ста країн-учасниць Паризької конвенції законодавчою базою захисту від недобросовісної конкуренції таким чином може бути не тільки національне законодавство, а й норми міжнародного права.

Згідно Статті 10*bis*(1) Паризької конвенції країни-учасниці Паризького союзу зобов'язані забезпечити дійовий захист від недобросовісної конкуренції. Стаття 10*ter*(1) конвенції передбачає зобов'язання забезпечувати «належні засоби правового захисту». Зокрема, необхідно вжити заходів, щоб надати дозвіл об'єднанням та асоціаціям, що репрезентують зацікавлених промисловців, виробників і комерсантів, виступати позивачами, якщо це не суперечить законам даної країни і не перевищує прав, які звичайно надаються асоціаціям цієї держави.

Стаття 10*bis*(2) Паризької конвенції визначає недобросовісну конкуренцію, як будь-яку дію конкуренції, що суперечить добросовісній практиці у промисловій чи комерційній діяльності. Таке визначення залишає трактування поняття «комерційної чесності» на розсуд судочинства й адміністративних органів кожної окремої країни. Країни-учасниці Паризького союзу також вільні надавати захист від певних дій, навіть якщо залучені до цього сторони не конкурують одна з одною.

Стаття 10*bis*(3) Паризької конвенції наводить три приклади випадків, які «зокрема», забороняються. Їх не можна розглядати як всеохоплюючі, а швидше як мінімальний захист, який повинен надаватися всіма країнами-учасницями. Перші два — змішування і брехливі твердження, можна розглядати як такі, що належать до «традиційної» сфери законодавства про конкуренцію, а саме до захисту конкурента. Третій — введення в оману — було додано у 1958 р. на Лісабонській конференції з перегляду Конвенції, і враховує інтереси конкурентів і споживачів.

Крім статей 10*bis* і 10*ter* Паризька конвенція містить кілька положень, що стосуються захисту від проявів недобросовісної конкуренції у дещо ширшому сенсі, а саме у тому, що стосується товарних знаків і фірмових найменувань. Наприклад, Статті 6 і 8 передбачають захист знаків обслуговування і фірмових назв. Захист вказівок на географічне походження, оскільки він не передбачений у Статті 10*bis*(3), випливає з Статей 10 і 9, на що є посилання у Статті 10.

Стаття 9

(1) Всі товари, які незаконно носять товарні знаки і назви, повинні бути конфісковані одразу після їх появи у тих країнах союзу, де такі товарні знаки і назви підлягають правовому захисту.

(2) Конфіскація проводиться однаково у країні, де відбулося незаконне найменування, і у країні, куди ці товари імпортувалися.

(3) Конфіскація проводиться на підставі запиту прокурора чи іншої уповноваженої особи, чи будь-якої зацікавленої сторони, фізичної або юридичної особи, у відповідності із законодавством кожної окремої країни.

(4) Уповноважені органи не зобов'язані проводити арешт транзитних товарів.

(5) Якщо законодавство країни не дає дозволу на арешт імпортованих товарів, конфіскацію можна замінити забороною на ввіз, або конфіскацією на території країни.

(6) Якщо законодавство країни не дає дозволу ні на арешт імпортованих товарів, ні на заборону на ввіз, ні на конфіскацію на території країни, у такому випадку до часу, коли законодавство буде належним чином видозмінене, замість цих заходів можна застосовувати судові рішення та засоби судового захисту, які знаходяться в розпорядженні громадян згідно із законами даної країни.

Стаття 10

(1) Положення попередньої статті поширюються на випадки прямого або вторинного використання неправдивих вказівок на джерело походження товарів або хибних ідентифікацій виробників або торговельних організацій.

(2) Будь-який виробник або торговельна організація, незалежно від того, фізична чи юридична це особа, які виробляють товари або продають їх і які знаходяться у місцевості, що хибно вказується, як місце походження, або у регіоні, де розташована ця місцевість, або у країні, яка хибно вказується, або у країні де використовується неправдива вказівка на джерело походження, у будь-якому випадку будуть вважатися зацікавленою стороною.

Окремі угоди укладені в рамках Паризької конвенції, а саме — Мадридська угода про боротьбу з хибними або недостовірними вказівками про походження товарів і Лісабонська угода про охорону вказівок на географічне походження та їх міжнародну реєстрацію, а також багатосторонні договори, передбачають конкретні заходи міжнародної охорони географічних вказівок.

Згідно зі Статтею 10*bis*(1) Паризької конвенції країни-учасниці Паризького союзу мають надавати дійовий захист від недобросовісної конкуренції. Хоча вони не зобов'язані запроваджувати з цією метою спеціальні закони, а мають надавати, принаймні, на основі існуючого загального законодавства дійові гарантії проти всіх проявів діяльності, «що суперечить добросовісній підприємницькій практиці» і, зокрема, протидій, які згадуються у Статті 10*bis*(3).

Коли йдеться про виконання цих договірних зобов'язань, необхідно розрізняти три основні підходи, які доцільно розглядати.

Захист на основі спеціального законодавства.

Багато країн прийняли спеціальні закони (наприклад, Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Японія, Перу, Польща, Корейська Республіка, Китай, Іспанія, Швеція і Швейцарія) або спеціальні положення

у ширших законах (наприклад, Болівія, Бразилія, Болгарія, Канада, Колумбія, Угорщина, Мексика, Румунія і Венесуела), які, часом у поєднанні з положеннями загальних зводів законів, таких як Цивільний Кодекс, стосуються захисту від недобросовісної конкуренції. Ці закони передбачають цивільно-правові й кримінальні санкції, а також містять широкі загальні положення (часто на основі Статті 10*bis*(2) Паризької конвенції), які супроводжуються детальними положеннями про конкретні форми недобросовісної торговельної діяльності; як правило, вони передбачають цивільно-правові санкції, а стосовно певних випадків і кримінально-правові санкції. Хоча багато з цих країн запровадили також додаткові законодавчі акти, що стосуються дій, пов'язаних із певними видами продукції (продукти харчування, ліки тощо), із засобами масової інформації (телебачення) або з методами ринкової практики (подарунки, премії), закон про недобросовісну конкуренцію лишається головною правовою основою захисту.

Часто такий закон набуває ширшого застосування з огляду на припущення, що порушення будь-якого іншого закону може становити недобросовісну торговельну практику, оскільки він дає неправомірну перевагу у конкуренції над законослухняним конкурентом. У деяких країнах концепція спеціального закону про конкуренцію розвинулася у напрямку створення більш загального закону про ринкову діяльність (це було зроблено, наприклад, у Бельгії, Швеції і до певної міри у Швейцарії), або ж підкреслюється зв'язок із антимонопольним законодавством шляхом введення в дію законів, які стосуються самого інституту конкуренції, як такого, а також добросовісності у конкуренції (це було зроблено, наприклад, у Болгарії, Угорщині [даний закон має назву «Закон про заборону недобросовісної ринкової діяльності»], Румунії та у Венесуелі).

Захист на основі загального цивільного законодавства та/або на основі законодавства про комерцію під чужим іменем і про комерційну таємницю.

Для групи країн з давніми традиціями у цивільному праві (а саме, Франція, Італія і Голландія), які дотримуються підходу, що полягає у захисті чесного підприємця, властиво передбачати такий захист, як правило, загальним цивільним законодавством. Для іншої групи країн, де дотримуються традицій загального права (а саме, у різних судочинствах Великобританії), характерно, що правовою основою захисту конкурентів є практика судового переслідування за комерцію під чужим іменем та за порушення комерційних таємниць, напрацьована (принаймні спочатку) судовими органами.

Що стосується захисту споживачів, то багато країн з цих двох груп додатково ввели в дію окремі закони, які регулюють конкретні випадки небажаних методів ринкової діяльності, серед яких недостовірна реклама, порівняння цін, лотереї, ігри і премії; ці закони по суті чинні незалежно від захисту конкурентів у рамках принципів загального чи цивільного права.

Поєднання двох вище вказаних підходів.

Більшість країн-учасниць Паризької конвенції навіть ті, які спочатку намагалися регулювати недобросовісну конкуренцію засобами за-

гального цивільного права перейшли до поєднання загальних принципів цивільного кодексу, прецедентного права і спеціальних законів. У багатьох країнах з федеральною структурою розподіл законодавчих повноважень між федеральними законодавчими органами та законодавчими органами складових частин федерації привів до ще складнішого поєднання різноманітних форм захисту.

У деяких з цих країн юрисдикція федерального законодавчого органу навіть не поширюється на недобросовісну конкуренцію з огляду на те, що це вважається повноваженням загального цивільного права штату. У таких країнах, коли захист надається окремими штатами, то він набагато розвинутіший, ніж той, що надається на федеральному рівні. Зокрема у Сполучених Штатах Америки обмеженість наявних засобів судового захисту в рамках загального права стосовно недобросовісної конкуренції долалася у федеральному законодавстві шляхом створення адміністративних повноважних органів (Федеральна комісія у справах торгівлі), а останнім часом шляхом поширення положення федерального законодавства про товарні знаки (Стаття 43(а) закону про товарні знаки (Закон Ленхема) (Lanham Act) на різноманітні випадки недостовірного висвітлення фактів. Утім, найпрогресивніші засоби регулювання можна знайти у «законах про бізнес» («business laws»), «малих законах ФКТ» («little FTC Acts»), законах про захист споживача («Consumer Protection Laws») та в інших законодавчих актах, прийнятих окремими штатами США.

Роль судової практики.

Незважаючи на різні підходи, що наведені вище, всі країни, які запровадили дійові гарантії захисту від недобросовісної конкуренції, особливу увагу звертають на виконання законів, і, як правило, надають своїм судам значні повноваження. Успішність застосування закону про недобросовісну конкуренцію значною мірою залежить від того, як застосовує його суд. Кілька слів у загальному положенні цивільного права можуть стати достатньою основою для вироблення дійової правової системи застосування закону про недобросовісну конкуренцію. Водночас вражаючий своїм змістовним викладом закон може в результаті принести лише розчарування.

Однак, це не означає, що точне і деталізоване регулювання стосовно методів недобросовісної торговельної діяльності не приносить користі; воно, принаймні, матиме превентивний вплив на поведінку учасників ринку. Проте воно лишатиметься слабким, якщо його не активізують суди. У мінливому світі конкуренції навіть найдалекоглядніший законодавець не має змоги передбачити всі майбутні форми недобросовісної поведінки учасників ринку і повинен покладатися на трактування закону в судах. Ось чому багато країн до детальних положень проти певних методів ринкової діяльності додали ще одне загальне положення, яке дозволяє судам долучати до загальної системи нові форми недобросовісної ринкової діяльності.

Загальне визначення.

Згідно з Статтею 10*bis*(2) Паризької конвенції недобросовісна конкуренція полягає в *«будь-якому вияві конкуренції, що суперечить чесним*

звичаям». Більшість країн, які мають окремі закони про недобросовісну конкуренцію, застосовують однакові або подібні визначення у якості загального положення і користаються такими термінами, як *«чесна комерційна діяльність»* (Бельгія, Люксембург), «принцип добросовісності» (Іспанія, Швейцарія), «професійна коректність» (Італія) й *«етичність»* (Німеччина, Греція, Польща). За відсутності окремих законодавчих актів суди виробили визначення добросовісної конкуренції, застосовуючи фрази на зразок *«принципи чесності та добросовісного ведення справ»* або *«етичність ринкової діяльності»* (Сполучені Штати Америки).

З цієї точки зору закон про недобросовісну конкуренцію з самого початку створювався для захисту чесного підприємця. І тому сучасне законодавство про недобросовісну конкуренцію служить одразу трьом цілям. А саме: захистові конкурентів, захистові споживачів, узгодженню конкуренції з інтересами громадськості в цілому. Як вказано у відповідних швейцарському (1986) та іспанському (1991) законах, мета закону про недобросовісну конкуренцію полягає у забезпеченні ведення добросовісної і неспотвореної конкуренції відповідно до інтересів усіх зацікавлених сторін.

Недобросовісна конкуренція з позиції інтелектуальної безпеки у законодавстві України.

Що стосується національного зпконодавства стсовно захисту від недобросовісної конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки, то в Україні діє Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (далі — Закон 236)[265], у якому міститься загальне визначення поняття «недобросовісна конкуренція», яке за своїм змістом повністю відповідає положенням статті 10*bis* Паризької конвенції про охорону промислової власності, а саме: «недобросовісною конкуренцією є будь які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності» [Закон 236: ч. 1 ст. 1]. Проте, справедливо відмічає О. Кронда[266], не зазначено, що такі дії також не мають суперечити положеннями норм чинного законодавства. Тому О. Кронда пропонує ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» викласти в такій редакції: «Недобросовісною конкуренцією є будь які дії у конкуренції, що суперечать нормам чинного законодавства, торговим та іншим чесним звичаям у госплодарський діяльності, щодо прав на об'єкти інтелекуальної власності, що здатні спричинити замішання стосовно підприємства, продукції або діяльності конкурента, увести громадськість в оману, дискредитувати конкурента».

В зазначеному Законі України законодавець до дій у конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки відніс: неправомірне використання позначень, що «є використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знака для товарів і послуг), рекламних

[265] Про захист від недобросовісної конкуренції. Закон України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. Редакція від 16.10.2020. UNR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[266] Кронда О.Ю. Правова природа недобросовісної конкуренції в інтелектуальній власностію. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* Випуск 54. 2019. С. 76–78.

матеріалів, оформлення упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або схожі на них позначення у господарській діяльності, що призвело чи може призвести до змішування з діяльністю цього суб'єкта господарювання» [Закон 236: ч. 2 ст. 4]; неправомірне використання товару іншого виробника, що «є введення у господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи» [Закон 236: ч. 2 ст. 5]; копіювання зовнішнього вигляду виробу, що «є відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого суб'єкта господарювання і введення його у господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого суб'єкта господарювання» [Закон 236: ч. 2 ст. 6]; порівняльна реклама, що «містить порівняння з іншими особами, товарами (діяльністю) іншої особи, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом [Закон 236: ч. 2 ст. 7].

Законодавець у зазначеному Законі України до недобросовісної конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки відніс дискредитацію суб'єкта господарювання, що «є поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, у тому числі щодо його товарів, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання» [Закон 236: ч. 3 ст. 8]; схилення до бойкоту суб'єкта господарювання, що «є спонукання його конкурентом іншої особи, безпосередньо або через іншу особу, до відмови від установлення договірних зв'язків із цим суб'єктом господарювання, до невиконання (розірвання) або виконання неналежним чином договірних зобов'язань перед цим суб'єктом господарювання» [Закон 236: ч. 3 ст. 10]; поширення інформації, що вводить в оману, що є «повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання» [Закон 236: ч. 3 ст. 15^1].

«Інформацією, що вводить в оману, є, зокрема, відомості, які [Закон 236: абз 2 ч. 3 ст. 15^1]:

містять неповні, неточні або неправдиві дані про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерела та спосіб придбання, реалізації, кількість, споживчі властивості, якість, комплектність, придатність до застосування, характеристики, особливості реалізації товарів, робіт, послуг, ціну і знижки на них, а також про істотні умови договору; містять посилання на обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації;

містять посилання на обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації»

До недобросовісної конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки у зазначеному Законі України законодавець відносить:

розголошення комерційної таємниці, що «є ознайомлення іншої особи без дозволу особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням відповідних обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання» [Закон 236: ч. 4 ст. 17];

неправомірне використання комерційної таємниці, що «є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення господарської діяльності без дозволу уповноваженої на те особи відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю» [Закон 236: ч. 4 ст. 19].

Узагальнюючи викладене, пропонуємо ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» викласти в такій редакції: *«Недобросовісною конкуренцією з позиції інтелектуальної безпеки є будь які дії у конкуренції, що суперечать нормам чинного законодавства, торговим та іншим чесним звичаям у господарський діяльності, щодо прав на об'єкти інтелекуальної власності, включаючи неправомірне використання будь-якого виду промислової власності, позначень, що здатні спричинити замішання стосовно підприємства, продукції або діяльності конкурента, як різновиду деліктної відповідальності, увести громадськість в оману, дискредитувати конкурента».*

Захист недобросовісної конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки в Україні не обмежується Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а рядом інших правових актів, до яких віднесено[267]:

Частина 3 ст. 42 Конституції України[268] гарантує: держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види й межі монополії визначаються законом.

Цю конституційну норму надалі втілено та конкретизовано в національних нормативно-правових актах, зокрема у Цивільному кодексі України (ч. 5 ст. 13 ЦК України — не допускається використання цивільних прав із метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція[269]); Закони України «Про захист економічної конкурен-

---

[267] Захист від недобросовісної конкуренції у сфері інтелектуальної власності. URL: https://ips.ligazakon.net/document/EA013944.

[268] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254к/96-вр.

269 Цивільний Кодекс України України. Закон України № 435-IVвід 16 січня 2003 року. Редакція від 17.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

ції»[270]; «Про Антимонопольний комітет України»[271]; «Про зовнішньоекономічну діяльність»[272].

Згідно зі звітом Антимонопольного комітету України за 2019 р., затвердженим розпорядженням АМКУ від 12.03.2020 р. № 1-рп, органи Антимонопольного комітету України припинили 168 порушень Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Із них: 40 порушень у вигляді недобросовісної конкуренції, щодо яких Комітет ухвалив рішення про накладення штрафних санкцій, і 128 дій, що містили ознаки таких порушень, які було припинено відповідно до наданих органами Комітету рекомендацій суб'єктам[273].

Рішенням Рахункової палати від 31.08.2021 № 18-4 затверджено Звіт про результати аналізу звіту Антимонопольного комітету України за 2020 р. у частині, що впливає на виконання державного бюджету, у якому зазначено, що у 2020 р. здійснено 33 порушення у вигляді недобросовісної конкуренції та сума сплачених штрафів становила 5,8 млн грн[274].

Підсумовуючи дослідження недобросовісної конкуренції, як загрози інтелектуальній безпеці (правовий національний та зарубіжний погляд), зазначимо:

- якщо законодавство щодо захисту від недобросовісної конкуренції передбачає в основному припинення нечесних дій підприємців на ринку стосовно їхніх конкретних конкурентів, то антимонопольне законодавство спрямоване проти обмежень конкуренції, що стосуються всіх підприємців тієї чи іншої галузі промисловості чи торгівлі;
- в теорії дослідження проблем регулювання конкуренції використовується більш широке поняття «конкурентне право», яке складається з двох частин: права на захист від недобросовісної конкуренції й антимонопольного права;
- недобросовісна конкуренція — це сукупність конкурентних засобів, що суперечать закону чи торговельним порядкам, що є навмисними чи необережними винними діями і причиняють шкоду конкурентам;
- відповідальність за недобросовісну конкуренцію — це різновид деліктної відповідальності;
- сутність права на захист від недобросовісної конкуренції — це право конкурента вимагати, щоб усі перебували в згоді з правилами конкуренції, що існують у визначений час на ринку;

---

[270] Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210–III від 11.01.2001. Редакція від 06.10.2021. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text.
[271] Про Антимонопольний комітет України. Закон України від 26.11.1993 № 3659–XII. Редакція від 05.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text. 272 Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16.04.1991 № 959–XII. Редакція від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text.
[273] Звіт Антимонопольного комітету за 2019 р. URL: https://amcu.gov. ua/storage/app/uploads /public/ 5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915. pdf (дата звернення: 14.11.2020).
[274] Розрахункова палата. Річний Звіт. Звіт Антимонопольного комітету України за 2020 р., затверджений розпорядженням АМКУ від 11.03.2021. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/ 2021/18-4_2021/Zvit_18-4_2021.pdf.

- для понад ста країн-учасниць Паризької конвенції законодавчою базою захисту від недобросовісної конкуренції таким чином може бути не тільки національне законодавство, а й норми міжнародного права;
- успішність застосування закону про недобросовісну конкуренцію значною мірою залежить від того, як застосовує його суд;
- сучасне законодавство про недобросовісну конкуренцію служить одразу трьом цілям. А саме: захистові конкурентів, захистові споживачів, узгодженню конкуренції з інтересами громадськості в цілому;
- пропонуємо ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» викласти в такій редакції: *«Недобросовісною конкуренцією з позиції інтелектуальної безпеки є будь які дії у конкуренції, що суперечать нормам чинного законодавства, торговим та іншим чесним звичаям у госплодарський діяльності, щодо прав на об'єкти інтелекуальної власності, включаючи неправомірне використання будь-якого виду промислової власності, позначень, що здатні спричинити замішання стосовно підприємства, продукції або діяльності конкурента, як різновиду деліктної відповідальності, увести громадськість в оману, дискредитувати конкурента»*;
- захист недобросовісної конкуренції з позиції інтелектуальної безпеки в Україні не обмежується Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а рядом інших правових актів.

1.6. Інтелектуальна безпека у сфері трансферу технологій як процес застережливого розкриття інформації про інноваційні технології

Сфера трансферу технологій розглядається як процес розповсюдження технологічних знань у вигляді передачі ноу-хау, нових технологій, технологічного обладнання та науково-технічних знань від власника до замовника.

Кожного року, справедливо зазначають Р. Ободець та О. Краснов у своїй статті «Трансфер технологій в Україні: проблематика, сучасний стан та шляхи сприяння розвитку»[275], науковцями все більше розробляється новітніх технологій — альтернативних джерел енергії, безвідходного виробництва, виробничих технологій тощо, значна частина яких так і не досягає споживача, для якого вони призначені. Вітчизняні підприємства, маючи потребу у пошуку ефективних технологій, не знайшовши відповідних варіантів всередині країни, часто вимушені звертатися до іноземних розробників. Проблемою цьому є недосконала система обміну технологіями між учасниками інноваційного процесу[276].

[275] Ободець Р.В., Краснов О.А. Трансфер технологій в Україні: проблематика, сучасний стан та шляхи сприяння розвитку. *The Econom ic M essenger of the NMU*. 2012. № 2. С. 40–45. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2012/2/EV20122_040-045.pdf.

[276] Ободець Р.В., Краснов О.А. Трансфер технологій в Україні: проблематика, сучасний стан та шляхи сприяння розвитку. *The Econom ic M essenger of the NMU*. 2012. № 2. С. 40–45. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2012/2/EV20122_040-045.pdf.

За останній час розрив між створенням новітньої технології та її впровадженням в промисловість суттєво скоротився, і країни, які здатні швидко і ефективно їх використовувати. Однак в Україні через слабку взаємодію науки і бізнесу трансфер технологій не знайшов свого належного розвитку, тому перспективні наукові розробки часто не комерціалізуються. Через це країна втрачає можливість використання стратегії нарощування інноваційного потенціалу на пріоритетних напрямах науково-технічного прогресу, що загрожує закріпленням у країні екстенсивної моделі розвитку економіки[277]. Такий стан з трансфером технологій потребує з позиції інтелектуальної безпеки спиратись на стратегію нарощування інноваційного потенціалу з одночасним застереженням з урахуванням вимог державної безпеки України.

З теоретичної точки зору проблема інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій як процес застереження розповсюдження нових технологічних знань є актуальною та потребує поглибленого дослідження з урахуванням особливості сучасного стану розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Тут доцільно зазначити, що в сучасних умовах розвитку нових технологічних знань в Україні, потреби посилення національної безпеки у зв'язку з військовою агресією російської федерації на території України, відповідні фахівці, які займаються українськими технологіями, вважають, що перспективи у держави є, насамперед, у таких галузях: ракетно-космічна, авіаційна та авіаційне двигунобудування, бронетанкова і вигунобудування для бронетанкової техніки, суднобудівна, у тому числі створення підводних телекерованих апаратів, модернізація сучасної військової техніки, створення електронно-оптичних виробів, навігаційних приладів, головок самонаведення для ракет «земля-повітря», «повітря-повітря» і артилерійських снарядів, станцій радіотехнічного контролю, звукометричних систем артилерійської розвідки, складних систем управління, апаратури радіозв'язку, радіотехнічної та радіоелектронної боротьби, створення безпілотних літальних апаратів, авіаційних і ракетних систем прицілювання[278].

Інтелектуальна безпека, з нашої позиції, повинна враховувати особливості розвитку сфери трансферу технологій в умовах інноваційної діяльності за напрямом розробки інструментів трансферу технологій, створення мережі агентств трансферу і комерціалізації із приєднанням до міжнародних угод і національних патентних банків, оптимізації роботи існуючих та нових мереж з урахуванням додержання національних інтересів.

З наукової точки зору, зазначимо, ще не має єдиного визначення, що таке трансфер технологій, оскільки науковці різних галузей трактують його через особливості своєї сфери діяльності. Одночасно, при дослідженні нами думки ряду науковців, які розглядають трансфер технологій з одної

[277] Сіденко В.Р. Проблеми включення України в глобальні мережі торгівлі високотехнологічними товарами і послугами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2005. № 52, Ч.1.

[278] Лукін С.Ю., Козаченко Р.П. Україна на сучасному ринку наукоємної продукції. *Економічний простір*. № 11. 2008. С. 29–35.

сторони як широке явище в інноваційній економіці, так і з іншої — як комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності у вигляді передачі об'єкта трансферу технології, тобто з цільової економіко-правової позиції[279]. У той же час при поглибленому розгляді технології як системи та її елементів, на загальному рівні — це *сфера технології*, у який народжується винахід (корисна модель, промисловий зразок), як результат інтелектуальної творчої діяльності людини; з трансфером технології частіше пов'язують перехід до технічних засобів, технологічних процесів, комп'ютерних мереж, тощо. Тобто пов'язують з матеріальними носіями технологій, або нематеріальне явище переходить у матеріальний стан.

Історичний зріз появи та розвиток трансферу технологій з урахуванням особливості сфери діяльності розглянуто в ряді колективних монографій, де авторами були Цибульов П.М., Чеботарьов В. П., Зінов В. Г., Суіні Ю. (2005 р.)[280]; Ляшенко О.М. (2007 р.)[281], Перерва П. Г., Коциски Д., Сакай Д., Верешне Шомоши М. (2012 р.)[282]; Капіца Ю. М., Шахбазян К. С., Махновський Д.С., Хоменко І.І. (2015 р.)[283]; Новіков Є.А. (2019 р.)[284] та в навчальних підручниках, де авторами були Титов В.В. (2000 р.)[285]; Мазаракі А.А., Андрощук Г.О., Бай С. І. та ін. (2014 р.)[286], а ткож в ряді сьогоднішніх наукових статей таких авторів як Бутенко Д.С., Ткачук І.І. (2015 р.)[287], Кваша Т.К., Паладченко О.Ф., Молчанова І.В. (2018 р.)[288] Корнілова І. М., Руденко Є. О. (2019 р.)[289] та ін.

В умовах переходу розвинених країн світу від економіки індустріального типу до постіндустріальної економіки інноваційного розвитку, сфера

---

[279] Бутнік-Сіверський О. Б., Дорожко Г.К. Методологія трансферу технологій у сфері інтелектуальної власності: економіко-правова природа походження та визначення окремих термінів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 2, 2021. С. 75–89.

[280] Цибульова П.М., Чеботарьова В.П., Зінова В.Г. та Суіні Ю. Управління інтелектуальною власністю; за ред. П.М. Цибульова: монографія. К.: «К.І.С.», 2005. 448 с.

[281] Ляшенко О. М. Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища: монографія / Оксана Миколаївна Ляшенко. Тернопіль.: Економічна думка, 2007. 366 с.

[282] Перерва П.Г., Коциски Д., Сакай Д., Верешне Шомоши М.Трансфер технологий: монография. Харьков-Мишкольц : НТУ «ХПИ», 2012. 599 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/26368/1/Pererva_ Transfer_tekhnologiy_2012.pdf/.

[283] Трансфер технологій та охорона інтелектуальної власності в наукових установах: монографія / Ю.М. Капіца, К.С. Шахбазян, Д.С. Махновський, І.І. Хоменко; за ред. Ю.М. Капіци. К.: Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, 2015. 431 с.

[284] Новіков Є.А. Правове регулювання діяльності мережі трансфер технологий: монографія. Харків: НДІ ПЗІР НАПрНУ, 2019. 173 с.

[285] Титов В.В. Трансфер технологий: учебное пособие. М.: ВНИИПИ, 2000.

[286] Трансфер технологій : підручник / А.А. Мазаракі, Г.О. Андрощук, С.І. Бай та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 556 с.

[287] Бутенко Д.С., Ткачук І.І. Розвиток трансферу технологій — запорука активізації інноваційних процесів в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 261–263.

[288] Т.К. Кваша, О.Ф. Паладченко, І.В. Молчанова. Трансфер технологій як реалізація науков-технічного та інтелектуального потенціалу України. *Наука, технології, інновації*. 2018, № 1. С. 72–79.

[289] Корнілова І.М., Руденко Є. О. Методичне забезпечення обґрунтування трансферу технологій. *БІЗНЕСІНФОРМ*. № 2 '2019. С. 85–94. URL: https://www.readcube.com/articles/10.32983%2F2222-4459-2019-2-85-94.

інтелектуальної власності виділилась як самостійний сектор на шляху до нової економіки, де здійснюється сукупність різноманітних видів творчої, інтелектуальної діяльності людини, унаслідок чого створюються об'єкти інтелектуальної власності, права на які охороняються чинним законодавством, що стало предметом підсилення економіки та одночасно за різними напрямками поштовхом поширення її впливу на всі інші сектори економіки, до яких віднесено виробництво та технології; міжнародні зв'язки та взаємовідносини; економіка інформації та її діджиталізації; економіка знань; ринок капіталів; менеджмент і технологічні процеси, тощо.

Забезпечення конкурентоздатності економіки та досягнення успіху Україною на інноваційному шляху її розвитку неможливо без ґрунтовного осмислення сучасного стану такого впливового чинника економіки, як інтелектуальна власність, а з правової точки зору — прав інтелектуальної власності та майнових прав інтелектуальної власності, які спираються на надійну систему правової охорони інтелектуальної власності. Тут важливо створення та розвиток *інноваційно-інтелектуального середовища*, його підтримки та множення за рахунок науково-освітнього потенціалу, прискореного розвитку сфери фундаментальної науки, системи загальної та професійної освіти, відтворення інтелектуальні еліти в цілому, забезпечення її високого соціального статусу.

На цьому напрямку дослідження з'являється потреба надати усталене розуміння поняттю *«трансфер технологій»* і швидкість виникнення нових форм передачі технологій, ускладнення об'єктів трансферу, і законодавство України, яке в цій частині знаходиться лише на стадії формування, у зв'язку з тим що поняття «трансфер технологій» з'явилося у вітчизняній науці тільки у 1995 р., хоча у світі воно досліджується з 70-х років.

Тому, намагаючись з'ясувати сутність поняття «трансфер технологій», доводиться зіштовхнутись з іншими схожими категоріями, такими як: трансфер знань, науково-технічний трансфер, комерціалізація технологій, технологічний трансфер, які вживаються для опису одного і того ж судження з урахуванням особливості сфери діяльності. Так, найбільш поширеним визначенням «трансферу знань» є офіційне визначення Єврокомісії, згідно з яким трансфер знань — це низка активностей, метою яких є залучити знання, як явні (патенти), так і неявні (ноу-хау, навички чи компетенції) від тих, хто їх створює, до тих, хто перетворить їх на результати. Трансфер знань включає як комерційну, так і некомерційну діяльність, таку як: спільні дослідження, консультації, ліцензування, створення спін-оф та спін-аут компаній, мобільність дослідників та публікації у наукових статтях[290].

З позиції економістів трансфер технологій розглядається *як комплекс економічних відносин, які виникають в області використання та передачі нових знань про виробництво продукції, про засто-*

[290] Communication From the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Improving knowledge transfer between research institutions and industry across Europe: Embracing Open Innovation — Implementing the Lisbon agenda», Brussels, 4.4.2007, COM 2007) 182 final.

сування процесу чи надання послуги між її власником і замовником — резидентами, тобто особами які постійно проживають на території однієї країни, а у випадку міжнародного трансферу технологій — резидентами та нерезидентами, тобто особами, які постійно проживають закордоном. Позиції економістів щодо трансферу технологій повинна поєднувати комплекс економічних відносин з інтелектуальною безпекою.

На думку Ляшенко О.М., трансфер технологій — це система взаємовідносин між агентами суспільного обміну з приводу передавання економічно вигідних, валоризованих нових знань, захищених правом інтелектуальної власності, що використовують реципієнти з метою отримання вигоди[291]. Загальнолексичне значення слова «валоризація» (фр. *valorisation*) відображає процеси створення та підвищення цінності, вартості, корисності чи значимості чого-небудь у результаті цілеспрямованих дій або заходів. І далі, Ляшенко О. М. розвиває методологію, вважаючи, що валоризація технологій — це процес їх перетворення на інтелектуальний продукт, оскільки механізм валоризації знань, базований на двох складових: нагромадженні та дистрибуції є сферою діяльності відповідних інституцій і підпадає під певну логіку і умови. І далі, з позиції нашого предмету дослідження, «трансфер технологій передбачає не тільки передачу знань по відношення до інтелектуальної безпеки, а й перетворення їх в інноваційну технологію за активною участі як джерела цієї технології /винаходу, реципієнта/користувача, так і кінцевого споживача продукту, виробленого за допомогою згаданої інновації»[292].

Науковці Зінчук Т. О. та Кащук К. М. у своїй статті «Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення у розвитку вітчизняної економіки», визначають «трансфер технологій як процес, через який ідея вченого або винахідника в будь-якій сфері діяльності перетворюється на успіх як для автора, так і всього суспільства» ..., і далі, «як послідовності дій, в ході яких нові знання, отримані в результаті фундаментальних та прикладних досліджень в університетах та науково-дослідних інституціях, вільно розповсюджуються, передаються через надання науково-технічних послуг або купуються підприємствами для впровадження в якості продукції чи технології»[293].

Трансфер технологій — інструмент поширення та впровадження технологій, зазначають А. Касич та В. Бурківська у своїй статті «Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства». У науковій літературі, справедливо зазначають ці науковці, немає еди-

[291] Ляшенко О.М. Методи та моделі комерціалізації трансферу технологій. Автореферат на дисертації на здобуття наук. ступ. докт. ек. наук…ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2009.С. 36. URL:http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3051/1/secur_ lyashenko _doc_aref.pdf.

[292] Ляшенко О.М. Комерціалізація та траесферт технології: категорії та методи інноваційної діяльності /Інноваційна еконгоміка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. С. 8–13. URL: http://masters.donntu.org/ 2013 /iem/suhanov/library/ar2.pdf.

[293] Зінчук Т. О. Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення у розвитку вітчизняної економіки / Т. О. Зінчук, К. М. Кащук. Зб. наук. пр. Таврійського держ. агротехнол. ун-ту. Сер. Екон. науки. 2012. № 2 (18), т. 4. С. 199–208. URL: http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/4262. edu.ua/ bitstream/123456789/4262/3/Znptdau_2012_2_199_208.pdf.

ного, універсального тлумачення поняття трансферу технологій. Наявні підходи до трактування відповідної категорії містять значні розбіжності щодо визначення сутності та форм трансферу технологій. Провівши аналіз наукової літератури, зазначають А. Касич та В. Бурківська, бачимо, що є певна спільність та відмінність поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на формування методології трансферу технологій (табл. 1.9)[294]. З цією метою у запропонованій таблиці, зазначені науковці виділили чотитири базисний підходи та розкрили їх сутність:

1) передача технологій;
2) діяльність;
3) вид комунікації та заємодії;
4) процес та надали кожному етапу характеристику, які мають змістовне значення для поглибленого дослідження інтелектуальної безпеки.

Етап передача технологій базується на додержані законодавства України щодо трансферу технології шляхом оформлення укладення договору, який визначає майнові права та обов'язки на технологію.

Таблиця 1.9.

Тлумачення категорії «трансфер технологій» (ТТ)

Автор, джерело	**Базисний підхід, сутність**	**Характеристика**
Ст. 1. п.13. ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій[295]; В. Соловйов[296], В. Титов[297].	*1. Передача технологій.* Оформлюється укладенням договору, який визначає майнові права та обов'язки на технологію. Промислове освоєння технології покладається на реципієнта. Технології, створенні в держсекторі, користуються фінансовою підтримкою держави.	Окреслена юридична сторона ТТ.Не визначена роль та мета здійснення ТТ.
Н. Артамонова[298], А. Шапошников[299]	*2. Діяльність.* Спрямована на створення умов для співробітництва підрозділів розробників із потенційними покупцями. Послідовність дій, у процесі яких знання, досвід, промислова власність вільно розповсюджується або купується підприємствами для впровадження як продукт або процес.	Визначено взаємозв'язки між сторонами; хід утворення знань, досвіду, промислової власності, її розповсюдження, передачі, купівлі, впровадження.

[294] Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства / Класичний приватний університет. *Приазовський економічний вісник*. Випуск 6(11) 2018. С. 188–194. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/ 2018/6_11_uk/35.pdf.

[295] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року.Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[296] Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций): [монография] / В. П. Соловьев. Киев : Феникс, 2006. 560 с.

[297] Титов В.В. Трансфер технологий / В.В. Титов. URL:http://www.metodolog.ru/00384/annot.htm.

[298] Артамонова Н.О. Інформаційне забезпечення трансферу медичних технологій як сучасний комунікаційний механізм інноваційної діяльності / Н.О. Артамонова. URL:http://archive.nbuv.gov.ua/ portal/soc _gum/bdil/2009-3/6.pdf.

[299] Шапошников А.А. Трансфер технологий: определения и формы / А. А. Шапошников. Инновации. 2005. No 1 (78). С. 57–60.

Таблиця 1.9. (продовження)

Автор, джерело	**Базисний підхід, сутність**	**Характеристика**
Н. Чухрай[300], Р. Сеатон[301].	*3. Вид комунікації та заємодії.* Застосування знань, цільове їх використання вимагає злагоджених дій двох або більше індивідуумів. Взаємодія та взаємообмін інформацією між людьми протягом тривалого періоду. Економічні відносини у сфері використання нових систематизованих знань про виробництво продукції, застосування процесу чи надання послуги між її власником і споживачем.	Визначена необхідність тісних взаємозв'язків між сторонами. Не визначено процес перетворення знань в комерційний продукт.
Рада з наукових та промислових досліджень (CSIR), В. Денисюк[302], П. Массей[303], В. Соудер[304]	*4. Процес.* Перетворення інтелектуальної власності на фізичний продукт або процес, який генерує комерційну вигоду або може бути використа-ний на благо суспільства. Обмін навичок, знань, технологій, методів і зразків виробництва між урядами та установами для забезпечення НТП та більшої доступності для ширшого кола користувачів. Процес обміну знаннями, машинами, обладнанням, методами, процесами, а також об'єктами з метою полегшення доступу до науково-технічних розробок від першовідкривачів до наступної передачі потенційним користувачам.	Визначено роль, мету здійснення ТТ. Окреслено процес перетворення ідеї в комерційний продукт. Окреслено можливості використання людських знань і досвіду.

Такий підхід сформульовано в результаті дослідження економістами в основному загальних підходів *сфери технологій*, народження технологій, їх видів та зрілості, які є об'єктами трансферу, з врахуванням особливостей державного регулювання у сфері трансферу, джерел його фінансування тощо.

Існує поширена думка, що ***трансфер технологій з позиції права*** *— це вид комунікацій між суб'єктами господарювання на основі договірних відносин, простіше кажучи — передача винаходу на договірних умовах.* Трансфер технологій, по відношення до інтелектуальної безпеки, розглядають як процес зміни власника об'єкта технології або її складової у комерційній або вільній формі, метою якого є досягнення нового, більш

[300] Чухрай Н.І. Трансфер і комерціалізація технологічних інновацій / Н.І. Чухрай. *Економіка промисловості*. 2002. № 3 (17). С. 160–66.
[301] Seaton R. The development and application of interactive models of industrial technology transfer / R. Seaton, M. Cordey-Hayes. *Tehnovation*. 1993. No 1 (13). P. 45–53.
[302] Денисюк В.А. Стан та перспективи розвитку передачі (трансферу технологій) в Україні / В.А. Денисюк. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів, 2000. № 16. С. 370–377.
[303] Massey P.A Knowledge Exchange Perspective of Technology Transfer / P. Massey. China : IEEE, 1997. P. 106–115.
[304] Souder W.E. 1987 Managing New Product Innovation, D.C. Heath, New York.

якісного економічного або соціального ефекту, продукту або іншого результату. Популярною точкою зору є розгляд *трансферу технологій з огляду більш широкого соціально-економічного погляду як процес розповсюдження технологічних знань, які можна застосовувати на практиці, наприклад методів виробництва та технологічних процесів, комп'ютерних мереж, тощо.*

Опрацювання понятійної сутності трансферу технологій, зазначають А. Касич та В. Бурківська, дає можливість визначити функції цього процесу:

- *функцію комунікацій* — інформування, поширення, передача результатів людського інтелекту та науково-технічних розробок від його розробника до кінцевого споживача;
- *функцію забезпечення технологічного розвитку* — перетворення інтелектуальної власності на фізичний продукт або процес, який генерує комерційну вигоду та обмін знаннями, машинами, обладнанням, методами, процесами;
- *функцію забезпечення майнових прав та обов'язків*, тобто укладання договорів.Узагальнюючи вищевикладене, підсумовують зазначені науковці, можна повідношенню до проедмета дослідження сказати, що *трансфер технологій по відношення до інтелектуальної безпеки — це процес застережливого інформування, поширення, передачі та впровадження результатів людського інтелекту та науково-технічних розробок від його розробника до кінцевого споживача з метою забезпечення технологічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоздатності підприємства, економічного ефекту від упровадження цих розробок за виконання умов платності*[305].

Законодавці України дотримуються саме такого погляду, і закріпили трансфер технологій в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (далі — Законі України № 143-V)[306], як *передачу технології, яка оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових* (п. 13. ст. 1).

Але деякі вчені не підтримують такий варіант змісту поняття, через те що в ньому не вказується з якою метою відбувається трансфер і яка його роль для покращення господарської діяльності контрагента ринкових відносин. Тут акцентується увага на змісті передачі технології — комерційний, тобто той який приносить прибуток, і некомерційний — безоплатний. За думкою деяких зарубіжних науковців об'єктом є *інформація*, в процесі взаємодії і взаємообміну. Але такий підхід не можна

[305] Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства / Класичний приватний університет. *Приазовський економічний вісник*. Випуск 6(11) 2018. С. 188–194. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/35.pdf.

[306] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

визнавати трансфером, бо фактично відбувається лише обмін даними. Тут має місце характер некомерційного трансферту технології або, аналогічно, дії при неправомірному використанні технології без дозволу її автора/ів. При цьому, справедливо зазначає І. Родіонова, у своїй статті «Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств», цінність знань, тобто непатентована інформація і буде становити некомерційну форму трансферу технологій, до якої відносять: фундаментальні дослідження, ділові ігри, наукові відкриття і технологічні винаходи. Некомерційний трансфер технологій найчастіше використовується в галузі наукових досліджень фундаментального характеру. Він зазвичай супроводжується невеликими витратами (особливо валютними) і може підтримуватися як по державній лінії, так і на основі фірмових і особистих контактів[307]. На нашу думку, некомерційний трансфер технологій стримує інноваційний розвиток та ринкові відносини, а також невілює зацікавленість авторів-розробників, що пояснює їх зусилля до отримання патентів на винаходи (корисні моделі).

Таким чином, підсумовує О. Білоус у своїй статті «Державне регулювання у сфері трансферу знань та технологій як чинник інноваційного розвитку економіки України», трансфер знань є більш широкою категорією, ніж «трансфер технологій». Він може відбуватися як у вигляді трансферу технологій (кодифікованого знання), так і у вигляді трансферу неявного знання. Трансфер знань у вигляді трансферу технологій називають також «технологічним проштовхуванням» (*technology push*)[308].

Саме тому з позиції методології трансфер технологій та її складових, потребує поглибленого дослідження проблема походження технологій та природи її створення, що має значення для встановлення автора/ів (власника/ів) результату інтелектуальної, творчої діяльності у сфері інтелектуальної власності. В умова інноваційного розвитку, появи бізнес-технологій, що є сукупністю відповідних методів, спеціально розроблених прийомів, які включають в себе використання інновацій, технологічних рішень, розкриття змісту сфери технології дозволяє поглибити уявлення про доволі складну абстрактну наукову категорію, якою є технологія та її різновиди (наукові, інформаційні, комп'ютерні, інвестиційні, виробництва нової техніки, тощо).

З теоретичної точки зору, абстрагує геометрической метафорой Григорій Громов, можна уявити, що в кожен окремо взятий момент часу найбільш передові науково-технічні рішення розташовуються на зовнішній поверхні багатовимірної *«сфери технологій»* — поверхні, яка відокремлює світ освоєних промисловим виробництвом наукових законів і професійних знань від решти технологічно ще непізнаною частини

---

[307] Родіонова І.В., Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. №3(15), 2012. С.59–64. URL: https://web.znu.edu.ua/ herald//issues/2012/eco-3-2012/059-64.pdf.

[308] Білоус О.Ю. Державне регулювання у сфері трансферу знань та технологій як чинник інноваційного розвитку економіки України. *Вісник соціально-економічних досліджень*, випуск 2 (57), 2015. С. 100–107. URL: http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2015/57/pdf/100-107.pdf.

світу. Весь внутрішній обсяг цієї швидко розширюємої «сфери» складають раніше освоєні і відповідно спадні по висоті до історичного центру рівні технології. Спостережуване нині швидке розширення «сфери технологій» означає, зокрема, що все більша частина сукупного комерційної ваги товарів світового ринку буде випускатися на підприємствах, що володіють технологією «внутрішнього шару», тоді як відносна вага на світовому ринку підприємств, які володіють передовими технологіями «зовнішнього шару», буде постійно знижуватися. Це, по суті, і реєструють прийняті нині показники зовнішньоторговельного балансу (в тому числі і по наукомістким товарам). І далі, на сучасному етапі якісної еволюції світового промислового ринку основний за значимістю продукцією провідної групи найбільш передових в науково-технічному відношенні підприємств, контролюючих *поверхність «сфери технології»*, виявляються вже не стільки випускаємі ними матеріальні товари, безпосередньо реалізовані на світовому ринку, скільки генеруються при цьому професійні знання, багаторазово використовувані потім поетапно у всіх нижчих шарах цієї самої «сфери технології» десятками, сотнями і тисячами різних підприємств для створення постійно зростаючого числа нових *локальних технологій*. У той же час основною продукцією підприємств, які володіють *базовими технологіями* (контролюючих ту чи іншу ділянку поверхні «сфери технології»), виявляється вже не стільки безпосередньо випускаєма ними матеріальна продукція, скільки генеруються на поверхні цієї «сфери» професійні знання, необхідні для постійного оновлення принципів створення стрімко зростаючого числа локальних технологій. Продукція, що випускається же при цьому товарна продукція (комп'ютери, наукові прилади, космічні апарати, штами мікроорганізмів в біотехнічних системах і т.п.) незалежно від того, проводиться вона масово або дрібносерійно, являє собою по суті всього лише «ринковий сертифікат» ефективності, що додається до основного і найбільш цінного продукту — базової технології, а також до тих нових управлінських стратегій, які дозволяють тривалий час зберігати ефективний контроль над світовим інноваційним процесом в цілому[309].

Такий погляд свідчить про зв'язок *сфери технології* з науковою діяльністю, де предметом технології є система уявлень, категорій, принципів та законів синтезу (проектування) ефективних технологічних процесів, які склалися в технології в процесі її становлення і розвитку. До технології належить віднести специфічні найменування процесів, продуктів та напівфабрикатів, методи визначення їх якісних та кількісних характеристик, конкретні проявлення законів фундаментальних наук в технології, закономірності технологічних процесів (швидкість, рівновага та ін.), їх моделі (ідеальні об'єкти). Окремі складові предмету технології поняття можуть бути використані і іншими науками, але тільки їх сукупність, зведена в систему, яка має системні, тобто найбільш загальні для технології ознаки з однаковим способом їх вимірювання і є предметом технології. Науковці справедливо зазначають, що технологія є синтетич-ною (інтег-

[309] Григорий Громов. «Сфера» технологии. URL: http://www.wdigest.ru /nir_ sphere.htm.

ральною, поліпредметною) і заснована на теоретичних засадах фундаментальних наук, які з'ясовують та описують окремі явища, що проявляються при виконанні технологічних операцій (теплообмін, хімічна реакція, тощо). Головна мета технології може бути досягнена тільки при наявності кількісної оцінки довершеності процесу та якості продукту. Одержати ці оцінки можна тільки сукупністю методів з використанням перелічених трьох видів опису, що засновані на різних модельних уявленнях. Таким чином, відмічають науковці, технологія користується двома *типами моделей*: ідеальні об'єкти фундаментальних наук, на базі яких сформульовано найбільш загальні закони та закономірності природознавчих наук та ідеальні об'єкти власне самої технології, на базі яких складено морфологічні описи окремих стадій (технологічних операцій) та функціональні описи структури технологічних ліній. Основним методичним засобом технології як науки є визначення найбільш істотних зв'язків між параметрами окремих технологічних операцій та параметрами структури технологічної лінії (ідеалізація об'єктів), вибір відомих або розробка нових засобів їх кількісної оцінки. Постачають ці методи фундаментальні науки, які створюють ідеальні моделі окремих явищ, що характерні для виробництва будь-якого продукту. Створення ідеальних об'єктів окремих стадій всієї структури технологічної лінії (моделі другого та третього рівня) — суто технологічна задача. І далі, якщо механізм окремих явищ не встановлено або не описано, то відомі описи фундаментальних наук не дозволяють встановити необхідні зв'язки між окремими операціями технологічної лінії та параметрами кожної операції окремо. В такому разі морфологічні і функціональні описи об'єднують емпірично. Створення ідеальних об'єктів технології починають з ідеалізації параметричного опису, а потім морфологічного, який дозволяє встановити найбільш важливі істотні закономірності окремих стадій. При складанні функціонального опису технологічної лінії моделі складають виявленням найбільш істотних зв'язків між окремими стадіями, що впливають на вибрані показники якості технологічної лінії. Технологією можна назвати галузь знання прикладного характеру, яка займається вивченням засобів виробництва продуктів, корисних людині, та може вибрати із цих засобів найбільш економічні та найбільш довершені відносно надання належної якості виробляємого продукту.

Таким чином, з одного боку технологія — це сукупність засобів переробки сировини в готовий продукт, а з іншого — наукова дисципліна, яка розробляє та довершує ці засоби. Відповідно з цим основні загальні завдання технології повинні забезпечити:

1) найбільше вилучення корисної речовини із сировини;
2) відповідні задані або оптимальні властивості (якість) готового продукту;
3) відсутність шкоди довкіллю в процесі виробництва;
4) відповідні (задані) або оптимальні затрати на виготовлення готового продукту;
5) можливість керування технологічними процесами найбільш простими засобами;

6) визначену або оптимальну надійність функціонування технологічних процесів[310].

З позиції інтелектуальної безпеки, важливо відмітити, що закономірності процесів сучасної технології засновані на фундаментальних законах хімії, фізики, біології, тощо є передумовою створення постійно зростаючого числа нових *локальних технологій (інноваційних технологій)*, які народжуються в процесі застосування базових технологій, які втратили з часом свою новизну або стали широко розповсюдженими в практичній господарський діяльності. Це має суттєве значення для застережливого розкриття інформації про інноваційні технології, які мають ознаки національних інтересів при здійсненні трансферу технологій конкурентам або з урахуванням додержання державної бнезпеки України.

Саме нові локальні технології (інноваційні технології) стають результатом винаходів, корисних моделей у сфері технологій, які мають конкретного автора/ів (винахінників) і які стають об'єктом трансферу. З технологією пов'язують матеріальні та енергетичні ресурси без чого її реалізація в життя неможлива. Саме тут народжується інженерна та конструкторська думка та реалізація пропозиції. З інженерної позиції технологія — це інструменти, устаткування, процеси, дії, матеріали і знання, потрібні для перетворення ресурсів у товари і послуги, що випускаються. Об'єкт технології за своїм призначенням передається споживачу (набувачу) на підставі договору про трансфер технології для вирішення відповідних економічних та технічних завдань. Об'єкт технології при укладанні договору про трансфер технології повинен мати вже право інтелектуальної власності або майнові права інтелектуальної власності, тобто мати охоронний документ захисту майнових прав. Слід також враховувати, що складові технології як її елементи можуть набувати окремо майнові права, які фіксуються при укладанні договору про трансфер технології. Без врахування цього фактору виникають конфлікти, які стримують використання самої технології або роблять використання технології невизначеною, також і в умовах некомерційної передачі технології.

Одночасно, зазначимо, що у Законі України № 143-V[311] проглядається розмивання прав інтелектуальної власності без конкретизації передачі майнових прав на технології юридичними особами або відсутність договорів про впровадження, що призводить до спрощення самого процесу трансферу технологій, який втрачає предметність та залежать від властивостей самого продукту, а саме: способів послідовної зміни стану, властивостей, форми, розмірів та інших характеристик предмета праці. Так як технології розрізняються сукупністю конкретних прийомів одержання, опрацювання, переробки вихідної сировини, матеріалів, напівфабрикатів, інформації, устаткуванням і механізмами, що для цього застосовуються, послідовністю і місцем виконання технологічних процесів. При здійсненні трансферу технологій слід враховувати, що техноло-

[310] Основні технологічні поняття та визначення. URL: https://lektsii.org/ 5-62188.html.
[311] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

гії можуть бути простими і складними. Ступінь складності визначається різноманітністю способів впливу на предмет праці, кількістю технологічних складових, точністю їх виконання. Тут основними технологічними складовими є технологічні процеси, що включають: технологічні цикли; технологічні операції; технологічні елементи.

При цьому слід враховувати,що найбільш перспективним та динамічним процесом трансформації нових ідей та науково-технічних знань є розробка сучасних технології *(нових локальних технологій [інноваційних технологій])*, які не лише відкривають нові можливості комерційного використання в економіці результатів наукового пошуку та інженерної думки, а й висувають високі вимоги до організації процесу його освоєння. Ці вимоги стосуються правильного вибору форм інноваційного підприємництва, рівня кваліфікації персоналу підприємств, компаній та його мотивації. Інноваційні технології набувають майнових прав інтелектуальної власності та стають об'єктом трансферу на ринку з урахуванням їх інноваційних властивостей. Одночасно, інноваційні технології потребують охоронни майнових прав інтелектуальної вдасності на кожній стадії технологічного процесу, включаючм технологічні цикли; технологічні операції; технологічні елементи з додержанням вимог державної бнезпеки України.

Комерційна реалізація інноваційних технологій є елементом складної системи науково-технічного обміну (співпраці) та комунікації, яка здійснюється на умовах договірних відносин. Трансфер інноваційних технологій може здійснюватися як на комерційній так і на некомерційній основі. Найбільш притаманним для ринку технологій є комерційний трансфер неуречевлених технологій, який створює основу сучасних науково-технічних відносин. Основними формами комерційного трансферу технологій є: продаж патентів; продаж ліцензій; продаж «ноу-хау», лізинг; договори з приводу копірайт; франчайзинг; надання наукомістких послуг. Усі ці форми передбачають отримання прибутку від здійснення таких господарських операцій, що дає змогу стверджувати, що фактично, вони є методами комерціалізації трансфера технологій[312].

Узагальнюючи зазначене, визначимо ***загальний зміст інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій***, *який характеризується постійно зростаючим числом нових локальних технологій (інноваційних технологій), які народжуються в процесі застосування базових технологій в інноваційно-інтелектуальном середовищі при здійсненні комерційного та некомерційного трансферу технологій конкурентам на договірній основі з застережливим розкриттям інформації про інноваційні технології з урахуванеям охорони майнових прав інтелектуальної власності та з доджержанням вимог національних інтересів та державної бнезпеки України.*

Практика господарювання в нашій країні та за її межами виробила цілу низку організаційних форм трансферу і комерціалізації техноло-

[312] Родіонова І.В. Основні форми та етапи здійснення трансфератехнологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національногоуніверситету*. No 3(15), 2012. С. 59–63. URL: https://web.znu.edu.ua/herald /issues/2012/eco-3-2012/059-64.pdf.

гій, що є головним напрямом просування трансферу і комерціалізації технологій та має суттєве значення для розвитку інтелектуальної безпеки. Об'єктивними умовами цього процесу є становлення інформаційно-технологічної системи розвитку цивілізації і зростання пріоритетності четвертого фактора виробництва — інноваційного підприємництва, а також необхідність оптимізації взаємовідносин між людиною, суспільством і природою. Процес інтернаціоналізації створення виробничого і комерційного використання, трансферту поширення технологій дістав назву «техноглобалізм»[313].

З розвитком ринку технологій пов'язують високотехнологічний бізнес та інноваційне підприємництво, до якого відносять ***організаційні форми трансферу технологій*** *— створення технопарків, технополісів, інноваційних центрів, наукових парків, конгломерати (пояси)* технокомплексов і наукових парків, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, з якими пов'язують комерціалізацію створеного продукту інтелектуальної власності (інноваційної технології), які *входять до складу інноваційної інфраструктури*, одним з завдань якої є просування на договірних умовах нововведень (інноваційних технологій) на регіональні, міжрегіональні, іноземні ринки, включаючи виставкову, рекламну, маркетингову діяльність, патентно-ліцензійну роботу, захист інтелектуальної власності. Ці структури можуть значно відрізнятися за розміром, видами діяльності, обсягом вхідних ресурсів і вихідних послуг.

Слід звернути увагу на розвиток інтелектуальної безпеки за напрямом створення високотехнологічного бізнесу та інноваційного підприємництва у вигляді організаційних форм трансферу технологій — інноваційні центри, наукогради, конгломерати (пояси) технокомплексов і наукових парків, які відносять інноваційної інфраструктури.

Як бачимо, з позиції інтелектуальної безпеки розвиток організаційних форм (інноваційної інфраструктури) трансферу технологій здійснюється в напрямку *створення мереж* шляхом організації науково-виробничих і дослідницьких об'єднань та центрів, які мають можливість надавати послуги у сфері трансферу технологій.

Поняття «мережа» в інноваційному середовищі виступає як інструмент інноваційної інфраструктури, що дозволяє ефективно поширювати технологічну інформацію і здійснювати пошук партнерів для реалізації інноваційних проектів.

Проаналізувавши декілька мереж трансферу технологій, зазначає Є. Новіков у своїй статті «Мережа трансферу технології як невід'ємна складова сучасної технологічної безпеки», можна дійти висновку, що головними їх завданнями є: передача трансфер технологій між науковим сектором і компаніями, а також всередині промислового сектора; пошук партнерів для здійснення кооперації в розробці і впровадженні нових наукомістких технологій; поширення технологічної інформації серед наукових організацій та підприємств; формування єдиної бази техноло-

[313] Класифікація організаційних форм трансферу технологій. URL: https:/ /infopedia.su/15xccf8.html.

гічних запитів та пропозицій. Клієнтами таких мереж можуть бути компанії малого, середнього та великого бізнесу, академічні та галузеві науково-дослідні інститути, університети, приватні особи, які здійснюють просування технологічної інформації та пошук технологічних партнерів[314]. У свю чергу розвиток мережі трансферу технологій потрпебує додержання вимог інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій.

Функціонування більшості мереж трансферу технологій базується на використанні наступних інструментів: єдина база технологічних запитів і пропозицій; технологічний аудит — перевірка пропозицій / запитів на технічну спроможність і готовність до трансферу; веб-сайт мережі — інформаційний ресурс, на якому представлена база технологічних запитів і пропозицій мережі; періодична інформаційна розсилка з інформацією про діяльність мережі і нових профілях; мережева взаємодія з членами та партнерами мережі. Найбільш яскравим прикладом такої мережі виступає Європейська мережа підприємств (Enterprise Europe Network, ENN), що складається на даний момент з 250 регіональних консорціумів, серед яких центри трансферу та бізнес-інноваційні центри[315].

Головними цілями Enterprise Europe Network є:

Створити інтегровану мережу послуг підтримки бізнесу, засновану на досвіді двох мереж з 270 Euro Info Centres (EIC) і 250 Innovation Relay Centres (IRC); Збільшити синергію між усіма партнерами мережі з метою забезпечення інтегрованих послуг;

Покращити доступ малого та середнього бізнесу до послуг мережі за концепцією «No wrong door»;

Полегшити адміністративні процедури для учасників мережі;

Забезпечити професіоналізм та якість послуг.

Мережа EEN відкрита для всіх зацікавлених організацій, і ніяка вузька група не повинна домінувати і лобіювати свої інтереси[316].

Узагальнюючи погляди науковців, доцільно сформувати напрями спрямування інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій в умовах розвитку інноваційно-інтелектуального середовища в Україні, де змістовним стає потреба у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології (табл. 1.10).

[314] Новіков Є. А. Мережа трансферу технології як невід'ємна складова сучасної технологічної безпеки. С. 29–33. URL:https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/26.05.15/Conf _26.05.15_6.pdf.
[315] Там само.
[316] Там само.

Таблиця 1.10.

Напрями спрямування інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій в умовах розвитку інноваційно-інтелектуального середовища.

№ з/п	Напрями спрямування-ня інтелек-туальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
1	Взаємодія суб'єктів трансферу технологій	При взаємодії суб'єктів трансферу технологій між собою шляхом: 1) створення технологій та/або їх складових; 2) обміну досвідом та інформацією про науково-технологічні досягнення; 3) проведення консультацій з основних питань науково-технічної і технологічної політики стосовно застосування технологій та їх складових; 4) виробництва та здійснення кооперації постачання технологій та/або їх складових у межах договорів про їх трансфер; 5) укладення інших цивільно-правових договорів відповідно до законодавства.	Закон України № 143-V[317] [п.1 ст. 4]
2	Міжнародне співробітни-цтво України у сфері трансферу технологій.	Під час міжнародного співробітництва у сфері трансферу технологій, що передбачає: 1) укладення двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів України щодо науково-технічного, технологічного, інвестиційного співробітництва і кооперації; 2) залучення інвестицій у науково-технічний комплекс України; 3) сприяння запровадженню в Україні міжнародних стандартів, зокрема стандартів системи управління якістю; 4) передачу технологій у рамках науково-технічної і виробничої кооперації та інвестиційного співробітництва; 5) забезпечення участі вітчизняних підприємств, наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів у міжнародних виставках та ярмарках високотехнологічної продукції і технологій; 6) участь у розвитку вітчизняних сегментів міжнародних інформаційних і комунікаційних систем з питань інтелектуальної власності та трансферу технологій.	Закон України № 143-V[318] [п. 1 ст. 5]

[317] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[318] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

Таблиця 1.10. (продовження)

№ за/п	Напрями спрямування інтелектуальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
3	Інформаційне забезпечення трансферу технологій.	При забезпеченні установ та організацій державної системи науково-технічної та патентної інформації: 1) формування інформаційних ресурсів науково-технічної, кон'юнктурно-економічної та патентної інформації з урахуванням усіх доступних джерел інформації про складові технологій; 2) створення в межах чисельності та фонду оплати праці регіональних відділень науково-технічної інформації; 3) підготовку за дорученням уповноваженого органу з питань реалізації державної політики у сфері трансферу технологій та на замовлення інших суб'єктів трансферу технологій інформаційно-аналітичних довідок про технології та їх складові; 4) формування галузевих і регіональних автоматизованих баз даних про технології та їх складові, створені з використанням бюджетних коштів, зокрема про патентно-кон'юнктурні, наукові дослідження, конструкторські, проектні та випро-бувальні роботи, пов'язані зі створенням і викори-станням технологій та/або їх складових, інтеграцію таких баз даних у міжнародні інформаційні мережі з питань трансферу технологій; 5) проведення рекламно-інформаційних заходів, семінарів, конференцій, засідань за круглим столом, виставок, громадського обговорення інформації про технології та їх складові з метою поширення цієї інформації в регіонах; 6) ознайомлення на безоплатній основі фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у створенні, використанні та трансфері технологій, з реферативною патентною інформацією про технології та їх складові; 7) надання заінтересованим особам у встановленому уповноваженим органом з питань реалізації держав-ної політики у сфері трансферу технологій порядку[319] переліку наявних в	Закон України № 143-V[320] [п. 2 ст. 10]

[319] Про затвердження Порядку надання інформації про технології. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 04.02.2013. № 82. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-13#n13.

[320] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

Таблиця 1.10. (продовження)

№ за/п	Напрями спрямування інтелектуальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
		Україні та за її межами технологій та/або їх складових, зокрема техно- логічних інновацій, науково-технічної, зокрема кон'юнктурно-економічної і патентної, інформації про технології та/або їх складові, майнові права або частка майнових прав на які належать державі.	
4	Передача майнових прав на технології, створених за бюджетні кошти.	При враховувані майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів: - належність установам, організаціям та підприємствам-виконавцям цих робіт (далі — виконавці) відповідно до Цивільного Кодексу України; - передачу установами, організаціями та підприємствами-виконавцями органам державної влади, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі — замовники), положень Цивільного Кодексу України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом; - використовувати технології та/або їх складові, створені або придбані за бюджетні кошти переважно на території України; - передавати майнові права на технології, створені за бюджетні кошти, для використання на території іноземних держав у порядку, визначеному Законом України № 143-V; - розподіляти у разі якщо складові технологій частково створено за рахунок власних коштів підприємств, наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів і фізичних осіб, а частково — за рахунок бюджетних коштів, майнові права на ці складові на підставі договору про їх створення та використовуються за умовами договору про їх трансфер.	Закон України № 143-V[321] [п. 1, п. 2, п. 4, п. 6, 7 ст. 11]

[321] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

Таблиця 1.10. (продовження)

№ за/п	Напрями спрямування інтелектуальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
5	Державна експертиза технологій	При визначенні під час проведення державної експертизи технологій та їх складових: 1) технологічний рівень і новизна технологій, їх складових та обладнання; 2) орієнтовної ринкової ціни технології та обладнання чи розміру плати за їх використання; 3) конкурентоспроможність технологій та продукції, яка буде виготовлена із застосуванням цих технологій; 4) патентної чистоти технологій, їх складових; 5) відповідності технологій нормам техногенної та екологічної безпеки, технічного регулювання.	Закон України № 143-V[322] [п. 3 ст. 14]
6	Проведення результативних досліджень експертів та праць учених, що перешкоджають інтеграції процесу трансферу технологій на українських підприємствах	При здійснені аналізу міжнародних звітів, результатів досліджень експертів та праць учених, що перешкоджають інтеграції процесу трансферу технологій на українських підприємствах: 1) зовнішньої та внутрішньої міграції науковців; 2) недостатніх обсягів фінансування інноваційної діяльності; 3) низької інноваційної діяльності активних підприємств, що зумовлює скорочення частки інноваційної продукції як у структурі виробництва, так і в експорті; 4) низького рівня державної підтримки інновацій і попиту на високотехнологічну продукцію; 5) відсутності стимулюючих механізмів трансферу технологій.	Касич А.О., Бурківська В.А.[323]
7	Імплементація трансферу технолоій для українських підприємств.	При вирішенні проблем імплементації трансферу технологій для українських підприємств та розробики системи етапів цього процесу, яка би враховувала видовий склад технологічного обміну та методи його практичного використання.	Касич А.О., Бурківська В.А.[324]

[322] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.
[323] Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства. Класичний приватний університет. *Приазовський економічний вісник*. Випуск 6(11) 2018. С. 188–194. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/35.pdf
[324] Там само.

Таблиця 1.10. (продовження)

№ за/п	Напрями спрямування інтелектуальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
8	Процес трансферу технологій.	При вивчені видів трансферу технологій за сприятливого впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, процес трансферу технологій, може бути з застережливим розкриттям інформації з боку: – підприємства-розробника технології / інноваційної розробки, який пропонує до передачі розроблену ним технологію; – прямий (класичний) трансфер закритих технологій/інновацій; – підприємства, яке потребує впровадження інноваційних розробок та шукає технологію для трансферу; – зворотний трансфер закритих технологій/ інновацій, що є характерною рисою вітчизняних підприємств; – підприємства, що потребує впровадження інноваційної розробки, розробника технології / інноваційного рішення для підприємства, за підтримки держави та інституційних структур галузевого, національного, міжнародного рівня — спільний трансфер створених відкритих технологій/інновацій.	Касич А.О., Бурківська В.А.[325]
9	Активізація інноваційних процесів.	При визначенні: – потреби в технологічному розвитку; – оцінки технологій; – плануванні трансферу технологій; – реалізації трансферу технологій.	Касич А.О., Бурківська В.А.[326]; Родіонова І.В.[327]
10	Високотехнологічний бізнес та інноваційне підприємництво	При створенні та розвитку організаційних форм трансферу технологій — створення технопарків, технополісів, інноваційних центрів, наукових парків, конгломерати (пояси) технокомплексов і наукових парків, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, з якими пов'язують комерціалізацію створеного продукту інтелектуальної власності (інноваційної технології), які входять до складу інноваційної інфраструктури.	Бутнік-Сіверський О.Б.[328]

[324] Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства. Класичний приватний університет. *Приазовський економічний вісник*. Випуск 6(11) 2018. С. 188–194. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/35.pdf.

[325] Там само.

[326] Там само.

[327] Родіонова І.В. Основні форми та етапи здійснення трансфератехнологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національногоуніверситету*. № 3(15). 2012. С. 59–63. URL: https://web.znu.edu.ua/herald /issues/2012/eco-3-2012/059-64.pdf.

[328] Бутнік-Сіверський О.Б. Інноваційна властивість трансферу технологій: комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та розвиток її організаційних форм. *Питання інтелектуальної власності у сфері трансферу технологій*: збірн. наук. прац. IV Всеукр. наук.-практ. конф.-семін. з пробл. екон. інтел. власн., 21 травн. 2021р., Київ : Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2021. 279 с.

Таблиця 1.10. (продовження)

№ за/п	Напрями спрямування інтелектуальної безпеки	Потреби у застережливості розкриття інформації про інноваційні технології	Джерело узагальнення
11	Створення мереж шляхом організування науково-виробничих і дослідницьких об'єднань та центрів, які мають можливість надавати послуги у сфері трансферу технологій.	При передачі — трансферу технологій між науковим сектором і компаніями, а також всередині промислового сектора; – пошуку партнерів для здійснення кооперації в розробці і впровадженні нових наукомістких технологій; – поширення технологічної інформації серед наукових організацій та підприємств; – формуванні єдиної бази технологічних запитів та пропозицій.	Новіков Є. А.[329]

Підсумовуючи дослідження інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій як процес застережливого розкриття інформації про інноваційні технології, зазначимо:

– інтелектуальна безпека повинна враховувати особливості розвитку сфери трансферу технологій в умовах інноваційної діяльності за напрямом розробки інструментів трансферу технологій, створення мережі агентств трансферу і комерціалізації із приєднанням до міжнародних угод і національних патентних банків, оптимізації роботи існуючих та нових мереж з урахуванням додержання національних інтересів;

– з позиції економістів трансфер технологій розглядається як комплекс економічних відносин, які виникають в області використання та передачі нових знань про виробництво продукції, про застосування процесу чи надання послуги між її власником і замовником — резидентами, тобто особами які постійно проживають на території однієї країни, а у випадку міжнародного трансферу технологій — резидентами та нерезидентами, тобто особами, які постійно проживають закордоном, що поєднує комплекс економічних відносин з інтелектуальною безпекою;

– трансфер технологій передбачає не тільки передачу знань по відношення до інтелектуальної безпеки, а й перетворення їх в інноваційну технологію за активною участі як джерела цієї технології/винаходу, реципієнта/користувача, так і кінцевого споживача продукту, виробленого за допомогою згаданої інновації;

– трансфер технологій з позиції права — це вид комунікацій між суб'єктами господарювання на основі договірних відносин та по відношення до інтелектуальної безпеки розглядають як процес зміни власника об'єкта технології або її складової у комерційній або вільній формі, метою якого є досягнення нового, більш якісного економічного або соціального ефекту, продукту або іншого результату;

[329] Новіков Є. А. Мережа трансферу технології як невід'ємна складова сучасної технологічної безпеки. С. 29–33. URL:https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/26.05.15/Conf _26.05.15_6.pdf.

– трансфер технологій *по відношення до інтелектуальної безпеки — це процес застережливого інформування, поширення, передачі та впровадження результатів людського інтелекту та науково-технічних розробок від його розробника до кінцевого споживача з метою забезпечення технологічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоздатності підприємства, економічного ефекту від упровадження цих розробок за виконання умов платності;*

– загальний зміст інтелектуальної безпеки у сфері трансферу технологій характеризується постійно зростаючим числом нових локальних технологій (інноваційних технологій), які народжуються в процесі застосування базових технологій в інноваційно-інтелектуальном середовищі при здійсненні комерційного та некомерційного трансферу технологій конкурентам на договірній основі з застережливим розкриттям інформації про інноваційні технології з урахуванеям охорони майнових прав інтелектуальної власності та з доджержанням вимог національних інтересів та державної бнезпеки України;

– з позиції інтелектуальної безпеки, розвиток організаційних форм (інноваційної інфраструктури) трансферу технологій здійснюється в напрямку створення мереж шляхом організації науково-виробничих і дослідницьких об'єднань та центрів, які мають можливість надавати послуги у сфері трансферу технологій з урахуванням застережливого розкриття інформації про інноваційні технології.

РОЗДІЛ 2.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА НАПРЯМОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2.1. Техніко-технологічна національна безпека в контексті законодавчого забезпечення та розвитку інноваційно-інтелектуального середовища і науково-технічної діяльності

Техніко-технологічна національна безпека в інноваційно-інтелектуальній сфері діяльності націлена на збереження високого рівня науково-технічного потенціалу на всіх ієрархічних рівнях (держави, регіону, підприємства).

В умовах постіндустріального суспільства саме інновації виступають рушійною силою зростання рівня техніко-технологічної безпеки в Україні. У той же час, аналіз публікацій провідних українських і зарубіжних вчених про роль та особливості інноваційних змін в постіндустріальному суспільстві, справедливо зазначають науковці Л. Антоненко та К. Дера у своїй статті «Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя», вказує на довготриваліть і складність технологічної безпеки нашої країни[330]. І далі ці автори, вважають, що економічна ситуація сьогодні в Україні як невід'ємній складовій глобального інноваційного простору і її технологічна безпека можуть розглядатися в контексті розгляду інноваційної політики і її впливу на нашу економіку.

Розглядаючи ситуацію з технологічним забезпеченням України, необхідно визначити місце, що займає наша країна в світі за низкою показників, пов'язаних з наявністю технологій, а також загалом потенціал країни тощо. Перехід до змішаної (ринкової) економіки збігається з переходом людства від індустріальної до інформаційної (постіндустріальної) стадії прогресу цивілізації. Україна, акцентують увагу науковці, залишилась на індустріальній стадії, причому довгострокова криза відкинула її на десятиліття назад. Становлення постіндустріального суспільства є серйозною проблемою, оскільки індустріальна та інформаційна (постіндустріальна) стадії розвитку економіки докорінно відрізняються. На ін-

---

[330] Антоненко Л. А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя / Л. А. Антоненко, К. А. Дера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 18–23.URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/1070 / http://vlp.com.ua/ files/03_34.pdf.

дустріальній стадії превалює матеріальне виробництво, а на постіндустріальній — сфера послуг, тобто нематеріальне виробництво[331].

Враховуючи зазначене, є потреба у поглибленому дослідженні техніко-технологічної національної безпеки в контексті законодавчого забезпечення та розвитку інноваційно-інтелектуального середовища і науково-технічної діяльності, де продовжується дискусія науковців стосовно розуміння змісту категорії «техніко-технологічної національної безпеки» та досі немає єдиного підходу до окремих напрямів інноваційної та науково-технічної діяльності, про що свідчить поглиблений аналіз джерел науковців, здійснений В. Лойко в його статті «Технологічна безпека як складова економічної безпеки»[332].

При цьому зазначимо, науково-інтелектуальна безпека, як складова інтелектуальної безпеки (рис. 1.1. Розділ 1), комплексно враховує напрями інноваційної діяльності в інноваційно-інтелектуальній сфері діяльності з урахуванням техніко-технологічної національної безпеки.

З нашої позиції, деталізуючи, техніко-технологічну національну безпеку, відзначимо, що вона охоплює такі її напрями як: технологічна безпека, науково-технічна безпека, науково-технологічна безпека. Всі вони враховують науково-технологічний та технічний потенціал держави, який зростає за рахунок впровадження новітніх технологій та інновацій на основі досягнень науково-технічного прогресу, збереження рівня науково-технічного потенціалу та раціонального використання інтелектуальних і технологічних ресурсів, що сприяє забезпеченню техніко-технологічної незалежності країни.

Виходячи з предмету нашого дослідження, доцільно скористатись аналізом джерел науковців з статті В. Лойко, коли, наприклад, автор аналізує[333] таку функціональну складову як «технологічна безпека», де він звертає увагу на те, що Є. Діденко[334], С. Покропивний[335], Д. Ковалёв та Т. Сухорукова[336], О. Озаріна та М. Андрущенко[337], О. Ареф'єва та Т. Кузенко[338], називають її «техніко-технологічною», підкреслюючи пріо-

---

[331] Антоненко Л. А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя / Л. А. Антоненко, К. А. Дера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 18–23.URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/1070 / http://vlp.com.ua/ files/03_34.pdf.

[332] Лойко В. В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. *Ефективна економіка* № 5, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4040.

[333] Там само.

[334] Діденко, Є.О. Управління економічною безпекою підприємства (на прикладі підприємств швейної галузі): автореф. дис… канд. екон. наук: 08.00.04. К.: КНУТД, 2012. 20 с.

[335] Економіка підприємства: підручник / За заг. ред. д-ра С.Ф. Покропивного. екон. наук. К.: КНЕУ, 2003. 608 с.

[336] Ковалёв, Д. Экономическая безопасность предприятия / Ковалёв Д., Сухорукова Т. *Экономика Украины.* 1998. № 10. С. 48–51.

[337] Озарина, О. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / Озарина О., Андрущенко М. Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы обеспечения экономической безопасности». Донецк: РИА ДонНТУ, 2001. С. 105–108.

[338] Ареф'єва, О.В. Планування економічної безпеки підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 326 с.

риттетність техніки, яка безумовно є значимим чинником для промислового підприємства.

Технологічна складова економічної безпеки на рівні підприємства розглянута в статті Хринюк О.С., Корчовна М.Р. наступним чином: «Технологічна складова — ступінь відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим зразкам за умови оптимізації витрат ресурсів, розвиток технологічного потенціалу»[339]. Одночасно, С. Ільяшенко[340], Й. Петрович[341], І. Шульга[342] застосовують в своїх працях термін «технологічна» складова економічної безпеки, не тільки підприємства, а О. Озаріна та М. Андрущенко[343] виділяють також окремою складовою техногенну безпеку. Ця думка, вважає В. Лойко, також заслуговує на увагу, оскільки кількість техногенних аварій та катастроф значна. Суміжним поняттям, зазначають науковці, є «техногенна безпека», оскільки вона охоплює практично всі небезпечні об'єкти техносфери, зокрема військові, сільськогосподарські, штучні космічні об'єкти та аварії, що становлять загрозу для населення і довкілля[344].

Але зважаючи на швидкий розвиток науково-технічного прогресу за останні роки та ускладнення обладнання та технологій, зазначає В. Лойко, можна погодитися з автором, що у майбутньому термін «техногенна безпека» буде більш актуальним, ніж «технологічна», що, на наш погляд, за якістю це не співставні категорії, які мають різне змістовне навантаження. На це звертають увагу В. Шлемко та І. Бінько, які вважають, що технологічна безпека України полягає у впровадженні новітніх технологій, досягненні технічного прогресу, збереженні такого рівня вітчизняного науково-технічного й виробничого потенціалу, який у разі погіршення внутрішніх і зовнішніх умов забезпечив би виживання національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів, збереження державної незалежності[345]. Такий погляд не поєднує технологічну безпеку з техногенною безпекою як різні економічні категорії.

---

[339] Хринюк О.С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи / О.С. Хринюк, М.Р. Корчовна. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: www.economy.nayka.com.ua/.

[340] Ильяшенко, С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценки. *Актуальные проблемы экономики*. 2003. № 3. С. 12–19.

[341] Петрович, Й.М. Економіка підприємства: Підручник / Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Семенів О.М. та ін. За заг. ред. Й.М. Петровича. Львів, «Новий Світ. 2000», 2004. 680 с.

[342] Шульга, І.П. Економічна безпека акціонерних товариств як економічна категорія/ І.П. Шульга *Академічний огляд. Дніпропетровськ*: ДУЕП. № 2. 2010. С. 37–44.

[343] Озарина, О. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / Озарина О., Андрущенко М. Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы обеспечения экономической безопасности». Донецк: РИА ДонНТУ, 2001. С. 105–108.

[344] Антоненко Л. А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя / Л. А. Антоненко, К. А. Дера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 18–23. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/1070 / http://vlp.com.ua/ files/03_34.pdf.

[345] Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. К. :НІСД, 1997. 144 с.

Техногенна безпека, з нашої позиції, має більше значення для економічної безпеки держави або регіону, на рівні підприємства доцільно все ж таки застосовувати термін «технологічна безпека». Технологічна безпека є безпечністю «методів обробки, виготовлення, зміни якості, форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, що застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції». Це формулювання можна назвати визначенням тільки технологічної безпеки, яка є більшою мірою теоретичною, оскільки на практиці ми маємо справу з конкретною реалізацією технологічного процесу, що змушує нас розглядати визначення його складових, які і зумовлюють рівень комплексної технологічної безпеки[346].

На наш погляд, технологічна безпека України відтворює технологічні досягнення з урахуванням розробок промислової власності, які мають охорону прав інтелектуальної власності. Зауважимо також, що Е. Камишникова[347] застосовує термін «інвестиційно-технологічна» безпека, підкреслюючи доцільність вкладення інвестицій саме в технології, а Н. Гічова[348] використовує термін «інноваційно-технологічна», звертаючи увагу на те, що розвиток технологій базується на інноваціях. Заслуговує на увагу, зазначає В. Лойко, також і думка авторів щодо використання додаткового слова «науково» до терміна «технологічна безпека». Так, наприклад, Користін О. Є.[349] використовує термін «науково-технічна» складова економічної безпеки, підкреслюючи важливість розвитку техніки саме на основі досягнень науки.

Наприклад, Є. Буравльов та В. Стогній розглядають науково-технологічну безпеку як ступінь (міра) захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від нераціонального розвитку (відсутність у стратегії розвитку інноваційної, соціально-економічної, екологічної збалансованих складових), а також через дослідження поняття техносфери — частини біосфери, відповідно перетвореної людиною на технічні і технологічні об'єкти. При цьому складовими техносфери є техніка (сукупність засобів людської діяльності, що створюються для реалізації процесів виробництва та обслуговування виробничих і невиробничих потреб суспільства) і технологія (сукупність методів і процесів виробництва або надання послуг)[350].

---

[346] Антоненко Л. А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя / Л. А. Антоненко, К. А. Дера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 18–23 URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/1070 / http://vlp.com.ua/ files/03_34.pdf.

[347] Камышникова, Э.В. Качественная оценка экономической безопасности предприятия на основе использования функции желательности / Э.В. Камышникова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. 2009. Вип. 251, т. III. С. 571–577.

[348] Гічова Н. Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (металургія)» / Н.Ю. Гічова. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

[349] Користін, О.Є. Економічна безпека: навч. посібник / Користін О.Є., Барановський О.І, Герасименко Л.В. та ін. // За ред. О.М. Джужі. К.: Алерта; КНТ: Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

[350] Буравльов Є. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації / Є. Буравльов, В. Стогній. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 32–40.

Узагальнюючи наведені думки науковців, можна визначити окремо зміст ряду категорій, які є слушними з огляду розуміння техніко-технологічної національної безпеки. ІІ за окремими напрямами відносять до складу економічної безпеки. Відповідно наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України[351], у Методичних рекомендаціях визначено, що економічна безпека — це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Складовими економічної безпеки окрім виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, макроекономічної, продовольчої, соціальної та фінансової безпеки, входить інвестиційно-інноваційна безпека.

У Методичних рекомендаціях зазначено, що інвестиційно-інноваційна безпека — це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості. Метою такого з'єднання таких категорій (субіндексу) є побудова інтегрального індексу економічної безпеки, який складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки).

Як бачимо, зі змісту інвестиційно-інноваційної безпеки в Методичних рекомендаціях не розглядається окремо інвестиційна безпека та інноваційна безпека, які також прямо не пов'язані з техніко-технологічною національною безпекою. Якщо розглядати зміст інвестиційно-інноваційну безпеку окремо за її складовими, то підтвердимо їх суттєві якісні ознаки.

Інвестиційна безпека держави, узагальнюючи зазначає В. Любімов у своїй статті «Поняття та критерії інвестиційної безпеки», забезпечується за умов дотримання граничної норми інвестування, що дає можливість: відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал нації; здійснювати розширене відтворення основного капіталу; підтримувати конкурентоспро-можність економіки; гарантувати зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку і міжнародного співробітництва; створювати стратегічні резерви; долати депресивні явища у регіонах країни; зберігати і відновлювати природні ресурси; утримувати на безпечному рівні екологічні параметри[352]. Він також зазначає, що прямого визначення інвестиційної безпеки на сьогодні відсутнє, що, на нашу думку, потребує економіко-правового осмислення.

---

[351] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text.

[352] Любімов, В. І. Поняття та критерії інвестиційної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток* № 5, 2010. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=136.

Окремі автори[353], посилається В. Любімов, під інвестиційною безпекою розуміють такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння. Інші[354] зазначають, що інвестиційна безпека визначається можливістю нагромадження ресурсів або капітальних вкладень. За належного його рівня підвищується капіталовіддача функціонування секторів економіки, зростають темпи розширеного відтворення і технологічного переозброєння економіки. На думку О. Барановського, під інвестиційною безпекою держави, слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні інвестиційні потреби національної економіки за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються, оптимального співвідношення між розмірами внутрішніх і зовнішніх інвестицій, іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу[355].

З методичної точки зору, розглядає В. Любімов, поняття «інвестиційна безпека» означає процес забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економіка здатна зберігати і підтримувати такий рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку і соціально-економічної стабільності країни, зростання конкурентоспроможності національної економіки та добробуту населення. Дане визначення, з чим можна погодитись, є методологічним продовженням уточнення поняття «економічна безпека», доповнює і поглиблює його з боку сутності інвестиційної складової безпеки, виражає взаємозв'язок між ними та розкриває зв'язки між основними складовими економічної безпеки. Інвестиційна безпека — це і стан, і процес. З одного боку, вона характеризує досягнутий рівень використання інвестиційних ресурсів в економіці, а з іншого — розкриває процес та напрями ефективного їх використання. Виходячи зі змісту наукових поглядів інвестиційна безпека пов'язані з економічним станом інвестиційної сфери та підтримуванням рівня інвестиційних ресурсів.

Стосовно інвестиційно-інноваційної безпеки, то розглядаючи чинники впливу на стан безпеки інвестиційного середовища, науковці Н. Гуляєва та І. Вавдійчик. у своїй статті «Інвестиційно-інноваційна безпека як чинник економічного зростання» відмічають, що більшість дослідників схиляється до висновку про логічне розділення ознак інноваційного й інвестиційного для характеристики стану економічної системи[356]. Так, інноваційна безпека, визначає А. Сухоруков, як спроможність науково-інноваційного потенціалу генерувати якісні зрушення у національній економіці; здатність протистояти зовнішнім

---

[353] Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник / Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський, О.М. Мозговий та ін.; за ред. Д.Г.Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2003. 387с.

[354] Сундук А., Юрін Я. Банківське кредитування як чинник гарантування інвестиційної безпеки регіонів України. *Вісник Національного банку України*. 2004. № 1. С. 24–26.

[355] Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.

[356] Гуляєва Н.М., Вавдійчик І.М. Інвестиційно-інноваційна безпека як чинник економічного зростання. С. 211–215. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/31.pdf.

технологічним загрозам і гідно позиціонувати себе на світовому ринку технологій[357]; О. Левковець під інноваційною безпекою

пропонує розуміти забезпечення сталого процесу створення, використання і поширення нових знань і технологій на основі поєднання науково-технологічного потенціалу країни та можливостей міжнародного кооперування, а також створення тим самим передумов сталого функціонування і розвитку економічної системи[358]; А. Федоренко трактує інноваційну безпеку з позиції системного підходу як динамічний стан науково-технічного комплексу країни, який забезпечує сталий стан її державної інноваційної системи, гарантує рівень науково-технічного потенціалу, мінімально необхідний для своєчасного переходу до нових

технологічних укладів, підтримку економічної, регіональної та національної безпеки загалом і водночас максимально обмежує негативні прояви науково-технічного прогресу на економічну безпеку держави[359]. Таким чином, підсумовують Н. Гуляєва та І. Вавдійчик, майже всі позиції зводяться до того, що інноваційну безпеку можна визначити як стан захищеності інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання (чи економічної системи) від внутрішніх та зовнішніх загроз у процесі впровадження інновацій, у господарську діяльність зокрема[360].

З інноваційною безпекою пов'язують також виробничу безпеку, яку в Методичних рекомендаціях визначають як стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. Таким чином, майже всі позиції науковців зводяться до того, що інноваційну безпеку можна визначити як стан захищеності інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання (чи економічної системи) від внутрішніх та зовнішніх загроз у процесі впровадження інновацій, у господарську діяльність зокрема, що не в повній мірі охоплює економіко-правовий зміст техніко-технологічної національної безпеки, хоча в окремих випадках має спільний зміст.

З нашої позиції, техніко-технологічна національна безпека та її складові за змістом є самостійною економіко-правовою категорією в інноваційно-інтелектуальному середовищі та науково-технічній діяльності. Техніко-технологічну національну безпеку слід розглядати як з економічної, так і з правової, враховуючи право інтелектуальної власності на результат творчої технічної та технологічної діяльності.

Техніко-технологічна безпека, зазначає Ю. Єлістратова, залежить від рівня забезпечення підприємства технікою і технологіями. Її рівень,

---

[357] Сухоруков А. Проблеми інноваційної безпеки України. *Економіка і прогнозування*. 2011. No 2. С. 63–81.

[358] Левковець О. Інноваційна безпека України: проблеми забезпечення в глобалізованому світі. *Економічні науки*. 2012. No 15. С. 81–87.

[359] Федоренко А. Інноваційно-інвестиційна складова економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Чернігів, 2015. 22 с.

[360] Гуляєва Н.М., Вавдійчик І.М. Інвестиційно-інноваційна безпека як чинник економічного зростання. С. 211–215. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/31.pdf.

як правило, визначається схильністю і спроможністю суб'єкта господарювання до запровадження технічних і технологічних інновацій. В умовах постійно зростаючого рівня конкуренції на більшості ринків саме від інноваційної складової суттєво залежить рівень стабільності і безпеки підприємства в цілому[361]. Саме тому, на думку Г. Ткачук, у динамічному зовнішньому середовищі конкурентоспроможності можна досягти за рахунок налагоджених на високому рівні техніко-технологічних бізнес-процесів, які в свою чергу допоможуть сформувати підприємству стійку конкуренту перевагу, яку буде складно скопіювати конкурентам у короткостроковій перспективі[362].

Технічні і технологічні інновації є результатом технічної та технологічної творчої діяльності будь-якої фізичної особи. Об'єктом творчої діяльності є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях. Зазначимо, нормою ст. 418 ЦК України визначається *право інтелектуальної власності як право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності*. Результати технічної та технологічної творчої діяльності відносять до об'єктів права промислової власності, до яких належать: технічні рішення (винаходи), корисні моделі; зовнішній вигляд промислових виробів (промислові зразки — малюнки чи моделі); символи чи позначення, що проставляються на промислових виробах, використовуються при наданні послуг (торгівельні марки); географічні зазначення місць походження товарів; найменування фірм, під якими вони виступають у господарському обороті (фірмові або комерційні найменування); сорти рослин; породи тварин; топографії інтегральних мікросхем тощо. До права промислової власності включено також право на припинення недобросовісної конкуренції, тобто на використання прийомів, що суперечать усталеним у промисловій і торговельній практиці чесним звичаям. З техніко-технологічною безпекою пов'язують і сферу трансферу технологій, *як процес комерціалізації технічних та технологічних знань* у вигляді передачі ноу-хау, нових технологій, технологічного обладнання та науково-технічних знань від власника до замовника.

Підсумовуючи зазначене, визначимо категорію *«техніко-технологічна національна безпека»*, що *є безпечністю методів обробки, виготовлення, зміни якості, форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, які застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції з одночасним запровадження технічних і технологічних інновацій, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях та набувають право або майнові права інтелектуальної власності.* Це є визначенням тільки техніко-технологічної без-

[361] Єлістратова Ю.О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро- та макрорівнях / Ю.О. Єлістратова. *Інноваційна економіка.* 2010. No 5. С. 81–86.

[362] Ткачук Г.Ю. Техніко-технологічна безпека сільськогосподарських підприємств / Житомирський державний технологічний університет. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/304.pdf.

пеки, яка є більшою мірою теоретичною, оскільки на практиці ми маємо справу з конкретною реалізацією технологічного процесу, що змушує розглядати його складових, які і зумовлюють рівень комплексної техніко-технологічної безпеки.

Вважаємо найбільш прийнятним передбачити в проекті законодавства такі визначення:

- технологічна безпека — *це безпечність методів обробки, виготовлення, зміни якості, форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, що застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції, які входить до технологічного процесу або технологічної операції, або є технологічним елементом*;
- науково-технічна безпека — *це стан захищеності наукового потенціалу держави, наявних в країні конкурентоспроможних технологій, способів і засобів праці, наборів матеріально-речових факторів виробництва, видів їх поєднання для створення певного продукту або послуги з метою недопущення та усунення наслідків технологічної недосконалості і господарської діяльності*;
- науково-технологічна безпека — *це стан науково-технологічного та виробничого комплексів національної економіки, спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, що забезпечує належне відтворення національної інноваційної системи, здатність до генерування позитивних якісних зрушень в економіці, досягнення та підтримки міжнародної конкурентоспроможності країни, а також гарантувати державну незалежність за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів*;
- науково-технічний потенціал держави — *це збереження рівня науково-технічного забезпечення та раціонального використання інтелектуальних і технологічних ресурсів, що включає масштабну модернізацію всієї промисловості та перетворення України в новітню, технологічно орієнтовану країну*.

Тому, надзвичайно важливим завданням державної політики є структурна перебудова економіки, яка передбачає масштабну модернізацію всієї промисловості та перетворення України в новітню, технологічно орієнтовану державу. Це дасть можливість перейти на стадію інформаційного суспільства, в якому основним ресурсом збагачення стає науковий чи інтелектуальний потенціал, а основним чинником конкурентоспроможності національної економіки — рівень її технологізації

Звернемо увагу на те, що історичний досвід доводить, що в умовах ринкової економіки живуть 150 країн, але досягли значних успіхів в економіці і добробуті народів лише 25–30 країн, які об'єднали ринкову економіку з її науково-технологічним переозброєнням, зі становленням нового технологічного способу виробництва. Ступінь технологічного розвитку визначає конкурентоспроможність країн на світовому ринку[363].

[363] Стиглиц Д.Ю. Экономика государственного сектора / Пер. с англ. М.: Издательство МГУ: ИНФРА-М,1997. 720 с.

З позиції розвитку науково-технічного та науково-технологічного потенціалу держави в економіці України майже повністю відсутні технології шостого технологічного устрою, частка п'ятого устрою становить 10 %, а найпоширеніші четвертий та третій технологічні устрої.

Прискорення інноваційних процесів вимагає ефективнішого використання всесвітнього інформаційного простору. Повинні бути створені і задіяні високоефективні системи телекомунікацій, розроблені і застосовані нові швидші методи передавання і оброблення інформації та її пошук, збирання, накопичення і збереження за єдиною системою обліку електронних інформаційних ресурсів.

Важливими напрямками вирішення проблеми підвищення науково-технічної та технологічної безпеки країни з позиції розвитку науково-технічного потенціалу держави є:

1) визначення взаємозв'язків науково-технологічної безпеки та інших складових безпеки;
2) створення системи моніторингу науково-технологічної безпеки;
3) впровадження новітніх інноваційних технологій та їх трансферу;
4) збереження такого рівня вітчизняного науково-технічного й виробничого потенціалу, який у разі погіршення внутрішніх і зовнішніх умов забезпечив би виживання національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;
5) збереження державної незалежності та здатності до генерування позитивних якісних зрушень в економіці, досягнення та підтримки міжнародної конкурентоспроможності країни;
6) спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Законодавчі підходи до технологічної безпеки, науково-технічної безпеки та науково-технологічної безпеки не визначено в українському законодавстві. Відповідно, в нормативно-правовому полі техніко-технологічна безпека не має повноцінного оформлення, оскільки нормативно-правових документів поки ще несформовано.

Щодо підприємства, то в основі техніко-технологічної безпеки підприємства знаходяться техніка і технології, а її рівень залежить від здатності суб'єкта господарювання до впровадження технічних і технологічних інновацій, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях та набувають право або майнові права інтелектуальної власності.

Основними ознаками техніко-технологічної безпеки підприємства є:

1) якість і відповідність технологічного процесу виробництва та основного капіталу потребам ринку;
2) захищеність техніко-технологічної сфери підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;
3) здатність техніко-технологічної сфери підприємства забезпечувати його високу конкурентоспроможність;
4) за рахунок високої ефективності використання основного капіталу забезпечувати сталий розвиток підприємства.

До сфери національної безпеки відноситься також науково-технологічну сферу. Однак вона торкається загроз переважно економічного

характеру, що впливає на рівень безпечності науково-технологічної безпеки об'єктів техносфери. Технологія, як і концептуальне питання безпеки ризикованих об'єктів економіки, є в Україні предметом наукових досягнень і потребує опрацювання.

Нині особливо актуальною для розвитку техніко-технологічної безпеки стала необхідність формування і реалізації державної технологічної політики як довгострокового стратегічного курсу держави, спрямованого на ефективне використання науково-технічного потенціалу і перетворення України в технологічно орієнтовану державу з високим рівнем розвитку національних галузей. У зв'язку з цим надзвичайно важливе значення має реалізація Національної програми України «Критичні технології», головними цілями якої є розвиток і своєчасне впровадження особливо пріоритетних з точки зору національної безпеки та економічного зростання технологій, які дадуть можливість вирішити першочергові критично важливі для держави проблеми, що безпосередньо впливають на обороноздатність, енергетичну незалежність, інформаційну безпеку держави в цілому, конкурентоспроможність, рівень життя народу[364].

Критичні технології *— це нові технології, що забезпечують створення зразків озброєння, військової та спеціальної техніки*, які спроможні успішно протидіяти іноземним зразкам і не можуть бути гарантовано імпортованими, та сприяють вирішенню найважливіших технологічних проблем у сферах національної безпеки і оборони держави[365].

Технологічно розвинені країни володіють критичними технологіями (КТ) і забезпечують собі стійке становище на міжнародних ринках готової продукції як цивільного, так і військового призначення. Такі технології є визначальними для зміцнення обороноздатності держав і досягнення цілей національної безпеки.

Перелік критичних технологій в Україні затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 600-р «Деякі питання розвитку критичних технологій у сфері виробництва озброєння та військової техніки»[366].

Визначення «КТ», поняття «критичності» й системи оцінок для з'ясування позиції країни, зазначають науковці у свої статті «Критичні технології: сутність поняття та підходи до формування їх переліків»[367] змінюються від прогнозу до прогнозу. Серед факторів, урахованих у різ-

---

[364] Єфремова К. В. Технологічна безпека віртуальної інфраструктури. ДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. С. 18–22. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/ 2015/05/26.05.15/Conf_26.05.15_4.pdf.

[365] Критичні технології. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/kritichni-tehnologiyi.

[366] Деякі питання розвитку критичних технологій у сфері виробництва озброєння та військової техніки. Розпорядження Кабінету Міністріа України. № 600-р від 30 серпня 2017 р. Редакція від 23.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2017-%D1%80#Text.

[367] Дихановський В. Критичні технології: сутність поняття та підходи до формування їх переліків / В. Дихановський, Д. Заклевський, О. Юрченко. *Наука і оборона*, №4,2013. С. 42–45. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21 C O M = 2 & I 2 1 D B N = U J R N & P 2 1 D B N = U J R N & I M A G E _ FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nauio_2013_4_9.pdf.

них прогнозах, зустрічаються такі, як вплив на конкурентоспроможність, екологію, національну безпеку, якість життя. Іноді КТ визначають як технології загального призначення (generic), тобто такі, що мають потенціал використання в багатьох галузях промисловості. Перелік КТ зазвичай розробляється на десять років. У деяких мовах слову «критичний» притаманний «катастрофічний акцент» («такий, що перебуває у стані кризи», «небезпечний»), тому в країнах Європи використовують термін «ключові технології», наприклад у Франції — *technologies cl és* («ключові технології»)[368], у Німеччині — Schlusseltechnologien («ключові» або «основні технології»)[369]. Термін «ключові технології» використовується й у міждержавних програмах співробітництва в науково-технічній сфері в Євросоюзі[370]. Попри різні назви, трактування завжди одне — технології, які мають високий потенціал впливу на національну конкуренто спроможність і якість життя[371].

Переліки КТ — це свого роду прогноз для майбутнього технологічного розвитку країни, відображення найважливіших науково-технічних пріоритетів[372]. Саме КТ є узагальненням стану та орієнтиром розвитку наукових та інженерних досягнень та, одночасно, є напрямком пошуку нових критичних технологій для винахідників, які відтворюють національні інтереси безпеки та стимулюють розвиток інтелектуальної безпеки в інноваційно-інтелектуальному середовищі.

Саме тому, науковці Б. Бімбер і С. Поппер у своїй роботі[373] зазначили, що для розгляду технології як критичної, процедура відбору повинна відповідати трьом переліченим нижче критеріям:

1. Політична актуальність. Перелік технологій має відображати потенційні області для політичного втручання, щоб зробити результат досяжним. Особлива увага приділяється питанням проведення НДДКР, комерціалізації, поширенню та впровадженню результатів.

2. Чіткий поділ. КТ мають чітко вирізнятися від некритичних. Неприпустимо включати будь-які просунуті (популярні) технології.

3. Відтворюваність. Навіть особи, котрі безпосередньо не беруть участі у визначенні КТ, повинні бути в змозі відновити процедури, які використовуються для їх вибору. Метод, який застосовується, має бути прозорим, надійним і доступним для громадськості.

---

[368] Louvet J. P. Les principaux resultats de l'etude «Technologies cles 2005» / J. P. Louvet. Paris : Ministere de l'Economie,des Finances et de l'Industrie, 2000.
[369] Eine Erste Bilanz. Futur: Der deutsche Forschungsdialog. BMBF, Bonn, 2003. 20 p.
[370] European A. Strategy for Key Enabling Technologies – A Bridge to Growth and Jobs. Brussels : European commission, 2012.
[371] Key technologies for Czech National Research Programme / K. Klusacek. – Technology Foresight Summit, Budapest, UNIDO, 2007.
[372] Дихановський В. Критичні технології: сутність поняття та підходи до формування їх переліків / В. Дихановський, Д. Заклевський, О. Юрченко. *Наука і оборона,* № 4, 2013. С. 42–45.URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nauio_2013_4_9.pdf.
[373] 8. Bimber B. A. What is a Critical Technology? / B. A. Bimber, S. W. Popper. RAND, DRU46054CTI, Santa Monica, CA, 1994. 29 p.

Структурно національні КТ розподілені за трьома пріоритетними напрямами:

а) технології життєзабезпечення населення України (медицина, продовольство й товари народного вжитку, енергетика, екологія);

б) перспективні технології подвійного використання (транспорт, матеріали, технології машинобудування, інформатика та засоби зв'язку);

в) технології спеціального призначення[374].

Підсумовуючи дослідження техніко-технологічної національної безпеки в контексті законодавчого забезпечення та розвитку інноваційно-інтелектуального середовища і науково-технічної діяльності, зазначимо:

- є потреба у поглибленому дослідженні техніко-технологічної національної безпеки в контексті законодавчого забезпечення та розвитку інноваційно-інтелектуального середовища і науково-технічної діяльності, де продовжується дискусія науковців стосовно розуміння змісту категорії «техніко-технологічної національної безпеки» та досі немає єдиного підходу до окремих напрямів інноваційної та науково-технічної діяльності;
- техніко-технологічна національна безпека охоплює такі її напрями як: технологічна безпека, науково-технічна безпека, науково-технологічна безпека, які враховують науково-технологічний та технічний потенціал держави, який зростає за рахунок впровадження новітніх технологій та інновацій на основі досягнень науково-технічного прогресу, збереження рівня науково-технічного потенціалу та раціонального використання інтелектуальних і технологічних ресурсів;
- техніко-технологічна національна безпека та її складові за змістом є самостійною економіко-правовою категорією в інноваційно-інтелектуальному середовищі та науково-технічній діяльності, яку слід розглядати як з економічної, так і з правової, враховуючи право інтелектуальної власності на результат творчої технічної та технологічної діяльності;
- категорія «техніко-технологічна національна безпека» — є безпечністю методів обробки, виготовлення, зміни якості, форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, які застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції з одночасним запровадження технічних і технологічних інновацій, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях та набувають право або майнові права інтелектуальної власності;
- найбільш прийнятним передбачити в проекті законодавства такі визначення:

---

[374] Дихановський В. Критичні технології: сутність поняття та підходи до формування їх переліків / В. Дихановський, Д. Заклевський, О. Юрченко. *Наука і оборона*, № 4, 2013. С. 42–45. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nauio_2013_4_9.pdf.

- ✓технологічна безпека — це безпечність методів обробки, виготовлення, зміни якості, форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, що застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції, які входить до технологічного процесу або технологічної операції, або є технологічним елементом;
- ✓науково-технічна безпека — це стан захищеності наукового потенціалу держави, наявних в країні конкурентоспроможних технологій, способів і засобів праці, наборів матеріально-речових факторів виробництва, видів їх поєднання для створення певного продукту або послуги з метою недопущення та усунення наслідків технологічної недосконалості і господарської діяльності;
- ✓*науково-технологічна безпека* — це стан науково-технологічного та виробничого комплексів національної економіки, спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, що забезпечує належне відтворення національної інноваційної системи, здатність до генерування позитивних якісних зрушень в економіці, досягнення та підтримки міжнародної конкурентоспроможності країни, а також гарантувати державну незалежність за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;
- ✓*науково-технічний потенціал держави* — це збереження рівня науково-технічного забезпечення та раціонального використання інтелектуальних і технологічних ресурсів, що включає масштабну модернізацію всієї промисловості та перетворення України в новітню, технологічно орієнтовану країну;
- ✓важливими напрямками вирішення проблеми підвищення науково-технічної та технологічної безпеки країни з позиції розвитку науково-технічного потенціалу держави є:
  1) визначення взаємозв'язків науково-технологічної безпеки та інших складових безпеки;
  2) створення системи моніторингу науково-технологічної безпеки;
  3) впровадження новітніх інноваційних технологій та їх трансферу;
  4) збереження такого рівня вітчизняного науково-технічного й виробничого потенціалу, який у разі погіршення внутрішніх і зовнішніх умов забезпечив би виживання національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;
  5) збереження державної незалежності та здатності до генерування позитивних якісних зрушень в економіці, досягнення та підтримки міжнародної конкурентоспроможності країни;
  6) спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;
- ✓в основі техніко-технологічної безпеки підприємства знаходяться техніка і технології, а її рівень залежить від здатності суб'єкта господарювання до впровадження технічних і технологічних інновацій, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях та набувають право або майнові права інтелектуальної власності;

- ✓до сфери національної безпеки відноситься також науково-технологічну сферу, яка торкається загроз переважно економічного характеру, що впливає на рівень безпечності науково-технологічної безпеки об'єктів техносфери;
- ✓*критичні технології* є узагальненням стану та орієнтиром розвитку наукових та інженерних досягнень та, одночасно, є напрямком пошуку нових критичних технологій для винахідників, які відтворюють національні інтереси безпеки та стимулюють розвиток інтелектуальної безпеки в інноваційно-інтелектуальному середовищі.

2.2. Фінансово-грошова національна безпека в умовах антикризового регулювання з урахуванням майнових прав інтелектуальної власності

Фінансово-грошова національна безпека має багаторівневу систему, яку утворює низка підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки. Вона поєднує дві взаємопов'язані складові: фінансову безпеку та грошово-кредитну безпеку держави, які на загальному рівні частіше розглядають як економічна безпека держави або окремо як фінансова безпека держави.

Так, з позиції М. Єрмошенка, який констатує: «… фінансова безпека є ґрунтовною кладовою економічної безпеки держави. На фінансах базується будь-яка економіка, фінанси — кров економічної системи держави»[375].

Науковець Г. Пастернак Таранушенко вводить поняття «фінансово-грошова безпека держави», під яким розуміє — «різновид безпеки, що має вплив на всі галузі економіки держави. Оскільки гроші є еквівалентом вартості будь яких товарів, вони (через ціну) є чинником, спроможним дестабілізувати економічне становище в країні. Гроші — не тільки паперові або монетні знаки обміну, купівлі або продажу, а ще й безготівкові перекази та цінні папери (акції, векселі, сертифікати, облігації тощо), що визначають фінансовий стан держави. Величезне значення має банківська система країни, яка реалізує всі операції, що стосуються обігу грошей та цінних паперів. Саме банки здатні стабілізувати або дестабілізувати фінансове становище держави»[376].

Співвідношення між поняттями «фінансова безпека», «грошово кредитна безпека», зазначає О. Рожко у своїй статті «Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення», «слід визначати, виходячи зі співвідношення категорій «фінанси» і «кредит», які є тісно пов'язаними, але категорія «фінанси» є ширша за своїм змістом та включає кредитні відносини. Також, враховуючи, що грошово кредитну політику поділя-

---

[375] Єрмошенко М. М. Фінансова безпека / М. М. Єрмошенко. *Віче*. 1998. № 11. С. 61–73.
[376] Пастернак Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави: підручник для осіб, що навчаються за фахом «Службовець, державного управління» / Г. А. Пастернак Таранушенко. К.: ІДУС при Кабміні України. 1994. 140 с.

ють на вузьку і широку, яка включає валютну політику, інфляційну політику, її слід визнати складовою фінансової безпеки»[377].

На загальному рівні фінансово-грошову безпеку держави зазначають як ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку[378].

«Стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави», зазначено в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р.[379], яке не втратило чинність та, у Концепції «визначені основні засади та напрями державної політики щодо забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері. Національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави».

Фінансова безпека, справедливо зазначає Оксана Мелих у своїй статті «Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення» — «є досить новою як для науки, так і для практики та не отримала належного всеосяжного осмислення. Вона належить до категорії тих, які, з одного боку, усім зрозумілі, а з іншого, — важкі для визначення у достатньо вичерпній формі»[380], «характеризу-

---

[377] Рожко О.Д, Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. No 2 (24), 2 т., 2017. С. 120–125. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/mnj_2017_2(2)__27.pdf.

[378] Фінансова безпека держави. URL:file:///C:/D51F~1/2015-2~1/2020~1/2020~3/2C70E~1/_--~1.HTM.

[379] Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері. Розпорядження Кабінету Мінвстрів України . № 569-р від 15 серпня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text.

[380] Мелих Оксана. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013 р. Випуск 12. Частина 2. С. 266–272. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11687/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202013_1.pdf.

ється відсутністю єдиної системи загальнотеоретичних підходів до фундаментального розкриття глибинної сутності дефініції «фінансова безпека». Недостатньо висвітленими є і питання, які стосуються алгоритму діагностики та регулювання стану фінансової безпеки держави[381].

Вітчизняні науковці В. Шлемко та І. Бінько під «фінансовою безпекою розуміють такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання»[382], що свідчить про загальний розгляд та наближення до єдиного загальнотеоретичного підходу розкриття фінансово-грошової сфери національної безпеки як цілісної категорії.

Сьогодні в одному з сучасних підручників розглядають фінансову безпеку, як основною складовою економічної безпеки, оскільки охоплює всі галузі матеріального виробництва та забезпечує обіг грошей. Існують різноманітні трактування її змісту та структурних складових. Переважно серед складових фінансової безпеки держави виділяють бюджетну безпеку, боргову безпеку, грошово-кредитну (монетарну) безпеку, валютну безпеку, інвестиційну безпеку, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору (фінансову безпеку страхового та фондового ринків)[383].

Тут слід зауважити, що в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013[384], які спрямовані для визначають переліку основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки для визначення показників безпеки, виділені таки визначення термінів:

фінансова безпека — це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові:

- банківська безпека — це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціо-

---

[381] Мелих Оксана. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013 р. Випуск 12. Частина 2. С. 266–272. URL: http://dspace.wunu.e du.ua/bitstream/ 316497/11687/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202013_1.pdf.

[382] Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. К.,1997. 143 с.

[383] Безпека життєдіяльності та охорони праці: підручник / [В. В. Сокуренко,О. М. Бандурка, С. М. Бортник та ін.]; за заг. ред. В. В. Сокуренка ; Харків. нац. ун-т внутр.справ. Харків : ХНУВС, 2021. 308 с.

[384] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економічного розвитку торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua /rada/show/v1277731-13#Text.

нування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

- безпека небанківського фінансового сектору — це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;
- боргова безпека — відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;
- бюджетна безпека — це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;
- валютна безпека — це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;
- грошово-кредитна безпека — це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Узагальнюючи, Оксана Мелих зі свого погляду розглядає окремо фінансову безпеку, як «захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання»[385].

Нині, в методичних рекомендаціях «Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні»[386], які набувають актуальність, виокремлюють значну кількість загроз економічній

---

[385] Мелих Оксана. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз.* 2013 рік. Випуск 12. Частина 2. С. 266 272. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11687/1/%D0%A1%D1%82% D0%B0%D1%82% D1%82%D1%8F% 202013_1.pdf.

[386] Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні [Текст]: метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін.]. Київ : Нац. акад.внутр. справ, 2017. 164 с.

безпеці держави, які, з нашої позиції, також відтворюють фінансово-грошову сферу національної безпеки, а саме:

- недосконаліть бюджетної політики та нецільове використання коштів бюджету;
- переважно фіскальний характер системи оподаткування;
- значні розміри державного й гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговуванням;
- різкі зміни рівня цін і курсу національної валюти;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та завищений рівень відсоткових ставок за кредитами, що також пов'язано зі створенням протидії загрозам — ризикам неповернення кредитів;
- неспроможність банків до акумулювання коштів і довгострокового кредитування;
- криміналізація та масштабний відтік капіталу в тіньовий сектор і за кордон тощо.

Також загрозу для економічної безпеки України, включаючи фінансово- грошову сферу національної безпеки, становлять:

- обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків;
- суттєва залежність від експортно-імпортної діяльності;
- погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунку поточних операцій;
- значна залежність від зовнішніх кредиторів;
- вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави;
- нестабільність і недосконаліть правового регулювання у фінансовій сфері;
- нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків і відтік капіталу за кордон;
- відтік капіталу за кордон унаслідок погіршення інвестиційного клімату;
- низький рівень бюджетної дисципліни й незбалансованість бюджетної системи;
- збільшення обсягу державного боргу;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- значний рівень доларизації економіки;
- істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не зумовлені дією макроекономічних факторів;
- недостатній розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;
- недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

Що стосується грошово-кредитної безпеки, то науковці С. Дячек та О. Панасюк у своїй статті «Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка», розглядають її, як «такий стан грошово-кредитної системи країни, який характеризується економічним зростанням, стійкістю

грошової одиниці, стабільністю її купівельної спроможності та таким рівнем інфляції, що сприяє зростанню реальних доходів населення»[387].

Основними загрозами, зазначає Н. Плєшакова[388], для безпеки грошово-кредитного сектору є:

- надмірно високі відсоткові ставки з кредити або надто швидке їх зростання;
- випереджаюче зростання попиту на фінансові ресурси порівняно із зростанням пропозиції — перевищення кредитних вкладень над депозитами;
- відсутність дієвої системи банківської безпеки;
- нерозвиненість банківської системи та практична відсутність страхування кредитів та депозитів;
- зростання обсягів та поширення поза банківського обігу готівки;
- низький рівень капіталізації банківської системи;
- недосконала кредитна політика комерційних банків, яка виявляється у надмірному ризику;
- недостатнє законодавче регулювання банківської діяльності.

Зауважимо, шо, на наш погляд, в основі фінансово-грошової національної безпеки є фінансове забезпечення інноваційної діяльності, з якою пов'язують сферу інтелектуальної власності. У зв'язку з цим, підсумовуючи, А. Почтовюк зазначає, з чим можна погодитися, що на сучасному етапі розвитку національної економіки головними проблемами фінансового забезпечення інноваційної діяльності українських підприємств залишаються:

- недосконаліть нормативно-правової бази;
- недостатнє фінансування з боку приватного сектору;
- низький рівень банківського кредитування;
- відсутність механізму перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектору;
- несприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів тощо.

Задля збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності, акцентує увагу А. Почтовюк, необхідно опиратися на світовий досвід: активно розвивати банківський сектор у частині залучення цільових інвестицій, фінансування перспективних науково-технічних досягнень; створювати венчурні фонди; залучати як прямі, так і портфельні іноземні інвестиції. Ці заходи потребують: створення спеціальних умов оподаткування; сприятливого інвестиційного клімату (підтримку політичної та макроекономічної стабільності); формування прозорої нормативно-законодавчої бази; упровадження системи гарантій фінансових ризиків[389], що

---

[387] Дячек, С. М., & Панасюк, О. О. (2013). Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. «Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування, (2(64), 227–234.

[388] Плєшакова Н. Показники безпеки грошово-кредитного сектора як складова фінансової безпеки України. Н. Плєшакова *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2013. Вип. 8. С. 76–79. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_8_23.

[389] Почтовюк А. Б. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств у сучасних умовах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* 2016. № 3 (75). С. 133–140.

за змістом напрямку пов'язано з проблемами фінансово-грошової сфери національної безпеки. У той же час ми розуміємо, що стримуючим фактором розвитку інтелектуальної безпеки в системі фінансово-грошової безпеки держави є відсутність достатнього фінансування в умовах нерозвиненої на цьому напрямку економіки. Інноваційні інструменти фінансового ринку, зазначає Людмила Алексеєнко, характеризуються високим ступенем невизначеності й ризику, тому важливими принципами їх реалізації повинні стати положення і правила, які можуть безпосередньо впливати на фінансову ситуацію. До правил, які впливають на ситуацію відносять такі: позиційні правила (*position rules*), правила границі (*boundary rules*), правила предмета (*scope rules*), правила повноважень (*authority rules*), правила агрегування (*aggregation rules*), правила інформації (*information rules*), правила винагороди (*payoff rules*)[390].

В Україні, зазначається у Стратегія Національного банку України, конкурентні переваги у сфері фінансової креативності пов'язані саме з інноваційними інструментами. Ефективність інноваційних інструментів залежить від особливостей програм монетарного стимулювання, нетрадиційного інструментарію регулювання (кількісного пом'якшення), «гонки девальвацій» валют світу щодо долара («валютних війн»), незабезпеченої ліквідності в глобальному масштабі. Національний банк України визнає, що нове ліберальне валютне регулювання сприяє розширенню можливостей банків для проведення власних операцій з іноземною валютою на міжбанківському ринку, активнішого торгу валютою на міжбанківському ринку і у такий спосіб ефективніше управляти своєю валютною ліквідністю, а ринку — самостійно та ефективно шукати баланс[391].

Узагальнюючи розгляд зазначених посилань, зауважимо, що не акцентується науковцями увага на зв'язок інтелектуальної безпеки з фінансово-грошовою національною безпекою, де, на наш погляд, присутній переважно її опосередкований зв'язок (непрямий зв'язок). З нашої точки зору, під опосередкованим зв'язком (непрямим зв'язком) розглядаємо взаємозв'язок непрямого впливу, коли дві змінні роблять те саме. Якщо одне збільшується, то збільшується інший. Обернене співвідношення: тут дві змінні роблять протилежну дію. Якщо одне збільшується, то інше зменшується. Так, підсилення інтелектуальної безпеки робить те саме у фінансово-грошовій національній безпеці. Підсилення фінансово-грошової національної безпеки робить те саме у інтелектуальній безпеці, але це не є оберненим співвідношенням. Каталізатором у такому процесі розглядається інвестиційно-інтелектуальна діяльність.

Процеси формування інтелектуальної власності, справедливо зазначає В. Семенова у свої статті «Механізм формування інтелектуальної власності підприємств», потребують значних фінансових коштів (здійснення науково-дослідних та дослідно конструкторських розробок; при-

[390] Алексеєнко Людмила Михайлівна. Концептуальні орієнтири конкурентного співробітництва на фінансові послуги (С.11–14) / IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Фінансово-кредитна система: проблеми та інновації» (м. Одеса, 11–12 квітня 2019 року https://core.ac.uk/ download/pdf/199587091.pdf.

[391] Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. НБУ, 2019, 32 с.

дбання унікального устаткування і оснащення; використання матеріалів із заданими властивостями; проведення лабораторних дослідів та аналізів; оплата праці висококваліфікованих інженерів, конструкторів, технологів та ін.). Причому потрібно враховувати високий рівень ризику та невизначеності інноваційних розробок. Важливого значення набуває розрахунок доцільності застосування власних джерел та можливість залучення позикових та інших джерел інвестування[392]. Про опосередкованість зв'язку інтелектуальної безпеки з фінансово-грошовою національною безпекою свідчить також механізми стимулювання ринку інтелектуальної власності, де можна виокремити наступні:

1) приватне підприємництво;
2) комерціалізація інтелектуального капіталу: *technology push* (тобто просування технологій) та *market pull* (вироблення продукту під вимоги замовників, або під очікуваний попит на той чи інший продукт);
3) фінансування інноваційного бізнесу;
4) венчурне інвестування;
5) оподаткування операцій з об'єктами права інтелектуальної власності;
6) фінансування та кредитування прогресивних ідей малих та середніх інноваційних компаній тощо.

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності з економіко-фінансових позицій є її комерціалізація, яка виникає на умовах договірних відносин. Саме комерціалізація інтелектуальної власності в умовах ринкових відносин вимагає розглядати її як товар і як капітал. Як товар, інтелектуальна власність розглядається як нематеріальний актив, що використовується в будь-яких господарських операціях. Як капітал інтелектуальна власність розглядається з погляду витрати капіталу на освіту або придбання підприємцем нематеріальних активів з метою його приросту. Інтелектуальна власність може розглядатися і як інвестиція, яка поділяється на капітальну (придбання нематеріального активу, який підлягає амортизації) та фінансову (пряму), якою передбачають внесення нематеріального активу до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою. В основу методології формування інтелектуального капіталу покладено його участь в господарській діяльності, тобто він створюється і використовується самим підприємством чи реалізується іншим підприємствам (суб'єктам господарювання). Одночасно означена методологія розкриває механізм інноваційного оновлення підприємств, його економічну природу[393]. Змістовного значення набуває венчурний капітал як інструмент розвитку ринку інтелектуальної власності, який виконує наступні функції: орієнтація (спрямування наукового сектору на створення продуктів, які відповідають вимогам сучасного ринку); інформу-

[392] Семенова В. Г. Механізм формування інтелектуальної власності підприємств. *Ефективна економіка*. № 7, 2015. URL http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4213.
[394] Право інтелектуальної власності: акад. курс: підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

вання (надання інформації науковому сектору про права та обов'язки, необхідні якості, що їх повинні мати об'єкти інтелектуальної власності (умови патентоспроможності, отримання подальшого захисту на національному та міжнародному рівнях тощо)); фінансування (здійснення безпосереднього фінансування процесу створення інтелектуальної власності); міжнародне посередництво (міжнародні венчурні фонди можуть координувати діяльність суб'єктів ринку інтелектуальної власності, надаючи дані стосовно існуючих досягнень та організовуючи співробітництво на міжнародному рівні); лобіювання (представлення інтересів суб'єктів ринку інтелектуальної власності перед державними інститутами та у законотворчому процесі та інше) тощо[394].

Зазначене дозволяє визначити, з нашої позиції, фінансово-грошову національну безпеку з позиції інтелектуальної безпеки, а саме — *фінансово-грошова національна безпека є складовою системи інтелектуальної безпеки, з якою присутній переважно опосередкований зв'язок, та в основі якої є фінансове забезпечення інноваційної діяльності з урахуванням сфери інтелектуальної власності, з якою пов'язують інноваційні інструменти фінансового ринку, захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових та кредитних відносин, упровадження системи гарантій фінансових та кредитних ризиків, певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості, створення спеціальних умов оподаткування, сприятливого інвестиційного клімату, формування прозорої нормативно-законодавчої бази, здатність фінансової та банківської систем держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної та грошово-кредитної систем та стале економічне зростання.*

Враховуючи присутній переважно опосередкований зв'язок фінансово-грошової національної безпеки в системи інтелектуальної безпеки, її рівень оцінюють шляхом розрахунку відповідних значень індикаторів з використанням методичних підходів, наведених у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013[395]. Як зазначають науковці Юлія Субботович та Ольга Антропова у своїй статті «Індикатори фінансової безпеки України», «індикатори фінансової безпеки відображають специфіку певного рівня управління (громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, галузі господарського комплексу, регіонів, банківської системи, фондового ринку, держави) або таких її складових, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна боргова й інвестиційна безпека. Кожна зі складових характеризується певними показниками, які застосовують в оцінці стану безпеки відповідного сектору»[396].

---

[394] Петрук А.М. Регулювання світового ринку інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації економіки знань: [монографія] / А.М. Петрук. К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2012. 241 с.

[395] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua /rada/show/v1277731-13#Text.

[396] Субботович Юлія та Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*, № 2, 2013. С. 144–151. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/730/738.

Щодо фінансово-грошової національної безпеки як складової системи інтелектуальної безпеки, то на неї поширюється індикатори фінансової безпеки, які відображають специфіку певного рівня управління з урахуванням сфери інтелектуальної власності (сфера впливу у відповідному секторі).

Основою методичного забезпечення кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, зазначає К. Тимощенко у своїй статті «Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва», є індикаторний підхід, за якого формується група фінансових показників із відповідними нормативними значеннями, що дає змогу якісно діагностувати рівень фінансової безпеки. Склад індикаторів рівня фінансової безпеки може бути достатньо різноманітним, залежно від специфіки розуміння фінансової безпеки. Абсолютні критерії визначення рівня фінансової безпеки відсутні. Відносні інтегральні критерії рівня фінансової безпеки розраховують на основі чинних груп індикаторів, поєднуваних залежно від сприйняття їх значущості експертами. Останнє суб'єктивує кількісну оцінку рівня фінансової безпеки та не дає змогу враховувати вплив невизначеності на рівень фінансової безпеки, а також вплив циклічності та кризових процесів в економіці[397]. Індикаторами фінансової безпеки підприємства також уважають , зазначає О. Ареф'єва[398], межові значення таких показників: коефіцієнта покриття, коефіцієнта автономії, рівня фінансового левериджу, коефіцієнта забезпеченості відсотків до сплати, рентабельності активів, рентабельності власного капіталу, середньозваженої вартості капіталу, показника розвитку компанії, показників диверсифікованості, темпів зростання прибутку, обсягу продажів, активів, співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості тощо. На підставі зазначених індикаторів виокремлюють рівні фінансової безпеки, фактично ототожнюючи поняття фінансової безпеки, фінансової сталості та фінансової стійкості: абсолютна фінансова сталість ↔ абсолютна фінансова безпека; нормальна фінансова сталість ↔ нормальна фінансова безпека; нестійкий фінансовий стан ↔ нестійкий рівень фінансової безпеки; критичний фінансовий стан ↔ критичний рівень безпеки; кризовий фінансовий стан ↔ кризовий рівень безпеки[399].

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями. Індикатор (від лат. *indico* — вказую, визначаю) — елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики. Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів,

---

[397] Тимощенко К. С Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/monography/31_Timochenko.htm.

[398] Ареф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 1 (91). С. 98–103.

[399] Тимощенко К. С. Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/monography/31_Timochenko.htm.

попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій.

Індикатори або показники стану фінансової безпеки, зазначається Є. Картузовим у свій статті «Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти»[400], — «це кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства. Для останньої важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні порогові значення». Широковживаними індикаторами рівня фінансової безпеки вважають питому вагу дебіторської заборгованості в майні, коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність коштів, рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції. Перелік індикаторів рівня фінансової безпеки може бути значно розширений, однак інформативна значущість окремих показників дублюється.

Сьогодні актуальними стають розрахунки індикаторів безпеки в інвестиційно-інноваційному середовищі, які впливають на рівень фінансово-грошової національної безпеки, яка має зв'язок з інтелектуальною безпекою. До них віднесено наступні порогові значення: *індикатори безпеки науково-технічної сфери, індикатори безпеки сфери інтелектуальної власності: індикатори безпеки інноваційної діяльності*[401].

Скористаємось основними індикаторами фінансово-грошової національної безпеки (фінансової та грошово-кредитної) за складовими[402] з поєднанням індикаторів безпеки в інвестиційно-інноваційному середовищі)[403] з системою інтелектуальної безпеки з поєднанням індикаторів безпеки в інвестиційно-інноваційному середовищі з системою інтелектуальної безпеки (рис. 2.1).

---

[400] Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.

[401] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави./ НТІ 1/25. С. 25–30. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NTI_2015_1_7.pdf.

[402] Субботович Юлія та Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України / Світ фінансів, № 2 , 2013. С. 144–151. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/730/738.

[403] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави./ НТІ 1/25. С.25–30. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NTI_2015_1_7.pdf.

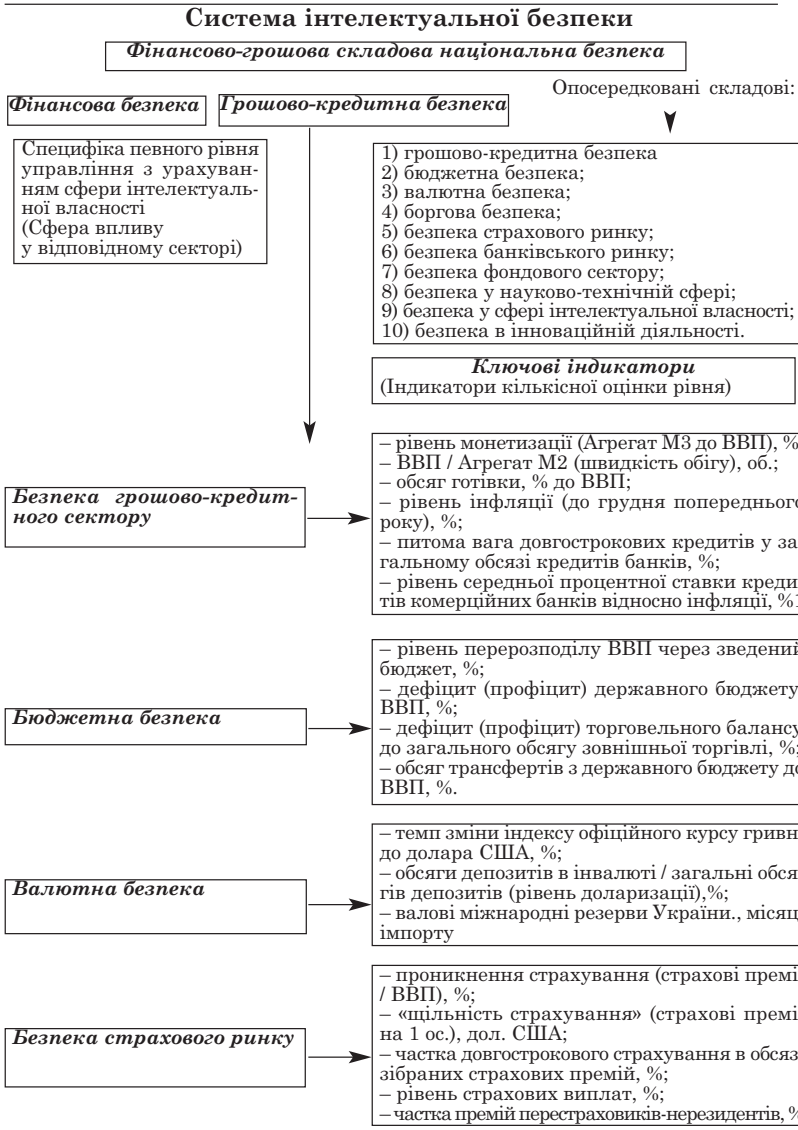

Рис. 2.1. Основні індикатори фінансово-грошової (фінансової та грошово-кредитної) та інтелектуальної національної безпеки країни за складовими.

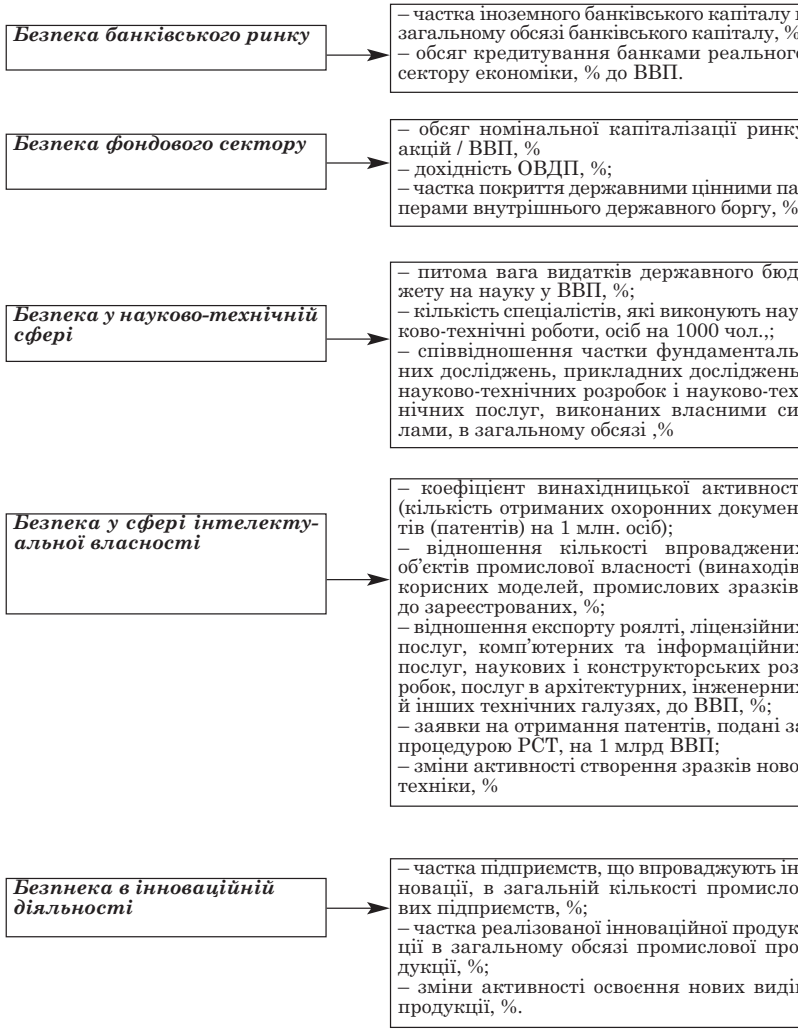

Рис. 2.1. Основні індикатори фінансово-грошової (фінансової та грошово-кредитної) та інтелектуальної національної безпеки країни за складовими. (продовження)

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями. Індикатор (від лат. *indico* — вказую, визначаю) — елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики. Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій. Індикатори або показники стану фінансової безпеки, зазначається Є. Картузовим у свій статті «Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти»[404], — «це кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства. Для останньої важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні порогові значення». Широковживаними індикаторами рівня фінансової безпеки вважають питому вагу дебіторської заборгованості в майні, коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність коштів, рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції. Перелік індикаторів рівня фінансової безпеки може бути значно розширений, однак інформативна значущість окремих показників дублюється.

Щодо порогових значень індикаторів — їх визначають індивідуально для кожної країни по кожному з індикаторів. Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки, зазначається Є. Картузовим, «доцільно розуміти граничні величини, недотримання яких призводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного. Слід підкреслити, що за межами граничних значень індикаторів фінансової безпеки фінансова система підприємства втрачає спроможність до динамічного розвитку, стає об'єктом, який втрачає свою ліквідність, тому їй загрожує банкрутство»[405]. Можна визначати, зазначають науковці, кілька порогових значень — за оптимістичного, нейтрального та песимістичного сценарію[406]. Для оцінки фінансової безпеки Україні використовують порогові значення індикаторів, які наведені у Методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня фінансової безпеки[407].

Відхилення індикаторів від порогових, зазначає Оксана Мелих[408], призводить до порушення відтворювальних процесів і негативних тен-

---

[404] Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.
[405] Там само.
[406] Субботович Юлія, Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*, 2, 213. С. 144–51. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/ 730/738.
[407] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України/ Наказ Міністерства економічного розвитку торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /rada/show/v1277731-13#Text.
[408] Мелих Оксана. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013 рік. Випуск 12. Частина 2. С. 266–272. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11687/1/%D0%A1%D1% 82%D0%B0%D1%82%D1% 82%D1%8F %202013 _1.pdf.

денцій у фінансовій сфері й вимагає прийняття рішень щодо їх усунення. Перелік порогових індикаторів фінансово-грошової та інтелектуальної національної безпеки країни за складовими наведено у табл. 2.1. з урахуванням доповнень[409; 410].

Таблиця 2.1.

Перелік порогових індикаторів фінансово-грошової та інтелектуальної національної безпеки країни за складовими

№ п/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
1	2	3
1. Бюджетна безпека		
1. 1	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	не більше 30
1. 2	Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	не більше 3
1. 3	Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	не більше 30
1. 4	Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	не більше 5
1. 5	Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	не більше 15
1. 6	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	не більше 30
2. Безпека грошового ринку та інфляційних процесів		
2. 1	Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	
2. 2	Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	не більше 2
2. 3	Обсяг готівки, % до ВВП	не більше 4
2. 4	Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	не більше 107
2. 5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих банківськими установами, %	не менше 30
3. Валютна безпека		
3.1	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	не більше 6
3.2	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), %	не більше 25
3.3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	не менше 3

[409] Там само.

[410] Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави. *НТІ* 1/25. С. 25–30. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=JRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NTI_2015_1_7.pdf.

Таблиця 2.1. (продовження)

1	2	3
	4. Боргова безпека	
4. 1	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	не більше 55
4. 2	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	не більше 25
4. 3	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, доларів США	не більше 200
4. 4	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	не більше 70
4. 5	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	не більше 12
4. 6	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього бору до доходів державного бюджету, %	не більше 20
4. 7	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	не більше 30
4. 8	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	не більше 25
	5. Безпека страхового ринку	
5. 1	Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	8-12
5. 2	Показник щільності страхування (страхові премії на одну особу), доларів США	не менше 140
5. 3	Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	не менше 30
5. 4	Рівень страхових виплат, %	не менше 30
5. 5	Частка премій, що належать перестраховикам нерезидентам, %	не більше 25
	6. Безпека фондового ринку	
6. 1	Відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП, %	60-90
6. 2	Дохідність облігацій внутрішньої державної позики, %	3-4
6. 3	Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	не більше 30
	7. Банківська безпека	
7. 1	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	не більше 30
7. 2	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	не менше 30

Таблиця 2.1. (продовження)

1	2	3
8. Безпека у науково-технічній сфері		
8.1	Питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП, %	не менше 1,7%
8.2	Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, осіб на 1000 чол.	не менше 9
8.3	Співвідношення частки фундаментальних досліджень, прикладних досліджень, науково-технічних розробок і науково-технічних послуг, виконаних власними силами, в загальному обсязі, %	15:25:60 %
9. Безпека у сфери інтелектуальної власності		
9.1	Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн осіб).	не менше 400
9.2	Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) до зареєстрованих, %	не менше 90 %
9.3	Відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних й інших технічних галузях, до ВВП, %	не менше 1,5%
9.4	Заявки на отримання патентів, подані за процедурою РСТ, на 1 млрд ВВП.	не менше 4
9.5	Зміни активності створення зразків нової техніки, %.	не менше 100 %
10. Безпнека в інноваційній діяльності		
10.1	Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств,%.	не менше 50 %
10.2	Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції,%.	не менше 5 %
10.3	Зміни активності освоєння нових видів продукції, %	не менше 100 %.

У зарубіжній практиці розроблена розгалужена система показників, їх критичних значень, які характеризують стан економіки, включаючи і фінансовий сектор. У Європейському Союзі існує система фінансових критеріїв (відповідно до Маастрихських угод), яким повинні відповідати країни учасниці та кандидати на вступ. Порогові значення основних індикаторів безпеки фінансової сфери наведені в табл. 2.2[411] за джерелом А. Сухорукова[412], які поширюються на фінансово-грошову на-

[411] Субботович Юлія, Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*, 2, 213. С. 144–151. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/730/738.

[412] Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України: монографія / Передмова акад. НАН С. І. Пирожкова. К.: НІПНБ, 2005. 140 с.

ціональну безпеку. Більшість показників фінансової безпеки у ЄС та України мають ідентичні критичні значення, що, з одного боку, сприяє можливій інтеграції України у європейське співтовариство, а з іншого, не враховує особливості вітчизняної економіки як перехідної та такої, що розвивається. Окрім цього, остання боргова криза у ЄС, що триває і досі, мусила країни-члени переглянути максимально допустимі значення індикаторів фінансової безпеки в бік їх зниження[413]. Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансово-грошової національної безпеки з урахуванням специфіки певного рівня управління з урахуванням сфери інтелектуальної власності (сфери впливу у відповідному секторі), попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій.

Таблиця 2.2.

Порогові значення основних індикаторів безпеки фінансової сфери

№	Назва показника	Порогові значення індикаторів			
		За Маастріхтськими критеріями	за методикою Мінекономіки		
			мінімальне	максимальне	оптимальне
1	Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	3%	0%	5%	не більше 3%
2	Рівень перерозподілу ВВП через бюджет, %	–	5%	35%	не більше 30%
3	Державний борг (внутрішній і зовнішній), % до ВВП	60%	5%	70%	не більше 55%
4	Внутрішній державний борг, % до ВВП	–	5%	40%	не більше 30%
5	Зовнішній державний борг, % до обсягу експорту	–	10%	90%	не більше 70%
6	Рівень монетизації економіки, %	–	10%	100%	не більше 50%
7	Інфляція в цілому, %	3,1%	-5%	20%	не більше 7%
8	Темпи зміни індексу офіційного курсу національної валюти, %	–	-10%	15%	не більше 6%
9	Обсяг золотовалютних запасів, місяці імпорту	–	0,5	15	не менше 3
10	Дохідність державних цінних паперів, %	не більше 8,5%	1%	15%	3–4%
11	Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП, %	–	30%	95%	60–90%

[413] Субботович Юлія та Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. № 2. 2013. С. 144–151. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/730/738.

Для оперативного моніторингу рівня фінансової безпеки пропонують використовувати «золоте правило фінансування»[414] та діапазон фінансової безпеки. Як відомо, «золоте правило фінансування» — це ситуація, за якої довгострокові активи повинні бути меншими за довгострокові пасиви, а короткострокові активи — більшими за короткострокові пасиви. Діапазон фінансової безпеки, пропонований Є. Картузовим[415], визначають як відношення різниці між прогнозованим обсягом продажів та обсягом продажів, що відповідає точці беззбитковості, до прогнозованого обсягу продажів[416]. Для адекватної оцінки рівня фінансової безпеки важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні порогові значення.

Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки розуміють межові величини, недотримання яких приводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного. За межами граничних значень індикаторів фінансової безпеки, підкреслює Є. Картузов, фінансова система підприємства втрачає спроможність динамічного розвитку, стає об'єктом, який втрачає свою ліквідність, тому їй загрожує банкрутство[417]. Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій. Залежно від специфіки досліджуваного явища визначаються порогові значення індикаторів, що не можуть визначатися шляхом точних розрахунків, а визначаються експертно на основі досвіду. У процесі встановлення порогових значень фінансової безпеки України слід також враховувати граничні рівні критеріїв, встановлених для країн — кандидатів на вступ до ЄС. Рівень фінансової безпеки визначають багато індикаторів, основними з яких є: дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів Національного банку України.

В разі, коли рівень фінансово-грошової національної безпеки (фінансової безпеки) дуже низький або вона відсутня, то на перший план виступає антикризове управління фінансово-грошовою діяльністю.

Процес антикризового управління розпочинається тоді, коли на фінансову діяльність прямо діє сукупність певних загроз, але ще є можливість самостійно вийти з кризового стану. Антикризові програми на рівні

---

[414] Yermoshenko, M.M. and Goryachev, K.S. (2010), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpryiemstvo [The financial component of economic security, and state], National Academy of Management, Kyiv, Ukraina.

[415] Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.

[416] Тимощенко К. С. Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприемництва. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/monography/31_Timochenko.htm.

[417] Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.

держави мають орієнтуватися на досягнення прийнятних значень індикаторів фінансової безпеки[418]. Антикризове фінансове управління трактується як система прийомів та методів управління фінансами спрямована на попередження фінансової кризи та банкрутства підприємства[419].

Під антикризовим управлінням розуміють систему управління підприємством, спрямовану на завчасне виявлення можливих кризових ситуацій, розроблення заходів протидії, швидке реагування на будь-які зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах[420]. Саме розробка і реалізація попереджувальних заходів у процесі антикризового управління є основою забезпечення фінансової стійкості підприємства. Основною метою обох видів управління (тобто антикризового і фінансовою безпекою) є повернення підприємства до нормального стану фінансової діяльності. Отже, зазначає Є. Картузов, об'єктом антикризового управління є кризовий фінансовий стан підприємства, об'єктом управління фінансовою безпекою — сукупність загроз і небезпек, які впливають на нього[421]. У свою чергу відносимо ці ознаки на антикризового управління фінансово-грошовою діяльністю. Основними загрозами фінансово-грошової діяльності, що на пряму пов'язано з фінансово-грошовою національною безпекою на сучасному етапі розвитку України в умовах агресивної війни Росії з Україною є:

- зростання інфляції і бюджетного дефіциту; зменшення валового нагромадження основного капіталу;
- зростання безробіття;
- несприятливий інвестиційний клімат;
- надто високий рівень державного боргу;
- неконтрольовані міграційні процеси;
- політична нестабільність;
- високий рівень тіньової економіки;
- кібер-тероризм, у т. ч. фінансовій сфері (згадаймо потужний удар вірусу PetyaA, що відчули на собі, зокрема, банківські структури);
- кібер-злочинність;
- зовнішня агресія та сепаратизм на сході країни;
- присутність в економічній системі України структур з капіталом, що походить з країни-агресора;
- вплив світових фінансових коливань та криз на економіку країни;
- корупція у владі;
- недостатня ефективність державного регулювання фінансово-кредитної сфери;
- часткова енергетична залежність від країни-агресора.

Це обумовлює потребу удосконалення наявних і розроблення нових механізмів стратегічного управління фінансово-грошовою національ-

---

[418] Економічна безпека : [навч. посіб.] / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.
[419] Салига О. М. Антикризове фінансове управління підприємством: підручник. К.: КНЕУ, 2005. 386 с.
[420] Шершньова З.Є., Оборська С.В. Антикризове управління підприємством: навч.-метод.посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2006. 196 с.
[421] Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.

ною безпекою з урахуванням інтелектуальної безпеки, з якою присутній переважно опосередкований зв'язок.

Антикризове управління фінансово-грошовою діяльністю у свої основі спирається на Стратегію економічної безпеки (далі — Стратегія), розроблену на виконання пункту 66 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392, та пункту 3 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України», введеного в дію зазначеним Указом. На черговому засіданні 10 березня 2021 р., Кабінет Міністрів України схвалив проєкт Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. Це фундаментальний документ, що є основою для формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Вперше на законодавчому рівні визначені взаємоузгоджені поняття «економічна безпека», «національні економічні інтереси», «економічна стійкість» та «економічний суверенітет», а також основні виклики й загрози для економічної безпеки України та шляхи їх подолання[422].

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством. Обсяг видатків, необхідних для фінансування відповідних заходів, буде визначатися щороку під час складання проектів державного та місцевих бюджетів на відповідний бюджетний період з урахуванням їх реальних можливостей. Під час включення заходів щодо виконання визначених Стратегією завдань за напрямом розвитку до чинних стратегічних або програмних документів та розроблення деталізованих планів заходів державної політики щодо активізації розвитку відповідної сфери (в разі необхідності виходячи з визначених Стратегією умов),обсяги і джерела фінансування таких заходів, а також строки їх виконання та очікувані результати визначатимуться їх виконавцями (в межах компетенції)[423].

До основних напрямків забезпечення фінансово-грошової національної безпеки (фінансово-економічної безпеки України), яка має переважно опосередкований зв'язок з системою інтелектуальної безпеки, слід віднести: моніторинг, аналіз і прогнозування загроз фінансово-економічній безпеці в усіх сферах їх прояву; визначення критеріїв фінансової безпеки та їх порогових значень; подолання нестабільності та недосконалості правового регулювання у фінансовій сфері; подолання нерівномірного

---

[422] Міністерство економіки України. Уряд схвалив проєкт Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. UEL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7a698e05-a121-4375-850e-79a9abb9f215&title=UriadSkhvalivProktStrategiiEkonomichnoiBezpekiUkrainiNaPeriodDo2025-Roku&isSpecial=true.

[423] Пояснювальна записка до проекту Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від___ 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». UEL:https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65355ae8-3a6a-47e8-a0fd-f4a02adfe66c&title=ProektUkazuPrezidentaUkrainiproRishenniaRadiNatsionalnoiBezpekiIOboroniUkrainiVid-2021-RokuproStrategiiuEkonomichnoiBezpekiUkrainiNaPeriodDo2025-Roku.

розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон; подолання недостатнього рівня золото-валютних резервів; зниження значного рівня доларизації економіки; підвищення рівня розвитку фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; розроблення системи заходів та механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки країни на різних ланках державного та місцевого управління; активізацію діяльності законодавчих та виконавчих органів державної влади України щодо реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження та послаблення загроз національним фінансовим інтересам; підтримку на необхідному рівні стратегічних та мобілізаційних ресурсів держави.

Підсумовуючи дослідження фінансово-грошової національної безпеки в умовах антикризового регулювання з урахуванням майнових прав інтелектуальної власності, зазначимо:

- в основі фінансово-грошової національної безпеки є фінансове забезпечення інноваційної діяльності, з якою пов'язують сферу інтелектуальної власності, де головними проблемами фінансового забезпечення інноваційної діяльності українських підприємств залишаються: недосконаліть нормативно-правової бази; недостатнє фінансування з боку приватного сектору; низький рівень банківського кредитування; відсутність механізму перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектору; несприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів;

- стримуючим фактором розвитку інтелектуальної безпеки в системі фінансово-грошової безпеки держави є відсутність достатнього фінансування в умовах нерозвиненої на цьому напрямку економіки;

- не акцентуеться науковцями увага на зв'язок інтелектуальної безпеки з фінансово-грошовою національною безпекою, де, на наш погляд, присутній переважно її опосередкований зв'язок;

- *фінансово-грошова національна безпека є складовою системи інтелектуальної безпеки, з якою присутній переважно опосередкований зв'язок, та в основі якої є фінансове забезпечення інноваційної діяльності з урахуванням сфери інтелектуальної власності, з якою пов'язують інноваційні інструменти фінансового ринку, захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових та кредитних відносин, упровадження системи гарантій фінансових та кредитних ризиків, певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості, створення спеціальних умов оподаткування, сприятливого інвестиційного клімату, формування прозорої нормативно-законодавчої бази, здатність фінансової та банківської систем держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної та грошово-кредитної систем та стале економічне зростання;*

- на фінансово-грошову національну безпеку, як складової системи інтелектуальної безпеки, поширюється фінансово-грошові індикатори безпеки, які відображають специфіку певного рівня управління з урахуванням

сфери інтелектуальної власності (сфера впливу у відповідному секторі);

- склад індикаторів рівня фінансової безпеки може бути достатньо різноманітним, залежно від специфіки розуміння фінансової безпеки: *абсолютні критерії* визначення рівня фінансової безпеки відсутні; *відносні інтегральні критерії* рівня фінансової безпеки розраховують на основі чинних груп індикаторів, поєднуваних залежно від сприйняття їх значущості експертами;

- актуальними стають розрахунки індикаторів безпеки в інвестиційно-інноваційному середовищі, які впливають на рівень фінансово-грошової національної безпеки, яка має зв'язок з інтелектуальною безпекою, до яких віднесено наступні порогові значення: індикатори безпеки науково-технічної сфери, *індикатори безпеки сфери інтелектуальної власності: індикатори безпеки інноваційної діяльності*;

- відхилення індикаторів від порогових призводить до порушення відтворювальних процесів і негативних тенденцій у фінансовій сфері й вимагає прийняття рішень щодо їх усунення, а також під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки розуміють межові величини, недотримання яких приводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного;

- в разі, коли рівень фінансово-грошової національної безпеки (фінансової безпеки) дуже низький або вона відсутня, особливо в умовах агресивної війни Росії з Україною, то на перший план виступає антикризове управління фінансово-грошовою діяльністю, під яким розуміють систему управління підприємством, спрямовану на завчасне виявлення можливих кризових ситуацій, розроблення заходів протидії, швидке реагування на будь-які зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах;

- до основних напрямків забезпечення фінансово-грошової національної безпеки (фінансово-економічної безпеки України), яка має переважно опосередкований зв'язок з системою інтелектуальної безпеки, слід віднести: моніторинг, аналіз і прогнозування загроз фінансово-економічній безпеці в усіх сферах їх прояву; визначення критеріїв фінансової безпеки та їх порогових значень; подолання нестабільності та недосконалості правового регулювання у фінансовій сфері; подолання нерівномірного розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон; подолання недостатнього рівня золото-валютних резервів; зниження значного рівня доларизації економіки; підвищення рівня розвитку фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; розроблення системи заходів та механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки країни на різних ланках державного та місцевого управління; активізацію діяльності законодавчих та виконавчих органів державної влади України щодо реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження та послаблення загроз національним фінансовим інтересам; підтримку на необхідному рівні стратегічних та мобілізаційних ресурсів держави.

2.3. Тінізація у сфері інтелектуальної власності як складова загрози економічній безпеці та її нівелювання (детінізація)

Проблема «тінізації» у сфері інтелектуальної власності, є важливою для всіх без винятку країн світу. Крім того, у глобальному масштабі ця проблема, як негативне соціально-економічне явище, має тенденцію до загострення.

Дослідження тінізації у сфері інтелектуальної власності розглядається як складова загрози економічній безпеці, тому актуалізується, виходячи з завдань розробки теоретико-методологічних підходів щодо практичної реалізації шляхів і способів детінізації (нівелювання) економіки. На цьому напрямку заслуговують увагу монографії: «Правові та економічні відносини, що виникають внаслідок порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності» (2017 р.), авторами якої були науковці НДІ ІВ НАПрНУ[424] та «Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація» (2020 р.), авторами якої були професори О. Бутнік-Сіверський та О. Петренко[425]. При цьому актуальність зазначеної проблематики не знижується і сьогодні, так як «тіньовий» обіг інтелектуального капіталу відверто загрожує інтелектуальній економіці, соціально-політичній сфері, духовним цінностям суспільства, стає одним з основних факторів нестабільності в державі.

Масштабність тіньових процесів, зазначає О. Савич, супроводжується зростанням небезпеки для національної економіки і зниженням головного пріоритету — забезпечення національних інтересів, які полягають у підвищенні конкурентоспроможності людини, суспільства, держави[426]. І далі, встановлено, що розміри тіньової економіки в країнах з найбільш розвиненою економікою знаходяться в діапазоні від 8 до 15% ВВП, а в країнах, що розвиваються — від 32 до 35% ВВП. Для України, актуальність проблеми тіньової економіки значно вища. До світової фінансово-економічної кризи додалося правове свавілля та корупція, непрозорість економічних відносин, розбалансована й деградована система державного управління і технологічна відсталість, які гальмують темпи розвитку. Наведені оцінки дозволяють зробити висновок: через високий рівень тінізації економіки український бюджет недоотримує мільярди гривень, які так потрібні в даному економічному становищі[427].

---

[424] Правові та економічні відносини, що виникають внаслідок порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: монографія / Ю.Л. Борко, О.Б. Бутнік-Сіверський, Ю.Є. Ленго, Б.М. Падучак, та ін. /за наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О.Б.; НДІ ІВ НАПрНУ. К.: Інтерсервіс, 2017. 166 с.

[425] Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація: монографія / О.Б. Бутнік-Сіверський, О.П. Петренко /за наук. редакцією д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О.Б. 2020. 108 с. UEL: http://ndiiv.org.ua/Files2/vydannia_2020/shadow_intellect_econom.pdf.

[426] Савич О. В., Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*, № 2, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827.

[427] Савич О. В., Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*, № 2, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827.

Ускладнилась фінансово-економічна криза в Україні у зв'язку з агресією Росії проти України, приведшивши до війни.

Виділимо найбільш суттєві положення тінізації у сфері інтелектуальної власності як складова загрози економічній безпеці та її детінізації з урахуванням нових особливостей в дослідження цієї проблематики.

Інтелектуальна безпека є невід'ємним складовим елементом як системи економічної безпеки держави, так і системи національної безпеки, що створює умови, необхідні для збереження, розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу. Тут тінізацію економіки розглядають як загрозу національній безпеці, що зумовлює структурні деформації і диспропорції суспільно-економічного розвитку, гальмує процеси державотворення в країні, не сприяє курсу демократизації суспільства та європейської інтеграції України.

Економічна безпека має окрему її складову, якою є тінізація інтелектуальної економіки, яка розглядається нами як виведення частини або всього інтелектуального бізнесу в латентну сферу, тобто створення та організацію інтелектуальної діяльності виробничих та інших структур у «тіні» офіційної економіки, поза її правовим полем.

Така діяльність здійснюється у середені трьох основних напрямів:

- при здійснені законної діяльності, результати якої приховуються з метою ухилення від сплати податків, а також діяльність без відповідних дозволів;
- при здійснені нелегальної діяльності, змістом якої є заборонене в законодавчому порядку виробництво та розповсюдження товарів і послуг (наркотиків, зброї, контрабанда), а також діяльності, метою якої є отримання доходів, не пов'язаних з виробництвом товарів і послуг (рекет, шахрайство тощо);
- при здійснені спекулятивних та шахрайських операцій з фінансовими коштами.

Тінізація в сфері інтелектуальної економіки — це не ізольоване явище від загальних економічних процесів, які здійснюються в тіньовій економіці, а одночасно з ним пов'язані, та відноситься до складу «тіньового» сектора економіки, а також є її джерелом та стимулятором поглиблення негативних явищ в інтелектуальній безпеці.

Сфера тіньової економіки є негативною складовою економічної безпеки, з якою пов'язують інтелектуальну безпеку в системі національної безпеки. Інтелектуальна безпека має негативну складову, до якої віднесено тінізацію у сфері інтелектуальної економіки, проти якої виступає національна система інтелектуальної власності з її структурою.

Прогресивною стороною та протидією тінізації у сфері інтелектуальної економіки виступає *сучасна ринкова інтелектуальна економіка, яка нами розглядається, є змішана економіка, в якій інтелектуальний продукт створюється під впливом власних зусиль, які спрямовують підприємницьку активність на зростання інтелектуального капіталу, а держава регулює цей процес, встановлюючи правову структуру бізнесу і контролюючи її додержання. Вона вивчає питання організації підприємницької діяльності, які охоплюють органі-*

заційні форми та правові основи бізнесу, методи ціноутворення та оцінки вартості інтелектуального продукту, засоби мобілізації інтелектуального капіталу, систему сучасного обліку, фінансових відносин та процедуру укладання угод[428].

Виділемо взаємозв'язок інтелектуальної безпеки та негативні основні зони тінізації у сфері тіньової інтелектуальної економіки (рис. 2.2)[429; 430]:

• *неофіційна інтелектуальна економіка* — це не декларовані легально дозволені види економічної діяльності зареєстрованих і незареєстрованих економічних суб'єктів господарювання, що приховуються, або просто не обліковуються державою, легальні види інтелектуальної економічної діяльності, у рамках яких має місце нефіксоване офіційною статистикою неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) в процесі виробництва інноваційної продукції та приховування цієї діяльності від власників ОПІВ з метою отримання надприбутків в умовах сплати мінімальних податків;

• *фіктивна інтелектуальна економіка* — це перерозподіл фінансових і матеріальних активів через фінансові махінації, фіктивні договори, хабарництво, отримання сумнівних дозволів та охоронних документів з використанням корупційних схем, спекулятивні угоди й інші види шахрайства з використанням псевдо винаходів, корисних моделей, промислових зразків, товарних марок, ліцензійних угод на користування ОПІВ, пов'язаних з одержанням грошей при сплаті авторських винагород, паушального платежу та роялті;

• *підпільна (кримінальна) інтелектуальна економіка* — це всі заборонені законом види економічної інтелектуальної діяльності з неправомірним використанням ОПІВ (недобросовісна конкуренція, неправомірне використання ділової репутації підприємця, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, виробництво контрафактної продукції тощо);

• *прихована інтелектуальна економіка* — це діяльність, що дозволена законом і здійснюється виробниками інноваційної продукції та надання послуг, які мають на це право, але яка приховується від державних органів з метою ухилення від сплати податків, внесків у соціальні фонди, ігнорування дотримання правових норм і стандартів. Така діяльність не змінює загальної величини ВВП, бо не створює додаткову вартості, але суттєво може змінити внутрішню структуру перерозподілу доходів.

---

[428] Бутнік-Сіверський О.Б. Економіка інтелектуальної власності / Бутнік-Сіверський О.Б. К.: Ін-т інтел. власн. і права. 2004. с.296.

[429] Базілінська: Макроекономіка 5. Тіньова економіка / Базілінська. URL: http://sesia.com.ua/book/63/4518.html.

[430] Правові та економічні відносини, що виникають внаслідок порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: монографія / Ю.Л. Борко, О.Б. Бутнік-Сіверський, Ю.Є. Ленго, Б.М. Падучак, та ін. /за наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О.Б.; НДІ ІВ НАПрНУ. К.: Інтерсервіс, 2017. 166 с.

Рис. 2.2. Взаємозв'язок інтелектуальної безпеки та негативні зони тінізації у сфері інтелектуальної економіки.

Сфери «тіньової» інтелектуальної економіки є складовою загальної «тіньової» економіки, де є іллегальна інтелектуальна економіка — незаконне виробництво та продаж легальних товарів, які розглядаються як інноваційна продукція без їх документального оформлення та/або реєстрації інноваційних підприємств з нехтуванням прав інтелектуальної власності. Іллегальний складник тіньової інтелектуальної економіки за ознакою сфери охоплення також поділяємо на внутрішній, зовнішній та глобальний. Внутрішній включає діяльність у межах національної тіньової інтелектуальної економіки, зовнішній — поза її межами, а глобальний передбачає транснаціональну (з країною базування) і мультинаціональну (без конкретного центру розташування) частки тіньової інтелектуальної економіки. Очевидними причинами тінізації сучасної ринкової інтелектуальної економіки є існування цілої низки глибинних факторів, до яких можна віднести:

- механізм алокації ресурсів і влади;
- зростання інвестиційних ризиків та зниження інвестиційної активності;
- зменшення попиту на інвестиційні ресурси, особливо іноземних;
- зростання спекулятивних фінансових і торгово-посередницьких угод;
- особливості штучного з'єднання працівників з оновленими або модернізованими засобами виробництва при низькій оплаті працюючих та отримання винагород псевдо власниками при впровадженні ОПІВ;
- специфіка розподільних відносин при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів з використанням псевдо винаходів, корисних моделей тощо.

Зазначимо, алокація є антиподом консолідації і передбачає розподіл фінансових ресурсів між різними секторами і інституційними одиницями з метою синтезу в плані оцінювання руху і використання фінансових ресурсів, зокрема, і в умовах руху інтелектуального капіталу, що суттєво має значення при фінансуванні наукових досліджень за різними напрямами при суб'єктивному розподілі ресурсів за пріоритетом, при фінансуванні державного замовлення серед науково-дослідних установ на здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, при виділенні бюджетних коштів на науково-технічне забезпечення; при здійсненні тендерних процедур при закупівлі ресурсів за кошти державного бюджету тощо. При цьому може бути, за пропозицією Ю.М. Коваленко, використаний тут термін «алокаційна ефективність» — ефективна комбінація фінансових ресурсів, що орієнтована на зменшення трансакційних витрат. В Україні ми маємо такі проблеми щодо досягнення цієї ефективності: зосередження фінансових ресурсів у найбільш прибуткових галузях — торгівлі і сфері фінансів; недостатнє фінансування інноваційної діяльності. Нині на наукові розробки спрямовується 0,8 % ВВП України, хоча на законодавчому рівні встановлено, що ця цифра має бути не меншою за 1,7 %; втеча українського капіталу за кордон з його поверненням в Україну у вигляді іноземних інвестицій; диспропорції державного бюджету і ущемлення інтересів місцевих бюджетів; недостатнє фінансування реального сектора економіки з боку фінансового сектора через спрямування ресурсів останнього на спекулятивні операції; недостатній приплив коштів у сферу малого бізнесу; недовіра домогосподарств до інвестиційної діяльності і придбання фінансових послуг зокрема[431]. Суть нового механізму алокації ресурсів, узагальнює О. Кужель, зводиться до того, що окремі інститути економічної системи, використовуючи визначені переваги свого положення (високий рівень концентрації виробництва і капіталу, корпоративна влада і так далі), одержують можливість свідомо (хоча й у локальних, обмежених масштабах) впливати на параметри виробництва постачальників і споживачів, ринку, соціального життя і так далі[432].

Серед найбільш серйозних наслідків функціонування корпоративних механізмів алокації ресурсів, відмічає О. Кужель, виділяють дивергенцію (від лат. *divergere* — виявляти розбіжність), що відбулася за останні роки, в країни на сильно і слабко корпоратизовані «сектори», що впливає на рівень інтелектуальної безпеки. У першому з них сконцентровані: підприємства, що є монополістами в технологічному, ринковому й інституціональному відношеннях; володіють вирішальними масами ліквідних ресурсів; корпоративно-бюрократична влада. До цього сектора відносять паливно-енергетичний комплекс, фінансово-торговий комплекс і частина промисловості (головним чином, орієнтованої на експорт). Другий (немонополізований) «сектор», навпроти відчуває дефіцит ресурсів,

---

[431] Коваленко Ю. М. Алокація і консолідація фінансових ресурсів в економіці/ Ю. М. Коваленко. URL::http:// dspace.uabs.edu.ua/jspui/ bitstream/123456789/8734/ 1/ kovalenko_yu_m.pdf.

[432] Кужель Корупція і розвиток малого бізнесу. Економіка і прогнозування / О. Кужель. Київ. 2002.

керування, технологій. До нього відносять сферу відтворення робочої сили, виробництва споживчих товарів, велика частина сільського господарства. На практиці спостерігається стійкий перекіс у цінах, фінансуванні, кредитуванні на користь першого «сектора», причому причиною такого перекосу є не тільки монополізм, що забезпечує першому сектору значні переваги на ринку, але і дисбаланс у розподілі корпоративної і державної влади, що створює інституціональну «перевагу першого «сектора» над другим». Саме «різниця потенціалів», що утворилися в результаті дивергенції економіки двох «секторів», стає в нинішніх умовах основним джерелом, поляризуючим тіньові структури і відносини[433]. Така економічна ситуація, пояснює перекоси в інтелектуальній економіці, яка не позбавлена дії тіньових факторів стосовно впровадження нових технологій, продуктів інтелектуальної власності в державному та корпоративному секторі економіки на фоні недостатнього фінансування, монополізації окремих підприємств, наявності дефіциту матеріальних та фінансових ресурсів, слабкого менеджменту інтелектуальним капіталом, нерозвиненості маркетингу та присутності стихійного характеру ринку інтелектуальних продуктів та інноваційної продукції, в поглибленні інерційності інноваційного розвитку, звуженості здійснення трансферу технологій, перекосів в ціноутворенні та інфляції.

До правових причин, що впливає на рівень інтелектуальної безпеки, слід тут також віднести недосконаліть правової бази. Швидкозмінність умов господарювання дозволяє тіньовій економіці, зокрема і при тінізації інтелектуальної економіки, використовувати прогалини, які утворюються в правовій сфері. Слабкість політичної влади, зазначає Т.П. Гега, призводить до корупції державних чиновників, яка в свою чергу веде до величезних масштабів тіньової економіки[434]. Як органічна складова економіки будь-якого суспільства, тіньова економіка являє собою господарсько-комерційну діяльність, яка внаслідок певних причин (інколи і історично виправданих), прагне уникнути державного обліку та контролю. При цьому, справедливо зазначає Н.М. Шелудько, між офіційною економікою та її тінню є досить «розмита» зона, і критерії виділення «тіньової» економіки у порівняно локальний сектор господарювання мають переважно не стільки економічний, скільки соціально-правовий характер[435].

Підсумовуючи, слід відмітити, в основі появи та розвитку тіньового господарського укладу, так і в інтелектуальні економіці, який відповідає системі відносин ринкової економіки (коли її розвиток мав еволюційний, а не революційний характер), зазначає Т.П. Гега, лежать об'єктивні суперечності, що виникають між короткотерміновими цілями економічних агентів (індивідів, домашніх господарств та приватних фірм) і довготерміновими макроекономічними завданнями суспільства[436]. Не-

[433] Кужель Корупція і розвиток малого бізнесу. Економіка і прогнозування / О. Кужель. Київ. 2002.
[434] Гега Т.П. Проблеми протидії «тіньовій» економіці в Україні». Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Т.П. Гега. 2004 р.
[435] Шелудько Н.М. «Проблема тіньової економіки в Україні» / Н.М. Шелудько. *Фінанси України*. 2002 р. № 9. С. 80–86.
[436] Гега Т.П. Проблеми протидії «тіньовій» економіці в Україні». Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Т.П. Гега. 2004 р.

йтралізація «тіньової» економіки залежить від вдалого визначення і компонування пріоритетів держави в інтелектуальній економіці та захисті прав інтелектуальної власності у розвиненому правовому полі.

Протидія тінізації економіки України, справедливо відмічають науковці О. Савич та І. Савич, вимагає проведення поліпредметних досліджень, розробки комплексної стратегії протидії у співпраці із зарубіжними партнерами, насамперед з метою використання їх позитивного досвіду у боротьбі з цим загрозливим для національної безпеки явищем[437]. Тому пошук шляхів детінізації економіки є актуальною та складною проблемою, що пов'язано з різними напрямами прояву тінізації, зокрема і в економіці інтелекиуальної власності.

Детінізація економіки, зазначає З. Варналій, — це сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного державою, економічного обороту, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки[438]. Одночасно, науковці Т. Олійник та Н. Гуда, акцентують увагу на тому, що детінізація економіки — це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів. Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів в легальну економіку та примноження національного багатства. Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме вагомому збільшенню національного інвестиційного потенціалу і ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, слугуватиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання, сприятиме зміцненню економічної безпеки держави[439].

Одним з елементів боротьби з тінізацією економіки, що сприятиме підвищенню рівня інтелектуальної безпеки, є її детінізація, яка розглядається як цілісна система дій та рекомендацій. Тінізація економіки та, зокрема інтелектуальної економіки, є загрозою національній безпеці. Її детінізація щодо запобіганню корупції та неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності у сфері інтелектуальної власності, в тому числі на законодавчому рівні, є основним завданням на цьому напрямку діяльності.

---

[437] Савич О. В., Савич І. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. *Ефективна економіка*. № 2. 2015. URL: http:// www.economy. nayka. com.ua/?op=1&z=3827.
[438] Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.
[439] Олійник Т. Г., Гуда Н. Е. Тенденції тіньової економіки україни та шляхи її детінізації. *Глобальні та національні проблеми економіки.Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлінського*. Випуск 16/2017. С. 203–206. URL: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/41.pdf.

Детінізація інтелектуальної економіки — це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин та передумов тіньових явищ в процесі неправомірного використання ОПІВ, виробництва інноваційної продукції та приховування цієї діяльності від власників ОПІВ, перерозподілу фінансових і нематеріальних активів шляхом фінансових махінації, фіктивних договорів, хабарництва, отримання сумнівних дозволів та охоронних документів з використанням корупційних схем, спекулятивних угоди й інших видів шахрайства при комерціалізації інтелектуальної власності. Стратегічною метою детінізації в інтелектуальній економіці має стати істотне зниження рівня тінізації через провадження комплексної державної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів у легальну інноваційну економіку з метою примноження інтелектуального капіталу, що буде протидіяти корупційним схемам в інноваційно-інтелектуальної діяльності.

Підсумовуючи дослідження тінізації в сфері інтелектуальної власності як складової загрози економічній безпеці та її нівелювання (детінізація), зазначимо:

- дослідження тінізації в сфері інтелектуальної власності розглядається як складова загрози економічній безпеці, тому актуалізується, виходячи з завдань розробки теоретико-методологічних підходів щодо практичної реалізації шляхів і способів детінізації (нівелювання) економіки;

- тінізацію економіки розглядають як загрозу національній безпеці, що зумовлює структурні деформації і диспропорції суспільно-економічного розвитку, гальмує процеси державотворення в країні, не сприяє курсу демократизації суспільства та європейської інтеграції України;

- тінізація інтелектуальної економіки, розглядається як виведення частини або всього інтелектуального бізнесу в латентну сферу, тобто створення та організацію інтелектуальної діяльності виробничих та інших структур у «тіні» офіційної економіки, поза її правовим полем, тобто створення та організацію інтелектуальної діяльності виробничих та інших структур у «тіні» офіційної економіки, поза її правовим полем у середені трьох основних напрямів: 1) при здійснені законної діяльності, результати якої приховуються; 2) при здійснені нелегальної діяльності; 3) при здійснені спекулятивних та шахрайських операцій з фінансовими коштами;

- тінізація в сфері інтелектуальної економіки — це не ізольоване явище від загальних економічних процесів, які здійснюються в тіньовій економіці, а одночасно з ним пов'язані, та відноситься до складу «тіньового» сектора економіки, а також є її джерелом та стимулятором поглиблення негативних явищ в інтелектуальній безпеці;

- прогресивною стороною та протидією тінізації в сфері інтелектуальної економіки виступає сучасна ринкова інтелектуальна економіка, яка є змішана економіка, в якій інтелектуальний продукт створюється під впливом власних зусиль, які спрямовують підприємницьку активність на зростання інтелектуального капіталу, а держава регулює цей процес, встановлюючи правову структуру бізнесу і контролюючи її додержання;

- у сфері тінізації економіки інтелектуальної власності, враховують тенденції загальної тіньової економіки, до якої відносять наступні основні зони:

неофіційна інтелектуальна економіка; фіктивна інтелектуальна економіка; підпільна (кримінальна) інтелектуальна економіка; прихована інтелектуальна економіка;

- іллегальний складник тінізації економіки інтелектуальної власності за ознакою сфери охоплення поділяється на в*нутрішній, зовнішній та глобальний*;

- одним з елементів боротьби з тінізацією економіки, що сприятиме підвищенню рівня інтелектуальної безпеки, є її *детінізація, яка розглядається як цілісна система дій та рекомендацій*.

2.4. Економічне шпигунство та комерційна таємниця в системі інтелектуальної безпеки та практика їх протидії

Економічне шпигунство, зростання його масштабів та агресивності в умовах російсько-української війни — є одним з складних об'єктів наукового дослідження та, на якому зосереджують увагу багато науковців та фахівців, зокрема в системі інтелектуальної безпеки.

Проблеми економічного, промислового шпигунства та захисту комерційної таємниці в процесі міжнародного науково-технічного співробітництва і трансферу технологій в полі зору науковців, як: Ж. Бержье, Ю. Бобилов, Р. Гасанов, К. Лайтон, К. Мелтон, Д. Найт, Д. Пулі, Ф. Рустман, Г. Штумпф, В. Черняк, Г. Яковлев, В. Ярочкін тощо. В Україні цю проблематику вивчають Г. Андрощук, І. Дахно, І. Галиця, Я. Жаліло, А. Жарінова, І. Ревак, Ю. Капіца, Т. Лічман, Б. Маліцький, Ю. Макогон, А. Марущак, С. Мосов, В. Мунтіян, І. Мігус, В. Соловйов, В. Сідак, А. Сухоруков, Л. Федулова, Ю. Якубівська та інші науковці.

Саме в публікації «Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності» та в ряді інших, їх автором — Г. Андрощук, здійснено поглиблений економіко-правовий аналіз стану та тенденцій розвитку економічного шпигунства та комерційної таємниці й захисту об'єктів інтелектуальна власність у процесі міжнародного науково-технічного співробітництва та трансферу технологій[440; 441; 442; 443; 444; 445]. У зв'язку з

[440] Андрощук Г. О. Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина І) / Г. О. Андрощук. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 3. С. 39–49. Режим доступу: http://ekmair.ukma. edu.ua/handle/123456789/16188

[441] Андрощук, Г. О. Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина ІІ) [Текст] / Г. О. Андрощук. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 4. С. 21–26. Закінчення, поч. у № 4. На укр. яз.

[442] Андрощук Г.О. Інститут комерційної таємниці в системі економічної безпеки: стан, тенденції та механізм забезпечення захисту / Г. О. Андрощук. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Економічні науки. 2015. Вип. 10. С. 16–23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ vkpnuen_2015_10_4.

[443] Андрощук Г.О. Комерційна таємниця, як фактор забезпечення національної економічної безпеки: практика Китаю (Частина 1). *Наука, технології, інновації*. 2022, № 2(22). С.10–21.

[444] Андрощук Г. О. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейсько-го Союзу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №5. С. 27–37. №6. С. 49–58.

[445] Андрощук Г. О. Захист комерційної таємниці в США: протидія економічному шпигунству. *Наука та інновації*. № 1. 2013. С. 80–95.

цим, враховуючи предмет нашого дослідження та розвиваючи проблему економічного, промислового шпигунства та захисту комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки, скористаємось зазначеними напрацюваннями з урахуванням практики протидії.

Економічне шпигунство є одним із супутників ринкової економіки, зокрема в інтелектуальній безпеці, причому внаслідок посилення конкурентної боротьби як на національних, так і міжнародних ринках, його масштаби значно зростають.

Тут доцільно зауважити, що інтелектуальна власність (ІВ) — це не тільки правова, а також і складна економічна категорія. Вона бере участь у створенні доданої вартості, особливо у високотехнологічних галузях, робить свій внесок у вартість сукупних активів господарюючих суб'єктів і збільшує ринкову капіталізацію бізнесу. Виключні майнові права на результати інтелектуальної діяльності є «четвертим кошиком» у світовій торгівлі, разом із товарами, роботами і послугами. Нова роль ІВ як самостійного товару на ринку почала даватися взнаки наприкінці XX століття. У країнах, де сформований цивілізований ринок ІВ, обсяги торгівлі правами досить значні. Продаж ІВ у світовій торгівлі в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) становить до 10 % від ВВП країн, що входять до СОТ[446].

Інститут ІВ є системоутворюючим ядром сучасної глобальної економіки. Поява нових результатів інтелектуальної, творчої діяльності, їх правова охорона на зовнішніх ринках передують матеріальному руху товарів і послуг. Самі об'єкти права також є товаром — ринок ІВ зростає темпами, що перевищують темпи зростання «матеріальних» ринків — понад 10 % в рік (Китай — 23 %, США — 5 %, Франція — 2 %, Росія — 5 %). Від того, які результати інтелектуальної діяльності залучені в економічний оборот, яка їхня вартість і швидкість обороту, залежить динаміка зростання ВВП і глобальних індексів конкуренто-спроможності національних економік[447].

У процесі розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва з промислово розвинутими країнами питання, пов'язані з купівлею-продажем технології, що включає передачу знань, науково-технічного, комерційного та управлінського досвіду (ноу-хау), набувають особливої актуальності та вимагають комплексного врегулювання, перш за все, на національному рівні. Тому необхідний ефективний захист майнових інтересів власників комерційної таємниці, ноу-хау не тільки в процесі співробітництва із зарубіжними країнами, а й усередині країни, оскільки ліцензійні договори, договори про передачу ноу-хау між партнерами стають тим реальним інструментом, на основі якого будуються відносини у сфері обміну науково-технічними досягненнями, передачу

---

[446] Перепечко Л.Н. Особенности развития рынка интеллектуальной собственности в мире и России / Перепечко Л.Н., Ягольницер М.А., Рахманова А.Р. *Экономика и предпринимательство*. 2017. № 3; Ч. 1. С. 54–64.

[447] Коротковская Е.С. Эффективное использование интеллектуальной собственности в современных российских социально-экономических условиях. Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2018..Вып. 2. С. 162–168.

знань, науково-технічного, комерційного та управлінського досвіду (ноу-хау). Передача знань, науково-технічного, комерційного та управлінського досвіду (ноу-хау) в полі досліджень інтелектуальної безпеки. Економічне та промислове шпигунство є найбільшою загрозою науково-технічній діяльності та інноваційному розвитку держав. Воно ведеться на всіх рівнях, їм займаються держави, міжнародні організації, спеціалізовані установи і окремі особи.

Основне призначення *економічного шпигунства — економія коштів і часу, які необхідно затратити, щоб наздогнати конкурента, що займає лідируюче положення, або не допустити в майбутньому відставання від нього, якщо той розробив або розробляє нову перспективну технологію, а також щоб вийти на нові для підприємства і держави ринки.* Це справедливо і щодо міждержавної конкуренції, де до питань економічної конкурентоспромож-ності додаються і проблеми національної безпеки.

Економічне шпигунство перетворилося на важливий фактор науково-технічного прогресу і політики багатьох розвинутих держав, таких як Китай, Росія, Японія, Німеччина, Індія, Іран, Бразилія, Аргентина. Наприклад, зростання індустріальної потужності Країни Сонячного Сходу пов'язують зі збільшенням числа промислових шпигунів до значної цифри — 10 тисяч. Як зазначають автори дослідження «Китайське промислове шпигунство: придбання технологій і військова модернізація» Китайська Народна Республіка (КНР) реалізує «навмисний проєкт, фінансований державою, щоб обійти витрати на дослідження, подолати культурні недоліки і «перескочити» на перший план, використовуючи креативність інших народів», тим самим досягаючи «найбільшої передачі багатства в історії»[448].

Предметом обговорення на державному, регіональному та міжнародному рівнях усе частіше стають конкурентна, комерційна, ділова, корпоративна і бізнес-розвідка та властиві їм методи недобросовісної конкуренції. Замість терміна «розвідка» як синонім або антонім іноді використовується термін «шпигунство».

При аналізі сутності публікацій виникають сумніви, а чи однаковий зміст вкладають автори в ці терміни? Майже усі, хто пише на цю тему, згодні з тим, що термін «шпигунство» (часто в поєднанні з прикметниками: «промислове», «економічне», «комерційне», «корпоративне», «науково-технічне») означає в загальному вигляді активні протиправні дії, спрямовані на збір або розкрадання цінної інформації, закритої для доступу сторонніх осіб. Але спектр трактування терміну, використовуваного з цими прикметниками, досить широкий: від твердження, що це майже тотожні поняття, до вибудовування ієрархічної схеми взаємозв'язку цих понять (типу «економічне шпигунство» — ширше поняття, яке охоплює і такі його підвиди, як промислове, виробниче, науково-технічне, комерційне шпигунство тощо).

---

[448] Chinese Industrial Espionage: Technology Acquisition and Military Modernization / William C. Hannas,James Mulvenon, and Anna B. Puglisi. Routledge, 2013. 378 p.

Відзначимо, що в США і деяких інших державах ці поняття визначені законодавчо. Так, відповідно до прийнятого в США в 1996 р. Закону «Про економічне шпигунство» (The Economic Espionage Act, EEA) і коментарів до нього під економічним шпигунством (economic espionage) розуміють здійснення суб'єктом зловмисних дій, пов'язаних з:

1) крадіжкою, незаконним присвоєнням, а також отриманням шляхом обману або шахрайства інформації, що становить комерційну таємницю (секрет виробництва);
2) копіюванням, відтворенням, знищенням, скачуванням і передачею (зокрема, через мережу) інформації, що становить комерційну таємницю (секрет виробництва);
3) отриманням інформації, що становить комерційну таємницю (секрет виробництва) з усвідомленням того, що вона була присвоєна або перетворена без відповідного на те дозволу, з метою надання вигоди (переваги) іноземному уряду, державному органові чи агенту.

Відповідно під промисловим шпигунством (Industrial espionage or Theft of trade secrets) розуміють ті самі дії, але з метою нанесення шкоди власникові інформації, що становить комерційну таємницю, пов'язану з виробництвом продукту, котрий поставляється на внутрішній і міжнародний ринок шляхом надання економічної вигоди суб'єкту, який не є власником інформації, що становить комерційну таємницю. Залежно від того, чи трапилось економічне (крадіжка промислових секретів на користь іноземних держав) або промислове шпигунство (крадіжка промислових секретів з комерційною метою), законодавство США визначає відповідні міри покарання.

Отже, це не тотожні поняття. Якщо йдеться про діяльність спецслужб і державних структур на зовнішньому ринку — це *економічна розвідка*. Коли крадіжкою технологій за кордоном займаються приватні фірми — це *промислове шпигунство*. А в разі, коли крадуть один у одного компанії однієї країни, прийнято говорити про ділову (конкурентну) розвідку, яка може

використовувати як незаконні способи промислового шпигунства, так і легальні методи конкурентної розвідки. Шпигуном може бути громадянин, який перебуває на службі в розвідці іншої держави, або особа, просто завербована вороже налаштованої країною для отримання необхідних даних, що доступні йому завдяки виконанню службових обов'язків або зайняття певної посади.

У цього злочину є різні види, які відрізняються за об'єктом правопорушення. Так, у Кримінальному кодексі Російської Федерації (РФ) існує кілька статей, пов'язаних зі шпигунством. У науці кримінального права Росії розрізняють такі види: 1) шпигунство як відокремлений злочин (ст. 276); 2) шпигунство як один із видів державної зради (ст. 275); 3) промислове шпигунство (ст. 183). Різниця між двома першими досить значна, незважаючи на те, що вони здаються схожими за своєю суттю. У першому випадку несуть відповідальність тільки іноземні громадяни або особи без будь-якого громадянства, тобто громадяни РФ не можуть

відповідати за цією статтею. Вони будуть відповідати вже за ст. 275, оскільки вважається, що вони зрадили свою країну.

Промислове (або економічне) шпигунство представляє собою зовсім інший різновид подібного правопорушення. Воно характеризується тим, що тут відправляються дані, які не становлять державної таємниці, але можуть використовуватися для отримання економічних переваг. Цим видом шпигунства можуть займатися як приватні, так і державні організації. Важливо довести саме протиправність дій, щоб класифікувати їх як правопорушення, інакше буде йтися про конкурентну розвідку.

Якщо *комерційне шпигунство* — це злочин, спрямований на отримання відомостей, що становлять інтерес з комерційною метою, то шпигунство має за мету передачу даних щодо державної таємниці або іншої інформації, яка може навіть перебувати в необмеженому доступі.

У статті 276 КК РФ йдеться про те, що будь-які дії з обробки або відправлення даних, які можуть загрожувати безпеці РФ, караються позбавленням волі на строк від 10 до 20 років. Також уточнюється обов'язкова умова для застосування цієї статті: вчинити правопорушення повинна людина з громадянством іншої країни або взагалі без нього.

Варто зазначити, що у в законодавстві нашого сусіда Білорусі також існує таке поняття, як «комерційне шпигунство». Під цим терміном розуміється викрадення або збирання незаконним способом відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою їх розголошення або незаконного використання. КК Республіки Білорусь (ст. 254) передбачено санкції у вигляді штрафу або арешту.

У законодавстві України до 2004 р. також існувало поняття «комерційне шпигунство». Згідно зі статтею 231, присвяченій захисту комерційної таємниці, комерційне шпигунство розумілось, як *«умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення, або іншого використання цих відомостей».* Але після внесення змін до статті від 16.12.2004 р. в зв'язку з розширенням складу злочину, до якого, крім комерційної таємниці, стала відноситись і банківська таємниця, законодавець вилучив поняття «комерційного шпигунства»[449]. А як казали древні китайці: «те, що не названо, не існує». Зазначимо, що в більшості пострадянських країн уже давно зроблені кроки до становлення та розвитку інституту комерційної таємниці.

Спеціальні закони про охорону комерційної таємниці діють сьогодні в Молдові (1994 р.), Киргизстані (1998 р), Туркменістані (2000 р.), Азербайджані (2001 р.), Російській Федерації (2004 р.), Таджикистані (2008 р), Білорусі (2013 р.). В Україні спеціального закону про охорону комерційної таємниці і досі не має, що знижує рівень інтелектуальної безпеки.

Якщо питання, пов'язані з охороною державної таємниці, детально регламентовані українським законодавством, то питання, пов'язані з комерційною таємницею та її захистом, належать до найменш розроблених. Фактично відсутній і практичний досвід застосування норм чинного законодавства про комерційну таємницю. Так, за останні 6

[449] Кримінальний Кодекс України. Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. Редакція від 19.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

років органами Антимонопольного комітету України припинено лише 11 порушень, передбачених статтями 16–19 (неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці) Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[450]. І це зрозуміло, адже переважна більшість таких справ має латентний (скритий) характер.

Контррозвідка в економічній сфері є важливим пріоритетом забезпечення національної безпеки. У Стратегії національної контррозвідки США йдеться про необхідність захисту економічних переваг країни, комерційних таємниць і ноу-хау від спроб проникнення суперника. Вперше в доктринальних документах, присвячених діяльності державних спецслужб, відкрито говориться про тісну взаємодію розвідки і бізнесу. У серпні 2017 р. адміністрація президента США Трампа відкрила офіційне розслідування порушення прав ІВ США і їхніх союзників. Тільки в США збитки були оцінені на 600 млрд доларів на рік. При економічному шпигунстві, яким займаються державні служби, увага приділяється не окремому продукту, а загальній картині економіки держави-конкурента. Якою структурою характеризується її господарство, в яких галузях має перевагу («ключові технології»), що і де можна використовувати для власних досліджень і розробок, яким шляхом можна перейняти сучасні технологічні процеси виробництва. Після отримання таких основних даних конкурент розвиває свою стратегію, щоб цілеспрямовано «орієнтуватися» на окремі продукти.

Всі країни світу, за деякими винятками, мають у своєму розпорядженні спецслужби, які «секретним шляхом» отримують за кордоном інформацію і аналізують її в інтересах своїх країн. Чим вагоміша геополітична роль держави, тим більше сила і обсяг її розвідувальних відомств. Аналіз, проведений американською контррозвідкою, показує, що в 58% випадків економічне і промислове шпигунство здійснювалось за завданнями зарубіжних компаній, в 22% — в інтересах іноземних урядів і в 20% — приватних і державних зарубіжних наукових центрів і лабораторій[451]. При цьому менш розвинуті країни, як правило, прагнуть до вивезення технологій, доступних на комерційному ринку, хоча для цього нерідко доводиться порушувати правила експортного контролю. Розвинуті держави, зі свого боку, мають на меті отримання секретних розробок, здатних підвищити міць їх збройних сил. Останнім часом також спостерігається тенденція до збільшення числа розкрадань окремих ультрасучасних компонентів і вузлів, які можуть використовуватися для модернізації застарілих збройових, розвідувальних та інформаційних систем.

Еволюція методів економічного шпигунства передбачає розвиток адекватних заходів протидії. Тому економічна контррозвідка є невід'ємною складовою системи служби безпеки — як на державному, так

[450] Про захист від недобросовісної конкуренції. Законом України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. Редакція від 16.10.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[451] Демин В.А. Экономический и промышленный шпионаж: расширение масштабов и рост агрессивности.URL: http://www.cprspb.ru/bibl/economi/2.html.

і на корпоративному рівні. В її завдання входить контроль за інформаційними потоками і можливими шляхами витоку.

Бернар Бенсон — винахідник нових видів зброї, мільйонер, який розбагатів на реалізації патентів із різних видів озброєнь (система телеуправління для торпед, принцип польоту ракет з самонавідними головками, крило «Дельта» для надзвукових літаків, системи комп'ютерів та інше — всього понад 100 патентів), виступаючи на конференції ЮНЕСКО заявив, що накопичення секретів у запам'ятовуючих пристроях становить небезпеку, яка може обернутися катастрофою, і закликав негайно їй запобігти. Витік майже 80% даних пов'язаний із елементарною необачністю або халатністю. Йдеться також про особисте листування, саме воно є одним з каналів витоку важливих промислових секретів через необережність. У зв'язку з цим органи військової розвідки і безпеки США завели мінідосьє на більш ніж на 25 мільйонів американців, які вважалися потенційно небезпечними.

Французький дослідник Моріс Денюзьер зазначає: «Сучасна наукова, промислова та економічна інформація здебільшого легкодоступна. 95% даних, що вас цікавлять, можна отримати зі спеціальних журналів і наукових праць, звітів компаній, внутрішніх видань підприємств, брошур і проспектів, які роздають на ярмарках і виставках. Мета шпигуна — роздобути ті 5% інформації, що залишилися, в якій і криється фірмовий секрет, таємниця майстерності»[452].

Здійснення транснаціональними корпораціями економічної розвідки призвело до плинності кадрів у спецслужбах і пов'язаних з цим втрат потенціалу. Так, склад співробітників розвідки (не тільки ЦРУ, а й інших відомств співтовариства, котрі працюють на економічному напрямі) щорічно оновлюється приблизно на 20%, оскільки багато професіоналів переходять на більш високооплачувану роботу в приватні компанії. У США існує асоціація колишніх агентів Федерального бюро розслідувань (ФБР). Вона налічує близько 4500 членів, які пропонують промисловості свої послуги для боротьби зі шпигунами. Асоціація видає довідник про вільних детективів, а також публікує список уже працюючих. Тільки в одній компанії «Форд» працює 39 колишніх агентів ФБР, захищаючи її промислові секрети[453].

Найбільш поширеною формою охорони ІВ є комерційна таємниця (конфіденційність)[454]. Комерційна таємниця віками використовувалася в бізнесі. Наприклад, Китай століттями реалізовував комерційну перевагу від збереження в таємниці секрету виробництва шовку з ниток тутового шовкопряда. Таємниця технології виробництва скла майстрів острова Мурано (Венеція) досі зберігається в найсуворішому секреті та передається тільки у спадок. А чого варте полювання за секретом китайського фарфору, який вкрали французи, а запатентували англійці, попередньо запозичивши його у сусідів. Або викрадення американцями

[452] Яковлев Григорий. Шпионаж по науке. *Военно-промышленный курьер*. № 28 (643) за 27 июля 2016 года. URL: https://vpk-news.ru/articles/31576.
[453] Там само.
[454] Pooley J. Trade secrets: the other IP right / J. Pooley. *WIPO Magazine*. 2013. № 3. P. 2–4.

креслень прядильних машин, які працювали на англійських фабриках у Ланкаширі, що стало відправною точкою для створення і розвитку бавовняної промисловості в Новому Світі.

Комерційній таємниці початково приписувалось дві переваги над патентами: низька вартість набуття прав і необмежена тривалість користування ними. Прийнята в більшості штатів судова практика, яка визнає безліч патентів недійсними і робить інформацію, що міститься в них, доступною для конкурентів, надає комерційній таємниці додаткові переваги. Чинне законодавство, наприклад, вважає, що для визнання порушення комерційної таємниці вже не потрібне підтвердження використання всіх елементів секрету, що міститься в ній. Досить довести наявність в продукції конкурента істотної подібності. Рівень новизни, необхідний для визнання наявності комерційної таємниці, нижче того, що потрібний для підтвердження патентоспроможності. Факту виявлення розкриття для громадськості хоча б деякої частини винаходу може бути достатньо для анулювання патенту, але не комерційної таємниці.

Водночас комерційна таємниця рідше привертає увагу громадськості та фахівців, ніж інші види інтелектуальної власності. Причин тому кілька. По-перше, конфіденційність не пов'язана з процесом державної реєстрації; вона використовується в повсякденній практиці кожним підприємцем. По-друге, хоча загальні положення національних законів про комерційну таємницю (секрети виробництва) мають схожість, принципи правозастосування в різних країнах різні. По-третє, суперечки щодо комерційної таємниці зазвичай позбавлені широкого розголосу і тому не є предметом публічного обговорення.

Найбільш поширеною формою охорони ІВ є комерційна таємниця (конфіденційність). Зазначимо також, що Паризька конвенція з охорони промислової власності, що заклала основи її регулювання, не згадує комерційної таємниці. Першим документом, що має міжнародний статус і передбачив регулювання комерційної таємниці, дослідники визнають ТРІПС (хоча вона говорить про закриту інформацію (undisclosed information)). Відповідно до ст. 39 Угоди ТРІПС охорона закритій інформації надається в контексті забезпечення ефективного захисту проти недобросовісної конкуренції в розумінні ст. 10*bis* Паризької конвенції з охорони промислової власності. В Угоді ТРІПС закріплено три відомі критерії режиму комерційної таємниці: 1) секретність, 2) комерційна цінність та 3) вжиття адекватних заходів для забезпечення секретності. Важливість підходу до тлумачення закритої інформації Угодою ТРІПС випливає з того, що ст. 41–47 на країни-учасниці покладається обов'язок створення національних систем для впровадження визнаних Угодою прав інтелектуальної власності ІВ. При цьому країни повинні забезпечити справедливі та рівні процедури для володільців прав ІВ і такі засоби захисту як судові заборони та компенсація шкоди. Важливим також є поширення на відносини щодо охорони закритої інформації або комерційної таємниці міжнародної системи СОТ вирішення спорів. Таким чином, ст. 39 Угоди ТРІПС встановила мінімальні стандарти охорони, яким має відповідати законодавство країн-членів СОТ, про що детально

розглянуто у публікації «Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу»[455]. Формулювання ст. 39 Угоди ТРІПС залишають місце для визначення конкретних механізмів, що відповідатимуть правовим системам країн, але обов'язковим є включення згаданих трьох необхідних елементів та системи законного примусу для реалізації відповідних положень.

У даний час у законодавстві України тільки формується система нормативно-правової охорони прав на комерційну таємницю[456]. Норми, які спрямовані на забезпечення охорони комерційної таємниці, закріплені в положеннях гл. 46 ЦК України[457] та у законодавстві про інформацію. Захист прав на комерційну таємницю здійснюється також нормами адміністративного кримінального права (зокрема статтями 231, 232 КК України[458] та Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[459]).

Нагадаймо, що захист — це лише частина системи охорони і застосовується він лише у випадках порушення прав. Відповідно до п. 1 ст. 505 ЦК України[460] *«комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію».* Частина 2 ст. 505 ЦК України[461] визначає, що «комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці».

Наразі перелік відомостей, що не можуть охоронятися як комерційна таємниця, закріплений не у законі, а у постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці»[462]. Відповідно до її змісту комерційну таємницю не можуть становити:

---

[455] Андрощук Г. О. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. №6. С. 49–58.

[456] Ювко Дар'я. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності./ By Volodymyr Machuskyy, January 25, 2021. URL: https://www.businesslaw.org.ua/trade-secret/.

[457] Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[458] Кримінальний Кодекс України.Закон України № 2341-III віл 5 квітня 2001 року. Редакція від 23.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

[459] Про захист від недобросовісної конкуренції. Законом України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[460] Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[461] Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 07.05.2022.– URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[462] Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці. Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text.

- установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
- інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату, а також наявність вільних робочих місць;
- документи про сплату податків і обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також про інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;,
- відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

Цивільним кодексом України комерційна таємниця визначається як один із видів об'єктів інтелектуальної власності (ст. 420[463]), на який поширюються загальні положення про охорону результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Однак слід підкреслити, що відомості, які становлять комерційну таємницю, необов'язково повинні бути результатом творчої діяльності особи. Це і зумовлює перебування комерційної таємниці серед нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності.

Відповідно ст. 506 ЦК України[464] майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

- право на використання комерційної таємниці;
- виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором. Саме ця особа може розпорядитися належним їй об'єктом, зокрема, шляхом розкриття відомостей невизначеному колу осіб, що потягне за собою припинення монопольних прав.

Економічний зміст комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки зумовлює наявність економічних ознак:

1) реальна чи потенційна цінність інформації, що становить комерційну таємницю;

---

[463] Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[464] Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2) унікальні форми, способи та умови підприємницької діяльності, що забезпечують її власнику економічну вигоду, конкурентні переваги і стійкість бізнесу[465].

Комерційна таємниця є специфічним об'єктом ІВ і основною складовою нематеріальних активів підприємства. Володіння нею є базисом для збереження конкурентних переваг на ринку (особливо при міжнародній конкуренції), необхідною умовою залучення інвестицій і збереження результатів інноваційної діяльності.

У популярному фільмі «Соціальна мережа» (The Social Network), що отримав безліч нагород, розповідається про те, як засновник і власник інтернет-мережі Facebook Марк Цукерберг привласнив конфіденційний бізнес-план студентів Гарварда, які найняли його для завершення роботи над їх сайтом ConnectU. Проти мережі Facebook дійсно було порушено судову справу, в тому числі в зв'язку з привласненням. У результаті спір було вирішено за багато мільйонів доларів[466]. За оцінками експертів, сукупна вартість комерційної таємниці міжнародних компаній сфери торгівлі становить п'ять трлн доларів. Щорічно вони втрачають близько 250 млрд доларів у результаті втрати комерційної таємниці[467]. За останнє десятиліття ризики втрати комерційної таємниці значно зросли. Ці тенденції актуальні й для пострадянських країн.

У зв'язку з широким розвитком інформаційних технологій і диференційованих технічних можливостей, особливо важливими і актуальними стають проблеми, пов'язані з економічним шпигунством. На сьогодні засоби промислового та економічного шпигунства для деяких компаній і держав стали ефективним інструментом випередження конкурентів і становлення конкурентоспроможності на вищому рівні. Існують відпрацьовані прийоми проникнення в таємниці. Так, згідно з недавнім звітом фірми Mandiant, що займається комп'ютерною безпекою, в розпорядженні Китаю, є тисячі таких фахівців — хакерів. Ніхто не знає скільки секретів зберігається в компаніях і їх вартість. Однак основним аргументом на користь секретності в порівнянні з патентами є забезпечення безпеки. Водночас багато компаній навіть не усвідомлюють рівень витоку своїх секретів. Так, 90% компаній, які обслуговуються фірмою Mandiant, навіть не помітили фактів проникнення в їх файли китайських хакерів[468].

Китайська влада не змогли б здійснити економічні перетворення «без дешевого і необмеженого доступу до технологій інших країн». Такий

---

[465] Андрощук Г.О. Інститут комерційної таємниці в системі економічної безпеки: стан, тенденції та механізмзабезпечення захисту. Сучасний економічний розвиток: інноваційний аспект. С.16–23. URL: http:// irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64.

[466] Darwin R. Protecting your business from trade secret theft / R. Darwin // Intellectual Property Magazine. 2011. № 4. P. 48–49.

[467] Can you keep a secret? To patent an idea, you must publish it. Many firms prefer secrecy Mar 16th 2013 /SEATTLE / From the print edition Intellectual property / Economist World News, Politics, Economics [electronic resource]. — Access: www.economist.com/topics/intellectual-property.

[468] The Department of Justice's National Security Division Chief Addresses China's Campaign to Steal U.S. Intellectual Property. URL:https://www.wiggin.com/publication/the-department-of-justices-national-security-divisionchief-addresses-chinas-campaign-to-steal-u-s-intellectual-property/.

же висновок зроблений і Агентством по запобіганню загроз національній безпеці США в спеціальній доповіді 2010 р., де йдеться про те, що модернізація китайської армії «сильно залежить від інвестицій в китайську науку і технологічну інфраструктуру і від отримання новітньої зброї з-за кордону». Так само відзначається, що китайська система крадіжки технологій унікальна тим, що вона дає свободу дій «дослідним інститутам, корпораціям та іншим організаціям, які розробляють власні схеми зі збору інформації, виходячи зі своїх потреб».

За даними доповіді Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) США світова економіка щорічно втрачає до 445 млн дол. через злочини в мережі. В останні роки переживає бурхливе зростання кібершпигунство, від якого страждають торгівля, конкурентоспроможність та інновації. Збиток від нього, за найскромнішими підрахунками, оцінюється в 375 млн дол., а за найсміливішими — в 575 млн. Про це йдеться у доповіді, спонсором якої є компанія McAfee, що займається розробками у сфері антивірусного програмного забезпечення. Кібершпигунство знижує рівень прибутків винахідників та інвесторів, має серйозні наслідки і для ринку праці розвинених країн. Найзначніші втрати несуть найбільші економіки світу — США, Китай, Японія і Німеччина. Автори доповіді оцінюють їх збитки в 200 млн. дол. щорічно[469].

Згідно з розрахунками фірми промислової безпеки ASIS International річна вартість вкраденої у компаній ІВ склала в США 300 млрд $. Екстрапольована на весь світ ця цифра складе понад 1 трлн $. За 16 років після прийняття в США Закону про економічне шпигунство (ЕЕА), яким крадіжка економічних секретів була зведена в ранг федеральних злочинів, в третині проведених згідно з цим законом розслідувань були замішані вихідці з Китаю або особи, що працювали на цю країну. Після 2008 р. вже 44% справ мали відношення до Китаю. Відповідачі викрадали секрети, які стосуються військового літакобудування та створення космічного човника, комерційну таємницю компаній as Ford, GM, Dow Chemical, Motorola і DuPont[470].

У світовій практиці є чимало випадків порушення права на комерційну таємницю та промислового шпигунства – одного з найдавніших методів недобросовісної конкуренції, що є критичним явищем в системі інтелектуальної безпеки. Як правило, вони мають латентний (прихований) характер і лише іноді висвітлюються у судових рішеннях, ЗМІ та спеціальній літературі.

Найбільш доступною є інформація про випадки економічного шпигунства в США. Аналізуючи інформацію з сайту Федерального бюро розслідувань (ФБР) та судову практику, можна скласти відповідне досьє та виявити певні закономірності щодо об'єктів і суб'єктів економічного шпи-

[469] The Department of Justice's National Security Division Chief Addresses China's Campaign to Steal U.S. Intellectual Property. URL:https://www.wiggin.com/publication/the-department-of-justices-national-security-divisionchief-addresses-chinas-campaign-to-steal-u-s-intellectual-property/.

[470] Андрощук Геннадій. Закон про захист інновацій в США: запобігти крадіжці Китаєм інтелектуальної власності. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/zakon-pro-zahist-innovaciy-v-ssha-zapobigti-kradizhci-kitaem-intelektualnoyi-vlasnosti.html.

гунства[471]. Найбільш резонансні справи: косметичні компанії — Avon проти Mary Kay Cosmetics (1991 р.); IT-компанії — Microsoft проти Oracle (2000 р.), спір з участю Apple і Samsung (триває). До речі, остання справа в 2014 р. набула дещо інших обрисів, залучаючи до суперечки ще й компанію Google за використання операційної системи, подібної до Apple.

Термін «комерційна таємниця», як це визначено в законодавстві США, означає: всі форми і види фінансової, ділової, наукової, технічної, економічної або технічної інформації, зокрема, моделі, плани, збірники, програмні пристрої, формули, конструкції, прототипи, методи, методики, процеси, процедури, програми, або коди, матеріальні чи нематеріальні, незалежно від форми зберігання (в фізичному, електронному вигляді, наочно, фотографічно або в письмовій формі), якщо її власник прийняв розумні заходи, щоб тримати таку інформацію в таємниці, і якщо інформація має економічну цінність, фактичну або потенційну, не будучи загальновідомою і легко встановленою.

Конгрес США 11 травня 2016 р. прийняв Defend Trade Secrets Act of 2016 (DTSA) — Закон «Про комерційну таємницю» (далі — Закон), який передбачає можливість притягнення до відповідальності співробітників і підрядників за розголошення комерційної таємниці компанії[472]. Звертаємо увагу: якщо раніше кожен штат встановлював правила охорони комерційної таємниці окремо, то тепер це питання врегульоване і на федеральному рівні. Дія Закону поширюється на комерційні таємниці, пов'язані з продуктами і (або) послугами, які використовуються, або ж призначені для використання в торгівлі між штатами, а також у зовнішній торгівлі. Закон передбачає такі засоби захисту комерційної таємниці:

- компанії можуть звернутися до суду з метою накладення арешту на незаконно привласнені предмети (носії інформації, які містять комерційну таємницю), що перебувають у володінні співробітників/підрядників;
- можливості накладення судової заборони з метою запобігання загрози або припинення незаконного привласнення комерційної таємниці працівником/підрядником.

Крім того, плата за надані адвокатські послуги (гонорари) підлягає стягненню з працівника/підрядника в разі доведення його умисних і зловмисних дій. У свою чергу співробітник/підрядник може піти таким же шляхом у разі неправомірних звинувачень і вимагати відшкодування витрат на адвокатські послуги від компанії. Відповідно до Закону не вважатиметься незаконним розголошенням комерційної таємниці розкриття співробітником/підрядником такої інформації в державних органах або у судовому порядку. Однак таке розкриття буде вважатися

---

[471] Androschuk G.O. Zakhyst komertsiinoi taiemnytsiv SShA: protydiia ekonomichnomu shpyhunstvu [Protection of commercial secrets in the USA: counteraction to economic espionage]. Nauka ta innovatsii [Science and innovations]. T. 9, no. 1. pp. 80-95. Available at: ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/ Downloads/Archive% 20SI% 20 Journal/SI_ukr/2013/N1/Androshchuk.pdf.

[472] Defend Trade Secret Act of 2016 [electronic resource].— Access: https://www.congress.gov/bill/114th-congress/ senate-bill/1890/text.

правомірним тільки в разі наявності підозр про порушення компанією норм законодавства. Кожен співробітник і підрядник компанії повинні бути поінформовані про можливість отримання такого імунітету в порядку, передбаченому законодавством. Зазначимо, що дія норм цього Закону поширюється не тільки на громадян і компанії США, а й на фізичних і юридичних осіб інших країн, зокрема України. Тому, якщо ви працюєте в США, плануєте здійснити вихід на американський ринок або ж співпрацюєте з місцевими компаніями, варто взяти до уваги імплементацію нових механізмів захисту.

Важливим засобом протидії економічному шпигунству є на лише контррозвідка, а і суд. Аналітична компанія Lex Machina 18 липня 2018 р. оприлюднила перший в історії США звіт про судові суперечки у сфері комерційної таємниці. У доповіді проаналізовано показники і основні тенденції, що відбуваються протягом дев'ятирічного періоду з більш ніж 9800 справ, порушених відповідно до законів штатів «Про комерційну таємницю» і федерального Закону «Про захист комерційної таємниці» (DTSA) від 2016 р.[473] Так, судовий розгляд справ у сфері комерційної таємниці збільшився в окружних судах США в той час, що минув з моменту проходження DTSA. У період між 2009 і 2016 рр. подача позовів про захист прав на комерційну таємницю зазвичай була у межах 860–930 випадків на рік. Проте у 2017 р. у справах, пов'язаних із комерційною таємницею, відбулось збільшення до 1334 справ. У першій половині 2018 р. уже було подано 581 позов, тобто в цьому році темпи зростання дещо перевищують кількість справ порівняно з 2017 р. Судові позови, пов'язані з комерційною таємницею, як правило, переплітаються з іншими претензіями, особливо з комерційними претензіями, такими як порушення контракту або ділового делікту. Так, з 8849 позовів щодо порушення комерційної таємниці, поданих у період між 2009 р. і другим кварталом 2018 р., тільки 2723 випадки (30,7%) стосувалися претензій щодо комерційних таємниць. Загалом 5192 випадки стосувалися претензій щодо комерційних таємниць, які збігалися з комерційними претензіями, що становить близько 60% від усіх випадків комерційної таємниці. Lex Machina розширила свою платформу Legal Analytics до судових розглядів із комерційної таємниці, її десятої сфери практики. Цей новий модуль, як вже зазначалося, охоплює майже 10 тис. справ, пов'язаних із судовими розглядами у сфері захисту прав на комерційну таємницю, що очікували розгляду в федеральному суді з 2009 р. Аналітичний модуль надає дані і тенденції, пов'язані з незаконним привласненням комерційної таємниці відповідно до законодавства штатів, у справах, відкритих в окружному суді США з 2009 р. по теперішній час. Він також висвітлює рекорди відповідних адвокатів і сторін, досвід і поведінку суддів, резолюції, розміри збитку, приписи і багато іншого. Аналіз цих показників дає можливість виявити нові дані, наприклад, окружний суд США по Центральному району Каліфорнії розглядає більшість випадків справ щодо комерційної таємниці (71%),

[473] Brachmann Steve Reports Shows Significant Increase in Trade Secret Litigation Since Passage of DTSA [electronic resource]. Access: http://www. ipwatchdog.com/2018/07/27/ reports-increasetradesecret-litigation-dtsa/id=99646.

які позитивно вирішуються в ході судового розгляду, тоді як 29% справ виграють підсудні. До провідних юридичних фірм, що розглядають справи з комерційних таємниць, включають фірми, котрі спеціалізуються на трудовому праві, оскільки багато таких порушень пов'язано з колишніми співробітниками.

Щодо комерційної таємниці, то в Україні ст. 162 Господарського кодексу України[474] визначено, що *суб'єкт господарювання — власник технічної, організаційної або іншої комерційної інформації — має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї нема вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.*

Строк правової охорони комерційної таємниці обмежується в часі. Держава забезпечує захист суб'єктів господарювання відповідно до вимог Господарського кодексу України та інших законів. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[475] відносить неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення та використання комерційної таємниці до типових проявів недобросовісної конкуренції. Для забезпечення законних прав фізичних і юридичних осіб на володіння, користування та розпорядження інформацією, яка становить комерційну таємницю, чинне законодавство України передбачає дисциплінарну, адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність у разі порушення цих прав (ч. 6 ст. 36 ГК України[476]).

Порушеннями вважаються:

- необґрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- умисне приховування інформації;
- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна зберігати цю таємницю;
- порушення порядку збереження.

Матеріальна відповідальність. Шкода, заподіяна внаслідок розголошення комерційної таємниці працівником, вважається немайновою. Це випливає з абзацу третього п. 3 постанови ВСУ від 31.03.95 р. № 4 «Про судову практику у справах про відшкодування морального (немайнового) збитку»[477]. Проте згідно з ч. 2 ст. 130 КЗпП[478] працівник відшкодовує лише пряму дійсну шкоду. До того ж, розмір заподіяної шкоди

---

[474] Господарського кодексу України. Закон України № 436-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 27.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

[475] Про захист від недобросовісної конкуренції. Законом України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[476] Господарського кодексу України. Закон України № 436-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 27.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

[477] Про судову практику у справах про відшкодування морального (немайнового) збитку. Постанови ВСУ від 31.03.95 р. № 4. Редакція від 27.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text.

[478] Кодекс законів про працю України. Редакція від 17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/322-08#Text.

визначається за фактичними втратами, на підставі даних бухгалтерського обліку, виходячи з балансової вартості (собівартості) матеріальних цінностей за вирахуванням зносу згідно з установленими нормами (ч. 1 ст. 1353 КЗпП). Отже, законодавство про працю не передбачає можливості покладання на працівника матеріальної відповідальності за розголошення комерційної таємниці.

Дисциплінарна відповідальність. Розголошення таємниці може розцінюватися як порушення трудової дисципліни, за що передбачено дисциплінарне стягнення, визначене ч. 1 ст. 147 КЗпП: догана або звільнення. Звільнити працівника за разове розголошення комерційної таємниці не можна. Проте можна оголосити догану, а в разі повторного розголошення — звільнити за п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП: систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення.

Цивільно-правова відповідальність. Усі питання, пов'язані з відшкодуванням шкоди, заподіяної працівником унаслідок розголошення комерційної таємниці, мають розглядатися відповідно до загальних положень цивільного законодавства з урахуванням загального строку позовної давності — три роки (ч. 1 ст. 257 ЦК України[479]).

Адміністративна відповідальність. Відповідно до ч. 3 ст. 1643 КпАП[480] розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю, тягне за собою накладення штрафу в розмірі від 9 до 18 НМДГ (від 153 до 306 грн). Причому суб'єктами такого правопорушення можуть бути не лише посадові особи підприємств і приватні підприємці, але і громадяни, які не є підприємцями та вчинили винні діяння на користь третіх осіб. Протоколи щодо таких правопорушень складають органи внутрішніх справ (ст. 255 КпАП), а справи, пов'язані з такими правопорушеннями, розглядають місцеві суди.

Кримінальна відповідальність. Умисне розголошення комерційної таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку із професійною або службовою діяльністю, якщо воно здійснене з корисливих або інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єктові господарської діяльності, карається штрафом від 1 тис. до 3 тис. НМДГ (від 17 тис. грн до 51 тис. грн.) з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ст. 232 КК України[481]).

Діяльність щодо забезпечення економічної безпеки підприємства з позиції інтелектуальної безпеки включає чотири основних напрямки:

1) захист матеріальних і фінансових цінностей;

2) персоналу;

---

[479] ЦК Цивільний Кодекс України.Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[480] Кодекс України про адміністративні правопорушення. (статті 1 - 212-24). Редакція від 26.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

[481] Кримінальний Кодекс України.Закон України № 2341-III віл 5 квітня 2001 р. Редакція від 23.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3) ІВ (у т.ч. комерційної таємниці);
4) інформаційне забезпечення економічної діяльності підприємства в ринкових умовах.

За оцінками зарубіжних експертів, витрати на створення системи безпеки фірми і її оптимальне функціонування досягають 2% витрат у процесі виробництва[482]. Ефективною може бути лише комплексна система захисту, що поєднує наступні заходи: законодавчі; фізичні (створення перешкод для доступу до охоронюваного майна, обладнання, інформації); адміністративні (запровадження відповідного режиму, порядку проходу і виходу тощо); технічні (використання технічних засобів охорони); криптографічні, програмні; економічні; морально-етичні[483]. Система засобів захисту комерційної таємниці показана на рис. 2.3.

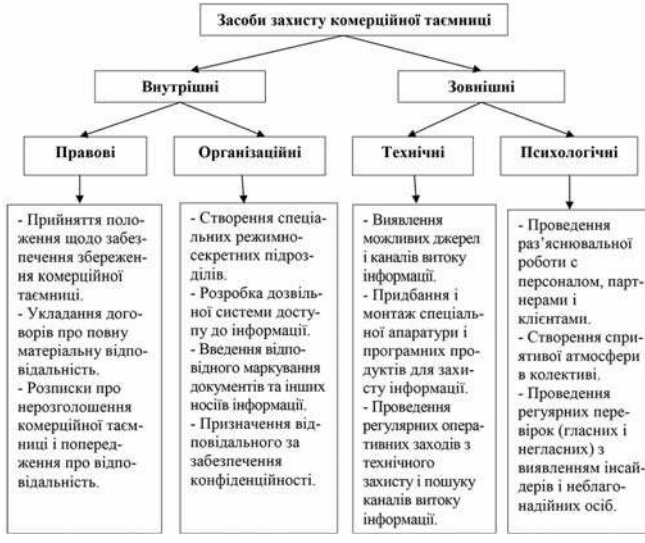

Рис. 2.3. Система засобів захисту комерційної таємниці

Стосовно інтелектуальної безпеки, то тут комерційна таємниця, як економічна категорія, зберігає корисність відомостей, які втратили б свою цінність при оприлюдненні, і сприяє перетворенню інформації в додатковий економічний фактор, при цьому факторним доходом є *інформаційна рента — частка загального доходу підприємця, який він отримав, вміло застосувавши власні або законно придбані знання щодо процесів та явищ економіки, технічних наук і суспільства.*

[482] Андрощук Г.О. Інститут комерційної таємниці в системі економічної безпеки: стан, тенденції та механізм забезпечення захисту. Сучасний економічний розвиток: інноваційний аспект. С. 16–23. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64.
[483] Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография. / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. К : Ин Юре, 2000 400 с.

Створення інформації — довготривалий витратний процес, заснований на інтелектуальних здібностях працівників, до того ж результат цього процесу завжди підпорядкований невизначеності. Наявність інституту комерційної таємниці в сучасній економіці є суспільною необхідністю. Мету держави і суспільства, що досягаються при законодавчому захисті комерційної таємниці, можна систематизувати за основними напрямками, що сприятиме зростанню інтелектуальної безпеки.

По-перше, стимулювання винахідницької та підприємницької активності. Гарантуючи таємницю комерційно значимої інформації, суспільство заохочує винахідницькі та підприємницькі здібності і сприяє розвитку інтелектуального потенціалу.

По-друге, інститут комерційної таємниці сприяє зміцненню морально-етичних засад суспільства. У здоровому суспільстві кожен його член шанобливо ставиться до конфіденційної інформації іншого. Наявність інституту комерційної таємниці говорить про високий ступінь морального розвитку суспільства.

По-третє, зміцнення довіри між державною владою і бізнесом. Державний захист права на комерційну таємницю сприяє підтримці довірчих взаємин держави і бізнесу. Це є гарантією соціальної стабільності та ефективності державної економічної політики.

По-четверте, комерційна таємниця як умова, що сприяє отриманню позитивного результату підприємницької діяльності. Комерційна таємниця є не засобом отримання додаткового прибутку, а умовою, що полегшує і в певному сенсі гарантує її отримання.

По-п'яте, комерційна таємниця — це інструмент підтримки конкурентоспроможності підприємця на ринку. Природа комерційної таємниці — в тому, що, будучи вираженням абсолютної монопольної влади на якусь інформацію (навіть більшою мірою, ніж патент, оскільки власник комерційно значимої інформації не зобов'язаний ставити державу до відома про виникнення цього права власності і доводити, що інформація дійсно є цінною і новою), комерційна таємниця водночас є інструментом державної підтримки конкуренції. Комерційна таємниця стимулює винахідництво і впливає на розвиток перспективних технологій та інноваційну діяльність.

Виходячи з огляду, заходами протидії економічному шпигунству та розкриттю комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки *рекомендується*:

- періодично перевіряти адекватність систем охорони;
- строго обмежити доступ і розподіл секретних відомостей;
- використовувати найсучасніші охоронні технології;
- не залучати нових співробітників до робіт з високими ризиками;
- укладати з працівниками, партнерами, клієнтами ретельно розроблені угоди про охорону конфіденційної інформації як умову нового або триваючого співробітництва;
- ознайомлювати персонал з цілями і значущістю зобов'язань і політики в галузі охорони комерційної таємниці та попереджати тих, хто звільняється, про продовження дії зобов'язань.

Підсумовуючи дослідження за напрямом економічне шпигунство та комерційна таємниця в системі інтелектуальної безпеки та практика їх протидії, зазначимо:

- економічне шпигунство є одним із супутників ринкової економіки, зокрема в інтелектуальній безпеці, причому внаслідок посилення конкурентної боротьби як на національних, так і міжнародних ринках, його масштаби значно зростають;

- призначення економічного шпигунства — економія коштів і часу, які необхідно затратити, щоб наздогнати конкурента, що займає лідируюче положення, або не допустити в майбутньому відставання від нього, якщо той розробив або розробляє нову перспективну технологію, а також щоб вийти на нові для підприємства і держави ринки;

- згідно зі статтею 231 КК України, присвяченій захисту комерційної таємниці, комерційне шпигунство розумілось, як «умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення, або іншого використання цих відомостей», але після внесення змін до статті від 16.12.2004 р. в зв'язку з розширенням складу злочину, до якого, крім комерційної таємниці, стала відноситись і банківська таємниця, законодавець вилучив поняття «комерційного шпигунства». В Україні спеціального закону про охорону комерційної таємниці і досі не має, що знижує рівень інтелектуальної безпеки;

- питання, пов'язані з комерційною таємницею та її захистом, належать до найменш розроблених. Фактично відсутній і практичний досвід застосування норм чинного законодавства про комерційну таємницю;

- контррозвідка в економічній сфері є важливим пріоритетом забезпечення національної безпеки. Еволюція методів економічного шпигунства передбачає розвиток адекватних заходів протидії. Тому економічна контррозвідка є невід'ємною складовою системи служби безпеки — як на державному, так і на корпоративному рівні. В її завдання входить контроль за інформаційними потоками і можливими шляхами витоку;

- найбільш поширеною формою охорони ІВ є комерційна таємниця (конфіденційність). У даний час у законодавстві України тільки формується система нормативно-правової охорони прав на комерційну таємницю;

- економічний зміст комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки зумовлює наявність економічних ознак: 1) реальна чи потенційна цінність інформації, що становить комерційну таємницю; 2) унікальні форми, способи та умови підприємницької діяльності, що забезпечують її власнику економічну вигоду, конкурентні переваги і стійкість бізнесу;

- комерційна таємниця є специфічним об'єктом ІВ і основною складовою нематеріальних активів підприємства. Володіння нею є базисом для збереження конкурентних переваг на ринку (особливо при міжнародній конкуренції), необхідною умовою залучення інвестицій і збереження результатів інноваційної діяльності;

- для забезпечення законних прав фізичних і юридичних осіб на володіння, користування та розпорядження інформацією, яка становить

комерційну таємницю, чинне законодавство України передбачає дисциплінарну, адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність у разі порушення цих прав;

- діяльність щодо забезпечення економічної безпеки підприємства з позиції інтелектуальної безпеки включає чотири основних напрямки: 1) захист матеріальних і фінансових цінностей; 2) персоналу; 3) ІВ (у т.ч. комерційної таємниці); 4) інформаційне забезпечення економічної діяльності підприємства в ринкових умовах;

- стосовно інтелектуальної безпеки, то тут комерційна таємниця сприяє перетворенню інформації в додатковий економічний фактор, при цьому факторним доходом є *інформаційна рента* — частка загального доходу підприємця, який він отримав, вміло застосувавши власні або законно придбані знання щодо процесів та явищ економіки, технічних наук і суспільства;

- заходами протидії економічному шпигунству та розкриттю комерційної таємниці в системі інтелектуальної безпеки рекомендується: періодично перевіряти адекватність систем охорони; строго обмежити доступ і розподіл секретних відомостей; використовувати найсучасніші охоронні технології; не залучати нових співробітників до робіт з високими ризиками; укладати з працівниками, партнерами, клієнтами ретельно розроблені угоди про охорону конфіденційної інформації як умову нового або триваючого співробітництва; ознайомлювати персонал з цілями і значущістю зобов'язань і політики в галузі охорони комерційної таємниці та попереджати тих, хто звільняється, про продовження дії зобов'язань.

2.5. Трудові ресурсні аспекти забезпечення інтелектуальної безпеки з позиції розвитку людського інтелектуального капіталу

В умовах формування постіндустріального суспільства саме трудові ресурси відіграють ключову роль, так як здатні генерувати нові знання, які сприяють ефективнішому використанню природних ресурсів, матеріальних цінностей, збереженню, захисту та розвитку людського капіталу, від чого залежить інтелектуальна безпека держави. Під впливом глобалізаційних процесів, коли національні кордони фактично стираються, виникає потреба в розробленні механізмів, реалізація яких повинна забезпечити протидію ключовим загрозам для трудоресурсної безпеки, які виникають і за результатами переходу до постіндустріальної системи. Із погляду забезпечення трудоресурсної безпеки перехід до постіндустріальної економічної системи можливий через формування та ефективне використання трудового потенціалу, що ускладнюється реальною боротьбою між країнами не лише за кваліфіковану робочу силу, а й передусім за працівників, які здатні генерувати нові знання. Відмінною є й підготовка кадрів, яка потребує формування системи, що орієнтована на розвиток творчих здібностей, застосування індивідуального підходу до кожного працівника з можливістю задоволення ним своїх потреб і досягнення інтересів з одночасним захистом його від негативного впливу зовнішнього середовища. В сучасній Україні, звертають увагу

ряд науковців, в зв'язку з глибоким і тривалим спадом виробництва, зниженням рівня і якості життя людей з'явилися нові і загострилися існуючі небезпеки і загрози, що впливає на зниження рівня інтелектуальної безпеки країни.

Людський капітал, справедливо зазначають науковців у своїй статті «Людський капітал у забезпеченні економічної безпеки країни»[484], є самостійним економічним ресурсом, фундаментом зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) в поєднанні з науково-технічним прогресом (НТП) в сучасних умовах. Відмінність даного ресурсу від природних ресурсів, класичної праці і звичайного капіталу полягає в необхідності постійних підвищених інвестиціях в нього та існування значного часового лагу у віддачі від цих інвестиційних вкладень. Причому основна частка інвестицій в людський капітал в передових країнах здійснює держава, в чому і полягає одна з найважливіших її функцій в частині регулювання економіки. На сучасному етапі НТП інвестиції у високотехнологічні галузі при низькому рівні і якості людського капіталу не приносять належної віддачі.

Людський капітал формується за рахунок інвестицій в підвищення рівня і якості життя населення, в тому числі в виховання, освіту, здоров'я, знання, підприємницькі здібності, інформаційне забезпечення, безпеку і економічну свободу людей, а також в науку, культуру, мистецтво[485]. Переваги людського капіталу очевидні. Так у розвинених країнах світу на початку XIX ст. в людський капітал вкладалося приблизно 20 % всіх коштів, а в фізичний капітал — 80 %. Через 200 років, на початку XXI ст. ситуація зі структурою сукупного капіталу в країнах Заходу і Японії стала протилежною — відповідно 80% і 20%[486].

У той же час людський капітал розвиваючись в напряму цільового збагачення науковими та технологічними знаннями, спрямованих на створення інтелектуальної власності, набуває нової якісної ознаки — *інтелектуальності*, тобто у загальному вигляді людський капітал трансформується у людський інтелектуальний капітал, зростання якого суттєво впливає на рівень інтелектуальної безпеки країни.

Формування та розвиток людського інтелектуального капіталу це безперервний процес, який протікає з різною інтенсивністю в різні періоди і залежить як від чинників, які впливають на його становлення, так і від джерел інвестування, а також від інтенсивності впровадження заходів національної безпеки, враховуючи національні інтереси держави за напрямом досягнення високого рівня освіченості населення, створення досить потужного науково-технологічного потенціалу та інноваційно-інтелектуального середовища.

З нашої позиції, *людський інтелектуальний капітал* — це вартісна оцінка роботи сукупності працюючих на відповідному фаховому рівні (ви-

---

[484] Ширяєва Л.В. Людський капітал у забезпеченні економічної безпеки країни. / Л. В. Ширяєва, С.В. Дащенко, В.В. Лаптева. *Економіка. Фінанси. Право*, 2017. 11(1). С. 20–23. URL:https://journals. indexcopernicus.com/ api/ file/viewByFileId/661523.pdf.

[485] Кучуков Р. Проблемы конкурентоспособного развития / Р. Кучуков. *Экономист*, 2007. № 8. С. 24–33.

[486] Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы /В.И. Ярочкин. М.: Ось-89, 2003. 352 с

щому рівні кваліфікації), які розглядають як потенційні носії ідеї, спрямованих на процес розробки інтелектуального продукту корисного для суспільства. Цьому показнику передує людський інтелектуальний потенціал або людський капітал, якщо визначати потенційні можливості створювати інтелектуальний продукт за відповідний термін.

Людський інтелектуальний потенціал — це наявний обсяг знань, кваліфікація працівників, вміння їх творчо працювати, які отримано ними у попередні періоди життєвого циклу, до залучення у інноваційний виробничий чи торговий процес та надання інноваційних послуг[487; 488].

На сучасних підприємствах та науково-педагогічних установах (центрах) є декілька аспектів формування людського інтелектуального капіталу, обумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, які мають різну силу впливу на діяльність підприємства та науково-педагогічної установи, але відіграють однаково важливу роль на посилення інтелектуальної безпеки держави. Цьому сприяє досить потужний науково-технологічний потенціал та людський інтелектуальний капітал, який представлений великою кількістю науковців з напрацьованим багажем передових унікальних технологій та методик за окремими напрямками, а також техніко-технологічних та методологічних підходів та методів для прискорення інноваційного розвитку економіки країни.

Інтелектуалізація виробництва різко підвищує ефективність праці. Т. Стюарт в процесі дослідження залежності продуктивності праці від освіти, дослідив закономірність, що при 10-відсотковому зростанні рівня освіти продуктивність праці зростає на 8,6 %. При тому ж зростанні акціонерного капіталу продуктивність зростає на 3–4 %[489]. Саме людський інтелектуальний потенціал представляє собою трудові ресурси задіяні в промисловій, науковій та педагогічній сфері діяльності, який спрямовано на формування та розвиток людського інтелектуального капіталу, що впливає на зростання рівня інтелектуальної безпеки країни.

Кадровий потенціал або трудовий ресурс — це основний ресурс підприємства, наукової та науково-педагогічного закладу вищої освіти в ринкових умовах. Тільки персонал може приносити прибуток та творчі наробки, але одночасно персонал є джерелом усіх внутрішніх загроз економічної та інтелектуальної безпеки, і, в остаточному підсумку, запорука успіху будь-яких управлінських інновацій — це лояльність і вмотивованість персоналу до розвитку людського інтелектуального капіталу, який впливає на рівень інтелектуальної безпеки. Не випадково, основним фактором інтелектуальної безпеки підприємства, наукової та

---

[487] Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1 С.16–27.

[488] Бутнік-Сіверський О.Б. Розвиток інтелектуального капіталу та його складників у аспекті процесів інтелектуалізації, капіталізації та трансформації (теоретико-методологічний екскурс) / В зб.: «Всеукраїнський семінар з проблем економіки інтелектуальної власності»: збірник наукових праць ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 24 травня 2019 р.) НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К.: ФОП Кравчнко Я.О., 2019. 146 с. (автор с. 9–46).

[489] Стюарт Т. Богатство от ума. Минск: Парадокс, 1998. С. 284.

науково-педагогічного закладу вищої освіти є висококваліфіковані кадри, які є основою людського інтелектуального потенціалу.

Суттєвого значення, зазначає С. Полковниченко та В. Курочка у своїй статті «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці»[490], набуває швидкий розвиток такого сегмента ринку праці, як ринок наукових кадрів і висококваліфікованих фахівців, що супроводжується підвищенням їх мобільності, зростанням інтелектуальної міграції і появою такого специфічного феномена, як «відплив умів». В Україні з початку ринкового реформування її економіки сформувалися стійкі тенденції до еміграції висококваліфікованих фахівців. На світовий ринок наша держава виходить переважно як країна-донор високоосвічених і кваліфікованих фахівців[491]. За роки незалежності Україна втратила близько третини свого наукового потенціалу і продовжує його втрачати. Вже у 1991–1995 рр. Україну залишили 313 докторів наук, з них до США виїхало 105 осіб, Ізраїлю — 34, Росії — 115, Німеччини — 10, Польщі — 9. З 1996 по 2014 роки з України на постійне місце проживання за кордон виїхало 1781 науковець, серед яких1436 кандидатів і 345 докторів наук[492]. Найбільш масовим цей процес був у 1996–2002 рр. З 2003 р. інтенсивність процесів еміграції науковців з України суттєво зменшилась, спостерігаються незначні коливання показників.

Переважна частина високоосвічених українських спеціалістів виїжджає до розвинених країн у пошуках кращого життя та гідного матеріального забезпечення. Але немало і тих, хто їде через бажання самореалізації, вдосконалення здібностей та можливості набуття нового досвіду. Довготривала криза української науки, яка проявляється у значному погіршенні її матеріальної бази, катастрофічно недостатньому фінансуванні, низькому рівні оплати праці наукових кадрів, посилює бажання вчених емігрувати за кордон[493].

З усіх загроз, спричинених «відпливом умів», в Україні найвиразніше проявляються такі[494]:

По-перше, еміграція фахівців вищого рівня кваліфікації, у тому числі спеціалістів-винахідників, носіїв інтелектуальної власності, свідчить про втрату суттєвої частки інтелектуального потенціалу країни, що є рушійною силою економічного розвитку.

По-друге, еміграція кваліфікованих фахівців істотно погіршує якісні характеристики трудових ресурсів і сприймається як серйозна загроза науковому майбутньому держави.

По-третє, Україна втрачає мільярди доларів США, які були затрачені на підготовку та розвиток спеціалістів-емігрантів. Вартість ви-

---

[490] Полковниченко Світлана, Курочка Вікторія «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 4 (8), 2016. С.16–22. URL: http://ppeu.stu.cn. ua/article/view/97533/92844.
[491] Там само.
[492] Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
[493] Полковниченко Світлана, Курочка Вікторія «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 4 (8), 2016. С.16–22. URL: http://ppeu.stu.cn. ua/article/view/97533/92844.
[494] Там само.

трат держави і родини на підготовку вченого до працездатного віку — 800 тис. дол., а фахівця з вищою освітою — 600 тис. дол. За цієї методикою приблизний збиток України від еміграції лише науковців становить приблизно 36 млрд дол., але при цьому методі не враховується потенційна вартість того, що вони могли виробити або винайти[495]. А згідно з міжнародною оцінкою, на підготовку одного доктора наук потрібно 15–20 років і в середньому 1,5–2,0 млн дол. США[496]. Це означає, що кожний висококваліфікований трудовий мігрант збагачує країну свого нового перебування на цю суму.

По-четверте, через «відтік» висококваліфікованих фахівців знижується рівень продуктивності праці, що призводить до погіршення конкурентоспроможності країни і послаблення її позиції на світовому ринку; посилюється зниження інтелектуального рівня населення, зростає можливість деградації майбутнього покоління, яке згодом нікому буде навчати; гальмуються темпи розвитку окремих галузей національної економіки, втрачаються пріоритети науково-технічного розвитку суспільства, уповільнюється розвиток національної економіки загалом, посилюється відставання від розвинених країн світу.

Заслуговує на увагу дослідження О. Савченка щодо оцінювання людського капіталу країни та його втрат внаслідок міграції. Науковець стверджує, що людський капітал країни у десять разів більший за її ВПП за паритетом купівельної спроможності (ПКС). За підрахунками, у 2019 р. в Україні ВВП на душу населення за ПКС становив приблизно 8000 дол., згідно із гіпотезою, середня вартість одного українця — носія людського капіталу становить 80 тис. дол., для порівняння одного американця — 700 тис. дол[497]. Але цікаво, що середня вартість людського капіталу молодих українців у віці 15–24 років приблизно вдвічі більша — 160 тис. дол. Один українець, який працює, створює 8000 дол. ВВП; якщо він емігрує, то логічно, що країна втрачає цю суму. Якщо у 2018 р. дозвіл на проживання у ЄС отримали 527 000 осіб, то потенційні поточні втрати ВВП від їх еміграції за рік гіпотетично могли становити 4,2 млрд дол., або більше ніж 4 % ВВП країни[498].

До найбільш значущих загроз, що пов'язані з діями персоналу, зазначає В. Никифоренко[499], можна віднести: якість планування й ухва-

---

[495] Омельяненко В. А.Міжнародні процеси інтелектуальної міграції в контексті глобальних інноваційних тенденцій [Електронний ресурс] / В. А. Омельяненко, К. М. Кулініч. Режим доступу :http://asconf.com/eng/ archive_view/103.

[496] Сідляр Д. О. Людський капітал в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / Д.О.Сідляр. *Бізнес Інформ*. 2014. № 5. С. 232–237.

[497] Малиновська О. А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? Retrieved from: http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2/.

[498] Подра О. П., Петришин Н. Я. Освітні аспекти інтелектуальної міграції людського капіталу України: причини та наслідки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».Серія «Проблеми економіки та управління»*, № 1 (9) 2022. 37–46. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/apr/27441/220198verstka-39-48.pdf.

[499] Никифоренко В. Г. Інтелектуальний капітал як основа економічної безпеки підприємства / В. Г. Никифоренко. *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. Науки: економіка, політологія, історія. 2013. № 26 (205). С. 139–148.

лення рішення; дотримання технології виробництва; організація праці; рівень дисципліни та кваліфікації працівників їх благонадійність й багато інших. Зазвичай, до чинників ризику, які пов'язані з діяльністю персоналу можна також віднести: протиправні дії кадрових співробітників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації, вибір ненадійних партнерів і інвесторів; відтік кваліфікованих кадрів; неправильну оцінку кваліфікації кадрів, їх низьку компетентність; недостатню патентну захищеність; смерть провідних спеціалістів і керівників; залежність ряду керівників від кримінальних структур; низький освітній рівень керівників та фахівців і інше.

Не випадково основними напрямками кадрової політики підприємства мають бути: безперервне навчання, постійний розвиток персоналу; створення умов для повного прояву стимулів до високопродуктивної праці з боку кожного працівника. Це також відноситься до виключення передумов появи неблагонадійних співробітників. Неблагонадійний персонал у першу чергу небезпечний схильністю до порушення існуючих цінностей, норм і традицій; розголошення службової інформації й комерційної таємниці суб'єкту господарювання.

Отже, запорукою зниження кадрових ризиків, а отже напрямками, що забезпечують як економічну так і інтелектуальну безпеку підприємству мають бути: високий рівень дисципліни; зростання чисельності кваліфікованих кадрів, зниження плинності кадрів, досягнення високого освітнього рівня та компетентність керівників; лояльність персоналу та його безперервний розвиток. Саме тому, сьогодні один з проявів інтелектуальної безпеки є рівень освіти персоналу.

В сучасних умовах освіта та наука як форма організації виховання і передачі наступним поколінням систематизованих знань та інформації зазнає суттєвої трансформації в усіх країнах світу. Зміни, яких зазнає система освіти та науки в сучасних умовах, мають широкий спектр і за своїм змістом проявляються в різних формах: ускладненні самого процесу навчання, розширенні інституційних форм та структури організації, диверсифікації її фінансового механізму. В умовах економіки знань зможуть бути конкурентоспроможними тільки ті вищі навчальні та наукові заклади креативного типу, де буде домінувати інноваційні праця та інтелектуальний капітал кожного працівника та на кожному робочому місці. Саме тому інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного поступу, а інтелектуальний капітал — найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети, що є головною умовою інтелектуальної безпеки держави.

Людський інтелектуальний капітал оцінюється за питомою вагою нових видів продуктів або послуг відповідно до будь-якої прийнятої градації новизни. Вважається, що 70–80% економічного зростання відбувається завдяки використанню нових знань. В останні роки інтелектуальний капітал стали включати в оцінку ринкової вартості компанії[500]. Більш того, 3-и або 4-и кратне перевищення ринкової вар-

[500] Hansson B. Personel Investments and Abnormal Return. Knowledge-based Firms and Human Resource Accounting. January 2018. URL:www.Intangible.htm.

тості активів деяких фірм (компаній) над балансовою значною мірою приписується вартості інтелектуального капіталу. У США ринкова вартість компаній, що займаються розробкою програмних продуктів, вище приблизно в 7–20 раз. Так, ринкова вартість компанії «Microsoft» оцінюється в 350–400 млрд дол., а залишкова вартість — 5–10 млрд. дол.[501]

Щодо заходів формування вітчизняної економіки знань залишаються актуальними питання, які пов'язані з використанням трудоресурсних активів, спрямованих на збільшення людського інтелектуального капіталу, який націлений на створення реального ринку інтелектуальної власності, механізмів передачі технологій, готових до застосування, законодавчого захисту прав інтелектуальної власності, що у свою чергу, не дозволяє ефективно використовувати в активному господарському обігу результати інтелектуальної діяльності і опиратися на них як на ключовий компонент економічного зростання і міжнародного обміну.

Створенню реального ринку інтелектуальної власності, механізму передачі технологій, готових до застосування, законодавчого захисту прав інтелектуальної власності, повинна сприяти державна політика економічної безпеки щодо подолання необґрунтованого збагачення в Україні при здійсненні тіньової приватизації активів підприємств їх новими господарями без врахування реальної вартості нематеріальних активів на приватизованих підприємствах, коли була надана можливість приватизації і присвоєння рентного доходу. Цьому значною мірою, зазначають науковці, сприяло та сприяє те, що держава як один з основних власників підприємств усунулася від управління своїм майном. Панівні висоти в економіці займають тепер підприємства приватної або змішаної форми власності. Сьогодні за кількістю доларових мільйонерів Україна поступається невеликій кількості країн. Однак за таким показником, як сукупний їх стан до ВВП країни ми маємо абсолютний рекорд: за підсумками 2016 р. цей показник склав 30 % (в США всього 6 %). Українські мільярдери нарощують свої статки в 3 рази швидше, ніж зростає ВВП країни. Тому першочергове завдання сьогодні — зупинити процес приватного, несправедливого привласнення національного багатства країни, розширити державну власність на основі і в інтересах всього суспільства[502].

Зміцнення людського капіталу в Україні, а це також, на нашу думку, стосується у подальшому розвитку людського інтелектуального капіталу, щодо посилення інтелектуальної безпеки, можливо здійснити за кількома напрямками. Назвемо лише деякі з них[503]:

1) розробити комплексну програму фінансування і стимулювання зростання величини і якості українського людського капіталу;
2) здійснити декриміналізацію України (в умовах кримінально-бюрократичної держави рішення проблеми росту людського капіталу в принципі неможливо);

---

[501] Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия. // Т.Г. Мясоедова. *Менеджмент в России и за рубежом*. № 3, 2005, С.29–38.
[502] Ширяєва Л.В. Людський капітал у забезпеченні економічної безпеки країни. / Л. В. Ширяєва, С.В. Дащенко, В.В. Лаптева. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. 11(1). С. 20–23. URL:https://journals. indexcopernicus.com/ api/ file/viewByFileId/661523.pdf.
[503] Там само.

3) кардинально збільшити прямі державні і приватні інвестиції в людський капітал;
4) значно розширити обсяги державних інвестицій в дошкільну і шкільну освіту;
5) реформувати систему вищої освіти в напрямку придушення корупції і закриття слабких комерційних вузів;
6) прискорено створювати національні інноваційну та венчурну системи;
7) здійснити ефективну трансформацію медичного обслуговування населення.

Щодо найбільш важливою в системі інтелектуальної безпеки, то найбільш вагомим є кадрова безпека, яка передбачає захист персоналу та нейтралізацію загроз пов'язаних з інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами, а також пов'язаною з нею ефективність управління. Водночас, доцільно виділити окремі важливі особливості кадрової безпеки, об'єктом і суб'єктом якої є персонал:

1) людський інтелектуальний капітал — персоналу компанії є одним із найважливіших її ресурсів. По-перше, кадри — це і є підприємство; по-друге, людський капітал, на відміну від грошей, сировини, обладнання і т.д., є джерелом новоствореної, додаткової вартості; по-третє, злагоджена команда професіоналів може стати одним із серйозних конкурентних переваг підприємства;
2) працівники схильні до постійного вдосконалювання та саморозвитку, що є найбільш важливим та довгочасним джерелом підвищення ефективності діяльності підприємства;
3) трудове життя людини продовжується у сучасному суспільстві 30–50 років, тобто відношення між працівником і підприємством можуть бути довготерміновими;
4) в управлінні, людський компонент — найбільш обтяжливий актив. Розмаїтість і непередбачуваність людей роблять їх неймовірно складними для оцінювання, набагато складнішими, ніж будь-який електромеханічний;
5) персонал є не лише конкурентною перевагою, але і джерелом внутрішніх загроз, а відтак потребує застосування спеціальних механізмів забезпечення безпеки.

Підсумовуючи дослідження трудових ресурсних аспектів забезпечення інтелектуальної безпеки з позиції розвитку людського інтелектуального капіталу, зазначимо:

- людський капітал розвиваючись в напряму цільового збагачення науковими та технологічними знаннями, спрямованих на створення інтелектуальної власності, набуває нової якісної ознаки — інтелектуальності, тобто у загальному вигляді людський капітал трансформується у людський інтелектуальний капітал, зростання якого суттєво впливає на рівень інтелектуальної безпеки країни;

- формування та розвиток людського інтелектуального капіталу це безперервний процес, який протікає з різною інтенсивністю в різні періоди і залежить як від чинників, які впливають на його становлення,

так і від джерел інвестування, а також від інтенсивності впровадження заходів національної безпеки, враховуючи національні інтереси держави за напрямом досягнення високого рівня освіченості населення, створення досить потужного науково-технологічного потенціалу та інноваційно-інтелектуального середовища;

- *людський інтелектуальний капітал* — це вартісна оцінка роботи сукупності працюючих на відповідному фаховому рівні (вищому рівні кваліфікації), які розглядають як потенційні носії ідеї, спрямованих на процес розробки інтелектуального продукту корисного для суспільства. Цьому показнику передує людський інтелектуальний потенціал або людський капітал, якщо визначати потенційні можливості створювати інтелектуальний продукт за відповідний термін;

- інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного поступу, а інтелектуальний капітал — найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети, що є головною умовою інтелектуальної безпеки держави;

- довготривала криза української науки, яка проявляється у значному погіршенні її матеріальної бази, катастрофічно недостатньому фінансуванні, низькому рівні оплати праці наукових кадрів, посилює бажання вчених емігрувати за кордон;

- найбільш важливою є кадрова безпека, яка передбачає захист персоналу та нейтралізацію загроз пов'язаних з інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами, а також пов'язаною з нею ефективність управління;

- в умовах економіки знань зможуть бути конкурентоспроможними тільки ті вищі навчальні та наукові заклади креативного типу, де буде домінувати інноваційні праця та інтелектуальний капітал кожного працівника та на кожному робочому місці.

2.6. Комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та оподаткування роялті як напрям підвищення ріня інтелектуальної безпеки

У світовій практиці у процесі комерціалізації інтелектуальної власності важливу роль відіграють саме ті підприємства, які розробляють та впроваджують об'єкти права інтелектуальної власносі (ОПІВ) у виробництво та господарський облік. Комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності сприяє інноваційному розвитку та її результати впливають на підвищення ріня інтелектуальної безпеки. При здійсненні комерціалізації ОПІВ потрібно додержуватися вимог Національної системи інтелектуальної власності, яка забезпечує захист майнові права інтелектуальної власності та є протидією неправомірного використання ОПІВ та діяльності ділків тіньової інтелектуальної економіки. Дослідження на цьому напрямку інтелектуальної безпеки набуває значення в умовах сьогодення, коли Україна воює з загарбницькою Росією за свою незалежність та демократичний устрій.

Сьогодні необхідною умовою для економічного та інтелектуального розвитку країни стає наявність науково-технічної бази, здатної адаптуватися до існуючих умов технології з країн–технічних лідерів, а в перспективі створити власні технології світового рівня, але така база не може бути створена лише силами бізнес-середовища, в цьому процесі важливу роль відіграють бізнес-інкубатори, вищі навчальні заклади (ВНЗ) та інші інноваційні підприємства[504].

Комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності — це виявлення патентоспроможних та комерційно значущих ОПІВ; визначення доцільності їх правового та економічного використання шляхом продажу виключних майнових прав інтелектуальної власності або іншого комерційного використання на договірній основі.

З результатами комерціалізації результатів наукових досліджень шляхом введення їх в господарський оборот на підприємствах, створюються умови для відповідної інноваційної діяльності структурних підрозділів. Основними засобами комерціалізації ОПІВ є:

1) використання ОПІВ у власній господарській діяльності;
2) продаж та/або придбання прав на ОПІВ;
3) внесення прав на ОПІВ до статутного капіталу інших підприємств.

Рішення комерційного характеру, як-то рішення щодо умов договору або інших питань щодо комерціалізації ОПІВ приймаються в індивідуальному порядку структурним підрозділом, з урахуванням всіх обставин. Вирішення задачі формування собівартості нематеріальних активів потребує комплексного розгляду аспектів формування собівартості ОПІВ різного рівня складності, виходячи при цьому з:

1) науково-технічного рівня розробки ОПІВ;
2) рівня новизни;
3) вартості самого ОПІВ.

Метою створення ОПІВ в основному є бажання отримання майбутньої фінансової вигоди (прибутку), а механізмом комерціалізації, є відтворення руху інтелектуального капіталу з метою збільшення прибутку. Для менеджера інтелектуальний капітал має дві основні компоненти: людський капітал та інтелектуальні ресурси. Людський капітал чи інтелектуальна сила створюють інновації і ті, які можна описати і ідентифікувати, набувають статусу інтелектуальних ресурсурсів. Деякі інтелектуальні ресурси — звичайно ті, що мають більший комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають інтелектуальною власністю.

Господарська діяльність є засобом реалізації економічних інтересів. Для того, щоб приватні інтереси (власника, інвестора) реалізовувалися в своїй сукупності (в інноваційному проекті), необхідно, щоб комерціалізація інтелектуальної власності давала власнику, інвестору надлишок доходу над їх витратами, тобто можливість збагачення. В цьому випадку інтелектуальний капітал у формі інтелектуальної власності на-

[504] Руда Г. В. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності університетів / Г. В. Руда, О. М. Маринець. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 735: Логістика. С. 198–203. URL:https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/16033?locale=ru.

буває споживчі якості. Отримання надлишку над витратами є основним рушієм підприємництва (бізнесу).

Комерційна діяльність при використанні ОПІВ у господарській діяльності можлива за умов укладання різного роду договірних відносин, що передбачено статтею 41 ЦК України[505]. Виникнення зобов'язань починається з моменту, коли договір, укладений за взаємною згодою сторін, стає чинним (ст. 4, ст. 151 та ст. 164 ЦК України[506]). В цьому випадку проблема комерціалізації інтелектуальної власності розглядається в правовій площині, чому повинні передувати економіко-фінансові розрахунки, з якими пов'язано визначення вартості переданих (реалізованих) прав, визначення економічних наслідків. При цьому слід чітко відрізняти вартість інтелектуальної власності від вартості прав на її придбання або продаж.

Комерціалізація інтелектуальної власності виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах договірних відносин. Наприклад: між співавторами патенту; між власниками патенту й авторами в зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкту промислової власності; між власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту та інші. Договори про передачу права власності, як зазначено чинним законодавством України, потрібно здійснювати у письмовій формі і зареєструвати у чинному порядку. Згідно чинного законодавства України про охорону прав інтелектуальної власності, комерційну реалізацію прав на результати інтелектуальної діяльності в повному обсязі або частково власник охоронного документа здійснює шляхом передачі прав власності або видачі дозволу на його використання шляхом укладення ліцензійного договору. За ліцензійним договором власник, наприклад, патенту (ліцензіару) надає своєму контрагенту (ліцензіату) право на використання патенту в зазначених межах своїх прав у залежності від обсягу переданих прав розрізняють договір виключної і не виключної ліцензії. Зауважимо, при наданні виключних прав застосовується тріада правочинностей «володіння, користування і розпорядження». Враховуючи не матеріальний характер результатів інтелектуальної власності, ряд спеціалістів розглядають власність на об'єкти творчої діяльності не як класичну тріаду правочинностей власника, а в інших виключних правочинностях: «забороняти» і «дозволяти» в такому разі буде присутня тільки право чинності лише з використання (розпорядження). Особливо це важливо, враховувати, коли право на інтелектуальну власність є внеском до статутного капіталу в обмін на корпоративні права. Коли укладається договір невиключної ліцензії, ліцензіату передаються права в обмежених рамках, і ліцензіар залишає за собою право подальшого використання винаходу або інше в повному обсязі на тій же території. Виходячи з цих правових позицій відносно використання інтелектуальної власності в умовах гос-

[505] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[506] Там само.

подарської діяльності, тобто умовах комерційного використання результатів інтелектуальної діяльності, стає зрозумілою складність проблеми комерціалізації на рівні правових відносин, а саме, якщо мати на увазі певні труднощі, які мають місце при розробці договірних документів між суб'єктами договірних відносин.

З економіко-фінансової точки зору інтелектуальна власність в умовах господарської діяльності (комерціалізації), набуває головної ознаки — це спроможність за рахунок її запровадження отримувати дохід, приносити відповідний ефект при її використанні. Комерціалізація ОПІВ є неодмінною умовою налагодження виробництва наукоємкої конкурентоспроможної продукції, просування її на внутрішньому та зовнішньому ринках та як основа цього є формування та впровадження фінансової політики використання нематеріальних активів. Саме ці ознаки роблять прецес комеціалізації, за якими визначаються рівень інтелектуальної безпеки.

Для створення сприятливих умов щодо доведення новацій до комерційного використання, зокрема через розвиток стартапів, необхідно забезпечити:

- стимулювання діяльності венчурного бізнесу;
- ефективну роботу спрощеної системи оподаткування та звітності для новоутвореного малого інноваційного бізнесу;
- законодавче унормування заходів щодо державної підтримки малого інноваційного бізнесу за умови співфінансування за рахунок інших джерел;
- підвищення рівня знань щодо академічного підприємництва та створення нових форм інноваційної інфраструктури;
- формування у суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на те, що наукові дослідження, розробка та впровадження ідей потребують фінансової підтримки, а молоді стартапи — відповідної експертизи та інвестицій.

Для розвитку стартапів необхідно:

- запровадити спрощену процедуру отримання посвідки на тимчасове проживання іноземцями та особами без громадянства, які прибули в Україну для участі в реалізації інноваційних проектів тощо;
- спростити участь у венчурному фонді інвестора — фізичної особи шляхом зменшення суми коштів, необхідних для придбання цінних паперів такого фонду;
- забезпечити зниження податкового навантаження на оплату праці та доходи фізичних осіб;
- сприяти створенню елементів інноваційної інфраструктури, які надаватимуть фінансову допомогу винахідникам та стартапам;
- забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування безперервного ланцюга стартап-школа — акселератор — бізнес-інкубатор.

Слід зазначити, що більшість інноваційних підприємств України мають надзвичайно високий науково-технічний потенціал, а також здатні

пристосовуватись до сучасної ринкової системи, проводячи наукову й інноваційну діяльність, спрямовану на комерціалізацію досягнутих науково-технічних результатів. Результатами науково-дослідної і творчої діяльності таких підприємств є: товарні знаки, промислові зразки, винаходи, комп'ютерні програми та інші ОПІВ. На жаль, з низки різних причин можливості розробляти та впроваджувати інноваційну продукцію у ряді випадків обмежені, а саме із-за відсутності спрямованості наукових досліджень відповідно до світових передових тенденцій розвитку технологій і чіткої орієнтації на кінцевого споживача[507].

Зазначене особливо важливе у сфері трансферу технологій, що актуалізується з позиції інтелектуальної безпеки. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[508], підрозділи з передачі технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності мають бути створені в наукових установах академій наук, у вищих навчальних закладах, наукових установ міністерств. Такі вимоги можна впроваджувати і на інших підприємствах, які зацікавлені в інновації. У той же час відсутність фінансових, кредитних та податкових механізмів підтримки передачі знань (передачі технологій) в Україні впливає на прийняття рішень підрозділами щодо більш активного залучення до збору звітності лише з передачі знань при наявності недостатнього розвитку їх потенціалу, що значно знижує можливості здійснювати тоансфер технологій.

Таким чином, це є, значною мірою, відповідальністю Уряду щодо створення системи державної підтримки комерціалізації ОПІВ. Досвід роботи з охорони інтелектуальної власності та передачі технологій в Україні свідчить, що у ряді випадків — приймається положення щодо використання ОПІВ, що є керівними принципами для здійснення цієї діяльності на підприємстві. Було б корисним прийняття такими підприємствами в Україні керівних принципів та положень щодо передачі знань та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, що враховували у тому числі положення, які розробляється в Європейському Союзі (ЄС). У Рекомендаціях ЄС наголошується, що ефективне управління інтелектуальною власністю потребує розробки у наукових установах та вищих навчальних закладах відповідної внутрішньої політики для забезпечення належного використання результатів досліджень[509]. Згідно з цим документом така внутрішня політика включає такі питання:

---

[507] Поплавський М.В. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності вищих навчальних закладів. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди «Економіка», 2015,вип. 15. С.44–50. URL: http://docplayer.net/40071336-Problemi-komercializaciyi-intelektualnoyi-vlasnosti-vishchih-navchalnih-zakladiv.html.

[508] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 01.06.10 р. № 2289-VI. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[509] European Commission. Commission Recommendation on the management of intellectual property in knowledge transfer activities and code of Practice for universities and other public research organisations (2008). Available at http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/ip_recommendation.pdf (7.3.2016).

1) чіткі правила щодо розкриття результатів досліджень з комерційним потенціалом, режиму прав інтелектуальної власності на такі результати, ведення обліку ОПІВ, врахування конфліктів інтересів;
2) порядок ідентифікації, використання та охорони прав інтелектуальної власності;
3) кар'єрні стимули для дослідників і фахівців з передачі знань;
4) створення портфоліо об'єктів права інтелектуальної власності;
5) сприяння широкому поширенню результатів досліджень тощо.

Суттєву увагу в Рекомендаціях ЄС приділяють утворенню системи поширення інформації про результати досліджень комерційного спрямування. З метою поширення інформації та сприяння якомога більш широкому оприлюдненню результатів досліджень українських підприємств доцільно: 1) оприлюднити інформацію про результати роботи підприємств на своїх веб-сайтах і зробити доступними переліки результатів досліджень, які пропонуються для комерціалізації, та інформацію про контактних осіб, відповідальних за взаємовідносини наукової спільноти із промисловістю. Ця інформація повинна бути наведена також англійською мовою (можливо, іншими мовами також) та постійно оновлюватись; 2) поширювати інформацію щодо новітніх розробок через списки електронної розсилки, а також за електронною підпискою; 3) використовувати інформаційні мережі, зокрема, Європейську мережу підприємців (Enterprise Europe Network, EEN)[510] та інших країнах.

Перехід України на інноваційний шлях є можливим лише за умови ефективного впровадження у практику господарювання результатів фундаментальних та прикладних досліджень вітчизняних підприємств, які на сьогоднішній день ведуть не тільки загальну господарську діяльність, а й інноваційну[511]. Науково-технологічний розвиток на рівні підприємств, галузей, регіонів та країни можна забезпечити тільки завдяки функціонуванню ефективної національної інноваційної системи, де досконалість інфраструктури кожного підприємства відіграє вирішальну роль, але в наведених науковцями результатах досліджень ще недостатньо уваги приділяється захисту прав на інтелектуальну власність у процесі трансферу технологій.

Колективом авторів в монографії «Інституціональна модель інноваційної економіки» за ред. В. Ляшенка, О. Прокопенка та В. Омельяненка[512] розглянуто широкий спектр актуальних проблем інноваційного розвитку та відповідних інституційних трансформацій. Особлива увага

---

[510] Enterprise Europe Network (Європейська мережа підприємців). URL: https://export.gov.ua/447-enterprise_europe_network_ievropeiska_merezha_pidpriiemtsiv.

[511] Цимбалюк В.Ю., Черняєва Д.О., Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах С. 135–138 URL:://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Tsymbaliuk_Cherniaieva.pdf.

[512] Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенка, В. А. Омельяненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с. UEL: https:// iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/instytutsionalna-model-innovatsijnoi-ekonomiky.pdf.

надається стратегічним аспектам розвитку високотехнологічних секторів національної інноваційної системи та проблемам освіти. У цій колективній монографії зазначено, що формуванню інноваційної моделі розвитку в Україні перешкоджають наступні фактори, які впливають на рівень інтелектуальної безпеки країни[513]:

- низький рівень фінансування наукових досліджень і впровадження інноваційних розробок;

- недосконала правова база, що гальмує здійснення інноваційної діяльності, тому однією з умов для переходу до інноваційної моделі розвитку є створення ефективно діючої нормативно-правової бази, що передбачала б урегулювання питань щодо формування інфраструктури інноваційної діяльності та забезпечення доступу до неї, сучасної інформаційної індустрії обслуговування інвесторів і споживачів інноваційної продукції;

- вирішення проблем інтелектуальної власності, винахідництва та патентно- ліцензійної роботи, оцінки діяльності науково-дослідних організацій, технопарків, інших інноваційних підприємств і оплати інтелектуальної праці;

- забезпечення існування контрактно-конкурсної системи розробки та реалізації інноваційних проектів; стимулювання міжнародного співробітництва у сфері інноваційної діяльності, зовнішньо-економічної та спільної з іноземними партнерами науково-підприємницької діяльності тощо досліджено світовий досвід щодо інноваційного розвитку країн з інтелектуальною економікою та обґрунтовано пріоритетні напрями розбудови суспільства, в якому вищі навчальні заклади з розвиненою власною інноваційною інфраструктурою відіграють важливу роль у реалізації державної інноваційної політики;

- розвиненість ринку інноваційної продукції в Україні, що гальмується низьким інноваційним попитом на інноваційну продукцію з боку промисловості, державні організації і установи не зацікавлені у закупівлі нової технологічної продукції, що зумовлено відсутністю власних коштів для впровадження інновацій у виробничий процес, високою вартістю нововведень, економічними ризиками і тривалими термінами окупності;

- відсутність ефективних механізмів, пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій, значна кількість наукових організацій, що претендують на державну підтримку, внаслідок чого недофінансовуються наукові дослідження;

- низька поінформованість щодо нових технологій і потенційних ринків збуту інноваційного продукту, а також відсутність інформації для приватних інвесторів і кредитних організацій про об'єкти вкладення капіталу з потенційно високою прибутковістю.

Однією з головних сторін інноваційного процесу та комерціалізації ОПІВ є участь закладів вищої освіти та наукових установ. Особлива увага тут приділена питанням комерціалізації інтелектуальної влас-

[513] Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенка, В. А. Омельяненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с. UEL: https:// iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/instytutsionalna-model-innovatsijnoi-ekonomiky.pdf.

ності та трансферу нових технологій, розроблених для їх впровадження в діяльність вітчизняних підприємств на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, але цей напрям потребує більш детального опрацювання питань, які стосуються використання сучасних інструментів маркетингу для забезпечення ефективної комерціалізації інтелектуальної власності. На цьому напрямку приваблює стаття В. Волікова «Удосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах»[514], де автором акцентовано увагу на необхідності підвищити ініціативність університетів як основних учасників інноваційного процесу, розкрито сутність наявного підходу до трансферу технологій у вищих навчальних закладах України та запропоновано його розширення на засадах маркетингу, а також узагальнено погляди ряду науковців, які доцільно роозглянути, виходячи з педмету цього дослідження та корисність пропозицій, наданих у науковому обзорі. Так, колективом авторів роботи[515] за науковою редакцією В. Пономаренко, досліджено світовий досвід щодо інноваційного розвитку країн з інтелектуальною економікою та обґрунтовано пріоритетні напрями розбудови суспільства, в якому вищі навчальні заклади з розвиненою власною інноваційною інфраструктурою відіграють важливу роль у реалізації державної інноваційної політики. Особлива увага приділена питанням комерціалізації інтелектуальної власності та трансферу нових технологій, розроблених у ВНЗ для їх впровадження в діяльність вітчизняних підприємств на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, але потребують більш детального опрацювання питання, які стосуються використання сучасних інструментів маркетингу для забезпечення ефективної комерціалізації інтелектуальної власності ВНЗ. Щодо трансферу технологій, то П. Перерва та його співавтори[516] за результатами проведених досліджень світового досвіду й узагальнення сучасних розробок вітчизняних науковців у сфері трансферу технологій пропонують науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму впровадження/ використання інтелектуальних продуктів. Також їми розглянуто питання стосовно специфічних форм технологічного обміну, моделювання процесів трансферу технологій з використанням традиційних і сучасних моделей трансферних процесів та їх аналізу, особливостей міжнародної передачі технологій, проблем комерціалізації результатів інтелектуальної праці і т. ін.

Однак, недосконалості системи оплати праці науково-педагогічних працівників у ВНЗ України не приділено потрібної уваги. У роботі «Управління інтелектуальною власністю»[517] за загальною редакцією П. Ци-

---

[514] Воліков В. В. Удосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах. «Економіка розвитку» (Economics of Development). No 4 (72), 2014. С.35–42. UEL: http://www.ed.hneu.edu.ua/ER/knt/eu 144_72 /e 144vol.pdf.

[515] Регіональна інноваційна система: теорія і практика : [монографія] / під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. 688 с.

[516] Трансфер технологий : монография / П. Г. Перерва [и др.] ; ред.: П. Г. Перерва, Д. Коциски. Харьков : НТУ "ХПИ" ; Мишкольц : Мишкольцский ун-т, 2012. 599 с.

[517] Управління інтелектуальною власністю : монографія / П. М. Цибульов, В. П. Чеботарьов, В. Г. Зінов та ін. ; за ред. П. М. Цибульова. К. : «К.І.С.», 2005. 448 с.

бульова, ґрунтовно опрацьовано питання управління трансфером технологій, зокрема у ВНЗ. Насамперед це стосується уточнення об'єктів та суб'єктів трансферу технологій, його форм та основних етапів, розвитку й посилення зв'язків між наукою і освітою, удосконалення нормативно-правової бази у сфері комерціалізації інтелектуальної власності, оцінювання економічної ефективності інноваційних проектів тощо. Проте поза увагою залишились проблеми виплати дивідендів науковцям ВНЗ державної форми власності, що пов'язано насамперед з недосконалістю нормативно-правової бази у сфері комерціалізації інтелектуальної власності.

Щодо наукових парків, то О. Кокуда у своїй роботі «Проблеми створення наукових парків в Україні»[518] розглядає теоретико-організаційні проблеми створення та діяльності наукових парків на базі ВНЗ в Україні, узагальнює досвід розвинених країн світу щодо створення й функціонування інноваційних структур, методів державної підтримки технологічних та наукових парків. У цій роботі висвітлено основні проблеми комерціалізації інтелектуальної власності у ВНЗ та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення цього процесу, однак потребує більш поглиблених досліджень питання стосовно форм залучення молодих вчених ВНЗ до виконання НДР на базі наукового парку. На думку Ю. Рубіна[519], головним завданням для університетів має стати вдосконалення організації наукової діяльності. на підприємствах. Особливо це стосується сфери комерціалізації результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт й підготовки висококваліфікованих кадрів для вітчизняної економіки, які володіють сучасними знаннями і спроможні впроваджувати інновації у всіх сферах суспільства. Утім недостатньо висвітлені форми стимулювання працівників ВНЗ, які сприятимуть підвищенню їх зацікавленості у формалізації власних наукових здобутків для подальшого їх розміщення в загальній базі даних результатів НДР вищого навчального закладу.

Багато авторів у своїх працях висвітлюють світовий досвід у сфері трансферу технологій і комерціалізації інтелектуальної власності. Національними вченими були запропоновані заходи щодо удосконалення та розвитку системи трансферу технологій. Розроблені рекомендації стосовно проведення моніторингу й аналізу результативності інноваційної та науково-технологічної діяльності. Надані пропозиції щодо вдосконалення системи державного управління у інноваційній сфері. Обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняної законодавчо-нормативної бази у сфері комерціалізації ОПІВ. Але, незважаючи на численні наукові роботи у цьому напрямку, сьогодні удосконалення потребує існуюча в Україні модель трансферу технологій та комерціалізації результатів наукових досліджень відповідно до сучасних вимог. Її удосконалення необхідно робити на основі вивчення світового досвіду і результатів робіт провідних вітчизняних вчених та фахівців цієї сфери, шо стане підгрунтям зростання рівня інтелекткуальної безпеки.

[518] Кокуда О. П. Проблеми створення наукових парків в Україні : монографія / О. П. Кокуда. Х. : Компанія СМІТ, 2013. 312 с.

[519] Предпринимательские университеты в инновационной экономике / под общей редакцией профессора Ю. Б. Рубина. М. : ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2005. 402 с.

Отже, інноваційний розвиток України в значній мірі залежить від фінансово-економічного механізму, який забезпечує трансфер технологій від розробників до користувачів. Згідно статистичних даних основні творці, які можуть розробляти та впроваджувати ОПІВ головним чином зосереджені у вітчизняних наукових установах та ВНЗ, які повинні відігравати ключову роль у створенні й впровадженні інновацій у всіх сферах суспільства.

Міністерство освіти та науки України фінансує розвиток наукової складової за рахунок державного бюджету та міжнародних фондів. Щороку витрачаються досить великі кошти. Наукові установи та ВНЗ звітують у МОН України про отримання наукових результатів світового рівня, які, на жаль, так і залишаються не реалізованими на потреби суспільства.

З урахуванням вищенаведеного, сьогодні важливим є вирішення питання, як комерціалізувати ОПІВ та отримати прибуток від цих інновацій. Вирішення цього питання потребує від всіх учасників процесу комерціалізації запровадження ефективного механізму щодо управління інтелектуальною власністю для забезпечення максимальної їх комерціалізації та використання наявного науково-технологічного потенціалу для інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Отже, розробники, посередники та користувачі ОПІВ мають стати найбільш комерціалізованими та ініціативними учасниками інноваційного процесу, використовувати нові підходи до організації своєї діяльності, враховуючи досвід та основні світові тенденції розвитку. Особливо це стосується сфери трансферу технологій, управління процесами створення, виробництва та збуту інтелектуальних продуктів, формування й розвитку регіональної інноваційної інфраструктури знань для забезпечення вітчизняних підприємців сучасними технологіями світового рівня, які мають високий відсоток інтелектуальної складової. Реалізація такого підходу потребує наявності високорозвиненого інтелектуального капіталу та ефективно діючої інноваційної інфраструктури, удосконалення національного законодавчого та нормативного забезпечення, а також інших структурних та якісних перетворень.

Визначальним для формування, функціонування та реалізації інтелектуального капіталу є використання ефективних інструментів менеджменту, що передбачає створення відповідних умов для забезпечення максимального збігу життєво важливих інтересів працівників і стратегічних інтересів підприємств, наукових установ та ВНЗ. На жаль, наявна сьогодні система управління інтелектуальним капіталом на вітчизняних підприємствах, наукових установах та ВНЗ недостатньою мірою враховує основні особливості, які притаманні цьому процесу та впливають на рівень інтелектуальної безпеки, а саме:

- значна частина робочого часу винахідників присвячена акумулюванню знань та підготовці до господарської діяльності, що значно зменшує їх можливість залучатись до виконання інноваційних досліджень;

- працівники, які виконують науково-дослідні роботи, як правило, в рамках певної області знань і тому недостатньо розвивають інші міжгалузеві напрями;

- сучасне українське законодавство не сприяє розвитку тіснішого співробітництва наукових установ та ВНЗ з підприємствами в напрямі розвитку виробничих можливостей розробників для випуску інноваційної продукції та послуг на основі використання власних наукових результатів;

- існують обмеження у формах та системі оплати праці наукових працівників, що призводить до відсутності їх зацікавленості і, як наслідок, згортання науково-дослідних робіт.

Локомотивом для розвитку комерціалізації повинні стати наукові школи, які очолюють провідні вчені світового рівня, спроможні забезпечити інтеграцію та ефективне використання інноваційних результатів. Фінансування фундаментальних та прикладних досліджень за рахунок державного бюджету реалізується на підставі поданих проектів українськими науковими установами та вищими навчальними закладами до МОН України. Щороку МОН України оголошується конкурс. Конкурсний відбір проектів фундаментальних та прикладних досліджень і розробок, виконання яких планується вищими навчальними закладами та науковими установами у майбутньому році за рахунок коштів державного бюджету, здійснюється згідно з відповідним наказом МОН України, Положенням про проведення конкурсного відбору Міністерством освіти і науки України наукових проектів, які виконуються підвідомчими вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації та науковими установами Міністерства за рахунок коштів загального фонду державного бюджету, затвердженим наказом МОН України від 01.06.06 р. за № 423, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 10.11.2006 р. за № 1196/13070[520; 521].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[522] серед суб'єктів трансферу технологій визначають: підприємства, наукові установи, організації, вищі навчальні заклади та інші юридичні особи незалежно від форми власності, що створюють та/або використовують технології та/або їх складники і яким належать або передаються майнові права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є складниками технологій. ВНЗ є суб'єктами господарювання (ст. 55 ГКУ[523]) та здійснюють господарську діяльність (ст. 3 ГКУ[524]).

---

[520] Щодо затвердження Положення про проведення конкурсного відбору Міністерством освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1196/13070 від 01.06.2006. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/z1196-06#Text.

[521] Воліков В. В. Удосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах/ «Економіка розвитку» (Economics of Development), No 4 (72), 2014. С.35–42. UEL: http://www.ed.hneu.edu.ua/ER/knt/eu 144_72 /e 144vol.pdf.

[522] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 01.06.2010 р. № 2289-VI. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[523] Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 06.10.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

[524] Там само.

Серед завдань, зазначає Н. Загрішева у свої статті «Вищий навчальний заклад як суб'єкт трансферу технологій»[525] які покладені на наукові установи та ВНЗ, опосередковано пов'язане із трансфером технологій лише одне: забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності (п. 5 ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про вищу освіту»[526]). Законодавець вбачає провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і подальше використання отриманих результатів (п. 2 ч. 1. ст. 26 ЗУ «Про вищу освіту»[527]). Щодо функцій наукових установ та ВНЗ з питань трансферу технологій[528], відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»[529], то єдине згадування про трансфер міститься у ст. 64 «Набуття, охорона та захист прав інтелектуальної власності»[530]. Зазначена у п. 2 ст. 64 Закону Уркраїни[531] норма стосується передачі майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, створених за рахунок державного бюджету, та виплат за використання зазначених об'єктів. Вона є бланкетною нормою і, на думку законодавця, врегульована у Законі Украіи про трансфер технологій. Одночасно з цим наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність, за нормами ч. 1. ст. 68 ЗУ «Про вищу освіту»[532], може провадитись ВНЗ у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності ВНЗ до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

Також існує проблема трансферу технологій в площині наукових установ та ВНЗ України, яка зводиться до двох напрямів: 1) відсутність нормативно-правової бази, яка б спрямовувала та стимулювала здійснення трансферу технологій ВНЗ; 2) відсутність ініціативи з боку ВНЗ щодо здійснення трансферу технологій через неможливість врегулювання такого складного явища виключно за допомогою принципу автономії ВНЗ (ч. 1. п. 1 ст. 32 ЗУ «Про вищу освіту»[533]) та закріплення положень трансферу технологій на рівні локальних актів ВНЗ (статуту, положення про інтелектуальну власність та трансфер технологій тощо).

Натомість досвід таких країн, як США, Ізраїль, Канада, Великобританія, доводить, що ВНЗ — це відкрита система, яка породжує нові

---

[525] Загрішева Н. Вищий навчальний заклад як суб'єкт трансферу технологій. / Н. Загрішева. *Підприємство. Господарство і право.* 2017. №10. С. 62–66. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/ archive/ 2017/10/13.pdf.
[526] Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Редакція від 12.05.2022 URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.
[527] Там само.
[528] Загрішева Н. Вищий навчальний заклад як суб'єкт трансферу технологій. / Н. Загрішева. *Підприємство. Господарство і право.* 2017. №10. С. 62–66. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/ archive/ 2017/10/13.pdf.
[529] Про наукову та науково-технічну діяльність. Закон України № 848-VIII від 26 листопада 2015 р. Редакція від 06.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.
[530] Там само.
[531] Там само.
[532] Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Редакція від 12.05.2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.
[533] Там само.

технології та запроваджує їх трансфер. Завдання, які покладені на ВНЗ згідно із ЗУ «Про вищу освіту», не містять жодних норм, які б дозволяли ВНЗ здійснювати трансфер технологій або хоча б формувати напрям реалізації цієї політики[534].

Виходячи з вищенаведеного, акцентує увагу Н. Загрішева, проблемами сьогодення в частині участі ВНЗ у комерціалізації ОПІВ можна зазначити наступні проблемні питання[535]:

1) неврегульованість понятійного апарату у сфері освіти та інноваційної діяльності/трансферу технологій (дефініція «високотехнологічна компанія» тощо);

2) відсутність напряму розвитку трансферу технологій серед завдань ВНЗ (ст. 26[536]), критеріїв, яким має відповідати національний ВНЗ (ч. 3. ст. 29[537]), дослідницький ВНЗ (ч. 4. ст. 30[538]);

3) недосконаліть реалізації права ВНЗ щодо формування суб'єктів інноваційної структури (п. 4. ч. 5 ст. 30 та п. 7. ч. 3. ст.29[539]).

Єдиної, законодавчо визначеної моделі використання трансферу технологій в Україні не існує. Наявний Закон України про трансфер технологій не задовольняє потреби сьогодення. За неписаними законами економіки фінансування трансферу технологій буде здійснюватися тільки тоді, коли юридичні особи матимуть конкретизовані «правила гри», законодавчо прозорі норми щодо фінансування дослідних проектів та подальшого отримання прибутку в результаті здійснення трансферу технологій від розробника до суб'єкта господарювання. Наукова та науково-дослідна діяльність із подальшим трансфером технологій у закордонних наукових установах та ВНЗ світу здійснюється на підставі положення про інтелектуальну власність.

З нашої плзиції, на етапі трансферу новацій необхідно:

- врегулювати прогалини, які існують у законодавстві щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи зі створення та функціонування такої інфраструктури;
- запровадити відрахування під час трансферу за кордон технологій, розроблених за кошти державного бюджету, певного відсотка до спеціального фонду, наприклад, Національного фонду досліджень України, для подальшого спрямування на підтримку інновацій;
- забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у ВНЗ, наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності;
- збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційн-

[534] Загрішева Н. Вищий навчальний заклад як суб'єкт трансферу технологій. / Н. Загрішева. *Підприємство. Господарство і право.* 2017. №10. С. 62–66. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/ archive/ 2017/10/13.pdf .

[535] Там само.

[536] Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Редакція від 12.05.2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

[537] Там само .

[538] Там само.

[539] Там само.

них проектів, запровадити регулярні всеукраїнські та міжнародні заходи за участю представників науки, освіти та бізнесу для налагодження взаємозв'язку між ними;

- забезпечити методично-консультаційну допомогу з різних аспектів провадження інноваційної діяльності;
- розробити методичні матеріали щодо діяльності керівників з організації інноваційної діяльності, організувати інформаційні кампанії щодо доцільності введення такої посади, яку обійматиме фахівець з досвідом роботи у сфері інноваційного бізнесу;
- сприяти підготовці фахівців для забезпечення діяльності інноваційної інфраструктури.

З метою активізації трансферу новацій необхідно також:

- започаткувати комунікаційний механізм технологічних платформ, де бізнес і держава можуть стати потенційними замовниками інновацій: з одного боку, бізнес та держава роблять заявку на розв'язання їх проблем, а з іншого, науковці, студенти, винахідники пропонують інноваційні рішення, які надалі масштабуються і стають основою для власного інноваційного бізнесу;
- сприяти виділенню територій (приміщень) для елементів інноваційної інфраструктури та інноваційних структур, що займаються трансфером новацій;
- започаткувати надання державної підтримки винахідникам та підприємцям на освітні і консультаційні послуги.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) розробила *Типове положення про політику в сфері інтелектуальної власності для університетів і науково дослідних установ*[540]. Норми цього положення можна використовувати і для інноваційних підприємств. Ці положення стосуються питання правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, їх охорони та подальшої комерціалізації. Сьогодні основна проблема, що стоїть перед українськими розробниками, полягає в обмеженому використанні накопиченого інноваційного потенціалу, вираженого у кількості отримуваних патентів, зареєстрованих наукових відкриттів, у визнаних наукових школах тощо.

Для багатьох суб'єктів характерна відсутність спрямованості інноваційних досліджень відповідно до світових передових тенденцій розвитку технологій і чіткої орієнтації на кінцевого споживача[541].

Узагальнюючи, зазначимо, що науково-виробнича діяльність у сфері інтелектуальної власності стримується такими чинниками:

- слабка ринкова орієнтація, яка виникає в результаті виконання переважної кількості інноваційних розробок за відсутності ринку

---

[540] Типовt положення про політику в сфері інтелектуальної власності для університетів і науково дослідних установ / Версія 1.Підготовлено Департаментом країн з перехідною та розвинутою економікою всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). UEL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/uk/ wipo _pub_transition_2_a.pdf.

[541] Поплавський М.В. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності вищих навчальних закладів / Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди. «Економіка», 2015,вип. 15. С.44–50. URL: http://docplayer.net/40071336-Problemi-komercializaciyi-intelektualnoyi-vlasnosti-vishchih-navchalnih-zakladiv.html.

збуту та конкретних споживачів на їх використання та достатнього досвіду щодо підготовки результатів таких розробок, як бізнес-пропозицій для подальшої комерціалізації;

- низький ступінь завершеності розробок;
- велика кількість комплексних цільових та науково-технічних програм не достатньо фінансується з Державного бюджету;
- особливості оподаткування.

Однією з умов ефективної реалізації стратегічного бачення розвитку комерціалізації ОПІВ має бути наявність у підприємства єдиної внутрішньої політики в області створення і використання результатів інтелектуальної діяльності. Основними внутрішніми нормативними документами, що регулюють процес створення і використання результатів інтелектуальної власності і комерційної таємниці можуть бути «Положення про інтелектуальну власність і комерційну таємницю підприємства» і «Положення про підрозділ з питань інтелектуальної власності». Ці документи, на нашу думку, повинні враховувати чинне українське законодавство, що дасть змогу регулювати процес управління інтелектуальною власністю, уникнути виникнення конфлікту інтересів між роботодавцем і авторами розробок.

Враховуючи, що більшість вищих закладів освіти та наукових установ створюють та використовують ОПІВ за рахунок бюджетного фінансування, доцільно з позиції інтелектуальної безпеки розглянути (дослідити) окремі аспекти комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та оподаткування роялті у зазначених умовах інноваційної діяльності. Метою ткого розгляду, з нашої позиції, окрім теоретико-методичного аспекту, є також застереження щодо додерження фахівцями та спеціалістами бюджетної сфери діяльності вимог інтелектуальної безпеки.

Першим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є розробка політики та правильний вибір стратегії у сфері інтелектуальної власності. Вона може бути розроблена з урахуванням *Типового положення про політику в сфері інтелектуальної власності для університетів і науково дослідних установ*, яке підготовлено Департаментом країн з перехідною та розвинутою економікою ВОІВ[542] та *Методичних рекомендацій щодо політики у сфері інтелектуальної власності для закладів вищої освіти та наукових установ України*, розроблених Науково-дослідним інститутом інтелектуальної власності Національної академії правових наук України.

Політика закладів вищої освіти, наукових установ України та інноваційних підприємств з бюджетнтим фінансуванням визначає загальні засади щодо набуття, здійснення і захисту прав інтелектуальної власності та правові відносини у сфері інтелектуальної власності між суб'єктом господарювання і працівниками, іншими учасникам інноваційного процесу та стосується питань права власності, охорони та ко-

[542] Типові положення про політику у сфері інтелектуальної власності для університетів і науково дослідних установ / Версія 1.Підготовлено Департаментом країн з перехідною та розвинутою економікою всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). UEL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/uk/ wipo _pub_transition_2_a.pdf.

мерційного використання інтелектуальної власності, яка створювалася авторами під час виконання своїх службових обов'язків.

Правильний вибір стратегії комерціалізації є одним із суттєвих факторів успішної комерціалізації ОПІВ. Для ефективного проведення комерціалізації інтелектуальної власності необхідно[543]:

- системне застосування комплексу різноманітних інформаційних та освітніх моделей, форм та методів;
- удосконалення вітчизняного законодавства у сфері використання інтелектуальної власності, враховуючи світову практику;
- створення досконального механізму захисту прав інтелектуальної власності, враховуючи міжнародні норми та принципи;
- державна підтримка інноваційного розвитку підприємств;
- комерціалізація запатентованих науково-технічних досягнень;
- створення національної системи підготовки та перепідготовки фахівців у сфері розробки та використання об'єктів інтелектуальної власності;
- безпосередньої взаємодії вищих навчальних закладів з приватними бізнес-структурами;
- використання принципів інноваційного менеджменту та маркетингу.

Прийняття та впровадження зазначених заходів сприятиме розвитку вітчизняної економіки у напрямі становлення технологічно розвинутого інформаційного суспільства. Що в свою чергу надасть можливість розвивати цивілізований ринок об'єктів права інтелектуальної власності в Україні та забезпечити конкурентоздатність вітчизняних інноваційних товарів на світових ринках. Крім того, це дозволить створювати нові робочі місця і товари з більшою доданою вартістю, більш ефективно використовувати вітчизняний та іноземний капітал у цій сфері, а також запобігатиме відтоку вітчизняних висококваліфікованих спеціалістів за кордон.

Стратегя комерціалізації зіждіться на дослідженні тенденцій розвитку вітчизняного ринку інтелектуальної власності, який на сьогодні має рівень розвитку досить низьким. Спостерігається позитивна динаміка зростання інноваційної діяльності шляхом освоєння нових видів продукції на промислових підприємствах при суттєвому відставанні впровадження прогресивних технологічних процесів, зокрема ресурсозберігаючих технологій. Практично відсутні інновації у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, біотехнологій, нових матеріалів тощо, і випускається незначна кількість продукції, що відзначається принциповою новизною. Переважна більшість інновацій, що впроваджуються нині в промисловості України, має локальний характер, їх значення не виходить за межі окремих виробництв. Здебільшого впроваджуються удосконалюючі та часто «запозичені» інновації. Україна має позитивне сальдо від операцій продажу-купівлі ліцензій. Але воно є значно нижчим від середніх значень аналогічних показників у країнах ЄС і не відповідає потенційним можливостям науково-виробничого комплексу і

[543] Вовк В. Комерціалізація інноваційної продукції у міжнародному бізнесі / В. Вовк, М. Серпухов. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 33. С. 78–81.

винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Україні. Іншими словами, інтелектуальні ресурси країни використовуються неефективно, не забезпечуючи максимально можливого прибутку, якого можна було б досягти в результаті їх комерційної реалізації.

Для вирішення проблем, що існують на ринку інтелектуальної власності, необхідно приділення більшої уваги з боку держави створенню сприятливого інвестиційного клімату для проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності. Слід відзначити, що визначна роль у формуванні розвиненого ринку інтелектуальної власності належить не лише державі, а насамперед тим, хто створює і використовує інтелектуальний продукт, тобто самим підприємствам — суб'єктам господарської діяльності. Тому ще однією необхідною умовою для розвитку ринку інтелектуальної власності є впровадження відповідної системи управління інтелектуальними ресурсами на підприємстві.

Другим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є створення на підприємствах, закладах вищої освіти та наукових установ відділів або введення посади спеціаліста чи фахівця у сфері інтелектуальної власності. З метою ефективного використання інтелектуального потенціалу, забезпечення сучасних методів управління діяльністю у сфері інтелектуальної власності та сприяння розвитку цивілізованої системи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах різних форм власності, створюються: відділи (сектори, групи ощо) з питань інтелектуальної власності (далі — підрозділ) або введення посади спеціаліста чи фахівця у сфері інтелектуальної власності. Розробляється відповідне Положення про діяльність такого підрзділу щодо охорони прав інтелектуальної власності. Цей підрозділ здійснює свою діяльність в єдиному комплексі інноваційної діяльності підприємства, закладу вищої освіти та наукової установи (далі — суб'єкта господарювання), який підпорядковується директору (керівнику) у встановленому порядку. У межах своєї компетенції підрозділ співпрацює з органами виконавчої влади, українськими та іноземними інноваційними інфраструктурами, банками, фондами, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, професійними спілками та їх об'єднаннями, діяльність яких пов'язана зі сферою інтелектуальної власності.

До основних завданнь такого підрозділу можна віднести:

- організацію та забезпечення сучасних методів управління у сфері інтелектуальної власності, комерціалізацію результатів наукової та науково-технічної діяльності підприємства, залучення інвестицій, співробітництво з іншими підприємствами і суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності України та іноземних держав з метою використання результатів цієї діяльності;
- участь у заходах щодо забезпечення захисту і правомірного використання ОПІВ;
- проведення експертизи комерційного потенціалу результатів інноваційної діяльності з метою визначення серед них найбільш перспективних;

- забезпечення набуття підприємством майнових прав на ОПІВ, що створені в результаті його інноваційної діяльності, та сприяння введенню їх в господарський оборот;
- інформаційно-аналітичне забезпечення робіт по створенню охороні, захисту та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності;
- захист прав та законних інтересів суб'єкта господарювання та його працівників — творців ОПІВ (винахідників, акторів) в адміністративному порядку та в суді.

До функції такого підрозділу можна віднести:

- проведення досліджень потреби ринку в ОПІВ, майнові права на які належать суб'єкту господарювання, при пошуку потенційних партнерів, розробці навчальних програм, укладенні договорів;
- аналіз наукових розробок та прогнозування їх результатів з метою виявлення патентоздатних ОПІВ, доцільності їх правової охорони в Україні та в іноземних державах;
- разом з відповідними підрозділами суб'єкта господарювання виконання патентних, патентно-кон'юнктурні та маркетингові дослідження при проведенні наукових, науково-дослідних, методичних робіт, підготовці пропозицій щодо доцільності патентування їх результатів та передачі прав на них, рекламі, розробці інноваційних й інвестиційних проектів, бізнес-планів і програм перспективного розвитку;
- підготовка пропозиції щодо віднесення наукової, науково-технічної, науково-дослідної та іншої інформації до комерційної таємниці;
- проведення аналізу результатів наукової, науково-технічної, науково-дослідної діяльності щодо можливості їх відкритого опублікування, використання, експонування, передання третім особам і в інформаційні центри, включення до баз даних й інших форм інформації, доступних невизначеному колу осіб;
- проведення разом з іншими підрозділами підприємства моніторинг і аналіз результатів наукової, науково-технічної та науково-дослідної діяльності для своєчасного виявлення об'єктів права інтелектуальної власності, які мають комерційний потенціал;
- участь у пошуку потенційних інвесторів для фінансування робіт, пов'язаних з доведенням ОПІВ до рівня товару, здатного забезпечити потреби потенційних ліцензіатів;
- розробка проектів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, стороною яких є суб'єк господарювання, бере участь у переговорах щодо укладання таких договорів, здійснює контроль за їх виконанням;
- участь у підготовці та поданні документів (заявок) на ОПІВ у визначені законодавством органи для патентування в Україні та іноземних державах відповідно до національних і міжнародних процедур;
- забезпечення комерціалізації ОПІВ, які належать підприємству, в Україні та/або в іноземних державах, включаючи: рекламу наукового та інноваційного потенціалу результатів наукової

науково-технічної та науково-дослідної діяльності та товарів; налагодження контактів із підприємствами; аналіз комерційних пропозицій потенційних ліцензіатів та інвесторів; укладення договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності; розробку проектів установчих документів юридичних осіб, створюваних для реалізації об'єктів права інтелектуальної власності підприємства тощо;

- участь у підготовці та забезпеченні укладення передбачених чинним законодавством договорів з авторами ОПІВ та здійснює контроль за їх виконанням;
- вживання заходів для запобігання порушенню майнових прав на ОПІВ іншими особами та запобігання порушенню підприємством аналогічних прав третіх осіб;
- берати участь в межах своєї компетенції у підготовці, укладенні та контролі за виконанням трудових договорів та договорів цивільно-правового характеру, передбачених законодавством України у сфері інтелектуальної власності, з винахідниками (авторами) ОПІВ, сприяє додержанню законності у реалізації особистих немайнових та майнових прав авторів ОПІВ, в тому числі щодо виплати їм винагороди;
- розробляти нормативні і методичні документи суб'єкта господарювання, що регламентують питання створення, правової охорони і комерціалізації ОПІВ, фінансування такої діяльності, надходження і розподілу ліцензійних платежів та інших доходів від комерціалізації ОПІВ, виплати винагород і інших форм заохочення працівникам — винахідникам (авторам);
- надавати у межах своєї компетенції керівництву пропозиції щодо участі у міжнародному співробітництві у сфері інтелектуальної власності в рамках міжнародних програм, проектів і професійних асоціацій, брати участь у виконанні цих програм і проектів;
- здійснювати заходи з організації навчання та підвищення кваліфікації працівників підприємства у сфері інтелектуальної власності, зокрема з комерціалізації ОПІВ;
- щорічно готувати пропозиції щодо кошторису витрат на забезпечення діяльності підрозділу;
- готувати в межах свої компетенції звіти щодо діяльності;
- надавати працівникам суб'єкта господарювання консультативно-правову, інформаційну і практичну допомогу в реалізації ними особистих немайнових і майнових прав на ОПІВ і пільг, передбачених правовими актами України та суб'єкта господарювання, у тому числі прав працівників — винахідників (авторів) на винагороду за використання ОПІВ, створених ними у зв'язку з виконанням трудового договору чи доручення роботодавця.

Третім аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є створення і використання службових творів.

Службове винахідництво має суттєве значення у бюджетній сфері діяльності, яке набуває надзвичайної ваги в умовах інноваційного роз-

витку законодавства з інтелектуальної власності з урахуванням сучасних інтеграційних процесів в світовому економічному просторі, учасником яких є також Україна. Розвитку, використання, охороною та іншими питаннями щодо службових винаходів в Україні присвячено праці таких науковців як: Г. Андрощука, Я. Вороніна, Л. Глухівського, О. Задорожнього, А. Карпенко, В. Клявіна, А. Комарова, О. Святоцького, В. Соловйової, О. Тверезенко, Л. Федченко, Т. Ярошевської, Є. Харітонова, Я. Шевченко, тощо.

Поняття *«службовий об'єкт права інтелектуальної власності»* та правовідносини з приводу створених службових ОПІВ визначено положеннями законів України «Про авторське право і суміжні права»[544], «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[545], «Про охорону прав на промислові зразки»[546], «Про охорону прав на сорти рослин»[547]. При цьому зауважимо, що у ст. 429 ЦК України[548] надано визначення права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. Наприклад, в установах НАН України визначені особливості регулювання правовідносин зі створення службових ОПІВ, про що засвідчує п. 5 Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України, затверджене розпорядженням Президії НАН України від 16.01.2008 р. № 15 «Про підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності»[549].

Статтею 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» законодавцем визначено, що службовий твір — це твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків у відповідності зі службовим завданням або трудовим договором (контрактом) між ним і роботодавцем[550].Звернемо увагу на те, що автором може бути як штатний так і позаштатний працівник. Виконання роботи може бути здійснено як протягом робочого часу, так й у позаробочий час, незалежно від місця створення службового твору; як із застосуванням засобів і матеріалів, що належать роботодавцю, так і без застосування таких засобів

---

[544] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

[545] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України № 3687-XII від 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.

[546] Про охорону прав на промислові зразки. Закон України № 3687-XII 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.

[547] Про охорону прав на сорти рослин. № 3116-XII від 21 квітня 1993 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text.

[548] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[549] Про підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Розпорядження Президії НАН України від 16.01.08 № 15 (із змінами відповідно до розпоряджень Президії НАН України від 03.2013 № 142 та від 30.10.2008 р. № 622, від 15.06.2015 р. № 430, від 17.05.2016 р. № 293, від 30.01.2020 № 69) / Нормативні акти з питань охорони інтелектуальної власності та трансферу технологій / Ю.М. Капіца, І.І. Хоменко (упорядкування), 7 вид., доповнене. К.: Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, 2021. 257 с. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=19.

[550] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

та матеріалів. Одночасно зауважимо, що суб'єктами права інтелектуальної власності на службові твори є роботодавець (юридична або фізична особа) і найманий працівник (автор). Під роботодавцем розуміється — особа, яка найняла працівника за трудовим договором (контрактом), а автор — фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Якщо службові твори створені спільною творчою працею кількох авторів (колективом авторів), у такому випадку виникає співавторство. Твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Відносини між співавторами повинні бути визначені договором. У разі відсутності такого договору авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно. Винагорода за використання твору належить співавторам у рівних частках, якщо в договорі між ними не передбачається інше (ст. 436 ЦК України[551], ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[552]). У разі створення службового твору співавторами, слід враховувати, що стороною договору, укладеного з роботодавцем, може бути не окремий автор, а співавтори (колектив авторів).

Необхідно зазначити, що трудові права та обов'язки працівників щодо створення певних творів у галузі науки, літератури і мистецтва визначені *спеціальними законами*, а саме:

- ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» (щодо прав та обов'язків творчих працівників у сфері архітектурної діяльності)[553];

- ст. 60 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо прав та обов'язків творчих працівників телерадіоорганізацій)[554];

- ст. 49, 50 Закону України «Про вищу освіту» (щодо прав та обов'язків педагогічних та науково-педагогічних працівників)[555];

- ст. 11, 16 Закону України «Про кінематографію» (щодо прав та обов'язків авторів, виконавців та виробників фільму)[556];

- ст. 6, 32 Закону України «Про інформаційні агентства» (щодо прав та обов'язків творчих працівників інформаційних агентств)[557].

Правовий режим службових творів наближується до норм Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (далі — Бернська

---

[551] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[552] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

[553] Про архітектурну діяльність: Закон України № 687-XIV від 20.05.1999 р. Редакція від 24.07.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text.

[554] Про телебачення і радіомовлення: Закон України №3759-XII від 21.12.93 р. Редакція від 12.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text.

[555] Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. Редакція від 12.05.2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

[556] Про кінематографію: Закон України № 9/98-ВР від 13.01.1998 р. Визнання конституційними окремих положень від 21.12.2021 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text.

[557] Про інформаційні агентства: Закон України № 74/95-ВР від 28.02.1995 р. Редакція від 01.01.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Tex.

конвенція)[558], спирається на розроблені Мінекономікою України Рекомендації щодо правового режиму службових творів (далі — Рекомендації)[559], на Цивільний Кодексу України (далі — ЦК України)[560], Кодекс законів про працю України[561], Закон України «Про авторське право і суміжні права»[562] та інші нормативно-правові акти.

Вразховуючи зазначене, послідовність створення службових ОПІВ у вищих закладів освіти, наукових установах та інноваційних підприємствах (далі — суб'єкт/и господарювання) за рахунок бюджетного фінансування може враховувати, за аналогією з положенням НАН України, наступні дії:

- суб'єкт господарювання видає працівнику завдання на створення службового ОПІВ;
- суб'єкт господарювання укладає з працівниками — авторами ОПІВ Договір про створення службових ОПІВ та регламентувати виплату винагороди за їх використання;
- працівник, у 10 денний строк з дати завершення роботи над створенням ОПІВ надає директору суб'єкта господарювання письмове повідомлення про створений службовий ОПІВ з описом, який розкриває суть ОІПВ;
- автор та суб'єкт господарювання укладають Додаткову угоду, де визначаються особливості виплати авторської винагороди відповідно до економічної цінності ОПІВ і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана суб'єктом господарювання при комерціалізації цього ОПІВ;
- визначити строк збереження суб'єктом господарювання винаходу, корисної моделі, сортів рослин як конфіденційної інформації. У разі невикористання цього ОПІВ цей строк не повинен перевищувати чотирьох років, якщо менший строк не встановлено Договором чи Додатковою угодою. У протилежному випадку право на одержання патенту на винахід, корисну модель, сорт рослин переходить до працівника чи його правонаступника. Строк збереження суб'єктом господарювання конфіденційності промислових зразків, компонування інтегральних мікросхем, інших службових ОІВ, за виключенням комерційних таємниць, у разі невикористання визначається Додатковою угодою до Договору;
- щодо комп'ютерних програм, баз даних, комерційних таємниць, суб'єкт господарювання протягом 4 місяців від дати одержання

---

[558] Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року. Приєднання від 31.05.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/ 995_051#Text.

[559] Рекомендації щодо правового режиму службових творів. Мінекономіки. України-URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA.

[560] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[561] Кодексу законів про працю України. Редакція від 19.07.2022. ГUEL.

[562] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

від працівника повідомлення про створення цих об'єктів укладає з працівником Додаткову угоду де визначає особливості виплати винагороди відповідно до економічної цінності ОПІВ і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана при комерціалізації;

- при припиненні дій, пов'язаних з підтриманням чинності охоронного документу, суб'єкт господарювання не пізніше, ніж за три місяці до чергового внесення збору, пропонує автору ОПІВ або, якщо ОПІВ створено кількома особами, — авторам ОПІВ укласти договір про передачу йому (їм) виключного майнового права на цей об'єкт;
- якщо суб'єкт господарювання не передбачає отримання охоронного документу на винахід в іноземних країнах, а творець(ці) службового ОПІВ пропонують здійснити іноземне патентування за їх кошти або кошти інших організацій, суб'єкт господарювання може надати право отримання вказаних охоронних документів творцям ОПІВ. При цьому суб'єкт господарювання підписує з авторами ОПІВ угоду, за якою воно отримує певну частку ліцензійних платежів від використання ОПІВ, а також має право експорту в певну країну наукоємної продукції, виготовленої з використанням ОПІВ.

Означене щодо створення і використання службових творів мають рекомендаційний характер.

Четвертим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є особисті немайнові права на службові твори. Відповідно до ст. 6*bis* Бернської конвенції[563] передбачено, що незалежно від майнових прав автора і навіть після переуступки прав він має право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора. Отже, немайнові права, визнані за автором, зберігають силу навіть після його смерті принаймні до припинення майнових прав і здійснюються особами або установами, уповноваженими на це законодавством країни. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт (ч. 1 ст. 429 ЦК України[564], ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[565]). Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам (ст. 423 ЦК України[566], ч. 2 ст. 14 Закону Ук-

[563] Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 р. змінений 2 жовтня 1979 р. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text .

[564] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[565] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 року. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

[566] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

раїни «Про авторське право і суміжні права»[567]). Відповідно норм законодавства автор має право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо. У разі смерті автора недоторканність твору охороняється особою, уповноваженою на це автором. За відсутності такого уповноваження недоторканність твору охороняється спадкоємцями автора, а також іншими зацікавленими особами (ст. 439 ЦК України[568]).

П'ятим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є майнові права інтелектуальної власності на службові твори, що є: право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 440 ЦК України[569]). Майнові права інтелектуальної власності на ОПІВ, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівнику, який його створив, і юридичній або фізичній особі, де або в якого працює працівник, спільно, якщо інше не встановлено договором. Поряд з тим, частиною другою ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[570] *«передбачено, що виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Якщо інше не передбачене договором, майнові права належать автору і роботодавцю спільно».* Положення Закону України «Про авторське право і суміжні права» «якщо інше не встановлено договором» дає можливість працівнику і роботодавцю за домовленістю сторін встановити у окремому договорі інші умови розподілу майнових прав на твір. Порядок здійснення майнових прав на такий об'єкт може бути врегульований трудовим договором (контрактом) і (або) цивільно-правовим договором. Право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам спільно, може здійснюватися за договором між ними. У разі відсутності такого договору право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам, здійснюється спільно (ст. 428 ЦК України[571]). У випадку, коли такого договору не укладено, зазначені особи можуть спільно у будь-який спосіб використовувати службовий твір. Для використання службового твору третіми особами, необхідним є отримання дозволу від роботодавця і автора-працівника, оскільки, якщо між ними не укладено договір, в якому

[567] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.
[568] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[569] Там само.
[570] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.
[571] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

узгоджено умови, кожна із сторін фактично не матиме права розпоряджатися цими правами без погодження з іншою стороною. Згідно ст. 440 ЦК України[572], під спільними майновими правами, розуміється право автора і роботодавця спільно: використовувати твір; дозволяти використання твору іншим особам; перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання.

Отже, якщо в трудовому договорі (контракті) і (або) цивільно-правовому договорі між працівником і роботодавцем не передбачений інший порядок використання майнових прав на твір, то вони мають спільні права на використання такого твору. За відсутності договору між роботодавцем і автором-працівником про розподіл майнових прав або зазначенні в договорі положення про належність сторонам спільних майнових прав, жодна із сторін немає права розпоряджатися майновими правами на службовий твір без згоди іншої сторони.

Шостим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є договірні відносини при створенні та використанні службових творів. Працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою (ст. 2 Кодексу законів про працю України[573]). Статтею 429 ЦК України[574] регулюються права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. У той же час, частинами 2 та 3 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[575] передбачена можливість укладання трудового договору (контракту) і (або) цивільно-правового договору між автором і роботодавцем. Зазначимо, що трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник обов'язується виконувати роботу, згідно посадових обов'язків такого працівника та які визначені трудовою угодою, із дотриманням внутрішньому трудовому розпорядку. Згідно цього договору власник підприємства, установи, організації зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором та угодою сторін (ст. 21 Кодексу законів про працю України[576]). Трудовий договір укладається, як правило, у письмовій формі, за виключенням випадків, коли додержання письмової форми є обов'язковим. Укладення трудового договору може оформлюватись наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним ор-

[572] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[573] Кодексу законів про працю України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.1971. Редакція від 17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
[574] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[575] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 року. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.
[576] Кодексу законів про працю України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.1971. Редакція від 17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

гану про зарахування працівника на роботу. Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи (ст. 24 Кодексу законів про працю України[577]). Тут доцільно звернути увагу на різницю між трудовим договором і цивільно-правовим договором. *Цивільно-правовим договором* є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин та обов'язків (ст. 626 ЦК України[578]). Цивільно-правовий договір обов'язково має бути укладений в письмовій формі (ч. 2 ст. 1107 ЦК України[579], ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[580]). В усній формі може укладатися договір про використання (опублікування) твору у періодичних виданнях (газетах, журналах тощо).

Різниця між трудовим договором і цивільно-правовим договором полягає у тому, що:

- за трудовим договором працівник виконує роботу з визначеної однієї або кількох професій, спеціальностей, посади, відповідної кваліфікації, під керівництвом роботодавця та останній зобов'язаний організовувати роботу і забезпечувати процес її виконання;
- за цивільно-правовим договором особа (автор) виконує роботу самостійно або із залученням інших осіб. При цьому, у останньому випадку виконання вказаних робіт може бути здійснено з власного матеріалу, власними засобами, якщо інше не встановлено договором;
- предметом трудового договору є врегулювання трудових відносин працівника з роботодавцем в процесі виробництва, тоді як предметом цивільно-правового договору є домовленість сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, зокрема щодо створення і використання службового твору;
- за трудовим договором працівник повинен дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку;
- за цивільно-правовим договором особа (автор) самостійно виконує доручену йому роботу, в рамках договірних відносин;
- трудовий договір може бути безстроковим, укладеним на визначений строк, встановлений за погодженням сторін, а також таким, що укладений на час виконання певної роботи;
- за цивільно-правовим договором строки виконання роботи повинні бути встановлені у договорі.

Крім того, роботодавець і автор-працівник, крім трудового договору (контракту), можуть додатково узгодити, яким саме чином будуть розподілені майнові права на твір, що створений у порядку виконання службових обов'язків.

---

[577] Кодексу законів про працю України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.1971. Редакція від 17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
[578] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[579] Там само.
[580] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

Між роботодавцем і автором-працівником може бути укладений договір розподілу майнових прав на службовий твір. Предметом такого договору є розподіл майнових прав на твір, створений працівником при виконанні службових обов'язків відповідно до службового завдання/трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем (зразок примірного договору про розподіл майнових прав на службовий твір[581]). Цивільно-правовий договір може укладатися між роботодавцем і працівником коли створення службових творів не передбачено трудовим договором, службовим завданням. При укладенні цивільно-правового договору про створення і використання службового твору питання про розподіл майнових прав мають бути узгоджені між роботодавцем та автором. Якщо при укладенні відповідного договору сторони не узгодили умов про розподіл майнових прав на створені твори, такі права належатимуть їм спільно і мають здійснюватися сторонами також спільно. Стосовно окремих видів договорів, у результаті яких може бути створено об'єкт права інтелектуальної власності, встановлено обов'язок виконавця передати замовникові всі отримані результати проведених робіт, а також вирішення питання щодо того, кому належить право власності на отримані ОПІВ. Так, згідно з ч. 1 ст. 894 ЦК України[582] виконавець за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт зобов'язаний передати замовникові завершені роботи. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 897 ЦК України[583] виконавець за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт повинен передати замовникові результати цих робіт. Виконавець за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт зобов'язаний, зокрема, додержувати вимог, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності (п. 2 ч. 1 ст. 897 ЦК України[584]. Взаємовідносини при створенні та використанні службових творів можуть бути врегульовані на підставі договорів розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності (ст. 1107 ЦК України[585]), зокрема договору про створення за замовленням і використання твору. Згідно із договором про створення за замовленням і використання твору одна сторона (творець — письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та у встанов-лений строк (ч. 1 ст. 1112 ЦК України[586]). За авторським договором замовлення автор зобов'язується створити у майбутньому твір відповідно до умов цього договору і передати його замовникові (ч. 6 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[587]). Майнові права інтелектуальної влас-

[581] Договір no про розподіл майнових прав на службовий твір. URL: http://www.ntu.edu.ua/wp-content/uploads/pdf/viddil-transferu/dogovir-sl-tvir.pdf.
[582] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[583] Там само.
[584] Там само.
[585] Там само.
[586] Там само.
[587] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

ності на об'єкт, створений за замовленням, належать автору цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором (ст. 430 ЦК України[588]). Слід зазначити, що замовником може бути роботодавець. При цьому правовідносини можуть бути врегульовані у цивільно-правовому договорі — договорі про створення за замовленням і використання твору. Договір про створення за замовленням і використання твору укладається до початку створення твору. У договорі про створення за замовленням необхідно передбачити наступні положення щодо того: кому належать майнові права на твір, створений за замовленням; вимоги до майбутнього твору; термінів створення твору; розмірів і порядку виплати винагороди. Особливістю правового регулювання прав суб'єктів авторського права на твір образотворчого мистецтва, створений за замовленням, є те, що оригінал такого твору переходить у власність замовника. При цьому майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва залишається за його автором, якщо інше не встановлено договором (ч. 3 ст. 1112 ЦК України[589]). Зазначимо, що договір про передачу прав на використання твору (ліцензійний договір, авторський договір) може бути укладений у випадках, коли автором, створений твір не під час виконання службових обов'язків; а також коли твір є службовим, однак майнові права належать автору відповідно до трудового договору (контракту). Вимоги до договорів про передачу прав на використання твору (ліцензійних договорів, авторських договорів) встановлені у статтях 1107–1109 ЦК України[590], ст. 32 та 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[591].

Сьомим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є авторська винагорода за створення і використання службового твору, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем (ч. 3 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»)[592]. Зазначимо, що заробітна плата — це плата за виконану роботу, згідно трудового договору, яка обчислена, як правило, у грошовому виразі. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно — ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства (ст. 1 Закону України «Про оплату праці»[593]). Згідно зі ст. 2 зазначеного Закону України передбачено, що за своєю структурою заробітна плата поділяється на основну та додаткову, інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Виплата працівникові заробітної плати не є тотожною виплаті йому авторської винагороди за створений твір у зв'язку з виконанням трудового договору, оскільки заробітна плата — це винаго-

[588] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
[589] Там само.
[590] Там само.
[591] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.
[592] Там само.
[593] Про оплату праці. Закон України № 108/95-ВР 24 березня 1995 р. Редакція від 19.07.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text.

рода за виконану роботу залежно від певних умов, а авторська винагорода — це всі види винагород або компенсацій, що виплачуються авторам за використання їх творів, які охороняються в межах, встановлених авторським правом. У разі, коли між сторонами не досягнуто згоди щодо розміру авторської винагороди, при обчисленні такої винагороди необхідно керуватися положеннями постанови Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав»[594] (п. 25 постанови Верховного суду України від 04.06.2010 р. № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав»)[595]. Чинним законодавством України визначено порядок оплати праці окремих працівників творчих професій. До фонду основної заробітної плати належить, зокрема, гонорар штатним працівникам редакцій газет, журналів, інших засобів масової інформації, видавництв, установ мистецтва й (або) оплата їх праці, що нараховується за ставками (розцінками) авторської (постановочної) винагороди, нарахованої на даному підприємстві (п. 2.1.3. Інструкції зі статистики заробітної плати, затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.01.2004 р. за № 114/8713)[596]. До інших виплат, що не відносяться до фонду оплати праці, належить, зокрема, винагорода, що сплачується за авторським договором на створення та використання творів науки, літератури та мистецтва, крім зазначеної у п. 2.1.3 (п. 3.14 зазначеної Інструкції). Статтею 14 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»[597] встановлено, що заробітна плата журналістів регулюється законодавством України з урахуванням специфічних рис та умов журналістської діяльності, визначених ст. 12 цього Закону. До заробітної плати журналіста включаються: посадовий оклад, встановлені нормативними актами надбавки, доплати, авторський гонорар, премії. Розмір заробітної плати журналіста визначається галузевими та регіональними угодами з профспілками, колективними договорами з урахуванням джерел фінансування на підставі законів та інших нормативно-правових актів України[598]. Розміри інших видів надбавок, доплат, авторських гонорарів та премій журналістам державних і комунальних засобів масової інформації встановлюються у колективному договорі з урахуванням норм генеральної та галузевої угод у межах коштів, передбаче-

[594] Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав.Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72. Редакція від 26.08.2021 р. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text.

[595] Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Верховного суду України від 04.06.2010 р. № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show /v0005700-10#Text.

[596] Інструкція зі статистики заробітної плати: затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text.

[597] Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України № 540/97-ВР від 23 вересня 1997 р. Редакція від 03.07.2020. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws /show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text.

[598] Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України № 540/97-ВР від 23 вересня 1997 р. Редакція від 03.07.2020. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws /show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text.

них на оплату праці (п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1038 «Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних засобів масової інформації»)[599]. Розмір та порядок виплати авторської винагороди може бути встановлений в трудовому договорі (контракті) та (або) цивільно-правовому договорі між автором і роботодавцем. Винагорода може визначатися у договорі у вигляді відсотків від доходу, отриманого від використання твору, або у вигляді фіксованої суми (ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»)[600]. З метою визначення ставок авторської винагороди за використання службових творів доцільно затвердити суб'єктом господарювання ставки (розцінки) авторської винагороди. Ці ставки не повинні бути меншими ніж мінімальний розмір винагороди, визначений постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав»[601].

Восьмим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є захист прав інтелектуальної власності на службові твори. Захист особистих немайнових прав авторів службових творів і майнових прав суб'єктів авторського права на такі твори здійснюється у межах цивільного, адміністративного, кримінального законодавства із врахуванням норм трудового законодавства шляхом використання передбачених законом форм і способів захисту. Укладення трудового договору (контракту), цивільно-правового договору пов'язане із певними зобов'язаннями, виконання яких є обов'язковим. У разі невиконання або неналежного виконання обов'язків за договором сторони несуть відповідальність, встановлену законодавством чи передбачену договором. У разі порушення прав на службові твори суб'єкти цих прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції за захистом свого права (ст. 16 та ст. 432 ЦК України[602]; ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[603]). Способи цивільно-правового захисту авторського права визначені у ст. 432 ЦК України[604] та ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[605]. З урахуванням розвитку та удос-

[599] Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних засобів масової інформації. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1038. Редакція від 30.11.2021 р. UEL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1038-2016-%D0%BF#Text.

[600] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

[601] Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72. URL : https://zakon.rada .gov.ua/ laws/show/72-2003-%D0%BF#Text.

[602] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[603] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022 р. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

[604] Цивільний Кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Визнання конституційними окремих положень від 22.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[605] Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 р. Редакція від 05.01.2022 р. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

коналення комерціалізації ОПІВ пропонується суб'єктом господарювання розробляти загальну політику у сфері інтелектуальної власності.

Крім того, необхідним є загальне покращення інновпціно-інтелектуального середовища для ведення бізнесу, особливо в частині правосуддя, захисту від незаконних дій правоохоронних органів, рейдерства, спрощення і здешевлення ведення бізнесу (зокрема його закриття).

Для розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, необхідно:

- на законодавчому рівні чітко визначити всі елементи інноваційної інфраструктури та впорядкувати процес трансферу об'єктів права інтелектуальної власності з дотриманням балансу інтересів авторів, держави та комерційних структур, зокрема з елементами інноваційної інфраструктури;
- унормувати використання підприємствами надходжень від передачі/використання об'єктів інтелектуальної власності, зокрема виплат роялті та надати гарантії захисту прав автора науково-технічної (експериментальної) розробки до отримання ним патенту;
- унормувати процедури погодження укладення договорів про трансфер технологій, які передаються юридичним особам, що зареєстровані в інших державах, або фізичним особам-іноземцям, або особам без громадянства;
- опрацювати питання запровадження англійської та/або американської юрисдикції в Україні для вирішення у судах корпоративних питань для стартапів та венчурних інвесторів (позитивні приклади існування таких юрисдикцій є в ОАЕ та Казахстані);
- підвищити рівень обізнаності інноваторів у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності;
- запровадити державну підтримку патентування інтелектуальної власності українських інноваторів за кордоном на умовах співфінансування.

Дев'ятим аспектом комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності є оподаткування роялті, під яким, відповідно до Податкового кодексу України (ПКУкраїни) підпункту 14.1.225 пункту 14.1 ст. 14[606] приймають — *«будь-який платіж, в тому числі платіж, що сплачується користувачем об'єктів авторського права і (або) суміжних прав на користь організацій колективного управління, відповідно до Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», отриманий як винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а саме на будь-які літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, передачі (програми) організацій мовлення, інші аудіовізуальні твори, будь-які права, які охороняються патентом,*

[606] Податковий кодекс України. Закон України №2755-VI від 02.12.2010 року. Редакція від 19.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

будь-які зареєстровані торговельні марки (знаки на товари і послуги), права інтелектуальної власності на дизайн, секретне креслення, модель, формулу, процес, права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау)». Згідно підпункту 14.1.55 пункту 14.1 ст. 14 цього ПК України, роялті є доход з джерелом його походження з України, тобто доход, отриманий резидентами або нерезидентами від будь-яких видів їхньої діяльності на території України.

Щодо роялті, як винагорода, то це такі нематеріальні активи, які підлягають амортизації у їх господаря (покупця) і вартість яких повертається продавцю в сумі реалізації за проданий нематеріальний актив. Одночасно, покупець перераховує продавцю певну суму винагороди за використання в господарський діяльності отриманих (наданих) нематеріальних активів. Джерелом такого роялті є прибуток або будь-який інший вид винагороди, як еквівалент відповідної суми прибутку, який є результатом використання такого виду нематеріальних активів в господарській діяльності підприємства-покупця. Це є прямий доход продавця, який враховує не тільки вартість нематеріальних активів в складі суми реалізації, а і доход від реалізації та додатковий доход — роялті.

Слід зазначити, вдповідно підпункту 14.1.225 пункту 14.1 ст. 14 ПК України не вважаються роялті платежі, отримані:

- *як винагорода за використання комп'ютерної програми, якщо умови використання обмежені функціональним призначенням такої програми та її відтворення обмежене кількістю копій, необхідних для такого використання (використання «кінцевим споживачем»);*
- *за придбання примірників (копій, екземплярів) об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі в електронній формі, для використання за своїм функціональним призначенням для кінцевого споживання або для перепродажу такого примірника (копії, екземпляра);*
- *за придбання речей (у тому числі носіїв інформації), в яких втілені або на яких містяться об'єкти права інтелектуальної власності, визначені в абзаці першому цього підпункту, у користування, володіння та/або розпорядження особи;*
- *за передачу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, якщо умови передачі прав на об'єкт права інтелектуальної власності надають право особі, яка отримує такі права, продати або здійснити відчуження в інший спосіб права інтелектуальної власності або оприлюднити (розголосити) секретні креслення, моделі, формули, процеси, права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау), крім випадків, коли таке оприлюднення (розголошення) є обов'язковим згідно із законодавством України;*
- *за передачу права на розповсюдження примірників програмної продукції без права на їх відтворення або якщо їх відтворення* обмежено використанням кінцевим споживачем.

Тобто не вважаються роялті платежі за отримання ОПІВ, що перелічені вище, у володіння або розпорядження чи власність особи або якщо умови користування такими об'єктами власності надають право користувачу продати або здійснити відчуження в інший спосіб такого об'єкта власності.

В залежності від правового статусу фізичної особи, з якою укладений ліцензійний договір про використання об'єкта права інтелектуальної власності, кардинально змінюється підхід до оподаткування роялті. Ппідпунктом 162.1.1 пункту 162.1 ст. 16 ПК України передбачено, що фізична особа-резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи, є платником податку на доходи фізичних осіб, а відповідно до пп. 164.2.3 пункту 164.2 ст. 16 ПК України доходи від продажу, користування, розпорядження та отримання у спадщину ОПІВ є базою оподаткування ПДФО (прибутковий податок). Особливості оподаткування роялті встановлено для фізичних осіб п. 170.3 ПК України, в якому зазначено, що роялті оподатковуються за правилами, визначеними для оподаткування дивідендів (п. 170.5 ПК України) тобто 18 %.

Юридична особа, яка нараховує роялті, включаючи суб'єктів спрощеної системи оподаткування або звільнених від сплати податків з будь-яких підстав, є податковим агентом під час нарахування роялті (пп. 170.5.2 пункту 170.5 ПК України) та зобов'язана нарахувати ПДФО та сплатити його у відповідні строки до державного бюджету України.

Якщо юридична особа уклала договір про розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності з фізичною особою-підприємцем та виплачує йому роялті, слід керуватися ст. 177 ПК України, якою визначено правила оподаткування доходів, отриманих фізичною особою-підприємцем від провадження господарської діяльності, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування. Об'єкт оподаткування податку доходів фізичних осіб – підприємців та ставки податку визначено п. 177.1 ПК України. Доходи фізичних осіб-підприємців, отримані протягом календарного року від провадження господарської діяльності, оподатковуються за ставками, визначеними в п. 167.1 ПК України (18 %). Об'єктом оподаткування вказаного податку є чистий оподатковуваний дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та не грошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи-підприємця. Пунктом 177.8 ПК України передбачено, що під час нарахування (виплати) фізичній особі-підприємцю доходу від операцій, які здійснюються в межах обраних підприємцем видів діяльності, юридична особа, яка нараховує (виплачує) такий дохід, не утримує податок на доходи у джерела виплати, якщо фізичною особою-підприємцем, який отримує такий дохід, надано копію документа, що підтверджує його державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності. Отже, з метою уникнення порушень норм чинного законодавства юридичним особам рекомендується вимагати, окрім копії документа, що підтверджує реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (витяг або

свідоцтво про державну реєстрацію), також витяг з Єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб-підприємців, в якому зазначаються обрані види діяльності. Відповідно до п. 177.5 ПК України доходи, отримані фізичною особою-підприємцем, що знаходиться на загальній системі оподаткування, відображаються в Податковій декларації про майновий стан і доходи. Така декларація подається за місцем податкової адреси за результатами календарного року у строки, встановлені ПК України для річного звітного податкового періоду.

Щодо фіичної особи-підприємеця платника єдиного податку, то з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності» від 04.11.2011 р. № 4014-VI відбулися суттєві зміни в спрощеній системі оподаткування. Якщо юридична особа має намір укласти договір з фізичною особою-підприємцем, що знаходиться на спрощеній системі оподаткування, слід звернутися до п. 292.1 ПК України. В ньому зазначено, що доходом для фізичної особи-підприємця — платника єдиного податку є дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій), матеріальній або нематеріальній формі, визначеній п. 292.3 ПК України. При цьому до доходу не включаються отримані такою фізичною особою пасивні доходи у вигляді процентів, дивідендів, роялті, страхові виплати і відшкодування, а також доходи, отримані від продажу рухомого та нерухомого майна, яке належить на праві власності фізичній особі та використовується в її господарській діяльності. Отже, роялті не включається до суми доходів, які є об'єктом оподаткування єдиним податком. Саме тому доцільно укласти договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності з фізичною особою та оподатковувати виплату роялті податком на доходи фізичних осіб відповідно до п. 170.3 ПК України.

Щодо фізичної особи-нерезидента, то у пп. 162.1.2 пункту 162.1 ПК України зазначено, що фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні, є платником податку на доходи фізичних осіб.

Роялті оподатковуються за ставками, визначеними п. 167.1 ПК України (18 %). Податковим агентом при цьому є юридична особа, що нараховує та виплачує дохід у вигляді роялті. Якщо між Україною та країною нерезидента укладено міжнародний договір про уникнення подвійного оподаткування стосовно повного або часткового звільнення від оподаткування доходів нерезидентів із джерелом їх походження з України, то відповідно до п. 3.2 ПК України суб'єкти господарювання зобов'язані застосовувати правила, встановлені в міжнародному договорі. Відповідно до п. 103.2 ПК України юридична особа (податковий агент) має право самостійно застосувати звільнення від оподаткування або зменшену ставку податку, передбачену відповідним міжнародним договором України на час виплати доходу нерезиденту, якщо такий нерезидент є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу і є резидентом країни, з якою укладено міжнародний договір України.

Підставою для звільнення (зменшення) від оподаткування доходів із джерелом їх походження з України згідно з п. 103.4 ПК України є подання нерезидентом з урахуванням особливостей, передбачених п. 103.5–103.6 ПК України, юридичній особі (податковому агенту), що виплачує йому доходи, довідки (або її нотаріально засвідченої копії), яка підтверджує, що нерезидент є резидентом країни, з якою укладено міжнародний договір України, а також інших документів, якщо це передбачено міжнародним договором України.

Щодо виплати роялті з боку юридичної особи, яка здійснює такі виплати, то датою отримання доходів у вигляді «роялті» є дата нарахування таких доходів, яка встановлена відповідно до умов укладених договорів. У зв'язку з існуванням цієї спеціальної норми ПК України доцільно вносити до ліцензійних договорів умову, яка визначає дату нарахування «роялті», наприклад, дата підписання сторонами звіту про роялті.

Отже, витрати з нарахування роялті відносяться до витрат подвійного призначення, які враховуються при визначенні об'єкта оподаткування у складі інших витрат. Водночас, якщо витрати з нарахування роялті можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат, то такі витрати враховуються у складі собівартості виготовлених та реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації таких товарів, виконаних робіт, наданих послуг.

Також необхідно нагадати, що відповідно до п. 176.2 ПК України юридична особа зобов'язана подавати у строки, встановлені ПК України для податкового кварталу, податковий розрахунок за формою № 1ДФ до органу державної податкової служби за місцем свого розташування.

Згідно підпункту 196.1.6. пункту 196.1 ст. 196 ПК України не є об'єктом оподаткування ПДВ операції з виплат дивідендів, роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів, які здійснюються емітентом. Цей пункт можна застосовувати лише коли мова йде про ліцензійний договір. У випадку укладання субліцензійного договору звільнення роялті від ПДВ не буде.

Підсумовуючи дослідження комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та оподаткування роялті як напрям підвищення ріня інтелектуальної безпеки, зазначимо:

- комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності сприяє інноваційному розвитку та її результати впливають на підвищення ріня інтелектуальної безпеки. При цьому потрібно додержуватися вимог Національної системи інтелектуальної власності, яка забезпечує захист майнові права інтелектуальної власності та є протидією неправомірного використання ОПІВ та діяльності ділків тіньової інтелектуальної економіки;
- комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності — це виявлення патентоспроможних та комерційно значущих ОПІВ; визначення доцільності їх правового та економічного використання шляхом продажу виключних майнових прав інтелектуальної власності або іншого комерційного використання на договірній основі;

- комерціалізація ОПІВ є неодмінною умовою налагодження виробництва наукоємкої конкурентоспроможної продукції, просування її на внутрішньому та зовнішньому ринках та як основа цього є формування та впровадження фінансової політики використання нематеріальних активів. Саме ці ознаки роблять прецес комеціалізації, за якими визначаються рівень інтелектуальної безпеки;
- було б корисним прийняття підприємствами в Україні керівних принципів та положень щодо передачі знань та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, які враховували у тому числі положення, які розробляється в Європейському Союзі;
- проблема трансферу технологій в площині наукових установ та ВНЗ України, зводиться до двох напрямів: 1) відсутність нормативно-правової бази, яка б спрямовувала та стимулювала здійснення трансферу технологій ВНЗ; 2) відсутність ініціативи з боку ВНЗ щодо здійснення трансферу технологій через неможливість врегулювання такого складного явища виключно за допомогою принципу автономії ВНЗ та закріплення положень трансферу технологій на рівні локальних актів ВНЗ;
- враховуючи, що більшість вищих закладів освіти та наукових установ створюють та використовують ОПІВ за рахунок бюджетного фінансування, то доцільно з позиції інтелектуальної безпеки досліджувати наступні аспекти комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та оподаткування роялті:
  - -розробку політики та правильний вибір стратегії у сфері інтелектуальної власності;
  - -створення на підприємствах, закладах вищої освіти та наукових установ відділів або введення посади спеціаліста чи фахівця зі сфери інтелектуальної власності;
  - -створення і використання службових творів;
  - -особисті немайнові права на службові твори;
  - -майнові права інтелектуальної власності на службові твори;
  - -договірні відносини при створенні та використанні службових творів;
  - -авторську винагороду за створення і використання службового твору;
  - -захист прав інтелектуальної власності на службові твор;
  - -оподаткування роялті.
- витрати з нарахування роялті відносяться до витрат подвійного призначення, які враховуються при визначенні об'єкта оподаткування у складі інших витрат. Водночас, якщо витрати з нарахування роялті можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат, то такі витрати враховуються у складі собівартості виготовлених та реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації таких товарів, виконаних робіт, наданих послуг.

РОЗДІЛ 3.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ

3.1. Система забезпечення обороноздатності України та роль інтелектуальної безпеки в цій системі*

Одним з головних завдань та призначень кожної держави є захист від зовнішньої воєнної агресії, тобто забезпечити оборону своєї країни від посягань із застосуванням воєнної сили з боку іншої держави. Лише виконання цього завдання дає можливість подальшого розвитку всіх сфер суспільного життя.

Підготовка держави до оборони розпочинається з моменту створення самої держави. Цю істину усвідомлювали депутати Верховної Ради України першого скликання, які не повторили помилку своїх попередників з 20-х років, та одним з перших своїх актів прийняли в 1991 р. Закон України «Про оборону України». Цей Закон, ще у 1991 р. у преамбулі «визначав основні напрями підготовки держави до оборони в мирний час», серед яких, зокрема, «підготовка національної економіки, території, органів державної влади, органів військового управління, органів місцевого самоврядування, а також населення до дій в особливий період, створення державного матеріального резерву тощо».

Законодавець розумів, що саме від стану економіки залежить обороноздатність країни. Проте, лише з військовою агресією, законодавець та керівництво держави стало приділяти більше уваги питанням підготовки економіки і території країни для забезпечення обороноздатності. Тому у подальшому в преамбулу цього Закону України були внесені зміни, виклавши її у такий редакції: *«Закон встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони»*[607], що суттєво змінило спрямованість та цільове призначення закону.

---

*За науковою редакцією Тверезенко О.О., к.ю.н.

[607] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

Питання реформування не лише Збройних Сил України (ЗС України, ЗСУ), а насамперед всієї держави, модернізації і переозброєння української армії стало життєвою потребою. Тільки вирішення цього питання дозволить підняти обороноздатність нашої держави на належний рівень для збереження незалежної України. А його вирішення залежить від ефективної системи забезпечення обороноздатності.

Основи організації оборони та повноваження державних органів по її забезпеченню, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб щодо зміцнення обороноздатності країни встановлює зазначений Закон України «Про оборону України»[608].

У Законі сформульовано офіційне трактування цих термінів[609]:

оборона України — система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту[610];

обороноздатність держави — здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації[611].

Головною метою підготовки держави до збройного захисту національних інтересів, акцентує увагу Г. Ситник[612], є досягнення такого рівня обороноздатності, який буде достатнім для стримування інших держав від застосування воєнної сили проти України. Цей рівень відображає результат інтегральних зусиль держави, спрямованих на створення достатнього рівня воєнної могутності та зусиль держави у невоєнних сферах. Тобто досягнення раціонального співвідношення зусиль і ресурсів у воєнній та невоєнній сферах для забезпечення належного рівня обороноздатності держави .

Відомі вчені В. Горбулін та О. Свергунов стверджують, що для реалізації життєво важливого завдання держави — захисту суверенітету і територіальної цілісності країни необхідно створити систему забезпечення обороноздатності держави. Така система повинна здійснювати організацію та координацію діяльності органів виконавчої влади з питань розробки концепцій, програм і планів у сферах військово-технічного забезпечення оборони країни, мобілізаційної підготовки держави до оборони; розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК), науки й технологій на користь забезпечення оборони та безпеки держави; здійснення експортно-імпортних постачань продукції оборонного та подвій-

---

[608] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[609] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[610] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року. Редакція від 01.04.2022. Абз. 2 ст.1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[611] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Абз. 5 ст.1. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[612] Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник . К.: НАДУ, 2012. 544 с.

ного призначення та має включати сили, засоби й органи, здатні спільними зусиллями виконати це завдання[613].

Як зазначає Володимир Пасічко[614], системний підхід у вивченні обороноздатності держави має базуватися на загальнонауковій основі. Система являє собою певну сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку єдність і цілісність. Досить повне розуміння конкретної системи передбачає побудову сімейства відповідних визначень — як змістових, так і формальних[615]. У той же час Володимир Пасічко не розглядає систему забезпечення обороноздатності, а розглядає її з позиції оборонного потенціалу держави, як «сукупність можливостей держави для забезпечення її оборонної безпеки, складової її воєнного потенціалу»[616], що, з нашої позиції дещо інше.

Виходячи з зазначеного, враховуючи, що унормованого визначення терміна «система забезпечення обороноздатності» немає, пропонуємо наступне визначення цього терміну: *«система забезпечення обороноздатності держави — це система, яка містить сукупність підсистем політичних, економічних, воєнних, соціальних, правових, морально-психологічних та інших заходів щодо підготовки держави до відбиття можливої військової агресії, запобігання і припинення воєнних конфліктів».*

Одночасно, система забезпечення обороноздатності держави, з нашої позиції, спирається на інноваційну інфраструктуру яка розглядається як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих організацій, систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності та реалізації нововведень та враховує національні інтереси України та систему національної безпеки. Інноваційно-інтелектуальна сфера діяльності органічно проникає та поєднується з елементами національної безпеки та національною системою охорони інтелектуальної власності за принципом дифузії інновацій та діє інтелектуальним каталізатором з урахуванням особливостей стратегії та впровадження майнових прав інтелектуальної власності, що підсилює та впливає на здатність забезпечення обороноздатності держави. Система забезпечення обороноздатності держави як складова національної безпеки, знаходиться у взаємозв'язку з національною системою інтелектуальної власності.

Система забезпечення обороноздатності держави складається з підсистем, які дозволяють забезпечити її належний рівень. Така система на наш погляд, включає:

1) формування оборонної політики держави;

2) науково-технічний потенціал національної безпеки;

3) нормативно-правове забезпечення обороноздатності;

---

[613] Горбулін В. П., Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*, № 1 (26), 2013 р. С. 110–119.

[614] Пасічко Володимир. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. *Політичний менеджмент*, № 2, 2008. С. 135–143. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ pasichko_oboronozdatnist.pdf.

[615] Новая философская энциклопедия [в 4 томах]. М.: Мысль, 2001. Т.3. 692.

[616] Пасічко Володимир. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. *Політичний менеджмент*. № 2, 2008. С. 135–143. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ pasichko_oboronozdatnist.pdf.

4) необхідний якісний склад чисельності Збройних Сил України;

5) спрямування економіки країни до забезпечення оборони держави;

6) оснащення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою.

Під час реалізації складових системи забезпечення обороноздатності держави, за виключенням підготовки необхідної якісної чисельності Збройних Сил України, необхідним є забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку, охорони інтелектуальної власності та захисту національних інтересів на результати інтелектуальної діяльності.

Інтелектуальна безпека в системі забезпечення обороноздатності держави за відповідним напрямком її складової відтворює результати інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності у оборонному середовищі стосовно створення, впровадження, комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, науково-технічних і технологічних розробок та ефективне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвиненої інноваційної інфраструктури.

У подальшому розглянемо призначення та зміст складових системи забезпечення обороноздатності держави з урахуванням необхідності забезпечення інтелектуальної безпеки.

1. Оборонна політика держави під призмою інтелектуальної безпеки.

Вчені визначають процес вироблення державної політики як сукупність стадій, факторів, умов, діяльності суб'єктів політики та груп впливу в процесі вибору стратегічних цілей, а також їх закріплення у відповідних документах (законах, програмах, доктринах тощо)[617].

Державну політику можна визначити як напрямок дій, що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем, закріплених в законодавчих актах. Отже, державна політика — це реакція держави на конкретні проблеми суспільства, яка втілюється в законодавчих актах.

При формуванні ефективної державної політики у будь-якій сфері суспільного життя необхідно вирішити декілька завдань:

- визначити існуючі та можливі проблеми у зазначеній сфері, причини їх появи, загрози, які вони несуть для національних інтересів, до яких наслідків приведе їх не вирішення;
- законодавчо визначити шляхи вирішення зазначених проблем;
- розробити механізми реалізації положень законодавства та затвердити їх постановами КМ України та відповідними документами ЦОВВ, що забезпечують виконання державної політики у зазначеній сфері;
- передбачити організаційне забезпечення виконання зазначених механізмів;
- забезпечити ефективний контроль за виконанням державної політики у зазначеній сфері;

---

[617] Горбулін В. П., Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*. № 1 (26), 2013 р. с. 110–119.

- передбачити відповідальність за порушення законодавства, не виконання чи неналежне виконання функціональних обов'язків посадовими особами, які мають забезпечувати реалізацію державної політики у зазначеній сфері.

Необхідний рівень обороноздатності держави досягається у спосіб формування та реалізації оборонної політики. Основні положення оборонної політики визначено в Законі України «Про оборону України»[618]. Оборона України, як зазначено в цьому Законі, базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони[619], що свідчить про готовність та здатність органів державної влади до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії.

Законодавець у цьому Законі накреслив відповідну оборонну державну політику, а саме передбачив, що з метою запобігання збройній агресії та збройному конфлікту, забезпечення національних інтересів і реалізації власної воєнної політики України, дотримуючись норм відповідальної і заснованої на співробітництві поведінки в галузі безпеки, бере участь у міжнародних системах безпеки та міжнародному співробітництві у сфері оборони на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України[620].

На наш погляд, серед пріоритетів державної оборонної політики має бути, зокрема:

- систематичне удосконалення організаційно-правових засад воєнної політики, зокрема керівних документів з питань забезпечення обороноздатності;
- своєчасне виявлення та адекватне реагування на загрози національним інтересам України у воєнній сфері;
- оснащення ЗС України сучасними зразками та системами ОВТ, створених на основі впровадження новітніх технологій.

Оборонна політика містить як складові, військово-технічну політику (ВТП), як вид діяльності, пов'язаний з відносинами у сфері технічного оснащення збройних сил країни та оборонно-промислову політики (ОПП). Військово-технічна політика є складовою загальної державної політики, яка у поєднанні з воєнною і воєнно-економічною політикою визначає основні цілі, завдання, напрями, принципи, форми та методи діяльності держави у сфері оснащення збройних сил й інших державних військових формувань озброєнням і військовою технікою (ОВТ). Вона визначається внутрішньою і зовнішньою політикою дер-

[618] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
[619] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
[620] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

жави, станом економіки та бойового потенціалу збройних сил, рівнем розвитку науки, техніки і технологій, міжнародною обстановкою, діючими угодами з обмеження озброєнь тощо[621].

Основним призначенням ВТП є розроблення і реалізація заходів з підтримки та розвитку технічного компоненту оборонного потенціалу країни для військово-технічного забезпечення оборони й безпеки держави.

ВТП як система науково обґрунтованих поглядів з питань розвитку ОВТ, здійснювана для підтримки технічного оснащення ЗС України на рівні сучасних вимог, є одним із головних інструментів у практичній реалізації досягнень науково-технічного прогресу у військовій сфері.

Метою ОПП є розроблення та виробництво ОВТ і оснащення ними ЗС України та інших військових формувань.

Науковець В. Бегма акцентує увагу на тому, що при формуванні та реалізації ОПП важливими проблемами є такі[622]:

- «забезпечення реалізації в ОПК програм імпортозаміщення та збільшення експортного високотехнологічного потенціалу економіки;
- розвиток науково-технічної бази, інтелектуального потенціалу для розроблення і виробництва нових ОВТ і високотехнологічних товарів цивільного використання та подвійного призначення.
- освоєння найважливіших критичних технологій для створення конкурентоспроможної продукції військового і цивільного призначення;
- забезпечення доступу до відсутніх в Україні критичних технологій, необхідних для створення конкурентоспроможної на світовому ринку продукції військового й цивільного призначення;
- розроблення перспективних проектів основних типів ОВТ і нових конкурентоспроможних видів продукції цивільного призначення;
- законодавче й нормативно-правове забезпечення інноваційного розвитку ОПК»

Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України, яким визначається, що *«досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва здійснюватиметься шляхом формування та реалізації, зокрема дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення Збройних Сил України, інших складових сил оборони сучасним, побудованим за новітніми технологіями (зокрема вітчизняного виробництва) озброєнням, військовою та спеціальною технікою, космічною технікою військового (подвійного) призначення, сприятиме розвитку національного оборонно-промислового комплексу»*[623].

---

[621] Воєнно-технічна політика Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles. php?id=27389.

[622] В. М. Бегма Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[623] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/ documents/1212021-37661.

В цій Стратегії визначено також, що *«всеохоплююча оборона України передбачає підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України, зокрема використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби»*[624].

Визначені Стратегією пріоритети державної політики будуть реалізовані шляхом виконання таких основних завдань, які, з нашої позиції, стають пріоритетними[625]:

- державна підтримка оснащення Збройних Сил України та інших складових сил оборони новим, зокрема високотехнологічним, озброєнням, військовою та спеціальною технікою;
- набуття повноправного членства України в НАТО, подальша інтеграція в європейські структури безпеки, прагматичне міжнародне оборонне співробітництво;
- розвиток системи воєнної науки, спрямованої на розроблення новітніх систем озброєння, військової та спеціальної техніки;
- оснащення сил оборони високоточними засобами ураження, безпілотними платформами (системами) наземного, морського та повітряного базування, космічною технікою військового (подвійного) призначення[626].

Тобто акцентується увага на питаннях оснащення ЗС України новим високотехнологічним ОВТ і розвитку воєнної науки, спрямованої на розроблення новітніх систем ОВТ.

Водночас, зауважимо, що у Стратегії воєнної безпеки України[627] про інтелектуальну безпеку, на жаль, не зазначається. Попри те, що неконтрольований процес поширення і використання українських результатів інтелектуальної діяльності розширив можливості іноземних держав з одержання конфіденційної інформації і дозволив їм:

по-перше, вірогідно відслідковувати зміну рівня бойових можливостей українського ОВТ;

по-друге, завдавати істотної шкоди інтересам України за рахунок застосування контрзаходів, що знижують ефективність українського ОВТ, дискредитації вітчизняної продукції на світових ринках і зменшення її конкурентоспроможності, зниження міжнародного авторитету України тощо;

по-третє, випереджати в оформленні відповідних патентів, тим самим лишаючи власників ОПІВ можливості законно їх реалізовувати

---

[624] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/ documents/1212021-37661.

[625] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://www .president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[626] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: https://www .president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[627] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

й одержувати відповідні доходи, а розробників — вносити удосконалення у власну продукцію і створювати на її основі нові зразки.

Зазначимо, що в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)[628] ВТП розглядається як один із складників стратегії воєнної політики держави, як система науково обґрунтованих поглядів з питань розвитку озброєння та національної оборонної промисловості, але за межами інтелектуальної безпеки. Значну увагу в доповіді приділено також питанням інтелектуальної власності (хоча і в деякій мірі опосередковано). Зокрема зазначається, що у США та інших країнах НАТО, в рф, КНР, Індії, Бразилії ВТП здійснюється не тільки для підтримки технічного оснащення ЗС України на рівні сучасних вимог, а й відіграє роль генератора наукових ідей, інновацій та розроблення нових технологій. ВТП використовується як один із головних інструментів практичної реалізації досягнень науково-технічного прогресу у воєнній сфері та промисловості. Від того, яка в Україні здійснюється ВТП, залежать і рівень технічного оснащення ЗС України, і можливості ОПК, і ефективність ВТС, що, зрештою, визначає і спроможність самостійно забезпечити оборону держави.

Отже, досягнення основної мети оборонної політики з підготовки держави до збройного захисту від зовнішньої агресії, що реалізується в оснащені ЗС України сучасним ОВТ, розробленим на основі передових досягнень науково-технічного прогресу, неможливе без впровадження та належної охорони прав інтелектуальної власності з урахуванням особливостей набуття та здійснення майнових прав інтелектуальної власності у сфері оборони, детальний огляд яких наданий у підрозділі 3.2. цієї монографії.

2. Розвиток науково-технічного потенціалу національної безпеки.

Один із найсильніших впливів на створення та зміцнення обороноздатності держави здійснює науково-технічний потенціал (НТП). *Під науково-технічним потенціалом національної безпеки розуміємо здатність та готовність науки та техніки ефективно вирішувати наявні та перспективні завдання, які постають перед інтелектуальною безпекою, а саме здатність та готовність науки та техніки ефективно вирішувати завдання зміцнення обороноздатності держави, відповідно до сформованих керівництвом потреб, які характеризуються розміром воєнного НТП.*

У порівнянні з початком років незалежності існуючий науково-технічний потенціал України знизився практично в 2–3 рази, що негативно відбивається і на процесах розвитку ЗС України та зміцнення її обороноздатності. Обороноздатність держави залежить не тільки від рівня розвитку воєнної науки та від конкретних досліджень, які безпосередньо проводяться різними науковими установами в інтересах ЗС України, але й від можливостей науки в цілому впливати на воєнну справу. Тобто, стан розвитку науки в державі, відкриття вчених, науково-тех-

[628] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

нічні досягнення визначають рівень обороноздатності держави разом з іншими її потенціалами. Воєнний НТП — це частина НТП держави, яка використовується в інтересах підвищення її обороноздатності[629; 630].

Зважаючи на зазначене та крайню гостроту щодо забезпечення ЗС України ОВТ, Воєнна доктрина України та Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, позиції в яких досі залишаються актуальними, визначали, що підвищення спроможностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу буде здійснюватись, серед іншого, за рахунок[631; 632]:

- забезпечення взаємодії науки та виробництва, збереження і розвитку базових та критичних технологій, створення державного фонду розвитку базових і критичних технологій та підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі;
- створення системи безперервного забезпечення наукових установ і виробничих підприємств оборонно-промислового комплексу інформаційними, аналітичними та іншими матеріалами щодо світових досягнень у сфері науки, техніки і технологій, розвитку ОВТ;
- підвищення ефективності наукової і науково-технічної діяльності в інтересах безпеки і оборони;
- забезпечення інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу;
- створення сприятливих умов для ефективного функціонування і розвитку наукових та науково-виробничих установ, підприємств та організацій, які забезпечують реалізацію воєнно-економічної, воєнно-промислової і військово-технічної політики та визначають науково-технічну і виробничо-технологічну стабільність оборонно-промислового комплексу;
- забезпечення розвитку науково-технічної, технологічної і виробничої бази оборонно-промислового комплексу, спрямування необхідних фінансових, матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів на виконання основних завдань у пріоритетних напрямах розвитку оборонно-промислового комплексу;
- розроблення, освоєння і впровадження новітніх технологій;

---

[629] Семененко О.М,. Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика./ О.М.Семененко, Р.В. Бойко, О.Г. Водчиць, Ю.Б.Добровольський, Д.В.Бердочник, А.В. Ярошенко. *Системи озброєння і військова техніка*, 2017, № 3(51) с. 165–175.

[630] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[631] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print 1452601562246732#n17(Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[632] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

- збереження та розвитку базових і критичних технологій, розширення номенклатури та обсягів випуску конкурентоспроможної продукції для задоволення потреб сектору безпеки і оборони

Проте, як вже зазначалось, у Воєнній доктрині України так і у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, які втратили чинність, а в подальшому у Стратегії воєнної безпеки України[633] про розвиток науки та інновацій, тобто про інтелектуальну безпеку, на жаль, не зазначається. У той же час, попри того, що вирішення зазначених завдань безперечно передбачає створення та використання ОПІВ, питання інтелектуальної власності в нормативно-правових актах в напряму інтелектуальної безпеки щодо забезпечення обороноздатності не розглядаються. І це тоді, коли багато науковців акцентують увагу на значних проблемах інтелектуальної власності в оборонній сфері.

3. Нормативно-правове забезпечення обороноздатності держави з урахуванням інтелектуальної безпеки.

Слід погодитись з науковцями В. Горбуліним та О. Свергуновим, які зазначають, що «законодавче та інше нормативно-правове забезпечення є базою для формування військово-технічної політики та оборонно-промислової політики, а також відповідних програм»[634].

Вчені НІСД зазначили, що «удосконалення законодавчої бази також має сприяти трансферту технологій, налагодженню взаємовигідної кооперації з провідними світовими компаніями — виробниками зброї, в тому числі з використанням механізмів офсету, лізингу та ліцензійного виробництва»[635].

Нормативно-правове забезпечення обороноздатності призначене для досягнення основної мети оборонної політики з підготовки держави до збройного захисту та подальшого розвитку цих положень в інших нормативно-правових актах для їх практичної реалізації стосовно підготовки економіки країни для забезпечення оснащення ЗС України новітнім ОВТ, розробленим на основі використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ).

Враховуючи зазначене неведемо короткий огляд нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері оборони.

Основним законом у досліджуваній сфері є Закон України від 06.12.1991 р. № 1932 «Про оборону України»[636], який встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих

---

[633] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[634] Горбулін В. П.; Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. Стратегічні пріоритети, № 1 (26), 2013 р. С. 110–119.

[635] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/poslanya_new-cc2e3.pdf www.niss.gov.ua.

[636] Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 р. № 1932. Редакція від 01.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони. Крім того Закон, як зазначалось раніше, наводить визначення основних термінів, зокрема таких як оборона України та обороноздатність держави, розглядає питання підготовки держави до оборони. Відповідно до цього Закону підготовка держави до оборони включає, серед іншого забезпечення розвитку воєнної науки, формування науково-технічного і технологічного набутку для створення високоефективних засобів збройної боротьби[637].

Закон «Про оборону України» чітко визначив, що підготовка держави до оборони в мирний час включає, серед іншого[638]: *«удосконалення структури, уточнення завдань і функцій ЗСУ та інших військових формувань, забезпечення необхідної чисельності їх особового складу, а також їх розвиток, підготовку і підтримання на належному рівні боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності до оборони держави, планування їх застосування; забезпечення ЗСУ, інших військових формувань підготовленими кадрами; військово-патріотичне виховання громадян України, підготовку молоді до служби в ЗСУ, забезпечення престижу військової служби».*

Закон України «Про національну безпеку України»[639] визначає розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

У ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[640], зокрема, зазначено, що внутрішня політика ґрунтується, в першу чергу, на принципі пріоритетності захисту національних інтересів, а у ст. 6 до основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони належить зміцнення обороноздатності держави, забезпечення оснащення ЗС України новітніми видами військової техніки та озброєнь, відновлення спроможності оборонно-промислового комплексу щодо впровадження новітніх технологій.

Стратегія національної безпеки України зазначає, що Україна зміцнить бойовий потенціал ЗС України шляхом, зокрема оснащення новими високотехнологічними зразками ОВТ, а для гарантування безпеки необхідно, серед іншого, стимулювати інновації та запроваджувати новітні технології; визначити та впровадити надійний механізм контролю за використанням нових технологій.

Таким чином, при формуванні державної політики національної безпеки все більше уваги приділяється нормативно-правовому забезпеченню сфери оборони. Особливо положення оборонної політики набули свого розвитку в нормативно-правових актах України після російської

---

[637] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[638] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Ст. 3. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[639] Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

[640] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17.

агресії 2014 р. Зокрема у Воєнній доктрині України[641] та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України[642], які мали на той час відповідне значення..

Крім того, Указом Президента України було затверджено «Стратегічний оборонний бюлетень України»[643], який є документом оборонного планування, що розроблено за результатами оборонного огляду з метою визначення основних напрямів реалізації воєнної політики України та розвитку сил оборони. На основі Стратегічного бюлетеня розробляються та реалізуються, зокрема і державні цільові оборонні програми, спрямовані на створення нових та модернізацію існуючих систем, комплексів і зразків озброєння та військової техніки.

У цих документах уже набагато більше уваги було приділено науковій і науково-технічній діяльності, інноваційному розвитку, впровадженню новітніх технологій. Проте ці документи у подальшому були скасовані Указом Президента України[644].

Комплекс заходів щодо всеохоплюючої оборони України визначено в Стратегії воєнної безпеки України[645], яка визначає, що досягнення цілей державної політики у сфері оборони здійснюватиметься шляхом формування та реалізації, зокрема дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення Збройних Сил України сучасним, побудованим за новітніми технологіями ОВТ.

Таким чином, законодавство України з питань національної безпеки та оборони визначає необхідність використання науково-технічних досягнень та впровадження новітніх технологій задля підвищення обороноздатності держави. Проте питання щодо інтелектуальної власності, яка складає основу цих досягнень та технологій, не піднімаються.

У той же час, інтелектуальна власність відноситься до завдань національної безпеки та в більшості тісно пов'язана із державною таємницею. Це не випадково, адже відповідно до Закону України «Про державну таємницю»[646] до державної таємниці відноситься, зокрема, інформація про НДДКР, на базі яких можуть бути створені прогресивні

---

641 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print1452601 562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

642 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

643 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 р. «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2016.

644 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

645 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

646 Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 р. Редакція від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

технології, нові види продукції та технологічні процеси, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України.

Одночасно, Звід відомостей, що становлять державну таємницю[647], включає:

- відомості про відкриття, винаходи, науково-технічні рішення, які можуть бути використані для потреб оборони держави;
- відомості про нові технології створення (модернізації) зразків ОВТ для потреб оборони, що спрямовані на поліпшення їх бойових можливостей або конструктивних (експлуатаційних) характеристик.

Таким чином, законодавство у сфері національної безпеки і оборони повинно передбачати заходи щодо запобіганню виникненню та нейтралізації джерел загроз національній безпеці та обороноздатності, в тому числі під впливом розвитку сфери інтелектуальної власності.

4. Формування необхідного якісного складу чисельності Збройних Сил України.

Формування структури і забезпечення необхідної чисельності Збройних Сил України, підтримання їх боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності надзвичайно важливі для забезпечення оборони України.

Закон «Про оборону України» чітко визначив, що підготовка держави до оборони в мирний час включає, серед іншого[648]:

«удосконалення структури, уточнення завдань і функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, забезпечення необхідної чисельності їх особового складу, а також їх розвиток, підготовку і підтримання на належному рівні боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності до оборони держави, планування їх застосування;

забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань підготовленими кадрами;

військово-патріотичне виховання громадян України, підготовку молоді до служби в Збройних Силах України, забезпечення престижу військової служби».

До основних завдань воєнної політики щодо реформування та розвитку Збройних Сил України в інших нормативно-правових документах передбачалось[649, 650], зокрема:

- удосконалення системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, у тому числі забезпечення створення необхідної кількості підготовленого військового резерву;

---

[647] Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12.08.2005 р. № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

[648] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 01.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[649] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print 1452601562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[650] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» .Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

- забезпечення високого рівня бойової підготовки особового складу;
- підвищення фахового рівня персоналу сектору безпеки і оборони, забезпечення його високої мотивації до належного виконання завдань за призначенням;
- поступове наближення Збройних Сил України до стандартів НАТО;
- підготовку сил резерву;
- укомплектованість складових сектору безпеки і оборони фаховими кадрами, переважно контрактної служби, підготовленими за стандартами ЄС та НАТО;
- створення електронного реєстру військовозобов'язаних та формування на його основі сил територіальної оборони і численного військовонавченого оперативного резерву військовозобов'язаних та резервістів за принципом екстериторіальності.

Стратегія воєнної безпеки України передбачає досягнення таких цілей, *пріоритети та завдання* реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, до яких віднесено[651]:

- професійний особовий склад Збройних Сил України та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в короткі строки посилений підготовленим і вмотивованим військовим резервом;
- сучасне високотехнологічне озброєння, військова та спеціальна техніка Збройних Сил України, інших складових сил оборони, яка забезпечує виконання ними покладених завдань, зокрема в операціях НАТО;
- розвинута військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам сил оборони;
- побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав — членів НАТО та спроможні робити гідний внесок у проведення операції НАТО.

Слід зазначити, що інтелектуальній безпеці стосовно пріоритетів та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва приділяється ще недостатньо. На наш погляд, потрібно посилити впровадження інтелектуальної власності в напряму підготовки професійності особового складу ЗС України, при розробці сучасного високотехнологічне озброєння, військової та спеціальної техніки, розвитку військової інфраструктури, що буде відповідати критеріям набуття повноправного членства України в НАТО.

На наш погляд, при формуванні та залученні на контрактній основі військовозобов'язаних та резервістів передбачити набір дипломо-

[651] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України №121/2021 від 25 березня 2021 р. URL: https:// www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

ваних спеціалістів (юристів, оцінщиків, патентних повірених) зі знаннями створення та впровадження інтелектуальної власності в ЗС України. Про це доцільно внести зміни до Закону України «Про Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних та резервістів»[652]. У цьому Законі в п. 2 ст. 11 передбачено, що *«обов'язковою умовою договору про створення Реєстру є повне набуття державою майнових прав інтелектуальної власності на створений Реєстр»*, чим можна скористатись при укладанні відповідного договору зі спеціалістами на обслуговування інтелектуальної власності в ЗС України.

5. Спрямування економіки країни до забезпечення оборони держави з урахуванням інтелектуальної безпеки.

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави. Стримування в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України[653].

Тобто, у Стратегії зазначено, що самим важливим фактором забезпечення обороноздатності є розвиток національної економіки.

Науковці НІСД акцентували увагу на тому, що впровадження досягнень передових науково-технологічних розробок є найбільш ефективним способом підвищення конкурентоспроможності країни, а у структурі національних інтересів на перший план виходить володіння передовими технологіями. Сучасний технологічний, економічний, інформаційний розвиток привів до появи широкого спектру загроз нового типу, посилює дію вже відомих загроз[654, 655, 656].

Інноваціями є правомочна реалізація (впровадження) в господарську діяльність підприємств промисловості ОПІВ. Тобто розвиток економіки в сучасних умовах неможливий без вирішення питань охорони та захисту інтелектуальної власності та ефективного управління ОПІВ.

ОПІВ, проникаючи в усі сфери суспільства, дають поштовх для дієвого функціонування усіх галузей господарства. Країни, які змогли накопичити інтелектуальний потенціал у себе в країні, здійснили

---

[652] Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Закон України № 1951-VIII від 16 березня 2017 р. Редакція від 01.12.2021 р. UTL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1951-19#Text.

[653] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: https://www.president.gov. ua/documents/1212021-37661.

[654] Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2014. 152 с. (Сер. «Економіка», вип. 15).

[655] Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська; за заг. ред К. А. Кононенка : аналіт доп. / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. К. : НІСД, 2014. 48 с. (Сер. «Національна безпека», вип. 6).

[656] Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2010. С. 24.

потужний прорив у своїй економіці. Так, приміром, загальновідомо, що Республіка Корея за останні півстоліття з однієї з найбідніших економік світу перемістилась в одну з найзаможніших. І якщо на початковому етапі свого економічного розвитку Корея взяла на озброєння експортну орієнтацію та побудову великого національного бізнесу, то сьогодні успішна економіка підтримується за рахунок інтелектуального капіталу[657].

Щодо інтелектуальної безпеки економіки країни до забезпечення оборони держави, то науковець К. Чигирин зазначає, що роль інтелектуальної власності в розвитку будь-якої держави, і особливо України, є недооцінено високою, тому що є потужною можливість швидкого та якісного розвитку економіки країни. Лише правильне скерування державою потоку нововведень, забезпечення їх охорони у тому чилі шляхом отримання патентів, комерціалізація ОПІВ, надання інвестиційним компаніям пільгових можливостей до фінансування інноваційної діяльності може надати потужного поштовху розвитку економіки у тих галузях, які держава окреслить як провідні[658], зокрема і в напрямку інтелектуальної безпеки.

ОПІВ значно впливають на забезпечення конкурентоспроможності товарів та послуг і стають, таким чином, одним з основних факторів економічного зростання. Темпи росту торгівлі товарами, що містять ОПІВ, перевищують темпи росту торгівлі іншими видами власності.

Науковці зазначають, що інтенсивність інноваційної діяльності багато в чому визначає сьогодні рівень економічного розвитку: в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують сприятливі умови для розвитку інтелектуальної власності. Прикладом цьому є те, що в розвинених країнах на долю нових або удосконалених технологій, продукції, обладнання, які містять нові знання або рішення, припадає від 70 до 85 % приросту валового внутрішнього продукту[659].

До інновацій відносять нововведення та використання їх в економіці, техніці, соціальній сфері та інших галузях, що сприяє розвитку інтелектуальної діяльності. Ці нововведення визначають науково-технічний прогрес країни та пов'язані з ним прогресивні ідеї, винаходи тощо, що впливає на рівень інтелектуальної безпеки.

Як слушно зазначає д.е.н. С. Давимука, що винахідницька активність національних заявників кожної держави свідчить про рівень її науково-технологічного потенціалу і є одним із ключових індикаторів її технологічної конкурентоспроможності, інноваційної перспективності та інвестиційної привабливості. ОПІВ у розвинених країнах ціняться вище, ніж природні багатства, інновації — вище, ніж інвестиції (як фактори економічного зростання). Світовий досвід доводить, що результа-

---

[657] Чигирин К. Є. Роль інтелектуальної власності в розвитку держави. *Ефективна економіка,* № 6, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4165.

[658] Чигирин К. Є. Роль інтелектуальної власності в розвитку держави. *Ефективна економіка,* № 6, 2015 http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4165.

[659] Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації світової економіки. URL: http://centr-k.com.ua/ua/publications/problemi-kommercializacii-intellektualnoy-sobstvennosti- v-usloviyah-internacionalizacii-mirovoy-ekonomiki.html.

тивна система охорони прав інтелектуальної власності може стати дієвим інструментом розвитку промисловості шляхом нарощування запасів технологічних знань та їх обміну між країнами[660].

Слід зазначити, що українці славляться революційними винаходами, які перевернули уявлення про світ та значно полегшили життя людству.

Доцільно зазначити, що деякі результати інтелектуальної діяльності, створені для використання у ОВТ, можуть використовуватись в інших сферах. Наприклад GPS, радар, мікрохвильова піч з початку створювались для використання у військових цілях.

Разом з тим, аналіз динаміки надходження заявок на винаходи від національних заявників протягом з 2000 по 2021 рр. свідчить про стійку тенденцію їх зменшення (табл. 3.1)[661]. Україна значно відстає за показником зарубіжного патентування. Низькі показники патентування свідчать про патентну незахищеність продукції, яка експортується з України, та обумовлюють суттєві ризики її експорту. Винахідництво і раціоналізаторство втратили характер масового руху, що ускладнює перспективні можливості розвитку економіки інноваційним шляхом.

Таблиця 3.1.

Показники динаміки надходження заявок на об'єкти промислової власності

Об'єкти промислової власності	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Усього надійшло	19951	24820	29204	35905	33135	39287	46333	50446	50654	42159	46252
Винаходи	7239	8813	10189	12605	5778	5592	5930	6163	5 686	4 812	5 311
Корисні моделі	376	434	622	839	5232	7286	8171	8870	9 602	9 199	10 678
Промислові зразки	1135	1376	1806	2310	1862	2010	2236	2147	2 285	1 669	1 686
Торговельні марки	11201	14197	16587	20151	20263	24399	29996	33266	33081	26479	28 577
Топографії ІМС			1	–	2	2	–	9	–	–	–
Географічні зазначення			–		1	2	2	6	2	7	4
Міжнародних заявок для патентування в іноземних державах				56	89	60	75	83	75	72	97

[660] Давимука С. Інтелектуальна власність в інноваційному розвитку економіки України: стан та прогнозні оцінки. *Інтелектуальна власність*. 2010. № 12. С. 31–38.
[661] Укрпатент. Статистика, звіти, плани, Кошторис. URL: https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics.

Таблиця 3.1. (продовження)

Об'єкти промислової власності	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Усього надійшло	47202	48579	53764	44142	47816	51 559	53 465	54 786	57 189	46 032	49238
Винаходи	5 249	4944	5418	4814	4495	4 093	4 046	3 969	3 852	3 180	3 393
Корисні моделі	10 436	10229	10175	9384	8620	9 559	9 118	9 120	8 459	5 284	4 425
Промислові зразки	1 761	1851	3778	2664	2 080	2 302	2 480	3 042	2 678	2 027	1 838
Торговельні марки	29 756	31555	34393	27280	32 621	35 605	37 817	38 652	42 194	35 539	39 472
Топографії ІМС	1	3	3	1	–	–	–	–	–	–	–
Географічні зазначення	4	3	–	3	3	–	4	3	6	2	7
Міжнародних заявок для патентування в іноземних державах	131	121	154	138	130	153	131	143	170	111	103

Більш яскраво це видно на графіку динаміки показників діяльності у сфері промислової власності за даними Укрпатенту за 2000–2021 роки (рис. 3. 1)[662].

У 2021 р. активність у поданні заявок на ОПВ зменшилася на 9,5 % порівняно з 2019 р. і становила понад 49,2 тис. заявок. Активність у поданні заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та торговельні марки за цей період зменшилася на — 11,9 %, — 47,7 %, — 31,3 % та — 6,4 % відповідно. Із загальної кількості поданих заявок 7,0 % становили заявки на винаходи, 9,0 % — на корисні моделі, 3,7 % — на промислові зразки, 80,1 % — на торговельні марки.

Частка надходження іноземних заявників у загальній кількості заявок на винаходи становила у 2021 р. 61,6 % (проти 56,9 % у 2020 р.), у той же час кількість заявок від національних заявників становила відповідно 38, 4 % у 2021 р. проти 43,1 % у попередньому році.

У 2021 р. надійшло 113 заявок від національних заявників для патентування винаходів в іноземних країнах, що майже на 1,1 % більше за показник попереднього року та на 39,4 % менше по відношенню до 2019 р.

Найбільш активними у 2021 р. серед національних заявників-юридичних осіб були організації, які працюють у галузях «Освіта» і «Наукові дослідження та розробки» (89,5 % заявок). Найбільша кількість заявок, поданих національними заявниками у 2021 р., належить до напрямів: «Інші спеціальні машини» (94 заявки або 7,7 %), «Матеріали, металургія» (88 або 7,2 %), «Вимірювання» (84 або 6,8 %), «Транспорт» (76 або 6,2 %), «Двигуни, насоси, турбіни» (63 або 5,1 %) та «Електрообладнання, електричні прилади, електроенергія» (58 або 4,7 %).

[662] Укрпатент. Статистика, звіти, плани, Кошторис. URL: https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics.

Особливого значення на рівень інтелектуальної безпеки з економічної точки зору набуває збільшення трансферу технологій як вітчизняної конкурентної переваги. Нині більшість провідних держав вивчає можливі шляхи щодо посилення своєї технологічної конкурентної переваги у світовій економіці. Це актуалізує питання інноваційної діяльності, яка є фактично неодмінною умовою побудови ефективної економіки, конкурентоспроможної на світових ринках.

Таким чином, тільки ефективна, конкурентоспроможна економіка, що розвивається на інноваційній основі та забезпеченні належної охорони інтелектуальної власності, сприятиме розвитку вітчизняного ОПК, підприємства якого зможуть забезпечити ЗС України сучасним ОВТ.

6. Оснащення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою з урахуванням інтелектуальної безпеки.

Питання формування ефективної державної політики стосовно забезпечення обороноздатності держави, яка значною мірою залежить від оснащення ЗС України сучасними видами та зразками ОВТ, набувають все більшої актуальності.

Враховуючи багатовекторність напрямків оснащення ЗС України озброєнням, військовою технікою з урахуванням інтелектуальної безпеки, розглянемо окремо кожну її складову.

6.1. Роль інтелектуальної власності у розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Забезпечення оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ відноситься до основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони, що визначені Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[663].

Виконання цього надважливого завдання покладається на вітчизняний ОПК країни.

В Законі України «Про оборону України»[664] до основних напрямів підготовки держави до оборони відносить, зокрема *«розвиток військово-промислового комплексу, створення сприятливих умов для мобілізаційного розгортання галузей національної економіки з метою виробництва озброєння, військової техніки і майна в необхідних обсягах».*

І далі, Законом України «Про національну безпеку України» визначено[665], що «оборонно-промисловий комплекс (ОПК) України — це сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів

[663] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України № 2411-VI від 1 липня 2010 р. Редакція від 08.07.2018 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.

[664] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Абз. 7 ст. 3. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[665] Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. Пп. 13, п. 1, ст. 1. Редакція від 24.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами».

Оскільки ОПК України є важливим елементом національної економіки, розвиток якої залежить від використання інновацій, то і розвиток підприємств ОПК України ще в більшій мірі залежить від інновацій та впровадження результатів інтелектуальної діяльності.

Проте до 2014 року керівництво держави не тільки не сприяло розвитку ОПК України, але всебічно його знищувало та скорочувало чисельність ЗС України. Основні проблеми функціонування ОПК України на той час були висвітлені у Воєнній доктрині України, хоча деякі з них залишаються актуальними і сьогодні. До них зокрема належать[666]:

- низька ефективність реалізації військово-технічної і військово-промислової політики, політики військово-технічного співробітництва;
- відсутність державного регулювання та недостатня підтримка стратегічно важливих для оборони, безпеки і економіки держави наукових установ і промислових підприємств з метою переходу від сировинної моделі побудови економіки держави до моделі інноваційного розвитку, задоволення потреб ЗС України в озброєнні, військовій і спеціальній техніці;
- відсутність технологічно замкнених циклів виробництва більшості видів озброєння та військової техніки;
- критичне фізичне і моральне зношення основних виробничих фондів, низька ефективність використання науково-виробничої бази, значна енергоємність виробництв, технологічне відставання від провідних держав світу, що значно ускладнює її реалізацію на зовнішньому ринку;
- критичний стан забезпечення підприємств ОПК України висококваліфікованими робітничими, технічними та інженерними кадрами тощо.

Науковець В. Бегма акцентував увагу на наступних проблемах ОПК України: «не оцінено на національному рівні наявні технології виробництва ОВТ та їх цінність (у ракетно-космічній, авіаційній, суднобудівній та інших галузях), можливість використання для розвитку економіки в цілому, тому їх втрата сприймається спокійно. Така ситуація спостерігається відносно втрати кадрового потенціалу ОПК, розвалу системи підготовки кадрів, галузевої науки, інженерних центрів із проектування та будівництва промислових об'єктів тощо»[667].

Фахівці НІСД також відзначали, що «український ОПК України значно відстає у розвитку елементної бази мікроелектроніки, мікропро-

---

[666] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Указ Президента України № 555/ 2015 від 24.09.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 555/2015/print1452601562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[667] Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

цесорної техніки, нанотехнологій, без чого неможливе створення сучасних зразків озброєння. Наразі фактично відсутня державна підтримка технологічної модернізації підприємств, стимулювання розвитку критичних технологій. Мізерною є частка впроваджених нових технологічних процесів у сфері виробництва озброєння в загальних обсягах освоєних нових технологій»[668].

Науковець О. Шевченко[669] до основних проблем науково-технологічного розвитку ОПК України відносить стан використання інтелектуального потенціалу, відсутність у державі єдиної системи розвитку високих технологій в оборонно-промисловому комплексі.

Одночасно, К. Єфетова та М. Завгородня відзначають, що «використання резервів інноваційного розвитку ОПК України в економіці країни безпосередньо залежить від підвищення рівня впорядкованості та захисту інтелектуальної власності»[670].

Стратегія воєнної безпеки України[671] визначає, що підготовка та ведення всеохоплюючої оборони України здійснюватимуться в умовах, зокрема, оновлення та розвитку виробничих потужностей підприємств оборонної промисловості, залучення інвестицій і використання значного науково-технічного потенціалу для власного та спільного з іноземними партнерами розроблення і виробництва сучасних озброєнь для оснащення сил оборони.

А успіх реалізації стратегії залежить, серед іншого, від «достатності економічного розвитку держави для нарощування можливостей оборонної промисловості щодо розроблення, виробництва і постачання силам оборони новітнього озброєння, військової та спеціальної техніки»[672].

Вчені[673, 674, 675] зазначають, що при виборі пріоритетних напрямів розвитку оборонної промисловості необхідно взяти до уваги такі чинники:

- забезпечення за рахунок оборонної промисловості розвитку високотехнологічного промислового сектору економіки;

---

[668] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

[669] Шевченко О.В. Проблемні питання розвитку науково-технологічного потенціалу ОПК України. Стратегічні пріоритети, №4(17). 2010. С. 103–108.

[670] Єфетова К.Ф., Завгородня М..Ю. Вплив потенціалу оборонно-промислового комплексу на розвиток високотехнологічного виробництва національної економіки. Стратегічна панорама, 1(38). 2010. С. 116–127.

[671] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: https://www .president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[672] Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека — всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: https://www .president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[673] В. М. Бегма Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[674] Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози : монографія / В. М. Бегма, С. П. Мокляк, О. О. Свергунов, Ю. В. Толочний; за заг. ред. В. М. Бегми. К. : НІСД, 2011. 352 с.

[675] Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір : зб. матлів «круглого столу» / В. М. Бегма; за заг. ред. О. В. Литвиненка. К. : НІСД, 2011. 80 с.

- організація вітчизняних розробок, випробувань і виробництва та закупівлі ОВТ для ЗС України та інших військових формувань;
- забезпечення реалізації в ОПК програм імпортозаміщення та збільшення експортного високотехнологічного потенціалу економіки, що стане інструментами зміцнення фінансової стабільності в державі;
- розвиток науково-технічної бази, інтелектуального потенціалу й досвіду виробничого персоналу для розроблення і виробництва нових ОВТ і високотехнологічних товарів цивільного використання та подвійного призначення;
- налагодження кооперації з виробництва ОВТ вітчизняними компаніями ОПК України з іноземними у ринкових умовах. Така кооперація зачіпає багато проблем міждержавних відносин, удосконалення нормативної бази держави, зокрема з питань офсетної діяльності, можливостей експортно-імпортної діяльності, збереження прав інтелектуальної власності тощо;
- організація реформування та інноваційний розвиток ОПК України у спосіб створення інтегрованих науково-виробничих структур і впровадження високих наукоємних технологій.

До основних цілей розвитку ОПК України фахівці відносять не лише забезпечення оснащення ЗС України новими високотехнологічними зразками, типами і видами ОВТ; збереження і розвиток високотехнологічного експортного потенціалу компаній оборонної промисловості в межах військово-технічного співробітництва (ВТС), а також розширення потенціалу випуску конкурентоспроможної наукоємної та високотехнологічної продукції цивільного призначення. Акцентується увага на необхідності враховувати, що ОПК (як найбільш наукоємний і високотехнологічний сектор української економіки) разом із розробленням та виробництвом ОВТ може вирішувати високотехнологічні завдання при виробництві цивільної продукції, реалізації програм імпортозаміщення[676].

Нині оборонна промисловість України має розглядатися не як ізольована соціально-економічна система, а така, що є складником промисловості держави й суттєво позитивно впливає на економіку та її інноваційний розвиток. Як свідчить досвід провідних держав, такий підхід у межах ОПП дає змогу в ринкових умовах створити ефективні прибуткові компанії оборонної промисловості, що мають потенціал для інноваційного розвитку. При цьому орієнтація на розвиток українського ОПК створює передумови для інноваційного розвитку всієї економіки, науки та освіти в державі[677].

Зважаючи на зазначене та крайню гостроту щодо забезпечення ЗС України ОВТ, ще залишаються актуальними позиції у Воєнній доктрині

---

[676] В. М. Бегма Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[677] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 р.». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

України[678] та у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України[679] визначення стосовно підвищення спроможностей вітчизняного ОПК, які мають здійснюватися, серед іншого, за рахунок:

- забезпечення взаємодії науки та виробництва, збереження і розвитку базових та критичних технологій, створення державного фонду розвитку базових і критичних технологій та підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі;
- створення системи безперервного забезпечення наукових установ і виробничих підприємств оборонно-промислового комплексу інформаційними, аналітичними та іншими матеріалами щодо світових досягнень у сфері науки, техніки і технологій, розвитку ОВТ;
- підвищення ефективності наукової і науково-технічної діяльності в інтересах безпеки і оборони;
- забезпечення інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу;
- забезпечення розвитку науково-технічної, технологічної і виробничої бази оборонно-промислового комплексу, спрямування необхідних фінансових, матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів на виконання основних завдань у пріоритетних напрямах розвитку оборонно-промислового комплексу;
- розроблення, освоєння і впровадження новітніх технологій;
- збереження та розвитку базових і критичних технологій, розширення номенклатури та обсягів випуску конкурентоспроможної продукції для задоволення потреб сектору безпеки і оборони.

Не зважаючи на те, що зазначені документи були скасовані, завдання, які в них сформовані, з позиції інтелектуальної безпеки, залишаються актуальними повсякчас. Для їх здійснення потрібні відповідні інтелектуальні та фінансові ресурси держави, які мають бути спрямовані на технологічне оновлення виробничої бази ОПК України, удосконалення взаємодії між наукою і виробництвом, інтегрування у світову воєнно-промислову кооперацію та співробітництво.

Виконання основного завдання, що стоїть перед ОПК України щодо оснащення ЗС України модернізованим і новим ОВТ потребує також вирішення багатьох питань у сфері інтелектуальної власності.

6.2. Роль інтелектуальної власності у забезпеченні оснащення Збройних Сил України новим озброєнням і військовою технікою.

За 30 років незалежності майже всі в Україні зрозуміли, що збереження суверенітету та цілісності країни залежить не стільки від міжнародних договорів і гарантій, а від здатності ЗС України дати відсіч агресору. А ця здатність забезпечується не лише патріотизмом і вишколом особового складу, але і оснащенням захисників сучасним ОВТ.

---

[678] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print 1452601562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[679] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». .Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

Навіть найбільш професійно та морально підготовлений, але недостатньо озброєний боєць не зможе протистояти озброєному до зубів агресору. У Законі України «Про оборону України» зазначено, що одним з основних завдань при підготовці до оборони є «забезпечення ЗС України … підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою»[680].

Вчені теж відзначають, що одним із головних завдань підготовки держави до оборони, є технічне оснащення ЗС України, інших військових формувань, спецслужб і органів правопорядку сучасними системами ОВТ «серед невідкладних завдань на порядку денному питання забезпечення сил оборони озброєнням і військовою технікою»[681; 682].

Саме тому для підвищення боєздатності ЗС України вкрай необхідно оснащення їх сучасними видами та зразками ОВТ, які мають засновуватися на найновіших науково-технічних досягненнях. Так як на кожному етапі розроблення ОВТ досить часто створюються та/або використовуються ОПІВ, то постає питання щодо забезпечення їх правомірного використання та охорони прав всіх зацікавлених сторін, адже практика показує, що у оборонній сфері відбувається багато порушень прав інтелектуальної власності[683, 684, 685].

Для виконання цих завдань актуальним ще залишається, серед іншого, запровадити систему безперервного забезпечення складових сектору безпеки і оборони, наукових установ та підприємств оборонно-промислового комплексу інформацією про світові досягнення у сфері науки, техніки і технологій, розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки[686].

Це дуже важливо для забезпечення інноваційного розвитку ОПК, оскільки за думкою О. Свергунова «процеси розробок, випробувань і серійного виробництва ОВТ є складниками інноваційного розвитку промисловості й нових технологій, науки, освіти та інших напрямів розвитку держави»[687].

Тим більше, що до процесу створення та виробництва сучасного ОВТ активно підключається недержавний сектор національної еконо-

---

[680] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Абз. 11 ст. 3. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[681] Свергунов О.О. Стратегічне планування військово-технічної політики: світовий досвід. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (28). 2013 р. С. 128–137.

[682] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

[683] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Порушення прав інтелектуальної власності при військово-технічному співробітництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5. 2017. С. 32–43.

[684] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Можливі порушення прав інтелектуальної власності при розробленні озброєння та військової техніки. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 4. 2017. С. 38–48.

[685] Свергунов О. О. Тенденції розвитку оборонної промисловості в умовах глобалізації. *Стратегічні пріоритети*, № 1 (22), 2012 р. С. 154–160.

[686] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021.

[687] Свергунов О. О. Стратегічне планування військово-технічної політики: світовий досвід. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (28). 2013 р. С. 128.

міки, у якому, за думкою фахівців НСІД, зосереджений значний потенціал у нарощуванні можливостей цього процесу. Проте, «для його використання потрібні суттєві зміни в розвитку державно-приватного партнерства у сфері ОПК України та вирішення існуючих тут проблем. Серед найважливіших з них — проблеми відносин держави з приватним бізнесом з питань взаєморозуміння та компромісів щодо гарантування інвестицій, ринків збуту, ціноутворення, випробування товарів військового призначення, інтелектуальної власності, роялті тощо»[688].

Оснащення ЗС України зразками ОВТ здійснюється за двома основними напрямками:

- розробленням ОВТ потужностями власного ОПК України;
- отримання ОВТ в результаті міжнародного ВТС.

6.3. Розроблення та модернізація озброєння та військової техніки з використанням об'єкт права інтелектуальної власності.

Обороноздатність держави залежить не тільки від рівня розвитку воєнної науки та від конкретних досліджень, які безпосередньо проводяться різними науковими установами в інтересах ЗС України, але й від можливостей науки в цілому впливати на воєнну справу. Тобто, стан розвитку науки в державі, відкриття вчених, науково-технічні досягнення визначають рівень обороноздатності держави разом з іншими її потенціалами. Воєнний науково-технічний потенціал — це частина НТП держави, яка використовується в інтересах підвищення її обороноздатності[689].

У порівнянні з початком років незалежності існуючий НТП України знизився практично в 2–3 рази, що негативно відбивається і на процесах розвитку ЗС України та зміцнення її обороноздатності.

Розроблення та модернізація ОВТ для потреб військових формувань України здійснюється ОПК України за державним оборонним замовленням відповідно до вимог законів та інших нормативно-правових актів.

Закон України «Про оборонні закупівлі» визначає загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони, а також порядок здійснення державного і демократичного цивільного контролю у сфері оборонних закупівель[690].

На виконання зазначеного Закону постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363 «Питання оборонних закупівель»[691] затверджено:

---

[688] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua poslanya_new-cc2e3.pdf (niss.gov.ua).

[689] Семененко О.М,. Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика / О.М.Семененко, Р.В. Бойко, О.Г. Водчиць, Ю.Б.Добровольський, Д.В.Бердочник, А.В. Ярошенко. *Системи озброєння і військова техніка*, 2017, № 3(51). С. 165–175.

[690] Про оборонні закупівлі. Закон України 17 липня 2020 р. № 808-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

[691] Питання оборонних закупівель. Постанова Кабінету Міністрів України № 363 від 3 березня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-%D0%BF#Text.

Порядок планування, формування, особливості розміщення, коригування оборонних закупівель, здійснення контролю та звітування про їх виконання, а також оприлюднення інформації про оборонні закупівлі затверджено, яким визначено механізм планування оборонних закупівель, формування основних показників закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення, особливості розміщення, коригування, здійснення контролю та звітування про їх виконання, а також оприлюднення інформації про оборонні закупівлі;

Порядок проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем; критерії та методику оцінювання найбільш економічно вигідної пропозиції учасника закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення;

Типовий державний контракт (договір) на виготовлення та поставку товарів оборонного призначення за закритими закупівлями;

Типовий державний контракт (договір) на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи оборонного призначення за закритими закупівлями;

Типовий державний контракт (договір) на виконання робіт (надання послуг) оборонного призначення за закритими закупівлями.

Життєвий цикл озброєння, військової і спеціальної техніки має певні стадії. Орієнтиром може слугувати проєкт Закону України «Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» (від 22.01.2019 р. № 7389), розробленого Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України, передбачається встановити, у якому статтею 5 до таких стадій віднесено[692]:

1) задум (дослідження і обґрунтування розробки);
2) розроблення;
3) виробництво;
4) використання (експлуатація);
5) підтримка (технічне обслуговування і ремонт);
6) вилучення (списання і утилізація).

Відповідно до ст. 9 цього проєкту розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки здійснюється на підставі тактико-технічного (технічного) завдання на виконання дослідно-конструкторської роботи. Тактико-технічне (технічне) завдання розробляється з урахуванням оперативно-стратегічних, оперативно-тактичних та загальних тактико-технічних вимог до озброєння, військової і спеціальної техніки, визначених Генеральним штабом Збройних Сил України.

Оперативно-тактичними вимогами до озброєння, військової і спеціальної техніки встановлюється упорядкована сукупність необхідних якісних і кількісних показників, що визначають призначення, завдання, об'єкти дії, умови бойового застосування, рівень бойової ефек-

[692] Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки: проєкт Закону України // https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/%20%D0%9E%D0%92%D0%A2%20%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%89.pdf.

тивності системи (комплексу, зразка) озброєння, військової і спеціальної техніки, які необхідні для виконання бойових завдань підрозділами, військовими частинами, з'єднаннями, кораблями Збройних Сил України, іншими підрозділами сил оборони і сил безпеки.

Загальні вимоги до побудови і змісту тактико-технічного (технічного) завдання, а також порядок виконання-дослідно-конструкторської роботи визначаються національними стандартами.

Стадія розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки характеризується зміною стану виробу (матеріалу) і залежить від вимог тактико-технічного (технічного) завдання на виконання дослідно-конструкторської роботи із створення (модернізації) виробу, або на виконання науково-дослідної роботи з розроблення матеріалу до втілення їх у нових (модернізованих) дослідних зразках (дослідних партіях), у нових (модифікованих) матеріалах, які прийнято на озброєння (поставку) включно.

Результатом робіт на стадії розроблення є дослідний зразок (партія) виробу (матеріалу), які прийняті на озброєння (поставку), робоча конструкторська документація і технологічна документація літери «О1» на виріб, технічна документація і технологічна документація на матеріал літери «О1», який затверджено для організації заданого типу виробництва, приймання і поставка виробів (матеріалів) замовнику і споживачам — підприємствам промисловості.

З метою запобігання здійсненню невиправданих витрат бюджетних коштів на безперспективні розроблення та/або розроблення, що втратили актуальність, рішення про початок проведення наступного етапу дослідно-конструкторських робіт із створення озброєння, військової і спеціальної техніки приймається відповідно до умов, визначених Кабінетом Міністрів України.

Етапи дослідно-конструкторських робіт із створення озброєння, військової і спеціальної техніки і порядок їх проведення визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стадія розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки включає процеси[693]:

1) розроблення робочої конструкторської документації, технологічної документації на дослідний зразок (дослідну партію) виробу, технічної документації і технологічної документації на дослідний зразок (дослідну партію) матеріалу;

2) виготовлення, проведення попередніх і приймальних випробувань дослідного зразка (дослідної партії) виробу (матеріалу) у період виконання дослідно-конструкторської роботи із створення (модернізації) виробів і науково-дослідної роботи з розробки (модифікації) матеріалів;

3) затвердження робочої конструкторської і технологічної документації на виріб, технічної і технологічної документації на матеріал для організації заданого типу виробництв.

[693] Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки: проєкт Закону України // https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/%20%D0%9E%D0%92%D0%A2%20%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%89.pdf.

Враховуючи, що зразок ОВТ повинен бути новим та конкурентоздатним, однією з ознак його новизни має бути наявність в ньому і описаних в його розрахунково-конструкторський документації (РКД) охороноздатних результатів інтелектуальної діяльності (РІД).

РІД визначають рівень технологічного розвитку держави, бойові можливості створюваного ОВТ, конкурентоздатність на світовому ринку продукції військового призначення.

Науково-технічний рівень, новизна, конкурентоздатність та патентна чистота зразків ОВТ забезпечується використанням в їх конструкції не будь-яких ОПІВ, а лише тих, що пройшли кваліфікаційну експертизу (тобто винаходи, а не корисні моделі) або ж належать до «ноу-хау».

Технічний рівень продукції відіграє, на нашу думку, визначальну роль щодо подальшого ефективного використання зразків ОВТ, що розробляються. Він виступає комплексним показником, адже характеризується сукупністю ряду показників, таких, як, наприклад, показники надійності, призначення, технологічності, ергономічні та економічні показники, патентно-правові тощо. Технічна досконаліть та рівень новизни зразка ОВТ досягається за рахунок застосування в його конструкції патентоздатних технічних рішень, визнаних винаходами.

Патентно-правові показники характеризують патентний захист і патентну чистоту зразків ОВТ. Зразок ОВТ, виконаний на високому технічному рівні, може опинитися неконкурентоздатним, якщо в ньому використовуються технічні рішення, захищені охоронними документами, виданими в країні, на території якої здійснюється реалізація даного зразка ОВТ, тобто показник патентної чистоти відсутній.

Патентна чистота — це юридична властивість зразка ОВТ, яка полягає в тому, що він може бути вільно реалізований у країні (країнах) реалізації без порушення діючих на її (їх) території охоронних документів на ОПІВ, що належать третім особам.

Зацікавленість замовника полягає не тільки в отриманні РКД або зразка ОВТ, але і в можливості безперешкодного подальшого використання отриманих РІД. Таке використання можливо здійснювати тільки за умови, що замовнику будуть належати права на РІД, достатні для масового створення ОВТ та її удосконалення. Тому інтересам замовника за договором на НДДКР щодо розроблення ОВТ відповідає чітке визначення в договорі його прав на отримані (використані) в процесі роботи охороноздатні РІД. Останнє ж автоматично тягне за собою необхідність належної правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти, що створюються на замовлення за рахунок державного бюджету.

Не викликає сумнівів, що для ЗС України розробка та запровадження сучасних видів ОВТ мають засновуватися на найновіших науково-технічних досягненнях. Зазначене свідчить про необхідність підвищення якості та ефективності використання інтелектуального потенціалу при створенні та модернізації ОВТ. Оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ залежить, зокрема, від спроможності ОПК щодо впровадження новітніх технологій, забезпечення високого науково-технічного рівня та патентної чистоти зразків ОВТ.

Найбільш яскраві приклади розроблення ОВТ вітчизняним ОПК України наведені в таблиці 3.2.[694]

Таблиця 3.2.

Динаміка розробок об'єктів військової техніки України та іншого забезпечення

Рік	**Зразок ОВТ**	**Призначення**
1997	АН-140	Вантажо-пасажирський авіалайнер
1999	«Кольчуга-М»	Станція радіотехнічної розвідки
2004	АН-148	Реактивний пасажирський літак.
2009	«Кольчуга-КЕ»	Комплекс контролю радіоелектронної обстановки
2010	АН-158	Близькомагістральний пасажирський літак.
2012	БТР-4Е	Бронетранспортер
	БТР-70Ді	Бронетранспортер
	«Квітник»	152 мм артилерійський постріл з керованим снарядом 1С2
2013	«Стугна-П»	Переносний протитанковий ракетний комплекс із тепловізором
	«Тропосфера»	Комплекс метеорологічний мобільний
2014	Р-330УМ	Автоматизований комплекс радіоперешкод
2015	СН-4003	Автоматизований комплекс розвідки
	АН-178	Військово-транспортний турбореактивний літак
	«Комбат»	Керована ракета
	«Крокодил»	Десантно-штурмовий автомобіль
	«Верба»	Реактивна система залпового вогню
2016	БРЕМ-4РМ	Броньована ремонтно-евакуаційна машина
	«Гюрза-М»	Мали броньованіий артилерійськіий катер
	«Фантом»	Безпілотний тактичний багатоцільовий транспортний засіб
	РЛС «Пелікан»	Рухома трикоординатна радіолокаційна станція колового огляду
	«Корсар»	Легкий переносний ракетний комплекс
	«Тайпан»	Бойовий модуль
	«Дуплет»	Бойовий модуль
	«Фантом»	Безпілотний БТР дистанційно керований міні бронетранспортер
	«Вій»	Бойовий модуль, робота модуля здійснюється дистанційно
	«Шквал»	Бойовий модуль
	«Стилет»	Бойовий модуль
	Ан-132D	легкий транспортний літак
	«Каштан»	Комп'ютеризований бойовий кулеметно-гранатометний модуль
	«"Горлиця»	Безпілотник
	«Спектейтор»	Безпілотник

[694] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Роль інтелектуальної власності у забезпеченні обороноздатності держави. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5, 2021. С.42–68. URL: https://censor.net.ua/video_news/3085765/ekonomichnee_moschnee_i_deshevle_analogov.

Таблиця 3.2. (продовження)

2017	БМ «Оплот»	Модернізований Т-84. За багатьма технічними характеристиками український танк не поступається російській "Арматі", а деякі експерти вважають його кращим
	Танк «Тірекс»	Система управління вогнем із високий рівень захисту
	«Гром»	Оперативно-тактичний комплекс, на дальності до 450 км.
	«Вільха»	Ракетний комплекс, який зможе вразити цілі в радіусі 120 км.
	M4 – WAC-47	Автоматичний карабін
	3D радар 80К6Т	Може виявляти цілі в радіусі 500 км і на всіх висотах
	«Мандат»	Комплекс радіоперешкод за рядом характеристик не має аналогів
	РЛС 79К6	Трикоординатна радіолокаційна станція кругового огляду
	«"Козак-22	Бронеавтомобіль
	ГПМ-72	Пожежний танк є однією з найпередовіших розробок
	Fly Eye	Безпілотник
	«Малюк»	Автомат є глибокою модернізацією АК-74 за схемою булпап,
	«Dedal»	Десантна парашутна система
	П-18 «Малахіт»	РЛС кругового огляду
	79К6 «Пелікан»	Радіолокаційна трьохкоординатна станція кругового огляду
	«Хортиця-М»	Комплекс РТР для моніторингу електромагнітного середовища
	«Пластун РП-3000»	малогабаритна тактична система радіотехнічної розвідки
	СН-4003 «Базальт-ЛПР»	Сучасний автоматизований розвідувальний комплекс
	«Нептун»	Протикорабельна ракета
	«Коршун-2»	Дозвукова крилата ракета
	«Кентавр»	Проект десантно-штурмових катерів 58181
	«Лань»	Ракетного катера проекта 58260
	Z-10 (UR-10)	Снайперська гвинтівка
	Snipex 14.5	Великокаліберна напівавтоматична гвинтівка
	UKR-MMC	Мобільна мінометна система на базі бронетехніки «Барс-8ММК»
	«Оболонь-А»	Комплекс управління артилерійським дивізіоном
	КТ112УД	Легкий бойовий вертоліт
	РК-4 «Інгул»	Переносна 107 мм ракетна установка
	«Січ 5К10»	Комплекс розвідки і виявлення оптичних приладів
	«Карасук»	Високоточний артилерійський снаряд
2018	«Стугна-П»	Ракетний комплекс
	«Корсар»	Ракетний комплекс
	БМП-У	Бойова машина піхоти
	Печора	Зенітний ракетний комплекс модернізація ЗРК С-125
	«Ланцея»	Станковий протитанковий гранатомет
	«Бар'єр»	Протитанковий ракетний комплекс
	«Ятрань»	Радіогідроакустичні системи
	РПВ-16	Реактивний піхотний вогнемет об'ємного вибуху
	«Богдана»	Нова самохідна гаубиця
	Land Platform Modernization Kit	Шолом доповненої реальності для бронетехніки
	«Зоопарк-3»	Радіолокаційний комплекс для визначення координат вогневих позицій ворожої артилерії на великих відстанях
	«Шепіт»	82-мм безшумний міномет

Таблиця 3.2. (продовження)

	«Квітник»	Керовані артилерійські снаряди 152 калібру Три країни світу мають таку унікальну технологію
	«Колибри»	Переносний зенітно-ракетний комплекс
2019	«Положение-2»	Розвідувально-акустичний комплекс
	БТР-4Е «Буцефал»	Повнопривідний восьмиколісний бронетранспортер
	«Бучарда»	120-мм міномет
	PD-1	Безпілотний розвідник
	«Грім» ST-35	Ударний безпілотник
2020	«Дзвін АС»	Центр оперативного управління
	«Ореанда-ПС»	Центр бойового управління
	«Простір»	Центр тактичної ланки управління
	Raybird-3	Безпілотні літальні апарати класу «малий тактичний»
	«Новатор»	Універсальна мобільна платформа
	RAM UAV	Безпілотник-камікадзе або баражуючий боєприпас
	«Мисливець»	Рспостережно-вогневий комплекс
	«Сокол-300»	БПЛА
	«Володар Обрію»	Мультикаліберна снайперська гвинтівка
2021	«Квадрат-2Д»	Модернізація ЗРК «Куб»

Оскільки новітнє ОВТ належить до державної таємниці, то інформація щодо ОПІВ, отриманих під час розробки таких об'єктів, є закритою, проте деякі приклади використання винаходів у цій сфері зазначені у відкритих джерелах. Наведемо деякі українські результати інтелектуальної діяльності у військовій сфері.

Новизна використаних у комплексі «Кольчуга» технічних рішень захищена 8 патентами, а його серійне виробництво — 12 технологічними «ноу-хау»[695].

В січні 2017 р. опубліковано патент на Український танк T-Rex[696].

В квітні 2018 р. Державне підприємство «Конструкторське бюро «Південне» отримало патент на зенітну керовану ракету нової конструкції[697].

Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України розроблено унікальний засіб засекречування «Гарант-Т», аналогів якому немає в світі. Він дозволяє уникнути можливості компрометації у разі його захоплення, що не реалізовано в жодному з існуючих засобів захисту інформації. Такі засоби засекречування четвертого покоління мають бути впроваджені в усі силові структури. Це дасть можливість здійснювати безпечний обмін інформацією з найвищим грифом секретності[698].

---

[695] Країна здатна створити Кольчугу», може впевнено дивитися в майбутнє. URL: https://dt.ua/SCIENCE/krayina,_zdatna_stvoriti_kolchugu.html.

[696] КБ «Південне» розробляє нову зенітну керовану ракету. URL: https://uprom.info/news/vpk/buv-opublikovaniy-patent-na-tank-t-rex/.

[697] В Україні розробили нову зенітну ракету. URL: https://gazeta.ua/articles/donbas/_v-ukrayini-rozrobili-novu-zenitnu-raketu/837735.

[698] Андрощук Г. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. URL: http://www.cacds.org.ua/ru/comments/639.

Прикладом розроблення та модернізації вітчизняного ОПК є виставка в Києві 19 травня 2019 р., де було показано кращі військові винаходи України[699], зокрема Вінницька компанія «45 ЕМЗ» представила на виставці пневмобалістичну систему 50 мм калібру. Ця гармата може здійснювати залпову стрільбу та масований загороджувальний вогонь. Замість звичних снарядів пневмогармата стрілятиме боєприпасами з зарядом зі стисненого повітря.

Київський політехнічний інститут також запропонував лазерні апарати тактичної медицини. Ця технологія пришвидшує регенерацію пошкоджених, інфікованих, відкритих після поранення поверхневих ділянок шкіри, зупиняє кровотечу. Може використовуватися для реабілітації після поранень та у польових умовах.

Компанія «Новатор» з Хмельницька виставила на конкурс малогабаритний передавач перешкод «Оберіг-Н». Його можуть використовувати мінери та сапери. Пристрій захищає людину від підриву радіокерованої вибухівки.

Компанія INWIS CORP представила захищену радіосистему комунікації і координації дій особового складу. Пристрій створює радіомережу MANET радіусом 10 км. Це захищена рація, яка має GPS маяк, навігатор, ретранслятор мережі. Відображає місця знаходження особового складу на off-line картах. Також на виставці презентувати новітні покриття для військової техніки.

Фахівці Запорізького національного університету, компаній «Дніпроспецсталь» та «Івченко Прогрес» розробили нову сталь 10Х3НМ3ФБч. Це цементований, теплостійкий метал, який має високі експлуатаційні характеристики. Він використовуватиметься в літако- та ракетобудуванні.

Ще одне рішення від запорожців — лазерне зміцнення поверхневих шарів лопаток газотурбінних двигунів, виготовлених з титанових сплавів типу ВТ3-1, ВТ-6, ВТ-8 тощо — шляхом лазерних обробок у різних газових середовищах та лазерного модифікування легкими елементами з глибиною зміцненої зони 100–150 мкм.

Київський політехнічний інститут представив нанокомпозитні матеріали для авіаційної та іншої військової техніки. Цей виріб сприяє підвищенню їх міцностних, радіо- та магнітопоглинаючих властивостей. Завдяки йому створення авіаційної та військової техніки будуть відповідати сучасним вимогам якості і безпеки. Разом з цим розробники запропонували нову технологію отримання багатошарових покриттів на твердих сплавах для обробки матеріалів високої твердості військового призначення.

Кафедра електрохімічної енергетики і хімії Київського національного університету технологій та дизайну запропонувала фарби і екрани для захисту від електромагнітного випромінювання. Ці фарби будуть корисними для захисту особового складу від випромінювання, зниження помітності електронної апаратури та захисту інформації.

---

[699] У Києві запрацювала виставка підбитої російської техніки (відео). URL: https://gazeta.ua/articles/donbas/_ elektronni-garmati-suputniki-pokazali-top-vijskovih-vinahodiv-ukrayini/903419.

Інститут хімії поверхні Національної академії наук України представив високоефективні клейові композиції та термостійкі компаунди. Композити мають підвищені міцностні, стійкостні та адгезійні характеристики.

Від Київського політехнічного інституту також було представлено скло з багатофункціональним прозорим електропровідним покриттям. Воно виглядає як скло, але може проводити струм, виділяти тепло, фільтрувати інфрачервоні випромінювання, зміцнювати поверхню тощо.

Шосткинський інститут Сумського державного університету запропонував кардинально новий порох для стрілецької зброї.

Концерн Укроборонпром на виставці представив тренувальний комплекс для бронетехніки. Розробка дозволить молодим бійцям відпрацьовувати роботу спочатку на пристрої, а потім в составі бойової групи.

Інститут фізики Національної академії наук України представив скануючий лазерно-телескопічний силовий модуль для оптичних локаційних систем виявлення та протидії безпілотникам. Засіб виявляє та збиває безпілотники завдяки дії потужних лазерних імпульсів на чутливі елементи цих систем.

Концерн Укроборонпром на виставці представив тренувальний комплекс для бронетехніки. Розробка дозволить молодим бійцям відпрацьовувати роботу спочатку на пристрої, а потім в составі бойової групи.

Харківський завод засобів індивідуального захисту також представив свій винахід — полімерну стрічку для кулемета Калашникова. Разом з цим харківчани пропонують систему автоматичного пакування набоїв у стрічку, що суттєво зекономить час солдатам на передовій[700].

Проте є приклади іншого характеру. Українськими винахідниками сконструйовано також бойові броньовані машини «Дозор-Б» харківської розробки. За інформацією ЗМІ «Ганьбою України стало те, що українські розробники, не знайшовши застосування цій машині в своїй країні, змушені були продати ліцензію на її виробництво іноземним виробникам»[701].

Підприємства ОПК України ще у 2017 р. розробили за замовленням іншої країни оперативно-тактичний комплекс «Гром» з дальністю 300–500 км. Зараз цей комплекс дуже допоміг би нашим Збройним Силам перемогти ворога, проте всі права на нього передали замовнику.

Тому якщо ОВТ, розроблюється на виконання державних оборонних закупівель (ДОЗ), необхідно врегулювати питання щодо набуття та здійснення майнових прав на такі ОПІВ з урахуванням необхідності захисту державних інтересів в цій сфері. Це дасть можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняного ОПК і унеможливить претензії будь-кого при масовому виробництві ОВТ для власних потреб і на експорт.

Виробництво ОВТ є одним з напрямів забезпечення національної безпеки та оборони України. У сучасних реаліях Україні відновлення та збереження територіальної цілісності у значній мірі залежить від ос-

---

[700] У Києві запрацювала виставка підбитої російської техніки (відео). URL: https://gazeta.ua/ articles/donbas/_elektronni-garmati-suputniki-pokazali-top-vijskovih-vinahodiv-ukrayini/903419.

[701] Андрощук Г. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. URL: http://www.cacds.org.ua/ru/comments/639.

нащення ЗС України новітнім ОВТ, яке створюється на основі ОПІВ. І чим складніший зразок ОВТ, тим більше в ньому використовується ОПІВ, які можуть належати різним суб'єктам права інтелектуальної власності. Неправомірне використання зазначених ОПІВ чи інші порушення прав інтелектуальної власності може призвести не тільки до значних фінансових втрат, але і до припинення майнових прав на ОПІВ чи заборони використання зразків ОВТ, що негативно впливатиме на забезпечення обороноздатності держави.

При виконанні ДОЗ замовник, зокрема МО України, ігнорує питання виплати винагороди авторам ОВТ та/чи роялті суб'єктам права інтелектуальної власності. Про це повідомив інформагентству «Оборонно-промисловий кур'єр» генеральний директор ТОВ «Науково-виробнича фірма «Адрон» Микола Архипов[702]. За його словами, військове відомство ще на розрахунково-калькуляційному етапі просто викреслює із кошторису рядок «роялті», наполягаючи, що не має методики обчислення роялті.

Наслідки такого підходу вкрай негативні для усіх установ, де здійснюється розроблення оборонних технологій. Зокрема, не має можливості повернути витрачені на розробку та випробування кошти, а через це закінчувати вчасно діючі розробки та вкладати гроші у нові проекти.

При цьому можливе «викачування» науково-технічних секретів та «ноу-хау», як це, наприклад, мало місце з розробленням літака «Ан-70», коли задля залучення інвестицій показували літак всім потенційним партнерам без дотримання належних заходів щодо охорони інтелектуальної власності. В результаті було втрачено «ноу-хау» — форма гвинта, яку зарубіжні «партнери» запозичили та використали у власній розробці.

Проте вітчизняний ОПК, навіть з підтримкою недержавного сектору національної економіки, не в змозі забезпечити ЗС України всіма необхідними видами та зразками ОВТ. Цю думку висловлюють вчені, зокрема В. Горбулін та О. Свергунов: «власними силами Україна не зможе виробляти всю номенклатуру потрібного ОВТ. Тому одним із стратегічних пріоритетів при реалізації ВТП та ОПП є налагодження воєнно-економічного співробітництва у межах ВТС з іншими державами»[703].

6.4. Військово-технічне співробітництво з урахуванням інтелектуальної безпеки.

Вчені зазначають, що міжнародне ВТС є важливою складовою забезпечення обороноздатності держави[704].

У Законі України «Про оборону України» зазначено, що «з метою запобігання збройній агресії та збройному конфлікту, забезпечення національних інтересів і реалізації власної воєнної політики Україна, дотримуючись норм відповідальної і заснованої на співробітництві пове-

---

[702] В Україні досі не розв'язано проблему роялті для розробників ОВТ. URL: http://opk.com.ua.

[703] Горбулін В. П.; Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*, № 1 (26), 2013 р. С. 113.

[704] Бегма В.М., Мокляк С.П., Толочний Ю.В. Офсетна практика в системі ВТС України як чинник забезпечення економічної безпеки держави *Стратегічні пріоритети*. № 4(17), 2010 р. с. 100–103.

дінки в галузі безпеки, бере участь у міжнародних системах безпеки та міжнародному співробітництві у сфері оборони на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України»[705], а також розвиток військово-технічного співробітництва з іншими державами здійснюється з метою забезпечення ЗС України «озброєнням, військовою технікою і майном, які не виробляються в Україні»[706].

Метою ВТС є забезпечення національних інтересів і безпеки держави, оснащення ЗС України сучасним ОВТ, іншими товарами військового призначення, розвиток експортного потенціалу ОПК, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної галузі України[707].

ВТС є невід'ємною частиною зовнішньої політики — окрім чистого прибутку від експорту ОВТ, це й замовлення для підприємств, додаткові кошти на науково-дослідні роботи, розширення можливостей оборонного замовлення.

Згідно з Концепцією військово-технічного співробітництва України з іноземними державами ВТС «як складова державної зовнішньої політики є сукупністю цілеспрямованих заходів, пов'язаних із розробкою, виробництвом, ремонтом, модернізацією, знищенням (утилізацією) і міжнародними передачами товарів військового призначення»[708], що є актуальним і сьогодні.

Таким чином, ВТС посідає важливе місце серед складових забезпечення економічної безпеки, як внутрішніх (воєнно-економічна безпека), так і зовнішніх (зовнішньоекономічна політика, експортна та імпортна безпека).

ВТС передбачає координацію військово-технічної політики, взаємний обмін озброєннями, спільні розробки ОВТ, спільні заходи для запобігання поширенню стратегічних і екологічно небезпечних технологій, можливість надання взаємної допомоги при здійсненні військової конверсії тощо[709].

Тому специфіка ВТС, як складової державної зовнішньої політики, полягає в необхідності забезпечення національних інтересів і безпеки держави при різних формах і на різних етапах співробітництва з метою взаємовигідного використання результатів, отриманих, в основному, при виконанні державного оборонного замовлення.

Відповідно до Указу Президента України ВТС України з іноземними державами є складовою не тільки державної зовнішньої політики, а також і внутрішньої політики, оскільки розглядається як один з ос-

[705] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Абз. 4 ст. 2. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
[706] Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. Абз. 12. ст. 3 Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
[707] Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами: Указ Президента України від 21.04.1999. № 422. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99.
[708] Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 р.: Указ Президента України від 27.08.2003. № 913 /2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913/2003#Text.
[709] Актуальні проблеми реалізації політики національної безпеки України в оборонній сфері. Вип. 27 / За заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. 192 с.

новних чинників науково-технологічного розвитку вітчизняного ОПК, джерело надходження коштів для розроблення новітніх технологій, створення й закупівлі ОВТ для потреб ЗС України[710].

За оцінкою вчених НСІД, ВТС в Україні має вирішувати, серед іншого, декілька важливих завдань[711]:

«формування нової кооперації з виробництва ОВТ українською оборонною промисловістю з іноземними компаніями;

забезпечення технічного оснащення ЗС за рахунок імпорту ОВТ за допомогою нових методів торгівлі озброєннями, коли розвиваються національна ОП, високотехнологічний сектор промисловості та економіка держави загалом. До таких методів відносяться офсетні угоди, лізинг тощо».

Крім того, можливості ВТС активно використовуються для отримання, (освоєння) нових технологій та розвитку промислової бази виробництва сучасного озброєння.

Таким чином, міжнародне ВТС має декілька напрямків:

- отримання нових технологій для розвитку промислової бази виробництва сучасного озброєння;
- поставка вітчизняних розробок ОВТ на експорт;
- закупівля (отримання) відсутніх у власному виробництві зразків ОВТ;
- науково-технічне співробітництво.

Разом з тим таке співробітництво, за оцінкою вчених, приховує низку можливих загроз національній безпеці України. Зокрема, В. Горбулін та О. Свергунов, зазначають, що «при організації закупівлі за кордоном зразків ОВТ виникає низка проблемних питань, а саме: визначення моделі закупівлі (пряма закупівля, офсет, спільне виробництво, лізинг тощо)»[712].

Фахівці НСІД відзначають такі негативні процеси, пов'язані з ВТС[713]:

«переважне спрямування інвестицій компаній і транснаціональних корпорацій (ТНК) оборонної промисловості у виробництва із застарілими технологічними укладами та низькотехнологічні галузі компаній ОПК України. Як свідчить світовий досвід, іноземні компанії та ТНК оборонної промисловості нових технологій виробництва ОВСТ майже не передають;

захоплення найрозвиненіших і найперспективніших сегментів промислового виробництва компаній ОПК країни, їх науково-дослідних структур для перехоплення пріоритету й переведення отриманого ноу-хау за кордон»

---

[710] Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 р: Указ Президента України від 27.08.2003. № 913. /2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913/2003#Text.

[711] Горбулін В. П. Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. Стратегічні пріоритети, №1 (26), 2013 р. С. 110–119.

[712] Горбулін В. П., Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*. №1 (26), 2013 р. С. 110–119.

[713] Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

З метою додержання учасниками ВТС вимог законодавства запроваджується державний контроль у цій сфері. Державному контролю, серед іншого, підлягає стан охорони прав на ОПІВ[714].

Указом Президента України до істотних внутрішніх факторів, що мають безпосередній вплив на розвиток ВТС, віднесено також і невизначеність механізмів та недосконалість нормативно-правової бази забезпечення використання прав інтелектуальної власності[715].

На цю проблему звертають увагу і деякі вчені, зазначаючи, що «під час співпраці з іноземними компаніями та ТНК оборонної промисловості (інвестиції, спільне виробництво, закупівля технологій тощо) також виникають проблеми інтелектуальної власності. Особливо ці проблеми чутливі при виробництві та розробках ОВТ, експорті продукції військового призначення у треті країни тощо. Ці проблеми в Україні необхідно вирішувати на рівні вдосконалення законодавства та посилення контролю за передачею інтелектуальної власності при ВТС»[716].

Новітні технології та ОПІВ визначають якість сучасних зразків ОВТ, які ми пропонуємо для експорту та отримуємо за імпортом, а це вже напряму впливає на національну безпеку та оборону. Тому вирішення проблемних питань стосовно захисту державних інтересів щодо інтелектуальної власності має знайти своє відображення при формуванні державної політики у сфері ВТС.

6.5. Закупівля відсутніх у власному виробництві зразків озброєння та військової техніки.

Забезпечення оснащення ЗС України ОВТ може здійснюватися також у процесі ВТС за рахунок імпорту за допомогою нових методів торгівлі озброєннями із застосуванням, зокрема офсетних угод і лізингу[717].

ОВТ може також закуповуватись у закордонних фірм і поставлятися в Україну іншими державами в якості надання допомоги, що теж вимагає вирішення питань охорони інтелектуальної власності.

Водночас закупівля ОВТ для кожної держави потребує значних витрат. Вартість сучасних систем високотехнологічного ОВТ вже сягає мільярдів доларів. Це суттєво впливає на економічний розвиток і реалізацію соціальних програм держави. Тому у світовий практиці в умовах обмежених ресурсів постійно йде пошук механізмів щодо зменшення витрат на озброєння, у тому числі при його імпорті, за рахунок певних компенсацій.

У таких умовах серед імпортерів зброї все більше поширюється практика зустрічних вимог, так званий офсет — компенсація експорте-

---

[714] Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами: Указ Президента України від 21.04.1999. № 422. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99.

[715] Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 р.: Указ Президента України від 27.08.2003 р. № 913. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/913/2003.

[716] Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua .

[717] Горбулін В. П.; Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*. №1 (26). 2013 р. с. 110–119.

ром частини витрат імпортеру ТВП на їх закупівлю. Основне призначення офсетів у випадку відкриття внутрішнього ринку оборонної продукції для міжнародних тендерів — протекція національних інте-ресів (розвиток оборонної промисловості та економіки, залучення нових технологій, розвиток наукового потенціалу тощо).

Завдяки офсетним контрактам Польща, Чехія, Угорщина і Болгарія отримали понад 11 млрд дол. інвестицій. За рахунок офсетних договорів Польща організувала виробництво вертольотів, цифрових засобів зв'язку, легкої бронетехніки. Чехія та Угорщина в рамках таких проектів взяли в оренду шведські винищувачі Gripen[718].

Сутність офсету полягає в отриманні компенсації за придбану продукцію оборонного призначення.

Результатом провадження та реалізації офсетної діяльності в Україні має стати залучення в національну економіку нових технологій та інвестицій.

В Україні постановою КМ України унормовано порядок укладення компенсаційних (офсетних) договорів. Відповідно до цієї постанови до видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними договорами, належить також передача майнових прав інтелектуальної власності[719].

Ретельно продумані й професійно складені офсетні вимоги до закордонних учасників тендерів на постачання ОВТ для ЗС України стануть важливим чинником розвитку не тільки національного ОПК, а й української економіки в цілому. Зокрема застосування прямого офсету дозволить здійснювати проекти з організації спільних підприємств в ОПК, складальних виробництв продукції, яка постачається, або окремих компонентів до неї, передачі технологій і «ноу-хау». У свою чергу, застосування непрямого офсету дозволить залучати прямі іноземні інвестиції не тільки в оборонну промисловість, а й у цивільні галузі, розвивати сучасну інфраструктуру[720].

Виходячи із зазначеного, необхідним для України є впровадження такої практики ВТС з іноземними державами при імпорті ОВТ, яка суттєво зменшуватиме навантаження на бюджет та економіку країни загалом, а також забезпечить отримання передових технологій за рахунок використання при закупівлі ОВТ офсетних схем.

6.6. Поставка вітчизняних розробок озброєння та військової техніки, які містять об'єкти права інтелектуальної власності на експорт.

До війни підприємства вітчизняного ОПК України здійснювали експорт товарів та послуг військового призначення з метою отримання валютних коштів.

---

[718] Боднарчук Р. В. Пріоритети інвестиційно-інноваційної політики в оборонно-промисловому комплексі України. *Стратегічні пріоритети*. №3 (20), 2011 р. С. 102–110.

[719] Про затвердження Порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами. Постанова Кабінету Міністрів України № 432 від 20 квітня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-%D0%BF#Text.

[720] Бегма В. М.,. Мокляк С. .П, Толочний Ю. В. Офсетна практика в системі ВТС України як чинник забезпечення економічної безпеки держави / В. М. Бегма.,С. П. Мокляк, Ю. В. Толочний. *Стратегічні пріоритети*, №4 (17), 2010 р. С. 100–103.

Серед найбільш вагомих угод українських спецекспортерів — поставка партії танків до Пакистану, виконання програми модернізації армії Туркменістану, реалізація контракту на поставки танкових дизельних двигунів до Пакистану і станцій пасивної розвідки «Кольчуга» Туркменістану, контракти на оснащення засобами радіолокації та ПВО держав Південно-Східної Азії, поставки військово-транспортних літаків Лівії, Мексиці, Еквадору й Бангладеш, поставки газових турбін для військових кораблів Китаю, Індії, Сінгапуру й США, передача Ірану технології створення літаків Ан-140, В'єтнаму — технології створення порохів, продаж Сполученим Штатам Америки невеликої партії танків, споряджених новою системою захисту[721].

Конструкторське бюро «Івченко-Прогрес» розробило унікальні моделі авіаційних двигунів, які є більш економічними, потужнішими та дешевшими, ніж закордонні аналоги, за кордон в 2018 р. продано понад 50 унікальних авіаційних двигунів АІ-450[722].

На разі всі зусилля направлені на забезпечення ЗС України вкрай необхідними зразками ОВТ та їх відновлення після бойових дій. Проте, після перемоги України це питання знову може бути актуальним, тому ми його теж розглядаємо.

Для відновлення потенціалу українського експорту ОВТ та забезпечення його конкурентоспроможності на ринку озброєнь вкрай необхідним буде переведення ОПК на інноваційний шлях розвитку.

Сучасні тенденції розвитку міжнародного ринку ОВТ свідчать про постійне зростання ролі трансферу військових технологій у галузі ВТС.

Адже зараз покупці зброї більше орієнтуються на покупку технологічних рішень, ніж на придбання окремих зразків. Умови передачі технологій стають невід'ємною частиною більшості контрактів щодо поставок ОВТ. Проте для реалізації прогнозів необхідно вирішити проблеми, пов'язані з дотриманням національних інтересів і безпеки держави щодо ОПІВ.

За таких умов трансфер військових технологій може стати інноваційним напрямом розвитку вітчизняної економіки. Особливо це стосується ОПК України.

Сьогодні ринок озброєння дедалі більше орієнтується на закупівлю ефективних технологічних рішень. Передача технологій стає невід'ємною частиною більшості контрактів з озброєння, замовники все частіше мають намір одержувати разом з продукцією доступ до технологій її виробництва. Однак відсутність в Україні досвіду в торгівлі технологіями призводить до ситуацій, коли за безцінь передаються замовникам технології оборонного призначення.

---

[721] Бегма В. М . Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[722] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Роль інтелектуальної власності у забезпеченні обороноздатності держави. *Теорія і практика інтелектуальної власності* № 5, 2021. С.42–68. URL: https://censor.net.ua/video_news/3085765/ekonomichnee_ moschnee_i_deshevle_analogov_.

Під час співпраці з іноземними компаніями та ТНК оборонної промисловості (інвестиції, спільне виробництво, закупівля технологій тощо) виникають проблеми впровадження інтелектуальної власності. Особливо ці проблеми чутливі при виробництві та розробках ОВТ, експорті продукції військового призначення у треті країни тощо. Ці проблеми в Україні необхідно вирішувати на рівні вдосконалення законодавства та посилення контролю за передачею інтелектуальної власності при ВТС[723].

Більшість експертів схиляється до думки, що експорт конкретної військової технології доцільно здійснювати тільки в тому випадку, коли інші альтернативи використання технології (наприклад виробництво й експорт готової продукції) є менш вигідними. У протилежному випадку втрата ключових військових технологій може мати значний негативний вплив не тільки на економічну, а й на інші сфери національної безпеки України. І цьому є чимало прикладів навіть в Україні.

Так, протягом минулих років представники уряду США неодноразово зверталися до української влади із пропозицією трансферу технології виробництва станцій пасивної радіо-електронної розвідки «Кольчуга». Проте, враховуючи, що зазначена продукція була і є конкурентною на міжнародному ринку ОВТ, українська сторона неодноразово заявляла про готовність експорту технології виробництва станції розвідки «Кольчуга» тільки за умови, що вартість трансферу становитиме не менше, ніж вартість 50 одиниць готової продукції[724].

У 2017 р. «Антонов» оголосив про проект будівництва в Саудівській Аравії серійного літака Ан-132. «У разі будівництва Ан-132 в Саудівській Аравії цей проект не можна назвати чимось іншим, як продаж інтелектуальної власності. Жодна з найбільших авіабудівних компаній світу не зробить таких кроків. Вони в першу чергу завантажують виробничі потужності в своїх країнах. «Відомо, що Airbus погодився побудувати свій завод в Китаї, тільки після того, як Китай розмістив одноразове замовлення на 12 млрд доларів. Тільки після цього була побудовано виробництво щодо збірки літаків А320». «Антонов» в минулому робив подібні проекти для Росії та Ірану»[725].

В 2018 р. Україна поставила один танк «Оплот» до Сполучених Штатів Америки. Йдеться про вивчення американською стороною українських технологій та ймовірне військово-технічне співробітництво з Україною. Надаючи США модель танка «Оплот», Україна де-факто поділилася зі Сполученими Штатами своїми військовими технологіями.

Defese Blog повідомляє, що армія США отримала від України сучасний 3D-радар для протиповітряної оборони. Очікується, що український радар може бути використаний для аналізу технологій[726].

---

[723] Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[724] Бадрак В. В. Експорт XXI: ставки на технології. *Дзеркало тижня*. № 2. 2003.

[725] Украина без крыльев: Почему «Антонов» ушел в крутое пике. URL: https://112.ua/statji/ukraina-bez-krylev-pochemu-antonov-ushel-v-krutoe-pike-452391.html.

[726] США получили новый украинский 3D-радар для ПВО. URL: https://www.segodnya.ua/ukraine/ssha-poluchili-novyy-ukrainskiy-3d-radar-dlya-pvo--1167587.html.

Дніпровське конструкторське бюро «Південне» передало організації «Науково-технічний центр короля Абдул-Азіз» (Ер-Ріяд, Саудівська Аравія) документацію на генератор імпульсного електромагнітного випромінювання, повідомляє сайт Національного промислового порталу. Видання зазначає, що така зброя, яка використовує мікрохвильове випромінювання, може спровокувати перевантаження і руйнування електричних мереж противника, а українські розробки можуть знадобитися саудівцям для модернізації повітряних бомб КАВ-500 або Mark 84. У жовтні 2018 року повідомлялося, що спільна американсько-ізраїльська делегація таємно відвідала Україну, де ознайомилася з кількома зразками найважливішого озброєння, включаючи системи ППО С-300[727].

Слід погодитись із Б. Щеглюком, який зазначає, що «однією з основних умов успішного експорту військових технологій є функціонування дієвої системи охорони інтелектуальної власності, що відповідає вимогам міжнародних стандартів»[728]. Опинившись без належної охорони за кордоном, РІД українського ОПК можуть повернутися в Україну, однак уже у вигляді власності іноземних фізичних і юридичних осіб, які встигли закріпити за собою права власності на інтелектуальний продукт, який у свій час був виготовлений Україною за рахунок бюджетних коштів. А це завдає шкоди не лише самим учасникам співробітництва, але також і національним інтересам держави.

Інтелектуальна власність відноситься до завдань національної безпеки та в більшості тісно пов'язана із державною таємницею. Це не випадково, адже відповідно до Закону України «Про державну таємницю»[729] до державної таємниці відноситься, зокрема, інформація про НДДКР, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види продукції та технологічні процеси, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України.

Слід зазначити , що Звід відомостей, що становлять державну таємницю[730], включає:

- відомості про відкриття, винаходи, науково-технічні рішення, які можуть бути використані для потреб оборони держави;
- відомості про нові технології створення (модернізації) зразків ОВТ для потреб оборони, що спрямовані на поліпшення їх бойових можливостей або конструктивних (експлуатаційних) характеристик.

---

[727] Украина передала Саудовской Аравии документы на микроволновое оружие, способное разрушать электросети. URL: https://strana.ua/news/182568-ukraina-otdala-saudovskoj-aravii-dokumentatsiju-na-mikrovolnovoe-oruzhie.html.

[728] Щеглюк Б. П. Експорт військових технологій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*, No1 (30), 2014 р.С. 150–57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2& I21DBN= U J R N & P 2 1 D B N = U J R N & I M A G E _ F I L E _ D O W N L O A D =1&Image_file_name=PDF/spa_2014_1_22.pdf.

[729] Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 р. Редакція від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

[730] Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12.08.2005. № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

Особливо гострою є проблема вирішення багатьох питань у сфері інтелектуальної власності в системі забезпечення ЗС України ОВТ, так як на кожному етапі розроблення ОВТ, особливо новітнього, створюються та/або використовуються ОПІВ. Тому на кожному етапі постає питання щодо забезпечення їх правомірного використання та охорони прав всіх зацікавлених сторін, адже практика показує, що у оборонній сфері відбувається багато порушень прав інтелектуальної власності[731, 732].

Науковець О. Свергунов зазначає, що «при співпраці з транснаціональними корпораціями (інвестиції, спільне виробництво, закупівля технологій тощо) також виникають проблеми інтелектуальної власності. Особливо ці проблеми виявляються при виробництві та розробках ОВТ, експорті продукції військового призначення в треті країни»[733].

Однією з основних умов успішного експорту військових технологій, як зазначає Б. Щеглюк «що однією з основних умов успішного експорту військових технологій є функціонування дієвої системи охорони

інтелектуальної власності, що відповідає вимогам міжнародних стандартів»[734]. Саме тому експерти погоджуються, що для забезпечення ЗС України новітнім ОВТ, успішного імпорту та експорту військових технологій Україна має суттєво підвищити якість системи охорони інтелектуальної власності.

Вчені та фахівці відзначають, що проблеми з інтелектуальною власністю особливо гостро постають при розробках ОВТ та здійсненні міжнародного ВТС, зокрема акцентують увагу на тому, що «українським експортерам значну проблему створює незахищеність інтелектуальної власності»[735]. Оскільки товари військового призначення та подвійного використання створюються на основі ОПІВ, то права на ці об'єкти потребують відповідної охорони, здійснення якої при ВТС має свої особливості, які необхідно враховувати при врегулюванні комплексу питань щодо забезпечення права власності на результати інтелектуальної діяльності. Ігнорування питань інтелектуальної власності призводить до відсутності ефективного захисту не тільки прав авторів ОПІВ, а також державних інтересів при ВТС. Зокрема, під час закупівлі ОВТ не укладаються компенсаційні (офсетні) договори, а при реалізації спільних проектів не здійснюється захист власних результатів інтелектуальної діяльності.

---

[731] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Порушення прав інтелектуальної власності при військово-технічному співробітництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* № 5. 2017. С. 32–43.

[732] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Можливі порушення прав інтелектуальної власності при розробленні озброєння та військової техніки. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* № 4. 2017. С. 38–48.

[733] Свергунов О. О. Тенденції розвитку оборонної промисловості в умовах глобалізації. *Стратегічні пріоритети*, №1 (22), 2012 р. С. 154–160.

[734] Щеглюк Б. П. Експорт військових технологій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*, No1 (30), 2014 р. С. 150–57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM= 2&I21DBN= UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2014_1_22.pdf.

[735] Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір : зб. матлів «круглого столу» / В. М. Бегма; за заг. ред. О. В. Литвиненка. К. : НІСД, 2011. 80 с.

Питання розвитку наукової і науково-технічної діяльності в інтересах безпеки і оборони, забезпечення інноваційного розвитку ОПК, розроблення, освоєння і впровадження інновацій та новітніх технологій розглядаються багатьма вченими та фахівцями. Фахівці НІСД зазначають, що «реформування вітчизняної науки має бути спрямоване на забезпечення її конкурентоспроможності та формування наукового підґрунтя соціально-економічного розвитку країни на інноваційній основі. Наука повинна стати одним із ключових чинників вирішення масштабних завдань, пов'язаних із модернізацією країни, зміцненням її обороноздатності та національної безпеки»[736]. Науковці зазначають, що «розвивати оборонну промисловість на інноваційній основі можна, спираючись на розвиток інноваційної системи в Україні. Важливо також вирішити на законодавчому рівні питання про права інтелектуальної власності на результати наукових досліджень, використаних під час розробок ОВТ. Актуальним є вивчення досвіду провідних країн (США, ЄС та ін.) щодо впровадження інноваційних моделей розвитку ОПК України. У сфері ОПК розвинених країн формується від 50 до 70% інноваційних технологій, які потім використовуються іншими галузями»[737].

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[738] запроваджує експертизу в галузі державного експортного контролю для вирішення питання про можливість надання відповідних дозволів або надання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю. Проте державна експертиза проводиться без з'ясування таких важливих з точки зору охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів питань, як перевірка технологій, їх складових на патентну чистоту та відповідність нормам техногенної та екологічної безпеки, технічного регулювання, міжнародним і національним стандартам.

Порядок проведення експертизи щодо товарів, міжнародні передачі яких підлягають державному експортному контролю, суб'єктів господарювання, які мають намір здійснювати міжнародні передачі таких товарів, та державних замовників у сфері оборони, які мають намір здійснювати імпорт товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, визначає Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю, що затверджене постановою КМ України[739]. Проте і в зазна-

---

[736] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

[737] Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов; упоряд. В. М. Маркелов, [за заг. ред. В. М. Бегми]. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

[738] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003. № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[739] Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова КМ України від 15.07.1997 № 767. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

ченій Постанові жодної мови про перевірку щодо дотримання прав інтелектуальної власності не йдеться.

Більш детально положення щодо державної експертизи висвітлено в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[740], де зазначено, що під час проведення державної експертизи технологій та їх складових, створених або придбаних за бюджетні кошти, які передаються юридичним особам, що зареєстровані в інших країнах, обов'язково визначаються, серед іншого, патентна чистота технологій, їх складових. У разі якщо під час державної експертизи технологій та/або їх складових буде виявлено запатентовані об'єкти, майнові права інтелектуальної власності на які планується передати для використання за межами України, та встановлено, що в державі, де їх буде використано, не забезпечується захист таких прав, особа, якій належать ці права і яка надає ліцензію на використання запатентованих складових технологій, зобов'язана вжити заходів для належного захисту зазначених прав у державі, де їх буде використано, відповідно до міжнародних вимог.

Проте ці положення не поширюються на експорт технологій та/або їх складових, що регламентуються Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[741].

Крім того, положення щодо погодження трансферу та реєстрації технологій, створених або придбаних за бюджетні кошти, які передаються юридичним особам, що зареєстровані в інших країнах, які встановлюються цим же законом, теж не поширюються на експорт технологій та/або їх складових, що регламентуються Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[742].

Відповідно до постанови КМ України зовнішньоекономічні договори про здійснення експорту технологій повинні містити положення щодо охорони прав інтелектуальної власності або щодо визначення обсягу і порядку переходу права цієї власності до іншої особи: «Суб'єктам господарювання під час укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів рекомендується включати до цих договорів (контрактів), серед іншого, положення щодо охорони прав інтелектуальної власності або визначення обсягу та порядку переходу такого права до іноземного суб'єкта (включається тільки у разі експорту технологій)»[743].

---

[740] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України від 14.09.2006 р. № 143. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16.

[741] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[742] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[743] Про затвердження Порядку державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів Постанова КМ від 06.06.2012 р. № 500. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/500-2012-%D0%BF.

Разом з тим, непоодиноким є випадки, коли у зовнішньоекономічних договорах (контрактах) про здійснення експорту технологій не містяться положення щодо охорони прав інтелектуальної власності та захисту державних інтересів на українські ОВТ. В результаті можливі порушення прав інтелектуальної власності[744].

Запобігти цьому можливо лише чітким визначенням в законодавстві зобов'язань усіх суб'єктів щодо забезпечення охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів щодо ОПІВ на всіх етапах розроблення ОВТ та здійснення ВТС, а також розширенням переліку порушень та відповідальності за їх здійснення, особливо за вчинення дій, що створюють загрозу порушення прав інтелектуальної власності, а також за невжиття заходів щодо забезпечення захисту державних інтересів.

Тому, законодавство України, що регулює ВТС, потребує удосконалення, зокрема в частині зобов'язання сторін забезпечити охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності, що використовується у рамках такого співробітництва.

6.7. Науково-технічне співробітництво в інтересах інтелектуальної безпеки.

Наукове-технічне співробітництво може включати наступні види діяльності:

- участь українських організацій у проектах Співтовариства у сферах спільної діяльності;
- вільний доступ та спільне використання дослідницького обладнання, а також збору даних, що стосуються спільної діяльності;
- візити та обмін науковими кадрами з метою участі в семінарах, симпозіумах і робочих нарадах;
- спільна реалізація наукових програм та спільні дослідження;
- організація спільних заходів щодо наукового та технологічного розвитку;
- впровадження нових технологій;
- обмін науково-технічною інформацією;
- обмін досвідом у наукових дослідженнях.
- участь у цивільних космічних дослідженнях та використання космічного простору;
- взаємне використання прикладних космічних технологій.

При здійсненні цих та, можливо, інших видів міжнародної науково-технічної діяльності необхідно здійснювати заходи щодо охорони інтелектуальної власності та захисту прав авторів ОПІВ, а також національних інтересів. На цьому акцентує увагу і Угода про асоціацію між Україною та Європейським Співтовариством (ЄС): «Співробітництво також може включати обмін досвідом у створення сприятливих умов проведення досліджень та впровадження нових технологій і належного захисту відповідних прав інтелектуальної, промислової та комерційної

[744] Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Порушення прав інтелектуальної власності при військово-технічному співробітництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5. 2017. С. 32–43.

власності»[745]. А відповідно до Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво[746] спільні дослідницькі проекти здійснюються лише після того, як учасники проекту затвердять спільний план розпорядження технологіями та визначать механізм розподілу прав на інформацію та інтелектуальну власність, що створюється чи передається між Сторонами, як зазначено в додатках до цієї Угоди.

Крім того, існує цілий ряд керівних документів НАТО, в яких визначаються вимоги та підходи щодо порядку використання прав інтелектуальної власності в кооперативних програмах та надаються рекомендації стосовно визначення договірних умов щодо інтелектуальної власності при укладенні контрактів на проектування та розробку ОВТ.

Серед операцій купівлі-продажу інтелектуальної діяльності зі створення та виробництва ТВП, коли предметами є продукти інтелектуальної праці, виділяються операції з придбання патентів і ноу-хау, купівлі ліцензій, продажу результатів НДДКР.

Помітне місце в зовнішньоторговельних операціях із купівлі-продажу результатів інтелектуальної діяльності посідає комерційний обмін продукцією НДДКР у військово-технічній сфері. Йдеться про домовленості з виконання НДДКР, виконання замовлень з підготовки науково-технічної документації, наукового устаткування, дослідних зразків виробів і матеріалів, проведення науково-технічних експертиз тощо.

Ці питання мали би регулюватися міждержавними угодами України з членами альянсу про співробітництво у сфері науки та інтелектуальної власності. Наприклад, в Угоді між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій»[747] чітко виписані норми щодо інтелектуальної власності, конфіденційної інформації та передачі технологій. Зокрема порядок поводження з інтелектуальною власністю та діловою конфіденційною інформацією, створеною або наданою в ході спільної діяльності, здійснюваної згідно із цією Угодою, передбачено в додатку I «Права власника інтелектуальної власності». Положення про безпеку інформації та передачу технологій викладено в додатку II «Зобов'язання стосовно забезпечення безпеки», які є невід'ємною частиною цієї Угоди й застосовуються до всіх видів діяльності, що здійснюється на підставі цієї Угоди.

Підсумовуючи дослідження системи забезпечення обороноздатності України та роль інтелектуальної безпеки в цій системі, зазначимо:

- реалізація життєво важливого завдання держави — захист суверенітету і територіальної цілісності країни, для чого потрібно створити систему забезпечення обороноздатності держави, яка здійснювала б організацію та координацію діяльності органів

[745] Угода про співробітництво у сфері науки і технологій між Україною та Європейським Співтовариством. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194.
[746] Угода про співробітництво у сфері науки і технологій між Україною та Європейським Співтовариством. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194.
[747] Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій. Закон України від 15.04.2009 р. № 1262. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-17.

виконавчої влади з питань розробки концепцій, програм і планів у сферах військово-технічного забезпечення оборони країни, мобілізаційної підготовки держави до оборони, а також розвитку оборонно-промислового комплексу, науки й технологій на користь забезпечення оборони та безпеки держави;

- система забезпечення обороноздатності держави — це система, яка містить сукупність підсистем політичних, економічних, воєнних, соціальних, правових, морально-психологічних та інших заходів щодо підготовки держави до відбиття можливої військової агресії, запобігання і припинення воєнних конфліктів;
- система забезпечення обороноздатності держави — це система, яка містить сукупність підсистем політичних, економічних, воєнних, соціальних, правових, морально-психологічних та інших заходів щодо підготовки держави до відбиття можливої військової агресії, запобігання і припинення воєнних конфліктів. Вона складається з підсистем, які дозволяють забезпечити її належний рівень та включає:
  1) формування оборонної політики держави;
  2) науково-технічний потенціал національної безпеки;
  3) нормативно-правове забезпечення обороноздатності;
  4) необхідний якісний склад чисельності Збройних Сил України;
  5) спрямування економіки країни до забезпечення оборони держави;
  6) оснащення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою;
- серед пріоритетів державної оборонної політики має бути: систематичне удосконалення організаційно-правових засад воєнної політики, зокрема керівних документів з питань забезпечення обороноздатності; своєчасне виявлення та адекватне реагування на загрози національним інтересам України у воєнній сфері; оснащення збройних сил України сучасними зразками та системами озброєння і військової техніки (ОВТ), створених на основі впровадження новітніх технологій;
- досягнення основної мети оборонної політики з підготовки держави до збройного захисту від зовнішньої агресії, що реалізується в оснащені ЗС України сучасним ОВТ, розробленим на основі передових досягнень науково-технічного прогресу, неможливе без впровадження та належної охорони прав інтелектуальної власності з урахуванням особливостей набуття та здійснення майнових прав інтелектуальної власності у сфері оборони;
- науково-технічний потенціал національної безпеки — є здатність та готовність науки та техніки ефективно вирішувати наявні та перспективні завдання, які постають перед інтелектуальною безпекою, а саме здатність та готовність науки та техніки ефективно вирішувати завдання зміцнення обороноздатності держави, відповідно до сформованих керівництвом потреб, які характеризуються розміром воєнного науково-технічного потенціалу;
- впровадження досягнень передових науково-технологічних розробок є найбільш ефективним способом підвищення конкурен-

тоспроможності країни, а у структурі національних інтересів на перший план виходить володіння передовими технологіями, а також правильне скерування державою потоку нововведень, охорони прав інтелектуальної власності їх комерціалізації, надання інвестиційним компаніям пільгових можливостей до фінансування інноваційної діяльності, що може надати потужного поштовху розвитку економіки у тих галузях, які держава окреслить як провідні, зокрема в і напрямку інтелектуальної безпеки;

- нині оборонна промисловість України має розглядатися не як ізольована соціально-економічна система, а така, що є складником промисловості держави, а що суттєво позитивно впливає на економіку та її інноваційний розвиток, а для підвищення боєздатності ЗС України вкрай необхідно оснащення їх сучасними видами та зразками ОВТ, які мають засновуватися на найновіших науково-технічних досягненнях;
- нормативно-правове забезпечення обороноздатності призначене для досягнення основної мети оборонної політики з підготовки держави до збройного захисту та подальшого розвитку цих положень в інших нормативно-правових актах для їх практичної реалізації з підготовки економіки країни для забезпечення оснащення ЗС України новітнім ОВТ, розробленим на основі використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ);
- впровадження інтелектуальної власності в напряму підготовки професійності особового складу ЗС України, при розробці сучасного високотехнологічне озброєння, військової та спеціальної техніки, розвитку військової інфраструктури буде відповідати критеріям набуття повноправного членства України в НАТО;
- потрібно посилити впровадження інтелектуальної власності в напряму підготовки професійності особового складу ЗС України, при розробці сучасного високотехнологічне озброєння, військової та спеціальної техніки, розвитку військової інфраструктури, що буде відповідати критеріям набуття повноправного членства України в НАТО;
- впровадження досягнень передових науково-технологічних розробок є найбільш ефективним способом підвищення конкурентоспроможності країни, а у структурі національних інтересів на перший план виходить володіння передовими тхнологіями;
- лише правильне скерування державою потоку нововведень, забезпечення їх охорони у тому чилі шляхом отримання патентів, комерціалізація ОПІВ, надання інвестиційним компаніям пільгових можливостей до фінансування інноваційної діяльності може надати потужного поштовху розвитку економіки у тих галузях, які держава окреслить як провідні, зокрема і в напрямку інтелектуальної безпеки;
- оскільки Україна сама не виготовляє всю необхідну номенклатуру ОВТ та комплектуючих виробів, то постає потреба отримання відсутніх зразків ОВТ від міжнародних партнерів, а також для

створення сучасного ОВТ підприємства ОПК України є потреба залучати багато виробів іноземних держав, а також все більше розраховувати на взаємодію з міжнародними партнерами у галузі обміну технологіями та реалізацію спільних високотехнологічних науковомістких проектів, що сприятиме зростанню рівня інтелектуальної безпеки України;

- необхідним для України є впровадження такої практики військово-технічного співробітництва (ВТС) з іноземними державами при імпорті ОВТ, що суттєво зменшуватиме навантаження на бюджет та економіку країни загалом, а також забезпечить отримання передових технологій за рахунок використання при закупівлі ОВТ офсетних схем;
- ігнорування питань інтелектуальної власності призводить до відсутності ефективного захисту не тільки прав авторів ОПІВ, а також державних інтересів при ВТС. Зокрема, під час закупівлі ОВТ не укладаються компенсаційні (офсетні) договори, а при реалізації спільних проектів не здійснюється захист власних результатів інтелектуальної діяльності;
- новітні технології та ОПІВ визначають якість сучасних зразків ОВТ, які пропонуються для експорту та отримуються за імпортом — це напряму впливає на розвиток національної безпеки та оборони країни. Вирішення цих проблемних завдань щодо захисту державних інтересів за напрямом інтелектуальної безпеки має знайти своє відображення при формуванні державної політики у сфері ВТС;
- законодавство України, що регулює ВТС, потребує удосконалення, зокрема в частині зобов'язання сторін забезпечити охорону прав на ОПІВ, що використовується у рамках такого співробітництва.

3.2. Особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів

Розглянемо особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері та зупинимось на більш детальному правовому регулюванні захисту національних інтересів, що дозволяє в історичному зрізі дослідити посилення потреби зростання інтелектуальної безпеки в оборонній сфері.

Зростання інтелектуальної безпеки в оборонній сфері залежить від формування ефективної інноваційної політики забезпечення обороноздатності держави, яка залежить від оснащення ЗС України сучасними видами та зразками ОВТ, що є головною особливістю подальшого правового регулювання захисту національних інтересів .

Оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ здійснюється шляхом: *по-перше*, розробленням новітніх зразків науково-дослідними установами; *по-друге*, виробництвом розробок підприємствами ОПК, *по-третє*, отриманням ОВТ в процесі міжнародного ВТС. Розроблення новітніх зразки ОВТ здійснюється в процесі науково-технічної діяльності (НТД) з використання ОПІВ.

Питання інтелектуальної власності буде відігравати і після перемоги України, особливо при отриманні і передачі нових технологій. Тому, дослідження проблемних питань розвитку інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів є є своєчасним.

Обороноздатність є важливою складовою національної безпеки, яка відтворює державну політику оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ за напрямом розвитку інтелектуальної безпеки в оборонній сфері діяльності.

Доцільно зупинитись на окремих особливостях інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів, метою чого предметно поглибити дослідження окремих проблемних питань на цьому напрямку.

До першої особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів віднесемо потребу подолання недооцінки її правового забезпечення у відповідних законодавчих актах.

Вчені визначають процес вироблення національної політики як сукупність стадій, факторів, умов, діяльності суб'єктів політики та груп впливу в процесі вибору стратегічних цілей, а також їх закріплення у відповідних документах (законах, програмах, доктринах тощо). Важливо підкреслити, що національна політика інтелектуальної безпеки в оборонній сфері України знайшла своє осмислення після формування сфери інтелектуальної власності, а раніше лише в окремих статтях ряду законів не прямо, а як поняття «безпека», діяльність силових структур, окремих складових національної безпеки стосовно оновлення військової техніки.

Це проглядається в історичному зрізі формування державної політики забезпечення національної безпеки та оборони в Україні з позиції права інтелектуальної безпеки з перших днів незалежності.

Першим законодавчим актом, який заклав концептуальну основу національної стратегії у питаннях безпеки та національних інтересів, стала Декларація про державний суверенітет України, прийнята ще до проголошення незалежності України 16 липня 1990 р. Верховною Радою Української РСР[748]. Хоча визначення самого поняття «безпека» в Декларації немає, але розглядаються питання не лише екологічної безпеки, а в основному зовнішньої та внутрішньої безпеки, які обмежувалися питаннями діяльності силових структур: збройних сил, внутрішніх військ та органів державної безпеки. Тобто в поняття національної безпеки включалися проблеми оборони держави, забезпечення громадського порядку та основи зовнішніх відносин.

Наступним нормативно-правовий документом, який мав стратегічне значення для сфери національної безпеки України, став Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.[749].

---

[748] Декларація про державний суверенітет України прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. № 55. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text.

[749] Про проголошення незалежності України Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text.

В преамбулі документу першим згадується такий фактор як *«смертельна небезпека, що нависла була над Україною»*, тобто іншими словами — загроза національній безпеці, що носила критичний для нашої держави характер. Документом вводяться такі поняттям як «безпека», «інтереси українського народу», «право нації на самовизначення» тощо.

Проте це були документи перехідного періоду. Але вже буквально з перших місяців незалежності законодавці почали приймати закони, які закладали перші камінці у фундамент національної безпеки та оборони.

Закон України від 06.12.1991 р. № 1932 «Про оборону України»[750] встановлював засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони. Крім того цей Закон наводив визначення основних термінів, зокрема таких як оборона України та обороноздатність держави, розглядав питання підготовки держави до оборони. Відповідно до цього Закону підготовка держави до оборони включала, серед іншого: забезпечення розвитку воєнної науки, формування науково-технічного і технологічного набутку для створення високоефективних засобів збройної боротьби.

Закон України від 06.12.1991 р. № 1934 «Про Збройні Сили України»[751] визначав функції, склад ЗС України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними.

Закон України від 25.03.1992 р. № 2232 «Про військовий обов'язок і військову службу»[752] здійснював правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначав загальні засади проходження в Україні військової служби.

Закон України від 21.10.1993 р. № 3543 «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[753] встановлював правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначав засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також обов'язки підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, повноваження і відповідальність посадових осіб та обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів.

Закон України від 21.01.1994 р. № 3855 «Про державну таємницю»[754] регулював суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інфор-

---

[750] Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 р. № 1932. Редакція від 03.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

[751] Про Збройні Сили України Закон України від 06.12.1991 р. № 1934. Редакція від 15.06.202. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1934-12#Text.

[752] Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25.03.1992 р. № 2232. Редакція від 23.04.2022. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text.

[753] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію Закон України від 21.10.1993 р. № 3543. Редакція від 02.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3543-12#Text.

[754] Про державну таємницю. Закон України № 3855 від 21.01.1994. Редакція від 15.03.2022. URL: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

мації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Крім того, цей Закон встановлював, що до державної таємниці відноситься інформація у сферах оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, зокрема:

- у сфері оборони: *про винаходи, дослідження і розробку нових зразків озброєння в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони та про результати таких досліджень і розробок* (абз. 5. п. 1 ст. 8, Розділ II);
- у сфері економіки, науки і техніки: *про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, предметом яких є створення новітніх складних зразків озброєння, військової або спеціальної техніки* (абз. 5. п. 2 ст. 8, Розділ II);.

У Конституції України, окрім фундаментальних понять основ національної безпеки, передбачено створення і функціонування координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України — Ради національної безпеки і оборони України, попередником якої була створена ще 1992 р. Рада національної безпеки при Президентові України. У Конституції в загальній формі юридично закріплюються мета, функції, компетенція, принципи взаємодії державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

Водночас розпочалася активна законотворча робота у сфері безпеки. Першим нормативним документом, який на системному рівні врегульовував питання забезпечення національної безпеки, стала Концепція національної безпеки України, прийнята Верховною Радою України у 1997 р.[755] (далі — Концепція), яка в подальшому в 2003 р. втратила чинність.

Цим документом закладалися основи концептуалізації державної політики національної безпеки та вперше в законодавчій практиці України було встановлено визначення самих понять «державна політика національної безпеки», «національна безпека» та «національні інтереси».

Визначалося, що державна політика національної безпеки являє собою сукупність всіх складових (аспектів) державної політики, оскільки функціонування держави в межах кожного з них позначається на національній безпеці держави позитивно або негативно. Відповідно розглядати державну політику національної безпеки необхідно як ціле, не розкладаючи її на окремі складові. Тобто сферу національної безпеки становить вся сукупність суспільного життя держави.

Наступним документом у сфері забезпечення національної безпеки став Закон України від 05.03.1998 р. № 183 «Про Раду національної безпеки і оборони України»[756], який визначав правові засади організації та

---

[755] Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80# Text (втратила чинність на підставі Закону № 964 від 19.06.2003 Про основи національної безпеки України).

[756] Про Раду національної безпеки і оборони України. Закон України від 05.03.1998 р. № 183. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text.

діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції. Оскільки відповідно до Конституції України, Концепція національної безпеки має бути затверджена законом, то 19 червня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основи національної безпеки України»[757], який визначав основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життедіяльності. Закон розвивав положення Концепції, зокрема уточнював визначення таких термінів як національна безпека, національні інтереси, загрози національній безпеці, об'єкти національної безпеки, суб'єкти забезпечення національної безпеки та їх повноваження. Проте деякі положення Концепції не лише не вдосконалили, але навіть не використали, зокрема надзвичайно важливе визначення СНБУ. Згодом і цей Закон втратив чинність на підставі Закону від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України»[758].

Важливим актом у системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки став і прийнятий 1 липня 2010 р. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[759]. Цим Законом визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України. У ст. 2, зокрема, зазначено, що внутрішня політика ґрунтується на принципі, в першу чергу, на принципі пріоритетності захисту національних інтересів, а у ст. 6 до основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони належить зміцнення обороноздатності держави, забезпечення оснащення ЗС України новітніми видами військової техніки та озброєнь, відновлення спроможності оборонно-промислового комплексу щодо впровадження новітніх технологій.

Зазначені акти визначали, що підвищення спроможності вітчизняного ОПК має здійснюватися, серед іншого, за рахунок:

- створення системи безперервного забезпечення наукових установ і виробничих підприємств оборонно-промислового комплексу інформаційними, аналітичними та іншими матеріалами щодо світових досягнень у сфері науки, техніки і технологій, розвитку ОВТ;
- підвищення ефективності наукової і науково-технічної діяльності в інтересах безпеки і оборони;
- забезпечення інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу;

---

[757] Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 р. № 964. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2469 від 21.06.2018).

[758] Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

[759] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. Редакція від 08.07.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.

• розроблення, освоєння і впровадження новітніх технологій;
• збереження та розвитку базових і критичних технологій.

У цих документах набагато більше уваги було приділено науковій і науково-технічній діяльності, інноваційному розвитку, впровадженню новітніх технологій, але питанням інтелектуальної безпеки ще не розглядалися, що стало одночасно, на нашу думку, початковою основою розвитку інтелектуальної безпеки сфері оборони. Проте зазначені документи були згодом скасовані Указом Президента України[760]. Не зважаючи на це, завдання, які ставились для вирішування, актуальні повсякчас.

У подальшому, Указами Президента України було затверджено «Воєнну доктрину України»[761], яка визначала систему поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів; «Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»[762], яка визначала систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі, сформованих на основі оцінки безпекового середовища та фінансово-економічних можливостей держави, здійснених у рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони України.

Від липня 2018 р. функцію Концепції національної безпеки виконує Закон України «Про національну безпеку України»[763]. Цей Закон визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, а також їм визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони. Закон визначає розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, та зазначає, що Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Закон зазначає, що реалізація Стратегії національної безпеки та Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України здійснюється на основі національного інтелектуального потенціалу.

---

[760] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. №121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

[761] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print1452601562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[762] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

[763] Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. Редакція від 15.06.2022 - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[764] в п. 1 ст. 6 до основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони відносить *«своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».*

З кожним роком все більше науковців приділяють свою увагу дослідженням проблем інтелектуальної власності у сфері національної безпеки. Незважаючи на різні підходи та погляди на ці питання, вчені погоджуються з тим, що інтелектуальна власність відіграє все більш значну роль у сфері національної безпеки, особливо у забезпеченні обороноздатності держави. Акцентують увагу і на значних викликах і загрозах, пов'язаних з тим, що проблемні питання стосовно інтелектуальної власності не вирішуються на державному рівні.

Зокрема Г. Ситник відзначає, що проблеми у сфері національної безпеки, які потребують відповідних державно-управлінських рішень, мають розглядатися ще на стадії свого зародження. Це дозволяє здійснити системний аналіз проблемних питань, які виникають в процесі розробки політики національної безпеки та обґрунтувати раціональні варіанти шляхів її реалізації[765].

Зазначимо, що до національних інтересів інтелектуальної безпеки в оборонній сфері знаходить своє місце не тільки існуючі проблеми розвитку суспільства, але й ті непередбачувані ситуації і явища, що потребують встановлення причин їхньої появи та виявлення шляхів своєчасного розв'язання в оборонній сфері з використанням ОПІВ. У цьому випадку важливими повинні бути відповідні державно-політичні рішення, що відповідають наявним проблемам, а також програми та інструменти їхньої реалізації в цій сфері діяльності[766]. При цьому вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

Зазначимо також, що основними завданнями суб'єктів СНБУ є постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються через призму сфери інтелектуальної безпеки шляхом прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву. А негативних факторів у сфері національної безпеки чимало. Зовсім не враховується вплив на національну безпеку (особливо на обороноздатність) розвитку інтелектуальної безпеки та всебічного використання ОПІВ.

Підсумовуючи зазначене, можна відмітити, що національна політика України у сфері інтелектуальної безпеки і оборони була спрямована на забезпечення оснащення ЗС України сучасними видами та зразками ОВТ, яка має здійснюватися на основі розвитку воєнної науки, впровадження

---

[764] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI. Редакція від 08.07.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.
[765] Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.
[766] О. В. Лаврук Сутність поняття державної політики Університетські наукові записки, 2018 № 67–68, с. 254–263.

новітніх технологій. А це передбачає активне використання РІД, зокрема ОПІВ, що вимагає все більшої уваги до вирішення проблемних питань щодо використання інтелектуальної власності в оборонній сфері, особливо стосовно захисту національних інтересів. Проте сучасне законодавство України у сфері національної безпеки і оборони не розглядає в повному обсязі проблеми інтелектуальної безпеки в оборонній сфер.

Державна політика інтелектуальної безпеки в оборонній сфері повинна передбачати заходи щодо запобіганню виникненню та нейтралізації джерел загроз національній безпеці та обороноздатності, в тому числі враховувати розвиток сфери інтелектуальної власності, що відноситься до наступної особливості.

До другої особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів віднесемо потребу посилення її відображення у стратегії національної безпеки України, що є основою для розробки програмних документів та прийняття рішень у сфері безпеки і оборони.

Нова редакція Стратегії національної безпеки України затверджена Указом Президента України 14 вересня 2020 р.[767] В ній розглянуто найважливіші питання сфери національної безпеки:

I. Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки.

II. Поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов.

III. Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

IV. Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони.

V. Ресурси, необхідні для реалізації Стратегії.

Зазначено також, що Стратегія є основою для розроблення ще 15 документів (стратегій) щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації. Стратегія національної безпеки України також зазначає, що Україна зміцнить бойовий потенціал ЗС України шляхом, зокрема оснащення новими високотехнологічними зразками ОВТ, а для гарантування безпеки необхідно, серед іншого, стимулювати інновації та запроваджувати новітні технології; визначити та впровадити надійний механізм контролю за використанням нових технологій.

Комплекс заходів щодо всеохоплюючої оборони України визначено Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121 «Про Стратегію воєнної безпеки України»[768]. Стратегія воєнної безпеки України передбачає

---

[767] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

[768] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. №121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

використання новітніх високотехнологічних засобів ведення збройної боротьби, проте про розвиток науки та інновацій в ній, на жаль, не йдеться.

Закон України «Про основи національної безпеки України» 2003 р.[769] до загроз національним інтересам і національній безпеці України у науково-технологічній сфері відносив, зокрема, «недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності».

Крім того, до загроз національної інтелектуальної безпеки віднесено також інші проблеми, які напряму пов'язані з охороною інтелектуальної власності:

- невизначеність державної науково-технологічної політики;
- неконтрольований витік інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;
- наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн;
- неефективність державної інноваційної політики,
- низька конкурентоспроможність продукції;
- нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії.

Відповідно до цього Закону для мінімізації цих та інших загроз, забезпечення національної безпеки України потребує проведення виваженої державної політики у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Але незважаючи на те, що це Закон втратив чинність, окремі його положення залишаються актуальними і сьогодні.

З прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469[770], загрози національній безпеці в ньому не визначено, лише в ст. 5 зазначено, що загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони. Але у зазначених документах досі не визначено загрози національній безпеки, які пов'язані зі зростаючою роллю інтелектуальної безпеки у всіх сферах суспільного життя та міжнародного співробітництва. Проте українські вчені акцентують увагу на тому, що загрози національній безпеки нікуди не зникли, а їх вплив лише посилюється. Більше того, наразі ситуація стосовно захисту національних інтересів щодо інтелектуальної безпеки в оборонній сфері тільки погіршується. В новій редакції Стратегії національної безпеки України розглядаються загрози національній безпеці та національним інтересам України, які пов'язані з питаннями інтелектуальної власності. Попри те, що серед загроз національній безпеці та національним інтересам України відзначено, що *«сучасні темпи переозброєння*

[769] Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 р. № 964. Втрата чинності від 08.07.2018 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text.
[770] Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 р., № 2469. Редакція від 15.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text .

Збройних Сил України, інших складових сил оборони на новітні (модернізовані) зразки не забезпечують потреби», серед зазначених до розроблення документів відсутні стратегії розвитку науково-технічної сфери та сфери інтелектуальної власності. Може тому, що *«джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики»*[771]. Проблема загострюється ще і тому, що Стратегія національної безпеки України є основою для розробки програмних документів та прийняття рішень у сфері безпеки і оборони. Оскільки, на нашу думку, в Стратегії відсутні питання інтелектуальної безпеки, то і в інших документах у сфері безпеки і оборони вони не розглядатимуться, а відтак не знайдуть свого вирішення.

Комплекс заходів щодо всеохоплюючої оборони України визначено в Стратегії воєнної безпеки України[772], в який визначається, що досягнення цілей державної політики у сфері оборони здійснюватиметься шляхом формування та реалізації, зокрема дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення Збройних Сил України сучасним, побудованим за новітніми технологіями ОВТ.

Таким чином, законодавство України з питань національної безпеки та оборони визначає необхідність використання науково-технічних досягнень та впровадження *новітніх технологій* задля підвищення обороноздатності держави. Проте питання щодо інтелектуальної безпеки, яка складає основу цих досягнень та технологій, не розглядаються, що потребує їх посилення.

До основних напрямів національної політики з питань інтелектуальної безпеки, належать, серед іншого і такі, що безпосередньо стосуються інтелектуальної власності:

- розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь;
- стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;
- забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності.
- вжиття комплексних заходів щодо захисту та розвитку науково-технологічного потенціалу;
- виявлення й усунення причин науково-технологічного відставання України;
- створення ефективних механізмів боротьби з відпливом інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;
- спрямування інвестицій у новітні технології;
- розширення міжнародного співробітництва з метою залучення новітніх технологій.

---

[771] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text п. 22..

[772] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 25.03.2021 р. №121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

Реалізація цих напрямів неможлива без всебічного аналізу впливу питань інтелектуальної безпеки на сферу національної безпеки і оборони України.

Щоб забезпечити належний рівень обороноздатності держави ці заходи мають бути спрямовані на створення та впровадження новітніх технологій у всіх сферах, особливо при розробці ОВТ. А це передбачає створення та використання ОПІВ. Проте положення стосовно питань інтелектуальної власності у всіх нормативно-правових актах носять суто декларативний характер без визначення конкретних завдань щодо усунення можливих загроз та вирішення проблемних питань. Вирішувати ці питання мала би державна науково-технічна політика, яка визначає діяльність держави щодо питань, пов'язаних з науковою, науково-технічною діяльністю, та державна політика інтелектуальної безпеки в оборонній сфері, які повинні передбачати комплекс заходів щодо забезпечення захисту національних інтересів. Тим більше, що Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[773] до основних засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері відносить *«забезпечення ефективного захисту відповідно до міжнародних стандартів права інтелектуальної власності, в тому числі авторських і суміжних прав»*.

Суттєвого значення на цьому напрямку має Закон України «Про інноваційну діяльність»[774], який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, до об'єктів інноваційної діяльності відносить, серед іншого, нові знання та інтелектуальні продукти, а інноваційний продукт має бути реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності. Закон визначає, що до основних принципів державної інноваційної політики належить також здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок. Проте які саме заходи мають здійснюватися для захисту вітчизняної продукції, а відтак і захисту національних інтересів, жодного документа не існує і поки залишається на рівні декларацій.

Згідно із Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність»[775] до основної мети державної науково-технічної політики відноситься, зокрема:

- *зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;*
- *створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності.*

Проте це залишається декларацією, оскільки досягнення цієї мети потребує вирішення проблем інтелектуальної власності, а щодо цього

---

[773] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. Редакція від 08.07.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.

[774] Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.06.2002 р. № 40. Редакція від 12.04.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Tex.

[775] Про наукову та науково-технічну діяльність Закон України від 26.11.2015 р. № 848. Редакція від 06.04.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

Закону[776], то в п. 1 ст. 64 зазначено: *«Набуття, охорона та захист прав інтелектуальної власності на науковий та науково-технічний (прикладний) результат здійснюються відповідно до законодавства. У разі порушення права інтелектуальної власності його захист здійснюється у порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством».* А в п. 2 ст. 64 передбачено, що *«Передача майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за рахунок коштів державного бюджету, та виплата винагороди творцям за використання зазначених об'єктів здійснюються у порядку, встановленому Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» щодо передачі прав на технології, створені за бюджетні кошти, та виплати винагороди авторам технологій та (або) їх складових».* Тобто всі питання щодо охорони та захисту прав інтелектуальної власності мають вирішуватися в рамках спеціального законодавства з питань інтелектуальної власності.

До третьої особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів віднесемо формування системи охорони інтелектуальної власності.

Що стосується формування системи охорони інтелектуальної власності, то вона регулюються Конституцією України, відповідними кодексами, законами України, Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та НПА відповідних ЦОВВ, а також міжнародними угодами, учасницею яких є держава Україна.

Так, в історичному зрізі, що передує правовому регулюванню інтелектуальної безпеки, формування сфери інтелектуальної власності в Україні розпочалось ще до проголошення незалежності України, а саме утворенням згідно постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 16 серпня 1991 р. № 146[777] Комітету по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів УРСР, в структурі якого був сформований відділ інформатизації, винахідництва і патентно-ліцензійної діяльності. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1992 р. № 72 «Про затвердження Положення про Комітет по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів України»[778] Комітет мав організувати роботу по формуванню та реалізації державної наукової й науково-технічної політики.

В липні 1992 р. постановою Кабінету Міністрів України № 396[779] був створений Державний комітет України з питань науки і технологій.

---

[776] Про наукову та науково-технічну діяльність Закон України від 26.11.2015 р. № 848. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

[777] Питання Комітету по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів Української РСР. Постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 16.08.91 N 146 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/146-91-%D0%BF.

[778] Про затвердження Положення про Комітет по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.92. № 72 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/72-92-%D0%BF.

[779] Питання Державного комітету України з питань науки і технологій. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.92. № 396. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-92-%D0%BF.

Одним з головних завдань Державного комітету було визначено розробка та реалізація державної науково-технічної політики. Указом Президента України від 3 серпня 1995 р. № 697[780] на базі Державного комітету України з питань науки і технологій утворено Державний комітет України з питань науки, техніки та промислової політики.

З прийняттям Конституції України[781] повноваження щодо визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики перейшли до Верховної Ради України, яка реалізує їх шляхом прийняття відповідних законів. Проте пропозиції щодо законодавчого врегулювання проблемних питань життєдіяльності суспільства, зокрема у сфері інтелектуальної власності, розробляють як відповідні центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), так і різні дорадчі органи.

Участь у формуванні національної політики у сфері інтелектуальної власності приймали свого часу такі ЦОВВ: Міністерство України у справах науки і технологій; Державний комітет України з питань науки та інтелектуальної власності; Міністерство освіти і науки України.

Головним органом у системі ЦОВВ з формування та забезпечення реалізації національної політики у сфері інтелектуальної власності сьогодні є Міністерство економіки України[782].

Значну допомогу ЦОВВ у формуванні державної політики у сфері інтелектуальної власності здійснювали також консультативно-дорадчі та координаційні органи, такі як: Рада з питань інтелектуальної власності та трансферу технологій при Президентові України (Указ Президента України № 1295/99 8 жовтня 1999 р., який втратив чинність на підставі Указу Президента № 491/2000 від 22.03.2000 р.); Рада з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України (Указ Президента України № 409/96 від 11 червня 1996 р., який втратив чинність на підставі Указу Президента № 664/2009 від 21.08.2009); Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності при Кабінеті Міністрів України (Постанова Кабінету Міністрів України № 316 від 16 лютого 2000 р, яка втратила чинність на підставі Постанови КМ № 753 від 18.08.2005 р.); Національна рада з питань науки, інновацій та сталого розвитку України при Президентові України (Указ Президента України № 409/96 від 11 червня 1996 р., який втратив чинність на підставі Указу Президента № 492/2010 від 02.04.2010 р.).

Попри таку трансформацію з органами, відповідальними за формуванням національної політики у сфері інтелектуальної безпеки, спільними зусиллями ЦОВВ та консультативно-дорадчих органів, вдалося створити законодавчу базу, що забезпечує охорону прав на ОПІВ і в цілому відповідає вимогам, що встановлені міжнародними правовими актами, проте не в повній мірі це задовольняє державні інтереси щодо вирішення наявних проблемних питань.

---

[780] Про утворення Державного комітету України з питань науки, техніки та промислової політики. Указ Президента України від 03.08.1995 р. № 697. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697/95.

[781] Конституція України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/254% D0%BA/96-вр.

[782] Питання Міністерства економіки. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10.

Продюсер

Міністерство економіки України сьогодні згідно з Законом України від 16 червня 2020 р. № 703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності»[783] та Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1267-р від 13 жовтня 2020 р. «Про Національний орган інтелектуальної власності»[784] продовжуватиме забезпечувати формування та реалізацію національної політики у сфері інтелектуальної власності. При цьому деякі функції (зокрема, видача патентів, свідоцтва) переходять від Мінекономіки до НОІВ.

Таким чином, головним органом у системі ЦОВВ щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інтелектуальної безпеки сьогодні визначено Міністерство економіки України[785] та створений Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ).

Для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності у сфері інтелектуальної безпеки залучаються в межах своєї компетенції органи державної влади, до яких відносяться Антимонопольний комітет України, Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Міністерство економіки України. Вказані державні інституції в межах своєї компетенції вирішують питання, пов'язані з охороною, захистом та примусовим виконанням права інтелектуальної власності у адміністративному порядку, мають забезпечувати створення та ефективне функціонування механізмів охорони прав інтелектуальної власності та контролю за дотриманням норм законодавства в цій сфері.

Зазначимо, що ефективне забезпечення інтелектуальної безпеки в оборонній сфері можливе за умови дотриманням прав всіх суб'єктів права інтелектуальної власності лише при належному функціонуванні державної системи охорони інтелектуальної власності, яка складається з відповідної нормативно-правової бази та структури органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізацію єдиної державної політики щодо інтелектуальної безпеки.

Державною системою охорони інтелектуальної власності в системі інтелектуальної безпеки є структура державних органів виконавчої влади, які розробляють законодавчі та нормативно-правові акти, що встановлюють правила взаємовідносин у сфері інтелектуальної власності та забезпечують виконання цих правил всіма суб'єктами інтелектуальної власності.

МО України, як інституція націлена в рамках своєї компетенції на впровадження державної політики у сфері інноваційної діяльності та охорони прав інтелектуальної власності у воєнній сфері. Вона також націлена здійснювати управління такою важливою діяльністю як захист

[783] Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності. Закон України № 703-IX 16 червня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20#Text.

[784] Про Національний орган інтелектуальної власності. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1267-р від 13 жовтня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1267-2020-%D1%80#Text.

[785] Питання Міністерства економіки Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10.

авторських прав і суміжних прав, охорони прав на об'єкти промислової власності, забезпечення науково-технологічної та інноваційної діяльності, при виконанні ДОЗ, перш за все при створенні ОВТ. З цією метою в ній повинна діяти відповідна адміністративна установа.

Наявність проблем у цій сфері чимало, відзначають науковці. Зокрема, О. Шевченко акцентує увагу на тому, що не визначено чіткий порядок управління інтелектуальною власністю, а також не створено ефективних правових і організаційних механізмів передачі розробникам і залучення в економічний обіг прав на результати науково-технологічної діяльності в оборонному секторі економіки[786].

На теперішній час координацію заходів щодо охорони інтелектуальної власності в ЗС України мав би здійснювати Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки (ЦНДІОВТ) Збройних Сил України. Проте цей підрозділ, що займався питаннями охорони інтелектуальної власності ліквідовано, а зазначена установа займається лише пропагуванням винахідництва і раціоналізації в ЗС України. Підтвердженням постійних адміністративних змін в системи охорони інтелектуальної власності в ЗС України свідчить еволюція розвитку підрозділу з питань охорони інтелектуальної власності в МО України в період з 1998 по 2015 рр., яка наведена на рис. 3.2.

Слід зазначити, що визначальну роль серед державних замовників відіграє МО України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. При цьому залишається вимога забезпечення правової охорони, захисту та ефективного використання ОПІВ, що є важливим елементом супроводження НДДКР за ДОЗ на всіх етапах життєвого циклу ОВТ у ЗС України та контролю при здійсненні ВТС.

Для забезпечення виконання функцій, пов'язаних зі створенням, використанням, патентуванням та ліцензуванням прав на технології та їх об'єкти, з нашої позиції, доцільно МО України та інші ЦОВВ створити структурні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а також у межах повноважень — підрозділи в установах науки, освіти та інших державних установах, що належать до оборонної сфери. Фахівці зазначених підрозділів мають працювати не лише з питань забезпечення належної правової охорони та ефективного використання створених ОПІВ на користь власних підприємств, але і, в першу чергу, на виявлення ОПІВ, які можуть належати до сфери національної безпеки і оборони. У разі виявлення таких ОПІВ інформацію щодо них необхідно надавати за підпорядкованістю для прийняття відповідного рішення. Проте ця вимога не виконується майже всіма ЦОВВ — державними замовниками. Але ж саме ці підрозділи призначені здійснювати роботу щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності у ЦОВВ та захисту інтересів ЦОВВ щодо реалізації прав на ОПІВ, виявляти та попереджувати можливі порушення.

---

[786] Шевченко О. В. Проблемні питання розвитку науково-технологічного потенціалу ОПК України Стратегічні пріоритети, №4(17), 2010 р. с. 103–108.

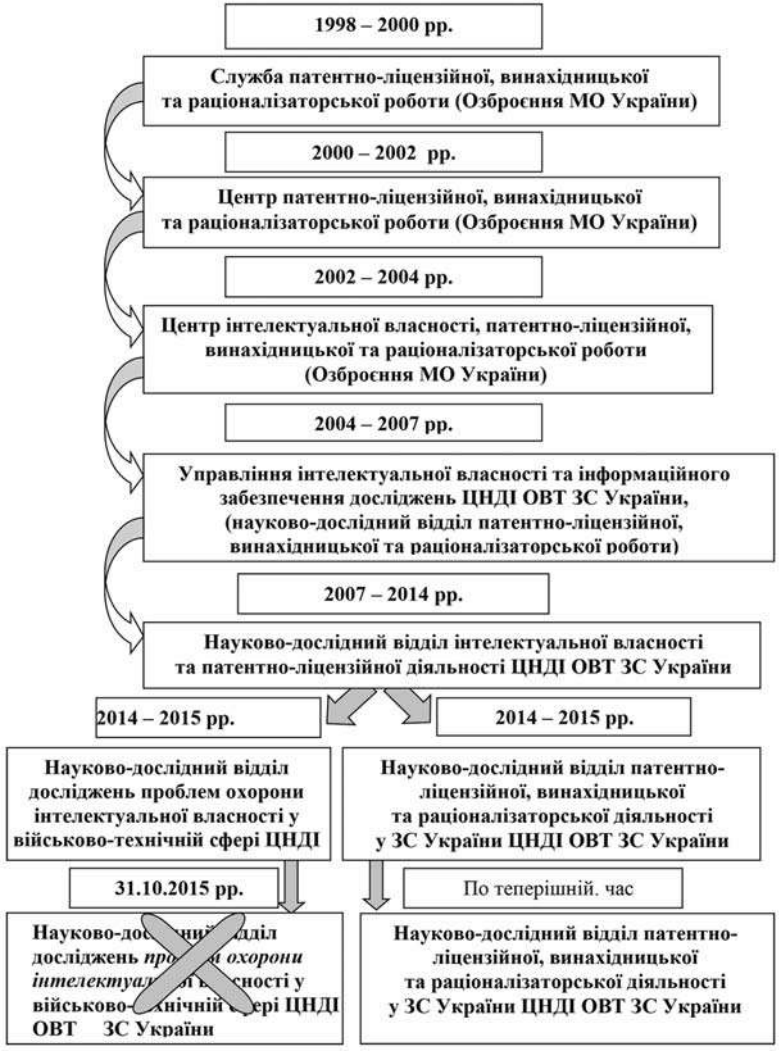

Рис. 3.2. Еволюція розвитку підрозділу з питань охорони

Зазначимо, що Указом Президента України до істотних внутрішніх факторів, що мають безпосередній вплив на розвиток ВТС, віднесено також і невизначеність механізмів та недосконалість нормативно-правової бази забезпечення використання прав інтелектуальної власності[787]. За дорученням Президент України Кабінету Міністрів України потрібно було розробити законопроект стосовно порядку набуття прав на ОПІВ, що створені за рахунок коштів державного бюджету України[788]. Проте зазначений законопроект не розроблено.

Доцільно звернути увагу на те, що недостатньо розроблена система правового захисту інтересів держави в процесі економічного та цивільно-правового обігу НДДКР військового, спеціального та подвійного призначення за ДОЗ, та правового врегулювання питань розподілу прав на створені в процесі виконання державного замовлення ОПІВ між державним замовником, виконавцем цього замовлення та авторами цих об'єктів, залучення ОПІВ до цивільного обороту, передачі на комерційних засадах прав на ОПІВ, що створені повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі «ноу-хау». Сьогодні ще відсутні спеціальні законодавчі акти, які регламентують відносини стосовно використання комерційної таємниці та введення в цивільний обіг ОПІВ, створених з використанням коштів державного бюджету. Відсутні закони про порядок використання службових ОПІВ, зокрема ОПІВ, що створені військовослужбовцями, а також виплати винагороди авторам ОПІВ. Не врегульовано питання виплати роялті за використання ОПІВ при виконанні державного, особливо оборонного, замовлення.

Окрім цього в оборонній сфері відбувається багато порушень прав інтелектуальної власності, що вимагає врегулювання питань щодо визначення відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності державними замовниками, виконавцями ДОЗ та авторами службових ОПІВ при розробленні ОВТ. Ці порушення призводять до відсутності ефективного захисту не тільки прав авторів ОПІВ, а також державних інтересів стосовно інтелектуальної власності в системі національної інтелектуальної безпеки.

У той же час, звернемо увагу, що Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[789] передбачено відповідні правові вимоги, за якими суб'єктами трансферу технологій визнаються ЦОВВ у сфері освіти і науки, а також інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які беруть участь у закупівлі, передачі та/або використанні технологій. Відповідно до ст. 7 цього закону ЦОВВ провадять згідно з їх положеннями наукову та науково-технічну діяльність. Національна та галузеві академії наук, у

---

[787] Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року: Указ Президента України від 27.08.2003. № 913. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/913/2003.

[788] Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні Указ Президента України від 27.04.2001 р. № 285. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/285/2001.

[789] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України від 14.09.2006 р. № 143. Редакція від 16.10.2020 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16.

складі яких перебувають науково-виробничі об'єднання, підприємства, установи і організації, можуть створювати і/або використовувати технології та їх складові. Щодо інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції захисту національних інтересів, то тут, з нашої позиції, визначальну роль має відігравати МО України та підпорядковані йому підрозділи та інституції, які на цьому напрямку повинні формувати та впровадити в життя державну політику інтелектуальної безпеки.

Представництва державних замовників з оборонного замовлення на підприємствах під час контролю якості зразків ОВТ мають також приймати участь у виявленні ОПІВ, що створені (використані) при виготовленні ОВТ.

Слід зазначити, що визначальну роль серед державних замовників відіграє МО України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. Проте структурний підрозділ, який був створений для організації в МО України робіт щодо охорони інтелектуальної власності ліквідовано. При цьому залишається вимога забезпечення правової охорони, захисту та ефективного використання ОПІВ, що є важливим елементом супроводження НДДКР за ДОЗ на всіх етапах життєвого циклу ОВТ у ЗС України та контролю при здійсненні ВТС. Одночасно, є потреба у здійсненні експертизи звітної науково-технічної документації не лише на відповідність вимогам ТТЗ, а також дотримання зобов'язань стосовно охорони інтелектуальної власності залишається.

Розвиток інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції організації забезпечення інтелектуальної безпеки в оборонній сфері можливий за умови діяльності такого структурного підрозділу для організації в МО України робіт щодо охорони інтелектуальної власності, який, на наш погляд, має:

- забезпечувати формування баз даних про технології та їх складові, що створені за кошти державного бюджету організаціями і підприємствами, які входять до сфери їхнього управління, забезпечують доступ до них осіб, заінтересованих у використанні певних технологій та їх складових;
- брати участь у формуванні відповідних реєстрів технологій та їх складових, подавати клопотання про внесення певних технологій та/або їх складових до державного реєстру технологій;
- готувати та подавати уповноваженому органу пропозиції щодо найбільш ефективних шляхів використання і/або трансферу технологій та їх складових, у першу чергу вітчизняного походження;
- забезпечувати захист прав на ОПІВ, які є складовими технологій, брати участь у підготовці договорів про трансфер технологій;
- забезпечувати своєчасне подання до уповноваженого органу звітів про патентно-кон'юнктурні, наукові дослідження, конструкторські, проектні, випробувальні роботи, пов'язані із створенням і використанням технологій та їх складових, патентуванням та ліцензуванням;

- здійснювати контроль за передачею майнових прав на технології та їх складові, що створені за бюджетні кошти, науково-виробничим об'єднанням та підприємствам, до сфери діяльності яких належить використання цих технологій, за виплатою ними винагороди авторам складових технологій відповідно до укладеного з ними договору;
- здійснювати контроль за веденням обліку складових технологій у складі майна науково-виробничих об'єднань, підприємств, установ і організацій, яким передані права на їх використання, у тому числі нематеріальних активів, які є такими об'єктами тощо.

Таким чином, в оборонній сфері залишається потреба у створенні єдиної скоординованої системи охорони інтелектуальної власності, як у процесі розроблення ОВТ, так і при здійсненні ВТС.

До четвертої особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів віднесемо створення ОПІВ, оформлення прав на них та впровадження їх в процесі розроблення ОВТ для оснащення ЗС України.

Зазначимо, що національна політика щодо сфери інтелектуальної власності спрямована лише на охорону конкретних ОПІВ і захист прав правовласників цих ОПІВ без врахування впливу інтелектуальної безпеки на всю СНБУ. Звернемо увагу на те, що Цивільний кодекс України містить в своїй основі загальні положення, а спеціальні Закони України охороняють лише конкретні ОПІВ, ніяк не розглядаючи їх вплив на сферу національної безпеки України, зокрема науково-технічної безпеки, що передбачає захищеність наукового потенціалу держави, наявних в країні конкурентоспроможних технологій.

Слід зазначити, що Верховна Рада України приділяла увагу розгляду питань інтелектуальної власності, зокрема провела у 2007 р. парламентські слухання «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування»[790], на яких відзначалося чимало недоліків у законодавчому забезпеченні охорони інтелектуальної власності. У своїй постанові Верховна Рада України відмітила, що *«залишається незадовільним стан виконання вимог законів у сфері права інтелектуальної власності, на недостатньому рівні здійснюється аналіз ефективності положень законодавства в цій сфері та стану його правозастосування, міністерства із запізненням реагують на неузгодженість положень вітчизняних законів, проблеми їх застосування».* Верховна Рада України констатувала, що недосконаліть сфери законодавчого забезпечення правової охорони інтелектуальної власності все ще є одним з чинників, який перешкоджає створенню в Україні ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності.

Зокрема відзначалось, що[791]:

---

[790] Про Рекомендації парламентських слухань Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування: Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007. № 1243. URL: http://zakon4.rada.gov.ua.

[791] Там само.

«Не врегульовано належним чином питання охорони об'єктів інтелектуальної власності; гальмується розвиток системи підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у бюджетних установах, організаціях та на підприємствах, діяльність яких пов'язана зі створенням та використанням об'єктів промислової власності; є потреба запровадження механізму підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах.

Законодавством не врегульовано питання щодо запобігання поданню заявок на винаходи в зарубіжні країни без попереднього подання заявок в Україні, що, зокрема, призводить до неконтрольованого відтоку нових технологій та їх інтелектуальних складових за кордон. Кримінальним кодексом України не визначено відповідальності за вчинення зазначених дій. Потребує більш чіткого врегулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи об'єкти, що створені повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету та інших централізованих коштів».

Водночас, законодавство з правового регулювання інтелектуальної безпеки не враховує особливості створення та використання ОПІВ у військово-технічній сфері, що ускладнює забезпечення захисту національних інтересів держави. В законодавстві України визначено поняття «інтелектуальна власність» та охарактеризовано систему її правової охорони. Одночасно, зазначене відсутнє в документах у сфері безпеки і оборони. На нашу думку, ці поняття враховує *чотири складові*:

1) створення ОПІВ,

2) оформлення прав на них,

3) використання ОПІВ,

4) здійснення захисту прав інтелектуальної власності.

У тому числі не враховуються державні інтереси на ОПІВ в оборонній сфері у разі їх порушення як в межах країни, так і за кордоном.

Оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ залежить, зокрема, від спроможності ОПК щодо впровадження новітніх технологій, забезпечення високого науково-технічного рівня, новизни та патентної чистоти зразків ОВТ.

Саме у військово-технічній сфері створюються ОПІВ, що належать до сфери національної безпеки та оборони, і держава зобов'язана забезпечити їх захист. Крім того, новітні розробки, що мають важливе оборонне значення, майже завжди належать до державної таємниці та потребують відповідної охорони. А це потребує належної охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів у процесі виробництва ОВТ, що потребує закріплення в нормативно-правових документах. Необхідний рівень обороноздатності держави досягається у спосіб формування та реалізації оборонно-промислової політики (ОПП), метою якої є розроблення та виробництво ОВТ і оснащення ними ЗС України.

Таким чином, з нашої позиції, *охорона інтелектуальної власності в системі національної безпеки України — це цілеспрямована діяльність центральних органів влади військово-технічної сфери та суб'єк-*

тів права інтелектуальної власності щодо забезпечення особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності на результат інтелектуальної, творчої діяльності за напрямом озброєння, військової й спеціальної техніки, застосування передбачених законодавством заходів у разі порушення належних тій чи іншій особі прав, а також захисту державних інтересів задля підвищення обороноздатності держави.

Розроблення ОВТ для оснащення ЗС України та інших військових формувань здійснюється згідно Закону України «Про оборонні закупівлі»[792]. Відповідно до цього закону власником ОПІВ, створених за бюджетні кошти при виконанні оборонних закупівель, є держава в особі державних замовників. Володіння, розпорядження та використання, у тому числі на умовах оренди, за результатами виконання оборонних закупівель, здійснюються відповідно чинного законодавства, з додержанням зобов'язань з охорони прав на створені об'єкти права інтелектуальної власності[793].

Зазначимо, що Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[794], визначає повноваження ЦОВВ у сфері трансферу технологій, до яких належить забезпечення захисту прав на ОПІВ, які є складовими технологій, та брати участь у підготовці договорів про трансфер технологій.

Одночасно, зауважимо, що Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»[795] визначає, що передача майнових прав на ОПІВ, створені за рахунок коштів державного бюджету, та виплата винагороди творцям за використання зазначених об'єктів здійснюються у порядку, встановленому Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[796]. Проте, у цьому законі зазначено, що майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання НДДКР, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються виконавцями органам державної влади, які здійснюють фінансування зазначених НДДКР, лише у разі якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці. Закон також визначає вимоги до державної експертизи, яка має проводиться для технологій та/або їх складових, які закуповуються за бюджетні кошти, зокрема і при розробленні ОВТ для оснащення ЗС України.

Відмітимо, що під час проведення державної експертизи технологій та їх складових обов'язково визначаються, зокрема[797]:

---

[792] Про оборонні закупівлі Закон України від 17.07.2020 р. № 808. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

[793] Про оборонні закупівлі Закон України від 17.07.2020 р. № 808. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

[794] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України від 14.09.2006 р. № 143. Редакція від 16.10.2020. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Tex.

[795] Про наукову та науково-технічну діяльність. Закон України від 26.11.2015 р. № 848. Редакція від 06.04.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

[796] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України від 14.09.2006 р. № 143. Редакція від 16.10.2020. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[797] Там само.

- технологічний рівень і новизна технологій;
- конкурентоспроможність технологій та продукції, яка буде виготовлена із застосуванням цих технологій;
- патентна чистота технологій, їх складових.

Таким чином, законодавство України відзначає, що в процесі розроблення ОВТ власником ОПІВ є держава з додержанням зобов'язань щодо охорони прав на створені ОПІВ, але майнові права на технологію та/або її складові передаються виконавцями органам державної влади лише у разі, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці.

Згідно законодавства України[798; 799], власником ОПІВ, створених за державний бюджет в результаті виконання оборонних закупівель, є держава в особі державних замовників. Оскільки державні замовники не є суб'єктами господарювання, то і права власності на ОПІВ вони не можуть мати. Таким чином, врегулювати свої відносини з розробниками ОВТ у правовому полі вони не можуть. Необхідно або змінювати законодавство, або ж шукати обхідні шляхи.

Порядок виконання державного оборонного замовлення визначено постановою Кабінету Міністрів України «Питання державного оборонного замовлення»[800]. Цією постановою затверджено, зокрема, Типовий державний контракт на виконання НДДКР за державним оборонним замовленням, в якому присутній розділ «Право інтелектуальної власності», пунктом 32 якого передбачено, що *«майнові права інтелектуальної власності на науково-технічну продукцію, право на її використання, розпорядження та на дозвіл або заборону використання іншими особами в установленому порядку передаються виконавцем замовникові».* Крім того, до обов'язків замовника належить, серед іншого, забезпечувати охорону прав на створені ОПІВ, а виконавець зобов'язаний провести перевірку щодо патентної чистоти ОПІВ, що використовуються під час виконання роботи, запатентувати ОПІВ, що створені під час виконання роботи, та після підписання сторонами акту приймання-передачі укласти договір із замовником щодо передачі йому майнових прав на ці ОПІВ. Останнє ж автоматично тягне за собою необхідність належного захисту державних інтересів стосовно результатів інтелектуальної діяльності, що створюються за рахунок державного бюджету.

Зауважимо, що у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність»[801] визначено «товар», як *«будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі)»*, а у Законі України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового

---

[798] Про оборонні закупівлі Закон України від 17.07.2020 р. № 808. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

[799] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України від 14.09.2006 р. № 143. Редакція від 16.10.2020. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

[800] Питання державного оборонного замовлення Постанова Кабінету Міністрів України № 464. від 27.04.2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/464-2011-%D0%BF.

[801] Про зовнішньоекономічну діяльність Закон України від 16.04.1991 р. № 959. Редакція від 01.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text.

призначення та подвійного використання»[802] щодо визначення товарів військового призначення ОПІВ відсутні, у той же час запроваджується державний експортний контроль, метою якого є забезпечення захисту інтелектуальної безпеки.

Відповідно до постанови КМ України зовнішньоекономічні договори про здійснення експорту технологій повинні містити положення щодо охорони прав інтелектуальної власності або щодо визначення обсягу і порядку переходу права цієї власності до іншої особи: *«Суб'єктам господарювання під час укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів рекомендується включати до цих договорів (контрактів), серед іншого, положення щодо охорони прав інтелектуальної власності або визначення обсягу та порядку переходу такого права до іноземного суб'єкта (включається тільки у разі експорту технологій)»*[803].

Важливою складовою забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави також є міжнародне ВТС, яке посідає особливе місце серед складових забезпечення обороноздатності держави, оскільки виконує декілька важливих завдань:

- отримання нових технологій для розвитку промислової бази виробництва сучасного ОВТ;
- поставка вітчизняних розробок ОВТ на експорт;
- закупівля (отримання) відсутніх у власному виробництві зразків ОВТ;
- науково-технічне співробітництво.

В процесі виконання цих завдань створюються та використовуються ОПІВ, які потребують відповідної охорони. Тому вирішення проблемних питань стосовно захисту державних інтересів щодо інтелектуальної власності має знайти своє відображення при формуванні національної політики у сфері ВТС.

Новітні технології та ОПІВ визначають якість сучасних зразків ОВТ, які пропонуються для експорту та отримуються по імпорту, а це напряму впливає на національну безпеку та оборону.

Державна політика у сфері ВТС формується на підставі основних положень політики національної безпеки та оборони, яка передбачає, серед іншого, розширення міжнародного співробітництва з метою залучення новітніх технологій[804]. Метою ВТС є забезпечення національних інтересів і безпеки держави, оснащення ЗС України сучасним ОВТ, іншими товарами військового призначення, розвиток експортного потенціалу ОПК, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної галузі України[805].

---

[802] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549. Редакція від 05.04.2022. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[803] Про затвердження Порядку державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів Постанова КМ № 500 від 06.06.2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/500-2012-%D0%BF .

[804] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 01.07.2010 р. № 2411. Редакція від 08.07.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.

[805] Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва. України з іноземними державами: Указ Президента України від 21.04.1999. № 422. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99.

Згідно Указу Президента України № 913 від 27.08.2003 р.[806], ВТС з іноземними державами стають складовою не тільки державної зовнішньої політики, а також і внутрішньої політики, оскільки цей зв'язок розглядається як один з основних чинників науково-технологічного розвитку вітчизняного ОПК. Це також є джерелом надходження коштів для розроблення новітніх технологій, створення й закупівлі ОВТ для потреб ЗС України, а до пріоритетних напрямів державної політики у сфері ВТС відносять сприяння заходам щодо набуття прав на ОПІВ та їх правової охорони

Указом Президента України № 276 від 20.03.2002 р.[807] визначено, що загальними повноваженнями для всіх ЦОВВ, які беруть участь у ВТС, є, серед іншого, участь у заходах із забезпечення захисту продукції, яку розроблено і виготовлено підприємствами і яка є їх інтелектуальною власністю.

З метою додержання учасниками ВТС вимог законодавства запроваджується державний контроль у цій сфері. Державному контролю, серед іншого, підлягає стан охорони прав на ОПІВ[808]. Проте, які конкретно повноваження щодо охорони прав інтелектуальної власності для кожного ЦОВВ і яким чином вони повинні взаємодіяти з цього питання, не визначено.

Таким чином, в Україні є потреба у вирішенні проблеми інтелектуальної безпеки захисту інтелектуальної власності в оборонній сфері при розробленні ОВТ та здійсненні міжнародного ВТС, так і при її реалізації.

До п'ятої особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів віднесемо надання відповідних дозволів або надання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів.

Укладання договорів з установами та підприємствами інших держав здійснюється відповідно до законодавства України про ВТС з іноземними державами на підставі міжнародних угод. Оскільки міждержавних угод щодо охорони інтелектуальної власності практично не укладено, то і зовнішньоекономічні договори (контракти) про здійснення експорту технологій, у тому числі як результатів відповідних робіт, не містять положення щодо охорони прав інтелектуальної власності та захисту державних інтересів. Тому, при укладенні договорів про ВТС не здійснюється узгодження на рівні учасників ВТС щодо порядку охорони та розподілу прав на ОПІВ, що створені кожною зі сторін. В ре-

---

[806] Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 р: Указ Президента України від 27.08.2003 № 913. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/913/2003.

[807] Про розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами: Указ Президента України 20.03.2002 № 276. Редакція від 30.11.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2002#Tex.

[808] Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами: Указ Президента України від 21.04.1999 № 422. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99.

зультаті можливі порушення прав інтелектуальної власності, на які детально вже зверталось увага[809].

Постановою КМ України затверджено «Порядок укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами»[810]. Дія цього Порядку поширюється на випадки укладення офсетних договорів, пов'язаних із державними договорами (контрактами), якими передбачена закупівля за імпортом продукції оборонного призначення, а до видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами належить, серед іншого, передача майнових прав інтелектуальної власності.

Ці порушення призводять до відсутності ефективного захисту не тільки прав авторів ОПІВ, а також державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ, які містяться в товарах військового призначення, що пропонуються для експорту. Запобігти цьому можливо лише чітким визначенням в законодавстві зобов'язань усіх суб'єктів щодо забезпечення охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів щодо ОПІВ на всіх етапах розроблення ОВТ та здійснення ВТС, а також розширенням переліку порушень та відповідальності за їх здійснення, особливо за вчинення дій, що створюють загрозу порушення прав інтелектуальної власності, а також за невжиття заходів щодо забезпечення захисту державних інтересів.

Серед переліку документів, які подає суб'єкт для отримання дозволу чи висновку на право експорту товарів, вивезення товарів для демонстрації на виставках і ярмарках, реклами, проведення випробувань та з іншою метою відсутні будь-які документи стосовно забезпечення охорони інтелектуальної власності, особливо щодо зобов'язань іноземного суб'єкта — кінцевого споживача.

Форму та зміст звіту про підсумки проведення переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів, визначає Держекспортконтроль. Проте ні в постановах КМ України, ні в наказах Держекспортконтролю нічого не говориться про те, яким чином здійснювати охорону інтелектуальної власності та захисту державних інтересів щодо ОПІВ під час переговорів.

Навіть більше того, якщо в нормативно-правових актах щодо розроблення ОВТ присутні не лише декларативні положення щодо забезпечення охорони інтелектуальної власності, але і спроби унормувати ці питання, то в нормативно-правових актах щодо врегулювання діяльності у сфері ВТС, які приймаються чи редагуються останнім часом, зникають навіть ті положення стосовно інтелектуальної власності, які були присутні в попередніх редакціях документів. Зокрема для одержання повноважень на

---

[809] Зайківський О. Б., Оністрат О. А. Порушення прав інтелектуальної власності при військово-технічному співробітництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5. 2017. с. 32–43.

[810] Про затвердження Порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами Постанова КМ України № 432 від 20 квітня 2011 р. Редакція від 23.02.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-%D0%BF#Text.

участь у ВТС суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності відповідно до постанови КМ України «Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю»[811] мав надавати, серед іншого, погодженого з Мінекономіки, Міноборони, МЗС, інших центральних органів виконавчої влади, залучених до її розгляду, а також СБУ і розвідувальних органів України *план заходів щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам об'єктів права інтелектуальної власності, що містяться в товарах військового призначення, які пропонуються для експорту. Проте вже в редакції цього документа від 28.03.2022 р. зазначена вимога відсутня*.

Порядок та процедури здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання визначено рядом постанов Кабінету Міністрів України[812; 813], в яких виписано все, що стосується ВТС, проте не визначено, який орган конкретно і яким чином здійснюється контроль за дотриманням положень стосовно забезпечення національних інтересів щодо інтелектуальної власності. Методами здійснення державного експортного контролю визначено надання дозволів на здійснення міжнародних передач товарів або проведення переговорів щодо здійснення таких передач.

Для здійснення експорту товарів військового призначення та подвійного використання та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, суб'єкти ВТС повинні отримати від Кабінету Міністрів України відповідні повноваження[814]. Для одержання повноважень суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності надсилає до Держекспортконтролю відповідні документи.

Контроль за використанням суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності повноважень забезпечується спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань державного експортного контролю — Держекспортконтролем, а також іншими ЦОВВ в межах їх компетенції[815; 816].

---

[811] Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю Постанова КМ України № 838 від 08. 06. 1998 р. Редакція від 28.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-98-%D0%BF#Text .

[812] Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення Постанова КМ України № 1807 від 20.11.2003 р. Редакція від 11.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF#Text.

[813] Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання Постанова КМ України № 86. від 28 січня 2004 р. Редакція від 14.11.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#Text.

[814] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України № 549 від 20.02.2003. Редакція від 05.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

[815] Про затвердження Положення про Державну службу експортного контролю України Постанова КМ України № 159 від 31.03.2015 р. Редакція від 03.06.202. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text .

[816] Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну

Експертиза в галузі державного експортного контролю проводиться Держекспортконтролем, в разі потреби із залученням інших ЦОВВ у межах їх компетенції[817; 818].

Документи, подані для одержання повноважень, відповідно до закону України[819] підлягають обов'язковій науковій і науково-технічній експертизі. Експертиза в галузі державного експортного контролю проводиться Держекспортконтролем, в разі потреби із залученням інших центральних органів виконавчої влади у межах їх компетенції[820; 821]. До основних завдань експертизи в галузі державного експортного контролю належить оцінка стану забезпечення захисту інтересів національної безпеки[822], проте питання інтелектуальної власності знову ж таки не розглядаються.

В Порядку державної атестації системи внутрішньофірмового експортного контролю, створеної суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів[823], відсутні будь-які вимоги щодо забезпечення охорони прав інтелектуальної власності та їх захисту, що не сприяє своєчасному виявленню та недопущенню порушень прав інтелектуальної власності.

Забезпечення належної охорони інтелектуальної власності при здійсненні ВТС полягає, насамперед, у своєчасному виявленні та недопущенні можливих порушень прав інтелектуальної власності, визначених законодавством України

Експертиза в галузі державного експортного контроля здійснюється для вирішення питання про можливість надання відповідних дозволів або надання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю. Проте державна експертиза проводиться без з'ясування таких важливих з точки зору охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів питань, як перевірка техно-

---

таємницю Постанова КМ України № 838 від 08.06.1998 р. Редакція від 28.03.2022.- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-98-%D0%BF#Text.

[817] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України № 549. від 20.02.2003. Редакція від 05.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text .

[818] Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова КМ України № 767 від 15.07.1997. Редакція від 28.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-97-%D0%BF#Text.

[819] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[820] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

[821] Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова КМ України від 15.07.1997 № 767. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

[822] Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/51/95-%D0%B2%D1%80.

[823] Про затвердження Порядку державної атестації системи внутрішньофірмового експортного контролю, створеної суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів Постанова КМ України N 1080 від 07.07.2003 р. Редакція від 11.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1080-2003-%D0%BF#Text.

логій, їх складових на патентну чистоту та відповідність нормам техногенної та екологічної безпеки, технічного регулювання, міжнародним і національним стандартам.

Порядок проведення експертизи щодо товарів, міжнародні передачі яких підлягають державному експортному контролю, суб'єктів господарювання, які мають намір здійснювати міжнародні передачі таких товарів, та державних замовників у сфері оборони, які мають намір здійснювати імпорт товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, визначає Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю, що затверджене постановою КМ України[824]. Проте і в зазначеній Постанові жодної мови про перевірку щодо дотримання прав інтелектуальної власності не йдеться.

Більш детально положення щодо державної експертизи висвітлено в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[825], де зазначено, що під час проведення державної експертизи технологій та їх складових, створених або придбаних за бюджетні кошти, які передаються юридичним особам, що зареєстровані в інших країнах, обов'язково визначаються, серед іншого, патентна чистота технологій, їх складових. У разі якщо під час державної експертизи технологій та/або їх складових буде виявлено запатентовані об'єкти, майнові права інтелектуальної власності на які планується передати для використання за межами України, та встановлено, що в державі, де їх буде використано, не забезпечується захист таких прав, особа, якій належать ці права і яка надає ліцензію на використання запатентованих складових технологій, зобов'язана вжити заходів для належного захисту зазначених прав у державі, де їх буде використано, відповідно до міжнародних вимог.

Проте ці положення не поширюються на експорт технологій та/або їх складових, що регламентуються Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[826]. Крім того, положення щодо погодження трансферу та реєстрації технологій, створених або придбаних за бюджетні кошти, які передаються юридичним особам, що зареєстровані в інших країнах, які встановлюються цим же законом, теж не поширюються на експорт технологій та/або їх складових, що регламентуються Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[827].

---

[824] Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова КМ України від 15.07.1997 № 767. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

[825] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України від 14.09.2006 р. № 143. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16.

[826] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Закон України № 549 від 20.02.2003. Редакція від 05.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

[827] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України № 549 від 20.02.2003. Редакція від 05.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

Таким чином, положення щодо проведення державної експертизи та погодження трансферу технологій та їх складових можуть застосовуватись при розробленні ОВТ для оснащення ЗС України, проте не можуть бути застосовані при здійсненні міжнародного ВТС.

Кодексом України про адміністративні правопорушення[828] та відповідними законами України[829; 830] зазначені можливі порушення вимог законодавства в галузі державного експортного контролю, при здійсненні яких настає відповідальність, та обмеження щодо укладання договорів про трансфер технологій, проте тут не сказано про відповідальність за порушення вимог щодо охорони інтелектуальної власності при ВТС, що призводять до відсутності ефективного захисту не тільки прав авторів ОПІВ, а також державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ, які містяться в товарах військового призначення, що пропонуються для експорту.

Одночасно, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»[831] визначає, що у сфері зовнішньоекономічної діяльності можуть застосовуватися майнова та кримінальна відповідальність. Якщо порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або іноземними суб'єктами господарської діяльності цього або пов'язаних з ним законів України призвели до виникнення збитків, втрати вигоди та/або моральної шкоди у інших таких суб'єктів або держави, суб'єкти, що порушили закон, несуть матеріальну відповідальність у повному обсязі. Тобто відповідальність передбачена, але за які саме порушення не визначено, нічого не сказано і про порушення інтелектуальної власності.

Про ефективність формування та реалізації державної політики щодо забезпечення охорони інтелектуальної власності при здійсненні ВТС свідчить стан виконання Указів Президента України у зазначеній сфері. Президент України ще в 1997 р. своїм Указом[832] доручив КМ України затвердити заходи щодо врегулювання порядку міжнародного співробітництва України в науково-технологічній сфері. Цим же Указом визначались завдання силовим структурам подати Президентові України пропозиції щодо створення єдиної системи організації, координації та забезпечення наукових досліджень в інтересах національної безпеки і оборони України, а також подати КМ України пропозиції щодо механізму здійснення та забезпечення централізованого державного ре-

---

[828] Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24). Редакція від 16.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Tex .

[829] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Закон України № 143 від 14.09.2006 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text .

[830] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України № 549 від 20.02.2003. Редакція від 05.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text .

[831] Про зовнішньоекономічну діяльність Закон України від 16.04.1991 р. № 959. Редакція від 01.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text.

[832] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19.09.97 «Про стан науково-технологічної сфери України та невідкладні заходи щодо підвищення ефективності її державного регулювання» Указ Президента України від 13.10.1997 р. № 1147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147/97#Text.

гулювання трансферу технологій, у тому числі подвійного призначення. Аналогічні заходи щодо врегулювання порядку міжнародного співробітництва України в науково-технологічній сфері визначались і Указом Президента України у 2001 р.[833] Президент України відповідним Указом[834] у 2001 р. доручив КМ України підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо запровадження механізмів державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах.

Одночасно, Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[835] зазначає, що закордонне патентування технологій або їх складових, створених за бюджетні кошти, якщо майнові права на них передаються органам державної влади, здійснюється за рахунок коштів, передбачених на такі цілі в Державному бюджеті України. Проте механізму забезпечення виконання цього положення не розроблено.

Фахівці НІСД акцентують увагу на важливості вирішення цих проблем на рівні вдосконалення законодавства стосовно охорони права інтелектуальної власності на результати наукових досліджень, створених та використаних під час розробок ОВТ, та посилення контролю за трансфером технологій при ВТС[836].

Таким чином, в Україні є потреба у вирішенні проблеми інтелектуальної безпеки щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ на стадії реалізації озброєння і військової техніки. Потребує визначення в законодавстві зобов'язань усіх суб'єктів щодо забезпечення охорони інтелектуальної власності та захисту державних інтересів щодо ОПІВ на всіх етапах розроблення ОВТ та здійснення ВТС, а також розширенням переліку порушень та відповідальності за їх здійснення.

Підсумовуючи дослідження особливості інтелектуальної безпеки в оборонній сфері з позиції правового захисту національних інтересів, зазначимо:

- оснащення ЗС України новітніми видами ОВТ здійснюється шляхом розробленням новітніх зразків науково-дослідними установами, виробництвом розробок підприємствами ОПК, отриманням ОВТ в процесі міжнародного ВТС. Розроблення новітніх зразки ОВТ здійснюється в процесі науково-технічної діяльності з використання ОПІВ;
- державна політика України у сфері національної інтелектуальної безпеки і оборони визначає, що забезпечення оснащення ЗС України сучасними видами та зразками ОВТ має здійснюватися на основі розвитку воєнної науки, впровадження новітніх технологій, що передбачає активне використання РІД, зокрема ОПІВ, що вимагає все більшої уваги до вирішення проблемних питань щодо використання інтелектуальної власності в оборонній сфері, особливо стосовно захисту державних інтересів. Проте сучасне законо-

[836] Оборонно-промисловий комплекс України потребує чіткої стратегії розвитку. URL: http://www.uspp.org.ua/news/1466.oboronno-promisloviy-kompleks-ukraini-potrebuchitkoi-strategii-rozvitku.htm.

давство України у сфері національної безпеки і оборони не розглядає існуючі проблеми стосовно захисту державних інтересів щодо інтелектуальної власності як загрози національній безпеці;

- основними завданнями суб'єктів СНБУ є постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються у різних сферах (у тому числі у сфері інтелектуальної безпеки), прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву. Зокрема, зовсім не враховується вплив на національну безпеку (особливо на обороноздатність) розвитку інтелектуальної безпеки та всебічного використання ОПІВ;
- законодавство України з питань національної безпеки та оборони визначає необхідність використання науково-технічних досягнень та впровадження новітніх технологій задля підвищення обороноздатності держави. Проте питання щодо інтелектуальної власності, яка складає основу цих досягнень та технологій, не розглядаються, що потребує їх посилення з позиції інтелектуальної безпеки;
- законодавство України не враховує особливості створення та використання ОПІВ у військово-технічній сфері, що ускладнює забезпечення захисту національних інтересів держави;
- охорона інтелектуальної власності в системі національної безпеки України — це цілеспрямована діяльність центральних органів влади військово-технічної сфери та суб'єктів права інтелектуальної власності щодо забезпечення особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності на результат інтелектуальної, творчої діяльності за напрямом озброєння, військової й спеціальної техніки, застосування передбачених законодавством заходів у разі порушення належних тій чи іншій особі прав, а також захисту державних інтересів задля підвищення обороноздатності держави;
- для розвитку державної системи охорони майнових прав інтелектуальної власності та інноваційної діяльності у воєнній сфері, є потреба у створенні відповідної інфраструктури в МО України та в інших центральних органах виконавчої влади з проведенням необхідних організаційних заходів;
- в оборонній сфері ще не створено єдиної скоординованої системи охорони інтелектуальної власності як у процесі розроблення ОВТ, так і при здійсненні ВТС. Доцільно МО України та інші ЦОВВ створити структурні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а також у межах повноважень — підрозділи в установах науки, освіти та інших державних установах, що належать до оборонної сфери;
- в Україні є потреба у вирішенні проблеми інтелектуальної безпеки щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ на стадії реалізації озброєння і військової техніки. Потребує визначення в законодавстві зобов'язань усіх суб'єктів щодо забезпечення охорони інтелектуаль-

ної власності та захисту державних інтересів щодо ОПІВ на всіх етапах розроблення ОВТ та здійснення ВТС, а також розширенням переліку порушень та відповідальності за їх здійснення;

- положення щодо проведення державної експертизи та погодження трансферу технологій та їх складових можуть застосовуватись при розробленні ОВТ для оснащення ЗС України, проте не можуть бути застосовані при здійсненні міжнародного ВТС;
- недостатньо розроблена система правового захисту інтересів держави в процесі економічного та цивільно-правового обігу НДДКР військового, спеціального та подвійного призначення за ДОЗ, та правового врегулювання питань розподілу прав на створені в процесі виконання державного замовлення ОПІВ між державним замовником, виконавцем цього замовлення та авторами цих об'єктів, залучення ОПІВ до цивільного обороту, передачі на комерційних засадах прав на ОПІВ, що створені повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі ноу-хау.

3.3. Правове регулювання відносин щодо набуття та здійснення майнових прав інтелектуальної власності під час виконання державного оборонного замовлення

Важливою складовою сфери національної безпеки і оборони є розроблення оборонних технологій під час виконання ДОЗ. У рамках розроблення таких технологій можуть створюватися ОПІВ, а саме: винаходи, корисні моделі, промислові зразки та компонування напівпровідникових виробів[837], а також об'єкти авторського права у вигляді комп'ютерних програм, баз даних, конструкторської, технологічної та програмної документації тощо.

У той же час Закон України «Про державне оборонне замовлення», прийнятий у 1999 р. (нова редакція — 2010 р.), жодним чином не врегульовував правовідносини щодо ОПІВ, їх використання та розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на такі об'єкти під час ДОЗ[838]. Зазначений закон втратив чинність з 1 січня 2021 р. на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі»[839].

Розглянемо з початку практику застосування Закону України «Про державне оборонне замовлення» та підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на його виконання, в частині набуття майнових прав інтелектуальної власності на підставі державного контракту про виконання оборонного замовлення.

---

[837] Тверезенко О.О. Охорона інтелектуальної власності в контексті реформування в Україні сфери національної безпеки та оборони. Інтелектуальна власність в Україні: проблеми та перспективи розвитку в інформаційному суспільстві» збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції. Секція 1 Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки (м. Дніпро-Київ, 28–29 листопада 2019 р.). К.: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, 2019. С. 32–35.

[838] Про державне оборонне замовлення: Закон України від 3 березня 1999 р. № 464-XIV. ВВР, 1999. № 17. ст. 111.

[839] Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 р. № 808-IX. Голос України, 2020. № 144.

Розроблення нових видів (зразків) продукції оборонного призначення (далі — зразок) здійснюється виконавцем оборонного замовлення (далі — у цьому підрозділі — виконавець) шляхом виконання ДКР відповідно до умов укладеного з державним замовником державного контракту на виконання ДКР[840]. Умови такого контракту визначались відповідно до Типового державного контракту на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за оборонним замовленням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 464. Цей Типовий контракт втратив чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 363[841]. Зазначеним Типовим контрактом регулювались правовідносини щодо ОПІВ, які створювались під час виконання ДКР. Однак Типовий контракт регулював правовідносини не щодо всіх ОПІВ, які створюються під час виконання ДКР, а лише тих об'єктів, які підлягають патентуванню, тобто винаходи, корисні моделі та промислові зразки (пункт 30 Типового контракту)[842]. Отже, Типовим контрактом не регулювались правовідносини щодо інших об'єктів, наприклад, об'єктів авторського права, комерційних таємниць, які можуть створюватись під час виконання ДКР. Крім того, необхідно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентним тролінгом» внесено зміни до Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», якими передбачено, що на промисловий зразок видається не патент, а свідоцтво[843]. Тобто, на даний час патенти видаються лише щодо винаходів та корисних моделей. Водночас, під час виконання ДКР за державним оборонним замовленням досить часто створюються саме об'єкти авторського права та інформація, що може бути захищена в режимі комерційної таємниці. Мова йде у тому числі про конструкторську, технологічну та програмну документації.

На даний час є чинним Типовий державний контракт на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за державним оборонним замовленням, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 614[844] (далі — Типовий

---

[840] Порядок розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. № 120. *Офіційний вісник України,* 2013 р. № 16. ст. 559.

[841] Питання оборонних закупівель: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363. *Офіційний вісник України*, 2021. № 33. ст. 1916.

[842] Типовий державний контракт на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за державним оборонним замовленням: постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 464. *Офіційний вісник України*, 2011. № 34. ст. 1402.

[843] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями: Закон України від 21 липня 2020 р. № 815-IX. *Голос України*, 2020. №№ 145–146.

[844] Типовий державний контракт на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за державним оборонним замовленням: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363. *Офіційний вісник України*, 2021. № 33. ст. 1916.

контракт 2021 р.). У цьому Типовому контракті також регулюються правовідносини лише щодо ОПІВ, які підлягають патентуванню (п. 30). Виходячи з положень пунктів 29 та 32 Типового контракту 2021 р., виконавець ДОЗ передає замовнику майнові права інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі. У той же час на виконавця не покладається обов'язок передавати майнові права на об'єкти авторського права, промислові зразки та комерційні таємниці. За таких умов, виконавець стає суб'єктом права інтелектуальної власності, якому належать майнові права на об'єкти авторського права, промислові зразки та майнові права на комерційну таємницю, якими він може безперешкодно розпоряджатися на свій розсуд (у разі якщо йому були передані такі права відповідно до ст. 429 чи 430 ЦК України).

Під час виконання ДОЗ важливими є питання, пов'язані з необхідністю забезпечення державної таємниці. Як зазналось вище, відповідно до ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» до державної таємниці у порядку, встановленому цим Законом, відноситься, зокрема інформація:

1) у сфері оборони про винаходи, дослідження і розробку нових зразків озброєння в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони та про результати таких досліджень і розробок;

2) у сфері економіки, науки і техніки про:

• наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, предметом яких є створення новітніх складних зразків озброєння, військової або спеціальної техніки та інші роботи, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

• про факт та предмет закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань та правоохоронних органів (крім випадків, якщо окрема інформація про закупівлю таких товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що закуповуються відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі», становить державну таємницю. У такому разі окрема інформація розміщується у додатку до тендерної документації)»[845].

Тобто, деяка інформація, яка відноситься до державної таємниці, стосується ДОЗ. У той же час, виконання ДОЗ, у тому числі здійснення ДКР під час виконання оборонних закупівель, майже завжди підпадає під регулювання законодавства про державну таємницю.

Під час виконання ДОЗ отримуються наукові результати, що віднесені до державної таємниці. Оскільки Типовий контракт 2021 дозволяє «залишити» майнові права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права, промислові зразки та комерційної таємниці у виконавця ДОЗ, це створює можливість несанкціонованого витоку інформації, яка становить державну таємницю.

Крім того, як зазначено в літературі, «за умови застосування «брудних» схем оформлення майнових прав інтелектуальної власності, такі

[845] Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. ВВР, 1994. № 16. ст. 93.

права можуть належати фізичним особам, які через треті юридичні особи та ліцензійні договори продадуть підприємству чи заставлять його адміністративним шляхом купити майнові права інтелектуальної власності з метою отримання роялті. І такі приклади в Україні мають місце… (розробка автомата «Вепр», радіокерованого снаряду «ПТУРС», спроба запатентувати розробку «Кольчуги» тощо)»[846]. «Упродовж 2003–2007 рр. фізичними особами зареєстровано права промислової власності на елементи й технології використання станції радіолокаційного стеження «Кольчуга», котрі було створено за кошти держбюджету. Внаслідок цього ДАХК «Топаз» вимушена безпідставно перераховувати на користь фізичних осіб близько 2/3 прибутку від реалізації зазначених комплексів»[847].

Отже, відсутність системного вирішення питань належності майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ, створені під час виконання ДОЗ, негативно впливає на забезпечення обороноздатності нашої країни.

Тобто незважаючи на позитивні тенденції розвитку ОПК в України, існує необхідність удосконалення законодавства України в цій сфері, про що зазначається, зокрема в п. 47 Воєнної доктрини України[848]. Такі зміни мають передбачати, зокрема, розроблення політики управління інтелектуальною власністю в оборонно-промисловому комплексі (Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України)[849]. Це завдання в умовах повномасштабної війни з росією набуває ще більшої актуальності.

Необхідно враховувати, що майнові права на будь-який результат інтелектуальної, творчої діяльності належить його автору (авторам), якщо інше не передбачено законом або договором. Майнові права інтелектуальної власності належать роботодавцю (виконавцю ДОЗ), якщо відповідний ОПІВ відповідав вимогам відповідного закону для визнання такого об'єкта службовим. Крім того, має бути укладений договір між роботодавцем і автором службового ОПІВ, яким роботодавцю передаються майнові права на такий об'єкт (стаття 429 ЦК України).

Набуття замовником майнових прав інтелектуальної власності відбувається на підставі договору між замовником та виконавцем. Згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання НДР та ДКР, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються установами, організаціями та підприємствами — виконавцями органам державної влади, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних та

---

[846] Рязанова Н.І. Службові об'єкти інтелектуальної власності, створені за державні кошти: цивільно-правові аспекти: монографія. НДІ інтелектуальної власності НАПрНУкраїни. К.: Інтерсервіс, 2006. 172 с.

[847] Андрощук Г.О. Державне регулювання відносин у сфері службового винахідництва: монографія. НДІ ІВ НАПрНУ. К., 2013. 236 с.

[848] Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. Офіційний вісник України, 2015. № 78. ст. 2592.

[849] Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента України від 20 серпня 2021 р. № 372/2021. *Офіційний вісник України*, 2021. № 69. ст. 4321.

дослідно-конструкторських робіт (далі — замовники), з урахуванням положень ЦК України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом[850].

Аналізуючи Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» можливо дійти таких висновків:

- за загальним правилом майнові права на технологію та її складові належать виконавцеві НДР та ДКР;
- якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці, то майнові права на ОПІВ належать замовникові;
- законом можуть бути передбачені випадки, коли майнові права на технологію та/або її складові, що не віднесені до державної таємниці, можуть належати замовникові.

Особливості набуття та здійснення майнових прав на ОПІВ, які віднесено до сфери національної безпеки і оборони держави, встановлює також Закон України «Про наукові парки». При цьому ч. 4 ст. 17 Закону України «Про наукові парки» суперечить ч. 2 ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», оскільки у першому законі замовник може обмежити майнові права виконавця, якщо ОПІВ віднесено до державної таємниці. Тоді як у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» майнові права у цьому випадку належать замовнику.

Таким чином, на рівні законодавчих актів у сфері наукової та інноваційної діяльності на даний час є дві концептуально різні моделі щодо розподілу майнових прав на ОПІВ, створені під час виконання державного контракту з оборонного замовлення, а саме:

- майнові права на такі об'єкти належать замовнику;
- майнові права на такі об'єкти належать виконавцю, але замовник може обмежувати майнові права виконавця[851].

Як було зазначено вище, 1 січня набрав чинності Закон України «Про оборонні закупівлі». У ч. 2 ст. 36 цього Закону встановлено, що «власником виробничих потужностей, а також об'єктів права інтелектуальної власності, створених за державні кошти в результаті виконання оборонних закупівель, є держава в особі державних замовників»[852].

Дана правова конструкція є невдалою, оскільки державними замовниками виступають органи виконавчої влади або органи державного управління. Відповідно до свого правового статусу зазначені суб'єкти (державні замовники) не можуть безпосередньо у своїй діяльності використовувати технічні рішення у вигляді винаходів й корисних моделей та не використовують промислові зразки. Крім того, державні замовники не мають повноважень щодо надання дозволу на використан-

---

[850] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: *Закон України*. ВВР, 2006. № 45. ст. 434.

[851] Тверезенко О.О. Кому мають належати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені під час виконання контракту з державного оборонного замовлення. Збірник наукових праць: Інтелектуальна власність як складова система забезпечення національної безпеки. Питання інтелектуальної власності, 2019. № 16. С. 27–46.

[852]2 Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 р. № 808-IX. Голос України, 2020. № 144.

ня винаходів, корисних моделей та промислових зразків підприємствам, що будуть виробляти товари військового призначення та подвійного використання з використанням таких ОПІВ. Набуттю майнових прав органами управління перешкоджає також необхідність здійснення патентування ОПІВ та сплата щорічних зборів для підтримання чинності охоронних документів. Кошти, які для цього необхідні, не передбачаються на утримання органів виконавчої влади (далі — ОВВ). Крім того, якісно підготувати заявки на ОПІВ, особливо винаходи і корисні моделі може особа, яка має відповідну технічну освіту та освіту в сфері інтелектуальної власності. Таких знань та навиків, зазвичай, не мають державні службовці, які працюють в органах державної влади. Викладене свідчить, що в умовах існуючого правового поля, набуття майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів замовником в особі ОВВ неможливо. Тому, вважаємо, що майнові права на такі ОПІВ, які створені під час виконання ДОЗ, мають належати виконавцеві ДОЗ. При цьому замовник має обмежити здійснення виконавцем таких прав. Порядок такого можливого обмеження буде розглянуто пізніше в цьому підрозділі.

У той же час, державному замовнику можуть належали майнові права на об'єкти авторського права та комерційної таємниці, які не потребують обов'язкового оформлення, зокрема, реєстрації.

Таким чином, є два найбільш оптимальні варіанти співвідношення прав державного замовника та виконавця ДОЗ щодо прав інтелектуальної власності:

- перший варіант: майнові права на всі ОПІВ мають належати виконавцю, але замовник обмежує здійснення прав на такі об'єкти;
- другий варіант: майнові права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, які створені під час виконання ДОЗ, мають належати виконавцеві ДОЗ. При цьому замовник має обмежити здійснення таких прав. Проте, на відміну від першого варіанту, державному замовнику належать майнові права на об'єкти авторського права та комерційні таємниці, які створені під час виконання ДОЗ[853].

Перший запропонований варіант узгоджується з вимогами ч. 4 ст. 17 Закону України «Про наукові парки». Цією статтею закріплено, що уповноважений орган управління закладу вищої освіти та/або наукової установи може обмежити в порядку, встановленому законом, майнові права на використання і розпорядження технологіями та об'єктами права інтелектуальної власності, створеними із залученням коштів державного і місцевих бюджетів, у разі якщо технологію та/або об'єкт права інтелектуальної власності: віднесено до сфери національної безпеки і оборони держави; визнано такими, що мають використо-

[853] Тверезенко О.О. Кому мають належати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені під час виконання контракту з державного оборонного замовлення. Збірник наукових праць: Інтелектуальна власність як складова система забезпечення національної безпеки. Питання інтелектуальної власності, 2019. № 16. С. 27–46.

вуватися в публічних інтересах; доведено до промислового використання та реалізації готової продукції виключно за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів[854].

Тобто Закон України «Про наукові парки» встановлює, що центральний орган виконавчої влади, у сфері управління якого перебуває вищий навчальний заклад або наукова установа, може обмежити в порядку, встановленому законом, використання і розпорядження майновими правами на ОПІВ, створені науковим парком, які стосуються сфери національної безпеки і оборони держави. Така диспозитивна норма є неприпустимою з практичної точки зору. Вважаємо за потрібне встановити імперативну норму в цьому Законі, Законі України «Про оборонні закупівлі» та Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та передбачити, що майнові права на ОПІВ, створені під час оборонних закупівель, є обмеженими у цивільному обороті. Здійснення прав на такі ОПІВ можливе лише у разі погодження із державним замовником у сфері оборони[855].

Тож з метою забезпечення виконання запропонованих положень, необхідно в Законі України «Про оборонні закупівлі» встановити, що істотною умовою державного контракту (договору) щодо закупівлі ДКР або їх окремих етапів із розроблення товарів оборонного призначення та спеціальної техніки, розроблення спеціальних технологій, матеріалів та стандартів є зобов'язання виконавця державного контракту погоджувати з державним замовником договори щодо розпорядження майновими правами на ОПІВ.

Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» «іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України»[856]. Враховуючи зазначене, майнові права на ОПІВ, створені під час виконання ДОЗ, можуть здійснюватись тільки з урахуванням Закону України «Про державну таємницю», у тому числі вимог ч. 7 ст. 27 цього Закону.

У разі закріплення запропонованих положень у Законі України «Про оборонні закупівлі», якщо виконавець оборонних закупівель укладе договори щодо розпорядження майновими правами на ОПІВ, створені у зв'язку з виконанням оборонних закупівель (або буде використовувати такі ОПІВ), без погодження таких договорів (чи такого використання) із державним замовником, виконавець буде нести відповідальність, передбачену відповідним договором про оборонну за-

---

[854] Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 року № 1563-VI. ВВР, 2009. № 51. ст.757.

[855] Тверезенко О.О. Обмежена оборотоздатність майнових прав інтелектуальної у сфері національної безпеки і оборони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2020. № 2. С. 46–54.

[856] Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. ВВР, 1994. № 16. ст. 93.

купівлю, главою 48 та ст. 900 ЦК України, законодавством про державну таємницю.

Невиконання таких договорів виконавцем у частині зобов'язання погоджувати здійснення майнових прав на ОПІВ, створені у зв'язку з виконанням оборонних закупівель, із державним замовником, може загрожувати національній безпеці України. У зв'язку з цим, вважаємо, що крім цивільно-правової відповідальності має бути встановлена кримінальна відповідальність за здійснення таких прав виконавцем без погодження із державним замовником. З цією метою мають бути внесені зміни до Кримінального кодексу України.

З метою узгодження положень законів у сфері інтелектуальної власності з запропонованими змінами до Закону України «Про оборонні закупівлі» необхідно внести зміни до таких законів.

Крім того, необхідно внести зміни до Типового контракту 2021 з метою узгодження його положень з вимогами Закону України «Про оборонні закупівлі».

Запропонований принцип розподілу прав на ОПІВ, створених під час ДОЗ, узгоджується з законодавством деяких європейський країн щодо досліджуваних правовідносин. Так, наприклад, у Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії Міністерство оборони передає свої права на результати виконання НДР та ДКР розробникам, залишаючи за собою право на використання отриманих результатів для цілей роботи Уряду[857].

Доцільно також зазначити, що обмеження здійснення майнових прав на ОПІВ, створенні під час виконання ДОЗ, (у тому числі обмеження оборотоздатності майнових прав) узгоджується з принципом здійснення майнових прав інтелектуальної власності на секретні винаходи і корисні моделі. Виходячи з положень ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»:

- виключні майнові права інтелектуальної власності володільця патенту на секретний винахід (секретну корисну модель) обмежуються Законом України «Про державну таємницю» і відповідними рішеннями Державного експерта;
- володілець патенту на секретний винахід (корисну модель) може передавати на підставі договору виключні майнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт чи видати ліцензію на його використання тільки за погодженням із Державним експертом[858].

У той же час, такі положення Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не узгоджуються з чинною редакцією Закону України «Про державну таємницю». Відповідно до ст. 9 Закону України «Про державну таємницю» «державний експерт з питань таємниць здійснює відповідно до вимог цього Закону віднесення інформації у

[857] Андрощук Г.А. Коммерциализация результатов интеллектуальної деятельности, созданных за средства госбюджета. зб. Матеріалів науково-практичного семінару «Актуальні аспекти договірних відносин у сфері інтелектуальної власності». Київ, 2010. С. 55–73.

[858] Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII. ВВР, 1994. № 7. ст. 32.

сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування». Державний експерт з питань таємниць відповідно до покладених на нього завдань визначає, зокрема підстави та доцільність віднесення до державної таємниці інформації про винаходи (корисні моделі), призначені для використання у сферах, зазначених у частині першій ст. 8 цього Закону[859]. Тобто державний експерт може визначити, що певний результат технічної діяльності стосується інформації, яка складає державну таємницю і може бути захищена як секретний винахід (корисна модель). У той же час у державного експерта не має повноважень відповідно до Закону України «Про державну таємницю» погоджувати здійснення власником патенту майнові права на секретний винахід (корисну модель). У зв'язку з цим, до Закону України «Про державну таємницю» необхідно внести зміни та передбачити відповідні повноваження державного експерта.

Крім того, як правильно обґрунтовує В. Погребняк, «обмеження цивільної оборотоздатності об'єкта спрямовується не лише на виключення можливості переходу права власності на нього без спеціального дозволу, а й виникнення, зокрема похідних речових прав, таких як право оренди, застави»[860].

Що стосується ОПІВ, створених у рамках ДОЗ, то має бути обмежене не лише право передавати (відчужувати) майнові права на такі об'єкти, але й здійснювати інші варіанти введення їх до цивільного обороту, у тому числі надавати право на використання ОПІВ або передавати майнові права на зазначені ОПІВ у заставу. При цьому, аналіз положень законодавства України у сфері застави та у сфері інтелектуальної власності дають підставу стверджувати, що на сьогодні законодавство України у сфері застави майже не враховує особливостей застави майнових прав інтелектуальної власності. Тому, з метою удосконалення правового регулювання зазначених правовідносин, до законодавства України у сфері застави необхідно внести зміни. Особливості застави майнових прав інтелектуальної власності доцільно закріпити у окремому розділі Закону України «Про заставу»[861]. Такі зміни мають стосуватись, у тому числі й зобов'язання погоджувати договори застави майнових прав на ОПІВ, створені під час виконання ДОЗ, з державним замовником. Відповідні положення мають бути закріплені й у Законі України «Про оборонні закупівлі»[862].

Таким чином, специфіка ОПІВ, створених під час ДОЗ, обумовлює необхідність встановлення на законодавчому рівні, що майнові права

---

[859] Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. ВВР, 1994. № 16. ст. 93.

[860] Погребняк. В.Я. Оборотоздатність суб'єктивних цивільних прав. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія Юридичні науки, 2020. Том 31 (70) № 1. С. 84–88.

[861] Оверковський К.В. Особливості звернення стягнення на права промислової власності як предмет застави. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2020. № 2. С. 35–49.

[862] Тверезенко О.О. Обмежена оборотоздатність майнових прав інтелектуальної у сфері національної безпеки і оборони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2020. № 2. С. 46–54.

на такі об'єкти є обмежено оборотоздатними та можуть використовуватись та вводитись у цивільний оборот (відчужуватись, надаватись у використання, передаватись у заставу тощо) лише за погодженням із державним замовником з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю».

З огляду на наведене, пропонуємо внести зміни до Законів України «Про оборонні закупівлі», «Про наукові парки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про авторське право і суміжні права», «Про заставу», «Про державну таємницю».

Удосконалення зазначених норм законодавства сприятиме системному вирішенню питання щодо встановлення умов здійснення майнових прав на ОПІВ, створених у результаті виконання ДОЗ, а саме необхідності отримання для таких дій погодження державного замовника, що сприятиме забезпеченню публічних інтересів у сфері національної безпеки та оборони України шляхом здійснення відповідного контролю за цивільним оборотом таких об'єктів.

Вирішивши кому мають належати майнові права інтелектуальної власності (виконавцю чи замовнику) на ОПІВ, створені під час ДОЗ, необхідно зазначити, що Україна має тривалу історію розроблення ОПІВ, які стосуються ОВТ. Такі об'єкти описані, у тому числі в конструкторській та технологічній документаціях.

На виконання пункту 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про оборонні закупівлі» Кабінет Міністрів України затвердив порядок ведення типового реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку[863] (далі — Типовий порядок). Зазначеним порядком (п. 2) встановлено, що реєстр конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку (далі — реєстр) — сукупність упорядкованої інформації про наявність на підприємствах, в установах та організаціях всіх форм власності робочої конструкторської та ремонтної (конструкторської) документації на озброєння, військову та спеціальну техніку, призначеної для їх виробництва, модернізації та/або ремонту (далі — конструкторська документація)[864].

Відповідно до п.п. 3, 4, 6 Типового порядку Реєстр призначений для:

- забезпечення ведення обліку конструкторської документації, що розроблена за державні кошти та перебуває на підприємствах ОПК;
- забезпечення уникнення повторного розроблення конструкторської документації за державні кошти;
- контролю за місцезнаходженням конструкторської документації у разі реорганізації, зміни форми власності або ліквідації підприємств оборонно-промислового комплексу, де вони утримувалися;

[863] Порядок ведення типового реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 461. *Офіційний вісник України*, 2021. № 40. ст. 2374.

[864] Там само.

- отримання інформації для підготовки вихідних даних для кодифікації озброєння, військової та спеціальної техніки, що виготовляються для потреб сил оборони України та держав-учасниць системи кодифікації НАТО;
- забезпечення користувачів реєстру інформацією щодо наявності та стану конструкторської документації.

Реєстр має таку структуру:

- робоча конструкторська документація;
- ремонтна (конструкторська) документація.

До реєстру включається інформація про наявність та стан конструкторської документації на вироби озброєння, військової, спеціальної техніки та їх складові частини, яка розроблена за результатами дослідно-конструкторських робіт, що виконувалися на замовлення державного замовника у сфері оборони, або розроблена в ініціативному порядку на вироби озброєння, військової, спеціальної техніки та їх складові частини, що постачаються державному замовнику у сфері оборони.

На виконання Закону України «Про оборонні закупівлі» та Типового порядку Міністерство оборони України[865] та Міністерство внутрішніх справ України[866] затвердили відповідні Порядки ведення реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку.

Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 9 цього Закону державний замовник веде реєстр конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку, державним замовником яких він є[867].

Тобто, на сьогодні кожний замовник має вести свій реєстр конструкторської документації, у той же час не існує єдиного реєстру в рамках всієї держави. Така розпорошеність інформації щодо створення оборонних розробок може спричиняти дублювання проведення подібних ДКР на замовлення різних державних замовників. У той же час, враховуючи досвід передових у науково-технічному відношенні країн, зокрема, Великобританії, Франції та Німеччини, необхідно здійснювати заходи для усунення дублювання компаніями НДР та ДКР, здійснювати узгоджені і координуванні політики у сфері НДР та ДКР на рівні державних замовників у оборонній сфері, створити єдину базу даних для проведення аналізу, моделювання і прогнозу розвитку науково-технічного потенціалу у оборонній сфері[868].

Згідно з п.п. 7 Типового порядку формування даних реєстру здійснюється шляхом подання підприємствами ОПК — виконавцями державних контрактів з оборонних закупівель інформації, зокрема щодо наявності чинного патенту на винахід/корисну модель, свідоцтва про реєс-

[865] Порядок ведення реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: Наказ Міністерства оборони України 28 липня 2021 р. № 219. Офіційний вісник України, 2021, № 78. ст. 4958.

[866] Порядок ведення реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 20 вересня 2022 р. № 599. Офіційний вісник України, 2022, № 81. ст. 4975.

[867] Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 р. № 808-IX. Голос України, 2020. № 144..

[868] Сальнікова О.Ф., Ситник. Тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу провідних країн світу. Аспекти публічного управління, 2014. № 9–10 (11–12). С. 56–65.

трацію авторського права. У той же час у таких реєстрах не зазначається інформація щодо інших ОПІВ, які можуть бути створені в рамках виконання ДОЗ, а саме: промислові зразки, комерційні таємниці. Крім того необхідно враховувати, що наявність свідоцтва про реєстрацію авторського права не є обов'язковою для охорони авторських прав на відповідний твір. Тож до реєстру має вноситись інформація щодо всіх ОПІВ.

Доцільно зазначити, що Стратегією розвитку оборонно-промислового комплексу України[869] передбачена необхідність створити єдину інформаційну базу науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, результатів інтелектуальної діяльності та технологій військового, спеціального і подвійного призначення, конструкторської документації на продукцію військового призначення для їх використання під час створення інноваційної високотехнологічної продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання (далі — Єдина інформаційна база).

Таким чином, з метою уникнення дублювання розробок продукції оборонного призначення має бути створений Державний реєстр результатів розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки, який має бути єдиним у рамках всієї країни, та вестись Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України як головним органом у сфері планування оборонних закупівель згідно з п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 363 «Питання оборонних закупівель»[870].

Такий реєстр має містити інформацію щодо кожної оборонної закупівлі стосовно розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки, у тому числі містити інформацію щодо всіх ОПІВ, які створювались під час здійснення таких закупівель.

Необхідно зобов'язати всіх державних замовників надати інформацію до такого реєстру щодо розробок, які отримані у попередні роки, та надавати її у подальшому.

На даний час Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України розробило проєкт Закону України «Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки»[871], однак цим законопроєктом не вирішується завдання щодо необхідності створення та ведення Єдиної інформаційної бази. У зв'язку з цим, необхідно внести зміни до Законопроєкту, якими передбачити створення та ведення Державного реєстру результатів розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки та затвердити Кабінету Міністрів України положення про зазначений реєстр.

Важливим також є той факт, що понад 20 років в Україні ведуться Державний реєстр України секретних винаходів та Державний реєстр

---

[869] Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента України від 20 серпня 2021 р. № 372/2021. Офіційний вісник України, 2021. № 69. ст. 4321.
[870] Питання оборонних закупівель: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363. Офіційний вісник України, 2021. № 33. ст. 1916.
[871] Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки: проєкт Закону України https://mspu.gov.ua/zakonodavcha-baza/regulyatorna-politika/proyekti-regulyatornih-aktiv-dlya-obgovorennya (дата звернення: 17.11.2022 р.).

України секретних корисних моделей. Зазначені реєстри стосуються винаходів (корисних моделей), які містить інформацію, віднесену до державної таємниці. Величезний військово-технічний потенціал, який зосереджений в цих двох реєстрах, майже не використовується. Як зазначає Г. Андрощук, у таких реєстрах «міститься понад тисяча перспективних технічних рішень, які вже понад 20 років лежать «мертвим грузом» і не використовуються вітчизняними науковцями і конструкторами при розробці ОВТ. В умовах збройного конфлікту з Росією таке становище є неприпустимим!»[872]

Тож пропонується встановити у проєкті Закону України «Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки», що рішення про створення озброєння, військової і спеціальної техніки для потреб оборони і безпеки держави приймається після перевірки наявності або відсутності аналогічних:

1) товарів робіт або послуг оборонного призначення в Державному реєстрі результатів розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки;
2) винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань напівпровідникових виробів, зареєстрованих у Державному реєстрі України винаходів, Державному реєстрі України корисних моделей, Державному реєстрі України секретних винаходів, Державному реєстрі України секретних корисних моделей, Державному реєстрі України промислових зразків, Державному реєстрі України компонувань напівпровідникових виробів.

Вважаємо, що запропоновані у цьому підрозділі зміни до законодавчих актів України сприятимуть модернізації ОПК України, виробленню конкурентоспроможних на світовому ринку озброєнь та військової техніки з використанням ОПІВ, імпортозаміщення та збільшення власного виробництва ОВТ, уникненню дублюванню розробок у сфері ДОЗ.

Підсумовуючи дослідження правового регулювання відносин щодо набуття та здійснення майнових прав інтелектуальної власності під час виконання державного оборонного замовлення, зазначимо:

- відсутність системного вирішення питань належності майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ, створені під час виконання ДОЗ, негативно впливає на забезпечення обороноздатності нашої країни;
- є два найбільш оптимальні варіанти співвідношення прав державного замовника та виконавця ДОЗ щодо прав інтелектуальної власності:

-перший варіант: майнові права на всі ОПІВ мають належати виконавцю, але замовник обмежує здійснення прав на такі об'єкти;

-другий варіант: майнові права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, які створені під час виконання ДОЗ, мають належати виконавцеві ДОЗ;

---

[872] Андрощук Г.О. Державне регулювання відносин у сфері службового винахідництва: монографія. НДІ ІВ НАПрНУ. К., 2013. 236 с.

- специфіка ОПІВ, створених під час ДОЗ, обумовлює необхідність встановлення на законодавчому рівні, що майнові права на такі об'єкти є обмежено оборотоздатними та можуть використовуватись та вводитись у цивільний оборот (відчужуватись, надаватись у використання, передаватись у заставу тощо) лише за погодженням із державним замовником з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю»;
- удосконалення зазначених норм законодавства сприятиме системному вирішенню питання щодо встановлення умов здійснення майнових прав на ОПІВ, створених у результаті виконання ДОЗ, а саме необхідності отримання для таких дій погодження державного замовника, що сприятиме забезпеченню публічних інтересів у сфері національної безпеки та оборони України шляхом здійснення відповідного контролю за цивільним оборотом таких об'єктів;
- на сьогодні кожний замовник має вести свій реєстр конструкторської документації, у той же час не існує єдиного реєстру в рамках всієї держави. Така розпорошеність інформації щодо створення оборонних розробок може спричиняти дублювання проведення подібних ДКР на замовлення різних державних замовників;
- з метою уникнення дублювання розробок продукції оборонного призначення має бути створений Державний реєстр результатів розроблення озброєння, військової і спеціальної техніки, який має бути єдиним у рамках всієї країни, та вестись Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України як головним органом у сфері планування оборонних закупівель.

3.4. Методичні аспекти патентного ландшафту рогнозування світових технологічних трендів на прикладі озброєння та військової техніки в системі національної інтелектуальної безпеки

В останні 5–7 років світовою тенденцією є поширення практики використання інструментів патентної аналітики для вирішення завдань формування та управління інноваційною політикою країн, великих корпорацій, малих інноваційних компаній. Існує безліч пропозицій по дослідженню патентного ландшафту, аналізу патентного ландшафту, представленню результатів з використанням патентного ландшафту.

Патентний ландшафт — це особливий вид патентного пошуку та патентної аналітики, результатом якого є інформація про ситуацію на ринку у певній сфері технологій. Така інформація покаже лідерів та аутсайдерів на ринку, допоможе визначити перспективні шляхи для розвитку, з'ясувати рівень попиту на певну технологію та попередить про рівень можливої конкуренції.

Найбільш комплексним інструментом експертно-аналітичної підтримки зазначених завдань є звіт про патентний ландшафт (*patent landscape report*) — результат масштабного — аналітичного дослідження патентних документів і науково-технічної літератури.

Впровадження в Україні державного стандарту ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення і порядок проведення» (01.01.1998 р.)[873] свідчило про зацікавленість держави у створенні досконалої конкурентоспроможної продукції. Згідно з ДСТУ 3575-97 проведення патентних досліджень є обов'язковими для суб'єктів господарської діяльності, що діють в Україні, які цілком або частково фінансуються з державного бюджету. Однак з часу прийняття цього документу пройшло майже 20 років, протягом яких з'явились нові, більш досконалі інструменти і бази даних патентної інформації, включаючи звіт про патентний ландшафт. Але Україна поки що відстає у застосуванні цих інструментів, що обумовлює актуальність досліджень, їх аналітичних можливостей для подальшого їх впровадження в практику діяльності вітчизняного відомства інтелектуальної власності, уряду, науковців, інженерно-технічних працівників.

За кордоном для опису послуг патентного ландшафту використовуються поняття *patent mapping і patent landscaping*, які належать до ділової термінології і не є формально визначеними юридичними поняттями. *Patent mapping* визначається Європейським патентним відомством як візуалізація результатів статистичного та інтелектуального аналізу тексту патентних документів. Patent landscaping визначається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) як спосіб вивчення і опису патентної ситуації для конкретної технології в певній країні, певному регіоні або на глобальному рівні.

Серед українських науковців питання застосування патентного аналізу для сфери озброєння і військової техніки (ОВТ) було розглянуто працях Г. Андрощука[874], Т. Писаренко[875], Т. Кваші[876], В. Коваля, О. Коршеця, С. Котляра, О. Кузнецової[877], С. Мосова, М. Бугери[878], які проаналізували: проблемні питання трансферу технологій в оборонно-промисловому комплексі України; особливості світового ринку ОВТ;

[873] Державний стандарт України. Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення. ДСТУ 3575-97. Видання офіційне. Київ. URL: https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02.

[874] Андрощук Г. О. Патентний ландшафт — стратегічний інструмент інноваційного розвитку (на прикладі 3D-друку) / Г. А. Андрощук. *Наука та наукознавство*. 2017. №2. С. 52–68.

[875] Писаренко Т.В. Аналіз світових технологічних трендів у військовій сфері: монографія [Електронний ресурс] / Т. Писаренко, Т. Кваша, Т. Гаврис та ін., за заг. редакцією Т.В. Писаренко. К.: УкрІНТЕІ, 2021. 110 с.

[876] Кваша Т. К. Прогноз напрямів технологічного розвитку у сфері озброєння та військової техніки / Т.К. Кваша // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції Інформація, аналіз, прогнозстратегічні важелі ефективного державного управління, м. Київ, 18 жовтня 2018 р. // МОН України; УкрІНТЕІ. Київ : УкрІНТЕІ, 2018. 306 с. С. 113–126.

[877] Коваль В. В. До питання застосування методів науково-технічного прогнозу розвитку озброєння і військової техніки на основі аналізу патентної та науково-технічної інформації / В. В. Коваль, О. А. Коршець, С. О. Котляр, О. В. Кузнецова // Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил, 2011. Вип. 2 (28). С. 34–36.

[878] Бугера М. Г. Метод морфологічного аналізу патентної інформації для побудови статистичної моделі прогнозу розвитку захисних пристроїв динамічного типу [Електронний ресурс] / М. Г. Бугера // Збірник наукових праць Харківського національного університету повітряних сил. 2016. No 4. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2016_4_16.

місце України в глобальному експорті зброї; методи науково-технічного прогнозу розвитку ОВТ на основі аналізу патентів та науково-технічної інформації; здійснювали прогнозування розвитку захисних пристроїв динамічного типу ОВТ, зокрема броньованої техніки та дронів.

На основі аналізу літературних джерел патентний ландшафт (Г. Андрощук[879]) як інструмент інтелектуальної безпеки можна визначити як інформаційно-аналітичне дослідження патентної документації що показує в загальному вигляді патентну ситуацію в певному технологічному напрямі або стосовно патентної активності суб'єктів інноваційної сфери з урахуванням часової динаміки і територіальної ознаки: підприємства, регіону, галузі, країни або в світовому масштабі.

Сучасні ринки інновацій стають дедалі більш складними, глобальними, з обов'язковою технологічною складовою. Побудова патентного ландшафту або патентне картування (*patent landscaping, patent mapping*) — це послуги та інструменти машинного і експертного аналізу, сфокусовані не на конкретному винаході, а на певній технології або певному продукті в цілому. Ці послуги базуються на інформаційних системах і базах даних патентної інформації, розроблених патентними відомствами та комерційними компаніями. Вони полягають у візуалізації логічних зв'язків між різними показниками, які містяться у великих патентно-інформаційних масивах, що значно полегшує їх сприйняття і розуміння.

Використовуючи аналіз патентних ландшафтів, все більше компаній отримують можливість огляду технологічного сектору, діяльності своїх конкурентів, міждисциплінарного та хронологічного розвитку технологічних напрямів. На основі інформації, отримуваної від аналізу патентного ландшафту, організації можуть більш точно оцінювати економічну цінність своїх патентних портфелів та їх стратегічне значення. Насиченість патентних даних дозволяє організаціям отримати з них багато інформації про технології, патентних заявників, а також виробити важливі рекомендації щодо ринків та конкурентів. Це особливо стосується військової сфери, основні зрушення в якій часто супроводжуються новаторськими подіями в історії науки та техніки. Якщо спочатку технологія не є результатом військових досліджень та розробок, все одно вона часто знаходить військове застосування. А використання нових технологій і виробництво на їх основі нової продукції збільшує оборонну потужність держави, а продаж військової техніки та послуг приносить значні прибутки для економіки країни[880; 881].

---

[879] Андрощук Г.О. Патентний ландшафт — стратегічний інструмент інноваційного розвитку (на прикладі 3D друку) / Г. А. Андрощук. *Наука та наукознавство*. 2017. № 2. С. 52–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2017_2_5.

[880] Андрощук Г.О., Кваша Т.К. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки що є вкрай актуальною задачею для забезпечення комплексного перспективного планування розвитку військової техніки. *Наука, технології, інновації*, № 4. 2019, С. 28–40. URL: http://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%89%D1%83%D0%BA_4-19.pdf.

[881] Андрощук Г.О.Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: транспортна система, ракетно-космічна галузь, авіа- і суднобудування./Г. О.Андрощук, Т. К. Кваша, О. В. Коваленко. *Наука, Технології, Інновації*, 2020, № 3. С. 10–24. UEL: http://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2021/10/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%89%D1%83%D0%BA_3-20.pdf.

У світовій практиці для технологічного прогнозування все частіше використовується патентний аналіз й аналітика інтелектуальної власності. Цей метод дає змогу на засадах прогнозу тенденцій розвитку науково-технічних областей та об'єктів техніки обґрунтовувати цільові критерії ефективності та вимоги до продукції, оцінювати її технічний рівень. Звіт про патентний ландшафт забезпечує моментальний знімок патентної ситуації в конкретній технології або компанії, в тому чи іншому регіоні, країні або на глобальному рівні. Переробка та візуалізація великих обсягів патентних даних є потужним інструментом аналізу і формування технологічного ландшафту. Адже патенти містять юридично важливу інформацію про винахідників, типи технологій, дату винаходу, пріоритетні дані, відомості про патентні родини, їх географічний розподіл і т. п. За допомогою патентного аналізу можна здійснити планування технологій, визначити тенденції їхнього розвитку та тенденції науки у цільових секторах економіки, провести аналіз технологій конкурентів, отримати розуміння того, чи варто проводити НДДКР і впроваджувати технології[882].

Дослідники зараховують до задач, які розв'язує аналітика інтелектуальної власності, такі[883]:

- виявлення перспектив реалізації продукції, що розробляється;
- виявлення затребуваних розробок, які можуть бути виведені на ринок у ролі товару;
- визначення провідних організацій і країн у досліджуваній сфері, моніторинг напрямів змін у їхній діяльності.

Головна перевага патентного ландшафту полягає в можливості оперативного виявлення, порівняння та оцінювання співвідношення між лідерами і аутсайдерами озброєння та військової техніки (ОВТ), найбільш перспективних учасників ринку або технологій, а також змін перерахованого в часовій динаміці (за роками). Призначення або функція патентного ландшафту — створення з великого обсягу науково-технічної інформації нового знання, доступного для розуміння широким або цільовим колам споживачів інформації про конкурентне середовище і технологічні тренди.

Розглянемо складові прогнозування світових технологічних трендів у сфері озброєння та військової техніки в інтересах інтелектуальної національної безпеки.

Методологія та методика дослідження[884] базується на 4 етапах[885]:

І. Відбір із усієї бази Derwent Innovation патентів на винаходи, що стосуються сфери «озброєння, військова техніка» — на основі кодів

[882] Chang P.L. Investigation of technological trends in flexible display fabrication through patent analysis / P.L. cChang, C.C. Wu, H.J. Leu //Disp. 33 (2), 2012. pp. 68–73.

[883] Глобальні технологічні тренди у розрізі окремих цілей сталого розвитку : монографія [Електронний ресурс] / Т. Писаренко, Т. Кваша, О. Паладченко та ін. К. : УкрІНТЕІ, 2019. – 312 с.

[884] Бутнік-Сіверський О.Б., Андрощук Г.О. Методологічні засади патентного ландшафту в системі інтелектуальної національної безпеки. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, № 4, 2021. С. 71–86. UEL: http://uran.inprojournal.org/article/download/243178/241004.

[885] Андрощук Г.О. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки / Андрощук Г.О., Кваша Т.К. *Наука, технології, інновації.* 2019. № 4 (12). С. 28-40. – DOI: 10.35668/2520-6524-2019-4-04.

Міжнародної патентної класифікації (МПК) (F41 — озброєння та F42-боєприпаси; вибухові роботи) та ключових слів (*military, defense, weapon, enginery, arm ,armament, weaponry, armor, arming, armour, troopsequipment, missile*).

II. Визначення світових технологічних напрямів із високими темпами росту патентування винаходів (перспективних напрямів).

III. Аналіз розміщення швидкозростаючих напрямів на патентній ландшафтній карті.

IV. Формування переліку найбільш перспективних (пріоритетних), перспективних та популярних технологічних напрямів за критеріями:

1 група — пріоритетні напрями — темпи росту патентування більші за 1000 % та розміщення на зелених або голубих ділянках ландшафтної карти значної кількості таких патентів;

II група — перспективні напрями — темпи росту патентування винаходів від 500 % до 1000 % та розміщення на зелених і світло-коричневих ділянках ландшафтної карти значної кількості даних патентів;

III група — популярні напрями — темпи росту патентування винаходів знаходяться в інтервалі 200–500 % і розміщення переважної кількості патентів на коричневих та білих ділянках ландшафтної карти.

Зауважимо, що патентний ландшафт (ландшафтна карта) — це візуалізація результатів патентного пошуку щодо значущих тенденцій і взаємозалежностей у масиві обраної тематики. При патентному картуванні описані в документації технічні рішення відображаються на карті у вигляді ізольованих «островів», які показують окремі напрями дослідницької діяльності, найбільш популярні з яких утворюють великі «материки». Ці острови і материки можуть бути білими, коричневими або зеленими:

- білий колір — найбільша насиченість патентами і незначна кількість реєстрації нових патентів (стара область або область уповільнення);
- коричневий колір — дещо менша насиченість, нова реєстрація більш активна, але має спадну тенденцію (область уповільнення);
- зелений — відбувається активна реєстрація нових патентів (область зростання);
- блакитний – нові тематичні області, ще не визначені їх назви. Ці області можуть стати новими перспективними напрямами і областю зростання або відразу перейти в категорію «область уповільнення» чи зникнути з поля зору.

Розглянемо складові прогнозування світових технологічних трендів у сфері озброєння та військової техніки.

I. *Система Derwent Innovation за повним запитом* (за кодами та ключовими словами) відібрала 52 3103 записів (0,4 % загального обсягу опублікованих патентів). Основними світовими патентоутримувачами у цій сфери є США, Німеччина, Франція тощо (рис. 3.3). Це ті країни, які витрачають найбільше коштів на розробку військової техніки і озброєння та їх патентування.

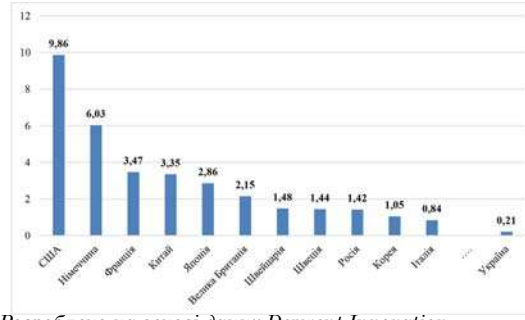

Джерело: Розроблено на основі даних Derwent Innovation

Рис. 3.3. Частки країн у загальному обсязі отриманих патентів у сфері озброєння та військової техніки за період 2011–2018 рр., %

Серед корпорацій цих країн перші місця за наявністю патентів займають: Rheinmetall Waffe Munition GmbH–виробник автомобільних компонентів, систем транспортних засобів оборонного призначення, зброї, боєприпасів, авіації, аеродинамічного обладнання тощо;

BoforsAB — шведська компанія, виробник артилерийської продукції;

Raytheon — американська компанія, одна з найбільших у країні та світі оборонних та індустріальних корпорацій у царині розробок та вироблення зброї, авіаційної та космічної техніки, електроніки, найбільший виробник керованих ракет у світі та ін.

II. *Визначення перспективних світових технологічних напрямів*.

За кодами Міжнародної патентної класифікації до ТОП — напрямів із зростаючою динамікою патентної активності відносяться напрями щодо контролю за рухом транспортних засобів, літаків, вертольотів, злітних палуб, льотного обладнання, сигнальних систем тощо (рис. 3.4).

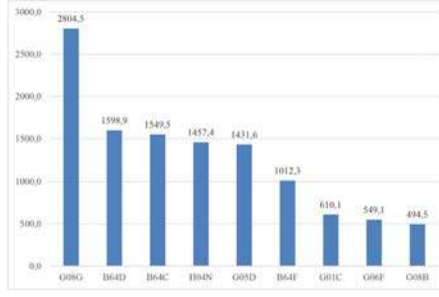

Джерело: ClarivateAnalytics

Рис. 3.4. Топ-класи із найвищими темпами патентування сфери озброєнь та військової техніки (за кодами МПК*)

*Напрями зі зростанням патентної активності даного рисунку:

G08G	Системи контролювання руху транспортних засобів
B64D	Обладнання літальних апаратів; льотні костюми для пілотів; парашути
B64C	Літаки; вертольоти
H04N	Передавання зображення
G05D	Системи керування або регулювання неелектричних змінних
B64F	Наземні установки або установки злітних палуб авіаносців; проектування, виробляння, монтування, очищування, обслуговування або ремонтування літальних апаратів; маніпулювання, транспортування, випробування або перевіряння елементів літальних апаратів
G01C	Вимірювання відстаней, рівнів або азимутів; топографічна зйомка; навігація; гіроскопічні прилади; фотограмметрія або відеограмметрія
G06F	Обробляння цифрових даних за допомогою електричних пристроїв

Більш детальний аналіз кожного класу з рис. 3.4 виявив, що класи G08G, B64D, G01C, G05D, B64C, B64F, H04B містять по 1–2 напрямків, що відносяться до I (інколи II-ї) групи перспективності (табл. 3.3). Зокрема, це — літальні апарати спеціального призначення, системи керування рухом дорожнього транспорту, системи радіозв'язку, завантаження або запускання програм тощо.

Технологічні напрями із класів F41 та F42 мають менші темпи зростання патентування — лише один підклас F41A000366 (затворні коробки або рами механізмів казенних частей) входить до технологій II групи за темпами зростання патентування (табл. 3.4), ще 36-ть відносяться до популярних, але не перспективних напрямків, у т.ч. спускові гачки, механізми для автоматичного відкривання затвора, підривні заряди для утворювання газу під тиском, щити для індивідуального захисту, засоби наступу або оборони, вибухові роботи тощо.

III. *Аналіз розміщення високозростаючих технологічних напрямів на ландшафтній карті.*

Всі напрями із найбільш високими темпами росту із табл. 3.4 розміщуються у переважній кількості на зелених полях ландшафтних карт (області зростання), але кожен з них має патенти і в областях уповільнення.

Наприклад, клас G08G має один підклас I групи перспективності — системи керування рухом дорожнього транспорту — G08G0001 (темпи — 3500%). До третьої групи відносяться системи керування рухом повітряного транспорту — G08G0005 (темпи — 325 %). Однак, і третя група має дуже перспективні вузьконаправлені піднапрями (рис. 3.5).

Області зростання (зелені ділянки) системи керування рухом дорожнього транспорту: передача даних, сигнал передачі, виявлений сигнал, периферійний пристрій, портативна бездротова передача даних, система управління флотилією, ескадрою, дисплейний пристрій; колісний транспортний засіб, безпека користувачів; інформація про навігацію, радіолокаційна система оповіщення про аварійну ситуацію, небезпечний стан, видимість тощо.

Таблиця 3.3.

Основні характеристики найбільш зростаючих напрямів патентування технологій подвійного призначення

Назва підкласу МПК	Індекс МПК	Кількість документів	Темпи росту, 2017/2011, %
Пристосовування відеопотоку локальної розподіленої мережі до певної локальної мережі, наприклад IEEE 1394 або Bluetooth® -мережі	H04N00214363	162	9100.0
Способи взаємодії, що базуються на графічних інтерфейсах користувача, для контролювання особливих функцій або операцій, наприклад вибирання об'єкта або зображення чи маніпулювання ним, встановлювання величини параметра або вибирання діапазону	G06F00030484	136	6800.0
Сполучання локальної розподіленої мережі, наприклад з'єднання з іншою STB або всередині приміщення	H04N0021436	127	5900.0
Способи взаємодії, що базуються на графічних інтерфейсах користувача та на особливих властивостях відображеної взаємодії об'єктів або модельного представлення середовища, наприклад взаємодії з елементами робочого столу, такими як вікна або іконки чи такими, що супроводжуються зміною поведінки або зовнішнього вигляду курсора	G06F00030481	84	5000.0
Пристрої вводу-виводу для бортових комп'ютерів системи навігації, спеціально пристосовані для навігації в мережі шосейних доріг	G01C002136	78	4800.0
Послуги бездротового звязку, в яких використовується інформація про розташування	H04W000402	2343	4248.5
Системи керування рухом дорожнього транспорту	G08G000100	60	3500.0
Протоколи зв'язку	H04N0021643	66	3100.0
Способи взаємодії, що базуються на графічних інтерфейсах користувач та з переліками позицій, які можна вибирати, наприклад меню	G06F00030482	84	2600.0
Літальні апарати спеціального призначення	B64C003902	59	2600.0
Пристрої, що забезпечують багаторазове використовування передавального тракту	H04L000500	17194	2394.9
Процедура керування передаванням	H04L002908	6421	2344.4
Інтерфейси між терміналами	H04W009218	2029	2269.8
Керування зєднанням	H04W007602	8691	2163.5
Системи радіозв'язку, тобто системи, що викори-стовують поле випромінюван-ня на передавальній станції	H04B000706	2181	2144.7
Виведення цифрових даних на індикаторні пристрої	G06F000314	142	2133.3
Керування даними мереж	H04W000800	3084	2032.1

Джерело: розроблено авторами на основі DerwentImmovation

Таблиця 3.4.

Основні характеристики найбільш зростаючих напрямів патентування технологій озброєння та вибухових робіт

Назва підкласу МПК	Індекс МПК	Кількість документів, од.	Темпи росту, 2017/2011, %
Корпуси або спускові коробки затворів; стовбурні коробки	F41A000366	494	708.3
Спускові гачки; кріплення спускових гачків стрілецької або артилерійської зброї	F41A001910	438	445.2
Підривні заряди, тобто гільза і вибухова речовина для утворювання газу під тиском	F42B000304	449	414.6
Броня; броньові плити для особистого використання	F41H000508	818	400.0

Рис. 3.5. Ландшафтна карта класу G08Giз виділенням підкласів G08G0005 (система керування рухом повітряного транспорту — червоні крапки) та G08G0001 (система керування рухом дорожнього транспорту — зелені крапки).

Для системи керування рухом повітряного транспорту області зростання характеризуються ключовими словами — навігаційна інформація, система позиціонування, позиційна інформація, голосова інформація; криптографічний, червоний криптографічний ключ (рис. 3.6).

Джерело: розроблено на основі DerwentInnovation

Рис. 3.6. Розміщення на ландшафтній картіпатентів за рубрикою «Літальніа парати спеціального призначення»

(1 — дрони, гелікоптери; 2 — системи, методи управління безпілотними, віддаленими транспортними засобами, ракетами; 3 — системи контролю, комп'ютерна навігація польоту, система стабілізації безпілотних літальних апаратів; 4 — системи, методи управління безпілотними, віддаленими транспортними засобами)

У класі B64C найбільш перспективними є літальні апарати спеціального призначення (I група). У цій сфері перспективні напрями включають паливо, безпілотні літальні апарати (БПЛА), дрони, гелікоптери, системи керування та стабілізації безпілотних апаратів, системи управління віддаленими транспортними засобами, використання безпілотних апаратів для різних цілей (рис. 3.7).

Перспективні напрями в галузі безпілотних літальних апаратів (БПЛА):

- їх об'єднання в групи або в рій. Принцип організації рою — кожен дрон управляється власною автоматикою, а поведінкою рою може управляти програма з елементами ШІ або один (кілька) операторів;
- технологія сенсорів для дронів. Сенсори можуть відображати до 2,7 млн кв. миль в одному польоті;
- ринок анти-дронів, серед якого ринок лазерних анти-дронів, за прогнозами, зростатиме найвищими темпами протягом наступних 10 років.

Військова і оборонна вертикалі матимуть найбільшу частку ринку анти-дронів, насамперед для контролювання кордонів, контрабанди та шпигунства.

Сьогодні країни також надають важливе значення зміцненню заходів боротьби з дронами для моніторингу терористичної діяльності, що сприятиме підвищенню попиту на відповідні системи в найближчому майбутньому.

Ландшафтна карта військових технологій (класи F41 та F42) представляє собою переважно коричневу мапу, тобто, технології озброєння та вибухових робіт у своїй більшості є розробленими і запатентованими, в цих областях має сенс придбувати ліцензії, а нові технології розробляти у нових напрямах.

Рис. 3.7. Ландшафтна карта класу F41 з виділенням областей зростання.

1 — Вогнепальна зброя: самонагружуючий пістолет, револьвер з корпусом керування тощо.

2 — Висувна система для вогнепальної зброї, зокрема повітряні гарпуни для стрільби з підводних човнів, багатофункціональний тригерний механізм пістолету тощо.

3 — Портативний екрануючий ефект вибуховості. Мобільний балістичний захисний щит із покращеним захистом користувача.

4 — Багатофункціональний куленепробивний екран, звукозахисний щит, який використовується поліцією, тощо.

Детальний аналіз розміщення на ландшафтних картах найбільш високозростаючих напрямів патентування цієї сфери (табл. 3.4) дав можливість виявити перспективні нові напрямки.

Наприклад, у класі F41 такими областями є вогнепальна зброя, індивідуальні системи захисту (рис. 3.7), а також області з ключовими словами: затворний механізм, затворна камера, флеш-супресор, метальний, запалення, задній кінець снаряда тощо.

Відповідний аналіз класу F42 визначив перспективними області з ключовими словами: клапан, модель, газ, інфляційне гніздо труб, вибухові речовини, пістолет, ствол, перфорований пістолет. Наприклад, до цього класу відносяться патенти з голубих ділянок ландшафтної карти — інтегральний запальний пристрій, індукований двигуном;

пристрій розширювача гарячого випромінювання; метод виготовлення та застосування розширювальної труби, подвійний резервний механізм запору пристрою електровибухової речовини; спосіб нейтралізації вибухонебезпечних пристроїв; прилади та способи перфорації, удосконалення перфораторів та пов'язаних з ними; апарат для виготовлення фасонного заряду тощо; запальний пристрій, індукований двигуном; пристрій розширювача гарячого випромінювання; метод виготовлення та застосування розширювальної труби, подвійний резервний механізм запору пристрою електро-вибухової речовини; спосіб нейтралізації вибухонебезпечних пристроїв; прилади та способи перфорації, удосконалення перфораторів та пов'язаних з ними; апарат для виготовлення фасонного заряду тощо.

IV. *Формування переліку найбільш перспективних (проривних), перспективних та популярних технологічних напрямів.*

Синтез отриманих результатів дозволив згенерувати кластери найбільш перспективних та просто перспективних технологій військового характеру.

До найбільш перспективних відносяться такі класи та підкласи МПК:

- літальні апарати спеціального призначення (системи, методи управління безпілотними, віддаленими транспортними засобами, ракетами, дрони, гелікоптери, системи контролю, комп'ютерна навігація польоту та система стабілізації для безпілотних літальних апаратів тощо);
- інформаційно-комунікаційні технології, технології систем зв'язку і передавання зображень, систем контролювання руху транспортних засобів;
- вогнепальної зброї (розумна, інтелектуальна, високоенергетична гіперзвукова зброя, боєприпаси з декількома боєголовками);
- радіопеленгація і радіонавігація, індивідуальні системи захисту та системи захисту техніки (броня та інші нові матеріали); вибухові роботи.

Основні напрями подвійних технологій — це авіація та інформаційно-комунікаційна сфера. Основні тренди військових технологій — вогнепальна зброя, системи захисту, навігація, запальні пристрої, нейтралізація вибухонебезпечних пристроїв.

Серед інформаційно-комункаційних технологій технології штучного інтелекту (ШІ) посилили своє значення, їх визначено як найбільший технологічний виклик, з яким стикаються країни світу, дехто називає ШІ найважливішою технологією, коли-небудь винайденою.

Основні технології — біоінспіровані методи навчання (нейронні мережі, глибинне навчання).

У військовій сфері ШІ значно вплине на можливості та сили армій переважно завдяки використанню вбудованого ШІ в інших супутніх технологіях, таких як віртуальна / доповнена реальність; квантові обчислення; автономність, моделювання, простір; дослідження матеріалів; виробництво та логістика; та аналіз великих даних.

Прогноз напрямів розвитку технологій — розширені алгоритми (машинне та глибинне навчання, нейроморфні та імовірнісні обчислення), симбіоз людина-машина (інтерфейс, орієнтований на людину, візуалізація, пояснюваність, командна динаміка), інфопростір (створення зброї за допомогою ШІ, напр., глибокі підробки) та розроблення заходів протидії, напр., підтримка довіри та протидія вразливості) тощо.

Інший популярний технологічний напрям 2020 р. — *робототехніка та автономні системи зброї*. До цієї групи відносяться збройні безпілотники та інші автономні системи із зниженим рівнем людського контролю, зокрема БПЛА різного розміру та невеликі рої; робототехнічне сторожове озброєння — гармати, які можуть автоматично виявляти, відслідковувати та (потенційно) атакувати цілі; керовані боєприпаси, які також називаються розумними бомбами або прецизійними боєприпасами, є вибуховими снарядами, які можуть коригувати початкові цілі або помилки після того, як вони були випущені або запущені.

Прогноз напрямів розвитку технологій — автономні системи, симбіоз людина-машина, автономна поведінка, контрзаходи.

ІІ група — перспективні напрями:

- гвинтокрили;
- передавання зображення (телебачення, відео) — моніторинг процесів або ресурсів, дистанційне керування, обробляння сигналів, телевізійні системи для двостороннього режиму роботи;
- устаткування або способи цифрових обчислень чи обробки даних, пристрої програмної інженерії;
- системи визначення місцеположення транспортного засобу, керування положенням, курсом, висотою або орієнтацією у просторі наземних, водних, повітряних або космічних транспортних засобів, наприклад автоматичне пілотування;
- система озброєння: радіопеленгація, радіонавігація; сигнальні пристрої або пристрої виклику; бойові або броньовані машини; протиповітряні або протиракетні оборонні споруди і системи;
- вибухові роботи: експлуатація шахт і кар'єрів; вибухові роботи спеціального призначення.

Отже, застосування інструментів аналітики інтелектуальної власності надає можливість виявити найбільш перспективні напрями технологічних змін, скорегувати інноваційну політику, вчасно враховувати зміни в широкому діапазоні сфер, щоб отримати потенційні вигоди та мінімізувати ризики і негативні наслідки розвитку нових технологій.

Підсумовуючи дослідження методичних аспектів патентного ландшафту прогнозування світових технологічних трендів на прикладі озброєння та військової техніки в системі національної інтелектуальної безпеки, зазначимо:

- *патентний ландшафт* — це особливий вид патентного пошуку та патентної аналітики, результатом якого є інформація про ситуацію на ринку у певній сфері технологій. Така інформація покаже лідерів та аутсайдерів на ринку, допоможе визначити перспективні шляхи для

розвитку, з'ясувати рівень попиту на певну технологію та попередить про рівень можливої конкуренції;

- Україна поки що відстає у застосуванні звітів про патентний ландшафт, що обумовлює актуальність досліджень, їх аналітичних можливостей для подальшого впровадження в практику діяльності вітчизняного відомства інтелектуальної власності, Уряду, науковців, інженерно-технічних працівників;

- побудова патентного ландшафту або патентне картування (*patent landscaping, patent mapping*) — це послуги та інструменти машинного і експертного аналізу, сфокусовані не на конкретному винаході, а на певній технології або певному продукті в цілому;

- патентний ландшафт як інструмент інтелектуальної безпеки можна визначити як інформаційно-аналітичне дослідження патентної документації що показує в загальному вигляді патентну ситуацію в певному технологічному напрямі або стосовно патентної активності суб'єктів інноваційної сфери з урахуванням часової динаміки і територіальної ознаки: підприємства, регіону, галузі, країни або в світовому масштабі;

- використовуючи аналіз патентних ландшафтів, все більше компаній отримують можливість огляду технологічного сектору, діяльності своїх конкурентів, міждисциплінарного та хронологічного розвитку технологічних напрямів;

- у світовій практиці для технологічного прогнозування все частіше використовується патентний аналіз й аналітика інтелектуальної власності, як метод, який дає змогу на засадах прогнозу тенденцій розвитку науково-технічних областей та об'єктів техніки обґрунтовувати цільові критерії ефективності та вимоги до продукції, оцінювати її технічний рівень;

- головна перевага патентного ландшафту полягає в можливості оперативного виявлення, порівняння та оцінювання співвідношення між лідерами і аутсайдерами озброєння та військової техніки (ОВТ), найбільш перспективних учасників ринку або технологій, а також змін перерахованого в часовій динаміці (за роками);

- патентний ландшафт (ландшафтна карта) — це візуалізація результатів патентного пошуку щодо значущих тенденцій і взаємозалежностей у масиві обраної тематики.

3.5. Інститут секретних винаходів, як фактор забезпечення національної інтелектуальної безпеки

Інтелектуальна власність є одним із найважливіших факторів зростання науково-технічного, культурного, економічного і оборонного потенціалу будь-якої країни. Особливо значення сьогодні в умовах російсько-української війни набуває проблема — як зберегти в таємниці від потенційних супротивників і конкурентів свої військові та науково-технічні секрети, не заважаючи при цьому міжнародному науково-технологічному обміну. Інститут секретних винаходів займає важливе місце в системі патентного права та забезпеченні інтелектуальної національної безпеки. Сама його науково-технічна сутність та економічне

значення дуже ускладнюють визначення масштабу його застосування і практичної корисності. Водночас він відіграє роль запобіжного клапана для окремих винаходів, який може підвищити рівень економічної безпеки та ефективність державного регулювання.

Як зазначає Б. А. Маліцький, «інтелектуальний ресурс для розвитку й підтримки діяльності системи національної безпеки в цілому й усіх її складових — це наукові знання, технології, інновації, інформація та інші продукти творчої праці, що продукуються науково-технологічною сферою, системою освіти й іншими сферами творчої діяльності, використання яких, разом з природно-матеріальними ресурсами, забезпечує відповідний рівень стану національної безпеки»[886].

Природно, що для забезпечення військових та науково-технічних секретів держава контролює на своїй території діяльність фізичних і юридичних осіб, що зачіпає інтерес національної безпеки. Обмеження на доступ до інформації, тобто режим збереження таємниці, є ефективним засобом захисту національної безпеки. Варто зазначити, що існує сфера суспільних відносин, в яких інтереси національної безпеки та інтереси винахідників перетинаються. Саме до неї належать секретні винаходи. секретний винахід (корисна модель) — винахід (корисна модель), що містить інформацію, віднесену до державної таємниці. Можна дати й більш розгорнуте авторське визначення (Андрощук Г. О.[887]: *секретний винахід — об'єкт патентного права у вигляді технічного рішення, що стосується продукту (зокрема, пристрою, речовини, штаму мікроорганізму, культури клітин рослини і тварини та ін.) або способу (процесу здійснення дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріальних засобів), а також нове застосування відомого продукту чи процесу, яке відповідає умовам патентоздатності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність), що містить інформацію, віднесену до державної таємниці, поширення якої може завдати шкоди інтелектуальній безпеці держави.*

Зазначимо, теоретичні та прикладні аспекти патентного права, державного регулювання службових і секретних винаходів, національної безпеки, зокрема інтелектуальній безпеці досліджували зарубіжні вчені А. Адамчак, А. Бертін, Е. Гаврилов, О. Городов, В. Дозорцев, Я. Долінський, В. Єременко, П. Іларіонов, Т. Кундерт, А. Кумм, З. Кшевінський, І. Маміофа, Д. Мартенс, В. Пендичев, П. Розенберг, А. Сергеєв, Е. Хромушина, а також українські науковці Г. Андрощук, В. Базилевич, Ю. Бошицький, В. Вірченко, Є. Гареєв, Л. Глухівський, І. Дахно, І. Єгоров, Ю. Капіца, В. Комаров, П. Крайнев, Б. Маліцький, Н. Москалюк, О. Орлюк, В. Потехіна, Л. Работягова, Л. Федулова, Р. Филь, М. Яшарова та ін. Але ними розглядаються переважно правові питання, без оцінки стратегічного значення та важливості секретних винаходів для національної безпеки і економіки, аналізу економі-

[886] Маліцький б.А. Наука, технології, інновації та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти. К.: КжД «софія», 2014. 56 с.

[887] Андрощук Г.О. Інститут секретних винаходів як фактор забезпечення національної безпеки. *Наука та наукознавство*. № 4 (110). С. 24–43. URL: https://doi.org/10.15407/sofs2020.04.024.

ко-статистичних показників, організаційно-економічних аспектів засекречування та важливості своєчасного розсекречування винаходів для економічного розвитку країни та світової науки.

Виняткова цінність інституту секретних винаходів для забезпечення національної безпеки та економічного розвитку країни обумовлює актуальність комплексного дослідження економіко-правових проблем державного регулювання діяльності провідних країн та України у цій сфері.

Згідно із Законом України «Про державну таємницю»[888], *«державна таємниця (далі також — секретна інформація) — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою».* За допомогою Закону України «Про державну таємницю» українська держава захищає відомості, поширення яких може завдати шкоди національній безпеці. Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлюється державним експертом з питань таємниць з урахуванням ступеня секретності інформації, критерії визначення якого встановлюються СБУ, та інших обставин. Для інформації зі ступенем секретності «особливої важливості» він не може перевищувати 30 років, для інформації зі ступенем секретності «цілком таємно» — 10 років, для інформації зі ступенем секретності «таємно» — 5 років (абз. 1 ст. 13 Розділ 2[889]). Ступені секретності науково-дослідних, дослідно-конструкторських і проектних робіт, які виконуються в інтересах забезпечення національної безпеки та оборони, встановлюються шляхом винесення відповідного висновку державним експертом з питань таємниць, який виконує свої функції у сфері діяльності замовника, разом із підрядником.

Відповідно, *охорона державної таємниці — це комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв. Це особлива сфера державного регулювання, в якій діють норми публічного і приватного права.*

В умовах демократичного суспільства визнається, що публічне право і приватне право повинні знаходитися не в стосунках підпорядкування, а бути рівними правовими системами зі своїми сферами і методами регулювання. Для того, щоб суспільство ефективно розвивалося, важливо знайти баланс, компроміс між публічними і приватними інтересами і унеможливити їх конфронтацію.

Необхідність запровадження спеціального регулювання правовідносин у сфері секретного винахідництва диктується тим, що процес засекречування винаходу підпадає під дію двох антагоністичних право-

[888] Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 року. Редакція від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.
[889] Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 року. Редакція від 15.03. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

вих систем — патентної системи і системи правової охорони державної таємниці. Перша з них спрямована на стимулювання науково-технічної творчості та передбачає оперативне інформування громадськості про нове технічне рішення. Система правової охорони державної таємниці, навпаки, обмежує доступ до відомостей, вільне розповсюдження яких може завдати шкоди національній безпеці країни. Саме це протиріччя створює специфіку правовідносин, що мають бути законодавчо врегульовані.

Метою правової охорони секретних винаходів є досягнення балансу інтересів основних учасників правовідносин: держави, інтереси якої полягають в обмеженні доступу до відомостей, поширення яких може завдати шкоди безпеці держави; *авторів секретних винаходів*, інтереси яких полягають у прагненні набути законодавчо встановлені особисті майнові та немайнові права на результати інтелектуальної діяльності, що відповідають критеріям охороноздатності винаходу; *роботодавців авторів секретних винаходів* і третіх осіб, інтереси яких полягають в отриманні вигоди від створення і застосування в своєму виробництві прогресивних науково-технічних рішень, що мають абсолютну світову новизну.

Відсутність правової охорони секретних винаходів негативно позначається на стані технічної творчості у збройних силах. Досвід показує, що більше половини нових технічних рішень, створених в інтересах збройних сил, не підлягають правовій охороні, оскільки містять відомості, віднесені до категорії державної таємниці[890]. Як наслідок, автори новітніх розробок в галузі озброєнь і військової техніки не мають не тільки майнових, а й немайнових прав на результати своєї інтелектуальної творчої діяльності. Такий стан справ призводить до зниження винахідницької активності і уповільнення темпів науково-технічного прогресу.

Далі розглянемо окремі проблеми інституту секретних винаходів через призму забезпечення інтелектуальної національної безпеки.

Стратегічна важливість секретних винаходів для економіки і науково-технологічного розвитку країни.

Як показує ретроспективний аналіз, у ході проведення військових дій важливим об'єктом стають інтелектуальні ресурси противника. Так, під час Другої світової війни уряди країн використовували право примусового ліцензування на будь-який виданий у країнах противника патент, а також право на конфіскацію патенту або заявки на «стратегічний» винахід, у результаті чого останній оголошувався секретним і переходив у власність держави. Подібна практика була запроваджена в США, Великобританії та Франції в міжвоєнний період, в Італії — в 1940 р, в Німеччині — в 1942 р., у Фінляндії — в 1943 р., у Швеції — в 1949 р. Стратегічну важливість патентів Німеччини для економіки і науково-технологічного розвитку ряду країн можна продемонструвати на прикладі операції «Пейпер кліпс». Особливий інтерес у зв'язку з цим представляє стаття інженера, генерал-лейтенанта у відставці

[890] Евстафьев В.Ф., Иванушкин С.В., Наумов А.В. Секретные изобретения — под защиту закона. URL: http://nvo.ng.ru/concepts/2001-10-19/4_inventions.html (дата доступа: 08.04.2020).

Еріха Шнейдера «Розквіт і занепад німецької науки в період Другої світової війни», яка вийшла у 1953 р. в книзі «Bilanz des Zweiten Weltkrieges» («Підсумки другої світової війни»)[891]. У ній містяться унікальні дані про цю маловідому операцію, проведену в 1946 р. військами союзників. Під час цієї акції у Німеччини і Японії було вилучено найпотужніші запаси патентної та науково-технічної документації. Ось лише декілька фактів. Переможцями було конфісковано 346 тис. німецьких патентів; вивезено з Німеччини «безумовно найзначнішу збірку секретних наукових документів» загальною вагою в 1,5 тис. тонн. Керівництво союзників розглядало захоплення цінних німецьких винаходів як важливу військово-стратегічну задачу. Водному американському звіті зазначено: «Управління технічної служби у Вашингтоні заявляє, що в його сейфах зберігаються тисячі тонн документів. Відповідно до думки експертів, понад 1 млн окремих винаходів фактично стосуються всіх наук, всіх промислових і військових секретів нацистської Німеччини, потребують обробки і аналізу». Один із чиновників у Вашингтоні назвав це зібрання документів «єдиним у своє¬му роді джерелом наукової думки, першим повним вираженням винахідницького розуму цілого народу»[892]. 27 липня 1946 р. 27 колишніх союзних держав підписали в Лондоні угоду про поводження з німецькими патентами, згідно з якою всі німецькі патенти, що знаходяться поза межами Німеччини і зареєстровані до 1 серпня 1946 р., були експропрійовані. Бібліотека конгресу США у Вашингтоні почала видавати бібліографічний тижневик, в якому вказувались розсекречені військові та наукові документи, їх короткий зміст, кількість і вартість зроблених з них копій і т. п. Ці бюлетені розсилалися 125 бібліотекам США, «щоб зробити їх більш доступними для публіки»[893]. Сьогодні це значною мірою пояснює першопричину того потужного післявоєнного науково-технологічного ривка, здійсненого США, який ще більше посилив технологічне відставання колишнього СРСР.

Міжнародні заявки і питання національної безпеки.

Національне законодавство багатьох з договірних держав системи PCT (англ. Patent Cooperation Treaty) — міжнародний договір у сфері патентного права, укладений 35 державами у місті Вашингтон 19 червня 1970 р., членами якого нині є 152 країни світу) обмежує подачу міжнародних заявок в інші відомства з міркувань національної безпеки в таких випадках: якщо заявки подають громадяни відповідної держави; якщо заявки подають особи, які постійно проживають у відповідній державі; і/або якщо винахід було зроблено у відповідній державі[894]. Як

---

[891] Шнейдер Э. Расцвет и упадок немецкой науки в период второй мировой войны // Итоги второй мировой войны. Сборник статей. Пер. с нем. М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. URL: http://www.collegian.ru/index.php/tiara/2002/32-2008-07-27-20-05-12.html (дата доступа: 14.04.2020).

[892] Там само.

[893] Там само.

[894] Patent Cooperation Treaty. Yearly Review 2019. The International Patent System. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_901_2019.pdf (last accessed: 14.04.2020).

показує проведений автором аналіз патентного законодавства, такі обмеження щодо подання заявок від фізичних і юридичних осіб, що постійно проживають в країні, передбачені, зокрема, патентним законодавством США, Великобританії, Німеччини, Франції, Бельгії, Данії, Греції, Італії, Ізраїлю, Індії, Іспанії, Китаю, Португалії, Туреччини, Швеції, Норвегії та пострадянських країн. Наприклад, стосовно вашої міжнародної заявки це означатиме, що якщо вам необхідний відповідний дозвіл, але ви ще його не отримали, тоді вам слід подати заявку безпосередньо в своє національне відомство, і ви не повинні користуватися системою PCT для підготовки своєї міжнародної заявки, оскільки інформація, що міститься в проєкті заявки, зберігається на серверах, що знаходяться у віданні Міжнародного бюро, а не на вашому комп'ютері і не на серверах відповідного національного відомства. У більшості випадків вважається, що подавати заявку в інше відомство можна, якщо заявник за певний час до цього (терміни варіюються в залежності від відомства) подав заявку щодо того ж самого винаходу у відповідне національне відомство і не отримав повідомлення про безпеку, в якому зазначено, що йому забороняється подавати заявку в будь-які інші відомства, або якщо він спеціально запросив дозвіл і отримав його[895].

Аналіз основних підходів до державного регулювання секретних винаходів у зарубіжних країнах.

Правова охорона секретних винаходів здійснюється в багатьох країнах світу. Законодавства США, Німеччини, Великобританії, Франції, Росії, Китаю, Польщі та інших держав по-різному регламентують правовідносини в цій сфері діяльності, але схожі в одному: вони захищають інтереси творців секретних винаходів і стимулюють розробку науково-технічних рішень, що перевищують світовий рівень.

Державне регулювання секретних винаходів у зарубіжних країнах з дав¬німи і стабільними патентними системами (США, Великобританія, Німеч¬чина, Франція, Польща) здійснюється не за допомогою окремих спеціально розроблених з цією метою законодавчих актів, а в рамках єдиних національних патентних законів, що регламентують правову охорону винаходів[896; 897]. В рамках національних законів існують загальні підходи у сфері правового регулювання секретних об'єктів промислової власності. Як секретні об'єкти промислової власності охороняються тільки винаходи (корисні моделі).

Доцільно розглянути більш докладно основні підходи до державного регулювання секретних винаходів у деяких європейських країнах (Великобританії, Німеччині, Франції, Польщі), а також у США і Україні. Кожна з країн встановлює відповідні умови патентоспроможності

---

[895] International applications and national security considerations. URL: https://www.wipo.int/pct/en/ texts/nat_ sec.html (last accessed: 14.04.2020).

[896] Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентне право: міжнародно-правове регулювання: моногр. К.: НДІінтелектуальної власності НАПрНУ, «НВП«Інтерсервіс», 2014. 480 с.

[897] Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентні системи зарубіжних країн: структурований аналіз законодавства. Нац. акад. правових наук України, НДІ інтелектуальної власності. К.: Інтерсервіс, 2018.С. 214 с.

винаходу. В основному до них належать: новизна, винахідницький рівень і промислова придатність винаходу. Але, наприклад, у законах Франції та Великобританії містяться і такі умови, як рівень винахідницької творчості, неочевидність від рішення технічної задачі. Згідно із законодавством названих вище країн, як секретні об'єкти промислової власності охороняються лише винаходи. Тобто правовий режим секретності не поширюється на корисні моделі та промислові зразки. Винятками є Франція, Німеччина та Польща, у законодавстві яких (як і в Україні) закріплено правову охорону секретних корисних моделей. Тому цілком слушною є думка Работягової Л.І.[898; 899], що в цьому питанні нам варто перейняти досвід країн, які закріплюють режим секретності лише за винаходами. Адже у держави немає необхідності засекречувати відомості про технологічне (технічне) рішення, щодо якого не проведено експертизу по суті, тобто не досліджено його новизну, винахідницький рівень та промислову придатність.

Варто зупинитися на процедурі видачі патенту на секретний винахід. У США і Великобританії у разі встановлення, що секретний винахід є придатним для набуття прав на нього, видача патенту призупиняється. У Франції патент на секретний винахід не видається. Що стосується проведення кваліфікаційних експертиз за заявками на секретні винаходи (тобто експертиз по суті), то їх проводять в усіх країнах, крім Франції. В Україні така експертиза також передбачена чинним законодавством. Однак у США в особливих випадках її можуть заборонити, щоб не розширювати коло осіб, допущених до відомостей про винахід[900]. За результатами експертизи по суті заявки на секретний винахід у Німеччині може бути виданий патент на секретний винахід із подальшою його реєстрацією в окремому реєстрі. Згідно з § 13 Патентного закону Німеччини патент не починає діяти, поки його не розсекретять, тобто власник патенту або його правонаступник у результаті рішення про засекречування не застосовує винахід. Патент на винахід, видачу якого призупинено (Великобританія, США), або виданий патент на секретний винахід (Німеччина) може бути використаний для потреб національної безпеки (Німеччина, США) або на користь держави (Великобританія, Німеччина).

Засекречування інформації.

Відомості про винаходи не публікуються, якщо вони є державною таємницею (Німеччина), якщо публікація може завдати шкоди національній безпеці (США), обороні держави або безпеці громадян (Великобританія), якщо це визначено міністром національної оборони (Франція). Всі країни періодично, як правило щорічно, переглядають режим секретності винаходів. Засекречування інформації щодо вина-

---

[898] Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентне право: міжнародно-правове регулювання: моногр. К.: НДІінтелектуальної власності НАПрНУ, «НВП«Інтерсервіс», 2014. 480 с.
[899] Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентні системи зарубіжних країн: структурований аналіз законодавства. Нац. акад. правових наук України, НДІ інтелектуальної власності. К.: Інтерсервіс, 2018. С.214.
[900] Там само.

ходів здійснюється за рішенням або за клопотанням компетентних державних органів. Дозвіл на ознайомлення з матеріалами заявок на патенти на винахід, публікація яких заборонена, може давати тільки компетентний орган влади (Великобританія, Німеччина, Франція, США). В кінці 2016 р. в США кількість патентів, що підпадають під дію постанови про секретність, становила 5680 і була найвищою з 1993 р. Найбільш тривалі патенти датуються початком 1940-х років[901].

Проведення експертизи по суті (кваліфікаційної експертизи) заявок на секретні винаходи.

Таку експертизу проводять у Німеччині, США, Великобританії. Однак у США в особливих випадках її можуть заборонити, щоб не розширювати коло осіб, допущених до відомостей про винахід. У Франції експертиза за заявками на секретні винаходи не проводиться.

Розсекречування секретних патентів.

Важливе значення для розвитку науки, інноваційної діяльності та розвитку економіки має своєчасне розсекречування секретних патентів. Свій час Президент США Дональд Трамп після своєї інавгурації видав меморандум високого рівня, який наказував розкрити групу секретних патентів. Цей цілком таємний меморандум було направлено в Міністерство оборони США і розвідувальне співтовариство, але через свій класифікаційний статус він не був доступним для ЗМІ. Президентський меморандум передбачає розсекречення понад 1000 патентів з масиву кількістю в понад 5000. Більшість із цих секретних винаходів стосуються технології старіння і здоров'я, проте деякі — матеріалознавства, біохімії та вільної енергії. Поточна кількість патентів, які були засекречені, становить приблизно 5700 згідно з даними Американського бюро патентів і товарних знаків (United States Patent and Trademark Office, USPTO). Кількість секретних патентів, які розсекречуються щороку, в середньому становить приблизно 0,5 % від загальної їх кількості.

Пентагон і розвідувальні органи повідомили Президенту США Трампу, що для їх розкриття буде потрібно 10 років, але він зажадав, щоб це було зроблено протягом двох-трьох років[902]. На думку експертів, розсекречення більше тисячі секретних патентів, безсумнівно, допоможе успішно оживити промисловість США і забезпечити мільйони робочих місць.

Виплата грошової компенсації власнику секретного винаходу.

Використання інституту секретного винаходу полягає в експропріації розробки у особи, яка має право на винахід, що саме по собі є винятковою подією. Ця експропріація відбувається через більш гіпотетичні, ніж реальні, загрози, вона потребує також виплати компенсації правомочній особі.

Наприклад, у Польщі розмір такої компенсації визначається відповідно до ринкової вартості винаходу і за договором сторін, а в разі його

[901] Michael E. Salla. Secret Presidential Memorandum issued to Declassify Anti-aging & Free Energy Technologies. URL: https://www.exopolitics.org/tag/secret-patents/ (last accessed: 15.04.2020 .

[902] Там само .

відсутності — органом, який займається секретним винаходом. Ця сума повинна бути виплачена з державного бюджету або виплачуватися частково щороку, але протягом не більше 5 років. Якщо правовласник все-таки не погоджується із сумою, визначеною вищезгаданим органом влади, то відповідно до п. 5 ст. 284 Закону про промислову власність він має право подати позов про відшкодування збитків до загального суду, який у цивільному судочинстві визначить як суму, так і правила її виплати.

Варто звернути увагу, що в Законах України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[903] і «Про державну таємницю»[904] не передбачено норму щодо виплати грошової компенсації автору секретного винаходу (корисної моделі) за рішення про засекречування, що унеможливлює їх ефективне використання в господарській діяльності. Єдина компенсація, передбачена Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[905], — за покриття витрат на сплату зборів. Спори щодо розмірів та порядку виплати грошової компенсації вирішуються в судовому порядку. Водночас подібна компенсація державою лише зборів за подання заявки та підтримання чинності секретного патенту не компенсує його патентовласнику усі витрати і обмеження, пов'язані із його розробленням і можливим використанням. Нещодавно Кабінет Міністрів України підвищив (відомості та їх носії, що мають ступінь секретності «особливої важливості», — 60 відсотків; відомості та їх носії, що мають ступінь секретності «цілком таємно», — 50 відсотків; відомості та їх носії, що мають ступінь секретності «таємно», — 30 відсотків) надбавки за доступ до секретності[906]. Уряд України збільшив розмір компенсації працівникам режимно-секретних органів у зв'язку з виконанням обов'язків, які передбачають доступ до державної таємниці. Про стимулювання винахідників — розробників секретних винаходів знову забули.

При визначенні розміру компенсації за засекречування винаходу до-цільно брати до уваги інтереси двох сторін:

1) інтереси заявника;
2) інтереси держави.

Для задоволення інтересів заявника компенсація за засекречування винаходу повинна покривати:

1) здійснені заявником витрати на винахід: вкладення в матеріальне виробництво, пов'язані з винаходом; витрати на оформлення заявки, оплату мит і/або витрати на придбання прав на винахід;

---

[903] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України № 3687-XII від 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.
[904] Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 р. Редакція від 15.03.2022.- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.
[905] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України № 3687-XII від 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.
[906] Про внесення змін до Положення про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2019 р. № 6. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-vidi-rozmiri-i-poryadok-nadannya-kompensaciyi-gromadyanam-u-zvyazku-z-robotoyu-yaka-peredbachaye-dostup-do-derzhavnoyi-tayemnici.

2) майновий збиток, який настав унаслідок втрачених можливостей;
3) продовженню терміну засекречування має відповідати пропорційне збільшення розміру компенсації.

Для задоволення інтересів держави при придбанні прав на розпорядження винаходом при його засекречуванні має передбачатися можливість мінімізувати компенсацію за засекречування винаходу з міркувань розумної достатності: якщо розмір претензії на компенсацію вище середньої ціни ліцензії, що зазвичай визначається при порівнянних обставинах, тоді сума компенсації може бути знижена до розрахункової суми збитків; розмір компенсації може бути зменшений з урахуванням прибутку, який отримує потерпілий від іншого застосування винаходу; компенсація розраховується і виплачується після видачі патенту.

Чи потрібні Україні секретні винаходи?

Відповідь тут одна: так, звичайно потрібні. Особливо зараз, в умовах гібридної війни і ведення бойових дій. Існують Закони України «Про державну таємницю»[907], «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[908], які регламентують, зокрема, діяльність у цій сфері. Але реалії, на жаль, зовсім інші. Кабінет Міністрів України 24 квітня 2019 р. припинив для України дію Угоди про взаємне забезпечення збереження міждержавних таємниць у галузі правової охорони винаходів і Угоди про методологічне порівняння і створення загальної статистичної бази Економічного Союзу в рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД). Як повідомила прес-служба Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, відповідне рішення було прийнято на засіданні уряду. «На сьогодні правових відносин між державами-учасниками угоди в цій сфері вже немає. Сама ж угода в цілому застаріла і не відповідає сучасному стану економічних відносин між країнами, що входять до СНД», — зазначили в прес-службі[909]. Навряд чи це рішення погоджувалось зі Службою безпеки і Міністерством оборони України. Дивно, що коментар до такої важливої міжнародної економіко-правової угоди, яка стосується питань безпеки держави, забезпечення режиму державної таємниці і секретних винаходів, дає прес-служба згаданого міністерства.

У Державному реєстрі патентів України на секретні винаходи і корисні моделі міститься понад тисяча перспективних технічних рішень, які вже понад 20 років лежать «мертвим тягарем» і не використовуються вітчизняними науковцями і конструкторами при розробленні озброєння і військової техніки[910]. В умовах збройного конфлікту з Росією таке становище є неприпустимим! Мінекономрозвитку України спільно з Міністерством оборони України доцільно терміново врегулювати цю проблему.

---

[907] Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 р. Редакція від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.
[908] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України № 3687-XII від 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.
[909] Україна вийшла з Угоди СНД про секретні винаходи, створені в СРСР. URL: https://defence-ua.com/index.php/home-page/7183-ukrayina-vyyshla-z-uhody-snd-pro-sekretni-vynakhody-stvoreni-v-srsr (дата доступу: 25.04.2019).
[910] Андрощук Г.О. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (II частина). Наука, технології, інновації. 2018. № 2. С. 38–47.

Звідси слідує, що державі не потрібні десятки тисяч секретних винаходів українських винахідників. Національній безпеці та економіці дуже дорого обходяться поспішні політичні рішення, які не мають організаційно-економічного обґрунтування.

Стратегія національної безпеки України, зокрема інтелектуальна безпека, чітко визначає два блоки загроз: зовнішній і внутрішній. Зовнішня загроза — агресивні дії Росії. Як зазначають автори документа, вперше в історії одна з держав — постійних членів Ради Безпеки ООН, яка володіє ядерною зброєю, використовує цей фактор для залякування міжнародного співтовариства, нехтує міжнародним правом, використовує свій військовий потенціал для анексії та захоплення території європейської країни. Внутрішніми загрозами — названо неефективність системи забезпечення нацбезпеки; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза і виснаження фінансових ресурсів держави; зниження рівня життя населення; загрози енергетичній, інформаційній, екологічній та техногенній безпеці[911].

Підсумовуючи дослідження інституту секретних винаходів, як фактор забезпечення інтелектуальної національної безпеки, зазначимо:

- інститут секретних винаходів займає важливе місце в системі патентного права та забезпеченні інтелектуальної національної безпеки;
- секретний винахід — це об'єкт патентного права у вигляді технічного рішення, що стосується продукту (зокрема, пристрою, речовини, штаму мікроорганізму, культури клітин рослини і тварини та ін.) або способу (процесу здійснення дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріальних засобів), а також нове застосування відомого продукту чи процесу, яке відповідає умовам патентоздатності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність), що містить інформацію, віднесену до державної таємниці, поширення якої може завдати шкоди інтелектуальній безпеці держави;
- охорона державної таємниці — це комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв. Це особлива сфера державного регулювання, в якій діють норми публічного і приватного права;
- запровадження спеціального регулювання правовідносин у сфері секретного винахідництва диктується тим, що процес засекречування винаходу підпадає під дію двох антагоністичних правових систем — патентної системи і системи правової охорони державної таємниці;
- метою правової охорони секретних винаходів є досягнення балансу інтересів основних учасників правовідносин: держави; ав-

[911] Потіха А. Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1122:strategiya-natsionalnoji-bezpeki&catid=8&Itemid=350 (дата доступу: 18.05.2020).

торів секретних винаходів; роботодавців авторів секретних винаходів і третіх осіб;
- відсутність правової охорони секретних винаходів негативно позначається на стані технічної творчості у збройних силах;
- варто перейняти досвід країн, які закріплюють режим секретності лише за винаходами, так як у держави немає необхідності засекречувати відомості про технологічне (технічне) рішення, щодо якого не проведено експертизу по суті.

3.6. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України з позиції забезпечення національної інтелектуальної безпеки

Останніми роками міжнародний трансфер технологій доповнився вивезенням за кордон технологій виробництва зброї, формуванням міжнародних консорціумів, які на основі цих технологій розгорнули ліцензійне виробництво іноземної зброї та військової техніки в країнах, що розвиваються. Виникли механізми координації діяльності країн у сфері виробництва і закупівлі зброї та військової техніки. Це посилило і підвищило стійкість міжнародних потоків товарів і послуг військового призначення. Прискорились також процеси передачі зарубіжним країнам технологій виробництва зброї і військової техніки, іноземного досвіду управління військовим виробництвом, з'явилися міжнародні виробничо-збутові структури.

В умовах загарбницької російсько-української війни стає актуальною проблема забезпечення інтелектуальної національної безпеки шляхом трансферу технологій в оборонно-промисловому комплексі України, яка довгий час знаходиться в полі зору автора (Г. Андрощук) цього підрозділу[912; 913; 914; 915; 916]. Саме через призму забезпечення інтелектуальної національної безпеки ми намагаємось розглянути трансфер технологій, що є передача технології, яка оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її

---

[912] Андрощук Г.О. Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США / Г.О. Андрощук. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2013. No 1. С. 51–65.
[913] Андрощук Г.О. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми/ URL: https://cacds.org.ua/hennadi-androshchuk-zakhyst-rezul-tativ-intelektual-noyi-diyal-nosti-v-oboronno-promyslovomu-kompleksi-ukrayiny-stan-ta-problemy/.
[914] Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність у наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки / Г.О. Андрощук. *Наука та наукознавство*. 2014. № 4. С. 90–100.
[915] Андрощук Г.О.Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (І частина) / Г. О. Андрощук. *Наука, технології, інновації*. 2018, № 1. С. 62–71. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/150888.
[916] Андрощук Г. О. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (ІІ частина) / Г. О. Андрощук. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 2. С. 38–47. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/STI_2018_2_8.

складових (Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[917]).

Для України міжнародний трансфер технологій — один із векторів інноваційного розвитку національної економіки та підвищення рівня національної інтелектуальної безпеки, у результаті чого викликає активний науковий і практичний інтерес до вивчення теоретичних основ і практичних аспектів міжнародного трансферу технологій, його особливостей і тенденцій розвитку, зокрема у військово-технічній сфері.

Зауважимо, що до середини минулого століття в промислово розвинутих країнах світу виник феномен оборонно-промислового комплексу, що об'єднує військову науку, конструкторські бюро, виробників озброєнь і систему управління його діяльністю. Як зазначають експерти[918], термін «оборонно-промисловий комплекс» до цього часу не має законодавчого визначення.

Під оборонно-промисловим комплексом (ОПК) як сектором економіки автор розуміє сукупність науково дослідних, проектно конструкторських, випробувальних організацій і виробничих підприємств, що виконують розробку і виробництво військової та спеціальної техніки, амуніції, боєприпасів і т. п. для державних силових структур і на експорт[919].

Якщо раніше трансфер технологій йшов від ОПК у цивільний сектор, то нині технологічний рівень провідних виробників цивільної продукції вже випереджає можливості оборонної промисловості. Це особливо помітно в таких швидкозростаючих напрямах, як електроніка, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), нанотехнології, біотехнології, робототехніка. В результаті у всьому світі почалися пошуки моделі, що забезпечує ефективну взаємодію і взаємо доповнення цих двох сегментів, а також диверсифікацію і оптимізацію самого ОПК. Нині до цього процесу починає долучатися і Україна.

У світовому експорті частка експорту озброєнь і послуг військового призначення за різними оцінками становить від 1,5 до 2 %. Тільки за перше десятиріччя XXI ст. згідно з даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру — SIPRI (англ. Stockholm International Peace Research Institute), заснований у 1966 р. у Стокгольмі (Швеція)), через світовий ринок озброєння і військової техніки (ОВТ) пройшло продукції на суму 296 млрд дол. Цим видом діяльності займаються близько 50 країн-експортерів і 120 імпортерів. Переважна частка світової торгівлі зброєю концентрується в руках вузького кола експортерів і покупців. Так, на 10 основних країн-експортерів припа-

[917] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Tex.

[918] Неботов П.Г. Спроможності національного оборонно-промислового комплексу задовольнити потреби ЗСУ в ОВТ / П.Г. Неботов. URL: http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/arhiv/obonoglyad/15303-2013-06-06-09-03-40.

[919] Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність у наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки / Г.О. Андрощук. *Наука та наукознавство*. 2014. No 4. С. 90–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2014_4_16.

дає близько 90 % усіх продажів, а на 30 основних країн-імпортерів — близько 85 % закупівель озброєння і військової техніки у світі[920].

Згідно з даними SIPRI Україна за підсумками 2011–2015 рр. увійшла до ТОП-10 найбільших експортерів зброї у світі. Частка України в глобальному експорті зброї становила 2,6 %. Вона займає 9 місце у списку найбільших екс-портерів[921]. Розвиток міжнародної науково-виробничої кооперації у сфері військової продукції приводить до подальшого виходу військово-економічних приготувань за національні кордони, в результаті чого питома вага національної військової промисловості все більшою мірою визначається рівнем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Склався потужний ринок продукції військово-технічного призначення (ВТП), що включає: озброєння; військову техніку і майно; технології військового та подвійного призначення; послуги військово-технічного характеру. Водночас військові витрати сприяють збільшенню норми накопичення продукції, технологічному розвитку економіки, зниженню безробіття, економічному зростанню[922].

У сфері високотехнологічного і військово-технічного співробітництва (ВТС) на інтелектуальну власність припадає до 80–90 % експортної ціни. Матеріали, з яких виготовляють новітню техніку, в 10 разів дешевше праці вчених, вкладеної в розробку технологій. Праця вчених, конструкторів, технологів створює інтелектуальну власність, що охороняється. Оформляються відповідні патенти, ліцензії, ноу-хау, права на технології, дослідні зразки і т.п., що є головним предметом зовнішньоторговельних угод[923].

За результатами статистичного аналізу, з наявної сьогодні в Україні науково-технологічної бази близько 60 % технологій можна визначити як сучасні та близько 8 % — як унікальні на світовому рівні. Вищезазначене передусім є результатом значного потенціалу вітчизняної військової промисловості, який сформувався за радянських часів[924].

Підприємства ОПК володіють значним науково-технічним потенціалом і технологічною базою, що дозволяє розробляти і виробляти сучасні системи озброєння, військову та спеціальну техніку, а створені технології подвійного призначення можуть отримати застосування і у цивільному секторі економіки. Проте цей науково-технічний потенціал використовується не ефективно.

---

[920] Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності : монографія / Г.О. Андрощук, С.А Давимука, Л.І. Федулова. К. : Парламентське видавництво, 2015. 512 с.

[921] Украина вошла в ТОП-10 стран-экспортеров оружия. URL: https://delo.ua/ukraine/ukraina-voshla-v-top-10-stran-eksporterov-oruzhija-a-jacenjuk-podal-325872.

[922] Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності : монографія / Г.О. Андрощук, С.А Давимука, Л.І. Федулова. К. : Парламентське видавництво, 2015. 512 с.

[923] Бобылов Ю.А. Научно-техническая разведка РФ: быть ближе к атомной промышленности. URL: http://z-filez.info/story/nauchno-tekhnicheskaya-razvedka-rf- bytblizhe-k-atomnoi-promyshlennosti.

[924] Бегма В.М. Розвиток експорту військових технологій як пріоритет міжнародного воєнно-економічного співробітництва України / В.М. Бегма, В.М. Шемаєв, А.П. Онофрійчук. *Стратегічні пріоритети*. 2016. No 1 (38). С. 5–15. URL:http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-b7cef.pdf.

Відсутність повноцінної нормативно-правової бази, що регламентує дії юридичних і фізичних осіб щодо розробки, набуття прав, комерціалізації ОПІВ, технологій подвійного призначення, значний розмір патентних зборів, встановлений урядом, за подання заявок на винаходи та підтримання їх чинності, створює передумови до того, що оборонні підприємства майже не займаються правовою охороною ОПІВ, створених у процесі виконання оборонного замовлення, що стримує трансфер технологій та впливає на рівень інтелектуальної безпеки.

Протягом останніх років Україна постачала озброєння і військову техніку подвійного призначення до 80 країн у всіх регіонах світу. Найбільшими імпортерами продукції вітчизняного ОПК були Росія, Індія, Китай, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Алжир[925]. Окрім того, аналіз експорту ОПК України свідчить, що основними сегментами продукції, яка виробляється й експортується за кордон, є авіація та озброєння, призначені для використання у повітряному просторі. Водночас Україну вважають однією із дев'яти держав світу, які володіють повними циклом виробництва військово-транспортних і транспортних літаків. Але за останні десять років експорт авіаційної техніки базувався переважно на продажі літаків і вертольотів, які були зняті з озброєння вітчизняної армії.

Виробництво зброї та військової техніки в Україні має важливе значення не тільки для сектору безпеки держави, а також і для зростання економіки, посилення міжнародного іміджу держави. Передусім за рахунок таких ключових чинників: *по-перше*, оборонна промисловість, або ОПК є високотехнологічним сектором, і його розвиненість — візитна картка держави (наприклад, здатність виробляти літаки або ракетиносії); *по-друге*, розвиток ОПК передбачає обмін сучасними технологіями на ринку та здійснює відчутний вплив на міжнародній арені (саме таким є сучасний досвід Туреччини, ПАР, Польщі).

Зазначимо, що Україна входить до вісімки країн світу, які спроможні забезпечити повний цикл проектування та виробництва авіакосмічної техніки, до п'ятірки країн світу з повним циклом виробництва танків і до десятки найбільших суднобудівних країн світу. У нашій країні розвинуті високотехнологічні галузі промисловості, що є джерелом трансферу ОПІВ та фактором підвищення національної інтелектуальної безпеки.

Водночас, згідно з даними Державної служби експортного контролю, за два роки війни Україна скоротила експортні поставки лише техніки на 71 %. Найсильніше держава здала позиції в сегменті броньованих бойових машин — БТР, БМП і т.п. У 2015 р. поставки броньовиків зменшилися в 6,6 разу порівняно з довоєнним 2013 р. Дещо кращою є ситуація із танками. Тут падіння лише в 2,5 разу. Від експорту літаків довелося відмовитися. Ще гірші справи із поставками зброї. За два роки її обсяги впали майже в дев'ять разів[926]. Втрату Україною позицій на світовому

[925] Бегма В.М. Розвиток експорту військових технологій як пріоритет міжнародного воєнно-економічного співробітництва України / В.М. Бегма, В.М. Шемаєв, А.П. Онофрійчук. *Стратегічні пріоритети.* 2016. No 1 (38). С. 5–15. URL:http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-b7cef.pdf.

[926] Україна втрачає позиції на світовому ринку озброєнь. Звіт за 2015 р. URL: https://glavcom.ua/publications/ukrajina-vtrachaje-poziciji-na-svitovomu-rinkuozbrojen-zvit-za-2015-rik-367990.html.

ринку підтверджує й дослідження SIPRI. За даними шведських експертів, за рік країна скоротила експорт зброї вдвічі — з $ 657 до $ 323 млн.

Основних причин падіння зовнішніх поставок продукції військового призначення дві:

1) вичерпалися старі запаси. Адже здебільшого Україна продавала на експорт не нову продукцію, а модернізовану радянську, яка дісталася у спадок від розваленого Союзу.
2) вітчизняна оборонна промисловість переключилася на внутрішній ринок.

Сьогодні в умовах загарбницької російсько-української війни різко скоротились експортні поставки, одночасно різко збільшились поставки озброєння з країн-імпортерів.

Так, уже у 2015 р. поставки техніки в українську армію обчислювалися тисячами одиниць. Такого надходження техніки та озброєнь військові не бачили за всі роки незалежності України. У 2014–2015 рр. Україна вперше відправила за межі країни сучасні вітчизняні танки: армія Таїланду отримала 10 бойових машин «Оплот», які входять до десятки найкращих танків у світі. На світовий ринок вийшли і сучасні українські броньовики — БТР-4, які було розроблено Харківським КБ ім. Морозова на початку 2000-х. Останніми роками їх купувала Нігерія, у 2014 р. одну таку машину придбали США.

У держконцерні «Укроборонпром» підкреслюють, що інвестиції, спільні підприємства, трансфер технологій, наукові розробки — це ті інструменти, котрі підтримують конкурентоздатність нашої оборонки. Завдяки внутрішнім ресурсам концерн здійснив розробку і виробництво таких новинок, як «Дозор», «Фантом», «Горлиця». Проект із виробництва на основі ліцензії від уряду США штурмової гвинтівки М-16 (український варіант має назву WAC-47) дасть можливість переходу української армії і промисловості на стандарти НАТО, залучити нові технології, створити робочі місця, розвинути промислову базу галузі. «Укроборонпром» налагодив також виробництво протитанкових комплексів (ПТРК) «Стугна-П», який є українським аналогом знаменитого американського ПТРК «Javelin».

Перспективним для підвищення рівня національної інтелектуальної безпеки є стратегія реформування ОПК України, яка представлена «Укроборонпром» та передбачає чіткі послідовні кроки: корпоратизацію, аудит, кластеризацію, захист технологій і запуск платформи розвитку інновацій. У рамках стратегії буде створено п'ять кластерів із можливістю залучення приватних компаній. Кластери будуть структуровані за видами озброєння і військової техніки: авіаційна; бронетанкова; суднобудування і морська техніка; радіолокація, радіозв'язок, РЕБ; високоточна зброя і боєприпаси. За такою схемою вже створено перший авіабудівний кластер — Українська авіабудівна корпорація на базі легендарного «Антонова».

Україна і США реалізуватимуть спільні проекти у сфері виробництва сучасного озброєння та поглиблення співпраці у сфері безпеки, обговорено можливості передачі технологій і виробничих ліній, спільної

науково-дослідної роботи, розробки та впровадження нових технологій у виробництві. Варто зазначити, що Україна має також значні перспективи щодо взаємодії з державами ЄС і НАТО щодо обох складників міжнародного трансферу військових технологій: експорту та імпорту[927]. Буде створено новий центр GARDA для запровадження технологій в оборонній промисловості, що базуватиметься на моделі DARPA (американського агентства передових оборонних дослідницьких проєктів). Він має стати майданчиком, що об'єднає розробників, стартапи, інвестиційні фонди і військових. Рада національної безпеки і оборони України визначила пріоритетом виробництво нових зразків військової техніки і зброї, а також розвиток вітчизняного ОПК, забезпечення надійного рівня обороноздатності нашої країни[928].

Загалом продаж ліцензій з позиції національної інтелектуальної безпеки — це типова форма передачі технологій. У сучасних умовах передача і використання виключних прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки та інші об'єкти промислової власності часто супроводжуються передачею ноу-хау, технічної документації, наданням технічної допомоги тощо. Найбільш поширеними стали невиключні ліцензії на виготовлення і реалізацію продукції. У міжнародній практиці торгівлі традиційними ліцензіями понад 50 % угод укладається на передачу винаходів і ноу-хау одночасно, 30–35 % — тільки на ноу-хау, решта — чисто патентні ліцензії. Отож, понад 80 % традиційних ліцензій — це ліцензії, за якими передається ноу-хау[929].

З усіх форм зовнішньої торгівлі й інших зовнішньоекономічних і науково-технічних зв'язків тільки ліцензії дають можливість забезпечувати відтворення нової техніки і технології, створення на їх базі технології наступних поколінь і ліквідацію відставання у технічному рівні та якості розроблювальної і застосовуваної техніки і технології в окремих напрямах НТП. Крім того, закупівля ліцензій дозволяє забезпечити лідируюче положення ліцензіата за основними напрямами НТП не тільки в поточний період, а й у перспективі. Це пояснюється тим, що тільки за ліцензіями передається ноу-хау, без знання якого майже не можливим є відтворення новітньої технології. Неможливість відтворення нової технології у зв'язку з незнанням ноу-хау виключає і можливість створення більш удосконаленої технології майбутніх поколінь на тих же принципах. Міжнародна практика торгівлі товарами і науково-технічними досягненнями (винаходами і ноу-хау) свідчить також про те, що без знання ноу-хау в більшості випадків неможливо відтворити нову технологію за патентними описами, опублікованою науковою і технічною інформаці-

---

[927] Бегма В.М. Розвиток експорту військових технологій як пріоритет міжнародного воєнно-економічного співробітництва України / В.М. Бегма, В.М. Шемаєв, А.П. Онофрійчук. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1 (38). С. 5–15. URL:http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-7cef.pdf.

[928] СНБО Украины назвал приоритетом производство новой военной техники. URL: http://ria.ru/world/ 20160127/1366176514.html#ixzz3yTMmOt5O.

[929] Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність у науково-технічній сфері: методи та принципи вартісної оцінки : монографія / Г.О. Андрощук, С.А. Давимука. К. : Парламентське видавництво, 2014. 304 с.

єю, за зразками нової техніки, що продається і які демонструються на національних і міжнародних виставках. Якщо без знання ноу-хау неможливо відтворити промислово освоєну нову технологію, то тим більше неможливе її удосконалювання та створення наступних поколінь. Для успішного експорту військових технологій Україні необхідно суттєво підвищити якість системи охорони інтелектуальної власності як важливого інструменту міжнародних економічних відносин. Водночас переважна більшість вітчизняних військових технологій не запатентована навіть в Україні, що впливає на зниження рівня національної інтелектуальної безпеки. А приклади отримання іноземних патентів на вітчизняні військові технології — взагалі рідкість. Все це свідчить про недостатню увагу органів державної влади, керівництва підприємств та власне і авторів і розробників технологій до патентування як інструменту, що забезпечує не лише збільшення обсягів експорту військових технологій, а й позитивно впливає на їх розвиток.

Нині, через відсутність коштів, багато науково-дослідних установ і підприємств відмовляються від патентування своїх розробок, переводячи результати інтелектуальної діяльності (РІД) у незареєстровані секрети виробництва (ноу-хау). Однак відсутність патентних прав означає можливість іншим особам використовувати те саме ноу-хау, до якого вони прийдуть самостійно шляхом реінжинірингу (зворотного конструювання), що призведе до втрати режиму ноу-хау. В Україні і досі законодавчо не врегульовано питання охорони службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, зокрема, ноу-хау. Водночас спеціальні закони про охорону комерційної таємниці вже давно діють у Молдові (1994), Киргизстані (1998), Туркменістані (2000), Азербайджані (2001), Російській Федерації (2004), Таджикистані (2008), Білорусі (2013).

Скорочення патентування технічних рішень, отриманих українськими розробниками, призведе до збільшення числа патентів, виданих в Україні іноземним заявникам, що в свою чергу вимагатиме коштів на придбання у них ліцензій, що суттєво впливає на рівень національної інтелектуальної безпеки. Варто усвідомлювати, що внаслідок територіального характеру дії патентного права патент виконує свої функції тільки в межах держави, яка його видала. Цим зумовлена юридична необхідність патентування винаходів в іноземних державах для встановлення їх правової охорони. Найважливішою метою патентування винаходів в іноземних державах є забезпечення експорту промислової продукції в країні патентування, створення умов для безперешкодного вивезення товарів. Товарному експорту, як правило, передує патентування винаходів. Охорона прямого комерційного експорту залишається головною формою використання патентів, отриманих за кордоном. Патентування за кордоном здійснюється також із метою використання іноземних прав як самостійного об'єкта комерційних операцій у зовнішній торгівлі. Отримання іноземного патенту є базою для продажу запатентованих винаходів і, що ще важливіше, укладання ліцензійних договорів на їх використання. Масштаби цього експорту значні, причо-

му за темпами зростання світовий обсяг ліцензійної торгівлі значно випереджає обсяг товарних експортно-імпортних операцій.

Це пов'язано з багатьма причинами економічного та юридичного характеру. До них належать: *по-перше*, неможливість для патентовласників здійснення великих капіталовкладень за кордоном для організації самостійного виробництва на підставі запатентованих винаходів; *по-друге*, нерентабельність або неможливість товарного експорту в будь-яку країну (через сформований рівень цін, встановлених на імпорт, високі митні тарифи, валютні обмеження та ін.).

Водночас, варто підкреслити, що витрати на отримання патенту на винахід середньої складності та підтримка його чинності протягом перших трьох років (з урахуванням витрат на патентного повіреного) можуть становити 3000–4000 євро в країнах Європи, 7 500 — в США, 9 600 — в Японії. Вартість європейського патенту для восьми країн оцінюється в 40 тис. євро[930]. До того ж в Україні, на відміну від європейських та багатьох пострадянських країн, немає державної підтримки зарубіжного патентування.

Володіючи іноземними патентами, компанії не тільки торгують ними, а й створюють міжнародні патентні об'єднання — картелі, пули тощо, які нині відіграють важливу роль у світовій економіці, пов'язуючи потужні корпорації найбільш розвинутих країн. Юридичною підставою таких абсолютно монополістичних об'єднань є угоди про обмін патентами, ліцензіями і технічною документацією з метою спільного використання винаходів. Часто угодами передбачається створення нових підприємств, які передають патенти для спільного використання за ліцензіями і поділу доходів за встановленими паями. Учасники патентних картелів, не обмежуючись обміном правами на використання винаходів, встановлюють спеціалізацію і розподіл виробничих програм, контингенти виробництва товарів, сфери їх збуту по країнах, визначають ціни і всю технологічну політику у провідних галузях господарства. Зауважимо, що патентна активність іноземних компаній спрямована також на патентне блокування насамперед перспективних українських науково-технічних розробок. Такими є особливості сучасної конкурентної боротьби крупних компаній на світових товарних ринках[931].

Зарубіжне патентування здійснюється з метою ускладнити доступ третім особам на ринок, виграти час у технічному змаганні з конкурентами, змусити їх збільшити витрати на НДДКР, що вкрай важливо в конкурентній боротьбі при сучасному високому рівні витрат на ці роботи. У підсумку таке патентування є прагненням монополізувати товарний ринок, змусити конкурентів відмовитися від самостійної розробки техніки і технології виробництва того чи іншого товару і придбати ліцензію.

Проміжні форми використання патентних прав на базі національного та зарубіжного патентного законодавства стали невід'ємною ча-

[930] Андрощук Г.О. Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США / Г.О. Андрощук. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 51–65.
[931] Мосов С.П. Патентна експансія як інструмент завоювання товарного ринку України: мовою статистики. URL: http://www.uipv.org/i_upload/file/14042014_Mosov.pdf.

стиною системи господарювання, ведення монополіями виробництва і конкурентної боротьби. Отримуючи від технічних рішень, що юридично охороняються, значну економічну вигоду, монополії форсують розробку винаходів і операції з їх патентування. Особливу активність цей процес набуває в перспективних науково-технічних галузях, де прискореними темпами зростають обсяги виробництва і його монополізація: в фармацевтиці, хімії, біології, електротехніці, окремих галузях машинобудування та приладобудування, особливо в ОПК.

Аналіз законодавств іноземних держав і міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності доводить, що РІД військового призначення не тільки визнаються як ОПІВ, а й широко використовуються на території іноземних держав. Так, військові відомства США (за даними United States Patent and Trademark Office — USPTO) володіють тисячами патентів. В оборонній індустрії Великої Британії широко використовують ОПІВ як засіб зміцнення позицій на ринку. Це набуло такого розмаху, що керівництво міністерства оборонної промисловості заявило про їх загрозу конкурентному середовищу на ринку оборонної продукції. Так, BAE Systems є третьою за величиною найбільшою оборонною компанією в світі та найбільшим оборонним підрядником Великої Британії, в якій зайнято близько 88 200 чоловік. Компанія займає лідируюче становище на ринках ОПВТ не тільки Великої Британії, а й США, Австралії, Саудівської Аравії, Південної Африки, Швеції. Щорічно компанія отримує більше сотні нових винаходів. У 2013 р. було запатентовано 200 винаходів, а в 2014 р .подано заявок на патентування більш ніж на 250 винаходів. Портфель патентів і заявок на патентування винаходів компанії BAE Systems по всьому світу сягає 2000[932]. Тільки у американської оборонної корпорації Raytheon згідно з міжнародними базами патентної інформації виявлено 12798 патентів, з них 5255 — діючі. Приблизно половина з цих патентів отримана Raytheon на території іноземних держав, зокрема, 773 — в Ізраїлі, 138 — у Китаї, 100 — в Індії. У оборонної корпорації Великої Британії BAE SYSTEMS із 5445 патентів переважна більшість отримана на території іноземних держав, з них 2100 — у США, 118 — в Індії, 59 — у Китаї[933]. Це набагато більше, ніж у всіх вітчизняних підприємств узятих разом.

Предметом особливої уваги США є захист інтересів американських правовласників на основі міжурядових угод. Згідно з частиною 264 глави 32 Зводу федеральних нормативних актів США («Міжнародний обмін патентних прав та технічної інформації»), Сполучені Штати уклали міжурядові угоди щодо обміну патентними правами та технічною інформацією з метою оборони з такими державами НАТО: Бельгія, Болгарія, Канада, Чехія, Данія, Естонія, Франція, ФРН, Греція, Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Туреччина, Велика

[932] Куцына Е.А. НИОКР и инновации в военном секторе экономики Великобритании / Е.А. Куцына. М: ИМЭМО РАН, 2014. 42 с.

[933] Еремин С.Г. К вопросу об особенностях патентования совместно с государственным заказчиком / С.Г. Еремин. *Право и экономика.* 2014. № 12 (322). С. 47–52.

Британія, а також з державами, що не входять до НАТО: Австралія, Японія, Республіка Корея, Швеція. Україні варто долучитись до цих угод. У США законодавчо визначено норми, що включаються в указані угоди: право кожного з урядів з метою оборони безкоштовно використовувати будь-який винахід, що належить іншому уряду, а також урядовим корпораціям, якщо це не завдає збитку приватним правовласникам; швидку та справедливу компенсацію приватним правовласникам, права яких були порушені в результаті дій уряду відповідної сторони. Уряд США надав повноваження головам відповідних національних агентств самостійно врегульовувати претензії правовласників, пов'язані з порушенням патентних прав і використанням закритої інформації приватних осіб, включаючи виплати правовласникам на стадії досудового розгляду. Україна значно відстає за показниками зарубіжного патентування. За даними ВОІВ, Україна входить до четвертої десятки країн, що здійснюють зарубіжне патентування винаходів за процедурою PCT. Водночас кількість поданих заявок залишається у сотні разів меншою, ніж у США, Японії та Німеччині і становить лише 0,08 % від загальної кількості. Низькі показники патентування українських винаходів у зарубіжних країнах свідчать про патентну незахищеність продукції, що експортується з України, та обумовлює суттєві ризики її експорту. А Україна, як вже зазначалося, входить у ТОП-10 (9 місце) найбільших країн-кспортерів зброї у світі!

Можна спрогнозувати наслідки відсутності правової охорони ОПІВ за кордоном при експорті продукції і технологій:

1) втрата виключних прав експортерів на свою продукцію на зарубіжних ринках;
2) можливість законного використання/копіювання технології/продуктів третіми особами;
3) падіння доходів експортерів і зменшення їх частки на зарубіжних ринках;
4) порушення експортерами виключних прав третіх осіб;
5) судові позови до експортерів;
6) заборона виробництва/продажу продукції експортерів, конфіскація продукції як контрафактної.

Водночас значна частина потенційно значущих винаходів, отриманих українськими винахідниками, тривалий час заявляється напряму в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньо заявки в патентне відомство України. Несанкціонований виток винаходів, т.з. «патентна міграція», з України постійно зростає. Так, за даними О. Васильєва, рівень (патентів-втікачів) становить 10–12 % від річного обсягу патентування. Найбільш активні сектори міграції — медичні препарати, ІТ-технології (системи та обладнання), фармакологія. Розширюється географія міграції: Російська Федерація (51 %), США (11 %), Пів. Корея (9 %), Тайвань (3 %), Німеччина (2 %)[934]. Однак відповідаль-

[934] Андрощук Г.О. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. URL: http://cacds.org.ua/ru/ comments/ 639.

ність за такі дії (несанкціонований витік перспективних науково-технічних розробок за кордон) національним законодавством не передбачена. Метою зарубіжного патентування винаходів, як вже зазначалось, є: захист на зовнішньому ринку економічних інтересів; правова охорона експорту виробів (матеріалів), заснованих на винаході; продаж ліцензій на технологію виготовлення виробів (матеріалів). Врешті-решт — це питання економічної безпеки держави.

Тому питання зарубіжного патентування винаходів фактично стає загальнодержавним завданням, що впливає на рівень національної інтелектуальної безпеки оскільки дозволяє:

1) забезпечити пріоритет України в досягненнях науки і високотехнологічному виробництві;
2) підвищити міжнародну репутацію України у сферах науки і виробництва наукомісткої продукції;
3) забезпечити контроль за поширенням військових, спеціальних і подвійних технологій;
4) перешкоджати «патентній експансії» зарубіжних учасників ринкових відносин;
5) підвищити теперішню і майбутню конкурентну спроможність національних інноваційних компаній на світовому ринку і сприяти створенню національного високотехнологічного ринку;
6) забезпечити конкурентну спроможність (особливо у сферах, пов'язаних із розробкою, виробництвом і продажем озброєння і військової техніки).

За порушення встановленого порядку зарубіжного патентування винаходів в іноземних державах у багатьох країнах передбачена відповідальність. Так, статтею 7.28 Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення від 30 грудня 2001 № 195-ФЗ встановлено штраф у розмірі: для громадян — від однієї тисячі до двох тисяч рублів, для юридичних осіб — від 50 тисяч до 80 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Подібну норму необхідно передбачити в Кодексі про адміністративні порушення України.

У рамках забезпечення виконання Мінекономрозвитку України повноважень щодо врегулювання питань правової охорони інтересів держави в процесі передачі іноземним замовникам і використання ними результатів НДДКР військового призначення має забезпечуватися комплекс заходів, серед яких: супровід патентних заявок і патентів; участь у заходах із проведення інвентаризації прав на РІД; супровід укладених ліцензійних договорів; підтримка зарубіжного патентування винаходів, участь у супроводі міжурядових угод про взаємну охорону інтелектуальної власності в процесі двостороннього ВТС України з іноземними державами. Як показує зарубіжний досвід, близько 10% від вартості НДДКР повинно витрачатись на проведення патентних досліджень і забезпечення правової охорони РІД.

При закріпленні прав за державним замовником ці витрати має взяти на себе бюджет. Такий підхід доцільно застосовувати при закріпленні за державою прав на результати, що мають яскраво виражене

військове застосування, зокрема при продажу за кордон, в т.ч. і результатів цивільного призначення, якщо первинне використання ОІВ планується за кордоном.

Сьогодні забезпечити необхідний для національного виробництва озброєння обсяг НДДКР, темп інвестицій в ОПК і на передовому рівні розробляти й підтримувати у виробництві всю номенклатуру ОВТ та їх складових частин неспроможна жодна країна у світі, включаючи США. Така ситуація зумовлює активізацію участі України в кооперaційних науково-технічних проектах зі створення ОВТ та складових частин (вузлів, агрегатів). Це здебільшого сприятливіше та економічно доцільніше порівняно з ліцензійним виробництвом через можливість залучення до створення наукоємних виробів із високою часткою доданої вартості, кількісна потреба яких у ЗС України недостатня для розгортання серійного виробництва. А загальна потреба країн, що беруть участь у кооперації, відповідно дає змогу зменшити вартість одиничного зразка[936]. Україні слід активно просуватися на ринках, де традиційно працювала Росія. Це, насамперед, Індія і Китай, а також треті ринки, які потребують такої номенклатури ОВТ. Так, Саудівська Аравія зробила ставки на українські військово-транспортні технології, і цей напрям може стати в майбутньому проривним, аж до участі в серйозних виробництвах, навіть таких, як Ан-70. Те саме можна сказати й про Казахстан, який придбав в АТ «Мотор Січ» технологію модернізації двигунів. На думку експертів, вітчизняні виробники мають розглянути можливість експорту щонайменше 400 окремих військових технологій. Середньорічний обсяг їх експорту з України може становити щонайменше 200 млн дол. США[937]. Водночас система розробки, виготовлення та продажу зброї, яка нині існує в Україні, вже давно застаріла, її необхідно докорінно змінювати[938].

Україна, яка передає незапатентовані за кордоном військові технології державам, що схильні до привласнення чужої інтелектуальної власності, наприклад, таким, як Китай, втрачає від порушення прав на ОІВ і повинна застосовувати адекватні засоби захисту.

Підсумовуючи дослідження трансферу технологій в оборонно-промисловому комплексі України з позиції забезпечення національної інтелектуальної безпеки, зазначимо:

- в умовах загарбницької російсько-української війни стає актуальною проблема забезпечення інтелектуальної національної безпеки шляхом трансферу технологій в оборонно-промисловому комплексі України;
- для України міжнародний трансфер технологій — один із векторів інноваційного розвитку національної економіки та підвищення рівня національної інтелектуальної безпеки, у результаті чого викликає активний науковий і практичний інтерес до вивчення теоретичних основ і практичних аспектів міжнародного

[936] Щеглюк Б.П. Експорт військових технологій у контексті забезпечення національної безпеки України / Б.П. Щеглюк. *Стратегічні пріоритети*. 2014. №1 (30). С. 150–157.
[937] Бадрак В. Експорт зброї. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/ eksport-zbroyi-_.html.

трансферу технологій, його особливостей і тенденцій розвитку, зокрема у військово-технічній сфері;

- під оборонно-промисловим комплексом (ОПК) як сектором економіки слід розуміти сукупність науково дослідних, проектно конструкторських, випробувальних організацій і виробничих підприємств, що виконують розробку і виробництво військової та спеціальної техніки, амуніції, боєприпасів і т. п. для державних силових структур і на експорт;
- розвиток міжнародної науково-виробничої кооперації у сфері військової продукції приводить до подальшого виходу військово-економічних приготувань за національні кордони, в результаті чого питома вага національної військової промисловості все більшою мірою визначається рівнем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків;
- відсутність повноцінної нормативно-правової бази, що регламентує дії юридичних і фізичних осіб щодо розробки, набуття прав, комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), технологій подвійного призначення, значний розмір патентних зборів, встановлений урядом, за подання заявок на винаходи та підтримання їх чинності, створює передумови до того, що оборонні підприємства майже не займаються правовою охороною об'єктів права інтелектуальної власності ОПІВ, створених у процесі виконання оборонного замовлення, що стримує трансфер технологій та впливає на рівень інтелектуальної безпеки;
- перспективним для підвищення рівня національної інтелектуальної безпеки є стратегія реформування ОПК України, яка представлена «Укроборонпром» та передбачає чіткі послідовні кроки: корпоратизацію, аудит, кластеризацію, захист технологій і запуск платформи розвитку інновацій (буде створено п'ять кластерів із можливістю залучення приватних компаній);
- з усіх форм зовнішньої торгівлі й інших зовнішньоекономічних і науково-технічних зв'язків тільки ліцензії дають можливість забезпечувати відтворення нової техніки і технології, створення на їх базі технології наступних поколінь і ліквідацію відставання у технічному рівні та якості розроблювальної і застосовуваної техніки і технології в окремих напрямах науково-технічного прогресу;
- переважна більшість вітчизняних військових технологій не запатентована навіть в Україні, що впливає на зниження рівня національної інтелектуальної безпеки, а приклади отримання іноземних патентів на вітчизняні військові технології — взагалі рідкість, що свідчить про недостатню увагу органів державної влади, керівництва підприємств та власне і авторів і розробників технологій до патентування як інструменту;
- в Україні і досі законодавчо не врегульовано питання охорони службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, зокрема, ноу-хау;
- скорочення патентування технічних рішень, отриманих українськими розробниками, призведе до збільшення числа патен-

тів, виданих в Україні іноземним заявникам, що в свою чергу вимагатиме коштів на придбання у них ліцензій, що суттєво впливає на рівень національної інтелектуальної безпеки;

- наслідки відсутності правової охорони ОПІВ за кордоном при експорті продукції і технологій:
  1) втрата виключних прав експортерів на свою продукцію на зарубіжних ринках;
  2) можливість законного використання/копіювання технології/продуктів третіми особами;
  3) падіння доходів експортерів і зменшення їх частки на зарубіжних ринках;
  4) порушення експортерами виключних прав третіх осіб;
  5) судові позови до експортерів;
  6) заборона виробництва/продажу продукції експортерів, конфіскація продукції як контрафактної;
- питання зарубіжного патентування винаходів фактично стає загальнодержавним завданням, що впливає на рівень національної інтелектуальної безпеки оскільки дозволяє:
  1) забезпечити пріоритет України в досягненнях науки і високотехнологічному виробництві;
  2) підвищити міжнародну репутацію України у сферах науки і виробництва наукомісткої продукції;
  3) забезпечити контроль за поширенням військових, спеціальних і подвійних технологій;
  4) перешкоджати «патентній експансії» зарубіжних учасників ринкових відносин;
  5) підвищити теперішню і майбутню конкурентну спроможність національних інноваційних компаній на світовому ринку і сприяти створенню національного високотехнологічного ринку;
  6) забезпечити конкурентну спроможність (особливо у сферах, пов'язаних із розробкою, виробництвом і продажем озброєння і військової техніки). За порушення встановленого порядку зарубіжного патентування винаходів необхідно передбачити відповідальність в Кодексі про адміністративні порушення України.

РОЗДІЛ 4.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КІБЕРБЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1. Кібербезпека та інтелектуальна власність: окремі підходи

Кібернетика — міждисциплінарний напрям у науці, який виник у другій половині XX століття для позначення і опису процесів управління в складних системах: соціальних, біологічних і технічних[938]. Нині ж засадничі положення кібернетики використовують для моделювання складних процесів управління, в тому числі і в царині створення штучного інтелекту, який І. Діордіца розглядає як повноправного учасника кібернетичних правовідносин. У соціальному аспекті досягнення кібернетики, моделюючи сферу інформаційних процесів і управління у кіберпросторі, створюють технічний бік будови кіберсу-спільства[939].

З розвитком кібернетики в Україні, як науки про загальні закони одержання, зберігання, передавання та перетворення інформації у складних керуючих системах, вона стала й одним з різновидів інтелектуальної безпеки, як кібербезпека, яка сьогодні приваблює до себе та актуалізується з позиції захисту національних інтересв, особливо в умовах агресивних дій Російської Федерації проти України. З нею пов'язують такі поняття як «кібернетична загроза», «кібернетичний захист», «кібернетичний простір», «кібернетична злочинність», що знайшло свої визначення в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[940], який у преамбулі «визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки».

У міжнародному законодавстві, зазначає Ігор Діордіца у своїй статті «Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі», й досі відсутнє

---

[938] Современный философский словарь / под общ.ред. В.Е.Кемерова и Т.Х.Керимова. 4-е изд.,испр. И доп. М. Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2015. 823 с.

[939] Діордіца І.В. Основні поняття та ідеї кібернетики як засади виділення кібернетичної функції держави. GOAL 2018. URL: https://goal-int.org/osnovni-ponyattya-ta-ideyi-kibernetiki-yak-zasadi-vidilennya-kibernetichnoyi-funktsiyi-derzhavi/

[940] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України.Закон України № 2163-VIII від 5 жовтня 2017 р. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

єдине визначення понять: «кібернетична безпека», «кібернетична загроза», «кібернетичний захист», «кібернетичний простір», «кібернетична злочинність»[941].

Проблема кібербезпеки специфічна та глобальна, тому максимальна ефективність у боротьбі з новими загрозами може бути забезпечена, якщо міжнародні актори, приватні корпорації й асоціації об'єднають свої зусилля. Актуальність визначення змісту понять «кібербезпека» та «кіберзагроза» є важливим моментом для покращення ефективності взаємодії на міжнародному рівні[942].

В Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» відповідно до предмету цього дослідження надано такі визначення:

кібератака — спрямовані (навмисні) дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (включаючи інформаційно-комунікаційні технології, програмні, програмно-апаратні засоби, інші технічні та технологічні засоби і обладнання) та спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей: порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів; порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем; використання комунікаційної системи, її ресурсів та засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об'єкти кіберзахисту (п. 4 ст. 1);

кібербезпека — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі (п. 5 ст. 1);

кіберзагроза — наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів (п. 6 ст. 1);

кіберзахист — сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем (п.7 ст. 1);

---

[941] Діордіца Ігор. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі. *Підприємництво, господарство і право*, № 4, 2017. С. 99–107. UEL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/22.pdf.
[942] Мінін Д.С. Підходи до визначення поняття «кібербезпека» / Д.С. Мінін. UEL: http://istfak.org.ua /tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykhvidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/185-heopolitychna-dumka-ta-heostratehichni-protsesy-vkhkhi-st/971-pidkhody-do-vyznachennya-ponyattyakiberbez-peka.

кіберзлочин (комп'ютерний злочин) — суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (п. 8 ст. 1);

кіберзлочинність — сукупність кіберзлочинів (п. 9 ст. 1);

кібероборона — сукупність політичних, економічних, соціальних, військових, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів, які здійснюються в кіберпросторі та спрямовані на забезпечення захисту суверенітету та обороноздатності держави, запобігання виникненню збройного конфлікту та відсіч збройній агресії (п. 10 ст. 1);

кіберпростір — середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних (п. 11 ст. 1);

кіберрозвідка — діяльність, що здійснюється розвідувальними органами у кіберпросторі або з його використанням(п. 12 ст. 1);

кібертероризм — терористична діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням (п. 13 ст. 1);

кібершпигунство — шпигунство, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням (п. 14 ст. 1).

Зазначені визначнення розкривають зміст окремих дефініцій кібербезпеки, які у подальшому використовуються нами в процесі дослідження.

З розвитком цифрових технологій в Україні, О. Зибарева та І. Гольцова зазначають, що основними аспектами взятого державою курсу на цифровізацію є не тільки економіки, але й усіх сфер суспільного життя, що буде диктувати умови функціонування середовища у найближчій і більш віддаленій перспективах, оскільки рівень проникнення Інтернету зростає і буде зростати, стираючи кордони між містом і селом, великим та малим підприємством тощо. Сучасні тренди використання інформаційно-комунікаційних технологій в діяльності підприємств засвідчують зростання кількості підприємств, що використовують в своїй діяльності комп'ютери, підключаються до мережі інтернет, створюють інтерактивні сайти, використовуються соціальні мережі як альтернативні канали формування замовлення та збуту продукції[943].

Нові цифрові технології та глобальні інформаційні мережі, які здійснили справжню революцію у сфері накопичення та обміну інформацією, вимагають фундаментальних змін у підходах та принципах захисту прав інтелектуальної власності, яка створювалася в зовсім інших технологічних і світоглядних умовах. Глобальне середовище Інтернету та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІТ-технологій) потребують адекватного регулювання відносин із використанням інте-

[943] Зибарева О. В., Гольцова І. Л. Ключові аспекти та сучасні тренди розвитку цифрових технологій в діяльності підприємств України / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка , № 12, 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/15.pdf.

лектуальної власності. Нові реалії сучасних ІТ-технологій та Інтернету, отримані знання у сфері біотехнологій та фармакології ставлять нові завдання, до виконання яких традиційний механізм захисту прав інтелектуальної власності не завжди пристосований.

Протягом тривалого часу інтелектуальна власність, що створювалась винахідниками та раціоналізаторами, використовуалась в інтересах держави. На той час загальне законодавство закріплювало можливість широкого використання результатів творчої праці громадян в інтересах держави і суспільства. Основною формою правової охорони винаходів був не патент, а авторське свідоцтво, яке засвідчувало виключні права на використання винаходу не його творцям, а державі[944]. Автори створювали свої твори, проте, в переважній більшості, були відокремлені від отримання майнових результатів своєї творчості.

З набуттям незалежності нашою державою змінилися підходи до регулювання відносин інтелектуальної власності, але, не змінилася свідомість винахідників. І лише глобалізація та європеїзація українського законодавства, формування нової світоглядної моделі розвитку нашої держави, а також розвиток нових технологій та глобальних мереж призвів до зростання реального значення інтелектуальної власності та пришвидшення процесів її комерціалізації, підвищення значення комерційного аспекту використання та інвестиційної привабливості прав інтелектуальної власності, застосування виняткових прав інтелектуальної власності як інструменту конкурентної боротьби.

У спільній доповіді з сучасних тенденцій розвитку права інтелектуальної власності Європейського патентного відомства та Комісії щодо гармонізації на внутрішньому ринку, представленому у жовтні 2013 року, зазначалося, що галузі європейської економіки, які безпосередньо пов'язані з інтенсивним використанням прав інтелектуальної власності, становлять 39 % загального обсягу промислової діяльності (щорічно близько € 4700 млрд), забезпечуючи 26 % усіх робочих місць (тобто 56 млн. робочих місць). У цих галузях середня заробітна плата вища на 40 %, ніж у інших галузях промисловості*. До аналогічних результатів за результатами дослідження економіки США дійшли Відомство США з патентів та товарних знаків спільно з Агентством економіки та статистики адміністрації США[945].

---

[944] Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/ 1378882678IPR%20Manual%20UKR.pdf.

* Загальні витрати на сферу R&D в межах Союзу (з яких приблизно 1/3 припадає на державний сектор, а 2/3 - на приватний) становили 2,06% ВВП у 2012 р., і зросли на 0,24 процентні пункти з 2005 року (Статистичні дані Євростат по зведеним показникам: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_ indicators/ headline_ indicators). Хоча приватні витрати у сфері R&D (як частка від ВВП) незначною мірою збільшилися з 2008 р., однак існує велика різниця між державами-членами, промисловими секторами та окремими учасниками (Європейська Комісія, «Продуктивність діяльності у сфері дослідження та інновацій у державах-членах ЄС та асоційованих країнах 2013 р.»).

[945] Intellectual Property Rights intensive industries: contribution to economic performance and employment in Europe. Report of the European Patent Off ice and the Off ice for Harmonization in the Internal Market, September, 30th, 2013. http://europa.eu/rapid/pressrelease_IP-13-889_en.htm?locale=en.

Заохочення роботи у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та інноваційної діяльності є важливою метою ЄС, що визначена у ст. 179 Договору, де зазначено, що «Союз має на меті зміцнення наукової і технологічної баз за допомогою Європейської дослідницької зони, де дослідники, наукові знання та технології переміщуються вільно, а також шляхом заохочення в її межах конкуренції, зокрема в галузі промисловості, одночасно сприяючи всій дослідницькій діяльності, що вважається необхідною». У статтях 180–190 Договору визначено види діяльності, які будуть здійснені з цією метою, а також сфера застосування та імплементація багаторічної рамкової програми[946].

У стратегії «Європа 2020» дослідження та розвиток (R&D) були визначені як ключові елементи для досягнення цілей розумного, сталого та всеосяжного зростання[947]. З цією метою Комісія визначила головну ціль, відповідно до якої 3% валового внутрішнього продукту (ВВП) Союзу слід було інвестувати у R&D до 2020 р. Для сприяння прогресу у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та інноваційної діяльності, у стратегії Європа 2020 зокрема, була висунута флагманська ініціатива — Інноваційний Союз[948], направлена на покращення рамкових умов та доступу до фінансування у сфері досліджень та інновацій для забезпечення можливості втілення інноваційних ідей у продуктах та послугах, що веде до економічного зростання та створення робочих місць[949].

У 2021 р. Європейська Комісія оприлюднила своє бачення та цілі трансформації Європи до 2030 р., яке є надзвичайно важливим для досягнення переходу до кліматично нейтральної та стійкої економіки замкненого циклу. Амбіція ЄС полягає в тому, щоб бути незалежним у галузі цифрових технологій у відкритому та взаємопов'язаному світі та проводити цифрову політику, яка надає можливість людям та бізнесу здобути цифрове стійке майбутнє, орієнтоване на людину та процвітання. Це включає вирішення проблем вразливості та залежностей, а також пришвидшення інвестицій. ЄС також буде просувати свою цифрову програму на глобальній арені та сприятиме узгодженню або зближенню з нормами та стандартами ЄС. У Повідомленні[950] пропонується узгодити

---

[946] Повідомлення Комісії Рамковий документ щодо державної допомоги на наукові дослідження, технічний розвиток та провадження інноваційної діяльності (2014/C 198/01)//https://www. kmu.gov.ua/ storage/app/sites/1/55-GOEEI/povidomlennya-komisii-2014-c-198-01.pdf.

[947] Повідомлення Комісії «Європа 2020 — стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання», COM(2010) 2020 остаточна редакція, 03.03.2010.

[948] Повідомлення Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічно-соціальному комітету та Комітету регіонів, «Європейська флагманська ініціатива 2020 Інноваційний Союз», COM(2010) 546 остаточна редакція, 06.10.2010.

[949] Повідомлення Комісії Рамковий документ щодо державної допомоги на наукові дослідження, технічний розвиток та провадження інноваційної діяльності // Офіційний вісник Європейського Союзу (2014/C 198/01).

[950] COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade//COM/2021/118 final// https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52021DC0118.

низку цифрових принципів, швидко розпочати важливі багатонаціональні проєкти та підготувати законодавчу пропозицію, що визначає надійну систему управління, для моніторингу прогресу — «Цифровий компас». Під час оголошення пакету голова Комісії Урсула фон дер Ляйен зазначила: *«Пандемія виявила, наскільки важливими є цифрові технології та навички для роботи, навчання та спілкування — і де нам потрібно покращитись. Зараз ми повинні зробити це Цифрове десятиліття Європи таким чином, щоб усі громадяни та підприємства мали доступ до найкращого, що може запропонувати цифровий світ. Сьогоднішній Цифровий компас дає нам чітке уявлення про те, як цього досягнути»*[951].

За таких умов, заохочення інноваційної діяльності та захист правовласників від кіберзагроз виходить на перший план у державних (національних) стратегіях захисту інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність як особливо цінний нематеріальний актив (бази даних, комерційні секрети та ноу-хау, комп'ютерні програми і т.д.) є предметом нових загроз у кіберпросторі. Ефективна та дієва стратегія кібербезпеки і оборони запобігає порушенню прав інтелектуальної власності, а також забезпечує правовласникам конфіденційність баз даних, комерційної таємниці та ноу-хау. Захист інтелектуальної власності у кіберпросторі забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності для правовласників.

Права інтелектуальної власності забезпечують інвесторам своєрідні гарантії інвестиційних ризиків і в багатьох джерелах розглядаються як певний товар, чи навіть як своєрідна «валюта»[952]. Разом з цим, створена для прискорення інноваційного розвитку через захист інтересів правовласників та стимулювання процесу інновацій, система захисту прав інтелектуальної власності має оборотний бік: стабільний економічний та технологічний розвиток супроводжується зниженням конкуренції, високими витратами з доступу до сучасних товарів та технологій, зростанням цін, тобто стає своєрідним фактором стримування науково-технічної продукції (НТП), що яскраво продемонструвала пандемія.

Всі ці фактори призвели до дискусії щодо сучасного змісту і значення інтелектуальної власності в цифровому світі, оцінки та використання інтелектуальної власності як засобу національної та міжнародної конкуренції, швидкого вирішення складних технологічних проблем або нематеріального активу[953]. Проте, швидке зростання значення і впливу інформації на розвиток сучасного світу, глобалізація міжнародних зв'язків хоча і не знімає з порядку денного питання захисту інтелектуальної власності, але змінює вектор досліджень і аналізу з безпосереднього захисту об'єктів інтелектуальної власності та прав авторів

[951] Європейське цифрове десятиліття https://eufordigital.eu/uk/europes-digital-decade-setting-the-course-towards-a-digitally-empowered-europe-by-2030/.
[952] Карцхия А.А. Кибербезопасность и интеллектуальная собственность. *Вопросы кибербезопасности* №1(2). 2014. С 61–66.
[953] Matthew Littleton. The TRIPS Agreement and Transfer of Climate-Change-Related Technologies to Developing Countries. United Nations Department of Economic and Social Aff airs. Working Paper No. 71. ST/ESA/2008/DWP/71. С. 1–2.

на захист інформації та створення системи інформаційної безпеки як в господарському обороті, так і кіберпросторі.

Глобалізація доступу до інформації, зокрема і комерційної, інформації про нові технології, інформації у формі баз даних та поява нових засобів її формування, поширення та використання актуалізували питання безпеки та легального використання масивів інформації. Інформаційна безпека виходить за межі потреб окремих власників і виступає вже як один із напрямів національної стратегії розвитку. У багатьох державах протягом останніх десяти років створено сучасне ефективне законодавство, пов'язане з забезпеченням інформаційної безпеки в інформаційно-комунікаційних мережах, де застосовуються власні стратегії інформаційної безпеки.

Наслідки реалізації кіберзагроз та незаконних дій в інформаційно-комунікаційному середовищі призводять не лише до майнових, а й до репутаційних втрат для власників інформації. Наприклад, у 2013 р., оператор мобільного зв'язку Vodafone (Німеччина) оприлюднив дані про крадіжку даних більш ніж у двох мільйонів із 36 мільйонів своїх німецьких користувачів, включаючи імена, адреси, банківські коди та номери рахунків. Хоча ці дані не давали прямого доступу до особистих банківських рахунків, а ризик реальних збитків було зведено до мінімуму, завдяки оперативному встановленню та залученню до відповідальності джерела інсайдерської інформації, ця ситуація наочно демонструє реальність загроз кібербезпеці[954].

Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA оприлюднила інформацію про кіберінциденти у 2022 р.[955] Всього з початку 2022 р. CERT-UA (Computer Emergency Response Team of Ukraine — Масове розповсюдження шкідливої програми AgentTesla) зареєстровано та опрацьовано 5970 кіберінцидентів, з них 5534 опрацьовано автоматично. Більшість кіберінцидентів стосувалися зараження хостів клієнтів провайдерів та блокування фішингових сторінок, розміщених в Україні. Така інформація розповсюджується між Інтернет сервіс провайдерами України з метою інформування їх про проблеми в мережах їх клієнтів або розміщення шкідливих ресурсів на IP-адресах, які знаходяться в зоні їх відповідальності. Проте, найбільший інтерес викликають саме кіберінциденти, які опрацьовуються не в автоматичному режимі — в таких випадках фахівці CERT-UA безпосередньо взаємодіють з постраждалою стороною, надають консультативно-методичну та практичну допомогу в реагуванні на кіберінциденти, в тому числі надають рекомендації щодо усунення наслідків кіберінцидентів та протидії кібератакам. З початку року таких було зафіксовано 436 кіберінцидентів — проти 64 за аналогічний період торік.

З початку року Україна зазнала двох потужних кібератак: перша сталася у ніч із 13 на 14 січня та охопила 70 урядових сайтів та стала

[954] Friedrich Geiger and Archibald Preuschat. Hacker Hits Vodafone in Germany. Wall Street Journal (Sept. 12, 2013). Источник: http://online.wsj.com/.

[955] Довідкова інформація з питань діяльності CERT-UA за фактами впливу на стан кібербезпеки у 2022 р. (станом на 17.02.2022)//https://cert.gov.ua/article/37121.

найпотужнішою за останні чотири роки. Ця атака фактично була початком «горячої фази» війни. З першого ж дня функціональні підрозділи основних суб'єктів забезпечення кібрбезпеки перейшли на режим відбиття збройної агресії та почали діяти згідно відповідних планів, які були розроблені в рамках підготовки до відбиття збройної агресії рф проти України. Атака 15 лютого, яка порушила роботу двох найбільших державних банків («ПриватБанк» та «Ощадбанк»), фахівці вважають « найбільшою DDoS-атакою в історії України». За попередніми висновками слідства, обидва інциденти вчинені хакерами, які підконтрольні Російський Федерації*.

Вперше поняття «*інформаційної безпеки*» було визначено у Законі України від 09.01.2007 р. № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», як «*стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації*» [абз. 2 ст. 13 розділ ІІІ][956].

Забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави. Стратегія інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 р.[957] визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних.

Реалізація положень Стратегії здійснюватиметься шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки. Реалізація Стратегії розрахована на період до 2025 р.

---

* Держспецзв'язку: з початку 2022 р. в Україні зафіксували 436 кіберінцидентів — це у сім разів більше, ніж за аналогічний період торік (18.02.2022)// https://itc.ua/news/derzhspeczzvyazku-z-pochatku-2022-roku-v-ukrayini-zafiksuvali-436-kiberinczidentiv-cze-u-sim-raziv-bilshe-nizh-za-analogichnij-period-torik.

[956] Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 12, ст.102.-URL6 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text.

[957] Указ Президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки».-URL: https://zakon.rada. gov.ua/ laws/ show/ 685/2021#Text.

Правовою основою Стратегії є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020[958], а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Питання, пов'язані з кібербезпекою, визначаються Стратегією кібербезпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021[959]. Більш докладно Стратегія кібербезпеки буде розглянута в наступних підрозділах.

Кіберпростір — це новий простір для створення і поширення різноманітної інформації, він став новим двигуном зростання економіки, новою платформою соціального управління, новим способом міжнародного співробітництва, до того ж і зовсім новою сферою державного суверенітету. Однак кіберпростір надає нам не тільки ресурси, можливості, але і містить загрози[960]. Кібербезпека сучасної держави має прямий вплив на всі складові його політики. Голова КНР Сі Цзіньпін зазначив, що в наші дні національна безпека неможлива без її кібербезпеки, а модернізація країни неможлива без її інформатизації[961].

Створення більшістю розвинених держав світу власних стратегій кібербезпеки тісно пов'язані з національними стратегіями розвитку інформаційної безпеки та інтелектуальної власності. Оскільки кібербезпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз у кіберпросторі — мережі Інтернет, без якої сьогодні важко уявити розвиток новітніх технологій, належний і ефективний обмін інформацією та інтелектуальною власністю. У США ще в 2013 р. було прийнято стратегічний план стимулювання та захисту інтелектуальної власності у XXI столітті, що визначає орієнтири у боротьбі уряду з контрафактною продукцією та інтелектуальним піратством, припиненням порушень прав інтелектуальної власності в Інтернеті та передбачає підвищення відкритості правозастосовної практики та міжнародних переговорів у сфері доступності виключних прав, а також покращення взаємодії державних органів та всіх зацікавлених сторін у сфері інтелектуальної власності та закріплює в якості основної правозастосовної доктрини — доктрину сумлінного використання (*fair use*); передбачає підвищення ефективності взаємодії федеральних органів штатів та місцевих органів (зокрема

[958] Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України». URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.

[959] Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України». URL: https:// www.president.gov.ua/documents/4472021-40013.

[960] Ольга Бакалінська, Олександр Бакалинський. Правове забезпечення кібербезпеки в Укроаїні. *Підприємництво, господарство і право.* 2019, № 9, С.100–108.

[961] Ибрагимова Г. Стратегия КНР в киберпространстве: вопросы управления интернетом и обеспечение информационной безопасности. *Индекс безопасности*. 2013. № 1(104). С. 169–184.

шляхом застосування нових технологій захисту інтелектуальної власності при прикордонному та транскордонному контролі); посилення захисту від загроз порушення прав інтелектуальної власності на іноземних інтернет-сайтах та захисту доменних імен першого рівня у поєднанні з підтримкою національних підприємств на зовнішніх ринках; передбачає систематизацію чинного законодавства в сфері інтелектуальної власності. У матеріалах до стратегічного плану наголошується, що інформаційна безпека є необхідною умовою інновацій. Інноваційний процес, за допомогою якого нові ідеї генеруються та успішно впроваджуються на ринку, як передбачає національна стратегія, є основною рушійною силою економічного зростання та національної конкурентоспроможності США[962]. Подібно до того, як використання торгових марок американськими компаніями дозволяє відрізнити їх товари та послуги від конкурентів, надання додаткової підтримки інноваціям дозволяє національним компаніям захопити частку ринку, що сприяє зростанню американської економіки. Вдосконалення захисту прав інтелектуальної власності є життєво важливим для просування інновацій та становить важливий елемент вільного підприємництва та ринкової системи. Патенти, товарні знаки та авторські права є основним засобом захисту та закріплення прав власності на винаходи та творчі ідеї в їх різних формах, які забезпечують правову основу для створення істотних переваг інновацій для компаній, працівників та споживачів[963].

Сучасні інновації, розвиток яких пов'язаний з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернету, біотехнологій та фармацевтики стимулюють появу нових концептуальних підходів у питаннях інтелектуальної власності. На перший план виходять питання захисту виключних прав інтелектуальної власності та об'єктів, в яких вони втілені від несанкціонованого посягання і використання, зокрема, і шляхом створення ефективних систем захисту інформації та об'єктів критичної інфраструктури.

Відомості про характерні властивості та зміст новаторських досягнень має важливе значення у сучасному висококонкурентному середовищі. Незалежно від того, чи є зміст таких нематеріальних активів доступним необмеженому колу осіб (опис винаходу у патенті, товарному знаку, оприлюдненому творі), або відомості про інноваційні розробки та технології охороняються комерційною таємницею відповідно до законодавства.

На нашу думку, сучасна стратегія кіберзахисту України має включати положення щодо сучасних засобів охорони і захисту науково-технічних досягнень та авторських розробок з позиції застосування та вдосконалення правового механізму захисту прав інтелектуальної власності. Удосконалення цього механізму має переслідувати мету — захист інтересів правовласників та збалансування суспільних і приватних інтересів правовласників щодо охоронюваних законом результатів інтелектуальної діяльності, що мають істотне значення, з точки зору втілення ін-

[962] Карцхия А.А. Кибербезопасность и интелектуальная собственность // Вопросы кибербезопасности №1(2). 2014. С 61–66.
[963] Joint Strategic Plan on Intellectual Property Enforcement 2013. www.uspto.gov/web/offices/com/strat21/index.htm.

телектуального потенціалу так і значну комерційну цінність. За таких умов, правовласники мають бути готові захищати результати власної творчої діяльності від реальних і потенційних кіберзагроз. Кіберзагрози щодо інтелектуальної власності, як правило, пов'язані з ризиком порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Частіше за все порушення прав інтелектуальної власності може виражатися у безпосередньому використанні, наприклад, запатентованих технічних рішень або при імпорті чи іншому введенні у господарський обіг.

Ефективність захисту прав інтелектуальної власності у цифровому просторі Інтернету визначається можливістю протистояти таким порушенням та загрозам їх настання. Загрози порушення прав інтелектуальної власності в кіберпросторі (кіберзагрози) пов'язані з певними ризиками і можуть впливати саме на існування об'єкта виключних прав інтелектуальної власності. Зокрема, в результаті кібератак можуть бути втрачені бази даних, що містять певну інформацію, яка є важливою як для розвитку окремого суб'єкта господарювання, так і держави загалом, або можуть бути розголошені відомості, що містять комерційну таємницю. З огляду на це, ефективна система захисту прав інтелектуальної власності є частиною кібербезпеки та національної безпеки, оскільки саме наукова творчість є основою інновацій, які дозволяють державам перемагати в конкурентній боротьбі та закладають підвалини економічного та соціального прориву.

Підсумовуючи дослідження кібербезпеки та інтелектуальну власність: окремі підходи, зазначимо:

– засадничі положення кібернетики використовують для моделювання складних процесів управління, в тому числі і в царині створення штучного інтелекту, розглядаєся як повноправного учасника кібернетичних правовідносин;

– *кібернетична безпека (кібербезпека)* сьогодні приваблює до себе та актуалізується з позиції захисту національних інтересв, особливо в умовах агресивних дій Російської Федерації проти України;

– нові цифрові технології та глобальні інформаційні мережі, які здійснили справжню революцію у сфері накопичення та обміну інформацією, вимагають фундаментальних змін у підходах та принципах захисту прав інтелектуальної власності;

– нові реалії сучасних ІТ-технологій та Інтернету, отримані знання у сфері біотехнологій та фармакології ставлять нові завдання, до виконання яких традиційний механізм захисту прав інтелектуальної власності не завжди пристосований;

– глобалізація та європеїзація українського законодавства, формування нової світоглядної моделі розвитку нашої держави, а також розвиток нових технологій та глобальних мереж призвів до зростання реального значення інтелектуальної власності та пришвидшення процесів її комерціалізації, підвищення значення комерційного аспекту використання та інвестиційної привабливості прав інтелектуальної власності, застосування виняткових прав інтелектуальної власності як інструменту конкурентної боротьби;

– заохочення інноваційної діяльності та захист правовласників від кіберзагроз виходить на перший план у державних (національних) стратегіях захисту інтелектуальної власності. Захист інтелектуальної власності у кіберпросторі забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності для правовласників;

– кіберпростір — це новий простір для створення і поширення різноманітної інформації, він став новим двигуном зростання економіки, новою платформою соціального управління, новим способом міжнародного співробітництва, до того ж і зовсім новою сферою державного суверенітету;

– сучасна стратегія кіберзахисту України має включати положення щодо сучасних засобів охорони і захисту науково-технічних досягнень та авторських розробок з позиції застосування та вдосконалення правового механізму захисту прав інтелектуальної власності. Удосконалення цього механізму має переслідувати мету — захист інтересів правовласників та збалансування суспільних і приватних інтересів правовласників щодо охоронюваних законом результатів інтелектуальної діяльності;

– ефективна система захисту прав інтелектуальної власності є частиною кібербезпеки та національної безпеки, оскільки саме наукова творчість є основою інновацій, які дозволяють державам перемагати в конкурентній боротьбі та закладають підвалини економічного та соціального прориву.

4.2. Кібербезпека як складова національної безпеки

Під *системою забезпечення національної безпеки*, визначає В. Ліпкан, варто розуміти систему теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами за небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України[964].

Система національної безпеки, зазначають науковці, є багатокомпонентною, *національна система кібербезпеки* є її спеціальною підсистемою, мета функціонування якої полягає у забезпеченні функціонування та розвитку цієї системи. Забезпечення належного рівня кібернетичної безпеки є необхідною умовою розвитку інформаційного суспільства. Кібербезпека стала пріоритетним питанням нормативно-правової бази органів інформаційно-комп'ютерного захисту, але на сьогодні не існує уніфікованої моделі побудови національної системи кібербезеки[965].

---

[964] Ліпкан В.А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України / В.А. Ліпкан. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2. No 4.. С. 57–60.

[965] Ліпкан Володимир, Діордіца Ігор. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*, № 5, 2027. С. 174–180.

Особливістю організаційного забезпечення системи кібербезпеки, відмічають науковці, можна розглядати як цілеспрямовану діяльність суб'єкта забезпечення кібербезпеки, пов'язану зі:

– створенням і впорядкуванням (розвитком) організаційних структур, найбільш доцільних для забезпечення безпеки у кіберпросторі;

– впорядкуванням (налагодженням) процесу управління у сфері забезпечення безпеки у кіберпросторі, забезпеченням найліпших умов для прийняття та реалізації відповідних управлінських рішень[966].

За останнє десятиліття кіберпростір став п'ятою окремою, специфічною та важливою сферою ведення збройної боротьби, поряд із чотирма традиційними — «Земля», «Море», «Повітря» та «Космос». Нині вже буденним сприймається застосування державами кібервійськ та кіберзброї, здійснення кібероборони, кібероперацій та кібератак.

Сучасний етап світового та національного розвитку характеризується тим, що кібербезпека закономірно займає провідні позиції в процесі забезпечення національної та міжнародної безпеки XXI століття. Інформаційне протиборство набуло постійно діючий, активний характер інформаційної війни за світове лідерство.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, інформатизація всіх сторін життя суспільства призвели до зміни в характері протиборства найбільш розвинених держав світу, що вплинуло на соціальні взаємозв'язки, сформувало нові інформаційні загрози і виклики, зокрема і в кіберпросторі[967]. Військове і політичне керівництво США розглядає безпеку в кіберпросторі в якості одного з ключових факторів забезпечення національної безпеки держави. США визнають кіберпростір новим полем можливих бойових дій, а НАТО прирівняло кібератаки до військових нападів. У США акти комп'ютерних диверсій прирівняні до традиційних військових дій з правом реагування на них усіма засобами.

Провідні держави світу кіберпростором визнають глобальну інфраструктуру, що складається із взаємозв'язаних інформаційних структур, зокрема і глобальної мережі Інтернет, телекомунікаційних мереж, обчислювальних систем, процесорів і контролерів, вбудованих в технічні засоби, а також із персоналу, що використовує їх у своїй діяльності або має доступ до їх функціонування.

Військово-політичне керівництво провідних держав світу визнає протиборство в кіберпросторі як одну із вирішальних умов реалізації національних інтересів і вигідного врегулювання кризових ситуацій. З урахуванням вирішення цієї задачі розвиваються національні та міждержавні органи управління, сили та засоби кібервійн, реалізуються нові підходи до побудови системи протиборства в кіберпросторі на всіх рівнях.

Таким чином, кіберпростір стає простором ведення військових дій. Війни в кіберпросторі є новим різновидом протиборства, яке в перспек-

---

[966] Ліпкан Володимир, Діордіца Ігор. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*, № 5, 2027. С. 174–180.

[967] Алексеев Г., Смирнов И. Противоборство в киберпространстве по взглядам военно-политического руководства ведущих зарубежных государств. *Зарубежное военное обозрение*, № 6. 2017 г. С. 8–14.

тиві може мати вирішальний вплив на всю систему світового правопорядку, оскільки розвиток технологій постійно пришвидшується, а глобальні мережі дозволяють використовувати розвинений арсенал засобів, для проведення кібератак, від яких складно захиститися.

Залежність безпеки і економіки держави від стану важливих об'єктів і системи інфраструктури (об'єктів критичної інфраструктури: енергозабезпечення, водопостачання, баз даних, телекомунікації, зв'язку та транспорту) обумовлює визнання кібербезпеки провідним елементом державної безпеки.

Кібербезпека, тобто безпека у сфері глобального Інтернету та інших цифрових інформаційно-комунікаційних мережах, тісно пов'язана з вирішенням завдань національної безпеки, зокрема у затвердженій в 2015 р. Воєнній доктрині України йшлося лише про необхідність «… забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» та «поглиблення кооперації та співробітництва з НАТО і ЄС у сфері … боротьби з кіберзлочинністю»[968], і далі — нова Стратегія воєнної безпеки «Всебічна безпека — всеохоплююча оборона» 2021 р. визначає, що на глобальному рівні основними аспектами воєнної безпеки є руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки, підвищення рівня невизначеності і непередбачуваності безпекового середовища, яке характеризується, зокрема, конкуренцією держав у сфері космічних, квантових, інформаційних, кібер, гіперзвукових, біологічних, нано- та інших технологій, розробленням на їх основі систем озброєнь з використанням нових фізичних принципів, робототехніки та новітніх матеріалів, мілітаризацією навколоземного космічного простору, а також поширенням міжнародного тероризму та злочинності, загрозою розповсюдження зброї масового ураження[969].

Стратегія 2021 р. визначає три пріоритети: безпечний кіберпростір; захист прав громадян у цифровому просторі та європейську і євроатлантичну інтеграції, а також передбачає досягнення важливих цілей кібероборони, зокрема: протидія розвідувально-підривній діяльності та кібертероризму; протидія кіберзлочинності шляхом завершення імплементації в українське законодавство положень Конвенції про кіберзлочинність; використання досвіду та практик США в боротьбі з кібератаками та злочинцями; розвиток асиметричних інструментів стримування; національна кіберготовність та надійний кіберзахист; кіберобізнане суспільство та науково-технічне забезпечення кібербезпеки; безпечні цифрові послуги; формування нової моделі відносин у сфері кібербезпеки, де за державою закріплюватиметься роль партнера.

Гібридна війна Російської Федерації проти України свідчить проте, що з 2014 р. активно супроводжується кібернападами на сайти урядо-

---

[968] Указ Президента України № 555/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» втратив чинність на підставі Указу Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/ 2021#Text.

[969] Указ Президента України № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України».- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/121/2021#Text.

вих установ та навіть на об'єкти забезпечення життєдіяльності населення (атаки на «Прикарпаттяобленерго»), — не перша апробація гібридної агресії[970].

В українській Стратегії зазначається, що «враховано положення Стратегії кібербезпеки ЄС на цифрове десятиліття, стратегій кібербезпеки окремих держав-членів ЄС та держав-членів НАТО». Однак документ не містить переліку чи окремого додатку, які саме положення враховані, за винятком одного з пунктів Плану реалізації, що передбачає імплементацію Директиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2016/1148 від 6 липня 2016 р. про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу як елементу євроінтеграції України[971].

Головними загрозами в нашій стратегії визначено гібридну агресію Російської Федерації кіберзлочинність, організовані та спонсоровані урядами інших держав кібератаки, кібертероризм та іншу підтримку терористичної діяльності. Водночас у стратегії йдеться про те, що повільна імплементація положень європейського законодавства є одним із чинників, що формує вищезазначені загрози. У рамках гарантування безпеки цифрового простору Україна має спрямувати свої зусилля на розроблення національних стандартів у сфері кібербезпеки, організаційних та технічних вимог з урахуванням європейських та міжнародних стандартів.

Україна вже має певний досвід протистояння гібридним загрозам. Саме в Україні Російська Федерація випробовує нові методи і засоби ведення гібридної війни. Проте, відсутність достатніх ресурсів та засобів для самостійного відбиття агресії Російської Федерації посилює важливість не тільки політичного сприяння на міжнародній арені з боку ЄС і НАТО, але й практичної допомоги у розвитку здатності України протистояти цим сучасним загрозам. У цьому контексті кібербезпека опинилась у центрі взаємодії Україна-НАТО-ЄС. Вона увійшла до переліку семи ключових напрямків безпекової співпраці НАТО-ЄС, визначених у Спільній декларації про співробітництво НАТО і ЄС, стала пріоритетом для обох організацій у наданні ними допомоги з посилення українських можливостей гарантувати власну безпеку. Сфера кібербезпеки яскраво демонструє безпекову взаємозалежність України, ЄС і НАТО. Технічно Україна потребує допомоги та підтримки з боку обох організацій, але й українські інституції, які відповідають за цей напрям, отримують унікальний досвід протидії новим загрозам, який є цікавим для євроатлантичних партнерів. Україна стала для Російської Федерації полігоном для випробування нових засобів і способів ведення кібервійни. Починаючи з 2014 р., російська кібердіяльність активізувалась в електоральні періоди — періоди президентських і парла-

---

[970] Нова стратегія кібербезпеки: як Україна захищатиметься в кіберпросторі? Аналітичний центр ADASTRA. URL: https://adastra.org.ua/blog/nova-strategiya-kiberbezpeki-yak-ukrayina-zahishatimetsya-v-kiberprostori.

[971] Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 р. про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text.

ментських виборів в Україні. Не виключено, що окремі технології, «обкатані» на українських виборах, вже застосовувались на виборах до Європейського Парламенту, виборах в США.

Ще у 2001 р. Європейська Комісія прийняла Комунікацію «Безпека мережі та інформації» (Network and Information Security (NIS): Proposal for A European Policy Approach). Пізніше, в липні 2016 р., ЄС схвалив Директиву з безпеки мереж та інформаційних систем (NIS directive — Directive (EU) 2016/1148)[972]. Відповідно до неї, країни-члени ЄС повинні були схвалити відповідні національні закони до 9 травня 2018 р. і визначити операторів основних послуг у цій сфері.

У лютому 2013 р. Єврокомісія затвердила Стратегію кібербезпеки у Європі. Стратегія встановлювала загальні мінімальні вимоги до мережної та інформаційної безпеки між державами-членами; визначає узгоджену лінію на профілактику, виявлення та пом'якшення наслідків та механізмів кіберзагроз, а також передбачає підвищення рівня готовності та участі у загальній стратегії приватного бізнесу. Стратегія спрямована на стимулювання попиту на безпечні продукти інформаційно-комунікаційних технологій та їх сертифікацію шляхом створення платформи для виявлення та розробки стандартів кібербезпеки, включаючи сферу «хмарних» обчислень. Стратегія спирається на раніше прийняті акти галузі захисту від кіберінцедентів, зокрема: Директиву про охорону приватного життя у цифровому просторі (E-Privacy Directive (2002/58/EC), що вимагає від постачальників електронних комунікацій повідомляти про значні порушення безпеки чи цілісності мережі з метою управління ризиками в кібермережі; Директиву про критичну інфраструктуру (European Critical Infrastructures Directive (2008/114/EC), яка з метою безпеки зобов'язує операторів мережевої інфраструктури розробляти плани забезпечення безпеки від переривання обслуговування чи знищення мережевої інфраструктури, включаючи аналіз ризиків та протидії їм; Директиву з захисту даних (Data Protection Directive (95/46/EC)), яка зобов'язує власників відповідних баз даних реалізовувати відповідні технічні та організаційні заходи захисту персональних даних. Захисту даних інформаційних систем присвячено спеціальну Директиву Європарламенту та Єврокомісії від 12 серпня 2013 р. (Directive 2013/40/EU on attacks against information systems). Одночасно зі Стратегією запропоновано проект Директиви про кібербезпеку, на основі якої кожна держава-член Євросоюзу має прийняти свою власну стратегію мережевої та інформаційної безпеки (NIS).

У вересні 2017 р. ЄС доповнив цю Стратегію, схваливши Спільну комунікацію Європейської служби і Єврокомісії з розбудови належної кібербезпеки ЄС[973]. Цей документ визначив пакет додаткових заходів, спрямованих, перш за все, на посилення Агентства кібербезпеки ЄС (ENISA), створення загальної для ЄС схеми сертифікації з кібербезпеки, розвиток Плану відповіді на масштабні кібератаки і кризи, посилення

---

[972] DIRECTIVE (EU) 2016/1148 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32016L1148.
[973] Cybersecurity for a stronger and more resilient digital Europehttps. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0450&from=EN.

досліджень. Наприкінці 2017 р. в ЄС було запущено Постійне Структуроване Співробітництво (Permanent Structured Cooperation on Defence, PESCO), до якого приєднались 25 із 29 країн-членів Євросоюзу. Одним із напрямків цієї співпраці стала кібербезпека, зокрема, розпочалось створення Груп швидкого реагування на кіберзагрози (Cyber Rapid Response Teams)[974]. Позитивним для України рішенням є те, що треті країни можуть запрошуватись до участі в окремих проектах PESCO, включаючи сферу кіберзахисту. В грудні 2018 р. Європейський Парламент, Європейська Рада і Європейська Комісія досягли політичної згоди щодо Акту з кібербезпеки (Cybersecurity Act)[975], який також посилює мандат Європейського Агентства Мережевої та Інформаційної Безпеки (European Network and Information Security Agency (ENISA), встановлює рамки для сертифікації з кібербезпеки, прискорює розвиток онлайн сервісів з кібербезпеки. Директивою 2016/1148/ЄС була створена Група співробітництва NIS, на яку покладені функції забезпечення стратегічного співробітництва та обміну інформацією між країнами-членами з питань кібербезпеки. Група здійснює безпосередню координацію мережі Груп реагування на інциденти комп'ютерної безпеки (Network of Computer Security Incident Response Teams). У вересні 2018 р. Єврокомісія схвалила рішення про створення мережі центрів компетентності в країнах-членах за координації Європейського центру досліджень і компетентності з кібербезпеки, яка сприятиме розвитку знарядь і технологій для протидії кіберзагрозам. З метою більшого залучення приватного сектору до протидії кіберзагрозам, в ЄС була створена Європейська платформа публічно-приватного партнерства стійкості (European Public-Private Partnership for Resilience). В рамках агентства Європол діє Європейський Центр протидії кіберзлочинності (European Cybercrime Centre)[976]. В цьому році очікується підписання Меморандуму про взаємодію між Україною в особі РНБО та Держспецзвяку з ENISA. Сьогодні ЄС вже розпочав розробляти NIS-2, яка може суттєво розширити вимоги щодо певних секторів критичної інфраструктури, включивши до них, наприклад цифрові майданчики, соціальні мережі тощо.

На відміну від ЄС, в НАТО протидія кіберзагрозам визначена поняттям «кібероборона»[977], яка входить до переліку головних цілей колективної оборони, що підкреслює його безпеково-оборонну спрямованість, а не внутрішньо-безпекову, як у випадку ЄС. Генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг чітко окреслив три напрямки у цій сфері: «Сьогодні НАТО відіграє три ключові ролі у кіберпросторі: просуває прогрес в усьому Альянсі; відіграє роль хаба для обміну інформацією, тренувань і досліджень; і захищає наші мережі»[978]. Тому НАТО зосе-

[974] Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. Центр глобалістики «Стратегія XXI». Київ 2019. С.6.
[975] Акт з кібербезпеки (Cybersecurity Act). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/ cybersecurity-act.
[976] Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. Центр глобалістики «Стратегія XXI». Київ 2019. С.7.
[977] Cyber defence. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm.
[978] Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Cyber Defence Pledge Conference (Ecole militaire, Paris). https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_154462.htm.

реджується на захисті власних мереж і посиленні внутрішньої стійкості країн-членів, що є актуальним і для України.

На Уельському саміті 2014 р. НАТО схвалив посилену політику з кібероборони і відповідний план дій з її імплементації. Ця політика визначила діяльність Альянсу за напрямками поінформованості, навчання, тренувань і навчань. Тоді ж протидія кіберзагрозам була введена під дію Статті 5 Північно-Атлантичного Договору, що є дуже важливим рішенням, адже кібератака на одну країну викликає відповідь усього НАТО. На Варшавському саміті 2016 р. Альянс вже зосередив увагу на посиленні кібероборони національних мереж та промисловості. Тоді ж був підтверджений мандат НАТО на проведення операцій у кіберпросторі, який прирівняли до інших сфер проведення операцій – суші, повітря і моря. На Брюссельському саміті НАТО 2018 року кібератаки віднесені до головних гібридних загроз[979]. В січні 2020 р. НАТО представило новий стандарт реагування на кібератаки та кібероперації, який отримав назву Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations (AJP-3.20)[980]. Відповідно до AJP-3.20 Альянс починає діяти у все більш взаємопов'язаних середовищах, зокрема, кіберпросторі та інформаційних середовищах (ІС). Вільний потік даних і безперебійне функціонування мереж стає критичним для громадян, суспільства і для військових. Державні та недержавні суб'єкти прагнуть використати вразливі місця в військових та невійськових інформаційних системах для викрадання, пошкодження чи знищення даних або отримання прибутку, престижу, політичної чи військової переваги.

Таким чином, цифрові мережі та системи повинні бути захищені від відмови в інформації шляхом порушення, деградації або знищення, маніпуляції та ексфільтрації. У цьому взаємопов'язаному світі, військовий успіх може залежати від здатності контролювати свій наратив так само, як і здатності забезпечувати свободу дій у кіберпросторі. За таких умов, контроль за кіберпростором стає таким само важливим, як контроль над землею, повітрям, космосом чи морем.

Кіберпростір — це набагато більше, ніж просто Інтернет. Усі пристрої доступні через віртуальний простір можуть бути потенційними цілями та потенційними загрозами. Це стосується мереж і пристроїв, що підключені за допомогою дротових з'єднань, бездротових з'єднань і тих, які, здається, непідключені взагалі. Особливу небезпеку представляють кібератаки для такої постійно зростаючої області як Інтернет речей (IoT)[981].

Підсумовуючи дослідження кібербезпеки як складової національної безпеки, зазначимо:

– система національної безпеки є багатокомпонентною, *національна система кібербезпеки* є її спеціальною підсистемою, мета функціо-

[979] Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018// https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm?selectedLocale=uk.
[980] NATO STANDARD AJP-3.20 ALLIED JOINT DOCTRINE FOR CYBERSPACE OPERATIONS// https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/899678/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf
[981] Там само.

нування якої полягає у забезпеченні функціонування та розвитку цієї системи. Забезпечення належного рівня кібернетичної безпеки є необхідною умовою розвитку інформаційного суспільства;

– стрімкий розвиток інформаційних технологій, інформатизація всіх сторін життя суспільства призвели до зміни в характері протиборства найбільш розвинених держав світу, що вплинуло на соціальні взаємозв'язки, сформувало нові інформаційні загрози і виклики, зокрема і в кіберпросторі;

– кіберпростір стає простором ведення військових дій. Війни в кіберпросторі є новим різновидом протиборства, яке в перспективі може мати вирішальний вплив на всю систему світового правопорядку, оскільки розвиток технологій постійно пришвидшується;

– кібербезпека, тобто безпека у сфері глобального Інтернету та інших цифрових інформаційно-комунікаційних мережах, тісно пов'язана з вирішенням завдань національної безпеки;

– у рамках гарантування безпеки цифрового простору Україна має спрямувати свої зусилля на розроблення національних стандартів у сфері кібербезпеки, організаційних та технічних вимог з урахуванням європейських та міжнародних стандартів;

– цифрові мережі та системи повинні бути захищені від відмови в інформації шляхом порушення, деградації або знищення, маніпуляції та ексфільтрації. У цьому взаємопов'язаному світі, військовий успіх може залежати від здатності контролювати свій наратив так само, як і здатності забезпечувати свободу дій у кіберпросторі. За таких умов, контроль за кіберпростором стає таким само важливим, як контроль над землею, повітрям, космосом чи морем.

4.3. Організаційно-правові засади кібербезпеки з огляду інтелектуальної безпеки

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[982] координація діяльності у сфері кібербезпеки як складової національної безпеки України здійснюється Президентом України через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України. У свою чергу Рада національної безпеки і оборони України формує робочий орган — Національний координаційний центр кібербезпеки, який здійснює координацію та контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, вносить Президентові України пропозиції щодо формування та уточнення Стратегії кібербезпеки України[983].

Кабінет Міністрів України: забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кібербезпеки, захисту прав і свобод людини і

[982] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України № 2163-VIII від 5 жовтня 2017 року. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

[983] Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»//https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n7.

громадянина, національних інтересів України у кіберпросторі, боротьбу з кіберзлочинністю; організовує та забезпечує необхідними силами, засобами і ресурсами функціонування національної системи кібербезпеки; формує вимоги та забезпечує функціонування системи аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури (крім об'єктів критичної інфраструктури у банківській системі України).

У сфері кібербезпеки важливу роль відіграють органи, що наділені спеціальними повноваженнями у сфері безпеки і оборони в кіберпросторі — суб'єктами національної системи кібербезпеки, зокрема вони:

- здійснюють заходи щодо запобігання використанню кіберпростору у воєнних, розвідувально-підривних, терористичних та інших протиправних і злочинних цілях;
- здійснюють виявлення і реагування на кіберінциденти та кібератаки, усунення їх наслідків;
- здійснюють інформаційний обмін щодо реалізованих та потенційних кіберзагроз;
- розробляють і реалізують запобіжні, організаційні, освітні та інші заходи у сфері кібербезпеки, кібероборони та кіберзахисту;
- забезпечують проведення аудиту інформаційної безпеки, у тому числі на підпорядкованих об'єктах та об'єктах, що належать до сфери їх управління;
- здійснюють інші заходи із забезпечення розвитку та безпеки кіберпростору.

Основними суб'єктами національної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України, які відповідно до Конституції і законів України виконують в установленому порядку такі основні завдання.

При цьому слід зазначити, що суб'єкти національної системи кібербезпеки у свої діяльності на макрорівні спирається на систему інтелектуальної безпеки, яка враховує сукупність законодавчих, структурних та функціональних інститутів (компонентів), які в комплексі та в процесі взаємодії забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері охорони інтелектуальної власності, сприяють забезпеченню задоволення суспільства у розвитку інтелектуального, творчого, науково-технічного потенціалу нації та розвитку інноваційної економіки та складається із суб'єктів національної системи охорони інтелектуальної власності, а також матеріальних, технічних, інформаційних ресурсів та законодавства України у сфері інтелектуальної власності.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України забезпечує:

- формування та реалізацію державної політики щодо захисту у кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, активної протидії агресії у кіберпросторі, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснює державний контроль у цих сферах;

- координує діяльність інших суб'єктів забезпечення кібербезпеки щодо кіберзахисту;
- забезпечує створення та функціонування Національної телекомунікаційної мережі, впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту;
- здійснює організаційно-технічні заходи із запобігання, виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки та усунення їх наслідків;
- інформує про кіберзагрози та відповідні методи захисту від них;
- забезпечує впровадження аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури, встановлює вимоги до аудиторів інформаційної безпеки, визначає порядок їх атестації (переатестації);
- координує, організовує та проводить аудит захищеності комунікаційних і технологічних систем об'єктів критичної інфраструктури на вразливість;
- забезпечує функціонування Державного центру кіберзахисту та Центру активної протидії агресії у кіберпросторі, урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA.

Правовий статус Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України визначається Законом України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 23 лютого 2006 р. № 3475-IV[984]. У ст. 2 цього Закону України визначено статус Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, зокрема — Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, який призначений для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, активної протидії агресії у кіберпросторі, а також інших завдань відповідно до закону.

Законом України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України»[985] визначено права Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, перелік яких характеризує саме галузевий адміністративно-правовий статус цього органу[986], зокрема:

---

[984] Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. № 3475-IV 23 лютого 2006 р. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text.

[985] Веселова Л.Ю. Адміністративно-правові основи кібербезпеки в умовах гібридної війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2021. С. 261.

[986] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України № 2163-VIII від 5 жовтня 2017 року. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

- одержувати в установленому порядку від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових формувань, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності інформацію, документи і матеріали;
- доступу в установленому порядку своїх уповноважених представників на об'єкти, державний контроль щодо яких покладено на Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- проводити планові та позапланові перевірки: стану криптографічного та технічного захисту державних інформаційних ресурсів та інформації;
- додержання ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного та технічного захисту інформації;
- стану протидії технічним розвідкам;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення;
- ініціювати в установленому порядку проведення службових розслідувань щодо з'ясування причин та умов виникнення порушень, виявлених за результатами державного контролю;
- зупиняти дію або скасовувати: експертні висновки; свідоцтва про допуск до експлуатації засобів криптографічного захисту інформації; декларації та атестати відповідності комплексних систем захисту інформації;
- порушувати в установленому законодавством порядку питання про: припинення обробки інформації; зупинення дії або скасування спеціальних дозволів.

У свою чергу, аналогічно до норм, що визначають обовязки, із врахуванням вимог Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[987], Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України»[988] доповнено правами звертатися до суду в разі виникнення спорів з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації, криптографічного та технічного захисту державних інформаційних ресурсів та інформації; та проводити планові й позапланові перевірки: кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, їхніх відокремлених пунктів реєстрації, засвідчувального центру, центрального засвідчувального органу щодо дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг. Одним з шляхів забезпечення функціонування національної системи кібербезпеки є впровадження організаційно-технічної моделі національної системи кібербезпеки як комплексу заходів, сил і засобів кіберзахисту, спрямованих на оперативне (кризове) реагування на кібератаки та кіберінциденти, впровадження контрзаходів, спрямованих на мінімізацію вразливості комунікаційних систем.

---

[987] Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. № 3475-IV 23 лютого 2006 р. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text.

[988] Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1426. URL: https://zakon.radagov.ua/ laws/show/1426-2021-%D0%BF#Text.

Місія організаційно-технічної моделі кіберзахисту — через розвиток зрілості (maturity) національної системи кібербезпеки забезпечити її стійкість (resilience) задля безпечного та сталого функціонування українських об'єктів критичної інфраструктури, систем надання електронних послуг, інформаційної інфраструктури, нейтралізації (зменшення наслідків) кібератак та кіберінцидентів[989]. Метою її впровадження є досягнення Україною високого рівня координації та реалізації ініціатив щодо побудови національної системи кібербезпеки, захисту національних інформаційних ресурсів, стабільного функціонування інформаційної інфраструктури державних установ, галузей економіки та бізнесу, отримання соціально-економічних зисків від надійного та безпечного функціонування кіберпростору, що відповідає міжнародним зобов'язанням України[990].

Безпосередня діяльність з забезпечення кіберзахисту покладена на спеціальний орган, який функціонує у складі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України — Державний центр кіберзахисту (далі — Центр). Свою роботу Державний центр кіберзахисту розпочав з 1 липня 2015 р. Функції Центру мають, переважно, координаційну спрямованість та полягають у забезпеченні ефективної взаємодії органів державної влади з питань запобігання та усунення наслідків кіберінцидентів; координації діяльності операторів та провайдерів щодо збору інформації про кіберінциденти; міжнародної координації з питань кіберзахисту. Державний Центр кіберзахисту та протидії кіберзагрозам відповідно до покладених на нього завдань здійснює:

- забезпечення функціонування команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA;
- проведення оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах органів державної влади;
- забезпечення функціонування та розвитку системи антивірусного захисту інформації для органів державної влади;
- забезпечення функціонування, безпеки та розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку;
- забезпечення функціонування та модернізації Системи захищеного доступу до мережі Інтернет органів державної влади України та Захищеного вузлу Інтернет-доступу Держспецзв'язку;
- впровадження новітніх і перспективних технологій в інформаційнотелекомунікаційних системах;
- проведення експертиз комплексних систем захисту інформації та засобів захисту інформації в органах державної влади, а також експертиз програмних, апаратних і програмно-апаратних засобів у сфері захисту інформації.

У складі Адміністрації Держспец'звязку функціонує спеціалізований структурний підрозділ — Команда реагування на комп'ютерні

---

[990] Концептуальні засади впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту України / О.Потій, А.Семенченко, Д.Дубов, О.Бакалинський, Д.Мялковський. *Захист інформації*, том 23, № 1, січень–березень 2021, стр.47–60. UEL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/view/15434..

надзвичайні події України (англ. Computer Emergency Response Team of Ukraine, CERT-UA) для забезпечення кіберзахисту. CERT-UA є акредитованим членом FIRST (англ. Forum for Incident Response and Security Teams, FIRST) та активно взаємодіє з аналогічними командами в усьому світі. Діяльність CERT-UA передбачена Законом України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації»[991], Законом України «Про телекомунікації»[992], Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[993] та підзаконними актами. Метою діяльності CERT-UA є забезпечення захисту державних інформаційних ресурсів та інформаційних, комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем від несанкціонованого доступу, неправомірного використання, а також порушень їх конфіденційності, цілісності та доступності. Рішеннями Уряду у грудні 2020 р. Державний центр кіберзахисту визначено відповідальним виконавцем за реалізацію експериментального проекту щодо запровадження комплексу організаційно-технічних заходів з виявлення вразливостей і недоліків у налаштуванні інформаційних, комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем, в яких обробляються державні інформаційні ресурси, відповідальним за функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки, а у лютому 2021 р. технічним адміністратором Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів.

2 лютого 2018 р. у складі Державного центру кіберзахисту відкрито новий підрозділ — Центр реагування на кіберзагрози (англ. Cyber Threat Response Centre — CRC). У II кварталі 2022 р. за допомогою засобів Системи виявлення вразливостей та реагування на кіберінциденти та кібератаки було опрацьовано 19 млрд подій. Кількість зареєстрованих та опрацьованих кіберінцидентів зросла — від 40 до 64. Основною метою хакерів, за думкою фахівців, є кібершпіонаж, порушення доступності державних інформаційних сервісів та навіть знищення інформаційних систем за допомогою програмвайперів. У II кварталі 2022 р. було зафіксовано істотне зростання активності хакерських груп щодо розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, серед якого є як програми, що викрадають дані, так і ті, які спрямовані на знищення даних. Порівняно зі статистичними даними за I квартал 2022 р., кількість подій інформаційної безпеки у категорії «Шкідливий програмний код» збільшилась на 38 %. Порівняно з I кварталом 2022 р. кількість критичних подій, джерелом яких є IP-адреси Російської Фе-

---

[991] Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. № 3475-IV 23 лютого 2006 р. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text.

[992] Про телекомунікації. Закон України № 1280-IV від 18 листопада 2003 р. — Втрата чинності від 01.01.2022 на підставі Закону України «Про електронні комунікації» № 1089-IX від 16 грудня 2020 р. Редакція від 14.09.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246.

[993] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України № 2163-VIII 5 жовтня 2017 р. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

дерації, зменшилась у 8,5 разів. Це пов'язано передусім з тим, що постачальники електронних комунікаційних мереж та/або послуг, які забезпечують доступ до інтернету, за рекомендацією НКЦК РНБО та Держспецзв'язку, заблокували IP-адреси, що використовуються Російською Федерацією. Саме з цих IP здійснювались кібератаки на українські інформаційні ресурси, розповсюджувалась фейкова інформація, що стосується дискредитації державних органів під час російсько-української війни. Наразі найбільша кількість критичних подій пов'язана з IP-адресами зі США. Проте автоматично визначена геолокація IP-адрес джерел необов'язково означає атрибуцію кібератак до ідентифікованого місцезнаходження[994].

У II кварталі 2022 р. основною мішенню хакерів із Російської Федерації були українські ЗМІ, Уряд та місцеві органи влади. Найбільшу частку подій інформаційної безпеки можна пов'язати з APT-угрупуваннями та хактивістами.

Серед суб'єктів забезпечення кібербезпеки України органи охорони правопорядку представлені Національною поліцією України (НПУ) та Службою безпеки України (СБУ). Головна особливість, що виділяє їх серед інших суб'єктів — це спрямованість на реалізацію ними правоохоронної функції.

Національна поліція України забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави від кримінально протиправних посягань у кіберпросторі; здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, підвищення поінформованості громадян про безпеку в кіберпросторі.

У структурі Національної поліції України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 831 від 13 жовтня 2015 р. «Про утворення територіального органу Національної поліції»[995] створено спеціальний підрозділ, діяльність якого безпосередньо пов'язана із організацією протидії правопорушенням у кіберсфері — кіберполіцію. Департамент кіберполіції Національної поліції України — міжрегіональний територіальний орган Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. Спеціалізується на попередженні, виявленні, припиненні та розкритті кримінальних правопорушень, механізмів підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних та комп'ютерних інтернет-мереж і систем.

В розвиток зазначеного, відмітимо суттєві організаційно-правові засади:

---

[994] Звіт про систему виявлення вразливостей та реагування на кіберінциденти та кібератаки// https://scpc.gov.ua/api/docs/19b0a96e-8c31-44bf-863e-cd3e0b651f20/19b0a96e-8c31-44bf-863e-cd3e0b651f20.pdf.

[995] Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 831 «Про утворення територіального органу Національної поліції» . Урядовий кур'єр від 21.10.2015 № 195. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2019-%D0%BF#Text.

До основних завдань кіберполіції відносять:

- реалізацію державної політики у сфері протидії кіберзлочинності;
- завчасне інформування населення про появу новітніх кіберзлочинів;
- впровадження програмних засобів для систематизації та аналізу інформації про кіберінциденти, кіберзагрози та кіберзлочини;
- реагування на запити закордонних партнерів, що надходитимуть каналами Національної цілодобової мережі контактних пунктів;
- участь у підвищенні кваліфікації працівників поліції щодо застосування комп'ютерних технологій у протидії злочинності;
- участь у міжнародних операціях та співпраця в режимі реального часу;
- забезпечення діяльності мережі контактних пунктів між 90 країнами світу.

Протидія кіберзлочинам у сфері використання платіжних систем:

- скімінг (шахрайство шляхом зчитування даних з допомогою спеціального обладнання);
- шимінг (крадіжка даних з платіжної картки за допомогою непомітної тонкої гнучкої плати);
- кеш-трапінг (спеціальна клейка стрічка, до якої прилипає частина купюр);
- кардинг (рід шахрайства, при якому проводиться операція з використанням платіжних карток або їхніх реквізитів, яка не ініційована або не підтверджена її власником);
- несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків за допомогою систем дистанційного банківського обслуговування.

У сфері електронної комерції та господарської діяльності:

- фішинг (вид шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайнових аукціонів, сервісів із переказу або обміну валюти, інтернет-магазинів);
- онлайн-шахрайство (кібершахрайство) — це введення, заміна, виправлення, знищення комп'ютерних даних або програм чи інші втручання до процесу обробки інформації, які впливають на кінцевий результат, спричиняють економічні або майнові збитки з метою одержання незаконного економічного прибутку для себе чи іншої особи.

У сфері інтелектуальної власності:

- піратство (це будь-який неправомірний акт насилля, затримання або будь-який грабіж, що здійснюється з приватною метою);
- кардшарінг (це метод, завдяки якому кілька незалежних ресиверів можуть отримати доступ до перегляду платних каналів супутникового або кабельного телебачення, використовуючи одну картку доступу).

У сфері інформаційної безпеки:

- соціальна інженерія (як шахраї використовують людську психологію в інтернет);

- шкідливе програмне забезпечення (англ. Malware) (програмне забезпечення, яке перешкоджає роботі комп'ютера, збирає конфіденційну інформацію або отримує доступ до приватних комп'ютерних систем);
- протиправний контент (контент, який пропагує екстремізм, тероризм, наркоманію, порнографію, культ жорстокості й насильства);
- рефайлінг (незаконна підміна телефонного трафіку).

В період дії воєнного стану, що був введений Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022[996], більшість державних органів долучилися до активної протидії повномасштабному вторгненню російських військ на територію України.

Основні завдання кіберполіції залишилися актуальними, але через повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації деякі напрямки роботи активізувалися, а також з'явилися нові[997]:

- протидія проросійським хакерським угрупованням, які основними цілями обирали інформаційні ресурси державних органів України;
- запобігання масовим DDOS-атакам на приватний та державний сектори;
- виявлення та реагування на антиукраїнську пропаганду в мережі інтернет, що координувалася підконтрольними росії ЗМІ, а також ботами у соціальних мережах.

По напрямку оперативно-аналітичного забезпечення та BIGDATA (Великі дані в інформаційних технологіях — набори інформації):

- пошук та ідентифікація колаборантів та інших злочинців з боку військових чи інших осіб, які підтримують війну;
- розробка систем та механізмів для швидкого та повного збору інформації з відкритих джерел про військових чи інших найманців з незаконних збройних формувань* та ін.

Служба безпеки України:

- здійснює запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі;
- здійснює контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом та кібершпигунством, негласно перевіряє готовність об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів;
- протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави;

---

[996] Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Офіційне інтернет-представництво Президента України. 24 лютого 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

* У Миколаєві поліцейські оголосили про підозру за колабораційну діяльність шанувальниці «руского міра». *Офіційний сайт кіберполіції України*. 31 травня 2022 р. Кіберполіція розробила Telegram чат-бот для блокування сервісів дезінформації. *Укрінформ — актуальні новини України та світу*. 26 лютого 2022 р.

[997] Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Офіційне інтернет-представництво Президента України. 24 лютого 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

- розслідує кіберінциденти та кібератаки щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури;
- забезпечує реагування на кіберінциденти у сфері державної безпеки.

Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України відповідно до компетенції здійснюють:

- заходи з підготовки держави до відбиття воєнної агресії у кіберпросторі (кібероборони);
- здійснюють військову співпрацю з НАТО та іншими суб'єктами оборонної сфери щодо забезпечення безпеки кіберпростору та спільного захисту від кіберзагроз;
- впроваджують заходи із забезпечення кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури в умовах надзвичайного і воєнного стану.

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р. «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України», уведеного в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 року № 37/2022[998]. Україна створила та забезпечує розвиток (у тому числі кадрово та технологічно) підрозділів із повноваженнями ведення збройного протиборства в кіберпросторі, формує належну правову, організаційну, технологічну модель їх функціонування та застосування, забезпечить ефективну взаємодію основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони під час проведення заходів з кібероборони, належне навчання та фінансове забезпечення таких структур, систематичне проведення кібернавчань, оцінку спроможностей та ефективності підрозділів, розроблення та імплементацію індикаторів оцінки їх діяльності.

З цією метою, на нашу думку доцільно, у системі Міністерства оборони України мають бути створені кібервійська, які держава забезпечує належними фінансовими, кадровими та технічними ресурсами для стримування збройної агресії у кіберпросторі та надання відсічі агресору. Варто відзначити, що рішенню про створення кібервійськ вже більше року і не зважаючи на збройну агресію Російської Федерації і кібервійну, яку веде наша держава з Російською Федерацією кібервійська все ще остаточно не створені.

Розвідувальні органи України здійснюють розвідувальну діяльність щодо загроз національній безпеці України у кіберпросторі, інших подій і обставин, що стосуються сфери кібербезпеки.

Національний банк України визначає:

- порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки банками, іншими особами, що здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг, державне регулювання

[998] Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України. Рішення Ради Ннаціональної Безпеки і Оборони України від 30 грудня 2021 р. Введено в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 р. № 37/2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text.

та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України, операторами платіжних систем та/або учасниками платіжних систем, технологічними операторами платіжних послуг, здійснює контроль за їх виконанням;

- створює центр кіберзахисту Національного банку України, забезпечує функціонування системи кіберзахисту для банків, інших осіб, що здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України, операторів платіжних систем та/або учасників платіжних систем, технологічних операторів платіжних послуг;
- забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури в банках, інших особах, що здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України, операторах платіжних систем та/або учасниках платіжних систем, технологічних операторах платіжних послуг.

З метою забезпечення завдань державної безпеки і оборони держава гарантує створення і запровадження ефективних механізмів взаємодії основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони в частині спільного виконання завдань кібероборони. Крім того, в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р. «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України»[999] визначено, що кібероборона є складовою частиною плану оборони України. Сучасна докрина кібероборони України заснована на взаємодії з державами членами ЄС та НАТО, проведенні щонайменше двічі на рік спільних тематичних навчань із відповідними підрозділами держав-членів НАТО задля досягнення оперативної сумісності, а також передбачає створення MIL (від англ. Military). CERT-UA в інтересах Міністерства оборони України та Збройних Сил України, налагодивши на постійній основі співпрацю із європейською військовою CERT-мережею.

Підсумовуючи дослідження організаційно-правові засади кібербезпеки з огляду інтелектуальної безпеки, зазначимо:

- у сфері кібербезпеки важливу роль відіграють органи, що наділені спеціальними повноваженнями у сфері безпеки і оборони в кіберпросторі — суб'єктами національної системи кібербезпеки;
- суб'єкти національної системи кібербезпеки у свої діяльності на макрорівні спирається на систему інтелектуальної безпеки, яка враховує сукупність законодавчих, структурних та функціональних інститутів (компонентів), які в комплексі та в процесі взаємодії забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері охорони інтелектуальної власності;

---

[999] Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України. Рішення Ради Ннаціональної Безпеки і Оборони України від 30 грудня 2021 р. Введено в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 р. № 37/2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text.

- одним з шляхів забезпечення функціонування національної системи кібербезпеки є впровадження організаційно-технічної моделі національної системи кібербезпеки як комплексу заходів, сил і засобів кіберзахисту, спрямованих на оперативне (кризове) реагування на кібератаки та кіберінциденти, впровадження контрзаходів, спрямованих на мінімізацію вразливості комунікаційних систем;
- у системі Міністерства оборони України мають бути створені кібервійська, які держава забезпечує належними фінансовими, кадровими та технічними ресурсами для стримування збройної агресії у кіберпросторі та надання відсічі агресору.

4.4. Кіберзагрози, як негативний фактор інтелектуальної безпеки та протидія їм

Кіберзагрози у сучасному суспільстві набирають значного масштабу. Вони стають негативним фактором інтелектуальної безпеки.

Відтепер успішна атака хакерів може знеструмити цілу область або країну. Кіберзагрози являють собою наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів. Кожен з яких є самостійною системою і разом з тим містить в собі окремі об'єкти інтелектуальної власності. За таких умов захисту підлягає як система накопичення інформації так і сама інформаційна система. Уразливими для реалізації кіберзагроз є об'єкти, функціонування комп'ютерних систем яких пов'язане з використанням ресурсів кіберпростору.

Таким чином, об'єкти, завдання шкоди яким можливе шляхом деструктивного кібервпливу (кібератаки) тобто спрямованих (навмисних) дій в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (включаючи інформаційно-комунікаційні технології, програмні, програмно-апаратні засоби, інші технічні та технологічні засоби і обладнання) та спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей:

- порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів;
- порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем;
- використання комунікаційної системи, її ресурсів та засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об'єкти кіберзахисту.

До об'єктів національної критичної інфраструктури, що потребують захисту від кібератак, необхідно віднести об'єкти, реалізація кіберзагроз щодо яких може призвести до настання таких наслідків як:

- надзвичайна ситуація; блокування роботи або руйнування стратегічно важливих для економіки та безпеки держави підприємств, систем життєзабезпечення та об'єктів підвищеної небезпеки;

- блокування роботи державних органів;
- блокування діяльності органів військового управління, Збройних Сил України в цілому, або втручання в автоматизовані системи керування зброєю;
- порушення безпечного функціонування банківської або фінансової системи держави;
- розголошення державної таємниці;
- масові заворушення[1000].

Тобто, кіберзагрози не можна обмежувати якоюсь однією сферою і, частіше за все, настання певних наслідків може спричинити інші, що характерно для ланцюгових реакцій[1001].

Наприклад, 27 червня 2017 р. відбулася одна з найбільших кібератак в історії України. Внаслідок її було паралізовано діяльність аеропортів, зв'язку, банків, залізниці. Деякі телеканали припинили трансляцію, радіостанції замовкли, а офіційні сайти уряду виявилися недоступними. За досить короткий час шкідливе програмне забезпечення, яке отримало назву Not Petya (похідна від відомого з 2016 р. вірусу Petya), через оновлення програми бухгалтерської звітності M.E.Doc поширилося майже на 50 установ та структур. Потрапивши в систему, Not Petya шифрував вміст жорсткого диска, безповоротно знищував оригінальні файли та перезапускав комп'ютер. За добу надійшло понад 1 тис. повідомлень про втручання в роботу комп'ютерних мереж, надалі їх кількість збільшилася до 1,5 тис. І лише наступного дня влада заявила, що кібератаку було зупинено. За оцінками експертів шкода, завдана українській економіці сягала 0,5% ВВП держави – $500 млн[1002].

Не лише Україна, а й Європа та світ загалом виявилися не готовими до дій Російської Федерації, що заперечують будь-які встановлені міжнародні правила поведінки держави. Неготовність охоплює весь спектр існування західної цивілізації: від свідомості пересічних громадян[1003] до політичних процесів і процедур, необхідність дотримання яких використовується Росією для досягнення її зовнішньополітичних цілей.

У 2020–2021 роках Україна зрівнялася із США за кількістю кібератак, спрямованих на установи держави. Статистика Microsoft, зібрана за 2020–2021 роки, вказує на те, що фронт кібервійни проходить через українську територію. Половина атак хакерів була спрямована проти Сполучених Штатів — 46 %, а кожне п'яте втручання «чорних хакерів» припало на Україну — 19 %, де, наприклад, тільки від російської ха-

---

[1000] Шеломенцев В. П. Правове забезпечення системи кібернетичної безпеки України та основні напрями її удосконалення / В. П. Шеломенцев. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. Вип. 1. С. 312–320.

[1001] Діордіца І.В. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі// https://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-kiberzagroz-na-suchasnomu-etapi/.

[1002] Бутченко Максим Кибервойна с Россией: как организованы хакерские атаки и как защищаются украинские спецслужбы// https://itc.ua/articles/gotovnost-k-kibervojne-rossijskie-hakery-uzhe-vosem-let-atakuyut-ukrainu-kak-organizovany-ataki-i-naskolko-uspeshno-spravlyayutsya-nashi-spezsluzhby/.

[1003] Єрмоленко В. Голландський референдум про Україну: 5 сценаріїв. URL: http://www.hromadske.tv/world/gollandskii- referendum-pro-ukrayinu-5-stsenariyiv.

керської групи Nobelium постраждали близько 1200 структур. Великобританія відстає із значним відривом — 9%. Інші атаки припали на Бельгію, Японію, Німеччину (3%) та інші країни[1004].

Аналіз законодавства у сфері кібербезпеки, а також організаційних заходів, спрямованих на розбудову ефективних систем кіберзахисту провідних країн світу свідчить, що ключові світові гравці вдосконалюють власні можливості з кіберзахисту відповідно до трансформації сучасних кіберзагроз. Останнім часом фіксується суттєва зміна форм, суб'єктів і наслідків реалізації основних загроз кібербезпеці держав. Так, кібератаки стають все більш комплексними та складними, їх наслідки становлять загрозу ключовим національним інтересам, а їхніми організаторами або замовниками все частіше виявляються спецслужби іноземних держав чи терористичні організації[1005].

Виникнення і поширення кіберзагроз безпосередньо пов'язане з виникненням Інтернету та його проникненням в суспільне, політичне та економічне життя нашого суспільства.

За даними американської транснаціональної компанії Cisco, що спеціалізується у галузі високих технологій та телекомунікацій, майже кожна четверта організація, яка піддалася кібератаці, втрачає бізнес-можливості, а близько 30 % підприємств втратили прибуток. В Україні зазначена проблема підсилюється станом гібридної війни проти нашої країни. Ключовим гібридним інструментом агресор використовує саме інформаційні технології та системи комунікацій у кіберпросторі. За даними Держспецзв'язку України щодо захисту державних інформаційних ресурсів лише за останніх 9 місяців зареєстровано більше ніж 60 мільйонів підозрілих подій та більше 3 млн атак різних видів, які система захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет заблокувала. Щотижня фіксується від 600 тис. до 900 тис. підозрілих подій, а система захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет блокує більш 0,5 млн. різних видів атак[1006].

Більшість дослідників доходить до висновку, що джерелами кіберзагроз можуть бути міжнародні злочинні групи хакерів, окремі підготовлені у сфері інформаційних технологій злочинці, іноземні державні органи, терористичні та екстремістські угруповання, транснаціональні корпорації та фінансово-промислові групи тощо[1007].

[1004] Бутченко Максим Кибервойна с Россией: как организованы хакерские атаки и как защищаются украинские спецслужбы// https://itc.ua/articles/gotovnost-k-kibervojne-rossijskie-hakery-uzhe-vosem-let-atakuyut-ukrainu-kak-organizovany-ataki-i-naskolko-uspeshno-spravlyayutsya-nashi-speczsluzhby.

[1005] Діордіца І.В. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі// https://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-kiberzagroz-na-suchasnomu-etapi/.

[1006] Веселова Л.Ю. Адміністративно-правові основи кібербезпеки в умовах гібридної війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2021. С. 18.

[1007] Діордіца І.В. Класифікація кіберзагроз в нормативно-правових актах України// https://goal-int.org/klasifikatsiya-kiberzagroz-ta-yih-legitimatsiya-u-normativno-pravovih-aktah-ukrayini.

Основними видами кіберзагроз (загроз у сфері кібербезпеки) є: кіберзлочинність; кібертероризм та кібершпигунство; кібервійна. Деякі дослідники вказують на те, що самостійним видом кіберзагроз є гібридна війна.

Злочини із використанням сучасних інформаційних технологій стають все звичнішою практикою в житті українських громадян. При чому новітні технології застосовуються не лише для скоєння традиційних видів злочинів, але й для скоєння нових видів злочинів, характерних передусім для розвинутого інформаційного суспільства. Найбільше увага злочинців зосереджена на спробах порушення роботи або несанкціонованого використання можливостей інформаційних систем державного, кредитно-банківського, комунального, оборонного, виробничого секторів. Все ще актуальною залишаються проблеми боротьби із дитячою порнографією та порушеннями авторських та суміжних прав[1008].

Кіберзагрози порушення прав інтелектуальної власності у сфері цифрового простору Інтернет мають свою специфіку. Зокрема, до видів порушень прав інтелектуальної власності у кіберпросторі з використанням електронно-цифрових засобів можна віднести:

- Незаконний доступ, отримання та розкриття відомостей, що становлять комерційні секрети (ноу-хау) службову чи державну таємницю, включаючи навмисні дії («хакерські атаки»).
- Несанкціоноване втручання у бази даних, створення та застосування комп'ютерних програмних засобів для зміни чи блокування відомостей у складі баз даних та іншої цифрової інформації (відомостей).
- Розповсюдження в мережі Інтернет хибної (недостовірної) інформації про фізичних або юридичних осіб, інше порушення права на приватне життя або порушення ділової репутації.
- Порушення права авторства та інших авторських та суміжних прав на авторські твори у кіберпросторі;
- Незаконне використання товарних знаків, найменувань юридичних осіб та інших засобів індивідуалізації, зокрема, і незаконне використання позначень у доменних іменах або контентах веб-сайтів.
- Навмисне незаконне використання засобів індивідуалізації (комерційних позначень, фірмових найменувань, товарних знаків, географічних позначень) для нанесення прямої чи непрямої шкоди правовласнику.
- Варто відзначити, що у міжнародній практиці існує прагнення максимально посилити позиції авторів та правовласників інтелектуальної власності, запровадити максимально жорсткі заходи відповідальності (включаючи посилення кримінального покарання) за порушення авторських та інших прав, посилити контроль за дотриманням цих прав із використанням принципу екстериторіальності, хоча такий підхід зустрічає, як правило, неприйняття громадськості, користувачів та професійних учасників ринку Інтернет-послуг.

[1008] Проект Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки України. URL: www.niss.gov.ua/public/ File/2013_nauk_an_rozrobku/kiberstrateg.pdf.

Сучасні реалії переконливо показують, що новітні технології полегшують зберігання, доступ, поширення та оприлюднення конфіденційної інформації, тим самим значно підвищуючи можливість розкриття комерційної, приватної чи державної таємниці. Саме тому важливим завданням будь-якої організації чи власника виключних прав та секретів є забезпечення інформаційної чистоти та належної обачності при використанні виключних прав в кіберпросторі.

Підсумовуючи дослідження кіберзагрози, як негативний фактор інтелектуальної безпеки та протидія їм, зазначимо:

- кіберзагрози являють собою наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів;
- уразливими для реалізації кіберзагроз є об'єкти, функціонування комп'ютерних систем яких пов'язане з використанням ресурсів кіберпростору;
- аналіз законодавства у сфері кібербезпеки, а також організаційних заходів, спрямованих на розбудову ефективних систем кіберзахисту провідних країн світу свідчить, що ключові світові гравці вдосконалюють власні можливості з кіберзахисту відповідно до трансформації сучасних кіберзагроз. Останнім часом фіксується суттєва зміна форм, суб'єктів і наслідків реалізації основних загроз кібербезпеці держав;
- новітні технології застосовуються не лише для скоєння традиційних видів злочинів, але й для скоєння нових видів злочинів, характерних передусім для розвинутого інформаційного суспільства;
- у міжнародній практиці існує прагнення максимально посилити позиції авторів та правовласників інтелектуальної власності, запровадити максимально жорсткі заходи відповідальності (включаючи посилення кримінального покарання) за порушення авторських та інших прав, посилити контроль за дотриманням цих прав із використанням принципу екстериторіальності.

4.5. Шляхи вдосконалення правового регулювання кібербезпеки

Досліджуючи проблеми і тенденції подальшого розвитку правового регулювання кібербезпеки в нашій державі варто відзначити наступне:

- вдосконаленню пілягають норми національного законодавства у сфері кібербезпеки, формулювання яких допускають неоднозначне тлумачення чи містять умисні прогалини законодавства та не забезпечують принципи правової визначеності, що унеможливлює реалізацію завдань і функцій кібербезпеки і кібероборони, або є підставою конфлікту повноважень різних уповноважених органів, порушують принципи розумної достатності правового регулювання. З цією метою варто використати досвід США, НАТО та Швейцарії.

- підлягають розробці також всі нормативно-правові акти спрямовані на створення і забезпечення функціонування кібервійськ, які мають стати взаємосумісними з аналогічними структурами Збройних сил країн НАТО.

З цією метою варто:

- розробити та ухвалити окремий Закон України «Про кібероборону України», в якому серед іншого визначити основи кібероборони, суб'єкти та об'єкти цієї оборони, мету, цілі, принципи та завдання кібероборони, її побудову, підготовку та ведення, завдання у ній кібервійськ збройних сил України, а також відповідні повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, інших державних органів, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України тощо;
- перетворити війська зв'язку та кібербезпеки збройних сил України в окремі спеціальні війська — у Війська зв'язку ЗС України та Кібервійська ЗС України. Структура, склад та чисельність Кібервійськ ЗС мають визначатися перш за все виходячи із встановлених для них переліку та обсягів завдань із забезпечення кібероборони держави. При цьому їхні частини та підрозділи входитимуть до складу всіх видів та окремих родів військ (сил) ЗС України.
- переформувати нинішнє Командування Військ зв'язку та кібербезпеки ЗС України у Командування сил кібероборони ЗС України.
- визначити у проєктах державних програм розвитку ЗС України та їхнього озброєння і військової техніки, а також у Стратегічному плані застосування ЗС України, інших складових сил оборони з відсічі збройної агресії та в інших документах оборонного планування та планування оборони цілі, завдання та заходи з розвитку Кібервійськ ЗС України, їх підготовки та застосування[1009].

Україні варто:

- використати досвід та практики ЄС і НАТО для створення широкої національної схеми сертифікації з кібербезпеки, розробки планів, для відповіді на широкомасштабні інциденти і кризи (від Національного плану реагування на надзвичайні (кризові) ситуації в кіберпросторі до планів реагування на конкретних обєктах критичної інформаструктури);
- поглиблювати державно-приватне партнерство і посилювати дослідження в цій сфері;
- ініціювати приєднання України до Центру передового досвіду НАТО з кібероборони, що допоможе Україні імплементувати кращі практики і поглибити співпрацю з Альянсом у цій сфері;
- нарощувати оборонний технічний потенціал України у сфері кібербезпеки.

[1009] Всеохоплююча оборона України: стан, проблеми та заходи щодо зміцнення кібероборони держави і створення кібервійськ// HTTPS://OPK.COM.UA/%D0%B2%D1% 81%D0%B5%D0% BE%D1%85%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D1%8E%D1%8E%D1%87%D0%B0-%D0% B E % D 0 % B 1 % D 0 % B E % D 1 % 8 0 % D 0 % B E % D 0 % B D % D 0 % B 0 - % D 1 % 8 3 % D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1 %82%D0%B0%D0%BD-%D0%BF% D1%80.

Продюсер

Військова агресія Російської Федерації проти України призвела до формування нових відносин у сфері кіберзахисту та кібероборони. Всі вони мають бути систематизовані та уніфіковані на їх основі має бути сформований пакет відповідних змін та доповнень до законодавчих актів з цих питань. Також залишаються неімплементованими норми декількох Директив ЄС у сфері кібербезпеки та міжнародних стандартів в цій сфері.

Враховуючи те, що Україна знаходиться фактично у стані кібервійни з Російською Федерацією, варто ставити на порядок денний всього світового співтовариства питання щодо перегляду норм і правил міжнародного гуманітарного права (МГП), яким регулюються ці відносини.

Варто визнати, що сучасне міжнародне гуманітарне право було створено у світі, в якому кібератак ще не було[1010]. Зрозуміло, ми не можемо підганяти право буквально до кожних технологічних новинок у галузі ведення воєнних дій. Тим не менш, ми бачимо, що деякі аспекти цього законодавства швидко перетворюються на сіру зону закону. Наприклад, одним із найстаріших правил міжнародного гуманітарного права є норма захисту цивільних об'єктів від військових атак, наприклад, конфіденційні та архівні документи, що не можна було розглядати як легітимні військові цілі. Проте, в жодному документі немає норми, що захищає дані вміщені на електронних носіях. Доречі, сьогоденна війна взагалі ставить під сумнів існування системи міжнародного гуманітарного права, що вважеється одним із найбільших її викликів. Після перемоги України над Російською Федерацією ця система має бути переглянута в бік захисту невеликих країн від великих сусідів із імперськими зазіханнями.

У 2013 р., Група урядових експертів ООН (Group of Governmental Experts GGE) підготувала звіт, прийнятий потім консенсусом на ГА ООН, в якому робився висновок про те, що використання державами світу інформаційних технологій цілком підпадає під дію всіх чинних норм міжнародного права, включаючи МГП. Таким чином, щоб цивільні особи та цивільна інфраструктура користувалися тим же рівнем захисту, що і в минулому, і щоб на всі види кіберозброєнь поширювалися ті ж обмеження, що і на традиційні засоби ведення війни необхідно відповідні зміни, доповнення та поправки до МГП узгодити з міжнародною спільнотою. Крім цього, має бути вирішене і питання про права держави на належний захист у разі агресії в кіберпросторі і гарантії прав військових, що здійснюють оборону і захист інтересів власної держави.

Розслідування фактів військових злочинів та звірств, скоєних в реальному бою, — це тривалий і важкий процес, який триває роки. Кіберпростір у цьому сенсі аж ніяк не простіше. Знайти того, хто стоїть за кібератакою, дуже складно, якщо взагалі можливо, з огляду на те, що всі атаки відбуваються через проксі-сервери. Іноді потрібні роки, щоб справді зрозуміти, як планувалася атака, як вона здійснювалася, хто її

[1010] Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права в питаннях ведення кібероборони, Oleksandr Bakalynsky, Dmytro Pakholchenko, Дата публикации 2022/5, Материалы конференции «КІБЕРБЕЗПЕКА ЕНЕРГЕТИКИ 2022», Страницы 90-98.

замовив. Щоб справді дізнатися, які люди за нею стоять, слід витрачати величезні сили та ресурси[1011].

Однією із сторін кібербезпеки поряд із захистом авторських та патентних прав в Інтернеті є збереження комерційної таємниці, відомостей про передові технології та інновації, інші секрети виробництва, що мають комерційну цінність. Цій сфері захисту інформації останніми роками приділяється пильна увага в законодавчій та правозастосовчої практики багатьох країн. У більшості європейських держав ноу-хау не розглядається як об'єкт інтелектуальної власності. Захист секретів виробництва (ноу-хау) може здійснюватися на основі норм про недобросовісну конкуренцію (Німеччина) або окремого закону (Швеція), або в інший спосіб. У країнах загального права (Великобританія, США, Ірландія) захист ноу-хау здійснюється з урахуванням норм загального права. В Україні питання захисту цих обєктів регулюється нормами ЦК України та Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[1012], проте, ефективність цих норм явно не відповідає реальним небезпекам. З огляду на це, варто вивчити досвід держав ЄС та імплементувати положення Директиви (ЄС) 2016/943 Європейського Парламенту та Ради від 8 липня 2016 року[1013] та ст. 39 Угоди TRIPS до законодавства України. З врахуванням положень Директиви необхідно виділити у складі комерційної таємниці два види інформації: творчого характеру — ноу-хау та ділової інформації[1014]. Вважаємо за необхідне в ЦК України включити окрему статтю, що буде присвячена визначенню поняття комерційної таємниці та врегулювати питання захисту прав інтелектуальної власності на ноу-хау.

Підсумовуючи дослідження шляхів вдосконалення правового регулювання кібербезпеки, зазначимо:

- вдосконаленню підлягають норми національного законодавства у сфері кібербезпеки, формулювання яких допускають неоднозначне тлумачення чи містять умисні прогалини законодавства та не забезпечують принципи правової визначеності, що унеможливлює реалізацію завдань і функцій кібербезпеки і кібероборони;
- підлягають розробці всі нормативно-правові акти спрямовані на створення і забезпечення функціонування кібервійськ, які мають стати взаємосумісними з аналогічними структурами Збройних сил країн НАТО;

[1011] Когда кибератака становится военным преступлением? // https://www.swissinfo.ch/rus/politicsBC-/47560716?utm_campaign=swi-rss&utm_source=unet&utm_medium=rss&utm_content=o

[1012] Про захист від недобросовісної конкуренції. Закон України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[1013] Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. OJ L 157, 15.6.2016. P. 1–18. URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX% 3A32016L0943.

[1014] Капіца Ю.М. Захист прав на комерційну таємницю та ноу-хау в Україні у світлі імплементації директиви (ЄС) 2016/943 та практики застосування. Інформація і право 2021, № 4 // http://il.ippi.org.ua/article/view/248788.

- розробити та ухвалити окремий Закон України «Про кібероборону України», в якому серед іншого визначити основи кібероборони, суб'єкти та об'єкти цієї оборони, мету, цілі, принципи та завдання кібероборони, її побудову, підготовку та ведення, завдання у ній кібервійськ збройних сил України, а також відповідні повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, інших державних органів, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України тощо;
- перетворити війська зв'язку та кібербезпеки збройних сил України в окремі спеціальні війська — у Війська зв'язку ЗС України та Кібервійська ЗС України;
- переформувати нинішнє Командування Військ зв'язку та кібербезпеки ЗС України у Командування сил кібероборони ЗС України;
- Україні варто використати досвід та практики ЄС і НАТО для створення широкої національної схеми сертифікації з кібербезпеки, розробки планів, для відповіді на широкомасштабні інциденти і кризи;
- варто ставити на порядок денний всього світового співтовариства питання щодо перегляду норм і правил міжнародного гуманітарного права (МГП), яким регулюються ці відносини;
- з врахуванням положень Директиви (ЄС) 2016/943 Європейського Парламенту та Ради від 8 липня 2016 р. та ст. 39 Угоди TRIPS необхідно виділити у складі комерційної таємниці два види інформації: творчого характеру — ноу-хау та ділової інформації.

РОЗДІЛ 5.

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА НАПРЯМАМИ ВПЛИВУ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

5.1. Стан та рівень енергетичної безпеки з позиції вимог інтелектуальної безпеки та індикатори оцінки

Поглиблення економічної кризи внаслідок агоесивних військових дій Російської Федерації в України, блокування надходжень вугілля з окупованих регіонів Донецької та Луганської областей та повна відмова від його поставок, висока енергомісткість промислового виробництва та непрозора тарифна політика в умовах послаблення підтримки з боку Європейського Союзу та міжнародних фінансових організацій розглядаються як загрози національній безпеці України.

Подолання чи зниження цих загроз можливе лише на основі системного реформування енергетичного сектору, що, згідно Енергетичної стратегії України до 2035 р., відповідно Розпорядженню Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р[1015], повинно передбачати розвиток ринкових відносин та створення інституціонального середовища для конкуренції суб'єктів господарювання, диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів, поглиблення співпраці з країнами ЄС[1016].

Україна є і в перспективі прагне залишатися одним із найбільших в континентальній Європі виробником вуглеводнів та надійним транзитером енергоресурсів (в першу чергу природного газу і нафти), забезпечуючибезпечне і надійне постачання енергоресурсів власним споживачам та споживачам суміжних ринків, які мають бути видобуті та доставлені з високим рівнем екологічної та соціальної відповідальності, з докладанням зусиль для дотримання зобов'язань зі скорочення викидів парникових газів[1017].

[1015] Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80.

[1016] Бабець І. Г. Забезпечення енергетичної безпеки України в умовах геополітичних трансформацій./ Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 132. 2017. С.125–137.

[1017] Енергетична стратегія України на період до 2035 року «безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність».

Продюсер

Станом на лютий 2022 р. українська енергетична галузь була однією з найпотужніших в Європі, і залишається такою зараз, незважаючи на значні пошкодження в результаті російського вторгнення. Зокрема, Україна входить у Топ-10 країн Європи за встановленою потужністю електрогенерації, у Топ-3 видобувників газу, має найбільші підземні газові сховища в Європі. Розгалужені та надійні системи транспортування газу, нафти, нафтопродуктів та передачі електроенергії пов'язують між собою сусідні з Україною країни ЄС та Молдову. Україна має одну з найвищих часток вуглецево-нейтральної генерації в Європі. Близько 70% електроенергії виробляється за рахунок атомної, гідро і відновлюваної генерації. Порівняно із 2014 р., Україна позбавилася залежності від російського газу, однак зберігала часткову або повну залежність від імпорту у більшості видів палива. До початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р. Україна забезпечувала себе власними ресурсами у вугіллі на 75%. Імпорт решти обсягів відбувався на конкурентних умовах у диверсифікованого кола постачальників. Незважаючи на блокаду постачання енергетичного вугілля зі сторони Російської Федерації, опалювальний період 2021/2022 проходив стабільно без обмежень і відключень споживачів. Україна диверсифікувала джерела постачання вугілля наступним чином: 1,4 млн тонн вугілля було доставлено морським шляхом (18 човнів), очікувалося ще 8 човнів з 0,6 млн тонн вугілля (50% від всього імпорту). Станом на 23.02.2022 р. на складах знаходилося 701 тис. т вугілля, що вдвічі перевищувало обсяги 2021 р. на цю дату (330 тис. т). Крім того, були впроваджені заходи з економії вугілля за рахунок нарощування внутрішнього видобутку вугілля та використання інших видів палива атомних електростанцій та відновлюваних джерел енергії (АЕС та ВДЕ). За 2021 р. було побудовано 1,2 ГВт нових потужностей із ВДЕ, що дозволило суттєво зменшити потребу у вугіллі. На ринку газу Україна забезпечувала себе власним ресурсом на 67%, а решту імпортувала з ЄС у диверсифікованого кола постачальників. Енергобезпеку України значно посилюють великі підземні сховища газу. Станом на 23.02.2022 р. у них знаходилося 10,2 млрд куб. м газу — чого на той час було достатньо для забезпечення потреб українського ринку до кінця опалювального сезону навіть за відсутності імпорту. При цьому Оператор газотранспортної системи (ГТС) України забезпечив достатні потужності для імпорту газу з ЄС. Станом на початок військового вторгнення в Україну Російської Федерації найбільша залежність українського енергетичного ринку зберігалася від імпорту російських та білоруських нафтопродуктів. На ці дві країни припадали найбільші обсяги імпорту, а власними ресурсами Україна забезпечувала свої потреби лише на 30%. На початку червня 2022 р. НАЕК «Енергоатом», національна компанія, яка займається атомною генерацією в Україні, підписала угоди про постачання ядерного палива для усіх атомних електростанцій країни з американською компанією Westinghouse Electric Company. Раніше паливо для українських АЕС поставлялося з Росії[1018]. З початком росій-

[1018] Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Енергетична безпека». Липень 2022 URL: https:/ /www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recovery rada/ua/energy-security.pdf.

ської агресії посилилися гібридні енергетичні виклики для нашої країни, такі як будівництво газотранспортних магістралей в обхід України: «Північний потік — 2» (Nord Steam II), «Турецький потік»[1019].

З врахуванням предмету цього дослідження, розглядаємо енергетичну безпеку, як вимоги інтелектуальної безпеки до стану та рівню енергетичної безпеки в Україні. З методологічної точки зору, енергетичну безпеку з позиції інтелектуальної безпеки, слід розглядати виходячи зі змісту самої категорії «енергетична безпека».

Термін «енергетична безпека», зазначає науковець І. Мазур у своїй теоретичній статті «Дефініція поняття «енергетична безпека»: денотативний підхід», широко використовується фахівцями у сфері енергетики і енергоменеджменту, дослідниками в нормативних документах і наукових публікаціях[1020]. Науковці А. Шидловський і М. Кавалко визначають дану категорію енергетична безпека як одна з найважливіших складників економічної безпеки та проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни. Політична й енергетична незалежність є взаємообумовленими[1021]. Енергетична безпека, зазначає Є. Бобров, є однією з найважливіших складників економічної безпеки будь-якої країни та зачіпає явища і процеси не тільки енергетичної системи, а й економіки та суспільства в цілому[1022]. Приваблює думка К. Денчева, який виділяє два аспекти досліджуваної категорії:

1) для *країн-імпортерів* — це передусім забезпечення надійності їх енергопостачання, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури, впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту енергоресурсів;

2) для *країн-експортерів* — це закріплення на стратегічних ринках за економічно вигідними цінами, забезпечення капіталу та фінансування інвестицій в інфраструктуру та розробку ресурсів[1023].

Вітчизняні науковці, зазначає І. Мазур, під енергетичною безпекою розуміють «наявність економічного суверенітету країни у забезпеченні себе паливно-енергетичними ресурсами». Водночас акцентують увагу

[1019] Енергетична безпека України — дипломатичні «газові війни». URL: http://eircenter.com/news/ energetichna-bezpeka-ukrayini-diplomatichni-gazovi-vijni.

[1020] Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід / І. М. Мазур. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 302–314. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

[1021] Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. К. : УЕЗ, 2001. 398 с

[1022] Бобров Є.А. Концептуальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека» Стратегічні пріоритети, No2 (23), 2012 р. С.70–75. URL: https://www.researchgate.net/profile/Yevgeniy-Bobrov/ publication/316889659_Sonceptual_approaches_to_the_definition_of_energy_security_concept_Konceptualni_pidhodi_do_viznacenna_ponatta_energeticna_bezpeka/links/5916cf67aca27200fe508196/.

[1023] Денчев К. Мировая энергетическая безопасность: история и перспективы / К. Денчев. Новая и новейшая история. 2010. No 2. С. 34–77.

на основних загрозах: ймовірності гострої нестачі паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), неекономного витрачання енергоносіїв, залежності споживання від імпорту ПЕР, невиправданих роздержавлення та приватизації об'єктів паливно-енергетичного комплексу тощо[1024]. Основними чинниками енергетичної безпеки вважаються рівень забезпеченості нафтою, газом та деякими сировинними ресурсами власного видобутку і висока енерговитратність виробництва[1025].

Як зазначено, забезпечення енергетичної безпеки стає одним з першорядних завдань для створення умов нормального функціонування всіх галузей економіки. Енергетичну безпеку можна трактувати як властивість технічної безпеки систем енергетики, що наближує її до інтелектуальної безпеки. У той же час енергетична безпека, за її визначенням, кінцевою метою ставить гарантований захист особи, суспільства, держави від дефіциту ПЕР. Необхідний рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників (індикаторів) перебуває у допустимих межах своїх порогових значень.

Узагальнюючи напрацювання українських та зарубіжних фахівців, зокрема[1026], науковці пропонують[1027] таке визначення енергетичної безпеки, яке враховує як межі, так і основні складові частини представлення об'єкта управління: *Енергетична безпека — це спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів.* На думку авторів цього визначення, запропоноване визначення енергетичної безпеки (об'єкта управління) ураховує всі аспекти та чинники, що впливають на енергетичну безпеку в діапазоні від ресурсного забезпечення до проблем забезпечення національної безпеки.

Протилежним поняттям до енергетичної безпеки, відмічає І. Мазур, є *енергетична небезпека*[1028]. Енергетична небезпека, зазначає А. Стельмащук, виникає внаслідок гострої нестачі ПЕР, неекономного використання енергоносіїв, надмірної залежності від їх імпорту, нера-

---

[1024] Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід / І. М. Мазур. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 302–314. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

[1025] Стельмащук А. М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства / А. М. Стельмащук. *Інноваційна економіка.* 2011. No7 [26]. С. 272–276.

[1026] Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети.* 2019. No 1. С. 5–17.

[1027] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

[1028] Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід / І. М. Мазур. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 302–314. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

ціонального роздержавлення та приватизації енергетичної системи держави та ін.»[1029]. Зважаючи на спільність чинників і протилежність змісту енергетичної безпеки і небезпеки, вони пов'язані єдиним механізмом забезпечення, акцентує на цьому увагу І. Мазур[1030]. І далі, цей науковець зазначає, згідно визначення енергетичної небезпеки об'єктами впливу суб'єктів виступають загрози або виклики, які можна згрупувати за наступними напрямами:

1) неефективність використання ПЕР;
2) незадоволення гострої потреби в ПЕР суб'єктів економіки;
3) втрати ПЕР в процесі транспортування та розподілу;
4) структурні деформації та дезорганізація функціонування енергетичної системи.

Отже, до основних програм в процесі забезпечення енергетичної безпеки слід віднести:

1) енергоефективність споживання;
2) енергозбереження;
3) енергозабезпе-ченість;
4) енергопостачання і розподіл;
5) державне регулювання в енергетичній сфері[1031], а також, з нашого погляду, вплив на ці показник рівня інтелектуальної безпеки.

Одночасно, відмічають науковці С. Плачкова, І. Плачков, Н. Дунаєвська, та інші в їх науково-пізнавальному виданні «Енергетика: історія, сучасність і майбутнє»[1032], загрози в енергетичній безпеці є події короткочасного або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки та суспільства. Умовно загрози енергетичній безпеці поділяють на групи: економічні, соціальнополітичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні, техногенні та природні, а також загрози, пов'язані з недосконалістю управління. Кожна виділена група загрози енергетичної безпеки має відмінні особливості:

До економічних загроз належать:

- дефіцит інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку, модернізації і технічного забезпечення нормальної роботи енергокомплексу;

[1029] Стельмащук А. М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства / А. М. Стельмащук. *Інноваційна економіка.* 2011. No7 [26]. С.272–276.

[1030] Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід / І. М. Мазур. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 302–314. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

[1031] Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід / І. М. Мазур. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 302–314. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

[1032] Енергетика: історія, сучасність і майбутнє / Автор ідеї Світлана Григорівна Плачкова; Вступ. сл. І. В. Плачков. К. : [б.в.], 2013. На укр. яз URL: http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url= /notices/index/IdNotice:280618/Source:default.

- фінансова нестабільність забезпечення функціонування енергокомплексу, забезпечення паливними ресурсами, матеріалами та компонентами для підтримання технологічних процесів, нестабільність оплати всіх поточних витрат;
- порушення господарських зв'язків;
- неефективне використання паливних та матеріальних ресурсів;
- надмірно високі ціни на паливні та матеріальні ресурси;
- високі рівні монополізму виробників, постачальників і розподільників енергії та паливних ресурсів;
- технічні обмеження, що виникають через нестачу фінансових коштів;
- незбалансованість виробництва і споживання паливно-енергетичних ресурсів, дефіцит енергетичних потужностей, недостатня пропускна здатність мереж.

До соціально-політичних загроз належать:

- нестабільність у суспільстві;
- негативні соціально-політичні події;
- приватні інтереси нових власників в енергетиці, що йдуть всупереч загальній меті;
- нездорова конкуренція;
- протиправні дії влади і керівників підприємств;
- низька кваліфікація персоналу;
- криміналізація енергетичного бізнесу.

До зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні загрози належать:

- критична залежність від імпорту паливних ресурсів, енергетичного обладнання, матеріалів, невиконання договірних поставок;
- дискримінаційні заходи з боку зарубіжних країн;
- критична залежність експорту та імпорту від умов транспортування через території інших країн.

Техногенні загрози. У всіх енерготехнологіях та технічних системах існує ймовірність виникнення аварій і відмов через різноманітні причини. Основними з них є:

- низькі технічний рівень та якість устаткування і систем, низька якість будівельно-монтажних, ремонтних робіт та експлуатації;
- великий ступінь зношення основних виробничих фондів;
- нераціональне розміщення енергетичних об'єктів з ризиком для населення і ризиком забруднення довкілля;
- недотримання правил технічної експлуатації, охорони праці та протипожежних заходів.

Природні загрози. Кліматичні умови суттєво впливають на роботу енергетичного комплексу, систем і об'єктів енергетики.

До природних загроз енергетичній безпеці в Україні належать:

- стихійні лиха: землетруси, повені, сильні вітри, ожеледиця, зсуви, зливові дощі й снігопади, підвищена грозова активність, які можуть призвести до руйнування або значного пошкодження обладнання;
- природні аномальні явища: тривала засуха, тривала маловодність річкового стоку, які можуть відбитися на балансах вироб-

лення електричної і теплової енергії, водозабезпеченні енергетичних об'єктів;

- аномальні явища підвищеної сонячної радіаційної активності, що становлять загрозу щодо прискореного старіння ізоляції і температурних впливів.

Недосконалість управління. Ця група загроз пов'язана в основному з:

- недосконалістю організаційних структур управління, низьким рівнем керівного і управлінського персоналу;
- нескоординованістю взаємодії підрозділів та підприємств енергокомплексу і взаємозв'язків з іншими галузями економіки;
- помилками та неефективністю реалізації економічної політики держави;
- недосконалістю правової і законодавчої бази;
- неефективністю проведення державою політики енергозбереження і слабкістю механізмів її реалізації;
- слабкістю (ослабленням) державного регулювання і контролю у сфері енергопостачання та енергозбереження.

Всі перераховані групи загроз безпосередньо стосуються енергокомплексу України[1033]. Але при цьому у зазначеному дослідженні не враховується проблеми енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки. На наш погляд, на групи загроз енергетичної безпеки впливає інтелектуальна безпека, яка збільшує її загальний рівень. Енергетична безпека з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки не формує окрему групу загроз енергетичної безпеки, так як вимоги інтелектуальної безпеки виконують функцію застереження та одночасно стимулюють до інноваційно-інтелектуальних дій посилення енергетичної безпеки від загроз. Кожна складова системи загроз енергетичної безпеки пов'язана з відповідними вимогами інтелектуальної безпеки. Наприклад, в більший чи меншій мірі, при розгляді економічних загроз — це стосується дефіциту інвестиційних ресурсів, фінансової нестабільності забезпечення функціонування енергокомплексу, неефективного використання паливних та матеріальних ресурсів; при розгляді соціально-політичних загроз — стосується приватних інтересів нових власників в енергетиці, нездорової конкуренції, криміналізації енергетичного бізнесу; при розгляді зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних загроз — стосується критичної залежності від імпорту паливних ресурсів, енергетичного обладнання, матеріалів, невиконання договірних поставок, дискримінаційних заходів з боку зарубіжних країн; при розгляді техногенних загроз — стосується низьких технічних рівнів та якості устаткування і систем, великого ступеню зношення основних виробничих фондів; при розгляді недосконалості управління — стосується помилок та неефективності реалізації економічної політики держави, недосконалості правової і законодавчої бази, неефективності проведення державою політики енергозбереження і слабкості механізмів її реалізації.

[1033] Книга 5. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі. Розділ 1. Енергетична безпека. URL: http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-1.

Узагальнюючи, з нашої позиції, можна визначити *зміст енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки — це впровадження новітніх інноваційних технологій та технічних рішень з енергозбереження на основі впровадження об'єктів права інтелектуальної власності як основи структурних змін і зміцнення економічної безпеки України під впливом розвитку інноваційно-інтелектуального середовища, що обумовлює можливості формування матеріального підґрунтя та інноваційно-технологічний розвиток енергетичної сфери*.

Такий зміст визначення енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки напряму пов'язано з інноваційним розвитком електроенергетики, як галузі з надзвичайно тривалим інвестиційно-інноваційним циклом. Наприклад, як зазначають науковці[1034], від ідеї побудувати ядерний енергоблок до його введення в експлуатацію потрібно від 12 до 15 років. І це при наявності згоди в суспільстві та наявності політичної волі у влади. Таким чином, рішення, прийняті сьогодні, реалізуються якраз до 2035 р. Очевидно, що стратегічне планування електроенергетики країни необхідно розглядати на період до 2050 р. з оцінкою перспектив до кінця XXI століття (з безумовним уточненням показників раз у 5 років). Основні види генерації електроенергії в Україні в даний час включають: теплову і атомну енергетику, а також відновлювані джерела електроенергії (ВДЕ): гідроенергетику (гідроелектричні станції, ГЕС, і гідроакумулюючі станції (ГАЕС); сонячні електростанції (СЕС) та вітряні електростанції (ВЕС). Є й інші джерела виробництва електроенергії, але їх роль вкрай незначна. У кожній з цих складових є проблеми, що впливають на енергетичну безпеку країни. Важливими є питання економічно і технологічно обґрунтованого поєднання і спільної роботи зазначених джерел електроенергії, особливо це буде відчутно в умовах після агресивної війни Російської Федерації проти незалежної України.

Зазначимо, що наукові дослідження енергетичної безпеки переважно стосуються проблем, обумовлених високою енергомісткістю виробництва, залежністю від імпорту нафти і газу та неефективністю інфраструктури енергетичного ринку.

Рівень енергетичної безпеки безпосередньо залежить від стану економіки країни та розвитку новітніх інноваційних технологій та технічних рішень з енергозбереження, що забезпечує застосування економічних засобів та інструментів протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру через технічну модернізацію промислових підприємств, впровадження енергозберігаючих технологій, диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів, забезпечення конкурентного середовища на енергетичному ринку. Увага досліджень на цьому напрямку зосереджена на визначенні чинників енергетичної безпеки держави, які обумовлюють проблеми розвитку паливно-енергетичного комплексу,

---

[1034] Електроенергетика України — від виживання до розвитку. URL: https://ukrns.org/ua/publikatsiji/item/1097-elektroenerhetyka-ukrainy-vid-vyzhyvannia-do-rozvytku.

структури та ефективності енергетичного балансу та генеруванні загрози, наслідком якої є енергодефіцитність, енергетична залежність, енергомісткість виробництва промислової продукції. При цьому недостатньо дослідженими залишаються проблеми оцінки впливу загроз на рівень енергетичної безпеки держави в умовах геополітичних змін та енергетичної безпеки з позиції інтелектуальної власності.

Подальші дослідження енергетичної безпеки повинні передбачати обґрунтування перспективних напрямів міжнародного співробітництва України для розв'язання проблеми забезпечення економіки енергією в умовах реалізації таких загроз, як недостатні обсяги власного видобутку енергоносіїв (вугілля, газ), припинення транзиту природного газу з Росії до країн ЄС через територію України, технологічна відсталість енергетичних підприємств та використання енергомістких технологій у виробничому секторі.

Відповідно, актуалізується проблема визначення основних чинників внутрішніх і зовнішніх загроз та оцінка їх впливу на енергетичну безпеку України в результаті удосконалення інституційного середовища в державі з урахуванням просування інтелектуальної власності на розвиток енергетичного сектора, що за оцінками науковців за розрахунками коефіцієнтів чутливості можливе зниження на 1% енергомісткості ВВП сприяє зростанню інтегрального показника енергетичної безпеки на 0,359%, зменшення на 1% рівня залежності від імпорту домінуючого ресурсу в загальних обсягах постачання первинної енергії забезпечує зростання інтегрального показника на 0,269%, а зниження на 1% частки домінуючого палива в загальних обсягах споживання енергоресурсів обумовлює підвищення рівня енергетичної безпеки на 0,276% за інших рівних умов[1035].

З огляду на сутність енергетичної безпеки як комплексної категорії, що поєднує технологічні та економічні аспекти, зазначає І. Бабець, застосування індикативного підходу для оцінки її рівня передбачає формування системи індикаторів, до якої включені такі показники: рівень залежності від імпорту домінуючого ресурсу в загальних обсягах постачання первинної енергії; ступінь зносу основних засобів підприємств енергетичної сфери; відношення інвестицій в підприємства паливно-енергетичного комплексу до ВВП; енергомісткість ВВП; частка домінуючого палива в загальних обсягах споживання енергоресурсів. Перелік індикаторів охоплює показники, аналіз значень та динаміки яких дозволяє охарактеризувати ступінь прояву загроз енергетичній безпеці держави[1036].

Під час проведення досліджень визначають реальні значення індикаторів, які зіставляють з гранично припустимими (пороговими) значеннями, розрахованими, виходячи із загальних цілей роботи енергокомплексу і показників економічної безпеки. Ситуацію оцінюють як стабільну у випадках, коли дійсні значення індикаторів не переви-

---

[1035] Бабець І. Г. Забезпечення енергетичної безпеки України в умовах геополітичних трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 132. 2017. С.125–137.

[1036] Там само.

щують їх порогових значень. Ступінь кризовості індикаторів оцінюють за шкалами кризовості з виділеними критичними зонами, які визначають шляхом введення порогових значень індикаторів — передкризових і кризових. Для цього використовують правила встановлення кризовості ситуацій. Інтегровану оцінку стану щодо блоків визначають за допомогою бальних оцінок за рівномірною бальною шкалою[1037]. На цьому напрямку дослідження, заслуговує уваги *Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень* (НІСД, 2020), у який досліджено проблеми оцінювання та стратегування рівня енергетичної безпеки. Запропоновано модель оцінювання стану енергетичної безпеки в системі національної безпеки, формалізовано набір індикаторів оцінювання енергетичної безпеки, проведено розрахунки стану та загроз енергетичній безпеці України за сучасною методологією інтегрального оцінювання. Обґрунтовано стратегічні сценарії розвитку енергетичної безпеки в контексті сталого розвитку[1038]. Але при цьому тут не зазначається проблема енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки.

Автори Аналітичної доповіді (НІСД, 2020) справедливо зазначають, що нині система збирання інформації та її обміну у сфері економіки, енергетики та національної безпеки України не дає змоги отримати достовірні відкриті дані щодо процесів, які відбуваються в енергетиці країни. Тому для моделювання рівня енергетичної безпеки авторами Аналітичної доповіді (НІСД, 2020) вибрано скорочений набір індикаторів (з ідентифікованого орієнтовного переліку параметрів опису енергетичної безпеки, виходячи з наявності джерел достовірної інформації для формування достатнього набору даних для проведення розрахунків) (табл. 5.1) Тут визначена структура енергетичної безпеки, яка містить 42 індикатори (з яких 14 становлять індикатори за експертними оцінками), перелік яких не є догмою та може змінюватись залежно від цілей та глибини дослідження[1039].

[1037] Книга 5. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі. Розділ 1. Енергетична безпека . URL: http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-1.

[1038] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

[1039] Там само.

[1040] Суходоля О. М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. No 1. С. 59–68.

Таблиця 5.1.

Набір індикаторів для оцінювання енергетичної безпеки України

№	Індикатори	Одиниці вимірювання
1	ВВП на 1 особу, (S)	тис. дол. США/ос. (за поточним обмінним курсом)
2	вартість витрат на енергоресурси для країни, (D)	% ВВП
3	споживання електроенергії на 1 особу, (S)	МВт*год/рік
4	енергоспоживання на 1 особу, (S)	т.н.е./рік
5	рівень витрат на забезпечення житлово-комунальних послуг на домогосподарство, (D)	% від сукупних доходів
6	енергоємність ВВП, (D)	т.н.е./1000 дол. США
7	частка енергетики у ВВП, (D)	% ВДВ у ВВП
8	рівень залученості до ринків ЄС, (S)	% (експертна оцінка)
9	рівень інвестування підприємств ПЕК, (S)	% випуску ПЕК
10	рівень оновлення основних засобів ПЕК, (D)	%
11	рівень тінізації ПЕК, (D)	% ВДВ ПЕК
12	рівень оплати праці у ПЕК, (S)	% випуску ПЕК
13	рівень тіньового завантаження капіталу в ПЕК (добувна галузь та виробництво електроенергії, газу і води), (D)	% офіційного
14	рівень тіньового споживання ПЕР, (D)	% ВВП України
15	концентрація ринків за індексом Герфіндаля — Гіршмана, (D)	індекс (за постачальниками)
16	рівень викидів CO2 на TPES, (D)	т CO2/т.н.е.
17	рівень викидів CO2 на одиницю ВВП, (D)	кг/дол. США
18	рівень викидів CO2 на одиницю ВВП, (D)	кг/дол. США
19	задоволення потреб з власних джерел за видами ПЕР, (S)	% загального споживання
20	вартість імпорту енергоресурсів для країни, (D)	% ВВП
21	частка домінуючої країни (постачальника) у загальному обсязі імпорту за видами ПЕР, (D)	% імпорту ПЕР
22	рівень технологічної залежності імпорту/експорту з одного джерела (за видами енергетичних технологій), (D)	% (експертна оцінка)
23	рівень запасів/резервів від обсягів річного/місячного споживання за видами ПЕР, (S)	% (експертна оцінка)
24	індекс тривалості довгих перерв в електропостачанні на одного споживача (SAIDI), (D)	хв/рік
25	наявність законодавства, (S)	% (експертна оцінка)
26	управлінські процеси та інфраструктура, (S)	% (експертна оцінка)
27	допоміжні та сервісні процеси та інфраструктура, (S)	% (експертна оцінка)
28	процеси та інфраструктура з підтримки об'єктів на всіх етапах життєвого циклу, (S)	% (експертна оцінка)
29	інформаційно-комунікаційні процеси та інфраструктура, (S)	% (експертна оцінка)
30	прогнозованість та послідовність змін політики та регуляторних змін, (S)	% (експертна оцінка)
31	виробничі процеси та інфраструктура, (S)	% (експертна оцінка)
32 – 38	енергетичний баланс: нафта та нафтопродукти (D); природний газ (D); вугілля, (D); ядерна та термоядерна енергія, (S); гідроенергетика, (S); сонячна та вітрова енергетика, (S); біоенергетика, (S)	% у балансі ПЕР
39	якість державної політики, (S)	% (експертна оцінка)
40	якість послуг (первинних ресурсів, продуктів та енергії), (S)	% (експертна оцінка)
41	якість кадрів (технічних та управлінських), (S)	% (експертна оцінка)
42	відповідність політичних лідерів завданням, що постають перед системою, (S)	% (експертна оцінка)

Примітка: S – стимулятор; D – дестимулятор.

Індикатори енергетичної безпеки побудовані з урахуванням підходів, визначених Міжнародною енергетичною хартією[1040] — це міжнародна угода, яка ставить за мету підвищити енергонезалежність і енергоефективність країн, що розвиваються, гарантує безпеку інвестицій та безпеку транзиту. Серед основних зобов'язань, які накладає Хартія — відсутність дискримінації постачальників енергоресурсу, створення конкурентного ринку, вільний транзит електроенергії. Зокрема щодо оцінювання ризиків інвестицій в енергетику (EIRA). Усі вони мають відповідати таким вимогам[1041]:

1) *функціональність/прийнятність* — орієнтованість на реформи; відображення найкращих практик, завдяки яким країни можуть управляти ризиками; охоплення аспектів розробки та регулювання політики, що перебувають під контролем уряду;

2) *доступність даних* — дані для індикаторів доступні з надійних джерел; базуються на релевантних, легкодоступних та даних, які можна легко збирати;

3) *вимірюваність* — можуть надати кількісну оцінку, на яку не впливають незначні зміни в способі їх побудови;

4) *порівнюваність* — дають змогу порівняти стан у країнах, енергетичних підгалузях, у ланцюгу вартості енергії; крім того, вони послідовні та порівнянні за часом;

5) *об'єктивність* — відображають точний огляд політики, регуляторної та правової реальності в країні.

Визначальним є принцип неперервності, що припускає коригування тих чи інших складових частин, індикаторів системи та їх порогових значень або введення до системи додаткових індикаторів (складових частин) за умови надходження нових даних або розробки нових методів розрахунку нових важливіших індикаторів, які до цього часу не публікувались органами державної статистики[1042]. Авторами Аналітичної доповіді (НІСД, 2020) визначено кожний індикатор за змістом як показник, який характеризує цілісну систему з позиції інших конкурентних систем, а також «розмір» країни за її потенціалом споживання енергоресурсів за досягнутого рівня її соціально-економічного та технологічного розвитку. Детальний опис змісту індикаторів оцінювання рівня енергетичної безпеки України не приводимо, обмежуючись посиланням на зазначене джерело[1043]. Процедура нормування індикаторів та їх порогових значень є необхідним етапом розрахунку інтегрального індексу, оскільки різні індикатори мають різну розмірність. Більше того, вони можуть бути різноспрямованими: є індикатори, збільшення яких

[1040] Суходоля О. М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні. Стратегічні пріоритети. 2014. No 1. С. 59–68.
[1041] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.
[1042] Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 117 с.
[1043] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

бажане (стимулятори, S), і такі, зменшення яких бажане (дестимулятори, D)[1044]. Як засвідчують розрахунки, на кінець 2018 р. з восьми складників п'ять (ресурсна достатність, економічна прийнятність, ресурсно-технічне забезпечення, інституційно-організаційне забезпечення, відповідність цілям) перебувають у критичний зоні — нижче нижнього порогу; три (економічна доступність, екологічна прийнятність, відповідність політики) знаходяться у кризовій зоні — між нижнім порогом та нижнім оптимальним. Отже, жодна складова частина енергетичної безпеки не перебуває в оптимальній зоні. При цьому деяке поліпшення показників агрегованих індикаторів, таких як «ресурсна достатність», «ресурсно-технічне забезпечення», «екологічна прийнятність», швидше відзначає загальне падіння попиту та енергоспо-живання, зумовлене падінням економіки країни. У той же час динаміка показників таких агрегованих індикаторів, як-от: «економічна доступність», «інституційно-організаційне забезпечення», «відповідність політики», демонструє загальне швидке зниження інституційної, управлінської спроможності країни реалізовувати політику забезпечення енергетичної безпеки[1045]. За прийнятою методологія визначення меж безпечного існування індикаторів енергетичної безпеки України для кожного індикатора визначено вектор порогових значень: нижнє критичне; нижній поріг; нижнє оптимальне; верхнє оптимальне; верхній поріг; верхнє критичне. Стратегічне планування досягнення цільового рівня енергетичної безпеки здійснено з огляду на траєкторію переведення системи з поточного рівня у цільовий.

Стратегічні значення інтегрального індексу енергетичної безпеки, стратегічних значень складників та окремих індикаторів синтезовані за допомогою адаптивних методів регулювання. Для вирішення завдань стратегічного планування використовувалась універсальна стандартна процедура стратегування «STRATEGY» на мові програмування C++, розроблена автором запропонованого методу[1046], яка реалізує адаптивний метод регулювання з коротким циклом зворотного зв'язку (без макромоделі). Початковий вектор нормованих індикаторів, вихідний вектор нормованих шуканих значень індикаторів, а також вихідний вектор шуканих значень індикаторів у природних (фізичних, натуральних) одиницях виміру через застосування зворотної процедури нормування вводиться у модель аналізу для подальших розрахунків макропоказників у кожному році майбутньої траєкторії[1047].

Регулювання складників інтегрального індексу та їх індикаторів — визначити такі їхні значення у сукупності, щоб забезпечити знаходження значень інтегрального показника в межах заданих (порогових/оптимальних) значень на кожному етапі трансформації (розвитку системи). Дослід-

---

[1044] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

[1045] Там само.

[1046] Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія / НАН України, Ін-т економікипромислості. Київ, 2019. 304 с.

[1047] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт.доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

ження та аналіз індикаторів енергетичної безпеки дозволило вийти на вектори порогових значень: нижнє порогове значення; нижнє оптимальне; верхнє оптимальне; верхнє порогове значення; цільове значення. Вибір цільових еталонних показників — це формування цілей з акцентом на досягненні конкурентного рівня із подібними системами (вибір значень параметрів, подібних до цільової групи країн-конкурентів України). Проєктування майбутнього — це формування цілей з огляду на місце та роль системи у більших системах, з урахуванням траєкторії розвитку соціально-економічних, технологічних та інших аспектів, важливих для функціонування системи (очікування зміни технологій, знань тощо)[1048]. Результати порогових значень використанні у моделюванні оцінювання стану енергетичної безпеки України (табл. 5.2)[1049].

У площині пропонованого дослідження в Аналітичної доповіді (НІСД, 2020) обрано сценарії розвитку політики у сфері енергетичної безпеки до 2030 р. Для порівняння поточне значення наведене за 2018 р., яке є одночасно вихідною точкою прогнозування та екстраполяції поточного стану в майбутнє (соціально-економічного розвитку на основі наявних набору технологій, вартості капіталу, світоглядних установок тощо). В основу індикативного аналізу покладено принципи: комплексності підходу; обліку внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків об'єктів дослідження; безумовний пріоритет економічної безпеки; забезпечення соціальної стабільності особистості як головної і кінцевої мети безпеки.

Для розробки показників формування систем-індикаторів та оцінювання рівня енергетичної безпеки бажано враховувати вимоги інтелектуальної безпеки. Тут зазначимо, що рівень енергетичної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки визначається комплексною взаємодією багатьох факторів технічного, технологічного, інноваційно-інтелектуального, економічного, екологічного і організаційно-управлінського характеру, які загалом відтворюють економіко-правові вимоги забезпечення надійного та доступного науково-технологічного рівня енергопостачання споживачів і гарантії запобігання або протистояння енергетичним загрозам. Так, наприклад, індикатори, що відображають можливості й фактичний стан справ при виробленні електроенергії, сконцентровані в блоці виробництва електричної й теплової енергії, повинні враховувати широкомасштабне впровадження енергозберігаючих технологій, у першу чергу технологій використання енергії відновлюваних джерел, зокрема сонячного випромінювання та теплоти навколишнього середовища, які тісно пов'язані з проблемами енергетичної незалежності вітчизняних підприємств. Кількість і різновид індикаторів з позиції інтелектуальної безпеки залежать від поставлених завдань. Як бачимо в табл. 5.2 цільове значення індексу енергетичної безпеки загалом станом до 2030 р. становить на рівні 0,6521 поти поточного значення у 2018 р. 0,3574, що свідчить про прогнозування покращення енергетичної безпеки в 1,82 рази.

[1048] The Energy Independence and Security Act of 2007, USA. URL:https://www.congress.gov/110/plaws/ publ140/PLAW-110publ140.pdf (дата звернення: 24.01.2020).
[1049] Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт.доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

Таблиця 5.2.

Скорочений набір індикаторів (параметрів оцінювання) енергетичної безпеки та їх порогові значення, використані у моделюванні оцінювання стану енергетичної безпеки України

№	Індикатор	Тип	Тип розподілу	Нижній поріг	Нижнє оптим.	Верхнє оптим.	Верхній поріг	Цільове значення	Поточне значення, 2018 р.	Вага для згортки, 2018 р.
	I. Ресурсна достатність:			**0,2994**	**0,4743**	**0,6637**	**0,8441**	**0,5691**	**0,2327**	**0,1458**
1	- нафта та нафтопродукти, %;	*D*	Експоненційний	15	10,2	6,4	3,63	8,3	14,47	0,1596
2	- природний газ, %;	*D*	Логнормальний	27,6	25,2	21,65	19,73	23,4	27,53	0,1647
3	- вугілля, %;	*D*	– « –« –	30	25,4	19,3	16,2	22,4	29,61	0,1373
4	- ядерна та термоядерна енергія, %;	*S*	Експоненційний	5,1	13,2	21,7	32,2	17,5	23,82	0,1651
5	- гідроенергетика, %;	*S*	– « –« –	0,8	0,9	1	1,2	0,95	0,9646	0,0438
6	- сонячна та вітрова енергетика, %;	*S*	– « –« –	3,2	6,8	13	19,7	9,9	0,2113	0,1636
7	- біоенергетика, %	*S*	– « –« –	3,2	4,12	5,45	7	4,8	3,43	0,1658
	II. Економічна доступність:			**0,1753**	**0,3436**	**0,5722**	**0,7875**	**0,4579**	**0,199**	**0,0865**
8	- ВВП на 1 ос., *тис. дол. США/ос. (за поточним обмінним курсом)*;	*S*	Експоненційний	15	25	45	80	35	3,09	0,1834
9	- енергоспоживання на 1 ос., *т.н.е./рік*;	*S*	Нормальний	2,2	3,56	5,83	8,2	4,695	2	0,1857
10	- споживання електроенергії на 1 ос., *МВт*год/рік*;	*S*	Логнормальний	2,3	5	9,5	14,2	7,25	3,1	0,1821
11	- рівень витрат на забезпечення житлово-комунальних послуг, *% від сукупних ресурсів*;	*D*	– « –« –	20	10	7	5	8,5	12,883	0,1892
12	- частка енергетики у ВВП, %;	*D*	– « –« –	10,4	9,4	7,8	7,06	8,6	9,45	0,0883
13	- вартість витрат енергоресурсів для країни, *% ВВП*	*D*	Експертна оцінка	35	30	20	15	25	28,84	0,1727
	III. Економічна прийнятність:			**0,4639**	**0,6503**	**0,7772**	**0,9111**	**0,7138**	**0,3161**	**0,1375**

Таблиця 5.2.(продовження)

№	Індикатор	Тип	Тип розподілу	Нижній поріг	Нижнє оптим.	Верхнє оптим.	Верхній поріг	Цільове значення	Поточне значення, 2018 р.	Вага для згортки, 2018 р.
14	- енергоємність ВВП, *т.н.е./1000 дол. США*;	*D*	Логнормальний	0,18	0,13	0,09	0,06	0,11	0,2686	0,1157
15	- рівень інвестування підприємств ПЕК, *% випуску ПЕК*;	*S*	– «–«–	11,6	12,8	14,6	17,7	13,7	11,116	0,0981
16	- рівень оновлення основних засобів ПЕК, *%*;	*S*	Експоненційний	4	6	10	15	8	2,414	0,1237
17	- рівень тінізації ПЕК, *% ВДВ ПЕК*;	*D*	Модель «Альфа»	25	15	10	5	12,5	42,295	0,1239
18	- рівень оплати праці ПЕК, *% випуску ПЕК*;	*S*	– «–«–	0,2	0,26	0,32	0,382	0,29	0,1526	0,1279
19	- рівень тіньового завантаження капіталу ПЕК (добувна галузь та виробництво електроенергії, газу і води), *% офіц.*;	*D*	– «–«–	17	10	7	3,5	8,5	29,2	0,1277
20	- рівень тіньового споживання ПЕР, *% ВВП України*;	*D*	– «–«–	8	5	3	2	4	10,7	0,0497
21	- концентрація ринків за індексом Герфіндаля – Гіршмана (*за постачальниками*);	*D*	Логнормальний	2900	1900	895	260	1397	2642	0,1063
22	- рівень залученості до ринків ЄС, *%* (*експертна оцінка*)	*S*	Експертна оцінка	20	50	60	80	55	35	0,1268
	IV. Екологічна прийнятність:			**0,2257**	**0,4188**	**0,5846**	**0,6974**	**0,4975**	**0,3318**	**0,0969**
23	- рівень викидів CO_2 на TPES, *т CO_2/т.н.е.*;	*D*	Експоненційний	2,15	1,8	1,38	0,91	1,59	1,9	0,3285
24	- рівень викидів CO_2 на одиницю ВВП, *кг на дол. США*;	*D* *D*	Логнормальний	0,82	0,51	0,32	0,2	0,415	1,4	0,3318
25	- кінцева вуглецемність енергії, *г CO_2/МДж*		Логнормальний	100	80	60	50	70	82	0,3396
	V. Ресурсно-технічне забезпечення:			**0,3892**	**0,6213**	**0,7887**	**0,9201**	**0,7050**	**0,3028**	**0,0824**
26	- задоволення потреб із власних джерел за видами ПЕР, *% заг. спожив.*;	*S*	Експертна оцінка	65	80	94	100	87	63,99	0,1092
27	- вартість імпорту енергоресурсів для країни, *% ВВП*;	*D*	– «–«–	15	10	5	0	7,5	10,24	0,1812
28	- частка домінуючої країни (постачальника) у загальному обсязі імпорту за видами ПЕР, *% імпорту ПЕР*;	*D*	– «–«–	60	40	20	10	30	41,17	0,1878
29	- рівень технологічної залежності імпорту/експорту з одного джерела (за видами енергетичних технологій), *%* (*експертна оцінка*);	*D*	– «–«–	60	40	30	20	35	63	0,1878
30	- рівень запасів/резервів від обсягів річного/місячного споживання за видами ПЕР, *%*;	*S*	– «–«–	40	80	100	120	90	25,83	0,1473
31	- індекс тривалості довгих перерв в електропостачанні на одного споживача (SAIDI), *хв/рік*	*D*	– «–«–	350	250	150	70	200	696	0,1867

Таблиця 5.2.(продовження)

№	Індикатор	Тип	Тип розподілу	Нижній поріг	Нижнє оптим.	Верхнє оптим.	Верхній поріг	Цільове значення	Поточне значення, 2018 р.	Вага для згортки, 2018 р.
	VI. Інституційно-організаційна забезпеченість:			**0,6236**	**0,7133**	**0,8448**	**1**	**0,7809**	**0,6309**	**0,153**
32	- виробничі процеси та інфраструктура, % (*експертна оцінка*);	*S*	Експертна оцінка	46	56	80	100	68	42,83	0,2149
33	- управлінські процеси та інфраструктура, % (*експертна оцінка*);	*S*	–«–«–	66	72	84	100	78	66,83	0,215
34	- допоміжні та сервісні процеси та інфраструктура, %(*експертна оцінка*);	*S*	–«–«–	78	85	90	100	87,5	84,08	0,2047
35	- процеси та інфраструктура з підтримки об'єктів на всіх етапах життєвого циклу, % (*експертна оцінка*);	*S*	–«–«–	65	70	80	100	75	63,75	0,2119
36	- інформаційно-комунікаційні процеси та інфраструктура, % (*експертна оцінка*)	*S*	–«–«–	60	80	95	100	87,5	67,33	0,1534
	VII. Відповідність політиці:			**0,5596**	**0,7**	**0,8698**	**1**	**0,7849**	**0,4505**	**0,1464**
37	- наявність законодавства, % (*експертна оцінка*);	*S*	Експертна оцінка	50	70	90	100	80	48,17	0,3636
38	- прогнозованість та послідовність змін політики та регуляторних змін, % (*експертна оцінка*);	*S*	–«–«–	50	60	80	100	70	55	0,2692
39	- якість державної політики, % (*експертна оцінка*)	*S*	–«–«–	70	80	90	100	85	36,42	0,3672
	VIII. Відповідність цілям:			**0,6264**	**0,7389**	**0,9137**	**1**	**0,8263**	**0,4356**	**0,1515**
40	- якість послуг (первинних ресурсів, продуктів та енергії),% (*експертна оцінка*);	*S*	Експертна оцінка	60	70	90	100	80	68,33	0,3298
41	- якість кадрів (управлінських, технічних та допоміжних), % (*експертна оцінка*);	*S*	–«–«–	60	70	90	100	80	43,33	0,3337
42	- відповідність політичних лідерів завданням, що постають перед системою, % (*експертна оцінка*)	*S*	–«–«–	70	85	95	100	90	28,17	0,3364
	ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЗАГАЛОМ			**0,3815**	**0,5635**	**0,7408**	**0,8859**	**0,6521**	**0,3574**	

Примітка. * – усі індикатори можна умовно розділити на стимулятори (*S*), збільшення яких бажано, та дестимулятори (*D*), для яких бажано зменшення; ** – оцінка значень складників енергетичної безпеки (групових індикаторів) після нормування та інтегральної згортки.

Скорочений набір індикаторів (параметри оцінювання) енергетичної безпеки та їх порогові значення, використані у моделюванні оцінювання стану енергетичної безпеки України

Цільовому значенню індексу енергетичної безпеки загалом станом до 2030 р. на рівні 0,6521 може сприяти значення таких груп індексів: 1) ресурсна достатність 0,5691; 2) економічна доступність 0,4579; 3) економічна прийнятність 0,7138; 4) екологічна прийнятність 0,4975; 5) ресурсно-технічне забезпечення 0,7050; 6) інституційно-організаційне забезпечення 0,7809;7) відповідність політиці 0,7849; 8) відповідність цілям 0,8263. У порівнянні цих значень індексів з верхнім оптимальним значенням свідчить про резерви покращення енергетичної безпеки у прогнозованому періоді.

Підсумовуючи дослідження стану та рівень енергетичної безпеки з позиції вимог інтелектуальної безпеки та індикатори оцінки, зазначимо:

– Україна є і в перспективі прагне залишатися одним із найбільших в континентальній Європі виробником вуглеводнів та надійним транзитером енергоресурсів (в першу чергу природного газу і нафти), забезпечуючи безпечне і надійне постачання енергоресурсів власним споживачам та споживачам суміжних ринків, які мають бути видобуті та доставлені з високим рівнем екологічної та соціальної відповідальності;

– енергетична безпека — це спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів;

– загрози в енергетичній безпеці є події короткочасного або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки та суспільства;

– на групи загроз енергетичної безпеки впливає інтелектуальна безпека, яка збільшує її загальний рівень. Енергетична безпека з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки не формує окрему групу загроз енергетичної безпеки, так як вимоги інтелектуальної безпеки виконують функцію застереження та одночасно стимулюють до інноваційно-інтелектуальних дій посилення енергетичної безпеки від загроз;

– зміст енергетичної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки — це впровадження новітніх інноваційних технологій та технічних рішень з енергозбереження на основі впровадження об'єктів права інтелектуальної власності як основи структурних змін і зміцнення економічної безпеки України під впливом розвитку інноваційно-інтелектуального середовища, що обумовлює можливості формування матеріального підґрунтя та інноваційно- технологічний розвиток енергетичної сфери;

– рівень енергетичної безпеки безпосередньо залежить від стану економіки країни та розвитку новітніх інноваційних технологій та технічних рішень з енергозбереження, що забезпечує застосування еконо-

мічних засобів та інструментів протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру через технічну модернізацію промислових підприємств, впровадження енергозберігаючих технологій, диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів, забезпечення конкурентного середовища на енергетичному ринку;

– недостатньо дослідженими залишаються проблеми оцінки впливу загроз на рівень енергетичної безпеки держави в умовах геополітичних змін та енергетичної безпеки з позиції інтелектуальної власності. Подальші дослідження енергетичної безпеки повинні передбачати обґрунтування перспективних напрямів міжнародного співробітництва України для розв'язання проблеми забезпечення економіки енергією в умовах реалізації таких загроз, як недостатні обсяги власного видобутку енергоносіїв (вугілля, газ), припинення транзиту природного газу з Росії до країн ЄС через територію України, технологічна відсталість енергетичних підприємств та використання енергомістких технологій у виробничому секторі;

– під час проведення досліджень визначають реальні значення індикаторів, які зіставляють з гранично припустимими (пороговими) значеннями, розрахованими, виходячи із загальних цілей роботи енергокомплексу і показників економічної безпеки. Ситуацію оцінюють як стабільну у випадках, коли дійсні значення індикаторів не перевищують їх порогових значень. Ступінь кризовості індикаторів оцінюють за шкалами кризовості з виділеними критичними зонами, які визначають шляхом введення порогових значень індикаторів — передкризових і кризових.

5.2. Екологічна безпека з позиції інтелектуальної власності як складовий компонент національної безпеки

Екологічна безпека з позиції інтелектуальної власності, а саме інтелектуальної безпеки, є органічним складовим компонентом національної безпеки.

Екологічна безпека, є компонентом національної безпеки, зазначає М. Хилько, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники. До того ж, екологічна складова кожного із зазначених видів безпеки може стати тим інтегратором, що об'єднає систему національної безпеки, допоможе знайти їх оптимальне співвідношення в цій системі[1050]. Екологічна безпека як складова національної безпеки, відмічає О. Хіміч, є станом захищеності людини, суспільства та держави від загроз з боку небезпеч-

[1050] Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. К.,2017. URL: http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%86.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81.pdf.

них природних об'єктів, забруднених внаслідок аварій, катастроф, господарської діяльності, природних явищ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру[1051]. Екологічна безпека, зазначають А. Качинський та Ю.Єгоров, — це стан захищеності життєво важливих інтересів об'єктів екологічної безпеки (особистості, суспільства та держави) від загроз природного, техногенного та соціального характеру, а також забруднень внаслідок антропогенної діяльності (аварій, катастроф, тривалої господарської та воєнно-оборонної й іншої діяльності), від природних явищ і стихійних лих[1052].

Важливість дослідження екологічної безпеки в системі національної безпеки, зазначає М. Хилько, пов'язано з аналізом, попередженням та прогнозуванням надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що характеризуються постійним збільшенням матеріальних збитків і соціальних втрат. Ще наприкінці XX ст. людство втрачало в результаті аварій і катастроф 5–10% сукупного валового продукту, тоді як його щорічний приріст становив лише 2–3%. Далі, М. Хилько відмічає, що останніми роками зростають масштаби екологічних небезпек, частіше виникають надзвичайні ситуації (причому здебільшого з вини людського фактору) на спеціальних об'єктах, зокрема атомної енергетики, найбільша з яких — аварія на Чорнобильській АЕС, Україна, 26.04.1986 р. (хоча початок подібного типу аварій увійшло в історію 12.12.1952 р., як дата першої у світі аварії на атомній електростанції. Причиною стала помилка технічного характеру, яку допустив персонал АЕС Чолк-Рівер в штаті Онтаріо (Канада); далі була велика аварія на АЕС Віндскейл-Пайл (Великобританія, 10.10.1957 р.); у 1969 р. сталася аварія на АЕС Святий Лаврентій (Франція); 22.03 1975 р. в Алабамі (США); у 1979 р. на АЕС Айленд (США); 30.09.1999 р. в Токамурі (Японія); 09.08.2004 р. аварія на АЕС Міхама на острові Хонсю (Японя)[1053].

Екологічну ситуацію на території України, відмічає Т. Козаченко у своїй статті «Загрози екологічної безпеки в системі національної безпеки України», в цілому можна охарактеризувати як кризову. Рівень загального антропогенного навантаження на довкілля залишається незадовільним. Низьким є також рівень застосування інноваційних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій. Забезпечення екологічної безпеки і право кожного на сприятливе для життя і здоров'я екологічне середовище це поняття і явища взаємопов'язані. Іншими словами, життєдіяльність людини в нашій країні напряму пов'язана з забезпеченням екологічної безпеки навколишнього середовища[1054].Таке твердження, з нашої позиції, підтверджує актуальність проблеми інтелектуальної безпеки за напрямом екологічної безпеки.

[1051] Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки / О. Хіміч. *Право України*. 2002. № 11. С.47.

[1052] Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації / А. Б.Качинський, Ю. В. Єгоров. *Національна безпека: український вимір*. 2009. No4 (23). С.71–79.

[1053] Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. К.,2017. URL: http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/ Hylko/....pdf.

[1054] Козаченко Т. П. Загрози екологічної безпеки в системі національної безпеки України / Наукові праці. Державне управління. Випуск 269. Т. 281. С.92–98.

У Стратегії національної безпеки України (п. 28)[1055] акцентується увага: *«Погіршуються середовище життєдіяльності, якість повітря, питної води, продуктів харчування, що впливає на життя та здоров'я людей. Триває нераціональне використання природних ресурсів, деградація лісів, водних басейнів, сільськогосподарських угідь. Неефективною є система поводження з побутовими і промисловими відходами. Можливості адаптації економіки, систем життєзабезпечення та цивільного захисту до зміни клімату є недостатніми. Зберігається негативний вплив триваючих бойових дій на територіях окремих районів Донецької і Луганської областей та наслідків Чорнобильської катастрофи на екологію і здоров'я людей».*

У п. 56. Стратегії — Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки, передбачено: *«Екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, — один із найвищих пріоритетів. Маємо створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури, посилити охорону навколишнього природного середовища, упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди, забезпечити ефективне використання природних ресурсів, захищати ліси і водойми, розвивати заповідний фонд, запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх».*

Доцільно відмітити, щодо визначення особливостей екологічної безпеки, її етимологічний зміст як самостійний інститут та елемент національної безпеки, зазначає В. Копанчук у своїй статті «Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи», відображено в численних наукових напрацюваннях відомих українських науковців, серед яких варто відзначити: М. Хилька, П. Фесянова, О. Гулича, О. Заржицького, М. Хвесика, Ю. Литвинова, І. Бугайчука, М. Троцьку, І. Гомлю, О. Коваленка та інших., що «стала наслідком численної кількості різноманітних підходів до цієї проблематики, інколи досить суперечливих та протилежних»[1056]. В. Копанчуком констатовано, що «належність екологічної безпеки до більш загальної категорії «національна безпека» є юридичним фактом, який характеризується преюдиціальним змістом, унаслідок прямого й опосередкованого закріплення на рівні чинного законодавства України, а отже, не потребує окремого аргументування чи доведення»[1057].

З юридичної точки зору безпосереднє визначення поняття «екологічна безпека» сьогодні міститься у ст. 50 Закону України «Про охорону

[1055] Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». RL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /392/2020#n7.

[1056] Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*, 2, 2020. С. 45–49.

[1057] Там само.

навколишнього природного середовища»[1058], відповідно до якої *«екологічна безпека» являє собою «такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршання екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, господарчих, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів».* У цьому розрізі, відмичає Ю. Краснова у своєму навчальному посібнику «Право екологічної безпеки», слід віддати належне науковим поглядам українського правознавця В. І. Андрейцева, який першим на теренах незалежної України комплексно дослідив поняття «екологічна безпека» та на його основі обґрунтував необхідність виокремлення комплексної галузі екологічного права — *права екологічної безпеки*[1059]. Пізніше, В. І. Андрейцев розглядає право екологічної безпеки як систему правових норм та інших засобів, які спрямовані на створення правових умов для реалізації суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та захист його в разі порушення, а також регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршення екологічної обстановки, виникнення небезпеки для природних систем, населення, інтересів держави і юридичних осіб та здійснення системи заходів у разі виникнення екологічної небезпеки щодо ліквідації небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, що постраждали від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на місцевому, регіональному і транснаціональному рівнях[1060]. Іншими словами, право екологічної безпеки розглядається вже у значенні комплексної галузі права[1061]. Підсумовуючи Ю. Краснова зазначає, що право екологічної безпеки сьогодні поки що слід розглядати як підгалузь екологічного права, що регулює суспільні відносини, які пов'язані зі встановленням та реалізацією природоохоронних заходів, якими забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для всіх складових компонентів навколишнього природного середовища, включаючи життя і здоров'я людей під час здійснення різних видів природокористування[1062]. І далі, право екологічної безпеки містить такі норми, які визначають специфічний вид соціальної відповідальності — позитивну відповідальність суспільства, держави, окремої особи, у межах якої реалізуються: зобов'язання держави забезпечувати

[1058] Про охорону навколишнього природного середовища. Законт України. № 1264-XII 25 червня 1991 р. Редакція від 10.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text.
[1059] Право екологічної безпеки: навчальний посібник / Ю.А. Краснова К: ЦП «Компринт», 2019. 238 с.
[1060] Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 22.
[1061] Право екологічної безпеки: навчальний посібник / Ю.А. Краснова К.: ЦП «Компринт», 2019. 238 с.
[1062] Там само.

екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України); встановлені законодавством обов'язки природокористувачів, інших суб'єктів, особливо тих, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, виконувати вимоги, правила, або ж дотримуватися умов стандартів, нормативів, дозволів, ліцензій тощо. Особливо здійснення таких обов'язків пов'язане з реалізацією міжнародно-правових принципів «забруднювач та користувач платить повну ціну», «невідворотність юридичної відповідальності за шкоду, завдану довкіллю», «володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність без вини». Водночас слід взяти до уваги, що право екологічної безпеки фактично позбавлене власних засобів юридичної відповідальності, а отже охоронні відносини, які складаються при застосуванні санкцій за порушення вимог екологічної безпеки, що втілені у матеріальних та процесуальних нормах цієї галузі та в різноманітних техніко-юридичних документах (стандартах, нормативах, вимогах екологічної безпеки), формально належать до сфери регулятивного впливу інших галузей права. Тому вважаємо, підсумовує Ю. Краснова, що більшість норм права екологічної безпеки має характер засобів гарантування безпечного стану довкілля та суб'єктивного права на екологічну безпеку[1063].

Приваблює думка В. Копанчука, який на підставі наукових поглядів та детального аналізу чинного законодавства України пропонує три концепції визначення поняття «екологічна безпека» залежно від її функціонального призначення, зокрема[1064]:

– управлінську — екологічну безпеку можна розглядати з точки зору синтезу двох граней: *по-перше*, як надзвичайно важливий елемент механізму державного управління, який реалізовується державою як безпосередньо, так і опосередковано крізь національну безпеку України; *по-друге*, як засіб охорони суспільних відносин, які належать до сфери державного управління;

– охоронну — екологічна безпека забезпечує охорону сукупності матеріальних та нематеріальних цінностей, які виникають у процесі реалізації суспільних відносин органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, а також окремими громадянами;

– карально-ретроспективну — за якої екологічну безпеку слід розуміти як охоронювані чинним законодавством суспільні відносини, які тягнуть за собою юридичну відповідальність з боку держави в разі їх недотримання, порушення чи посягання.

Наявність іншої особливості екологічної безпеки, відмічають науковці, є процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ре-

---

[1063] Право екологічної безпеки: навчальний посібник / Ю.А. Краснова. К.: ЦП «Компринт», 2019. 238 с.

[1064] Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*, 2, 2020. С. 45–49.

сурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і прийдешніх поколінь. На загальному рівні екологічна безпека може бути розглянута в глобальних, регіональних, локальних і умовно точкових межах, у тому числі в межах держав і будь-яких їхніх підрозділів. Фактично екологічна безпека характеризує геосистеми (екосистеми) різного ієрархічного рангу — від біогеоценозів (*агро-*, урбоценозів) до біосфери загалом.

Об'єктами екологічної безпеки є все, що має життєво важливе значення для суб'єктів безпеки: духовні потреби, цінності та інтереси особи, суспільства і держави, природні ресурси та довкілля як матеріальної основи державного та успільного розвитку. *Суб'єктами екологічної безпеки* є індивідуум, суспільство, біосфера, держава[1065].

З відповідних позицій слід розглядати екологічну безпеку з позиції інтелектуальної безпеки, яка є органічним складовим компонентом національної безпеки. Її зміст полягає у тому, щоб забезпечити прогресивний розвиток життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави через здійснення управління реальними або потенційними загрозами та небезпеками з позиції інтелектуальної власності, які є наслідком функціонування антропогенних, природних та техногенних систем.

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Держекоінспекцією, визначені в Постанові Кабінету Міністрів від 6 березня 2019 р. № 182[1066], у який відсутні позиції щодо інтелектуальної безпеки за напрямом екологічної безпеки без чого, на наш погляд, впровадження нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, пов'язаних з розробками у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища не можливо.

До визначення критеріїв, за допомогою яких можна визначити ступінь небезпеки життєдіяльності людини, суспільства та довкілля, а саме до групи основних критеріїв екологічної безпеки окрім: індивідуальні (медичні або санітарно-гігієнічні), генетичні, соціальні, психологічні, економічні, технічні, біологічні, та інші, можна віднести охорону прав інтелектуальної власності, яка пов'язана з екологічною безпекою стосовно її неправомірного використання. Це пов'язано з розробками у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, а також втілення їх у практику з метою сталого економічного та соціального розвитку держави. При цьому передбачається фор-

[1065] Екологічна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/14990528/politologiya/sistema_ ekologichnoyi_bezpeki.

[1066] Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією. Постанові Кабінету Міністрів від 6 березня 2019 р. № 182. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2019-%D0%BF#Text.

мування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України. У XXI столітті різко зростає загроза екологічній безпеці, а отже і загроза національній безпеці України. Важливою її складовою виступає зовнішня безпека, яка залежить не в меншому ступені й від внутрішньої політики України.

Узагальнюючи, з нашої позиції, можна *визначити зміст екологічної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки — це формування на інноваційній основі нових типів екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологічних процесів, соціальної організації та управління, пов'язаних з розробками у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України.*

Створення системи екобезпеки разом із вдосконаленням соціально-економічної системи безпеки з позиції інтелектуальної безпеки (навколишнє природне середовище і природні ресурси) є новим елементом національної безпеки. Підґрунтям цієї системи має стати адекватний організаційно-правовий, соціально-політичний, господарський механізм управління природокористуванням з урахуванням використовуємих майнових прав інтелектуальної власності, що базується на кількісних даних, результатах математичного моделювання та прогнозування, сучасних інформаційних технологіях, можливості протидії антропогенній і природній деструкції біосфери з залученням пріоритетних досягнень в сфері інтелектуальної власності. Екологічно безпека виступає як заперечення екологічної загрози, що виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні стихії, соціальні кризи та техногенні катастрофи.

Забезпечення екологічної безпеки це основний спосіб розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам Україні розвиток і проживання в біосферосумісній формі. Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми, яка повинна мати пріоритет серед інших аспектів традиційної національної безпеки.

Екологічна безпека з позиції інтелектуальної безпеки є таким типом розвитку суспільства (як суб'єкта екосистеми), який реалізується в умовах інтенсивно-коеволюційного розвитку, тобто в інтересах як суб'єкта екосистеми, так і об'єкта (середовища). Екологічної безпеки неможливо досягти в рамках традиційного і промислового розвитку, оскільки він побудований на руйнуванні природного середовища. Екологічна безпека є іманентною характеристикою лише інтенсивно-коеволюційного способу розвитку і тим самим головним механізмом становлення ноосфери.

Головними інтересами держави у сфері екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки мають бути вироблення концептуальних основ загальної стратегії в галузі «навколишнього середовища і раціонального природокористування» під впливом сфери інтелектуальної власності, а також дотримання їх на практиці для сталого економічного та соціаль-

ного розвитку держави. При цьому передбачається формування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, які мають охорону прав інтелектуальної власності, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України.

До основних напрямів забезпечення екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки в межах національної безпеки належать[1067]:

- здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічні/ безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів;
- поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну р. Дніпро, та якості питної води;
- запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану;
- недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів;
- реалізація заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань.

Окрім цього, можна виділити також і інші напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері з позиції інтелектуальної безпеки:

- перехід до екологічно чистих технологій;
- унеможливлення створення на території України «смітника світових відходів», розміщення екологічно небезпечних підприємств;
- унеможливлення створення екологічної колонії світу: вивіз у будь-яких формах природних ресурсів з України, захоронення на території країни токсичних і радіоактивних відходів, розміщення або перенесення до країни брудних в екологічному відношенні галузей промисловості, а також застарілих технологій, експорт антиекологічної продукції, яка становить собою безпосередню загрозу здоров'ю і життю людей, а також природному середовищу життя;
- здійснення державного управління розподілом природних багатств в державі відповідних до національних інтересів, а не в угоду інтересам конкретних осіб, недопущення втручання у даний процес зовні;
- концептуальна неприйнятність концепції «золотого міліарду» (вираз-термін, яким позначають населення розвинутих країн з достатньо високим рівнем життя в умовах обмежених ресурсів);

[1067] Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері. URL: https://pidru4niki.com/18210712/politologiya/napryami_zabezpechennya_natsionalnoyi_bezpeki_ekologichniy_sferi.

- оптимізація системи моніторингу надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціально-політичного та воєнного характеру;
- активна участь у міжнародній миротворчій діяльності з метою недопущення ескалації екологічних конфліктів та мінімізації дії їх негативних наслідків на Україну;
- участь України із використанням власного потенціалу космічної держави у дослідних проектах щодо захисту Землі від астероїдів та інших космічних тіл;
- створення екологічно безпечних ракетно-космічних комплексів;
- моделювання нових екологічних захворювань та наукове розроблення засобів та методів їх попередження та лікування;
- наукове розроблення проблеми існування гепатогенних зон та їх впливу на особу;
- мінімізація впливу глобальних екологічних проблем на рівень екологічної безпеки України.

Перелік напрямів забезпечення екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки в межах національної безпеки має корелювати із тими загрозами екологічній безпеці, які існують на конкретному етапі розвитку країни. Саме тому є очевидним, що зміна рівня екологічної безпеки або характеру загроз, тягне за собою зміну напрямів забезпечення екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки в межах національної безпеки.

Внаслідок повномасштабної війни, яку розв'язала Російська Федерація, значно ускладнилися екологічні проблеми, що існували в Україні до її початку. Відсутність доступу до територій та об'єктів природоохоронного управління, втрата та руйнування інфраструктури, втрата кадрів та обмежена можливість працювати, призупинення заходів контролю на період воєнного стану негативно вплинули на можливість повноцінно реалізувати державне управління у галузі охорони довкілля. Еколого-безпекові ризики зростають, утворюються небезпечні відходи від руйнувань та воєнні відходи, 160 тисяч км^2 територій України забруднені вибухонебезпечними предметами. В результаті руйнування будівель утворюється велика кількість відходів, що містять у своєму складі озоноруйнівні речовини, зокрема, утеплювальні матеріали, ізоляційну піну тощо. Відбувається забруднення внаслідок руйнування транспортної і промислової інфраструктури, що призводить до масштабних розливів нафтопродуктів та інших небезпечних речовин[1068].

Підсумовуючи дослідження екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки як складовий компонент національної безпеки, зазначимо:

– екологічна безпека як складова національної безпеки є станом захищеності людини, суспільства та держави від загроз з боку небезпечних природних об'єктів, забруднених внаслідок аварій, катастроф, гос-

[1068] Проєкт Поану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека» Липень 2022. С. 107. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf.

подарської діяльності, природних явищ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

– екологічну ситуацію на території України в цілому можна охарактеризувати як кризову. Рівень загального антропогенного навантаження на довкілля залишається незадовільним. Низьким є також рівень застосування інноваційних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій;

– право екологічної безпеки розглядається як систему правових норм та інших засобів, які спрямовані на створення правових умов для реалізації суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та захист його в разі порушення, а також регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршення екологічної обстановки, виникнення небезпеки для природних систем, населення, інтересів держави і юридичних осіб;

– право екологічної безпеки сьогодні поки що слід розглядати як підгалузь екологічного права, що регулює суспільні відносини, які пов'язані зі встановленням та реалізацією природоохоронних заходів, якими забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для всіх складових компонентів навколишнього природного середовища;

– екологічну безпеку розглядаємо з позиції інтелектуальної безпеки, яка є органічним складовим компонентом національної безпеки. Її зміст полягає у тому, щоб забезпечити прогресивний розвиток життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави через здійснення управління реальними або потенційними загрозами та небезпеками з позиції інтелектуальної власності, які є наслідком функціонування антропогенних, природних та техногенних систем. Суб'єктами екологічної безпеки з позиції інтелектуальної власності є індивідуум, суспільство, біосфера, держава;

– зміст екологічної безпеки з врахуванням вимог інтелектуальної безпеки — це формування на інноваційній основі нових типів екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологічних процесів, соціальної організації та управління, пов'язаних з розробками у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України;

– екологічної безпеки неможливо досягти в рамках традиційного і промислового розвитку, оскільки він побудований на руйнуванні природного середовища. Екологічна безпека є іманентною характеристикою лише інтенсивно-коеволюційного способу розвитку і тим самим головним механізмом становлення ноосфери;

– представлений перелік напрямів забезпечення екологічної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки в межах національної безпеки має корелюватись із тими загрозами екологічній безпеці, які існують на конкретному етапі розвитку країни.

5.3. Фармацевтична безпека як компонент національної безпеки в розрізі патентування винаходів у медичній галузі

Фармацевтична безпека з позиції інтелектуальної безпеки, є органічною складовою національної безпеки, яка характеризується суспільною значущістю проблем безпеки застосування лікарських засобів, економічної безпеки фармацевтичних виробництв та вирішення питань у галузі охорони здоров'я.

Епідемія COVID-19 показала, що охорона здоров'я є стратегічним напрямком, невід'ємною частиною національної безпеки. Система охорони здоров'я України в ситуації чергової хвилі пандемії COVID-19 стоїть перед безпрецедентними викликами національній безпеці. Особливо гостре питання — протидія підробленим фармацевтичним препаратам, недопущення дефіциту лікарських засобів, об'єднання зусиль влади та національних виробників лікарських препаратів і медичних засобів.

Нині, в умовах глобалізації, жодна країна (незалежно від своїх економічних, технічних та інших ресурсів) не в змозі ізольовано від решти світу виявляти і запобігати загрозі в області охорони здоров'я, оскільки в даному випадку необхідний глобальний аналіз і належна оцінка ризиків з метою адекватної координації дій на міжнародному рівні.

Лікарські засоби (ЛЗ) завжди викликали і викликатимуть підвищений інтерес з боку суспільства і держави. Перш за все, це пов'язано з тим, що їх основною метою є профілактика, діагностика та лікування захворювань. Безперечно це визначає високу ступінь значущості зазначеної сфери з точки зору національної безпеки та суспільних відносин. Водночас, принципово важливим є дотримання балансу інтересів всіх учасників зазначених відносин, серед яких, в першу чергу, слід виділити суспільство в цілому, фармацевтичні компанії та органи державної влади. Нинішнім довголіттям людство зобов'язане саме фармацевтиці. Дослідження, проведене у 30 розвинених країнах світу, показало, що зростання очікуваної тривалості життя в перше десятиліття 2000-х років на 95% було забезпечене сучасною фармацевтичною продукцією. Всі інші чинники — зростання доходів, освіта, імунізація, доступ до системи охорони здоров'я — впливали лише на 5%. Не дивно, що за прогнозами, світовий фармацевтичний ринок зросте з нинішніх 1,1 трлн доларів до 1,5 трлн доларів.

Відмітимо, що вивченню окремих питань регулювання відносин з приводу ЛЗ як об'єктів патентного права, а також економічних проблем обігу ЛЗ, присвячені праці іноземних та вітчизняних науковців і практиків, таких як: А. Андре, Г. Андрощук, А. Ворожевич, В. Джермакян, О. Мех, І. Томаров, Ю. Капіца, О. Кашинцева, Б. Константинов, К. Корреа, Д. Копитін, Я. Кемпінський, І. Кириченко, О. Левицька, О. Посилкіна, І. Полонська, А. Пілічева, Л. Работягова та ін. Питанням економічної безпеки фармацевтичної галузі займаються вітчизняні дослідники Г. Андрощук, І. Вороніна, А. Дацко, О. Дацко, І. Гераськенко, В. Голубка, О. Кашинцева, І. Коваленко, О. Мех, Г. Оласюк,

Л. Работягова та зарубіжні вчені: З. Голант, Д. Кузнєцов, Е. Коржавих, Л. Мошкова В. та ін. Щодо економіко-правового аналізу стану та тенденцій розвитку патентування винаходів у фармацевтичній галузі, то детальний аналіз на цьому напрямку здійснено науковцями НДІ ІВ Національної академії правових наук України Г. Андрощуком та Л. Работяговой в ряді наукових праць[1069; 1070; 1071; 1072; 1073] для яких ця проблема постійно знаходиться в їх полі зору.

Дослідження інтелектуальної власності в області фармації зумовлене особливим об'єктом, що визначено законодавством України та міжнародними договорами. В своїх роботах І. Кириченко, Г. Андрощук, Н. Артамонова, Н. Жданова довели, що основними об'єктами винаходів і корисних моделей у фармації є біологічно-активні сполуки (БАС)[1074], фармацевтичні композиції, способи отримання БАС і фармацевтичних композицій, способи лікування, нове застосування відомих лікарських засобів. Вказано на господарську незалежність патентів на БАС із найширшим об'ємом охорони, які неможливо обійти. Водночас, комплексний і міждисциплінарний характер цієї проблематики, динамічність змін у цій сфері, зокрема у фармацевтичній безпеці з позиції інтелектуальної безпеки потребує подальших науково-технічних та економіко-правових досліджень. Однією з них є недосконаліть законодавчої бази у сфері обігу лікарських засобів, що призводить до стримування розробки та впровадження у виробництво генеричних лікарських засобів, створення нерівних умов допуску на ринок лікарських засобів вітчизняного та імпортного виробництва, зниження ефективності заходів з протидії виробництву та обігу фальсифікованих лікарських засобів, порушення прав ІВ у сфері обігу лікарських засобів.

Реалізація перспектив національного розвитку в довгостроковому періоді вимагає створення умов для стабільності і благополуччя суспільства і його громадян, іншими словами, граничної захищеності найбільш значущих інтересів особистості, суспільства і держави. Нині проблема епідеміологічної, фармацевтичної, лікарської безпеки (будучи одночасно проблемою економічною, медико-соціальною, демографічною), по суті, пов'язана з аналогічними структурними складовими національної безпеки (економічної, соціальної, медичної, демографічної).

[1069] Андрощук Г. О. Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 1. С. 72–84.
[1070] Андрощук Г. О. Стратегії патентування у фармацевтиці як засіб блокування доступу на ринок. *Проблеми науки-2015*. № 4–5(172–173). С. 60–66.
[1071] Андрощук Г.О. Продовження строку дії патенту на винахід: міжнародний досвід правового регулювання: монографія / Г.О. Андрощук, Л.І. Работягова ; НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2017. 128 с.
[1072] Проблеми патентування винаходів у фармацевтичній галузі: економіко-правовий аспект (Частина І) / Г.О. Андрощук, Л.І. Работягова. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 4 (8). С. 58–67.
[1073] Проблеми патентування винаходів у фармацевтичній галузі: економіко-правовий аспект (Частина І) / Г.О. Андрощук, Л.І. Работягова. *Наука, технології, інновації*. 2019. №1. С. 36–47.
[1074] Артамонова Н.О. Спосіб — основний об'єкт патентного права в медичній галузі / Н.О. Артамонова, Н.М. Жданова. *Інтелектуальна власність*. 2004. No 5. 16–20 с.

Фармацевтична безпека демонструє відсутність єдиного підходу серед науковців як до визначення терміна «фармацевтична безпека», так і до зіставлення з іншими елементами економічної безпеки. Ця проблема актуалізується через відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «фармацевтична безпека держави», що породжує невизначеність у діях державного управлінського апарату і призводить до помилок у формуванні регіональних та загальнодержавних програм економічного розвитку та програм у галузі охорони здоров'я.

Як визначають вітчизняні дослідники А. Й. Дацко та О. І. Дацко, термін «фармацевтична безпека» найчастіше вживається як синонім терміна безпека лікарського засобу». Слушною є точка зору авторів, що таке обмежене трактування поняття «фармацевтична безпека» та прирівнювання його за змістом до безпечності фармакологічної дії лікарських засобів (широта терапевтичного індексу та ефективність лікарського засобу) та безпеки у процесі виробництва (це охоплюється терміном «якість лікарського засобу») приводить до розуміння поняття у вузькому значенні, тобто як явища, що виникає на стадії фармацевтичної розробки, у процесі промислового виробництва, доклінічних і клінічних випробувань лікарського засобу, на етапі державної реєстрації та моніторингу безпеки лікарського засобу після введення його в обіг, що проводяться протягом усього їх життєвого циклу[1075].

Доцільним є розглядати фармацевтичну безпеку держави в широкому та вузькому (прикладному) значенні. У вузькому значенні фармацевтична безпека держави охоплює безпеку фармацевтичної розробки, доклінічних та клінічних випробувань лікарського засобу, безпеку виробництва (включаючи безпеку субстанцій, що застосовуються для виробництва лікарських засобів), безпеку лікарського засобу під час обігу (транспортування, зберігання, утилізація, медичне застосування, фармаконагляд) тощо. Фармацевтична безпека в широкому розумінні передбачає створення відповідної нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи фармацевтичної безпеки; удосконалення її організаційної структури; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз фармацевтичній безпеці; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо створення стратегії фармацевтичної безпеки держави; оцінку результативності дій щодо забезпечення фармацевтичної безпеки та визначення витрат на ці цілі; участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі фармацевтичної безпеки[1076].

З нашого погляду *фармацевтичну безпеку як компонент національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки визначимо, як стан захищеності населення та фармацевтичної організації (галузі медицини, регіону, держави) від загроз, що виникають у сфері виробництва, розподілу, споживання та утилізації фармацевтичної продукції, шляхом*

[1075] Сучасні аспекти фармацевтичної практики в Україні : колект. моногр. / Б. П. Громовик, А. В. Горілик, І. Я. Городецька [та ін.] ; за ред. Б. П. Громовика. Львів : Ліга-Прес, 2014. 386 с.
[1076] Там само.

стимулювання розвитку інноваційної вітчизняної фармацевтичної промисловості, впровадження високих технологій, підтриманням здорових ринкових процесів, що відбуваються на ринку лікарських засобів.

Фармацевтична безпека держави як компонент національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки комплексно ураховує потребу нівелювання загроз, пов'язаних з розробкою, виробництвом, просуванням, споживанням та утилізацією фармацевтичної продукції в контексті безпеки населення, підприємств фармацевтичної галузі держави, довкілля, а також обороноздатності та економічної незалежності країни. Варто виділити відмінності між двома термінами — «лікарська безпека» і «безпека лікарських засобів». У першому випадку мова йде про зниження залежності вітчизняної системи охорони здоров'я від імпорту ліків. Фармринок має низький рівень імпортозалежності (загальна частка забезпеченості фармпродукцією вітчизняного виробництва потреб внутрішнього ринку відповідає критерію фармацевтичної безпеки, встановленому ВООЗ рівню — не менше 70%. Тобто лікарську безпеку можна розглядати як різновид національної безпеки. У другому — мова йде про безпеку ліків для пацієнта, їх якість, моніторинг побічних реакцій, тобто «Безпеку лікарських засобів». Що стосується терміна «*pharmaceutical security*», то у 2002 р. було створено некомерційну організацію — Інститут фармацевтичної безпеки (Pharmaceutical Security Institute, PSI), засновниками якого є виробники лікарських засобів. Його основним завданням є боротьба з виробництвом і розповсюдженням фальсифікованих лікарських засобів. Тобто фармацевтична безпека в цьому випадку розглядається як безпечність лікарських засобів під час виробництва[1077].

Держава, виступаючи гарантом життя та здоров'я громадян, у відносинах з приводу ЛЗ, проте, не повинна прагнути до необмеженої монополії. Навпаки, її завданням є дотримання золотої середини при регулюванні зазначеної галузі суспільних відносин, яка може досягатися, в тому числі, шляхом стимулювання розвитку інноваційної вітчизняної фармацевтичної промисловості, підтриманням здорових ринкових процесів, що відбуваються на ринку ЛЗ.

В економічній теорії інновацій та інтелектуальної власності вважається, що знання або нова корисна інформація певною мірою мають класичні риси суспільних благ: *невиключність* і *неконкурентність*. «*Невиключність*» означає неможливість виключити використання знань іншими особами після того, як вони набули публічного характеру. «*Неконкурентність*» означає, що використання знань однією особою не знижує загального обсягу знань, доступних для інших осіб або їх цінності для них. Неконкурентність знань означає, що вони можуть легко поширюватися і відтворюватися. За відсутності конкретних механізмів захисту знань від несанкціонованого поширення або відтворення складно уявити, як можна було б спонукати приватні організа-

[1077] Вороніна І. С. Фармацевтична безпека як складова економічної безпеки держави в умовах інноваційної моделі соціально-економічного розвитку / І. С. Вороніна. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 2. С. 24–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_5.

ції інвестувати свої кошти в породження знань в умовах, коли інші особи можуть безкоштовно скористатися результатами їх зусиль після того, як такі знання стають публічними. Тому отримання початковими приватними інвесторами обґрунтованого доходу на їх вкладення могло б представляти труднощі. Відповідно, повна відсутність охорони прав означало б хронічну нестачу інвестицій в процеси виробництва знань – іншими словами, ринковий механізм не міг би забезпечувати виробництво знань в оптимальних для суспільства обсягах[1078].

Головним фактором зростанні інтелектуальної безпеки в фармацевтиці є вкладання в її розвиток інвестицій з боку держави та приватного сектору економіки. Вкладання інвестицій у дослідження, розробку та просування ЛЗ є однією з довготривалих ризикованих у сфері високих інноваційних технологій, яка, за певних обставин, може забезпечити безпрецедентний фінансовий успіх. Тому пошук балансу між ефективністю науково-дослідних правових досліджень (R&D) та витратами — тема, що не втрачає своєї актуальності.

Так, за останні 100 років приватним сектором економіки була здійснена розробка майже всіх ЛЗ, методів терапії і вакцини, наявних на ринку. У США протягом останніх 15 років інвестиції фармацевтичних компаній в дослідження і розробки R&D послідовно зростали, що привело до подвійного збільшення видатків державного Національного інституту охорони здоров'я. В Японії витрати на дослідницькі проекти в області фармацевтики складають 17,3% обсягу продажів, в США цей показник складає 15,5%, у Європейському Союзі (ЄС) — 14,1%. Жоден інший промисловий сектор не може похвалитися такою інтенсивною діяльністю у сфері R&D.

Порівняно з іншими галузями на фармацевтичну R&D індустрію припадає більша частина інвестицій в дослідження і розробки, навіть у часи економічної та фінансової кризи. Так, щорічні відрахування на R&D у фармацевтичній галузі (120 млрд дол. США) в п'ять разів перевищують аналогічні інвестиції в аерокосмічній і оборонній промисловості, в 4,5 рази — в хімічній промисловості та в 2,5 рази — в комп'ютерній галузі[1079]. Такі пріоритетні напрями інноваційної діяльності зрозумілі, адже фармацевтичні дослідження відіграють вирішальну роль в процесі покращення суспільного здоров'я в усьому світі. Тому витрати на дослідницькі проекти у фармацевтиці постійно зростають. Так, наприклад, якщо в 1980 р. витрати на розробку нових ЛЗ в ЄС складали приблизно 120 млн євро, то нині вони перевищують 800 млн євро. За даними Європейської федерації фармацевтичних підприємств і асоціацій (EFPIA), безпосередньо у фармацевтичному виробництві ЄС зайнято 700 тис. осіб, у тричі більше — на наступних стадіях. У 2012 р. понад 105 тис. чоловік були зайняті у фармацевтичній

[1078] Promoting Access to Medical Technologies and Innovation Intersections between public health, intellectual property and trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/pamtiwhowipowtoweb 13 _e.pdf.

[1079] The pharmaceutical industry and global health: facts and figures. URL:https://www.ifpma.org/wp-content/uploads/2016/01/Facts_and_figures_2013_Russia__web.pdf.

промисловості в Німеччині, майже 104 тис. осіб — у Франції і по 65тис. чоловік у Великобританії і Швейцарії. Загальна вартість продукції європейської фармацевтичної промисловості оцінюється в 210 млрд євро. У п'ятірку країн — нettоекспортерів ліків увійшли Бельгія, Німеччина, Ірландія, Швейцарія і Великобританія[1080].

Середні витрати на створення нових біологічних чи хімічних сполук складають близько 1 млрд дол. Майже всі науково-дослідні роботи фінансуються з власних ресурсів фармацевтичних компаній. Відповідно вони і беруть на себе ризики, пов'язані з дослідженнями. Висока вартість розробок ставить бар'єр на шляху нових гравців. Замінити компанію, яка зникла з ринку фармацевтики, важко. Процес доведення нового препарату до ринку займає в середньому 10–13 років. Якщо спочатку протестовані 5000 молекул, 250 з них будуть спрямовані на до клінічні випробування, 10 — в клінічну розробку і тільки одна отримає дозвіл регулятивного органу на збут. З 10 препаратів, що потрапили на ринок, тільки три ЛЗ принесуть прибуток, що покриває або перевищує витрати на дослідження і розробки, які понесла компанія за час дії патенту, і зможуть витримати жорстоку ринкову конкуренцію[1081].

Разом з тим, характерною особливістю фармацевтичного сектора також є висока облікова норма прибутку, яка в 2–3 рази вище середнього показника компаній списку «Fortune 500». Однак слід мати на увазі, що поряд з високою нормою прибутку для фармацевтичних компаній характерний високий ріст вкладень в НДДКР (Scherer, 2001). Вкладення фармацевтичних компаній США в НДДКР щодо обсягів їхніх продажів в п'ять разів вище, ніж у середньої компанії обробної промисловості США.

Попри різке зростання витрат на НДДКР в останні десятиліття, число нових хімічних сполук, що впроваджуються у виробництво в усьому світі, особливо сполук, які забезпечують значні прориви в медицині, росло повільніше. Певну роль в цьому відставанні відіграють такі фактори, як ускладнення захворювань, для лікування яких призначені відповідні препарати, і ускладнення відповідних технологій (USCBO, 2006). Експерти ОЕСР (OECD, 2011) відзначають, що «зростаюча активність патентної діяльності супроводжувалася зниженням якості патентів протягом останніх двох десятиліть в середньому на 20%», і що якість патентів на фармацевтичну продукцію нижча середнього рівня і нижча якості патентів в інших, менш зрілих областях техніки[1082].

Одночасно, зазначимо, що відсутність патентної системи у фармацевтиці призвела б до зупинки інновацій, оскільки розробник неминуче про-

---

[1080] Доступ к новым лекарственным средствам в Европе: Технический доклад о политических инициативах и возможностях для сотрудничества и исследований. URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/292844/Access-new-medicines-TRPIO-collaboration-research-ru.pdf.

[1081] Promoting Access to Medical Technologies and Innovation Intersections between public health, intellectual property and trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/pamtiwhowipowtoweb13_e.pdf.

[1082] Доступ к новым лекарственным средствам в Европе: Технический доклад о политических инициативах и возможностях для сотрудничества и исследований. URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/292844/Access-new-medicines-TRPIO-collaboration-research-ru.pdf.

грає конкурентну боротьбу фірмі, що скопіювала його препарат. Адже витрати розробника, пов'язані зі створенням нових ліків, істотно більші. Коли ж термін дії патенту закінчується, на ринок виходять конкуренти, і ціна препарату знижується. У підсумку виграє все суспільство.

Згідно з доповіддю Єврокомісії в період 2000–2007 рр. подвоїлася кількість заявок на фармацевтичні патенти, при цьому 87 % з них є вторинними, тобто не на саму діючу речовину, а на метод її виробництва, лікарську форму і склад відповідних препаратів і т.п. Це складає серйозні труднощі при створенні генеричних версій. Вихід на ринки багатьох генеричних препаратів був навмисно затриманий на 7 і більше місяців, що коштувало Європі 3 млрд євро. Виною цьому були наступні втручання: патентні кластери (кожний ЛЗ може бути захищений десятками патентних сімей), через які в ЄС призупинено розгляд приблизно 1300 заявок на отримання дозволів на маркетинг генериків; судові розгляди з генеричними компаніями, ініційовані компаніями — оригінаторами; двосторонні угоди між генеричними та інноваційними компаніями про затримку виведення генериків на ринки; патентний менеджмент протягом життєвого циклу препаратів з отриманням нових патентів; втручання в отримання генериками дозволів на маркетинг[1083].

З точки зору сучасного законодавства України генерик — це лікарський засіб, який має такий самий якісний і кількісний склад діючих речовин і таку саму лікарську форму, як і референтний препарат, а його біоеквівалентність з референтним лікарським засобом продемонстрована належними дослідженнями біодоступності. В контексті визначення генерика відповідно до вимог законодавства України важливо враховувати, що різні солі, складні ефіри, прості ефіри, ізомери, суміші ізомерів, комплекси або похідні діючої речовини вважають однією і тією самою діючою речовиною за умови, що вони суттєво не відрізняються з точки зору безпечності та/або ефективності. Крім цього, в контексті визначення генерика різні лікарські форми для перорального застосування з негайним вивільненням вважають однією і тією самою лікарською формою. Від заявника не вимагають дослідження біодоступності, якщо він доведе відповідність генеричного лікарського засобу встановленим критеріям, визначеним у відповідних детальних настановах[1084].

Ситуація, що склалася на фармацевтичному ринку України, характеризується наявністю значної конкуренції між його суб'єктами. Сучасний вітчизняний ринок фармацевтичних препаратів експерти оцінюють в 1 млрд дол. США. За даними Антимонопольного Комітету України, половину фармацевтичного ринку контролюють 10 українських і 10 європейських компаній. З 18 тис. зареєстрованих назв лікарських засобів в Україні виробляється лише 5,5 тис. Водночас 70% ЛЗ імпортуються 26 суб'єктами господарювання, що може розглядатися як колективна монополія. Лікарські засоби іноземного виробництва складають понад 76% від загального обсягу ринку. Понад 90% ЛЗ є техно-

[1083] Андрощук Г. О. Стратегії патентування у фармацевтиці як засіб блокування доступу на ринок. *Проблеми науки-2015*. № 4–5(172–173). С. 60–66.

[1084] Сучасне розуміння генерика. URL: https://www.dec.gov.ua/news/suchasne-rozuminnya-generyka/.

логічно застарілими, у яких вже закінчився 20 річний строк патентної охорони. Іноземні фармацевтичні компанії блокують вихід на ринок дешевих медикаментів. Почастішали випадки недобросовісних конкурентних дій: силового захоплення фармацевтичних підприємств, спроби зміни керівництва підприємств «своїми» менеджерами, збут важливих державних активів через офшори, розкрадання державних пакетів акцій, блокування виходу вітчизняних лікарських засобів на внутрішній та міжнародний ринки, зростає неконтрольований обіг фальсифікованих лікарських засобів.

В Україні 80% городян та 82% селян не можуть придбати ліки через їх високу вартість. Третина сімей, у яких є важкохворий пацієнт, живуть за межею бідності через високу вартість лікування. В Україні зареєстровано 9,9 тис. препаратів, у Німеччині — 45 тис., у Франції — майже 16 тис. Через відсутність конкуренції, ціни на ліки в Україні є значно вищими, ніж у референтних країнах. За даними пацієнтських організацій, 30% препаратів в Україні коштують дорожче, ніж у Європі. Вартість деяких препаратів в аптеках України є вищою більше ніж у 20 разів. Ціни на деякі препарати в Угорщині та Грузії у 2 3 рази нижчі, ніж в Україні. Щодня в Україні від нестачі ліків помирає близько 1 600 осіб.

Важливе значення у фармацевтичній галузі має винахідницька діяльність. Як показує аналіз, на сьогодні в світі видано 465 тис. патентів на фармпрепарати. При цьому 45% з них — діючі. На інші термін правової охорони закінчився. Частка дійсно інноваційних препаратів у світі продовжує знижуватися. 90% запатентованих розробок у цій сфері представляють аналоги — нові лікарські форми відомих сполук, їх нові способи застосування[1085]. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), починаючи з 2007 р., подача заявок на винаходи у фармацевтичній промисловості стійко скорочувалася. В історію світової фармацевтичної галузі 2012-й р. увійшов *як рік патентного обвалу* — патентну охорону втратили більше 40 брендів із щорічним обсягом продажів близько 35 млрд дол. США. За експертними оцінками до 2015 р. патентну охорону втратили препарати — блокбастери, сумарний річний обсяг продажу яких складає 150 млрд дол. США. Закінчення строків дії патентів на основні «ліки блокбастери» (так званий «патентний обрив»). Згідно з однією оцінкою, в період з 2012 р. по 2018 р. закінчення строків дії патентів і пов'язаний з цим вихід на ринок генеричних препаратів призведе до скорочення виручки наукомістких фармацевтичних компаній приблизно на 148 млрд дол. США (PwC, Rethinking the future — Global Annual Review. 2012).

Патентний захист лікарських засобів часто призводить до обмеженої кількості життєво важливих ліків на ринку, а також високої вартості останніх, що, у свою чергу, зменшує їх доступність для населення, особливо у країнах, що розвиваються (Бразилії, Індонезії, Індії, Кенії, Таїланді, Філіппінах тощо). На сьогоднішній день Україна є єдиною європейською країною, яка активно розробляє механізм примусового

[1085] Ворожевич А.С. Круглый стол «Интеллектуальная собственность на фармацевтическом рынке». *Журнал Суда по интеллектуальным правам*. 2017. № 15. С. 14–20.

ліцензування для фармацевтичної галузі, що можна розглядати як застосування особливих заходів у період економічної кризи[1086].

У міру розробки методів лікування і, в кінцевому підсумку, створення вакцини, підробка цих продуктів може призвести як до подальшого захворювання, так і до смерті, а також до небезпечної поведінки через помилково обіцяний захист. Урядам необхідно забезпечити законне і безпечне походження фармацевтичних продуктів, як в Інтернеті, так і в аптеках, щоб громадяни могли довіряти лікам, які вони використовують.

Щоб допомогти урядам боротися з торгівлею підробленими ліками, ОЕСР і Відомство інтелектуальної власності Європейського союзу (EUIPO) об'єднали свої зусилля, щоб надати політикам переконливі емпіричні дані щодо значення, масштабів і тенденцій торгівлі, що завдає значних економічних збитків, а також створює ризики для здоров'я і безпеки.

За даними, опублікованими 23 березня 2020 р., загальна вартість контрафактних фармацевтичних препаратів, що продаються по всьому світу, становить 4,03 млрд євро. Дані про вилучення на митниці, проаналізовані в дослідженні, що охоплює період 2014–2016 рр., показують, що найбільш часто серед контрафакту були антибіотики, ліки для життя і знеболюючі. Проте, інші ліки, такі як протималярійні препарати, також були підроблені.

Криза Covid-19 наголошує на необхідності вирішення проблеми торгівлі підробленими фармацевтичними препаратами, заявляють ОЕСР і EUIPO[1087]. Недавні конфіскації підроблених предметів медичного призначення, що продаються в якості захисту від Covid-19, наголошують на необхідності вирішення проблеми зростаючої міжнародної торгівлі контрафактними фармацевтичними препаратами, яка становить мільярди євро в рік і ставить під загрозу життя людей, згідно досліджень ОЕСР і Відомства інтелектуальної власності ЄС. У звіті «Торгівля контрафактною фармацевтичною продукцією» (Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products) відзначається, що незаконний обіг і продаж підроблених або бракованих ліків збагачують злочинні групи і загрожують здоров'ю, водночас виснажуючи життєво важливі галузі та податкові надходження. Аналіз митних вилучень показує, що торгівля контрафактними лікарськими засобами складає понад 4 млрд євро. Ця цифра не включає підроблені ліки, вироблені і спожиті всередині країни, а також поставки фармацевтичних препаратів, викрадених під час перевезення і перенаправлених для продажу на інший ринок або в іншу країну[1088].

В інформації Європолу зазначається, що вилучення вказують на «тривожну тенденцію» незаконного ввезення контрабандних ліків на ринок ЄС, зростаючий оборот в ЄС препаратів, викрадених з лікарень.

[1086] Бааджи Н.П. Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. С. 18–22. URL: http://dspace.uzhnu.edu.ua › jspui › bitstream › lib.

[1087] Covid-19 crisis underscores need to address trade in fake pharmaceuticals, say OECD & EUIPO. URL: http://www.oecd.org/health/covid-19-crisis-underscores-need-to-address-trade-in-fake-pharmaceuticals-say-oecd-and-euipo.htm.

[1088] Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products. URL: http://www.oecd.org/gov/trade-in-counterfeit-pharmaceutical-products-a7c7e054-en.htm.

Основним джерелом як ліків, так і допінгових препаратів залишається Азія. Оптовики відволікаються від легального ланцюжка поставок і перепродають їх злочинним групам. Ліки незаконно отримують за підробленими або вкраденими медичними рецептами, за допомогою або без допомоги лікарів і фармацевтів, а потім перепродають злочинним групам або безпосередньо окремим особам. Підроблені ліки незаконно виготовляються і упаковуються в підземних лабораторіях, часто в ЄС. 165 арештів було здійснено в Бельгії, Кіпрі, Фінляндії, Франції, Греції, Угорщині, Італії, Португалії, Словаччини, Іспанії, Україні та Великобританії[1089]. Більше половини підроблених ліків, вилучених в останні роки, були вироблені в Індії, а майже третина — в Китаї, основними напрямками яких є Африка, Європа і США. Сінгапур і Гонконг є ключовими транзитними точками в ланцюжку поставок, а інші маршрути пролягають через Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет, Камерун і Туреччину. Фармацевтичні компанії з США, ЄС і Швейцарії найбільше постраждали від контрафакції.

Урядам необхідно вжити ефективних заходів по боротьбі з незаконною торгівлею медикаментами в цілому і підтримати механізми управління для скорочення масштабів такої торгівлі. Як зазначалося в березні 2020 р. у в заяві міністрів торгівлі та інвестицій G20, вкрай важливо забезпечити безперервність торгівлі та інвестицій, а також надійність життєво важливих ланцюжків поставок, підкреслюючи при цьому важливість прозорості в нинішніх умовах[1090]. Директива ЄС про фальсифіковані ліки (Falsified Medicines Directive (FMD) 2011/62/EU, що набрала чинності 09.02.2019 р., спрямована на підвищення безпеки виробничого процесу та доставки лікарських засобів по всій Європі з метою забезпечення посиленого захисту пацієнтів. Нова Директива призначена для захисту громадського здоров'я шляхом охорони ланцюжка поставок фармацевтичних препаратів від проникнення фальсифікованих (або підроблених) ліків. Вона вводить також нові правила для більш суворого регулювання ланцюжка поставок. Делегований регламент Європейської комісії (ЄС) 2016/161 доповнює Директиву 2001/83/ЄС правилами, що стосуються заходів безпеки під час упаковки лікарських засобів для використання людиною. Регламент був прийнятий у жовтні 2015 р. та набув чинності в лютому 2019 р. Він застосовується до всіх 28 країн членів ЄС. Водночас Директива дозволяє кожній країні визначати заходи, які вони здійснюватимуть для забезпечення дотримання всіх правил. З 11.02.2019 р. на території країн ЄС введено нові правила перевірки лікарських засобів щодо їх захисту від підробки, які застосовуються в усіх закладах охорони здоров'я, а також у фармацевтичній промисловості. Відтепер фармацевтичні виробники на кожній упаковці лікарського засобу повинні розміщувати індивідуальний штрих код і спеціальний стікер контролю відкриття. Всі апте-

[1089] Андрощук Геннадій. Європол відзначає «тривожну тенденцію» в підроблених ліках. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/evropol-vidznachae-trivozhnu-tendenciyu-v-pidroblenih-likah.html.

[1090] Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products. URL: http://www.oecd.org/gov/trade-in-counterfeit-pharmaceutical-products-a7c7e054-en.htm.

ки, в т.ч. ті, що реалізують лікарські засоби, обов'язково перевірятимуть справжність цих препаратів перед їх розповсюдженням та реалізацією. Лікарські засоби, які були вироблені до 09.02.2019 р. без необхідних засобів захисту від неправомірного відкриття або підробки, залишаться на ринку до закінчення терміну їх придатності. Показники безпеки допоможуть уберегти громадян від придбання та застосування фальсифікованих ліків, які можуть містити інгредієнти, включаючи активні речовини, що мають низьку якість або неправильне дозування та потенційно можуть поставити під загрозу здоров'я пацієнтів. Унікальний ідентифікатор і стікер контролю відкриття на упаковці лікарських засобів гарантують справжність ліків на благо пацієнтів та зміцнюють безпеку ланцюжка поставок ліків від виробників до дистриб'юторів, аптек і лікарень.

Варто зазначити, що за оцінкою ВООЗ, частка фальсифікованих лікарських засобів, що перебувають в обігу на фармацевтичному ринку України, становить 12% (тобто кожна десята пігулка) від загального обсягу ліків, а згідно з даними соціологічного опитування, на сьогодні більше ніж 35% українців вважають себе жертвами фальсифікованих ліків. За останні кілька років національні уряди та міжнародні організації реалізували кілька ініціатив, спрямованих на боротьбу з цим явищем, а також на зниження ризику впливу на пацієнтів фальсифікованих ліків, тобто ліків, які навмисно/обманним шляхом вводять в оману щодо їх походження, склад або джерело. Фальсифіковані продукти зазвичай містять некондиційні, фальсифіковані інгредієнти, без інгредієнтів або інгредієнти (включаючи активні речовини) в неправильному дозуванні. Кілька років тому ВООЗ створила Міжнародну цільову групу для боротьби з контрафакцією медичної продукції (IMPACT), якій доручено розробити принципи, що слугуватимуть моделлю для національного законодавства у боротьбі з фальсифікованими лікарськими засобами. Боротьба з фальсифікованими лікарськими засобами є особливо складною, оскільки досвід показує, що вони можуть потрапляти до пацієнтів як нелегальним шляхами, так і законними ланцюжками поставок. Остання обставина вимагає прийняття національних і міжнародних законодавчих заходів не лише для моніторингу виробничого процесу та виявлення різних способів фальсифікації продукції, але й для посилення зобов'язань всіх економічних операторів (виробників, оптовиків, дистриб'юторів) у ланцюжку постачань. Щоб досягти поставлених цілей, необхідно зобов'язати їх співпрацювати з метою виявлення та повідомлення про всі можливі порушення компетентному національному органу. Щоб законодавчі заходи були ефективними, вони мають супроводжуватися сильними стримувальними чинниками, як це відбувається в Європі. Створення та зміцнення надійної нормативно правової бази на національному й міжнародному рівнях є найбільш ефективним способом забезпечення безпечного ринку. Для цього потрібно пройти довгий шлях, особливо якщо враховувати, що лише 20% держав членів ВООЗ мають ефективні та добре розвинені системи регулювання, а приблизно 30% не мають

або мають дуже обмежене регулювання. Впровадження ефективних технологій, підвищення обізнаності та якісна система правозастосування мають бути визначені як основні елементи для спільного використання з метою досягнення поставлених цілей (тобто для кращого захисту громадського здоров'я).

Наслідки контрафакції є суттєвими — особливо з точки зору приблизно 468 тис. робочих місць, втрачених в ЄС і продажів через контрафакцію, що дорівнює 92 млрд євро в рік у 2012–2016 рр. Боротьба з контрафакцією також є фінансовим тягарем для компаній, які захищають свої права. Ці витрати включають захист творінь і нововведень, наймання виділених співробітників правоохоронних органів, процедурні збори, витрати на зберігання і багато іншого[1091].

Перспективною для розвитку фармацевтичної безпеки як компоненту національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки вважаємо Постанову Кабінету Міністрів України № 1022 від 05.12.2018 р. «Про затвердження Державної стратегії реалізації державної політики забезпечення населення лікарськими засобами до 2025 р.»[1092], яка вводить комплексний підхід для поліпшення доступу українців до якісних, ефективних і безпечних ліків на наступні 6 років, стимулюватиме інноваційні розробки та дослідження в галузі фармацевтики, а також забезпечить раціональний відбір препаратів до Національного переліку основних лікарських засобів. Планується встановлення жорстких критеріїв патентоздатності для винаходів, об'єктом яких є лікарські засоби, через запровадження окремого порядку їх експертизи. Такий підхід надасть можливість припинити практику видачі «вічнозелених патентів» на ліки, які вже давно вийшли з під патентної охорони. Державна стратегія передбачає оптимізацію порядку примусового ліцензування винаходів, об'єктом яких є лікарські засоби; запровадження режиму паралельного імпорту лікарських засобів; запровадження можливості обмеження режиму ексклюзивності даних лікарських засобів у суспільних інтересах; імплементацію в законодавство України «положення Болар», відповідно до якого компаніям дозволено подавати заявку на державну реєстрацію генеричного лікарського засобу до закінчення строку дії патенту на оригінальний препарат. Після закінчення строку дії патенту компанія одразу може розпочинати введення в обіг генерика, що дозволяє скоротити час його виходу на ринок. Це положення є надзвичайно важливим для розвитку фармацевтичної галузі України, так як ним затверджено індикатори стану реалізації Державної стратегії та план заходів щодо її реалізації. Реалізація Державної стратегії передбачається протягом 2018–2025 рр. на довгострокову перспективу. Цей час є оптимальним для стратегічного

[1091] Андрощук Геннадій. Вплив контрафакції на бізнес і економіку. URL: http://yurgazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/vpliv-kontrafakciyi-na-biznes-i-ekonomiku.html.

[1092] Про затвердження Державної стратегії реалізації державної політики забезпечення населення лікарськими засобами на період до 2025 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1022 від 5 грудня 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2018-%D0%BF#Text.

досягнення поставленої мети щодо пріоритетів розвитку державної політики забезпечення населення лікарськими засобами. При цьому Постанова Кабінету Міністрів України № 1022 потребує корегування у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України. У Проєкті Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я», зазначено, що сектор охорони здоров'я є одним із найбільш постраждалих внаслідок війни. Так, станом на 21.06.2022 р. повністю зруйновано 118 об'єктів закладів охорони здоров'я, частково зруйновано (руйнування від 2% до 90%) 633 об'єктів закладів охорони здоров'я. Орієнтовна вартість збитків попередньо складає майже 35 млрд грн. Програма медичних гарантій не в повній мірі відображає пакети пріоритетних послуг, які набувають першочергового значення в умовах війни та у пост-воєнний період (лікування травм, опіків, реабілітація, послуги з психічного здоров'я). Державні програми у сфері охорони здоров'я не враховують втрат системи охорони здоров'я, понесених збитків, необхідних змін пріоритетів у сфері охорони здоров'я (переліку медичних послуг та станів). Система охорони здоров'я зазнає також особливого навантаження у зв'язку із міграцією населення (близько 7 млн українців стали вимушеними переселенцями) та втратами та переміщеннями медичних працівників. За період війни 12 медичних працівників загинуло, 47 поранено. 2 372 працівників центрів екстреної медичної допомоги перебувають на окупованих територіях. 2 273 медичних працівників виїхали за кордон (0,5% від усієї кількості медичних працівників в країні), 1714 лікарів та 1095 медичних сестер змінили місце роботи через війну. Брак кадрової та організаційної спроможності системи охорони здоров'я надавати послуги з реабілітації та психічного здоров'я загострює ситуацію із забезпеченням потреби громадян у якісних і доступних послугах[1093].

Щодо перспективи пріоритету на майбутнє розвитку фармацевтичної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки, то можна виділити в Проєкті Плану відновлення України у фармацевтичному сектор[1094]:

- покращення доступу та належне використання ліків шляхом гармонізації державних політик доступу до лікарських засобів та медичних виробів;
- утворення незалежної агенції з оцінювання медичних технологій у якості єдиного експертного органу, який забезпечує обґрунтованість та доказову базу відбору та оцінювання ефективності лікарських засобів, медичних виробів;
- стимулювання розвитку фармацевтичної галузі з фокусом на стимулювання інвестицій в R&D, локалізацію та інші методи освоєння новітніх технологій виробництва лікарських засобів та медичних виробів;
- сприяння проведенню клінічних досліджень в Україні;

[1093] Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я» / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. С. 176. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ recoveryrada/ua/health-care.pdf.
[1094] Там само.

- посилення контролю за непорушенням прав інтелектуальної власності;
- повноцінне запровадження у національне законодавство принципу Болар (можливості реєстрації генеричних лікарських засобів до моменту закінчення дії патенту на оригінальний лікарський засіб) та інших сучасних інструментів, спрямованих на посилення галузі;
- забезпечення доступу населення до якісних, ефективних та безпечних лікарських засобів, шляхом встановлення в Україні суворої регуляторної системи, належним чином визнаної на міжнародному рівні

Підсумовуючи дослідження фармацевтичної безпеки як компонента національної безпеки в розрізі патентування винаходів у медичній галузі, зазначимо:

– фармацевтична безпека з позиції інтелектуальної безпеки, є органічною складовою національної безпеки, яка характеризується суспільною значущістю проблем безпеки застосування лікарських засобів, економічної безпеки фармацевтичних виробництв та вирішення питань у галузі охорони здоров'я;

– фармацевтична безпека демонструє відсутність єдиного підходу серед науковців як до визначення терміна «фармацевтична безпека», так і до зіставлення з іншими елементами економічної безпеки. Ця проблема актуалізується через відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «фармацевтична безпека держави», що породжує невизначеність у діях дер-жавного управлінського апарату і призводить до помилок у формуванні регіональних та загальнодержавних програм економічного розвитку та про-грам у галузі охорони здоров'я;

– фармацевтичну безпеку як компонент національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки визначимо, як стан захищеності населення та фармацевтичної організації (галузі медицини, регіону, держави) від загроз, що виникають у сфері виробництва, розподілу, споживання та утилізації фармацевтичної продукції, шляхом стимулювання розвитку інноваційної вітчизняної фармацевтичної промисловості, впровадження високих технологій, підтриманням здорових ринкових процесів, що відбуваються на ринку лікарських засобів;

– вкладання інвестицій у дослідження, розробку та просування ЛЗ є однією з довготривалих ризикованих у сфері високих інноваційних технологій, яка, за певних обставин, може забезпечити безпрецедентний фінансовий успіх;

– експерти відзначають, що зростаюча активність патентної діяльності супроводжувалася зниженням якості патентів протягом останніх двох десятиліть в середньому на 20%», і що якість патентів на фармацевтичну продукцію нижча середнього рівня і нижча якості патентів в інших, менш зрілих областях техніки;

– почастішали випадки недобросовісних конкурентних дій: силового захоплення фармацевтичних підприємств, спроби зміни керівництва підприємств «своїми» менеджерами, збут важливих державних активів

через офшори, розкрадання державних пакетів акцій, блокування виходу вітчизняних лікарських засобів на внутрішній та міжнародний ринки, зростає неконтрольований обіг фальсифікованих лікарських засобів;

– показники безпеки допоможуть уберегти громадян від придбання та застосування фальсифікованих ліків, які можуть містити інгредієнти, включаючи активні речовини, що мають низьку якість або неправильне дозування та потенційно можуть поставити під загрозу здоров'я пацієнтів;

– перспективною для розвитку фармацевтичної безпеки як компоненту національної безпеки з позиції інтелектуальної безпеки вважаємо комплексний підхід для поліпшення доступу українців до якісних, ефективних і безпечних ліків на наступні 6 років, що стимулюватиме інноваційні розробки та дослідження в галузі фармацевтики, а також забезпечить раціональний відбір препаратів до Національного переліку основних лікарських засобів.

5.4. Інститут примусового ліцензування як фактор забезпечення національної безпеки.

До методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності відноситься інститут примусового ліцензування для обмеження виключних патентних прав за умов, зазначених у відповідних законах, які можуть бути використані для забезпечення інтересів суспільства в цілому, включаючи охорону здоров'я населення, вирішення завдань у сфері національної безпеки та розвитку економіки.

Історія використання примусових ліцензій на об'єкти промислової власності з метою забезпечення інтересів суспільства та захисту здоров'я населення налічує багато років. Так, з 1941 р. до 1959 р. у Сполучених Штатах Америки було видано 107 примусових ліцензій[1095]. З 1950 р. до 1972 р. у Великій Британії було заявлено 76 і видано 21 примусову ліцензію[1096]. Новітня світова практика має також належну статистику. Станом на 1997 р. у Сполучених Штатах Америки було видано близько 1 500 примусових ліцензій. Примусові ліцензії протягом багатьох років видавалися урядами та судовими органами різних держав світу, зокрема, країнами Європейського Союзу, Північної та Південної Америки, Азії, Африки, що свідчить про неабияку необхідність інституту примусового ліцензування об'єктів промислової власності[1097].

Зазначимо, що одним з найбільш важливих принципів патентного права є визнання за володільцем патенту виключного права на використання запатентованого винаходу, яке дозволяє винахіднику, володільцю патенту або їх правонаступникам отримати адекватну винаго-

---

[1095] Finnegan, Marcus (1977). The folly of compulsory licensing. Licensing Executive Society (LES), June, 128–147.

[1096] Goldstein, Sol (1977). A study of compulsory licensing. Licensing Executive Society (LES), 122–125.

[1097] Юрків Р. О. Становлення і розвиток законодавства України щодо примусових ліцензій на винаходи (корисні моделі). *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 2 (42) 2019. С. 133–138. URL: http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/194961/195196.

роду за творчу та інноваційну діяльність. Виключні права, що надаються патентом, є найкращою формою державного стимулювання винахідницької діяльності, оскільки винагорода суб'єктів патентного права повністю залежить від приватної ініціативи та визначається ринковим успіхом винаходу. Для запобігання зловживанням, які можуть виникнути внаслідок здійснення виключного права, що надається патентом, і встановлення розумного балансу інтересів між атентоволодільцем і державою, патентне законодавство встановлює спеціальні обмеження прав патентоволодільця.

У законодавстві інших країнах при характеристиці цілей суспільної політики, що досягаються положеннями про примусове ліцензування, зазначає С. Мазуренко у свої статті «Механізм, мета і завдання примусового ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародний досвід», робиться акцент на інтересах держави або суспільства в цілому, які визначаються, наприклад, як «інтереси держави або суспільства», «міркування, пов'язані із захистом громадських інтересів», «настійні потреби суспільства», «розвиток економіки і добробут суспільства», «життєво важливі інтереси економіки країни, охорони здоров'я населення або національної оборони, а також випадки, коли невикористання чи недостатнє використання таких патентів завдає серйозної шкоди потребам країни» і «ситуації громадської зацікавленості та надзвичайні ситуації, пов'язані з міркуваннями охорони здоров'я населення, забезпечення продовольством і національної безпеки»[1098].

«Примусові ліцензії» та «використання урядом з некомерційною метою» (далі — використання урядом) — це механізми, передбачені в більшості законів країн світу для обмеження виключних патентних прав за умов, зазначених у відповідних законах, які можуть бути використані для забезпечення інтересів суспільства в цілому, включаючи охорону здоров'я населення, вирішення завдань у сфері національної безпеки та розвитку економіки. Щодо забезпечення національної безпеки використання цих механізмів може здійснюватися як за наявності громадського інтересу, так і на підставах загальнонаціонального надзвичайного стану або надзвичайної ситуації в країні.

Примусова ліцензія — це дозвіл, що видається без згоди патентовласника компетентним державним органом (судом, Кабінетом Міністрів України) зацікавленій особі на використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. Такі ліцензії видаються, якщо виникає необхідність використання об'єкта промислової власності у життєво важливих для суспільства галузях (національна безпека, охорона здоров'я, захист навколишнього середовища та ін.). Ці ж органи визначають у своєму рішенні обсяг такого застосування, термін дії дозволу, розмір і порядок виплати винагороди власнику патенту[1099].

[1098] Мазуренко С.В. Механізм, мета і завдання примусового ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародний досвід. Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. С. 515–518. URL: http://dspace.onua.edu.ua › bitstream › handle.

[1099] Юрків Р. О. Становлення і розвиток законодавства України щодо примусових ліцензій на винаходи (корисні моделі). *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 2 (42) 2019. С. 133–138. URL: http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/ 194961/195196.

Інститут примусового ліцензування, зазначає Л. Зінич, закріплений у законодавствах багатьох економічно і соціально розвинених країн, таких як Японії, Франція, Чехія та ряд інших. Спільним є те, що у більшості випадків надається примусова ліцензія з трьох основних підстав: у зв'язку з невикористанням винаходу, в громадських інтересах та на використання винаходу власником пізніше виданого патенту[1100].

Примусове ліцензування та використання урядом дозволяє використовувати винахід протягом строку його патентної охорони без згоди володільця патенту, але з дозволу відповідних національних органів. Такий дозвіл може бути виданий третій стороні або, у раз і використання урядом — державній установі або стороні, уповноваженій діяти на користь держави.

Інститут примусового ліцензування не позбавляє володільця патенту охорони та захисту його виключного права, і не перешкоджає йому ефективно комерціалізувати запатентований винахід. При цьому примусова ліцензія, маючи відплатний характер, хоч і проти волі самого патентоволодільця, виступає засобом забезпечення його майнового інтересу. Слід зазначити, що термін «примусове ліцензування» часто використовується для визначення обох цих видів дозволів, хоча вони мають важливі функціональні відмінності, що детально досліджено науковцями НДІ ІВ Національної академії правових наук України Г. Андрощуком та Л. Работяговой в їх брошюрі «Інститут примусового ліцензування: економіко-правовий механізм регулювання»[1101].

Стосовно інституту примусового ліцензування як фактор забезпечення національної безпеки, то ця проблема набуває гостроти в умовах отримання державою Україна статусу кандидата до вступу до Європейського Союзу. З нашої позиції, потрібно щоб національне законодавство кожної країни забезпечувало узгодження прав інтелектуальної власності з правами людини, і відповідало інституційному призначенню виключного права, в тому числі цілям інноваційного розвитку.

Правила та умови, що стосуються примусових ліцензій, закріплені в двох базових міжнародних документах: Паризькій конвенції з охорони промислової власності (далі — Паризька конвенція)[1102] і Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі — Угода ТРІПС)[1103].

Термін «примусова ліцензія» вперше був введений в ст. 5А Паризької конвенції, яка має назву «Патенти: ввезення об'єктів, невикористання чи недостатнє використання, примусові ліцензії». Так, в пункті (2) ст. 5А визнається право кожної країни-члена Паризького Союзу

[1100] Зінич Л.В. Примусове ліцензування винаходів медичного призначення в умовах пандемії./ Навчально-науковий юридичний інститут. Прикарпатського національного університету імені Василя. Стефаника. I*NTERNATIONAL JOURNAL «LAW & SOCIETY»*. С. 13–21.

[1101] Андрощук Г.О. Работягова Л.І. Інститут примусового ліцензування: економіко-правовий механізм регулювання: брошура. К.: Лазурит-Поліграф, 2021. 64.

[1102] Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.

[1103] Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights as Amended by the 2005 Protocol Amending the TRIPS Agreement. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/trips_e.htm.

вживати законодавчих заходів, що передбачають видачу примусових ліцензій для запобігання зловживанням, які можуть виникнути внаслідок здійснення виключних прав, що надаються патентами, наприклад, у випадку невикористання винаходу. Г. Боденгаузен у своєму «Коментарі до Паризької конвенції з охорони промислової власності», більш детально розкриває зміст цієї статті і вказує, що країни-члени мають право передбачати в межах їх власної законодавчої системи та практики аналогічні чи інші заходи, наприклад, примусові ліцензії, в інших випадках, якщо вважається, що такі заходи необхідні для забезпечення громадських інтересів. Далі пояснюється, що така ситуація може мати місце, якщо патенти належать до життєво важливих інтересів держави у сфері оборони, охорони здоров'я населення або в разі «залежних патентів»[1104]. Відповідно до п. 4 ст. 5А примусова ліцензія не може вимагатися з приводу невикористання або недостатнього використання до закінчення чотирічного строку, рахуючи від дати подання заявки на патент, чи трьох років від дати видачі патенту, при цьому має застосовуватися строк, який спливає пізніше. Останнє означає, що має пройти достатньо часу, щоб дозволити правоволодільцю почати використовувати винахід. Отже у видачі примусової ліцензії буде відмовлено, якщо патентоволоділець доведе, що його бездіяльність була зумовлена важливими причинами. Примусова ліцензія повинна бути невиключною і не може передаватися навіть у формі видачі субліцензій, крім тих випадків, коли має місце передання прав на ту частину підприємства або нематеріальних активів, що використовує цю ліцензію.

Положення Угоди ТРІПС встановлюють права і визначають межі міжнародного захисту прав інтелектуальної власності для всіх країнчленів Світової організації торгівлі (СОТ). Підтверджуючи факт наявності лише мінімальних вимог до охорони прав інтелектуальної власності, Угода ТРІПС фактично надає державам-членам повну свободу дій у сфері охорони прав інтелектуальної власності (п. 1 ст. 1). Згідно з пунктом 2 ст. 8 Угоди ТРІПС держави мають право передбачити в своїх законах заходи, що покликані допомогти запобігти зловживанням правами інтелектуальної власності. При цьому в пункті 1 цієї статті зазначається, що при розробленні або зміні своїх законів і правил країни-члени СОТ можуть вживати заходів, необхідних для охорони здоров'я населення, а також для сприяння громадським інтересам в життєво важливих для соціально-економічного і технічного розвитку секторах за умови, що такі заходи узгоджуються з положеннями цієї Угоди. Слід відмітити, що відповідно до ст. 2 Угоди ТРІПС в частинах II, III і IV цієї Угоди країничлени СОТ повинні дотримуватися ст. 1-12 і ст. 19 Паризької конвенції. Звідси слідує, що країни-члени СОТ зобов'язані дотримуватись положень ст. 5А Паризької конвенції, що стосуються примусового ліцензування. Стаття 30 ТРІПС допускає «обмежені винятки» з виключних прав, які надаються патентом за умови, що винятки задовольняють потрійному критерію: (1) не суттєво суперечать нормальному використан-

[1104] Боденхаузен Г. Парижская конвенция поохранепромышленной собственности: Комментарий; под ред. проф. Богуславского М. М.: Изд. «Прогресс»,1977. 302 с.

ню патенту; (2) не завдають суттєвої шкоди законним інтересам патентовласника; і (3) враховують законні інтереси третіх сторін.

При цьому ст. 31 Угоди ТРІПС регламентується, що країна-член СОТ має право здійснювати інше використання об'єкта патенту без дозволу власника прав, включаючи використання урядом або третіми сторонами, уповноваженими урядом. Здійснюючи таке використання країна-член СОТ повинна враховувати наступні положення:

a) дозвіл на таке використання повинен розглядатись виходячи з його індивідуальних властивостей;

b) таке використання може бути дозволене лише у тому разі, якщо до такого використання запропонований користувач доклав зусиль з метою отримати дозвіл від власника прав на прийнятних комерційних умовах, і що такі зусилля не мали успіху у прийнятний період часу. Ця вимога може бути тимчасово відкладена членом у разі надзвичайної ситуації в країні або інших обставин крайньої необхідності, або у випадках громадського некомерційного використання. Однак у випадках надзвичайної ситуації в країні або інших обставин крайньої необхідності, власника прав слід якомога швидше, наскільки це практично можливо, повідомити. У випадку громадського некомерційного використання, коли уряд або підрядник без дослідження патенту, знає або має очевидні підстави, щоб знати, що дійсний патент використовується або буде використовуватися урядом або в інтересах уряду, необхідно негайно повідомити про це власника прав;

c) сфера та тривалість такого використання повинна обмежуватися цілями, для яких воно було дозволене, а у випадках використання напівпровідникових технологій це має бути лише громадське некомерційне використання або для поліпшення практики, яку після судового або адміністративного розгляду визнано антиконкурентною;

d) таке використання не повинно бути ексклюзивним;

e) таке використання не повинно передаватись за винятком, коли таке використання передається разом з тією частиною підприємства або гудвілу, що пов'язані з таким використанням;

f) будь-яке таке використання повинно дозволятись переважно для забезпечення внутрішнього ринку члена, що дозволив таке використання;

g) дозвіл на таке використання повинен супроводжуватися відповідальністю, підлягати відповідному захисту з метою врахування законних інтересів осіб, які наддали дозвіл, і припиняються, якщо і коли припиняються і навряд чи відновляться знову обставини, які до цього призвели. Компетентні органи влади повинні мати право переглядати, на мотивований запит, питання про те, чи продовжують існувати ці обставини;

h) власник прав повинен отримувати адекватну компенсацію в обставинах кожного випадку, з урахуванням економічної вартості дозволу;

i) законна сила будь-якого рішення щодо дозволу такого використання повинна підлягати судовому перегляду або іншому незалежному розгляду у відповідному вищому судовому органі цього члена;

j) будь-яке рішення щодо компенсації, яка надається стосовно такого використання, повинно підлягати перегляду в судовому порядку або

іншому незалежному перегляду у відповідному вищому судовому органі цього члена;

k) члени не зобов'язані застосовувати умови, викладені у підпунктах b) та f), де таке використання дозволяється для виправлення практики, яку визначено після судового або адміністративного процесу як антиконкурентну. Необхідність виправити антиконкурентну практику може враховуватися при визначенні суми компенсації у таких випадках. Компетентні органи повинні мати право відмовити у закінченні дозволу існування умови, які призвели до того, якщо і коли такий дозвіл навряд чи матиме місце знову;

Якщо країна-член СОТ дозволяє видачу примусової ліцензії стосовно залежних патентів, то для того, щоб використовувати патент («другий патент»), який не може застосовуватись без порушення іншого патенту («перший патент»), відповідно до ст. 31 (п. l) повинні бути виконані такі додаткові умови:

i) винахід, що заявляється у другому патенті, повинен включати важливі технічні переваги великого економічного значення порівняно із винаходом, що заявляється у першому патенті;

ii) власник першого патенту повинен мати право на перехресну ліцензію з прийнятними умовами використання винаходу, що заявляється у другому патенті;

iii) використання, дозволене щодо першого патенту, не повинно передаватись, за винятком, коли передаються права за другим патентом [1105].

Декларація про Угоду ТРІПС та громадське здоров'я (далі — Дохійська декларація) була прийнята Четвертою сесією Конференції СОТ в Дохі 14 листопада 2001 р. у відповідь на проблеми громадської охорони здоров'я деяких країн. У Дохійській декларації підтверджується свобода кожної країни встановлювати і визначати умови національного регулювання прав інтелектуальної власності, і відзначається, що важливим і гнучким підходом до захисту інтелектуальної власності, передбаченим Угодою ТРІПС є примусове ліцензування[1106].

У параграфі 4 Дохійської декларації йдеться про згоду країн-членів СОТ з тим, що Угода ТРІПС не заважає і не повинна заважати їм вживати заходи, спрямовані на забезпечення охорони здоров'я населення і, зокрема, загального доступу до лікарських засобів. Отже країничлени СОТ підтвердили своє право в повній мірі використовувати закріплені в Угоді ТРІПС елементи гнучкості, спрямовані на досягнення цієї мети. При цьому кожне положення Угоди ТРІПС слід розглядати в світлі об'єкта і мети Угоди, виражених, зокрема, в її цілях і принципах, викладених в ст. 7 і 8 і пов'язаних із запровадженням технологічних нововведень, передачею і розповсюдженням технологій, запобіганням зловживаннями правами інтелектуальної власності власниками прав, а також захистом громадського здоров'я населення.

[1105] Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights as Amended by the 2005 Protocol Amending the TRIPS Agreement. URL:https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/trips_e.htm.

[1106] Declaration on the TRIPS agreement and public health. Adopted on 14 November. DOHA, WTO MINISTERIAL 2001. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm.

У параграфі 5 Дохійської декларації зазначається таке: «кожна країна-член організації має право приймати рішення про примусові ліцензії і вільно визначати, на яких підставах вони надаються» (п. 5b); «кожна країна-член організації має право визначати, що є національним надзвичайним станом і іншими надзвичайними обставинами, усвідомлюючи, що кризова ситуація в охороні здоров'я, в тому числі, яка стосується ВІЛ / СНІД, туберкульозу, малярії та інших епідемій, може являти собою національний надзвичайний стан і інші надзвичайні обставини» (п. 5c).

Включаючи поширення таких вірусів, як ВІЛ/СНІД і малярія Дохійська декларація вносить уточнення в концепцію понять «надзвичайна ситуація» і «крайня необхідність», а саме, що короткочасні спалахи інфекції не є єдино можливими причинами виникнення надзвичайної ситуації та крайньої необхідності. Факт визнання того, що надзвичайна ситуація і крайня необхідність можуть носити довгостроковий характер означає, що спеціальні заходи можуть вживатися і діяти до тих пір, поки існує загроза[1107].

Крім того, в параграфі 6 Дохійської декларації був визнаний той факт, що держави-члени СОТ, які мають недостатні виробничі потужності в фармацевтичному секторі або зовсім без них можуть зіткнутися з труднощами при ефективному використанні примусового ліцензування відповідно до Угоди ТРІПС. Зважаючи на це Рада з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності («Рада ТРІПС») повинна знайти швидке вирішення цієї проблеми.

З метою забезпечення реалізації параграфу 6 Дохійської декларації про Угоду ТРІПС та охорону здоров'я на практиці 6 грудня 2005 р. Генеральною радою СОТ було схвалено рішення про прийняття Протоколу про внесення змін до Угоди ТРІПС (далі — Протокол). Протоколом передбачалось включення до Угоди ТРІПС ст. 31*bis*, яка регламентує застосування країнами-членами СОТ механізму примусового ліцензування для виробництва та експорту фармацевтичної продукції. Зазначені зміни до Угоди ТРІПС забезпечать правову можливість здійснювати експорт фармацевтичної продукції, виготовленої за примусовою ліцензією, до країн, які або взагалі не мають власних потужностей для їх виробництва, або у фармацевтичному секторі яких наявних виробничих потужностей недостатньо для задоволення власних потреб охорони здоров'я. При цьому країна-експортер не повинна виконувати зобов'язання ст. 31 (f) щодо використання патентів без дозволу патентоволодільця переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку. Країни-імпортери (а це більшість країн, що розвиваються) повинні подавати заявку в Раду ТРІПС із зазначенням конкретного лікарського препарату і необхідної кількості цього препарату, а також із зазначенням наміру видати місцевий дозвіл на примусове ліцензування, якщо патент на такий лікарський засіб зареєстрований в цій краї-

[1107] Reed Beall, Randall Kuhn Trends in Compulsory Licensing of PharmaceuticalsSince the Doha Declaration: A Database Analysis. *PLoS Medicine*, 2012. URL:https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/ PMC3254665/.

ні [1108]. Визнання Протоколу не рівносильне включенню цього механізму в національне законодавство або згоди на його використання. Воно означає юридичну згоду з положенням про те, що всі країни-члени СОТ мають право скористатися цією додатковою гнучкою можливістю Угоди ТРІПС, якщо вони вважатимуть це за необхідне.

Україна прийняла Протокол згідно з Законом України від 03.02.2016 р. № 981-VIII «Про прийняття Протоколу про внесення змін до Угоди ТРІПС». Прийняття Протоколу та набрання ним чинності від 23.01.2017 р. забезпечує Україні можливості виконувати механізм примусового ліцензування стосовно фармацевтичної продукції не лише для задоволення потреб внутрішнього ринку, а і для її експорту до країн з відсутніми або обмеженими виробничими потужностями у фармацевтичному секторі для вирішення потреб охорони здоров'я (наприклад, у випадку надзвичайної ситуації в країні або інших обставин крайньої необхідності, якими можуть бути епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу, малярії та інших соціально небезпечних хвороб).

Юридичною основою видачі примусових ліцензій в Європейському Союзі є Директива 98/44 / ЕС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів (далі — Директива)[1109] і Регламент ЄС № 816/2006 Європейського Парламенту та Ради ЄСвід 17 травня 2006 р. про примусове ліцензування патентів, що стосуються виробництва фармацевтичних продуктів для експорту в країни з проблемами громадської охорони здоров'я (далі — Регламент)[1110].

Директивою передбачена можливість отримання невиключної примусової ліцензії, якщо селекціонер не може придбати або використовувати право на сорт рослин без порушення раніше існуючого патенту, або якщо володілець патенту на винахід в галузі біотехнології не може використовувати його без порушення раніше існуючого права на сорт рослин.

Метою Регламенту є реалізація системи, створеної рішенням СОТ відповідно до параграфа 6 Дохійської декларації. Регламентом вводиться гармонізована процедура видачі примусових ліцензій на використання патентів і свідоцтв додаткової охорони для виробництва і збуту фармацевтичної продукції в тих випадках, коли така продукція призначена для експорту в країни-імпортери, які відповідають встановленим критеріям і які відчувають потребу такої продукції для вирішення проблем в сфері охорони здоров'я. Оскільки Регламент є

[1108] Эллен Ф. М. 't Хоен, LL.M. Политика могущества фармацевтических монополий: Патенты на лекарства, доступность, инновации и применение Дохинской декларации о Соглашении по ТРИПС и общественном здравоохранении. Амстердамский университет, 2009. 156 с. URL: https://www. opensocietyfoundations.org/uploads/50aba9c5-c750-4298-a17a-c82da1ce73c2/politics_ru _20090312_0.pdf.

[1109] Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri= CELEX:31998L 0044&from=EN.

[1110] Regulation (EC) No 816/2006 of the European Parliament and of the Council of 17May 2006 on compulsory licensing of patents relating to the manufacture of pharmaceutical products for export to countries with public health problems. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2006:157 :FULL &from=EN.

обов'язковим законодавчим актом, він застосовується в повному обсязі на всій території ЄС.

Законодавство України також допускає видачу примусових ліцензій. Так Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[1111] передбачено надання дозволу на використання винаходу (корисної моделі будь-якій особі за таких обставин: якщо винахід (корисна модель) не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом трьох років починаючи від дати, наступної за датою державної реєстрації винаходу (корисної моделі) (ч. 1 ст. 30); а також якщо володілець пізніше виданого патенту, не може використовувати його без порушення прав володільця раніше виданого патенту (ч. 2 ст. 30). Крім того, у ч. 3 ст. 30 Закону регламентується таке: «З метою забезпечення здоров'я населення, оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначеній ним особі без згоди володільця патенту. Дозвіл … надається виходячи з конкретних обставин…; обсяг і тривалість … визначаються метою наданого дозволу …; дозвіл… не позбавляє володільця патенту права надавати дозволи … іншим особам; право … не передається …; використання дозволяється переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку; … володільцю патенту надсилається повідомлення одразу, як це стане практично можливим; дозвіл … відміняється, якщо перестають існувати обставини …; володільцю патенту сплачується адекватна компенсація відповідно до економічної цінності винаходу…» При цьому оговорюється, що «не визнається порушенням прав, що випливають з патенту, використання запатентованого винаходу … за надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо) з повідомленням володільця патенту одразу, як це стане практично можливим та виплатою йому відповідної компенсації» (ч. 2 ст. 31). Хоча положення, національного законодавства про видачу примусових ліцензій у різних юрисдикціях різняться за своїми конкретними деталями і процедурними діями, в цілому, всі вони містять ряд загальних елементів або вимог, які відображають положення ст. 5А Паризької конвенції і ст. 31 і 31*bis* Угоди ТРІПС.

Зазвичай, примусові ліцензії розглядаються як засіб запобігання зловживанням виключними правами, які надаються патентом. Крім того, вони вважаються тією гарантією, яка надає можливість урядам забезпечити національну безпеку і реагування на виникнення надзвичайних ситуацій.

У національному законодавстві різних країн наводиться цілий ряд підстав для видачі примусових ліцензій. Як правило, ці підстави включають один або декілька з наступних елементів[1112; 1113]:

- невикористання або неефективне використання запатентованого винаходу;

[1111] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України №3687-X11 від 15 грудня 1993 р. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.

[1112] Проект справочного документа об исключениях для целей выдачи принудительных лицензий: SCP/30/3 / Постоянный комитет по патентному праву ВОИС. 21 мая 2019 г. URL:https://www.wipo.int/ edocs/mdocs/scp/ru/scp_30/scp_30_3.pdf.

[1113] Ограничения и исключения из патентных прав: принудительные лицензии и/или использование государством (Часть I): SCP/21/4 / Постоянный комитет по патентному праву ВОИС. 3 ноября 2014 г. URL:https://www.wipo.int/edocs/mdocs/scp/ru/scp_21/scp_21_4_rev.pdf.

- антиконкурентну практику і недобросовісну конкуренцію;
- агальнодержавнії нтереси, включаючи забезпечення здоров'янаселення, національнубезпеку, екологічну безпеку, надзвичайний стан та інші інтереси суспільства;
- незадоволення ринкового попиту або розумних запитів населення;
- видача примусових ліцензій на випуск фармацевтичної продукції, яка охороняється патентом та її експорт в країни, що мають недостатній потенціал виробництва фармацевтичної продукції або не мають його взагалі;
- видача примусових зустрічних ліцензій у випадках взаємної залежності між сортами рослин і охоронюваними патентами винаходами ;неможливість одержання добровільної ліцензії на розумних умовах у розумний строк;
- залежні патенти.

Законодавство деяких країн містить види дій патентоволодільця, які вважаються використанням винаходу. При цьому роз'яснюється, чи вважається імпорт використанням продукту, який охороняється патентом на винахід, а також ситуації, в яких використання винаходу патентоволодільцем вважається «недостатнім», а також зазначається строк, раніше якого видача примусової ліцензії в разі невикористання або недостатнього використання винаходу не допускається[1114].

Як справедливо зазначає Н. Бааджи[1115], Україна робить перші спроби у застосуванні даного інституту, проте слід звернути увагу на світові тенденції. незважаючи на те, що в більшості національних патентних законів містяться умови примусового ліцензування, фірми та корпорації вдаються до примусового ліцензування на практиці вкрай рідко. Причиною є низка факторів економічного, технічного та юридичного порядку, так, зокрема, придбання однієї лише примусової ліцензії не може в більшості випадків забезпечити бажаних результатів — швидкого й ефективного освоєння науково-технічного досягнення. Примусова ліцензія юридично не зобов'язує патентовласника надавати докладну технічну і технологічну документацію, секрети виробництва тощо. крім того, придбання ліцензії в примусовому порядку пов'язано із веденням судової справи. тому зацікавлені фірми йдуть на ризик боротьби переважно проти слабших «супротивників», головним чином, коли це стосується значних винаходів у кожній сфері досліджень[1116]. І хоча кількість виданих примусових ліцензій за даними міжнародних організацій та національної статистики невелика, це не применшує значущості даного інституту. Те, що цей інститут знаходить своє закріплен-

---

[1114] Проект справочного документа об исключениях для целей выдачи принудительных лицензий: SCP/30/3 / Постоянный комитет по патентному праву ВОИС. 21 мая 2019 г. URL:https://www.wipo .int/edocs/mdocs/scp/ru/scp_30/scp_30_3.pdf.

[1115] Бааджи Н.П. Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014.С. 18–22. URL: http://dspace.uzhnu.edu.ua › jspui › bitstream › lib.

[1116] Мурзина О.П. Ограничения исключительных прав патентообладателя по закону : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.03 – «Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право» / О.П. Мурзина ; Науч. рук. В.Я. Мотылева. М., 2006. 25 с.

ня в патентних законах багатьох країн, доводить ефективність даного інституту насамперед у спонуканні патентовласника до використання винаходу, до укладення ліцензійних угод із третіми особами, які бажають використовувати ці винаходи на договірних засадах.

Підсумовуючи дослідження інституту примусового ліцензування як фактор забезпечення національної безпеки, зазначимо:

– до методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності відноситься інститут примусового ліцензування для обмеження виключних патентних прав за умов, зазначених у відповідних законах, які можуть бути використані для забезпечення інтересів суспільства в цілому;

– для запобігання зловживанням, які можуть виникнути внаслідок здійснення виключного права, що надається патентом, і встановлення розумного балансу інтересів між атентоволодільцем і державою, патентне законодавство встановлює спеціальні обмеження прав патентоволодільця;

– «примусові ліцензії» та «використання урядом з некомерційною метою» (далі — використання урядом) — це механізми, передбачені в більшості законів країн світу для обмеження виключних патентних прав за умов, зазначених у відповідних законах, які можуть бути використані для забезпечення інтересів суспільства в цілому, включаючи охорону здоров'я населення, вирішення завдань у сфері національної безпеки та розвитку економіки;

– інститут примусового ліцензування як фактор забезпечення національної безпеки, набуває гостроти в умовах отримання державою Україна статусу кандидата до вступу до Європейського Союзу. Потрібно щоб національне законодавство кожної країни забезпечувало узгодження прав інтелектуальної власності з правами людини, і відповідало інституційному призначенню виключного права, в тому числі цілям інноваційного розвитку;

– примусові ліцензії розглядаються як засіб запобігання зловживанням виключними правами, які надаються патентом. Вони вважаються тієї гарантією, яка надає можливість урядам забезпечити національну безпеку і реагування на виникнення надзвичайних ситуацій;

– незважаючи на те, що в більшості національних патентних законів містяться умови примусового ліцензування, фірми та корпорації вдаються до примусового ліцензування на практиці вкрай рідко. Причиною є низка факторів економічного, технічного та юридичного порядку, так, зокрема, придбання однієї лише примусової ліцензії не може в більшості випадків забезпечити бажаних результатів — швидкого й ефективного освоєння науково-технічного досягнення.

5.5. Міграція інтелектуального капіталу та патентна міграція з огляду інтелектуальної безпеки

Міграція інтелектуального капіталу та патентна міграція розглядаються як *інтелектуальна міграція*, яка відноситься до вагомих суттє-

вих факторів інтелектуальної безпеки в системі національної безпеки та має одночасно негативний вплив на економічну безпеку держави.

Загострення міжнародної економічної конкуренції в результаті глобалізації світу, зазначає Д. Єфремов, повсюдно створює потужні стимули як для окремих господарюючих суб'єктів, так і для країн у цілому до віднайдення та використання національних ендогенних факторів і джерел укріплення власних позицій і переваг. Успіхи кількох малих та бідних на ресурси країн (Ізраїль, Швейцарія, Ірландія) яскраво демонструють усім, що перемога в конкурентному суперництві зовсім не забезпечується багатством матеріальних нестворених активів, вигідним просторовим розташуванням чи надлишком фізичного або фінансового капіталу. Передовим фактором гарантування економічного розвитку в постіндустріальному світі є, як добре відомо, науково-технічний прогрес, що уособлюється в його носіях — науковцях, інженерах, управлінцях і т.д. — усіх креативних особах, які здатні ефективно оперувати накопиченими знаннями та інформацією і у сукупності являють собою інтелектуальний капітал нації. І далі, дослідники погоджуються, що інтелектуальна міграція має позитивні аспекти у випадку, коли талановиті науковці, молоді спеціалісти і студенти з часом повертаються на батьківщину, але підтверджують, що втрати, особливо для країн, що розвиваються, переважають вигоди від неї. У той же час пошуку засобів протидії втратам інтелектуального капіталу або перетворення його відтоку на «циркуляцію» уваги у вітчизняній дослідницькій літературі практично не приділяється[1117].

Як економіко-правова категорія, інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. Інтелектуальний капітал вбирає в себе об'єкти права інтелектуальної власності (патенти, корисні моделі тощо) як нематеріальні активи та людський інтелектуальний капітал як вартісна оцінка роботи сукупності працюючих на відповідному фаховому рівні (вищому рівні кваліфікації), які розглядають як потенційні носії ідеї, спрямованих на процес розробки інтелектуального продукту корисного для суспільства. Створені новації та інтелектуальні продукти, які можна описати та ідентифікувати, стають інтелектуальними ресурсами, а ті, що мають великий комерційний потенціал, отримують правову охорону стають зареєстрованою інтелектуальною власністю та прийняті на баланс за відповідною вартістю стають об'єктами права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів[1118]. Саме тому, з нашої позиції, *розуміємо*

[1117] Єфремов Д. П. Міграція інтелектуального капіталу та превентивна політика держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 10, 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=905.

[1118] Бутнік-Сіверський О.Б. Розвиток інтелектуально-інноваційного середовища — джерело прориву трансферу технологій в сфері інтелектуальної власності / Охорона та захист інтелектуальної власності в інноваційній діяльності в умовах євроінтеграційних процесів. Секція № 2 (міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності»): збірник матеріалів (м. Київ, 21 березня 2019 р.) / НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : ФОП Кравченко Я. О.,2019. 166 с.

інтелектуальну міграцію як відтворення міграції людського інтелектуального потенціалу, якщо визначати потенційні можливості створювати інтелектуальний продукт, та патентну міграцію або міграцію права на майнові права інтелектуальної власності, яка стає вагомим фактором впливу на рівень інтелектуальної безпеки.

Зазначимо, інтелектуальна міграція, з якою пов'язані демографічна ситуація, проблеми формування та використання інтелектуального капіталу з позиції інтелектуальної безпеки у складі національної безпеки, знаходиться в полі зору багатьох вітчизняних науковців: Г. Андрощук, Л. Антонюк, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Бутнік-Сіверський, В. Геєць, О. Грішнова, С. Давимук, М. Долішній, А. Жарінова, С. Злупко, О. Кендюхов, А. Колот, О. Кузьмін, Е. Лібанова, Б. Маліцький, О. Малиновська, О. Орлюк, О. Полуяктова, У. Садова, В. Соловйов, О. Тарасенко, Ю. Харазішвілі, Л. Федулова та ін.

У світі все ціннішими стають люди, які мають великий обсяг знань та інформації. Це пов'язано, перш за все, з тим, що матеріальне виробництво починає поступатися своїми позиціями сфері послуг. Нині інтелектуальний капітал є об'єктом особливої уваги з боку менеджерів, інвесторів, економічних організацій та урядів ряду країн. Підтвердженням цьому є те, що згідно з найбільшою англомовною базою цитування Corpus of Contemporary American English (COCA), з 1990 р. по 2010 р. інтелектуальний капітал згадувався в академічних і публіцистичних джерелах 1 290 955 разів. Дві третини національного багатства сучасної економіки припадає на людський капітал, який формується у вищій освіті. Фахівці з вищою освітою виробляють 56% ВВП. Людський капітал, як відомо, включає знання, мудрість, досвід, інтуїцію і можливості індивідуумів реалізувати національні завдання і цілі. Цей фактор включає також показники культури і філософію організації/нації. Водночас людський капітал є власністю індивідуумів, а не організацій/націй[1119].

Глобалізація сфери науки і освіти спричинила активізацію так званої інтелектуальної та навчальної (академічної) міграції. Питання міграції вчених слід розглядати через дві вужчі проблеми. *По-перше*, це академічна мобільність як невід'ємна (і позитивна) складова наукової спільноти сьогодні. *По-друге*, це академічна міграція, яка є негативним явищем для науки у країні, з якої виїжджають, у разі, якщо науковці — емігранти не планують повертатись з набутим закордоном досвідом. Академічна мобільність, яку активно заохочують та має позитивний вплив на ефективність наукової роботи, є одним зі стовпів єдиного освітнього простору в Євросоюзі. Важливо зазначити, що хоча Євросоюз є одним з найбільш сприятливих середовищ для внутрішньої мобільності вчених, її масштаби не є значними. Найчастіше розглядають студентську мобільність, оскільки потоки іноземних студентів набагато інтенсивніші. Саме тому є чимало показників про іноземних студентів, але при цьому деякі країни взагалі не подають даних стосов-

[1119] Андрощук Г. О., Давимука С. А. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка* 2015, No 2. С. 65 –82.- URL: http://ird.gov.ua/pe/re 201502/ re201502_065_AndroshchukGO,DavymukaSA.pdf.

но іноземних вчених чи викладачів, що працюють у них. Варто розрізняти окремі групи учасників академічного обміну та міграції. Насамперед, це групи студентів та працівників університету. Серед останніх потрібно виділяти академічну професуру (теоретичні розробки, фундаментальна наука), академічних експертів («дослідники») та менеджерів (управлінців у вищій школі). Водночас поняття академічної мобільності та міграції є складовими ширших міграційних проблем, які насамперед стосуються «відтоку мізків» («*brain drain*»). Термін «відтік мізків» є аналогією до руху капіталу, який відбувається в одному напрямку — з країни. Вперше термін вжило Британське королівське товариство, щоб описати відтік науковців до США та Канади у 1950-60-х рр. Дослідники у цій сфері виокремлюють такі поняття, як «обмін мізками» (*brain exchange*), «відтік мізків» (*brain drain*), «розтрата мізків» (*brain waste*), «приріст мізків» (*brain gain*). Відповідно, останнє з цих понять позначає приплив у країну високоосвічених та висококваліфікованих мігрантів. Класичним прикладом є США, куди традиційно мігрують науковці. «Розтрата мізків» — це неможливість реалізації високоосвічених осіб на ринку праці. Це відбувається через відсутність робочих місць, що потребують високої кваліфікації, неможливості знайти роботу, що відповідає освітньому і кваліфікаційному рівню мігрантів після переїзду. «Обмін мізками» позначає двосторонній обмін між країнами, коли відсутнє суттєве викривлення міграції в одну сторону.

Традиційно виїзд науковців та інших талановитих громадян для країн-експортерів вважався негативним явищем, звідси і негативні конотації терміна «відтік мізків» (*brain drain*). На противагу цьому, країни з браком кваліфікованих професіоналів, зокрема в академічній сфері, були зацікавлені в припливі нових кадрів. Саме через це створювались численні дослідницькі програми та здійснювалися інвестиції, які приваблювали вчених з інших країн. За експертною оцінкою авторитетних міжнародних організацій (Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд та ін.) від «витоку мізків» найбільше страждають країни зі слабкою економікою[1120]. Фундаментальне дослідження Інституту досліджень публічної політики (Великобританія) «Brain Strain: Optimising Highly Skilled Migration From Developing Countries» виявило, що кожна десята людина з дипломом про вищу освіту, як правило, народилася в країні, що розвивається, а близько 30–50% учених і інженерів, вихідців з третього світу, живуть і працюють в державах-лідерах[1121]. Зростання кількості громадян, які виїжджають за кордон із метою навчання — це одна з головних причин зростання молодіжної міграції. Крім бажання отримати якісну освіту, зростання освітньої міграції пов'язане з тим, що вона може бути сходинкою до подальшого

[1120] Рена Марутян Витік мізків — загроза для національної безпеки. URL: https://matrix-info.com/2017/05/28/vytik-mizkiv-zagroza-dlya-natsionalnoyi-bezpeky-i/.

[1121] B. Lindsay Lowell, Allan Findlay and Emma Stewart. Brain Strain: Optimising highly-skilled labour from developing countries. Working paper 3 of the 'asylum and migration' series. URL: https://www.ippr.org/publications/brain-strainoptimising-highly-skilled-labour-from-developing-countriesworking-paper-3-of-the-asylum-and-migration-series.

працевлаштування та проживання за кордоном. Тим більше, що низка зарубіжних країн започаткували численні програми для українських студентів, створили умови для виходу іноземців, які успішно закінчили національні навчальні заклади, на ринок праці країни перебування. Наші найближчі західні сусіди створюють привабливі умови для молодих українців через відтік їхньої молоді до більш розвинутих європейських країн. Це втрата інтелекту, загалом молоді, яка не працює на українську економіку.

Так, упродовж 2017/2018 навчального року в польських університетах зареєстровано 37 829 українських студентів (це 55% кількості студентів-іноземців)[1122]. На рис. 5.1 наведено розподіл кількості іноземних студентів, і навчаються у Польщі, в розрізі країн протягом 2017/2018 навчального року (до поширення корона вірусу та військових дій Російської Федерації проти суверенної України).

Головними причинами високої зацікавленості в польській вищій освіті серед українських студентів є: європейський диплом, якісна освіта за розумні гроші, міжнародний досвід, рівень життя. можливість подорожувати. Навчання в Польщі відкриває значні перспективи для українських студентів. Якість освіти, яку контролює Польський комітет з акредитації та Міністерство науки та вищої освіти, відповідає Міжнародним стандартам навчання (ISCED — International Standard Classification of Education). Престиж університетського диплому від країни ЄС відкриває двері для подальших можливостей потенційним аспірантам отримати стипендії та гранти на навчання.

На рис. 5.2 наведено динаміку кількості українських студентів, які навчалися в Польщі протягом 2010/11–2017/2018 навчальних років[1123].

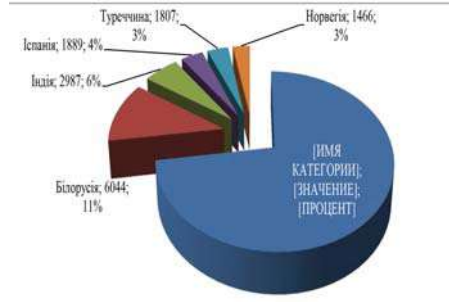

Рис. 5.1. Розподіл кількості іноземних студентів, які навчаються у Польщі, в розрізі країн.

[1122] Anna Widowinska Record numbers of Ukrainians studying at Polish universities. *Business Ukraine Magazine* 08. 2018. P.18-20.
[1123] Там само.

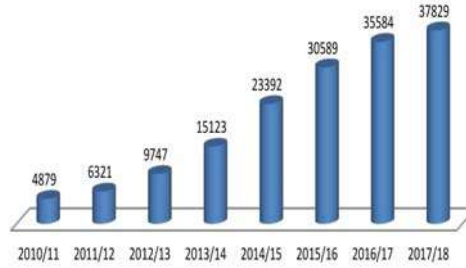

Рис. 5.2. Динаміка кількості українських студентів, які навчалися в Польщі протягом 2010/11–2017/2018 навчальних років.

У своїй монографії «Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії»[1124] О. Малиновська з посиланням на[1125] зазначає, що аналіз даних упродовж півстоліття по багатьох країнах показує, що залежність міграції і розвитку можна описати кривою (перевернута латинська літера U). На початкових етапах модернізації міграція зростає, а на більш просунутих, коли країна досягає певного рівня, зменшується. Проте у короткочасній перспективі модернізація є надзвичайно руйнівною щодо старих форм господарювання і не лише не гальмує, а, інтенсифікує міграцію.

В суспільствах, що швидко трансформуються, значні маси населення витісняються із традиційних форм зайнятості, внаслідок нерозвиненості фінансових ринків індивіди не можуть отримати кредит для започаткування власної справи, а відсутність надійних систем страхування вимагає від них шукати шляхів диверсифікації ризиків, водночас виникають зумовлені модернізацією нові споживчі потреби. Все це призводить до поширення міграції як життєвої стратегії. Визнаючи цей факт, зазначає О. Малиновська, сучасна наука, однак, виробила більш оптимістичний погляд на взаємозв'язок міграції та розвитку. Він базується на тому, що в умовах глобалізації формується загальна взаємопов'язаність і взаємозалежність. Країни призначення мігрантів залежать від додаткової робочої сили ззовні, а країни походження — від заробітків мігрантів, які вони відсилають на батьківщину. Перерозподіл робочої сили та населення, що супроводжується могутніми потоками грошових переказів, сприяє розвиткові обох сторін і тим самим певною мірою корегує світову асиметрію[1126]. Проте, навряд чи можна повністю погодитись з таким твердженням, зокрема, щодо міграції інтелектуального капіталу.

[1124] Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. К. : НІСД, 2018. 472 с.
[1125] Массей М. На пути к всеобъемлющей модели международной миграции / М. Массей. Мир в зеркале международной миграции / гл. ред. В.А. Ионцев. М., 2002.
[1126] Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. К. : НІСД, 2018. 472 с.

За роки незалежності України чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт скорочувалась з 313 тис. осіб у 1990 р. до 78,9 тис. осіб у 2020 р, та з 182,5 тис. осіб у 2010 р. до 78,9 тис. осіб у 2020 р.[1127], тобто майже у чотири рази по відношенню до 2020 р. та у 2,3 рази по відношенню до 2020 р. Негативний вплив на наукову сферу має виїзд фахівців вищої кваліфікації, носіїв інтелектуального капіталу нації, за межі України в результаті скорочення обсягів фінансування, падіння престижу наукової праці, старіння матеріально-технічної бази. На нашу думку, втрати держави від міграції інтелектуального капіталу можуть стати незворотними. Від'їзд кваліфікованих працівників скорочує та виснажує людський капітал країни, внаслідок чого зменшуються можливості її економічного розвитку[1128]. Це проблема економічного і практичного характеру. Україна не має стратегії щодо питання виїзду молоді на навчання за кордон, не підписує з ними відповідних документів щодо їхнього повернення, не створює достатньої кількості привабливих робочих місць. Після отримання якісної освіти в західному університеті в молодої людини постає питання вибору, і вона його робить не на користь України. Окрім негативного ефекту на довгострокове економічне зростання, академічна міграція має згубний вплив на фіскальну систему країни, оскільки освіта складає чималу частину бюджетних витрат з розрахунком на майбутнє відшкодування цих витрат громадянином, який буде працювати на благо економіки країни. Тому міграція високоосвічених осіб несе прямі збитки для бюджету країну — фактично, уряд країни за свої кошти готує високоосвічених працівників для іншої країни. В цьому контексті окремі економісти пропонували запроваджувати двосторонні угоди між країнами еміграції та імміграції стосовно податку, який компенсував би такі негативні екстерналії (т. зв. податок Багватті). Проте практична реалізація цієї схеми є недостатньо відпрацьованою.

Більш докладно ці проблеми висвітлені в статті Г. Андрощука та С. Давимука «Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток»[1129], у який визначено вплив інтелектуального капіталу на економіку, інноваційний розвиток та економічну безпеку держави. Проаналізовано міграційні канали та потоки, виявлено міграційні коридори витоку вчених і інженерів-винахідників, визначено коефіцієнти еміграції, «витоку умів», міграції винахідників. Представлено географічну модель міграції висококваліфікованих працівників, аналіз міграції інтелектуального капіталу в Україні, запропоновано рекомендації щодо створення відповідного організаційно-економічного механізму регулювання у цій сфері.

[1127] Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2010-2020 роки / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

[1128] Рена Марутян Витік мізків - загроза для національної безпеки. URL: https://matrix-info.com/2017/05/28/vytik-mizkiv-zagroza-dlya-natsionalnoyi-bezpeky-i/.

[1129] Андрощук Г. О., Давимука С. А. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка* 2015, No 2. С. 65–2. URL: http://ird.gov.ua/pe/re 201502/ re201502_065_AndroshchukGO,DavymukaSA.pdf.

Коефіцієнт еміграції тієї чи іншої країни можна визначити як співвідношення між часткою корінного населення країни, яке проживає за кордоном, і загальною чисельністю населення. Аналогічним чином коефіцієнт еміграції кваліфікованих працівників, або коефіцієнт «витоку умів» розраховується як співвідношення між кількістю громадян країни з вищою освітою, які проживають за кордоном, і кількістю громадян з вищою освітою, які проживають на батьківщині. За підрахунками, на основі даних перепису населення, у 2000 р. глобальний коефіцієнт еміграції становив близько 2,4 %. Коефіцієнт еміграції осіб з вищою освітою в усіх регіонах значно перевищує загальний коефіцієнт еміграції. Глобальний коефіцієнт еміграції висококваліфікованих працівників з країн Африки становить 10,6 %, що є високим показником, особливо порівняно з іншими регіонами походження і середнім загальносвітовим коефіцієнтом у 5,4 %. Відносно високий коефіцієнт еміграції висококваліфікованих працівників (8,8 %) характерний також для країн Латинської Америки і Карибського басейну, при цьому коефіцієнт «витоку умів» у країнах Північної Америки не перевищив 1,38 %[1130].

Загалом, кількість мігрантів, які прибувають в Україну вже перевищує кількість українців, які виїжджають на постійне проживання за кордон. За офіційними показниками, сальдо міграції в Україні позитивне. Тобто в останні роки в Україні в'їжджає на 11–14 тисяч мігрантів більше, ніж виїжджає з України. Кількість мігрантів всередині країни зростає за рахунок вихідців із Середньої Азії і Кавказького регіону[1131].

За останні роки розміри глобальної інтелектуальної міграції (кваліфікованих фахівців, зокрема науковців і винахідників), неймовірно зросли і сприймаються нині як серйозна загроза інтелектуальній та економічній безпеці і майбутньому як в Україні так і в багатьох держав.

Особливу роль в інноваційному розвитку економіки відіграють винахідники, оскільки є носіями технологій і ноу-хау, генерують знання, що здійснюють інноваційні перетворення в техніці і промисловості[1132]. На економічну безпеку держави впливають інтелектуальні ресурси країни та інтелектуальна міграція. Тому характеристика інтелектуальних ресурсів, рівень інтелектуального розвитку країни є важливим фактором, що впливає на її інтелектуальну та економічну безпеку. Стан інтелектуальної безпеки держави визначається насамперед її науковим потенціалом і науковими ресурсами, тобто кількістю і рівнем підготовки працездатних носіїв наукового інтелекту — підготовлених і працюючих за своєю спеціальністю вчених і людей з вищою освітою. В даний час загрозу інтелектуальної безпеки України становлять такі реалії:

- триваючий відток інтелектуальних кадрових ресурсів з України в Європу через їх незатребуваність у власній країні, низьку

[1130] Андрощук Г. О., Давимука С. А. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка* 2015, No2. С. 65 –82.- URL: http://ird.gov.ua/pe/re 201502/ re201502_065_AndroshchukGO,DavymukaSA.pdf.

[1131] В Украину приезжает больше мигрантов, чем уезжает. URL: https://korrespondent.net/ukraine/ 4073250-v-ukraynu-pryezzhaet-bolshe-myhrantov-chem-uezzhaet.

[1132] Андрощук Г. О., Давимука С. А. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка* 2015, No2. С. 65 –82.- URL: http://ird.gov.ua/pe/re 201502/ re201502_065_AndroshchukGO,DavymukaSA.pdf.

оплату праці і відсутність умов для ефективної наукової та інноваційної діяльності;
- моральна і матеріальна недооцінка державою праці вчених і фахівців з вищою освітою, заниження їх соціальної значущості в суспільстві;
- не престижність професій, пов'язаних з наукою і роботою на державу, небажання молоді займатися наукою;
- зниження якості дипломних робіт і дисертацій на здобуття наукового ступеня, що захищаються;
- небажання або неможливість вчених і фахівців з вищою освітою працювати за профілем підготовки, а також непрофільне використання інтелектуальних ресурсів;
- фрагментарність і безсистемність у вирішенні кадрових проблем молоді в науці, яка не бачить для себе перспективи в цій сфері;
- старіння наукових кадрів і пов'язана з цим небезпека втрати наукових шкіл і спадкоємності поколінь в науці.

Зазначені загрози є причиною величезного збитку, що зазнає країна (політичного, соціального, економічного та ін.), який не завжди піддається матеріальній оцінці та відновлюється тривалий період часу.

Негативний вплив на інтелектуальну та економічну безпеку держави здійснює також неконтрольований виток з України інноваційних технічних рішень за кордон (патентна міграція). В обхід ст. 37 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[1133], якою передбачається, що *«будь-яка особа має право запатентувати винахід (корисну модель) в іноземних державах за умови попереднього подання заявки на винахід (корисну модель) до НОІВ та ненадходження до цієї особи протягом трьох місяців від дати подання зазначеної заявки повідомлення про віднесення заявленого винаходу (корисної моделі) до державної таємниці»*, значна частина винахідників подають заявки на винаходи безпосередньо в інші країни, без подачі заявки на винахід (корисну модель) в Україні. Виникають так звані «патенти-втікачі».

Проблемним питанням є «патентна міграція» з України, коли значна частина потенційно значимих винаходів, створених українськими винахідниками, заявляються напряму в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньо заявки в патентне відомство України й отримання відповідного дозволу.

Несанкціонований виток винаходів, т.з. «патентна міграція» з України постійно зростає. Рівень (патентів-втікачів) складає 10–12 % щорічного обсягу патентування. Найбільш активні сектори міграції — медичні препарати, ІТ-технології (системи та обладнання), фармакологія. Розширюється географія міграції: Російська Федерація, (51 %), США (11 %), Пів. Корея (9 %), Тайвань (3 %), Німеччина (2 %)[1134]. До

[1133] Про охорону прав на винаходи і корисні моделію. Закону України № 3687-XII 15 грудня 1993 року. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.

[1134] Андрощук Г. О. Трансфер технологій в оборонно – промисловому комплексі України: проблемні питання (І частина). *Науковий журнал «Наука, технології, інновації»*. 2018. No 1(5), No 2(6). С. 62–71. С. 38–47.

групи «патентів-втікачів» як правило входять найбільш конкурентоздатні винаходи, які потім повертаються в Україну як інноваційні продукти іноземних компаній. Нещодавно перший інноваційний парк в Україні — UNIT.City презентував перший звіт з українських інновацій (Ukraine in the Global Innovation Dimension Report 2007–2017). Проект підготовлено Innolytics Group, SingularityU Kyiv Chapter и UNIT.City. У своєму дослідженні[1135] автори базувались на міжнародних патентних базах даних Derwent Innovation і Derwent World Patent Index.

Для України надзвичайно важливо зберегти свій людський, науковий та освітній потенціал. Щоб зменшити еміграцію в Україні необхідна система заходів, які матимуть чітке внутрішнє та зовнішнє спрямування. До них належать подолання макроекономічної нестабільності, створення нових робочих місць, розширення іноземних інвестицій, розвиток сільських територій, підтримка малих і середніх підприємств, поліпшення соціальних умов життя.

Інноваційна діяльність є одним із головних рушіїв економічного зростання, вона сприяє підвищенню рівня продуктивності за рахунок збільшення показників конкурентоспроможності інноваційних підприємств. Одним з ключових аспектів інноваційного процесу в багатьох галузях є захист результатів науково-технічної діяльності за допомогою патентів, зокрема, на міжнародному рівні шляхом зарубіжного патентування винаходів, що є основою конкурентоспроможності на рівних умовах в контексті більш глобальних дій[1136]. Зазначимо, що цей процес досить коштовний. Вартість послуг і розмір мита при зарубіжному патентуванні винаходів залежать від обсягу заявки, кількості пунктів формули винаходу, аргументованості відповідей на запити експертизи, тривалості діловодства і гонорару конкретного зарубіжного патентного повіреного. Вони складають у дол. США: в США — від 10 000, в Канаді — від 3000, в Австралії — від 2500, в країнах ЄС — від 2500 на одну країну, в Японії — від 25 000. Єдиний на 16 країн Євросоюзу європейський патент обходиться приблизно у суму 25 000 євро. можливі ризики відсутності правової охорони інтелектуальної власності за кордоном при експорті продукції і технологій:

1) втрата виключних прав експортерів на свою продукцію на зарубіжних ринках;
2) можливість законного використання / копіювання технології / продуктів третіми особами;
3) падіння доходів експортерів і зменшення їх частки на зарубіжних ринках;
4) порушення експортерами виключних прав третіх осіб;
5) судові позови до експортерів;

[1135] Ukraine in the Global Innovation Dimension Report 2007-2017. URL: https://unitcitizen.com/wp-content/uploads/2018/05/UReport_final-version_1.pdf.

[1136] Розвиток та стимулювання інноваційної діяльності (економіка, право, міжнародний досвід): монографія / за наук. ред. О. Б. Бутнік-Сіверського: кол. авторів: О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, Г. О. Андрощук. Київ: НДІ ІВ НАПрН України. 2014. 364 с.

6) заборона виробництва / продажу продукції експортерів, конфіскація продукції як контрафактної.

Тому питання зарубіжного патентування винаходів фактично стає загальнодержавним завданням в системі інтелектуальної безпеки, оскільки дозволяє:

- забезпечити пріоритет України в досягненнях науки і високотехнологічному виробництві;
- підвищити міжнародну репутацію України в сферах науки і виробництва наукомісткої продукції;
- забезпечити контроль за поширенням військових, спеціальних і подвійних технологій;
- перешкоджати «патентній експансії» з боку зарубіжних учасників ринкових відносин;
- підвищити теперішню і майбутню конкурентну спроможність національних інноваційних компаній на світовому ринку і сприяти створенню національного високотехнологічного ринку;
- забезпечити конкурентну спроможність (особливо в областях, пов'язаних з розробкою, виробництвом і продажем озброєння і військової техніки).

Досвід показує, що Україна в рази випереджала Польщу за кількістю зареєстрованих патентів в 2007–2016 рр. Це співвідношення змінилося в 2017 р., коли Польща зробила вибуховий стрибок з інновацій. Отримання патенту — це тривалий процес, і значна кількість заявок, яке подавалося в Польщі в останні кілька років, оформилася саме в 2017 р. Варто звернути увагу, що цей приріст практично повністю забезпечили іноземці (не резиденти). Зіграли швидше за все кілька факторів. У Польщі в останні 3–5 років на рівні державної політики та інвестицій дуже багато уваги приділяють інноваціям. Вирішальна причина зростання інтересу до Польщі ще підлягає вивченню. Можливо, сильна підтримка держави у відкритті нових виробництв і R&D центрів, податкові пільги, а може бути також причина і в зростанні самого ринку і його купівельної спроможності. Адже основна тема для патентування в Польщі — фармацевтика. В Україні резиденти і нерезиденти поводяться майже незмінно, хоча з 2013 р. активність нерезидентів плавно знижується.

В Україні патентується більше корисних моделей, ніж винаходів. Причому, моделей 73 %, а винаходів — 27 %. У сусідній Польщі на кожну корисну модель доводиться 9 винаходів. Основна причина — фінансова. Патент на корисну модель можна отримати дешевше, простіше і швидше. Водночас, рівень правової охорони у таких патентів нижчий — термін дії складає 10 років замість 20. Це характерна особливість України. На Заході така форма захисту нових розробок значно менш популярна. Саме поняття «корисна модель» і практика їх реєстрації каже, що вони захищають, як правило, менш значущі розробки. Новизна від них вимагається, але не потрібно, щоб рішення було неочевидним для експертів в певній сфері. Тому в більшості випадків експортувати її на розвинені ринки немає сенсу. Більше 90% патентів

на корисні моделі, зареєстрованих українськими винахідниками за кордоном за період 2007–2017 рр., отримано в Росії. В умовах війни Російської Федерації проти України, яка йде з 2014 р. та активна з лютого 2022 р., така динаміка насторожує.

В рекомендаціях Парламентських слухань «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (10 квітня 2019 р.)[1137] констатується, що в економіці України склалися вкрай несприятливі умови для винахідницької діяльності та використання винаходів. Винахідництво і раціоналізаторство втратили характер масового руху, що ускладнює розбудову економіки на інноваційній основі. В останні роки ця ситуація значно погіршилися.

В Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[1138] (ст. 38) лише декларується, що «Держава стимулює створення і використання винаходів (корисних моделей), встановлює винахідникам і особам, які використовують їх, пільгові умови оподаткування та кредитування, надає їм інші пільги відповідно до чинного законодавства України». А що ми маємо? В Україні середній строк розгляду заявок на винаходи до видачі патенту складає близько 2-х років. Показник, нібито не поганий. Проте якщо проаналізувати, то побачимо суттєві викривлення у винахідницькій діяльності. Кількість заявок на корисні моделі у 2,3 рази перевищує заявок на винаходи, а кількість виданих патентів на корисні моделі у 3,2 рази перевищує кількість виданих патентів на винаходи. Проте відомо, що патент на корисну модель видається без проведення експертизи по суті. Протягом року майже 75 % патентів національних власників втрачає чинність через несплату зборів за підтримання чинності патентів на винаходи і корисні моделі! Частка заявок на винаходи від національних заявників — юридичних осіб становить 50,7 %, в той час як іноземних — майже 96 %. Це негативний наслідок дії, прийнятої Постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716 «Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності»[1139], якою після внесення змін у відповідному році починаючи з 2007 р було у 35 разів збільшено розміри зборів за подання заявок і підтримання чинності патентів на винаходи і корисні моделі. Заявки почали оформляти переважно на корисні моделі і на фізичних осіб. Очевидно, що прийнятих нині державою заходів явно недостатньо

[1137] Рекомендації парламентських слухань на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (10 квітня 2019 року). URL: https://kno.rada.gov.ua/news/Robota_Kom/Parl_Kom_slukh/Parl_slukh/8_skl/75312.html.

[1138] Про охорону прав на винаходи і корисні моделію. Закону України № 3687-XII 15 грудня 1993 року. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Tex.

[1139] Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716. із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2005 р. No 754, від 19 вересня 2007 р. No 1148, від 14 вересня 2011 р. No 957, від 13 грудня 2017 року No 998, від 12 червня 2019 р. No 496. URL: https://ukrpatent.org/atachs/poryadok-19072019.pdf.

для належного стимулювання винахідництва у створенні та використанні інновацій. На наш погляд, має бути створено комплекс заходів організаційного, правового, економічного, матеріального та іншого характеру, які можуть скласти основу програми відродження та подальшого розвитку винахідництва.

Державна підтримка зарубіжного патентування це вагомий стимул здійснення наукових досліджень і розробок, підтримки експорту високотехнологічної продукції і забезпечення рівних умов конкуренції для українських компаній на світових ринках. Водночас патентування технологій, підтвердження їх світової новизни і винахідницького рівня зарубіжними патентами забезпечить оцінку розробок, їх постановку на облік за вищою за ринкову вартість. Низький рівень патентування українських винаходів за кордоном пояснюється не відсутністю правової грамотності, а відсутністю у заявників необхідного обсягу фінансових коштів. Тим самим вітчизняні компанії позбавляються можливості захистити виключні права за кордоном, що в кінцевому рахунку породжує нерівну конкуренцію на світових ринках. Зростання числа патентування розробок українських компаній і подальша оцінка їх як нематеріальних активів, підвищить розмір чистих активів і основного капіталу компаній. Ще однією явною перевагою зарубіжного патентування є отримання додаткового доходу патентовласниками за рахунок ліцензійних платежів від користувачів з інших країн, що з свою чергу підштовхне подальші наукові дослідження і розробки, створення нових технологій і матеріалів. На наш погляд, Міністерству економіки України спільно з Міністерством освіти і науки України необхідно терміново запровадити організаційно-економічний механізм державної підтримки зарубіжного патентування винаходів, передбачити законодавчі санкції за порушення порядку зарубіжного патентування. Врешті решт це питання інтелектуальної безпеки держави.

Підсумовуючи дослідження міграції інтелектуального капіталу та патентна міграція з огляду інтелектуальної безпеки, зазначимо:

– міграція інтелектуального капіталу та патентна міграція розглядаються як *інтелектуальна міграція*, яка відноситься до вагомих суттєвих факторів інтелектуальної безпеки в системі національної безпеки та має одночасно негативний вплив на економічну безпеку держави;

– розуміємо інтелектуальну міграцію як відтворення міграції людського інтелектуального потенціалу, якщо визначати потенційні можливості створювати інтелектуальний продукт, та патентну міграцію або міграцію права на майнові права інтелектуальної власності, яка стає вагомим фактором впливу на рівень інтелектуальної безпеки;

– питання міграції вчених слід розглядати через дві вужчі проблеми. *По-перше*, це академічна мобільність як невід'ємна (і позитивна) складова наукової спільноти сьогодні. *По-друге*, це академічна міграція, яка є негативним явищем для науки у країні, з якої виїжджають, у разі, якщо науковці — емігранти не планують повертатись з набутим закордоном досвідом;

– втрати держави від міграції інтелектуального капіталу можуть стати незворотними. Від'їзд кваліфікованих працівників скорочує та виснажує людський капітал країни, внаслідок чого зменшуються можливості її економічного розвитку;

– міграція високоосвічених осіб несе прямі збитки для бюджету країну — фактично, уряд країни за свої кошти готує високоосвічених працівників для іншої країни;

– коефіцієнт еміграції тієї чи іншої країни можна визначити як співвідношення між часткою корінного населення країни, яке проживає за кордоном, і загальною чисельністю населення. Аналогічним чином коефіцієнт еміграції кваліфікованих працівників, або коефіцієнт «витоку умів» розраховується як співвідношення між кількістю громадян країни з вищою освітою, які проживають за кордоном, і кількістю громадян з вищою освітою, які проживають на батьківщині;

– стан інтелектуальної безпеки держави визначається насамперед її науковим потенціалом і науковими ресурсами, тобто кількістю і рівнем підготовки працездатних носіїв наукового інтелекту — підготовлених і працюючих за своєю спеціальністю вчених і людей з вищою освітою;

– негативний вплив на інтелектуальну та економічну безпеку держави здійснює також неконтрольований виток з України інноваційних технічних рішень за кордон (патентна міграція). Рівень (патентів-втікачів) складає 10–12 % щорічного обсягу патентування. Найбільш активні сектори міграції — медичні препарати, IT-технології (системи та обладнання), фармакологія;

– має бути створено комплекс заходів організаційного, правового, економічного, матеріального та іншого характеру, які можуть скласти основу програми відродження та подальшого розвитку винахідництва;

– державна підтримка зарубіжного патентування це вагомий стимул здійснення наукових досліджень і розробок, підтримки експорту високотехнологічної продукції і забезпечення рівних умов конкуренції для українських компаній на світових ринках. Водночас патентування технологій, підтвердження їх світової новизни і винахідницького рівня зарубіжними патентами забезпечить оцінку розробок, їх постановку на облік за вищою за ринкову вартість;

– Міністерству економіки України спільно з Міністерством освіти і науки України необхідно терміново запровадити організаційно-економічний механізм державної підтримки зарубіжного патентування винаходів, передбачити законодавчі санкції за порушення порядку зарубіжного патентування. Врешті решт це питання інтелектуальної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights as Amended by the 2005 Protocol Amending the TRIPS Agreement. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/trips_e.htm.

2. Androschuk G.O. Zakhyst komertsiinoi taiemnytsiv SShA: protydiia ekonomichnomu shpyhunstvu [Protection of commercial secrets in the USA: counteraction to economic espionage]. Nauka ta innovatsii [Science and innovations]. T. 9, no. 1. pp. 80–95. Available at: ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/ Archive % 20SI% 20 Journal/SI_ukr/2013/N1/Androshchuk.pdf.

3. Anna Widowinska Record numbers of Ukrainians studying at Polish universities. *Business Ukraine Magazine.* 08/2018. P.18–20.

4. B. Lindsay Lowell, Allan Findlay and Emma Stewart. Brain Strain: Optimising highly-skilled labour from developing countries. Working paper 3 of the 'asylum and migration' series. URL: https://www.ippr.org/publications/brain-strainoptimising-highly-skilled-labour-from-developing-countriesworking-paper-3-of-the-asylum-and-migration-series.

5. Bimber B. A., Popper S. W. What is a Critical Technology? RAND, DRU46054CTI. Santa Monica, CA. 1994. 29 p

6. Brachmann Steve Reports Shows Significant Increase in Trade Secret Litigation Since Passage of DTSA. URL: http://www.ipwatchdog.com/2018/07/27/reports-increasetradesecret-litigation-dtsa/id=99646.

7. Can you keep a secret? To patent an idea, you must publish it. Many firms prefer secrecy Mar 16th 2013 /SEATTLE / From the print edition Intellectual property. *Economist — World News, Politics, Economics*. URL: www.economist. com/topics/intellectual-property.

8. Chang P.L., Wu C.C., Leu H.J. Investigation of technological trends in flexible display fabrication through patent analysis. Disp. 33 (2), 2012. pp. 68–73.

9. Chinese Industrial Espionage: Technology Acquisition and Military Modernization / William C. Hannas, James Mulvenon and Anna B. Puglisi. Routledge, 2013. 378 p.

10. Communication From the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Improving knowledge transfer between research institutions and industry across Europe: Embracing Open Innovation — Implementing the Lisbon agenda», Brussels, 4.4.2007, COM 2007) 182 final.

11. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade//COM/2021/118 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/? uri=CELEX:52021DC0118.

12. Covid-19 crisis underscores need to address trade in fake pharmaceuticals, say OECD & EUIPO. URL: http://www.oecd.org/health/covid-19-crisis-underscores-need-to-address-trade-in-fake-pharmaceuticals-say-oecd-and-euipo.htm.

13. Cyber defence. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm.

14. Cybersecurity for a stronger and more resilient digital Europehttps. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX: 52017JC0450 &from =EN.

15. Darwin R. Protecting your business from trade secret theft. *Intellectual Property Magazine*. 2011. № 4. P. 48–49.

16. Declaration on the TRIPS agreement and public health. Adopted on 14 November. DOHA, WTO MINISTERIAL. 2001. URL: https://www. wto.org/english/ thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm.

17. Defend Trade Secret Act of 2016. URL: https://www. congress.gov/bill/114th-congress/ senate-bill/1890/text.

18. DIRECTIVE (EU) 2016/1148 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ EN/TXT/?uri=celex: 32016L1148.

19. Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. OJ L 157, 15.6.2016. P. 1–18. URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/ EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L09 43.

20. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri= CELEX:31998L 0044&from=EN

21. Eine Erste Bilanz. Futur: Der deutsche Forschungsdialog. BMBF, Bonn, 2003. 20 p.

22. Enterprise Europe Network (Європейська мережа підприємців). URL: https://export.gov.ua/447-enterprise_europe_network_ievropeiska_merezha_ pidpriiemtsiv.

23. European A. Strategy for Key Enabling Technologies — A Bridge to Growth and Jobs. Brussels : European commission, 2012.

24. European Commission. Commission Recommendation on the management of intellectual property in knowledge transfer activities and code of Practice for universities and other public research organisations (2008). URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/ip_recommendation.pdf (7.3.2016).

25. Finnegan, Marcus (1977). The folly of compulsory licensing. Licensing Executive Society (LES), June, 128–147.

26. Friedrich Geiger and Archibald Preuschat. Hacker Hits Vodafone in Germany. *Wall Street Journal* (Sept. 12, 2013). URL: http://online.wsj.com.

27. Goldstein, Sol (1977). A study of compulsory licensing. Licensing Executive Society (LES), 122–125.

28. Griffiths M. , O'Callaghan T. International Relations: The Key Concepts. L. N. Y. Routledge, 2003. 399 p.

29. Hansson B. Personel Investments and Abnormal Return. Knowledge-based Firms and Human Resource Accounting. January 2018. URL: www.Intangible.htm.

30. Intellectual Property Rights intensive industries: contribution to economic performance and employment in Europe. Report of the European Patent Off ice and the Off ice for Harmonization in the Internal Market, September, 30th, 2013. URL: http://europa.eu/rapid/pressrelease_IP-13-889_en.htm?locale=en.

31. International applications and national security considerations. URL: https://www.wipo.int/pct/en/ texts/nat_sec.html (last accessed: 14.04.2020).

32. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm?selectedLocale=uk.

33. Joint Strategic Plan on Intellectual Property Enforcement 2013. URL: www.uspto.gov/web/off ices/com/strat21/index.htm.

34. Key technologies for Czech National Research Programme / K. Klusacek. Technology Foresight Summit, Budapest, UNIDO, 2007.

35. Kukułka J. Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów. „Sprawy międzynarodowe", 1982, z. 7, s. 29.

36. Lippmann W. Public opinion. N.Y., 1922. 427 p.

37. Louvet J. P. Les principaux resultats de l'etude «Technologies cles 2005» / J. P. Louvet. Paris : Ministere de l'Economie,des Finances et de l'Industrie, 2000.

38. Massey P. A Knowledge Exchange Perspective of Technology Transfer. China : IEEE, 1997. P. 106–115.

39. Matthew Littleton. The TRIPS Agreement and Transfer of Climate-Change-Related Technologies to Developing Countries. United Nations Department of Economic and Social Aff airs. Working Paper. 71. ST/ESA/2008/DWP/71. C. 1–2.

40. Michael E. Salla. Secret Presidential Memorandum issued to Declassify Anti-aging & Free Energy Technologies. URL: https://www.exopolitics.org/tag/secret-patents/ (last accessed: 15.04.2020 .

41. NATO STANDARD AJP-3.20 ALLIED JOINT DOCTRINE FOR CYBERSPACE OPERATIONS. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/ь government/ uploads/system/uploads/attachment_data/file/899678/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf.

42. Patent Cooperation Treaty. Yearly Review 2019. The International Patent System. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_901_2019.pdf (last accessed: 14.04.2020).

43. Pooley J. Trade secrets: the other IP right. *WIPO Magazine.* 2013. № 3. P. 2–4.

44. Promoting Access to Medical Technologies and Innovation Intersections between public health, intellectual property and trade. URL: https://www.wto.org/english/res_ e/booksp_e/pamtiwhowipowtoweb 13 _e.pdf.

45. Reed Beall, Randall Kuhn Trends in Compulsory Licensing of PharmaceuticalsSince the Doha Declaration: A Database Analysis / PLoS Medicine, 2012. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3254665/.

46. Regulation (EC) No 816/2006 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on compulsory licensing of patents relating to the manufacture of pharmaceutical products for export to countries with public health problems. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri= OJ:L:2006:157: FULL &from=EN.

47. Seaton R., Cordey-Hayes M. The development and application of interactive models of industrial technology transfer. *Tehnovation.* 1993. № 1 (13). P. 45–53.

48. Souder W.E. 1987 Managing New Product Innovation, D.C. Heath, New York.

49. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Cyber Defence Pledge Conference (Ecole militaire, Paris). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions _154462.htm.

50. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomic znegopaństwa: [podręcznik is zkolne]. Akademia Obrony Na-rodowej, 2012. 220.

51. The Department of Justice's National Security Division Chief Addresses China's Campaign to Steal U.S. Intellectual Property. URL: https://www.wiggin.com/ publication/the-department-of-justices-national-security-division chief-addresses-chinas-campaign-to-steal-u-s-intellectual-property.

52. The Energy Independence and Security Act of 2007, USA. URL: https://www.congress.gov/110/plaws/publ140/PLAW-110publ140.pdf (дата звернення: 24.01.2020).

53. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation. UNR: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/iu-scoreboard-2010_en.pdf.

54. The pharmaceutical industry and global health: facts and figures. URL: https://www.ifpma.org/wp-content/uploads/2016/01/Facts_and_figures_2013_Russia__ web.pdf.

55. Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products. URL: http://www.oecd.org/gov/trade-in-counterfeit-pharmaceutical-products-a7c7e054-en.htm.

56. Ukraine in the Global Innovation Dimension Report 2007–2017. URL: https://unitcitizen.com/wp-content/uploads/2018/05/UReport_final-version_1.pdf.

57. Yermoshenko, M.M. and Goryachev, K.S. (2010), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpryiemstvo [The financial component of economic security, and state], National Academy of Management, Kyiv, Ukraina.

58. Адамчук О. В., Дмитренко О. М., Салюк С. В. Загальний аналіз різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях. Зовнішня політика та національна безпека. *Теорія та практика державного управління*. 4(63)/2018. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-4/doc/5/5_1.pdf.

59. Акімова Л. М. Теоритичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5, 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z =1210.

60. Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2018, вип. 1(19). URL: http://ep3.nuwm.edu. ua/10703/1/.

61. Акту з кібербезпеки (Cybersecurity Act). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-act.

62. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / за заг. ред К. А. Кононенка. К. : НІСД, 2014. 48 с. (Сер. «Національна безпека», вип. 6).

63. Актуальні проблеми реалізації політики національної безпеки України в оборонній сфері. Вип. 27 / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. 192 с.

64. Алексеев Г., Смирнов И. Противоборство в киберпространстве по взглядам военно-политического руководства ведущих зарубежных государств. *Зарубежное военное обозрение*, № 6, 2017 г., С. 8–14.

65. Алексеєнко Людмила Михайлівна. Концептуальні орієнтири конкурентного співробітництва на фінансові послуги (С.11- 14) / IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Фінансово-кредитна система: проблеми та інновації» (м. Одеса, 11–12 квітня 2019 р. URL: https://core.ac.uk/ download/pdf/199587091.pdf.

66. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К. : НІСД, 2016. 688 с. URL: www.niss.gov.ua.

67. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 22.

68. Андрій Я. Мастило, Степан М. Голубка. Аналіз ринку інтелектуальної власності в Україні. *Актуальні проблеми економіки*, № 8 (218), 2019. С. 43–52. UEL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_ Mastylo%20A.pdf.

69. Андрощук Г.А., Крайнев П.П Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография. К : Ин Юре, 2000. 400 с.

70. Андрощук Г. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. URL: http://www.cacds. org.ua /ru/comments/639.

71. Андрощук Г. О. Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. №1. С. 72–84.

72. Андрощук Г. О. Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина І). *Наука, технології, інновації*. 2018. № 3. С. 39–49. URL: http://ekmair.ukma. edu.ua/ handle/123456789/ 16188.

73. Андрощук Г. О. Захист комерційної таємниці в США: протидія економічному шпигунству. *Наука та інновації*. № 1. 2013. С. 80–95.

74. Андрощук Г. О. Патентний ландшафт — стратегічний інструмент інноваційного розвитку (на прикладі 3D-друку). *Наука та наукознавство*. 2017. № 2. С. 52–68.

75. Андрощук Г. О. Стратегії патентування у фармацевтиці як засіб блокування доступу на ринок. *Проблеми науки*. 2015. № 4–5(172–173). С. 60–66.

76. Андрощук Г. О. Трансфер технологій в оборонно — промисловому комплексі України: проблемні питання (І частина). Науковий журнал *«Наука, технології, інновації»*. 2018. № 1(5), № 2(6). С. 62–71. С. 38–47.

77. Андрощук Г. О., Давимука С. А. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка.* 2015, № 2. С. 65–82. URL: http://ird.gov.ua/pe/re 201502/re201502_065_ Androshchuk GO, DavymukaSA.pdf.

78. Андрощук Г. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 6. С. 49–58.

79. Андрощук Г.А. Коммерциализация результатов интеллектуальної деятельности, созданных за средства госбюджета. зб. Матеріалів науково-

практичного семінару «Актуальні аспекти договірних відносин у сфері інтелектуальної власності». Київ, 2010. С. 55–73.

80. Андрощук Г.А., Пахаренко А.П. Правовая охрана товарных знаков, фирменных наименований и географических указаний в Германии. К.: Таксон, 1997. 112 с.

81. Андрощук Г.О. Державне регулювання відносин у сфері службового винахідництва: монографія. НДІ ІВ НАПрНУ. К., 2013. 236 с.

82. Андрощук Г.О. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. URL: https://cacds.org.ua/hennadi-androshchuk-zakhyst-rezul-tativ-intelektual-noyi-diyal-nosti-v-oboronno-promyslovomu-kompleksi-ukrayiny-stan-ta-problemy.

83. Андрощук Г.О. Інститут комерційної таємниці в системі економічної безпеки: стан, тенденції та механізм забезпечення захисту. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2015. Вип. 10. С. 16–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2015_10_4.

84. Андрощук Г.О. Інститут секретних винаходів як фактор забезпечення національної безпеки. *Наука та наукознавство*. № 4 (110). С. 24–43. URL: https://doi.org/ 10.15407/sofs2020.04.024.

85. Андрощук Г.О., Давимука С.А. Інтелектуальна власність у науково-технічній сфері: методи та принципи вартісної оцінки : монографія. К. : Парламентське видавництво, 2014. 304 с.

86. Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність у наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки. *Наука та наукознавство*. 2014. № 4. С. 90–100.

87. Андрощук Г.О. Інститут комерційної таємниці в системі економічної безпеки: стан, тенденції та механізм забезпечення захисту. *Сучасний економічний розвиток: інноваційний аспект*. С. 16–23. URL: http:// irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64.

88. Андрощук Г.О. Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 51–65.

89. Андрощук Г.О. Комерційна таємниця, як фактор забезпечення національної економічної безпеки: практика Китаю (Частина 1. *Наука, технології, інновації*. 2022, № 2(22). С. 10–21.

90. Андрощук Г.О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції: навчальний посібник. 3-е вид., перероб. і доп. К.: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності і права», 2008. 460 с.

91. Андрощук Г.О., Шкляр С.В. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. Науково-практичне видання. К.: Юстініан, 2012. 472 с.

92. Андрощук Г.О., Давимука С.А., Федулова Л.І. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності : монографія. К. : Парламентське видавництво, 2015. 512 с.

93. Андрощук Г.О., Кваша Т.К., Коваленко О. В. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: транспортна система, ракетно-космічна галузь, авіа- і суднобудування. *Наука, Технології, Інновації*, 2020, № 3. С. 10–24. UEL: http://nti.ukrintei.ua/wp-content/up-

l o a d s / 2 0 2 1 / 1 0 / % D 0 % 9 0 % D 0 % B D % D 0 % B 4 % D 1 % 8 0 % D0%BE%D1%89%D1%83%D0%BA_3-20.pdf.

94. Андрощук Г.О., Кваша Т.К. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки. *Наука, технології, інновації.* 2019. № 4 (12). С. 28–40. DOI: 10.35668/2520-6524-2019-4-04.

95. Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Продовження строку дії патенту на винахід: міжнародний досвід правового регулювання: монографія. НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2017. 128 с.

96. Андрощук Г.О. Работягова Л.І. Інститут примусового ліцензування: економіко-правовий механізм регулювання: брошура. К.: Лазурит-Поліграф, 2021. 64.

97. Андрощук Г.О. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (ІІ частина). *Наука, технології, інновації.* 2018. № 2. С. 38–47.

98. Андрощук Г.О., Кваша Т.К. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки що є вкрай актуальною задачею для забезпечення комплексного перспективного планування розвитку військової техніки. *Наука, технології, інновації.* 2019. № 4. С. 28–40. URL: http://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/ 2021/01/%D0% 90%D0%D%D0%B4%D1%80% D0%BE%D1%89%D1%83%D0%BA _4-19.pdf.

99. Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентне право: міжнародно-правове регулювання: моногр. К.: НДІінтелектуальної власності НАПрНУ, «НВП «Інтерсервіс», 2014. 480 с.

100. Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Патентні системи зарубіжних країн: структурований аналіз законодавства. Нац. акад. правових наук України, НДІ інтелектуальної власності. К.: Інтерсервіс, 2018. 214 с.

101. Андрощук Геннадій. Захист результатів інтелектуальної діяльності в оборонно-промисловому комплексі України: стан та проблеми. UNR: https://defence-ua.com ›.

102. Андрощук Геннадій. Вплив контрафакції на бізнес і економіку. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/vpliv-kontrafakciyi-na-biznes-i-ekonomiku.html.

103. Андрощук Геннадій. Європол відзначає «тривожну тенденцію» в підроблених ліках. URL:https://yur-gazeta.com/golovna/evropol-vidznachae-trivozhnu-tendenciyu-v-pidroblenih-likah.html.

104. Андрощук, Г. О. Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина ІІ). *Наука, технології, інновації.* 2018. № 4. С. 21–26.

105. Антоненко Л. А., Дера К.А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 18–23. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/1070 / http://vlp.com.ua/ files/03_34.pdf .

106. Ареф'єва О.В., Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 1 (91). С. 98–103.

107. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємства. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 326 с.

108. Артамонова Н.О. Інформаційне забезпечення трансферу медичних технологій як сучасний комунікаційний механізм інноваційної діяльності. URL:http://archive.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/bdil/2009-3/6.pdf.

109. Артамонова Н.О., Жданова Н.М. Спосіб — основний об'єкт патентного права в медичній галузі. *Інтелектуальна власність.* 2004. № 5. 16–20 с.

110. Бааджи Н.П. Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. С. 18–22. URL: http://dspace.uzhnu.edu.ua › jspui › bitstream › lib

111. Бааджи Н.П. Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. С. 18–22. URL: http://dspace.uzhnu.edu.ua › jspui › bitstream › lib.

112. Бабець І. Г. Забезпечення енергетичної безпеки України в умовах геополітичних трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 132. 2017. С. 125–137.

113. Бабець І.Г. Інтелектуальна власність у системі економічної безпеки держави / НТІ 1/25. С. 25–30. URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NTI_2015_1_7.pdf.

114. Бабець І.Г. Інтелектуальна складова науково-технологічної безпеки регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 181–187.

115. Бадрак В. В. Експорт XXI: ставки на технології. *Дзеркало тижня*. № 2. 2003.

116. Бадрак В. Експорт зброї. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/eksport-zbroyi-_.html.

117. Базілінська О. Я. Макроекономіка: навч. пос. 2-ге видання, випр. К.: Центр учбової літератури, 2009. 442 с. URL: http://education.bukuniver.edu.ua/ pluginfile.php/1520/mod_page/content/47/310_Bazilinska_O_1_.JA.Makro ekonomika.2-ge_vidannja.-K.CUL_2009.-442s.pdf.

118. Бакалінська О. О. Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 374 с.

119. Бакалінська О.О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2013, 3. С. 53.

120. Бакалінська О.О. Конкурентне право : навч. посіб.; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К. : КНТЕУ, 2010. 387 с.

121. Бакалінська Ольга, Бакалинський Олександр. Правове забезпечення кибербезпеки в Укроаїні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 100–108.

122. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.

123. Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / за заг. ред. В. М. Бегми. К. : НІСД, 2013. 112 с. URL: http://www.niss.gov.ua.

124. Бегма В.М., Шемаєв В.М., Онофрійчук А.П. Розвиток експорту військових технологій як пріоритет міжнародного воєнно-економічного співробітництва України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1 (38). С. 5–15. URL: http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-b7cef.pdf.

125. Безпека життєдіяльності та охорони праці: підручник / за заг. ред. В. В. Сокуренка; Харків. нац. ун-т внутр.справ. Харків : ХНУВС, 2021. 308 с.

126. Бегма В. М., Мокляк С. П., Толочний Ю. В. Офсетна практика в системі ВТС України як чинник забезпечення економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. № 4(17), 2010. С. 100–103.

127. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. 2013. 270 с.

128. Белай О.С., Мухаметзянова Д.Д. Стратегии коммерциализации инноваций и проблемы выведения инновационных продуктов на рынок // Российское предпринимательство. 2015. Том 16. № 19. С. 3209–3216. DOI: 10.18334/rp.16.19.1974.

129. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия. URL: http://www.safetyfactor.ru.

130. Берлач А.І., Філіпенко Т.В. Основи економічної безпеки України: навч. посіб. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2007. 234 с.

131. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 р. змінений 2 жовтня 1979 р. Приєднання від 31.05.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.

132. Білоус О.Ю. Державне регулювання у сфері трансферу знань та технологій як чинник інноваційного розвитку економіки України. *Вісник соціально-економічних досліджень,* випуск 2 (57), 2015. С. 100–107. URL: http://vsed.oneu. edu.ua/collections/2015/57/pdf/100-107.pdf.

133. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К.: Ника-центр, Эльг, 2004. 784 с.

134. Бобров Є.А. Концептуальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека». *Стратегічні пріоритети*, № 2 (23), 2012 р. С.70–75. URL: https://www.researchgate.net/profile/Yevgeniy-Bobrov/publication/316889659_Sonceptual_ approaches_to_the_definition_of_energy_security_concept_Konceptualni_pidhodi_do_viznacenna_ponatta_energeticna_bezpeka/links/5916cf67aca27200fe508196/.

135. Бобылов Ю.А. Научно-техническая разведка РФ: быть ближе к атомной промышленности. URL: http://z-filez.info/ story/nauchno-tekhnicheskaya-razvedka-rf-byt-blizhe-k-atomnoi-promyshlennosti.

136. Боденхаузен Г. Парижская конвенция поохранепромышленной собственности: Комментарий / под ред. проф. Богуславского М. М.: Изд. «Прогресс»,1977. 302с.

137. Боднарчук Р. В. Пріоритети інвестиційно-інноваційної політики в оборонно-промисловому комплексі України. *Стратегічні пріоритети*, № 3 (20), 2011 р. С. 102–110.

138. Борохвостов І.В., Сальнікова О.Ф. Вибір шляхів забезпечення Збройних Сил озброєнням та військовою технікою з урахуванням можливостей оборонно-промислового комплексу України. *Стратегічні пріоритети*, 2015. № 1(34). С. 19–25.

139. Братусь Г. А. Парадигмальний підхід до управління інтелектуальною власністю в системі науково-технічного розвитку. *Електоронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 20.04.2018 р. URL: http:// www.economy.nayka.com.ua/ pdf/4_2018/72.pdf.

140. Бугера М. Г. Метод морфологічного аналізу патентної інформації для побудови статистичної моделі прогнозу розвитку захисних пристроїв динамічного типу. *Збірник наукових праць Харківського національного університету повітряних сил*. 2016. № 4. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2016_4_16.

141. Буравльов Є., Стогній В. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 32–40.

142. Бутенко Д.С., Ткачук І.І. Розвиток трансферу технологій – запорука активізації інноваційних про-цесів в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 261–263.

143. Бутнік-Сіверський О.Б. Розвиток інтелектуального капіталу та його складників у аспекті процесів інтелектуалізації, капіталізації та трансформації (теоретико-методологічний екскурс) зб.: «Всеукраїнський семінар з проблем економіки інтелектуальної власності»: збірник наукових праць ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 24 травня 2019 р.) НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К.: ФОП Кравчнко Я.О., 2019. 146 с.

144. Бутнік-Сіверський О.Б. Розвиток інтелектуально-інноваційного середовища — джерело прориву трансферу технологій у сфері інтелектуальної власності / Охорона та захист інтелектуальної власності в інноваційній діяльності в умовах євроінтеграційних процесів. Секція № 2 (міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності»): збірник матеріалів (м. Київ, 21 березня 2019 р.); НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : ФО-П Кравченко Я. О., 2019. 166 с.

145. Бутнік-Сіверський О. Б., Доржко Г.К. Методологія трансферу технологій в сфері інтелектуальної власності: економіко-правова природа походження та визначення окремих термінів. *Теорія і практика інтелектуальної власності* 2021. № 2. С. 75–89.

146. Бутнік-Сіверський О.Б. Економіка інтелектуальної власності. К.: Ін-т інтел. власн. і права. 2004. 296 с..

147. Бутнік-Сіверський О.Б. Інноваційна властивість трансферу технологій: комерціалізація майнових прав інтелектуальної власності та розвиток її організаційних форм / Питання інтелектуальної власності у сфері трансферу технологій: збірн. наук. прац. IV Всеукр. наук.-практ. конф.-семін. з пробл. екон. інтел. власн., 21 травн. 2021р., Київ : Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2021. 279 с.

148. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.

149. Бутнік-Сіверський О.Б. Принципи формування національної безпеки України з позиції прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 3. С. 70–83.

150. Бутнік-Сіверський О.Б., Андрощук Г.О. Методологічні засади патентного ландшафту в системі інтелектуальної національної безпеки. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2021. № 4. С. 71–86. URL: http://uran.inprojournal.org /article/download/243178/241004.

151. Бутченко Максим. Кибервойна с Россией: как организованы хакерские атаки и как защищаются украинские спецслужбы. URL: https://itc.ua/articles/gotovnost-k-kibervojne-rossijskie-hakery-uzhe-vosemlet-atakuyut-ukrainu-kak-organizovany-ataki-i-naskolko-uspeshno-spravlyayutsya-nashi-speczsluzhby/.

152. В Украину приезжает больше мигрантов, чем уезжает. URL: https://korrespondent.net/ukraine/ 4073250-v-ukraynu-pryezzhaet-bolshe-myhrantov-chem-uezzhaet.

153. В Україні досі не розв'язано проблему роялті для розробників ОВТ. URL: http://opk.com.ua.

154. В Україні розробили нову зенітну ракету. URL: https://gazeta.ua/articles/donbas/_v-ukrayini-rozrobili-novu-zenitnu-raketu/837735.

155. Тодосійчук В.Л.. Регіональна економіка: підручник. Вінниця, ВДАУ, 2008. 434 с.

156. Варналій З. С. Економічна безпека: навч. посіб. К.: Знання, 2009. 647 с.

157. Веселова Л.Ю. Адміністративно-правові основи кібербезпеки в умовах гібридної війни. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2021. С. 261.

158. Віверченко В.В., Кальний С.В. Захист права інтелектуальної власності як основа економічної безпеки підприємства. UNR: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...

159. Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір : зб. мат-лів «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Литвиненка. К. : НІСД, 2011. 80 с.

160.Вовк В., Серпухов М. Комерціалізація інноваційної продукції у міжнародному бізнесі. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2011. № 33. С. 78–81.

161. Воєнна доктрина України (в редакції 2004 р.): указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004. *Офіційний вісник України.* 2004. № 30.

162. Воєнно-технічна політика / Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27389.

163. Воліков В. В. Удосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах. *Економіка розвитку (Economics of Development).* 2014. № 4 (72). С. 35–42. UEL: http://www.ed.hneu.edu.ua/ER/knt/eu 144_72 /e 144vol.pdf.

164. Волощук Л.О., Некіпелова Ю.А. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства. Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті : матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, ОНПУ, 10–12 грудня, 2014. Одеса : ОНПУ, 2014. С. 43–48.

165. Вонсович О. С. Національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24(2). С. 18–24. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Nvdau_ 2017_24%282%29__5.

166. Вонсович Олександр. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 177–185. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf.

167. Ворожевич А.С. Круглый стол «Интеллектуальная собственность на фармацевтическом рынке». *Журнал Суда по интеллектуальным правам*,2017. № 15. С. 14–20.

168. Вороніна І.С. Фармацевтична безпека як складова економічної безпеки держави в умовах інноваційної моделі соціально-економічного розвитку. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 2. С. 24–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_5.

169. Всеохоплююча оборона України: стан, проблеми та заходи щодо зміцнення кібероборони держави і створення кібервійськ. URL https://OPK.COM.UA/%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%BF%D0% BB%D1%8E%D1%8E%D1%87%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0% B8-%D1%81%D1 %82%D0%B0%D0%BD-%D0%BF% D1%80/.

170. Гега Т.П. Проблеми протидії «тіньовій» економіці в Україні». *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика*. 2004 р.

171. Гетьман О.О., Шаповал В. М. Економічна діагностика : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2007. 307 с.

172. Гічова, Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (металургія)». Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

173. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: автореф. дис. ...канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Донецька держ. Академія управління. Донецьк, 2004. 20 с.

174. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. 2011. Вип. 143, Т. 155. С. 42–46.

175. Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ при Президентові України, 2016. 784 с.

176. Глобальні технологічні тренди у розрізі окремих цілей сталого розвитку : монографія / Т. Писаренко та ін. К. : УкрІНТЕІ, 2019. 312 с.

177. Гоббс Т. Левиафан. М.: Мысль, 2001. 478 с.

178. Горбаль Н. І., Романишин С. Б., Когут У. І. Імплементація в Україні антимонопольного законодавства Європейського Союзу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 182–190.

179. Горбулін В. П., Свергунов О. О. Концептуальні підходи до вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. №1 (26). С. 110–119.

180. Гороховська О. В., Семенюк І. С. Захист комерційної таємниці в міжнародному праві та законодавстві зарубіжних країн. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2016. № 1. С. 86–91.

181. Господарського кодексу України. Закон України № 436-IV від 16 січня 2003 року. Редакція від 27.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/ show/436-15#Text.

182. Григорий Громов. «Сфера» технологии. URL: http://www.wdigest.ru /nir_ sphere.htm.

183. Грунин О. А., ГрунинС. О. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2002. 160 с.

184. Гуляєва Н.М., Вавдійчик І.М. Інвестиційно-інноваційна безпека як чинник економічного зростання. С. 211–215. URL: http://economyandsociety.in.ua /journals/17_ukr/31.pdf.

185. Давимука С. Інтелектуальна власність в інноваційному розвитку економіки України: стан та прогнозні оцінки. *Інтелектуальна власність*. 2010. № 12. С. 31–38.

186. Данільян О.Г., Дьобань О.П.. Панов М.І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації: навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.

187. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції. Львів : Центр Європи, 2006. 160 с.

188. Декларація про державний суверенітет України Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року № 55. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text.

189. Демин В.А. Экономический и промышленный шпионаж: расширение масштабов и рост агрессивности. URL: http://www.cprspb.ru/bibl/economi/2.html.

190. Денисюк В.А. Стан та перспективи розвитку передачі (трансферу технологій) в Україні. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів, 2000. № 16. С. 370–377.

191. Денчев К. Мировая энергетическая безопасность: история и перспективы. *Новая и новейшая история*. 2010. № 2. С. 34–77.

192. Державна інноваційна політика. URL: https://library.if.ua/book/4/483. html.

193. Державнаслужба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

194. Державний стандарт України. Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення. ДСТУ 3575-97. Видання офіційне. Київ. - URL: https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02.

195. Деякі питання розвитку критичних технологій у сфері виробництва озброєння та військової техніки. Розпорядження Кабінету Міністріа України. № 600-р від 30 серпня 2017 р. Редакція від 23.02.2022. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/600-2017-%D1%80#Text.

196. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/ 984_013-16#Text.

197. Дихановський В., Заклевський Д., Юрченко О. Критичні технології: сутність поняття та підходи до формування їх переліків. *Наука і оборона*. 2013. № 4. С. 42–45. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/ cgi-

irbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_ FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nauio_2013_4_9.pdf.

198. Діденко, Є.О. Управління економічною безпекою підприємства (на прикладі підприємств швейної галузі): автореф. дис… канд. екон. наук: 08.00.04. К.: КНУТД, 2012. 20 с.

199. Діордіца І.В. Класифікація кіберзагроз в нормативно-правових актах України. URL: https://goal-int.org/klasifikatsiya-kiberzagroz-ta-yih-legitimatsiya-u-normativno -pravovih-aktah-ukrayini/.

200. Діордіца І.В. Основні поняття та ідеї кібернетики як засади виділення кібернетичної функції держави. GOAL 2018. URL: https://goal-int.org/osnovni-ponyattya-ta-ideyi-kibernetiki-yak-zasadi-vidilennya-kibernetichnoyi-funktsiyi-derzhavi.

201. Діордіца Ігор. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017 №4. С. 99–107. UEL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/22.pdf.

202. Довженко В.А. Безпека інтелектуальної власності в контексті євроінтеграційного вектора розвитку економіки України. ЖНАЕУ. UNR: vdovzhenko@ukr.net.

203. Довідкова інформація з питань діяльності CERT-UA за фактами впливу на стан кібербезпеки у 2022 році (станом на 17.02.2022). URL: https://cert.gov.ua/article/37121

204. Договір no про розподіл майнових прав на службовий твір. URL: http://www.ntu.edu.ua/wp-content/uploads/pdf/viddil-transferu/dogovir-sl-tvir.pdf.

205. Доступ к новым лекарственным средствам в Европе: Технический доклад о политических инициативах и возможностях для сотрудничества и исследований. URL:http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/292844/Access-new-medicines- R-PIO-collaboration-research-ru.pdf.

206. Дубровин И.Р., Дубровин Е.Р. Интеллектуальная безопасность. МОСТ. № 57, январь 2004 г. – UNR: http://www.proatom.ru/modules.php?file = article&name =News&sid=220.

207. Дячек, С. М., Панасюк, О. О. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2013. № (2(64). С. 227–234.

208. Евстафьев В.Ф., Иванушкин С.В., Наумов А.В. Секретные изобретения — под защиту закона. URL: http://nvo.ng.ru/concepts/2001-10-19/4_inventions.html (дата доступа: 08.04.2020).

209. Екологічна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/14990528/ politologiya/sistema_ekologichnoyi_bezpeki.

210. Економіка інтелектуальної власності: науково-методичні матеріали для підготовки докторантів, аспірантів і магістрів за напрямом «Інтелектуальна власність» / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2015. 120 с

211. Економіка підприємства: Підручник / за заг. ред. д-ра С.Ф. Покропивного. екон. наук. К.: КНЕУ, 2003. 608 с.

212. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.

213. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін. К.: Правова єдність, 2009. 544 с.

214. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. К. : НІСД, 1997. 144 с.

215. Економічна енциклопедія: У трьох томах / ред.кол. С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Т. 1. Київ, Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.

216. Електроенергетика України — від виживання до розвитку. URL: https://ukrns.org/ua/ publikatsiji/item /1097-elektroenerhetyka-ukrainy-vid-vyzhyvannia-do-rozvytku.

217. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє / автор ідеї Світлана Григорівна Плачкова; Вступ. сл. І. В. Плачков. К. : [б.в.], 2013. На укр. яз. URL: http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/inde/IdNotice:280618/Source:default.

218. Енергетична безпек. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0% 95%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.

219. Енергетична безпека України — дипломатичні «газові війни». URL: http://eircenter.com/news/energetichna-bezpeka-ukrayini-diplomatichni-gazovi-vijni.

220. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт.доп. / за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

221. Еремин С.Г. К вопросу об особенностях патентования совместно с государственным заказчиком. *Право и экономика.* 2014. № 12 (322). С. 47–52.

222. Євдокимова Н. М., Кірієнко А. В. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 110 с.

223.Європейське цифрове десятиліття https://eufordigital.eu/uk/europes-digital-decade-setting-the-course-towards-a-digitally-empowered-europe-by-2030/.

224.Єлістратова Ю.О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро- та макрорівнях. *Інноваційна економіка.* 2010. № 5. С. 81–86.

225. Єрмоленко В. Голландський референдум про Україну: 5 сценаріїв. URL: http://www.hromadske.tv/world/gollandskii- referendum-pro-ukrayinu-5-stsenariyiv.

226. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека. *Віче*. 1998. № 11. С. 61–73.

227. Єфетова К. Ф., Завгородня М.Ю. Вплив потенціалу оборонно-промислового комплексу на розвиток високотехнологічного виробництва національної економіки. *Стратегічна панорама.* 2010. 1(38). С. 116–127.

228. Єфремов Д. П. Міграція інтелектуального капіталу та превентивна політика держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток* 2015. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=905.

229. Єфремова К. В. Технологічна безпека віртуальної інфраструктури. НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. С. 18–22. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/ 2015/05/26.05.15/Conf_26.05.15_4.pdf.

230. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

231. Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 272 с.

232. Загрішева Н. Вищий навчальний заклад як суб'єкт трансферу технологій. *Підприємство. Господарство і право*. 2017. №10. С. 62-66. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/ archive/ 2017/10/13.pdf.

233. Загурська-Антонюк В. Ф. Національна безпека та система державного управління. Електронне «Державне управління: удосконалення та розвитолк». (Стаття 13.05.2020 р.). URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/59.pdf.

234. Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Можливі порушення прав інтелектуальної власності при розробленні озброєння та військової техніки. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 4. С. 38–48.

235. Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Порушення прав інтелектуальної власності при військово-технічному співробітництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 5. С. 32–43.

236. Зайківський О.Б., Оністрат О.А. Роль інтелектуальної власності у забезпеченні обороноздатності держави. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 5. С. 42–68. URL: https://censor.net.ua/video_news/ 3085765 /ekonomichnee_ moschnee_i_deshevle_analogov_.

237. Запорожець Т.В. Безпека особистості в умовах глобалізації:проблеми та шляхи вирішення. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Zaporochec.pdf.

238. Захаров О.І., Пригунов П.Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник. К., 2008. 257 с.

239. Захист від недобросовісної конкуренції у сфері інтелектуальної власності. URL: https://ips.ligazakon.net/document/EA013944/.

240. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1378882678IPR%20 Manua l%20UKR.pdf.

241. Звіт Антимонопольного комітету за 2019 рік. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf0820034 5915.pdf.

242. Звіт про систему виявлення вразливостей та реагування на кіберінцеденти та кібератаки. URL: https://scpc.gov.ua/api/docs/19b0a96e-8c31-44bf-863e-cd3e0b651f20/ 19b0a96e-8c31-44bf-863e-cd3e0b651f20.pdf.

243. Зибарева О. В., Гольцова І. Л. Ключові аспекти та сучасні тренди розвитку цифрових технологій в діяльності підприємств України. *Електронне наукове фахове видання Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/pdf/12_2020/15.pdf.

244. Зінич Л.В. Примусове ліцензування винаходів медичного призначення в умовах пандемії. Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника / INTERNATIONAL JOURNAL «LAW & SOCIETY». С. 13–21.

245. Зінчук Т. О. Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення у розвитку вітчизняної економіки. Зб. наук. пр. Таврійського держ. агротехнол. ун-ту. Сер. Екон. науки. 2012. № 2 (18), т. 4. С. 199–208. URL:

http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/4262.edu.ua/bitstream/123456789/4262/3/Znptdau_2012_2_199_208.pdf.

246. Ибрагимова Г. Стратегия КНР в киберпространстве: вопросы управления интернетом и обеспечение информационной безопасности. *Индекс безопасности*. 2013. № 1(104). С. 169–184.

247. Ильяшенко, С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценки. *Актуальные проблемы экономики*. 2003. № 3. С. 12-19.

248. Ізбаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *LEX PORTUS*. № 2 (10)'2018. С. 79–94. UEL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/ handle/11300/9802/izbash_o_o_mizhnarodni_aspekty_zakhystu_intelektualnykh_prav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

249. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / за ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2014. 152 с. (Сер. «Економіка», вип. 15).

250. Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенка, В. А. Омельяненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с. UEL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/instytutsionalna-model-innovatsijnoi-ekonomiky.pdf.

251. Інструкція зі статистики заробітної плати: затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text.

252. Інтелектуальна складова економічної безпеки у стратегії промислового підприємства / за заг. ред. В.О. Тімофеєва, І.В. Чумаченко Харків : ХНУРЕ, 2015. 245 с.

253. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 432 с.

254. Камышникова, Э.В. Качественная оценка экономической безопасности предприятия на основе использования функции желательности. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. 2009. Вип. 251, т. ІІІ. С. 571–577.

255. Капіца Ю.М. Захист прав на комерційну таємницю та ноу-хау в Україні у світлі імплементації директиви (ЄС) 2016/943 та практики застосування. *Інформація і право*. 2021. № 4. URL : http://il.ippi.org.ua/article/view/248788.

256. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172–181.

257. Карцхия А.А. Кибербезопасность и интелектуальная собственность. *Вопросы кибербезопасности*. 2014. №1(2). С 61–66.

258. Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства. Класичний приватний університет. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 6(11). С. 188–194. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/35.pdf.

259. Качинський А. Б., Ю. В. Єгоров Ю. В. Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації. *Національна безпека: український вимір*. 2009. No4 (23). С. 71–79.

260. КБ «Південне» розробляє нову зенітну керовану ракету. URL: https://uprom.info/news/vpk/buv-opublikovaniy-patent-na-tank-t-rex/.

261. Кваша Т. К. Прогноз напрямів технологічного розвитку у сфері озброєння та військової техніки. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції Інформація, аналіз, прогноз — стратегічні важелі ефективного державного управління, м. Київ, 18 жовтня 2018 р. МОН України; УкрІНТЕІ. Київ : УкрІНТЕІ, 2018. 306 с. С. 113–126.

262. Кваша Т.К, Паладченко О.Ф., Молчанова І.В. Трансфер технологій як реалізація науков-технічного та інтелектуального потенціалу України. *Наука, технології, інновації.* 2018. № 1. С. 72–79.

263. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2010-2020 роки. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

264. Класифікація організаційних форм трансферу технологій. URL: https://infopedia. su/15xccf8.html.

265. Клімова Г. П. Економічна безпека: сутність та основні напрями забезпечення. *Право та інновації.* 2017. №о 3 (19). С. 23–29. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Klimova19.pdf.

266. Книга 5. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі. Розділ 1. Енергетична безпека. URL: http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-1.

267. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия. *Экономика Украины.* 1998. № 10. С. 48–51.

268. Коваленко Ю. М. Алокація і консолідація фінансових ресурсів в економіці. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8734/ 1/ kovalenko_yu_m.pdf.

269. Коваль В.В. До питання застосування методів науково-технічного прогнозу розвитку озброєння і військової техніки на основі аналізу патентної та науково-технічної інформації. В. В. Коваль, О. А. Коршець, С. О. Котляр, О. В. Кузнецова. *Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил.* 2011. Вип. 2 (28). С. 34–36.

270. Когда кибератака становится военным преступлением? URL: https://www. swissinfo.ch/rus/politicsBC-/47560716?utm_campaign=swi-rss& utm_ source= unet&utm_medium=rss&utm_content=o.

271. Кодекс законів про працю України. Редакція від 17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

272. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24). Редакція від 16.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/80731-10#Tex.

273. Козаченко Г.В., Понамарьов В.П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. К.: Лібра, 2003. 280 с.

274. Козаченко Т. П. Загрози екологічної безпеки в системі національної безпеки України. Наукові праці. Державне управління. Випуск 269. Т. 281. С. 92–98.

275. Кондратьєв Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

276. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.) Редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

277. Концептуальні засади впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту України / О.Потій, А.Семенченко, Д.Дубов, О.Бакалинський, Д.Мялковський. Захист інформації, том 23, № 1, січень-березень 2021, стр. 47–60. UEL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/view/15434.

278. Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 2. С. 45–49.

279. Коренюк Н.І., Горошкова Л.А., Волков В.П. Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектору національної економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 6(2). С. 12–17.

280. Користін, О.Є. Економічна безпека: навч. посібник / Користін О.Є., Барановський О.І, Герасименко Л.В. та ін.; за ред. О.М. Джужі. К.: Алерта; КНТ: Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

281. Корнілова І.М., Руденко Є. О. Методичне забезпечення обґрунтування трансферу технологій. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. № 2. С. 85–94. URL: https://www. readcube.com/articles/10.32983%2F2222-4459-2019-2-85-94.

282. Коротковская Е.С. Эффективное использование интеллектуальной собственности в современных российских социально-экономических условиях. Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2018. Вып. 2. С. 162–168.

283. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия). *МЭ И МО*. 1992. № 10. С. 67–75.

284. Костюк Ж.С. Функциональные составляющие экономической безопасности предприятий железнодорожного транспорта. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 42. С. 308–311.

285. Коюда О. П. Проблеми створення наукових парків в Україні : монографія. Х. : Компанія СМІТ, 2013. 312 с.

286. Країна, здатна створити Кольчугу, може впевнено дивитися в майбутнє. URL: https://dt.ua/SCIENCE/krayina,_zdatna_stvoriti_kolchugu.html.

287. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2013. 456 с.

288. Кримінальний Кодекс України. Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року. Редакція від 19.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

289. Критичні технології. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/kritichni-tehnologiyi.

290. Кронда О.Ю. Правова природа недобросовісної конкуренції в інтелектуальній власностію. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 54. 2019. С. 76–78.

291. Крутов В. В., Пилипчук В. Г. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва : наук. доп. К. : НІСД, 2011. 85 с.

292. Кужель О. Корупція і розвиток малого бізнесу. Економіка і прогнозування. Київ. 2002.

293. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки:автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004. 18 с.

294. Куцына Е.А. НИОКР и инновации в военном секторе экономики Великобритании. М: ИМЭМО РАН, 2014. 42 с.

295. Кучуков Р. Проблемы конкурентоспособного развития. Экономист, 2007. № 8. С. 24–33.

296. Лебедева, Л. В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування. Електронний журнал «Ефективна економіка», № 1. 2014. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=2664.

297. Левковець О. Інноваційна безпека України: проблеми забезпечення в глобалізованому світі. *Економічні науки*. 2012. № 15. С. 81–87.

298. Ліпкан В.А. Національна бехпека України: навчальний посібник. Київ; КНТ, 2009 , 576 с. UNR: http://politics.ellib.org.ua/pages-8231.html.

299. Ліпкан В.А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. Право і Безпека. 2003. Т. 2. № 4. С. 57–60.

300. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.

301. Ліпкан Володимир, Діордіца Ігор. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2027. № 5. С. 174–180.

302. Лозова Г.М., Шорубалко Б.В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2018. Вип. 20. Частина 2. С. 102–106.

303. Лойко В. В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: http://www.economy. nayka. com.ua /?op= 1&z=4040.

304. Лопнова Ш. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/28142-M%D1%96s%D1%81e_kadrovo%D1%97_bezpeki_v_ek/1.html.

305. Лукін С.Ю., Козаченко Р.П. Україна на сучасному ринку наукоемної продукції. *Економічний простір*. 2008. № 11. С. 29–35.

306. Луцків Олена. Інтелектуальна складова інноваційної моделі економічного зростання. *Сиціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 97–103. UNR: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27470/12-Lutskiv.pdf? sequence =1.

307. Любімов, В. І. Поняття та критерії інвестиційної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 5. URL: http://www.dy.nayka. com.ua/?op=1&z=136.

308. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприемства: монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

309. Ляшенко О. М. Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища: монографія. Тернопіль.: Економічна думка, 2007. 366 с.

310. Ляшенко О.М. Комерціалізація та траесферт технології: категорії та методи інноваційної діяльності. Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. С. 8–13. URL: http://masters.donntu.org/2013 /iem/ suhanov/ library/ar2.pdf.

311. Ляшенко О.М. Методи та моделі комерціалізації трансферу технологій. Автореферат на дисертації на здобуття наук. ступ. докт. ек. наук…ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2009. С. 36. URL: http:// dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3051/1/secur_ lyashenko _doc_aref. pdf.

312. Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека» : денотативний підхід. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. № 8. С. 302–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_8_46.

313. Мазуренко С.В. Механізм, мета і завдання примусового ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародний досвід. Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. С. 515–518. URL: http://dspace.onua.edu.ua › bitstream › handle.

314. Малиновська О. А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL: http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2/.

315. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К. : НІСД, 2018. 472 с.

316. Маліцький Б.А. Наука, технології, інновації та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти. К.: КжД «софія», 2014. 56 с.

317. Маркіна І.А., Московченко М.О. Теоретико-прикладні засади механізму забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві. *Управління розвитком*. 2010. № 18(94). С. 24–26.

318. Марченко О.С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань. 2012. С. 278–279 cdspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/.../ Marchenko.pdf (2014). URL: http://nauka. juracademy.kharkov.ua/download/ekonom/ ekonom _8.pdf.

319. Марченко О. С.Інтелектуальна безпека як складова економічної безпеки суб'єктів господарювання. UNR: dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/.../ Marchenko.pdf (2014).

320. Массей М. На пути к всеобъемлющей модели международной миграции. Мир в зеркале международной миграции / гл. ред. В.А. Ионцев. М., 2002.

321. Мелих Оксана. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013 рік. Випуск 12. Частина 2. С. 266–272. URL: http://dspace.wunu.e du.ua/bitstream/316497/11687/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202013_1.pdf.

322. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г, Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов. Донецк.: ДонНУ, 2002. 178с.

323. Міжнародна інвестиційна діяльність: підручник / за ред. Д.Г.Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2003. 387с.

324. Мінін Д.С. Підходи до визначення поняття «кібербезпека».-UEL:http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykhvidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/185-heopolitychna-dumka-taheostratehichni-protsesy-vkhkhi-st/971-pidkhody-do-vyznachennya-ponyattyakiberbez-peka.

325. Міністерство економіки України. Уряд схвалив проєкт Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. UEL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7a698e05-a121-4375-850e-79a9abb9f215&title=UriadSkhvalivProktStrategiiEkonomichnoiBezpekiUkrainiNaPeriodDo2025-Roku&isSpecial =true.

326. Мовчан А. В. Правове регулювання захисту економічної конкуренції в умовах європейської інтеграції. Право. ua. 2016. No 1. с. 127–131.

327. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.; за ред. Гейця В.М.: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с. Укр. мова.

328. Мокій А. І. Загрози інтелектуальній безпеці держави в умовах посилення еміграційних процесів/ А. І. Мокій, О. І. Дацко, А. М. Шехлович. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*, 2013, Вип. 3(101). С. 283–301.

329. Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки. 2016. С. 29–32.

330. Мосов С., Жарінова А. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ. Інтелектуальна власність. 2008. № 6. С. 4–9. UNR: www.uipv.org/atachs/mosov_zharinova.doc.

331. Мосов С.П. Інтелектуальна безпека як складова національної безпеки України: реалії сьогодення. Державна політика забезпечення національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання : матеріали круглого столу, м. Київ, 19 лютого 2013 р.; за ред. Г.П. Ситника, Л.М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2013. С. 29–33.

332. Мосов С.П. Патентна експансія як інструмент завоювання товарного ринку України: мовою статистики. URL: http://www.uipv.org/i_upload/file/14042014_ Mosov.pdf.

333. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : Вид-во КВІЦ, 1998. 462 с.

334. Мурзина О.П. Ограничения исключительных прав патентообладателя по закону : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.03 – «Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право»; науч. рук. В.Я. Мотылева. М., 2006. 25 с.

335. Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия. Менеджмент в России и за рубежом. № 3. 2005. С. 29–38.

336. Нагорна І.І. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства. URL: http://e-u.in.ua/ukr/news/ 241_nagorna_i.i._ diagnostika_rivnja_ ekonomichnoi_bezpeki_pidpriemstva.doc.

337. Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері.-URL: https://pidru4niki.com/ 18210712/politologiya/napryami_zabezpechennya_ natsionalnoyi_ bezpeki_ekologichniy_sferi.

338. Науково-практичний коментар до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [Текст] / Г. О. Андрощук [та ін.] ; Наук.-до-

слід. ін-т інтелект. власності, Нац. акад. прав. наук України. Київ : ВД «Юрид. Газета», 2013. 176 с.

339. Національна безпека України. URL: https://pidruchniki.com/10310208/ politologiya/natsionalna_ bezpeka_ ukrayini.

340. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальноївласності в Україні на період до 2020 року. URL: https://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf.

341. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети. URL: https://uaforeignaffairs. com/ ua/ekspertna-dumka/bezpeka/natsionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-typologiya-priorytety/.

342. Неботов П.Г. Спроможності національного оборонно-промислового комплексу задовольнити потреби ЗСУ в ОВТ. URL: http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/arhiv/obonoglyad/15303-2013-06-06-09-03-40.

343. Небрат В.В. Нова парадигма економічного розвитку України. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 505 с. URL: https://econom.univ.kiev.ua/wp-content /uploads/science/conferences/2015/Paradigm/materials2015.pdf#page=77.

344. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. / за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.

345. Никифоренко В. Г. Інтелектуальний капітал як основа економічної безпеки підприємства. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. *Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія*. 2013. № 26 (205). С. 139–148.

346. Нова стратегія кібербезпеки: як Україна захищатиметься в кіберпросторі? *Аналітичний центр ADASTRA*. URL: https://adastra.org.ua/blog/nova-strategiya-kiberbezpeki-yak-ukrayina-zahishatimetsya-v-kiberprostori.

347. Новая философская энциклопедия [в 4 томах]. М.: Мысль, 2001. Т. 3. 692.

348. Новіков Є. А. Мережа трансферу технології як невід'ємна складова сучасної технологічної безпеки. С. 29–33. URL:https:// ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/26.05.15/ Conf _26.05.15_6.pdf.

349. Новіков Є.А. Правове регулювання діяльності мережі трансфер технологий: монографія. Харків: НДІ ПЗІР НАПрНУ, 2019. 173 с.

350. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики Університетські наукові записки, 2018 № 67-68, с. 254-263.

351. Ободець Р.В., Краснов О.А. Трансфер технологій в Україні: проблематика, сучасний стан та шляхи сприяння розвитку. *The Econom ic M essenger of the NMU*. 2012. № 2. С. 40–45. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2012/2/EV20122_040-045.pdf.

352. Оборонно-промисловий комплекс України потребує чіткої стратегії розвитку. URL: http://www.uspp.org.ua/news/1466.oboronno-promisloviy-kompleks-ukraini- potrebu-chitkoi-strategii-rozvitku.htm.

353. Оверковський К.В. Особливості звернення стягнення на права промислової власності як предмет застави. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2020. № 2. С. 35–49.

354. Ограничения и исключения из патентных прав: принудительные лицензии и/или использование государством (Часть I): SCP/21/4 / Постоянный комитет по патентному праву ВОИС. 3 ноября 2014 г. URL: https://www.wipo.int/ edocs /mdocs/ scp/ru/scp_21/scp_21_4_rev.pdf.

355. Озарина О., Андрущенко М. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия. Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы обеспечения экономической безопасности». Донецк: РИА ДонНТУ, 2001. С. 105–108.

356. Олейникова Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): учеб. пособие. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.

357. Олійник Т. Г., Гуда Н. Е. Тенденції тіньової економіки України та шляхи її детінізації. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлінського. Випуск 16/2017. С. 203–206. URL: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/41.pdf.

358. Омельяненко В. А. Міжнародні процеси інтелектуальної міграції в контексті глобальних інноваційних тенденцій [Електронний ресурс] / В. А. Омельяненко, К. М. Кулініч. URL:http://asconf.com/eng/archive_view/ 103.

359. Онопрієнко С. Деякі питання захисту від недобросовісної реклами. Юстініан. 2003. № 12. Ст. 1–12.

360. Основні технологічні поняття та визначення. URL: https://lektsii.org/ 5-62188.html.

361. Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права в питаннях ведення кібероборони, Oleksandr Bakalynsky, Dmytro Pakholchenko, Дата публикации 2022/5, Материалы конференции «КІБЕРБЕЗПЕКА ЕНЕРГЕТИКИ 2022», Страницы 90-98.

362. Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози : монографія / В. М. Бегма та ін.; за заг. ред. В. М. Бегми. К. : НІСД, 2011. 352 с.

363. Пабат О.В., Економічна безпека держави: інноваційні фактори: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012.168 с.

364. Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В., Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals. in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf.

365. Павленко Наталія, Челомбітько Тетяна, Черняєва Олена. Теорія та практика недобросовісної конкуренції в Україні. Економічний аналіз. 2021 рік. Том 31. № 1. С. 25–36. UNR: http:// dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10629/Teoriia%20ta%20praktyka%20nedobrosovisnoi%20konkurentsii%20v%20Ukraini_2021.PDF?sequence=2&isAllowed=y.

366. Павленко Т. В. Процес управління інтелектуальною власністю підприємства. Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. 2012. № 9. С. 266–270.

367. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. К. : УЕЗ, 2001. 398 с.

368. Панкової Л. І. Регіональні особливості комерціалізації проектів інтелектуального підприємництва. Економіка і організація упрпавління. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 70–81. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1300/1/% ...pdf.

369. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: http:// zakon3. rada. gov. ua/laws/show/995_123.

370. Пасічко Володимир. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 135–143. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pasichko_oboronozdatnist.pdf.

371. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави: підручник для осіб, що навчаються за фахом «Службовець, державного управління». К.: ІДУС при Кабміні України. 1994. 140 с.

372. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.

373. Перевалова Л.В., Окладна М.Г. Проблеми захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2016. № 13 (1185). С. 20–23.

374. Перепечко Л.Н., Ягольницер М.А., Рахманова А.Р. Особенности развития рынка интеллектуальной собственности в мире и России. *Экономика и предпринимательство*. 2017. № 3; Ч. 1. С. 54–64.

375. Перерва П.Г., Коциски Д., Сакай Д., Верешне Шомоши М.,Трансфер технологий. Монография. Харьков-Мишкольц : НТУ «ХПИ», 2012. 599 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/26368/1/Pererva_Transfer_ tekhnologiy_2012.pdf/.

376. Петренко В.О., Рудченко О.В., Берковський Є.О. Проблеми формування системи інтелектуальної безпеки підприємства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6, 2019. С. 134–138. URL: http://lsej.org.ua/ 6_2019/32.pdf.

377. Петрович, Й.М. Економіка підприємства: підручник / Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Семенів О.М. та ін.; за заг. ред. Й.М. Петровича. Львів, «Новий Світ – 2000», 2004. 680 с.

378. Петрук А.М. Регулювання світового ринку інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації економіки знань: монографія. К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2012. 241 с.

379. Писаренко Т.В.,Кваша Т., Гаврис Т. та ін. Аналіз світових технологічних трендів у військовій сфері: монографія, за заг. редакцією Т.В. Писаренко. К.: УкрІНТЕІ, 2021. –110 с.

380. Питання Державного комітету України з питань науки і технологій. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.92 № 396. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-92-%D0%BF.

381. Питання державного оборонного замовлення Постанова Кабінету Міністрів України № 464. від 27.04.2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/ 464-2011-%D0%BF.

382. Питання Комітету по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів Української РСР. Постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 16.08.1991. № 146 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/146-91-%D0%BF.

383. Питання Міністерства економіки. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10.

384. Питання оборонних закупівель. Постанова Кабінету Міністрів України № 363 від 3 березня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-%D0%BF#Text.

385. Плєшакова Н. Показники безпеки грошово-кредитного сектора як складова фінансової безпеки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2013. Вип. 8. С. 76–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_8_23.

386. Повідомлення Комісії «Європа 2020 — стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання», COM(2010) 2020 остаточна редакція, 03.03.2010.

387. Повідомлення Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічно-соціальному комітету та Комітету регіонів, «Європейська флагманська ініціатива 2020 — Інноваційний Союз», COM(2010) 546 остаточна редакція, 06.10.2010.

388. Повідомлення Комісії Рамковий документ щодо державної допомоги на наукові дослідження, технічний розвиток та провадження інноваційної діяльності (2014/C 198/01) //https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ povidomlennya-komisii-2014-c-198-01.pdf.

389. Погребняк. В.Я. Оборотоздатність суб'єктивних цивільних прав. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Юридичні науки, 2020. Том 31 (70). № 1. С. 84–88.

390. Податковий кодекс України. Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 року. Редакція від 19.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

391. Подра О. П., Петришин Н. Я. Освітні аспекти інтелектуальної міграції людського капіталу України: причини та наслідки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».Серія «Проблеми економіки та управління».* 2022. № 1 (9). С. 37–46. URL: https://science. lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/apr/ 27441/220198verstka-39-48.pdf.

392. Полковниченко Світлана, Курочка Вікторія «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. №4 (8). С. 16–22. URL: http://ppeu.stu.cn. ua/article/view/97533/92844.

393. Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 142. RL: https://zakon.radagov.ua/laws/show/1426-2021-%D0%BF#Text.

394. Поплавський М.В. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності вищих навчальних закладів. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди «Економіка», 2015,вип. 15. С. 44–50. URL: http://docplayer.net/40071336-Problemi-komercializaciyi-intelektualnoyi-vlasnosti-vishchih-navchalnih-zakladiv.html.

395. Порядок ведення реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: Наказ Міністерства оборони України 28 липня 2021 року № 219. *Офіційний вісник України*, 2021, № 78. ст. 4958.

396. Порядок ведення реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 20 вересня 2022 року № 599. Офіційний вісник України, 2022, № 81. ст. 4975.

397. Порядок ведення типового реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку: постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 461. Офіційний вісник України, 2021. № 40. ст. 2374.

398. Порядок розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. № 120. Офіційний вісник України, 2013 р. № 16. ст. 559.

399. Поскрипко Ю.А. Механізми вдосконалення інтелектуально-кадрової складової економічної. *Наукові записки УНДІЗ*. 2012. № 2(22). С. 118–120.

400. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 831 «Про утворення територіального органу Національної поліції». *Урядовий кур'єр* від 21.10.2015 № 195. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2019-%D0%BF# Text.

401. Потіха А. Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_ content&view=article&id=1122:strategiya-natsionalnoji-bezpeki&catid= 8&Itemid=350.

402. Потоцький М. Національний орган інтелектуальної власності: правовий статус та функції. URL:https://www.hsa.org.ua/blog/natsionalnyj-organ-intelektua-lnoyi - vlasnosti-pravovyj-status-ta-funktsiyi/.

403. Почтовюк А. Б. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств у сучасних умовах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 3 (75). С. 133–140.

404. Пояснювальна записка до проекту Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від___ 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». UEL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65355ae8-3a6a-47e8-a0fd-f4a02adfe66c&title=ProektUkazuPrezidentaUkrainipro RishenniaRadiNatsionalnoiBezpekiIOboroniUkrainiVid-2021-RokuproStrategiiuEkonomichnoiBezpekiUkrainiNa PeriodDo2025-Roku.

405. Право екологічної безпеки: навчальний посібник. К: ЦП «Компринт», 2019. 238 с.

406. Право інтелектуальної власності: акад. курс: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

407. Правові та економічні відносини, що виникають внаслідок порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О.Б.; НДІ ІВ НАПрНУ. К.: Інтерсервіс, 2017. 166 с.

408. Предпринимательские университеты в инновационной экономике / под общей редакцией профессора Ю. Б. Рубина. М. : ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2005. 402 с.

409. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного роз-

витку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. UNR: http://search.ligazakon.ua/l_ doc2. nsf/link1/ME131588.html.

410. Про телекомунікації. Закон України № 1280-IV від 18 листопада 2003 року. Втрата чинності від 01.01.2022 на підставі Закону України «Про електронні комунікаці» № 1089-IX від 16 грудня 2020 року. Редакція від 14.09.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246.

411. Про авторське право і суміжні права. Закон України № 3792-XII від 23 грудня 1993 року. Редакція від 05.01.2022. UEL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/ show/3792-12#Text.

412. Про Антимонопольний комітет України. Закон України від 26.11.1993 № 3659–XII. Редакція від 05.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text.

413. Про архітектурну діяльність: Закон України № 687-XIV від 20.05.1999 р. Редакція від 24.07.2021. URL : https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/687-14#Text.

414. Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Редакція від 12.05.2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

415. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25.03.1992 р. № 2232. Редакція від 23.04.2022. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2232-12#Text.

416. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національ-ного органу інтелектуальної власності. Закон України № 703-IX від 16 червня 2020 року. Редакція від 01.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 703-20#Text.

417. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності. Закон України № 703-IX 16 червня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20#Text.

418. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями: Закон України від 21 липня 2020 року № 815-IX. Голос України, 2020. №№ 145-146.

419. Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України».Закон України № 3333-IV 12 від січня 2006 року. Редакція від 01.06.2012. URL: https://zakon.n rada.gov.ua/laws/show/3333-15#Text/.

420. Про внесення змін до Положення про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2019 р. № 6. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-vidi-rozmiri-i-poryadok-nadannya-kompensaciyi-gromadyanam-u-zvyazku-z-robotoyu-yaka-peredbachaye-dostup-do-derzhavnoyi-tayemnici.

421. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 3 березня 1999 р. № 464-XIV. ВВР, 1999. № 17. ст. 111.

422. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 14 вересня 2006 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

423. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003. № 549. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

424. Про державні цільові програми. Закон України № 1621-IV від 18 березня 2004 року. Редакція від 24.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1621-15#Text.

425. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України № 540/97-ВР від 23 вересня 1997 року. Редакція від 03.07.2020. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80# Text.

426. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. № 3475-IV 23 лютого 2006 року. Редакція від 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text.

427. Про державну таємницю. Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 року. Редакція від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

428. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Закон України № 1951-VIII від 16 березня 2017 року. Редакція від 01.12.2021. UTL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1951-19#Text.

429. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій. Закон України № 1676-IV від 9 квітня 2004 року. Прийняття від 09.04.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1676-15#Text.

430. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17.

431. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Верховного суду України від 04.06.10 р. № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text.

432. Про затвердження Державної стратегії реалізації державної політики забезпечення населення лікарськими засобами на період до 2025 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1022 від 5 грудня 2018 р. – URL: https://zakon. rada. gov.ua/laws/show/1022-2018-%D0%BF#Text.

433. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12.08.05 № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

434. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією. Постанові Кабінету Міністрів від 6 березня 2019 р. № 182. URL: https://zakon.rada.gov. ua /laws /show/ 182-2019-%D0%BF#Text.

435. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v 1277731-13#Text.

436. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав.Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.03 р. № 72. Редакція від 26.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text.

437. Про затвердження Положення про Державну службу експортного контролю України Постанова КМ України № 159 від 31.03.2015 р. Редакція від 03.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text.

438. Про затвердження Положення про Комітет по науково-технічному прогресу при Кабінеті Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.1992. № 72 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/72-92-%D0%BF.

439. Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю Постанова КМ України № 838 від 08. 06. 1998 р. Редакція від 28.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-98-%D0%BF#Text

440. Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова КМ України № 767 від 15.07.1997. Редакція від 28.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-97-%D0%BF#Text .

441. Про затвердження Порядку державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів Постанова КМ № 500 від 06.06.2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/500-2012-%D0%BF.

442. Про затвердження Порядку державної атестації системи внутрішньофірмового експортного контролю, створеної суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів. Постанова КМ України N 1080 від 07.07.2003 р. Редакція від 11.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1080-2003-%D0%BF#Text.

443. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення. Постанова КМ України № 1807 від 20.11.2003 р. Редакція від 11.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF#Text.

444. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання. Постанова КМ України № 86. від 28 січня 2004 р. Редакція від 14.11.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#Text.

445. Про затвердження Порядку надання інформації про технології. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. 04.02.2013. № 82. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-13#n13.

446. Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716. із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2005 року № 754, від 19 вересня 2007 року № 1148, від 14 вересня 2011 року № 957, від 13 грудня 2017 року No 998, від 12 червня 2019 року № 496. URL: https://ukrpatent.org/atachs/poryadok-19072019.pdf.

447. Про затвердження Порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами. Постанова КМ України № 432 від 20 квітня 2011 р. Редакція від 23.02.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-%D0%BF#Text.

448. Про захист від недобросовісної конкуренції. Закон України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

449. Про захист економічної конкуренції. Закон України № 2210–III від 11.01.2001. Редакція від 06.10.2021. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text.

450. Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. Указ Президента України від 21.04.1999. № 422. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99.

451. Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні. Указ Президента України від 27.04.01 № 285. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 285/2001.

452. Про Збройні Сили України. Закон України № 1934 від 06.12.1991 р. Редакція від 15.06.202. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1934-12#Text.

453. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України № 959 від 16.04.1991 р. Редакція від 01.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12# Text.

454. Про інноваційну діяльність. Закон України № 40-IV від 4 липня 2002 року. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

455. Про інформаційні агентства. Закон України № 74/95-ВР від 28.02.1995 р. Редакція від 01.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Tex.

456. Про кінематографію. Закон України № 9/98-ВР від 13.01.1998 р. Визнання конституційними окремих положень від 21.12.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text.

457. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України № 3 від 16.01.1997 р. https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text (втратила чинність на підставі Закону N 964 від 19.06.2003 Про основи національної безпеки України).

458. Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року. Указ Президента України від 27.08.2003. № 913/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913/2003#Text.

459. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України № 3543 від 21.10.1993 р. Редакція від 02.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/ 3543-12#Text.

460. Про наукові парки. Закон України № 1563-VI від 25 червня 2009 року. ВВР, 2009. № 51. ст.757.

461. Про науково-технічну інформацію. Закон України № 848-VIII від 26 листопада 2015 року. Редакція від 12.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

462. Про наукову і науково-технічну експертизу. Закон України № 51 від 10.02.95. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/51/95-%D0%B2%D1%80.

463. Про Національний орган інтелектуальної власності. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1267-р від 13 жовтня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1267-2020-%D1%80#Text.

464. Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Редакція від 24.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2469-19#Text.

465. Про оборонні закупівлі. Закон України № 808 від 17.07.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

466. Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року. Редакція від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

467. Про оплату праці. Закон України № 108/95-ВР 24 березня 1995 року. Редакція від 19.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text.

468. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 р. Втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text.

469. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України № 2163-VIII від 5 жовтня 2017 року. Редакція від 17.08.2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

470. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007. № 12, ст. 102. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/ show/ 537-16#Text.

471. Про охорону навколишнього природного середовища. Законт України. № 1264-XII 25 червня 1991 року. Редакція від 10.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text.

472. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України № 3687-XII від 15 грудня 1993 року. Редакція від 14.10.2020. UEL: https://zakon.rada. gov. ua/ laws/show/3687-12#Text.

473. Про охорону прав на промислові зразки. Закон України № 3687-XII 15 грудня 1993 року. Редакція від 14.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3687-12#Text.

474. Про охорону прав на сорти рослин. Закон України № 3116-XII від 21 квітня 1993 року. Редакція від 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3116-12#Text.

475. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці. Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text.

476. Про підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Розпорядження Президії НАН України від 16.01.08 № 15 (із змінами відповідно до розпоряджень Президії НАН України від 03.2013 № 142 та від 30.10.2008 р. № 622, від 15.06.2015 р. № 430, від 17.05.2016 р. № 293, від 30.01.2020 № 69) / Нормативні акти з питань охорони інтелектуальної власності та трансферу технологій / Ю.М. Капіца, І.І. Хоменко (упорядкування), 7 вид., доповнене. К.: Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, 2021. 257 с. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=19.

477. Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України. Рішення Ради Ннаціональної Безпеки і Оборони України від 30 грудня 2021 року.

Введено в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 року № 37/2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text.

478. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки № 2623-III від 11 липня 2001 року. Редакція від 20.02.2021. URL :https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2623-14#Text.

479. Про проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text.

480. Про Раду національної безпеки і оборони України. Закон України № 183 від 05.03.1998 р. Редакція від 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text

481. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій. Закон України від 15.04.2009 р. № 1262. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-17.

482. Про Рекомендації парламентських слухань Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування: Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007. № 1243. URL: http://zakon4.rada. gov.ua.

483. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

484. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print 1452601562246732#n17 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021).

485. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 03.07.2001 р. «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку». Указ Президента України від 20.08.2001 р. № 640. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640/2001#Text.

486. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 92/2016#n7 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021.

487. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text п. 22.

488. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19.09.97 «Про стан науково-технологічної сфери України та невідкладні заходи щодо підвищення ефективності її державного регулювання». Указ Президента України від 13.10.1997 р. № 1147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147/97#Text.

489. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2016.

490. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

491. Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 02.11.2019 року «Про Міжвідомчу комісію з питань оборонно-промислового комплексу». Указ Президента України від 08.11.2019 № 831. 2019. URL: https://www.president. gov.ua/documents/8312019-30377.

492. Про розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами. Указ Президента України 20.03.2002 № 276. Редакція від 30.11.2004. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2002#Tex.

493. Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки: проєкт Закону України. URL: https://mspu.gov.ua/ storage/app/sites/17/%D0% 9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/%20%D0%9E%D0%92%D0%A2%20%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%89.pdf.

494. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків. Закону України № 991-XIV від 16 липня 1999 року. Редакція від 05.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text.

495. Про Стратегію національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни». Указ Президента України №392/2020 від 14.09.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

496. Про Стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Указ Президента України від 08.06.2012 р. Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 287/2015 від 26.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text.

497. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від 12.02.2007 р. Втратив чинності від 29.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/105/ 2007#Text.

498. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Втратив чинність на підставі Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287. URL:https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070t.

499. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/ show/5/2015#Text.

500. Про судову практику у справах про відшкодування морального (немайнового) збитку. Постанови ВСУ від 31.03.95 р. № 4. Редакція від 27.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text.

501. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/605-2017-%D1%80.

502. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері. Розпорядження Кабінету Мінвстрів України№ 569-р від 15 серпня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text.

503. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/402-2016-%D1%80#Text.

504. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року : Розпорядження КМ України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80#Text.

505. Про телебачення і радіомовлення. Закон України № 3759-XII від 21.12.93 р. Редакція від 12.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3759-12#Text.

506. Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних засобів масової інформації. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1038. Редакція від 30.11.2021. UEL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2016-%D0%BF#Text.

507. Про утворення Державного комітету України з питань науки, техніки та промислової політики. Указ Президента України від 03.08.95 № 697. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697/95.

508. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації світової економіки. URL: http://centr-k.com.ua/ua/ publications/ problemi-kommercializacii-intellektualnoy-sobstvennosti-v-usloviyah-internacionalizaci i - mirovoy-ekonomiki.html.

509. Проблеми патентування винаходів у фармацевтичній галузі: економіко-правовий аспект (Частина І) / Г.О. Андрощук, Л.І. Работягова. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 4 (8). С. 58–67.

510. Проблеми патентування винаходів у фармацевтичній галузі: економіко-правовий аспект (Частина ІІ) / Г.О. Андрощук, Л.І. Работягова. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 1. С. 36–47.

511. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / Кириченко О.А., Сідак В.С. та ін. К.: Університет «Крок», 2008. 403 с.

512. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Енергетична безпека». Липень 2022. URL: https:/ /www.kmu.gov.ua/ storage/ app/sites/1/recoveryrada/ua/energy-security.pdf

513. Проект справочного документа об исключениях для целей выдачи принудительных лицензий: SCP/30/3 / Постоянный комитет по патентному праву ВОИС. 21 мая 2019 г. URL:https://www.wipo.int/ edocs/mdocs/scp/ru/scp_ 30/scp_ 30_3.pdf.

514. Проект Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки України. URL: www.niss.gov.ua/public/ File/2013_nauk_an_rozrobku/kiberstrateg.pdf.

515. Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я» / Національна рада з відновлення України від наслід-

ків війни. С. 176. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ recoveryrada/ua/health-care.pdf.

516. Проєкт Поану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека» Липень 2022. С. 107. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1 /recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf.

517. Прохоров А. Н. Зарубежный опыт построения процесса коммерциализации интеллектуальной собственности. *Вестник Тюменского гос. ун-та.* 2011. № 11. С. 66–70.

518. Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития): дис. канд. экон. наук: 08.00.01. М.,1998. 164 с.

519. Ревак І.О. Інтелектуальна безпека — невід'ємна складова інформаційної безпеки України. UNR: http://cybersafetyunit.com/intellektualnaya-bezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnosti-ukrainyi/.

520. Ревак І.О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 416 с.

521. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. Економіка України. 1993. № 11. С. 15–21.

522. Регіональна інноваційна система: теорія і практика : монографія / під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. 688 с.

523. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (10 квітня 2019 року). URL: https://kno.rada.gov.ua/news/Robota_Kom/Parl_Kom_slukh/Parl_ slukh/8_skl/ 75312.html.

524. Рекомендації щодо правового режиму службових творів. Мінекономіки. України. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA.

525. Рена Марутян. Витік мізків - загроза для національної безпеки. URL: https://matrix-info.com/2017/05/28/vytik-mizkiv-zagroza-dlya-natsionalnoyi-bezpeky-i/.

526. Ресурсный подход к построению бизнес-процессов и коммерциализации разработок / Е. А. Монастырный, Я. Н. Грик. *Инновации*. 2004. № 7. С. 85–87.

527. Реформа децентралізації. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist /reformi/ efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi.

528. Родіонова І.В. Основні форми та етапи здійснення трансфератехнологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національногоуніверситету*. 2012. № 3(15). С. 59–63. URL: https://web.znu.edu.ua/herald /issues/2012/eco-3-2012/ 059-64.pdf.

529. Рожко О.Д. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2 (24). 2 т. С. 120–125. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? C21COM= 2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD = 1&Image _file_name=PDF/mnj_2017_2(2)__27.pdf.

530. Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2010. С. 24.

531. Розвиток та стимулювання інноваційної діяльності (економіка, право, міжнародний досвід): монографія / за наук. ред. О. Б. Бутнік-Сіверського: кол. авторів: О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, Г. О. Андрощук. Київ: НДІ ІВ НАПрН України. 2014. 364 с.

532. Розрахункова палата. Річний Звіт. Звіт Антимонопольного комітету України за 2020 рік, затверджений розпорядженням АМКУ від 11.03.2021. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/ 2021/18-4_2021/Zvit_18-4_2021.pdf.

533. Руда Г. В. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності університетів / Г. В. Руда, О. М. Маринець. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2012. № 735 : Логістика. С. 198–203. URL:https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/16033?locale=ru.

534. Рязанова Н.І. Службові об'єкти інтелектуальної власності, створені за державні кошти: цивільно-правові аспекти: монографія. НДІ інтелектуальної власності НАПрНУкраїни. К.: Інтерсервіс, 2006. 172 с.

535. Савич О. В., Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. *Електронний журнал «Ефективна економіка».* 2015. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827.

536. Салига О. М. Антикризове фінансове управління підприємством: підручник. К.: КНЕУ, 2005. 386 с.

537. Сальнікова О.Ф., Ситник. Тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу провідних країн світу. *Аспекти публічного управління,* 2014. № 9–10 (11–12). С. 56–65.

538. Свергунов О. О. Тенденції розвитку оборонної промисловості в умовах глобалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2012 р. №1 (22). С. 154–160.

539. Свергунов О.О. Стратегічне планування військово-технічної політики: світовий досвід. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3 (28). С. 128–137.

540. Семененко О.М,. Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика./ О.М.Семененко, Р.В. Бойко, О.Г. Водчиць, Ю.Б.Добровольський, Д.В.Бердочник, А.В. Ярошенко. *Системи озброєння і військова техніка*. 2017. № 3(51). С. 165–175.

541. Семенова В. Г. Механізм формування інтелектуальної власності підприемств. *Ефективна економіка.* 2015. № 7. URL http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=4213.

542. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России. *Вопросы экономики*. 1995. № 1. С. 97–106.

543. Синапс(и) — термінологія. URL: https://medpravda.ua/ua/term/sinaps.

544. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник .К.: НАДУ, 2012. 544 с.

545. Сіденко В.Р. Проблеми включення України в глобальні мережі торгівлі високотехнологічними товарами і послугами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2005. № 52. Ч. 1.

546. Сідляр Д. О. Людський капітал в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Бізнес Інформ. 2014. № 5. С. 232–237.

547. Смолянюк Володимир. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності /Політичні дослідження. 2021. №1'. С. 163–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_natsionalna.pdf.

548. СНБО Украины назвал приоритетом производство новой военной техники. URL: http://ria.ru/world/20160127/1366176514. html#ixzz3yTMmOt5O.

549. Современный философский словарь / под общ.ред. В.Е.Кемерова и Т.Х.Керимова. 4-е изд.,испр. и доп. М. Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2015. 823 с.

550. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций): монография. Киев : Феникс, 2006. 560 с.

551. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Електронний журнал «Ефективна економіка».* 2015. № 9. URL: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=4303.

552. Сосновська О.О., Житар М. О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. *Облік і фінанси.* 2018. №3 (81). С. 124–132. URL: https://core.ac.uk/ download/pdf/185262433.pdf.

553. Сото де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. М.:Catallaxy, 1995. 249 с.

554. Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. Центр глобалістики «Стратегія XXI». Київ 2019. С.6.

555. Стан розвитку інноваційної інфраструктури. Департаменту технічного регулювання та інноваційної політики Міністерства економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=022cfe7f-2c18-4545-ab69-1a3a39aea3f8&title=StanRozvitkuInnovatsiinoi Infrastrukturi.

556. Статистична інформація/ ... Статистичний збірник /Statistical Publication. «Наукова та інноваційна діяльність України»/ «Scientific and innovation aktivities. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu u/ni.htm.

557. Стельмащук А. М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства. *Інноваційна економіка.* 2011. № 7 [26]. С. 272–276.

558. Стиглиц Д.Ю. Экономика государственного сектора / пер. с англ. М.: Издательство МГУ: ИНФРА-М,1997. – 720 с.

559. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. НБУ, 2019, 32 с.

560. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року. Рзхпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80.

561. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 69. ст. 4321.

562. Стюарт Т. Богатство от ума. Минск: Парадокс, 1998. С. 284.

563. Субботович Юлія та Антропова Ольга. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 144–151. URL: http://sf.wunu.edu.ua/ index. php/sf/article/download/730/738.

564. Сундук А., Юрін Я. Банківське кредитування як чинник гарантування інвестиційної безпеки регіонів України. *Вісник Національного банку України*. 2004. № 1. С. 24–26.

565. Сутність і напрями державної інноваційної політики. URL: https://pidru4niki.com/19081201/ekonomika/sutnist_ napryami_derzhavnoyi_ innovatsiynoyi_politiki.

566. Суходоля О. М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 59–68.

567. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 5–17.

568. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України: монографія / мередмова акад. НАН С. І. Пирожкова. К.: НІПНБ, 2005. 140 с.

569. Сухоруков А. Проблеми інноваційної безпеки України. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 2. С. 63–8.1

570. Сучасне розуміння генерика. URL: https://www.dec.gov.ua/news/suchasne-rozuminnya-generyka/.

571. Сучасні аспекти фармацевтичної практики в Україні : колект. моногр. / Б. П. Громовик, А. В. Горілик, І. Я. Городецька та ін. ; за ред. Б. П. Громовика. Львів : Ліга-Прес, 2014. 386 с.

572. США получили новый украинский 3D-радар для ПВО. URL: https://www.segodnya.ua/ukraine/ssha-poluchili-novyy-ukrainskiy-3d-radar-dlya-pvo--1167587.html.

573. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений: учеб. пособие. М.: Инфра-М, 2009. 160 с.

574.Тверезенко О.О. Кому мають належати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені під час виконання контракту з державного оборонного замовлення. Збірник наукових праць: Інтелектуальна власність як складова система забезпечення національної безпеки. Питання інтелектуальної власності, 2019. № 16. С. 27–46.

575. Тверезенко О.О. Обмежена оборотоздатність майнових прав інтелектуальної у сфері національної безпеки і оборони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 2. С. 46–54.

576. Тверезенко О.О. Охорона інтелектуальної власності в контексті реформування в Україні сфери національної безпеки та оборони. Інтелектуальна власність в Україні: проблеми та перспективи розвитку в інформаційному суспільстві» збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції. Секція 1 Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки (м. Дніпро-Київ, 28–29 листопада 2019 р.). К.: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, 2019. С. 32–35.

577. Тимощенко К. С. Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_ i_menedgment/ monography/31_Timochenko.htm.

578. Типове положення про політику у сфері інтелектуальної власності для університетів і науково дослідних установ / Версія 1. Підготовлено Департаментом країн з перехідною та розвинутою економікою всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). UEL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/uk/ wipo_pub_transition_2_a.pdf.

579. Типовий державний контракт на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за державним оборонним замовленням: постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 464. *Офіційний вісник України*, 2011. № 34. ст. 1402.

580. Типовий державний контракт на виконання дослідно-конструкторської (науково-дослідної, технологічної) роботи за державним оборонним замовленням: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363. *Офіційний вісник України*, 2021. № 33. ст. 1916.

581. Титов В.В. Трансфер технологий. URL:http://www. metodolog. ru/00384/annot.htm.

582. Титов В.В. Трансфер технологий: учебное пособие. М.: ВНИИПИ, 2000.

583. Тихомиров Денис. Наукові методологічні підходи під час дослідження державної політики у сфері безпеки. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 230–234. UNR: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/40.pdf.

584. Тихонов Н. А. Эффективность способов коммерциализации инноваций. URL: http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1271-2012-04-19-06-35-15.

585. Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація: монографія; за наук. редакцією д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О. Б. 2020. 108 с. UEL: http://ndiiv.org.ua/Files2/vydannia_2020/shadow_intellect_econom.pdf.

586. Ткачук Г.Ю. Техніко-технологічна безпека сільськогосподарських підприємств. Житомирський державний технологічний університет. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/304.pdf.

587. Трансфер технологій : підручник / А.А. Мазаракі, Г.О. Андрощук, С.І. Бай та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 556 с.

588. Трансфер технологій та охорона інтелектуальної власності в наукових установах: монографія/ Ю.М. Капіца, К.С. Шахбазян, Д.С. Махновський, І.І. Хоменко / за ред. Ю.М. Капіци. К.: Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України , 2015. 431 с.

589. Турченко О.Г.Щодо ідентифікації категорій «інтерес» та «національний інтерес» як об'єктів забезпечення безпеки.2013 р. - URL:www.irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64.

590. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Міжнародний документ від 14.06.1994 httpzakon1.rada.gov.ualawsshow99 8_012.

591. Угода про співробітництво у сфері науки і технологій між Україною та Європейським Співтовариством. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194.

592. Удалов Т.Г. Конкурентне право: навч. пос. / Т.Г. Удалов. К.: Школа, 2014. 496 с.

593. У Києві запрацювала виставка підбитої російської техніки (відео). URL: https://gazeta.ua/articles/donbas/_elektronni-garmati-suputniki-pokazali-top-vijskovih-vinahodiv-ukrayini/903419.

594. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»//https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n7.

595. Указ Президента України № 555/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»- втратив чинність на підставі Указу Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/ 2021#Text.

596. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Офіційне інтернет-представництво Президента України. 24 лютого 2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

597. Указ Президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Tex.

598. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: https://www.president. gov.ua/ documents/3922020-35037.

599. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /392/2020#n7.

600. Украина без крыльев: Почему «Антонов» ушел в крутое пике. URL: https://112.ua/statji/ukraina-bez-krylev-pochemu-antonov-ushel-v-krutoe-pike-452391.html.

601. Украина вошла в ТОП-10 стран-экспортеров оружия. URL: https://delo.ua/ukraine/ukraina-voshla-v-top-10-stran-eksporterov-oruzhija-a-jacenjuk-podal-325872.

602. Украина передала Саудовской Аравии документы на микроволновое оружие, способное разрушать электросети. URL: https://strana.ua/news/182568-ukraina-otdala-saudovskoj-aravii-dokumentatsiju-na-mikrovolnovoe-oruzhie.html.

603. Україна вийшла з Угоди СНД про секретні винаходи, створені в СРСР. URL:https://defence-ua.com/index.php/home-page/7183-ukrayina-vyyshla-z-uhody-snd- pro-sekretni-vynakhody-stvoreni-v-srsr.

604. Україна втрачає позиції на світовому ринку озброєнь. Звіт за 2015 рік. URL:https://glavcom.ua/publications/ukrajina-vtrachaje-poziciji-na-svitovomu-rinkuozbrojen -zvit-za-2015-rik-367990.html.

605. Укрпатент. Статистика, звіти, плани, Кошторис. URL: https:// ukrpatent.org/uk/articles/statistics.

606. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. М.: ИГ «Прогресс» – «Литера», 1993. 458 с.

607. Федоренко А. Інноваційно-інвестиційна складова економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Чернігів, 2015. 22 с.

608. Фінансова безпека держави. .

609. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад.внутр. справ, 2017. 164 с.

610. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія / НАН України, Ін-т економіки промислості. Київ, 2019. 304 с

611. Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 117 с.

612. Харченко В. Б. Комерційна таємниця: проблеми охорони за кримінальним законодавством України танапрямки її вдосконалення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 6. С. 42–52.

613. Хаустов В. Інтелектуальна власність — останній шанс на вихід із кризи. *Голос України*. URL:http://www.golos. com.ua/article /340678/.

614. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. К.,2017. URL: http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/ Vykladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB% D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%86.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81..pdf.

615. Хринюк О.С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: www.economy.nayka.com.ua/.

616. Цибульова П.М., Чеботарьова В.П., Зінова В.Г. та Суіні Ю. Управління інтелектуальною власністю / за ред. П.М. Цибульова: монографія. К.: «К.І.С.», 2005. 448 с.

617. Цивільний Кодекс України України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Редакція від 17.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

618. Цимбалюк В.Ю., Черняєва Д.О., Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах. С. 135–138. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Tsymbaliuk_Cherniaieva.pdf.

619. Че С.Д. Экономическаябезопасность интеллектуальной собственности. URL:http://www.rusnauka.com/21_DNIS_2009/Economics/49381.doc.htm.

620. Чередниченко Н.В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/ bitstream/ 123456789/8570/1/579 .doc.

621. Чікірісов Д. В. Механізм організаційно-управлінського впливу на досягнення ефективного рівня комерціалізації послуг підприємства медіа галузі України. *Вісник ХНУ : економічні науки*. 2018р. № 2. С. 92–96.

622. Чигирин К. Є. Роль інтелектуальної власності в розвитку держави. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4165.

623. Чорнуха О.С. Мотив та мета злочинів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією. *Forum Prava*, 2018. (4). (Research Article). С. 109 – 119.

624. Чухрай Н.І. Трансфер і комерціалізація технологічних інновацій./ *Економіка промисловості*. 2002. № 3 (17). С. 160–66.

625. Шапошников А.А. Трансфер технологий: определения и формы. Инновации. 2005. № 1 (78). С. 57–60.

626. Шахов Валерій, Мадіссон Вадим. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії дер-*

жавного управління. С. 44–56. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/ 11/2013-2-8.pdf.

627. Швець Г.О., Мальцева В.О. Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної безпеки держави. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. 2017. С.102–106.

628. Шевченко О. В. Проблемні питання розвитку науково-технологічного потенціалу ОПК України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №4(17). С. 103–108.

629. Шеломенцев В. П. Правове забезпечення системи кібернетичної безпеки України та основні напрями її удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 312–320.

630. Шелудько Н.М. «Проблема тіньової економіки в Україні». *Фінанси України*. 2002. № 9. С. 80–86.

631. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Антикризове управління підприємством: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2006. 196 с.

632. Ширяєва Л.В., Дащенко С.В., Лаптєва В.В. Людський капітал у забезпеченні економічної безпеки країни. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. 11(1). С. 20–23. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/ viewByFileId/661523.pdf.

633. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.

634. Шлемко В.Т., БінькоІ. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. К., 1997. 143 с.

635. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: учеб. пособие. СПб.: «Алетейя», 1999. 138с.

636. Шнейдер Э. Расцвет и упадок немецкой науки в период второй мировой войны. Итоги второй мировой войны. Сборник статей; пер. с нем. М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. URL: http://www.collegian.ru/index.php/tiara/ 2002/ 32-2008-07-27-20-05-12.html.

637. Штафан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 6. С. 3–13.

638. Шульга, І.П. Економічна безпека акціонерних товариств як економічна категорія. *Академічний огляд*. Дніпропетровськ: ДУЕП. № 2. 2010. С. 37–44.

639. Щеглюк Б. П. Експорт військових технологій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. №1 (30), 2014 р. С. 150–157. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD =1&Image_file _name=PDF/spa_2014_1_22.pdf.

640. Щеглюк Б.П. Експорт військових технологій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1 (30). С. 150–157.

641. Щодо затвердження Положення про проведення конкурсного відбору Міністерством освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України. № 1196/13070 від 01.06.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-06#Text.

642. Эллен Ф. М. 't Хоен, LL.M. Политика могущества фармацевтических монополий: Патенты на лекарства, доступность, инновации и применение Дохинской декларации о Соглашении по ТРИПС и общественном

здравоохранении. Амстердамский університет, 2009. 156 с. URL: https://www. opensocietyfoundations.org/uploads/50aba9c5-c750-4298-a17a-c82da1ce73c2/politics_ ru_20090312_0.pdf.

643. Ювко Дар'я. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності. By Volodymyr Machuskyy, January 25, 2021. URL: https://www.businesslaw.org.ua/trade-secret/.

644. Юрків Р. О. Становлення і розвиток законодавства України щодо примусових ліцензій на винаходи (корисні моделі). *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (42) 2019. С. 133–138. URL: http:// visnyk-psp.kpi.ua/article/view/194961/195196.

645. Яворивська Т.В., Ревак І.О. Інтелектуальна безпека України: сутність і суб'єкти гарантування. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 2 (35). С. 125–134. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2015_2_18.pdf

646. Яковлев Григорий. Шпионаж по науке. *Военно-промышленный курьер*. № 28 (643) за 27 июля 2016 года. URL: https://vpk-news.ru/articles/31576.

647. Якубенко О. В. Інтелектуальна власність у інноваційному розвитку національної економіки. Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. К., 2014. С. 363–369.

648. Якубівська Ю. Є., Іімплементація міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища. *Ефективна економіка* [Електронне наукове фахове видання]. № 10. Дніпропетровськ: ДДАТУ, 2015. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4430.

649. Якубівська Ю.Є. Побудова інтелектуальної безпеки на підприємстві. Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Тернопіль, 8–9 квіт. 2016р. Тернопіль : Економічна думка, 2016. С. 344–346. UNR: dspace.tneu.edu.ua/jspui/handle/316497/14522.

650. Якубівська Юлія Євгенівна. Побудова системи інтелектуальної безпеки на підприємстві. URL :http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream /316497/24970/1/ Yakubivska_Yuliya_tezy.pdf.

651. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы. М.: Ось-89, 2003. 352 с.

Наукове видання

Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки

Андрощук Г.О.
Бакалінська О.О.
Борко Ю.Л.,
Бутнік-Сіверський О.Б.
Зайківський О.Б.
Тверезенко О.О.

Комп'ютерне макетування — *Л. Цикаленко*
Художнє оформлення — *Н. Мінченко*

Адреса редакції:
м. Київ-150, вул. Казимира Малевича, 11, корп. 4
Тел./факс: 200-08-76
www.ndiiv.org.ua
e-mail: letter@i.kiev.ua

Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура SchoolBookCTT.
Ум.-друк. арк. 34,9. Наклад 100 прим.
Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9.
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.
Виготовлювач: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9.
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.